DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Dünün ve Bugünün Defterleri

Dünya Sorunları Dizisi-2

Latin Amerika'da Militarizm DEVLET VE Demokrasi Dosyası

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ALAN YAYINCILIK: 52

Dünya Sorunları Dizisi : 2

LATİN AMERİKA'DA MİLİTARİZM, DEVLET ve DEMOKRASİ DOSYASI

Derleyen : *Ragıp Zarakolu*

Çevirenler : *Şengül Akçar, Ender Ateşman, Özden Arıkan, Selahattin Erkanlı, Meriç Gök, Yılmaz Öner, Süha Şerbetçioğlu, A. Serdar Sipahi, Şen Süer, Gönül Kıvılcım, Füsun Tülek, Göksel Türk.*

Aralık 1985

Dizgi / Baskı : Özdem Kardeşler Matbaası
Kapak Düzeni Ali Rıza Dinsel
Kapak Baskı : Orhan Ofset

alan yayıncılık
ticaret limited şirketi
Başmuhasip Sk. Talas Han
No: 302 Cağaloğlu/İSTANBUL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dünya Sorunları Dizisi

DÜNÜN ve BUGÜNÜN DEFTERLERİ

Latin Amerika'da Militarizm, Devlet ve Demokrasi Dosyası

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

MİLİTARİZM ve DEMOKRASİ

A. Boron — **Hobbes ile Friedman Arasında Latin Amerika'da Ekonomik Liberalizm ve Burjuva Despotizmi** 9

Ronaldo Munck — **Bağımlı Toplumsal Oluşumlarda Siyasal Yapı ve Sermaye: Brezilya Örneği** 38

Guillermo O'Donnell — **Modernleşme ve Askeri Darbeler** 58

Guillermo O'Donnell — **Bürokratik Otoriter Devlet Yapısındaki Gerilimler ve Demokrasi Sorunu** 106

ARJANTİN ÜSTÜNE

Juan E. Corradi — **Yıkım Tarzı: Arjantin'de Devlet Terörü** 136

George Philip — **Arjantin Ordusunun Çöküşü** 154

Beatriz Sarlo — **Zorbalığı Anmak: Diktatorya'dan Sonra Arjantin** 166

Raul Alfonsin — **Demokrasi, Temel Haklar, İnsan Onuru İçin Mücadele** 178

PERU ÜSTÜNE

Thomas Bamat — **Peru, Velasco Rejimi ve 1968 Sonrası Sınıf Hakimiyeti** 186

James Petras, Morris Morley, A. Eugene Havens — **Peru: Geçiş Sürecinde Kapitalist Demokrasi** 214

Charles Walker — **Peru Politikası: Tarihi Sol Eğilim** 238

ŞİLİ ÜSTÜNE

Jorge Rojas — **Şili: Dün ve Bugün** 244

Clarita Müller-Plantenberg — **Siyasal Açılım'ın Ön Belirtileri** 266

Urs Müller Plantenberg — **Şili: Gecekondulara Savaş - Konaklara Barış** 283

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

Fernando Mires — **Latin Amerika'da Yeni Sosyal Hareketler Öncüler mi, Ardcılar mı?** 294

Urs Müller-Plantenberg — **Demokratikleşme Nedir ve Neye Yarar?** 318

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

de te fabula narratur (*)

Dünya Sorunları *dizimizin ikinci kitabı Latin Amerika'da Militarizm, Devlet ve Demokrasi konusunu ele alıyor. Latin Amerika'daki siyasal gelişmeler, son dönemde yapılan tartışma ve incelemelerde, karşılaştırmalı analizlerde en gözde konular olmağa devam etmekte. Çeşitli toplumlarda, karşıt kesimler buralardaki deneyimlerden, kendilerince dersler çıkardılar, hatta öyküdüler. Bu iktidardaki güçler açısından da, muhalefettekiler açısından da geçerli. Ve elbette buralardan alınan ilhamlar ulusal renk ve olguların kalıplarına döküldü. 60'lı yıllarda Küba devriminin izlediği yol birçok ülkede, devrimci hareketlere ilham verirken bir Brezilya'nın gelişimindeki çeşitli yanlar, birçok ülkenin egemen güçlerince taklit edildi. Ve bu taklit, ekonomi modeli ve sermaye birikim tarzından, askerlerin güdümündeki sentetik iki partiden oluşan (ve şimdi Brezilya'da da aşılan) politik modele dek uzandı. Radikal toplumsal hareketlerin bastırılmasında ve askeri rejimlerin oturtulmasında Ulusal Güvenlik ideolojisi çerçevesinde benzer baskı ve yoketme yöntemlerine başvuruldu. Sonuçta egemen güçlerin deneyim aktarımı daha sistemli ve etkili oldu.*

Latin Amerika'daki siyasal gelişmeler siyasal incelemeler bakımından da oldukça irdelendi. Bu olgulardan hareketle oldukça önemli teorik katkılar da yapıldı. Yakın bir döneme kadar Latin Amerika'da devletin ve askeri rejimlerin mahiyeti geniş çapta tartışılırken, bugün askeri rejimlerin çözülüşü, demokrasiye geçiş süreci ve yeni toplumsal muhalefet hareketlerinin mahiyeti ve katkıları gibi konular öne geçmekte. Yazı seçiminde farklı bakışları içermesine çalıştığımız derlemede bir yandan militer rejimlerin yapısal özelliklerini tartışan, bu rejimleri çözümleyen yazılara yer verirken, bir yandan da farklı özellikler ve yönelimler taşıyan Arjantin, Peru ve Şili'deki geçiş süreçlerini ele alan yazılara yer verdik. Son bölümdeki yazılarda ise, diktatörlüklere yönelik muhalefet hareketlerinin, kitleselliği, katılımcılığı ve özerk yapılanmaları ile soldaki 'tıkanmaya' ne gibi katkılarda bulunabileceği irdeleniyor.

Elbette Latin Amerika tek bir derleme ile tüketilemeyecek deneyimleri barındırmakta. Önümüzdeki derlemelerde Orta Amerika, Nikaragua, Brezilya'yı ayrı kitaplar halinde ele alacağız. Militarizm konusuna da yeniden döneceğiz. Önümüzdeki derlemenin konusu ise Orta Doğu olacak. Bu derlemede Orta Doğu'daki silahlanmaya ve ABD'nin militer hazırlıklarına öncelik vereceğiz.

Son olarak bu derlemenin gerçekleşmesine katkıda bulunan çevirmen arkadaşlara, ve öncelikle bu derleme için önemli saydığımız yazıların yetişmesini sağlayan Sayın Yılmaz Öner'e ve Ahmet Günlük'e teşekkür ederiz.

Ragıp ZARAKOLU

(*) «Bu öyküde senden sözedilmiyor» kaplumbağa'ya Horatius.

Üzerinde PDF Kitaplığı https://rantey.org

1

Militarizm ve Demokrasi

1929 yılında, 50 yıllık bir darbeler zincirinin boşalmasından kısa bir süre önce bir Latin Amerika uzmanı Arjantin konusunda şöyle diyordu: «Bugün Arjantin yalnız Amerika'nın değil, bütün dünyanın en sivil ve en istikrarlı devletlerinden biridir. Nasıl İngiltere'de bir devrim olanaksızsa, orada da olanaksızdır.» 1954'te 20 Latin Amerika devletinden 13'ü askerlerin yönetimindeydi. 1960'ta ise Bolivya, Uruguay ve Şili'de militarizmin kökü kazanmış gibiydi. 1970 - 73 yılları arasında Şili'de 'bizim ordumuz farklı' görüşü çerçevesinde çok mürekkep harcandı. 1980'lerin başında ise L. A. ülkelerinin üçte ikisi askeri rejim altındaydı. Öte yandan Meksika'da 1930'dan, Venezüela'da 1958'den bu yana askeri müdahaleler sayfası kapanmış bulunuyor ve kıta çapında büyük umutlar bağlanan bir 'demokrasiye geçiş' macerası yaşanıyor.

Latin Amerika'da ordunun bu kadar politika içinde olması, düzen içinde adeta nihai bir 'siyasal parti' işlevi üstlenmesi, ve tarihi geleneklerin ötesinde son dönemde daha farklı içerikli askeri rejimlerin yükselmesi siyasal militarizmi bir yandan kuramsal olarak açıklanması gereken birincil önemde olgu konumuna yükseltirken, diğer yandan da farklı noktalarda odaklanan birçok yorumun gelişmesine yolaçtı.(*) Tabi bu olay, L. Amerika'nın da ötesinde tüm kıta Afrika'sında, Orta Doğu'da ve Uzak Doğu'da bir salgın gibi egemen olan militer diktatörlükler gerçeğiyle de birlikte ele alınıyordu. Ama. L. Amerika'nın bu sonunculardan olan farklılığı, burada güçlü bir sivil siyasal geleneğin de varolmasında yatıyor. Belki bizim L. Amerika ile olan benzerliklerimizden biri de bu. Ama durumun siyasal demokrasi bakımından, ABD'den, ya da Cromwell'den bu yana askerlerin politika sahnesinde görünmediği İngiltere'den veya Avrupa'nın küçük devletlerinden farklı olduğu da bir gerçek. Ve 'silahlı güçler partisi' politikanın daima hesaba katılması gereken güçlerinden oldu. Ama bu durumun soyut bir sivil - asker ikilemi içinde değil, bir toplumsal güçler coğrafyası içinde yeraldığını da gözden ırak tutmamak gerek. Askeri rejimler arasındaki niteliksel ve dönemsel farklılıklar, buradan, sınıf ilişkilerinin ve çatışmalarının durumundan ve egemenlik ilişkilerinin dönüşmesinden kaynaklanıyor. Bir yandan da İberya yarımadasının pronunçiamento *(hükümet darbesi)larında, İspanyol sömürge aygıtının çöküşüne ve XIX. yy. da L. Amerika'da yaşanan içsavaşlara dek uzanan tarihsel bir gelenek devamlılığı varken, öte yandan toplumsal gelişmenin yaygın evrelerine göre nitelik değiştiren askeri rejimler*

Yordam Kitap Arşivi - https://yordam.org

yaşandı. Güç ilişkileri de buna göre oluştu. Öte yandan son derece önemli ve belirleyici bir boyut da, anti emperyalist ve toplumcu yönelimli atılımların dönem dönem gösterdiği yönelişti.

Derlememizin birinci bölümünde yeralan Attilio Boron'un yazısı, L. Amerika'da son dönemde görülen askeri diktatörlüklerin çok iyi bir çözümlemesini, siyasal liberalizm geleneğinin anlamlı bir sorgulamasıyla birlikte yapıyor. Munck'un yazısı, Brezilya örneği üzerinden devletin L. Amerika'da sermaye birikimi sürecine yaptığı katkıyı, kısacası sermaye - devlet ilişkisini ele alıyor. Askeri rejimleri irdeleyen kuramsal yaklaşımlarıyla batıda tartışılan O'Donnell'in yazıları ise, Amerikan siyasal bilim geleneğinden ödünç aldığı yaklaşımlarla eklektik yanlar taşımasına karşın, mutlaka tartışılması gereken katkılardan.

(*) Türkçe'de askeri rejimlerin değerlendirilmesi ve yorumlanması konusunda şu kaynaklara bakılabilir: *Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasal Yapılar* (Belge Yayınları 1983) adlı derleme içinde, Andre Gunder Frank'ın «Üçüncü Dünya'da Ekonomik Bunalım ve Siyasal Yapılar» ve M. Oppenheimer ile J. Canning'in «Bunalım ve Çağdaş Toplumsal Kontrol Biçimleri» (Ulusal Güvenlik Devleti) adlı makaleler. Son makale askeri rejimlerin dayandığı Ulusal Güvenlik ideolojisini de irdelemekte. Şili'deki askeri rejimi ayrıntılı biçimde yorumlayan Şili'li üç yazarın kaleme aldığı *Friedman Modeli Kıskacında Şili* (Belge Yayınları, 1982) ve Hans Ulrich Luther'in yazdığı *Güney Kore Bir Model Olabilir mi?* (Belge Yayınları, 1984) askeri rejim altında ekonominin şekillendirilmesi konusunda yararlı ipuçları veriyor. Bu derlemede yeralan O'Donnell'in «bürokratik - otoriter devlet» modelinin eleştirel tartışması için Galip L. Yalman'ın «'Popülizm', 'Bürokratik - Otoriter Devlet' ve Türkiye» adlı makalesine *(Bunalım, Azgelişmişlik, Devlet,* Onbirinci Tez Kitap Dizisi 1, 1985) başvurulabilir. Yine aynı kitap içinde yeralan Haldun Gülalp'in «Üçüncü Dünya'da Devlet ve Demokrasi» adlı yazısı da bu konuda mutlaka okunması gereken yazılardan.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

Hobbes İle Friedman Arasında: Latin Amerika'da Ekonomik Liberalizm ve Burjuva Despotizmi*

A. Boron

Son yıllarda, Latin Amerika'yla ilgilenen herkesin kafa yorduğu ana soru, buradaki demokratik kurumların dokunsan kırılacakçasına dayanıksızlığı olmuştur. Bu onulmaz zayıflık Şili ve Uruguay'da dahi kendini gösterdi —bu ülkeler ki, bir zamanlar, çevre (periphery) kapitalist toplumlarında burjuva demokrasisinin yaşayabilirliğinin canlı kanıtı olarak dillerden düşmezdi. Kuramsal bir bakış açısından, son on-onbeş yıl göstermiştir ki, önemli sayıda Latin Amerika ülkesinde, kapitalizmin daha da gelişebilmesi, geleneksel olarak burjuva demokrasisiyle birlikte çağrışım yapan kurumları, uygulamaları ve değerleri yıkıp ortadan kaldırmayı gerektiriyor. Demek ki hiç de küçümsenemeyecek bir kafa karışıklığı doğuran, bir paradoksla karşı karşıyayız Kapitalizmin gelişmesi, kapitalizmin «deha»sının en gerçek ürünü sayılan siyasal ideolojinin ve kurumsal yapının sürekli olarak ayaklar altına alınmasına dayanmaktadır. Ekonomik liberalizmin, siyasal despotluğu gerektirdiği ve doğurduğunun anlaşılmasının yarattığı sersemletici darbe, 50'ler ve 60 başlarının iyimser beklentilerini tuzla buz etti. Bu görüşler, tam anlamıyla ekonomik mekanik bakış açısıyla koro halinde şu varsayımı yapmaktaydı Kapitalist gelişme, eninde sonunda, bölgedeki kapitalizmin güçsüzlüğünden kaynaklanan siyasal oturmamışlığı ve müzmin (süreğen) **caudillismo** (**) salgınını kökünden kazıyacak ve sonunda, burjuva demokrasisi için, sağlam temeller sağlayacak-

(*) «Entre Hobbes y Friedman: Liberalismo economico y despotismo burguesen America latine» *Cuadernos Politicos* 23 (Ocak-Mart 1980) de çıkan yazının Patrick Camiller'in yaptığı İngilizce çevirisinden Türkçeye aktarılmıştır.

(**) *Caudillo:* İspanyolca'da lider, kumandan anlamına geliyor. *Caudillismo:* Latin Amerika'daki kendine özgü (seçimle ya da darbeyle gelen) *Başkan Baba* türü diktatörlükler için kullanılıyor. ç. n.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tır. Herkes biliyor ki, bu tür evrimci umutlar çok acımasız bir darbe yemiştir. Gerçekten de kapitalist gelişme oldu ama, ne var ki siyasal bunalım, kıtanın tarihinde daha önce görülmemiş bir düzeye erişti. Önceleri, Latin Amerika romanlarında şaşılacak bir başarıyla anlatılan o eski biçim diktatörlüklerin, vahşi ve altedilmez zulüm düzeninin en yüce temsilcileri olarak görüldüklerine kuşku yok. Ancak, yeni diktatörlerin bilimsel barbarlıklarıyla karşılaştırılınca, bu alışılmış diktatörler sergisi sönükleşir ve yalnızca pederşahî despotlar ile otoriterlik taslayan çömezlerden oluşmuş bir koleksiyon olduğu ortaya çıkar.

Latin Amerika'nın tarihsel dramı bize öğretiyor ki, liberalizmin praxisi (edimlenişi, uygulanışı), çözümsüz bir açmaza yakalanmıştır: Liberal türden ekonomik politikalar öyle bir siyasal düzen öngörür ki, bu düzende Devlet, Hobbes'un bu konudaki şaşmaz betimlemesindeki tanrıdan esin alan (ilhâm-ı ilâhiyyeye sahip, **apocalyptic**) egemen rolünü üstlenip, ülke nüfusunun gıkı çıkmadan boyun eğmesini sağlayacak baskıcı bir güç yoğunlaşmasına kavuşmuştur. Hobbes'un kendisi, insanın yaradılışında bulunan «herkesin herkese karşı» göze - göz, dişe - diş savaşma eğilimine son vermek üzere, Tevrat'ta sözü geçen deniz canavarı Leviathan'ı işbaşına çağırır. Bunun, karşıt sınıflar arasındaki öfke dolu çatışmaların, günlük yaşamı öldürülme korkusu ve yılgınlığıyla doldurduğu İngiliz İç Savaşı'nın deneyimlerine gönderi yapan bir benzetme olduğu açıktır. Bu koşullar altındaki insan yaşamını, ünlü tümcesiyle, Hobbes şöyle özetler: «Yalnızlık içinde, yoksul, tiksindirici, hayvan gibi ve kısa».[1]

Hobbes'un, Charles I'in kafasını kesmenin ardından yılgınlık içine düşmüş İngiltere'yi anlatışıyla, öldürme, ortadan kaldırma, kaçırma ve işkence konusundaki kandondurucu belgeleriyle günümüzün Latin Amerika'sı arasında yadsınamaz benzerlikler var. Orada da insanlar «orman yasası altında»* yaşıyorlar, orada da burjuva toplumunun oturmuşluğunu sarsan sınıf çatışmaları var ve bu da hep ekonominin kendiliğinden işleyişini sağlayarak bunalımı «çözme»yi (yönetici sınıfların işine en uygun gelen biçimde çözmeyi) amaçlayan bir dizi despotça rejimin altına düşmekle sonuçlanıyor. Demek ki çelişki, kör - kör parmağım gözüne türünden: Pazarın «görünmez eli», liberal geleneğin bu çok değerli putu, çaktırmadan Hobbesgil Devletin tüm başeğdirici zorbalığını toplayan bir demir yumruğa dönüşmüştür. Burjuvazi için, bir yanda kapita-

(1) Thomas Hobbes, Leviathan (Fontana baskısı, Londra, 1962, Bölüm XIII S. 143).

(*) «a state of nature» deyimiyle Hobbes'un anlatmak istediğinin Türkçesi budur. Leviathan'ın konuya ilişkin bölümünün Türkçe çevirisi için bak: *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: 2, Yeni Çağ*, AÜ. SBF Yayınları No. 288, 1969 sy. 121 - 157 çeviren: Mete Tunçay — ç. n.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

list üretim dünyasının zorlayıcı gerekleri ve öbür yanda demokratik gelenek (ki bu, şimdiki genel bunalım döneminde, tez elden atılması gerekli bir ağırlık durumuna düşmüştür) arasında çözümlenemez bir uzlaşmazlık ortaya çıkmıştır.

Bu yazıda biz, yalnızca değilse bile büyük ölçüde, bu kopukluğun bugün Latin Amerika'da nasıl kendini gösterdiğine değineceğiz. Eğer gerilim Güney Küredeki belli ülkelerde görülüyorsa, bu onların yakın tarihlerinin, tüm kapitalist toplumlarda işleyen kimi köklü eğilimleri özel bir açıklıkla göstermelerindendir. Yirminci yüzyıl içinde sosyalist devletin ortaya çıkışına, eski sömürge imparatorluklarının yıkılışına, iki zorlu ekonomik çöküntü döneminin ortaya çıkmasına, iki büyük dünya savaşının patlamasına tanık olan dünya kapitalist sistemi, şimdi kaçınılmaz bir yeniden-örgütlenme gereğiyle karşı karşıyadır. Madem ki, her şeyden önce, sermayenin en yoğunlaşmış ve en devingen bölümünün ellerini bağlayan bağları çözerek, liberal ekonomik düzenin yeniden kuruluşu, otoriterliği gittikçe artan bir siyasal düzen gerektirmektedir, öyleyse, çağdaş topluma burjuvazinin en yüce katkısı olarak sunulagelmiş demokratik kavramların geçerliliğini yenibaştan gözden geçirmek canalıcı bir önem kazanmıştır. Tanınmış burjuva yazarlarının durmaksızın «demokrasinin bunalımı»ndan sözaçmaları işte bu yüzdendir. Ne var ki, demokrasi soyut düzlemde varolan bir şey değildir. Doğru bir çözümleme, kapitalizm ve demokrasi arasındaki karmaşık ve çelişik bağa ilişkin sorunların sistemli bir biçimde yeniden-tanımlamasıyla işe girişmekten başka bir yol tutamaz. Dolayısıyla, aşağıdaki irdeleme, bunun, çağdaş demokrasi kuramının «en zor ve en bulanık sorunlar düğümü»nün üstünde odaklaşacaktır.[2]

I. Kapitalizm ve Demokrasi: Kuramsal Tartışmalar

Rousseau'nun yazıları, kendinin ölümünden az sonra Fransız Devriminde geri dönülmez kılınan demokratik kuram içindeki ikiliği, eşi bulunmaz bir açıklıkla gösterir. Gerek yükselen burjuvazinin iyice düşünülmeden yapılmış bir bildirgesi, gerekse halkın barikatlar ardından yükselen köktenci istemi olarak demokrasinin izlediği tarihsel yol, bizi, ister istemez, onun «mülkiyet hakkı» ile açığa vuruluşunu irdelemeye iter. Ve **Discours sur l'origine de l'inegali-**

(2) Norberto Bobbio *Politica e cultura* (Milano, 1955 S. 148) aktaran Galvano della Volpe *Rousseau e Marx* (Roma, 1964) Rousseau ile Marx arasındaki bağ, bu ikinci yapıtta çok güzel işlenmiştir. Ayrıca bak. Umberto Cerroni *La liberta dei moderni* (Bari, 1968, Cilt. 1, S. 21-95) ve Lucio Colletti *From Rousseau to Lenin* (Londra, NLB, 1972) [Türkçe çevirisi yakında Belge Yayınları tarafından yayınlanacak]

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

te'de,* beylik tartışma terimlerine saldırarak, demokrasi ile mülkiyet arasındaki ilişkilerin yepyeni bir tanımını önesüren bu Cenevreli düşünürdür. O, bugün bile çok güçlü ve etkileyici sayılan bir anlatımla, şunu savundu: «Kendi kendine **«bu benimdir»** diye düşünüp de, bir toprak parçasını sınırlandıran ve kendisine inanacak bönlükte kimseleri bulan ilk kimse, uygar** toplumun gerçek kurucusudur. Çitleri söküp, onları bozarak, arkadaşlarına «bu yalancıya kulak asmayın, bu dünyanın ürünleri herkesin ama dünya hiç kimsenin, bunu unutursanız hapı yutarsınız» diye bağıran biri olsaydı, kimbilir, insanlık nice suçtan, savaştan, cinayetten, nice dehşet ve uğursuzluktan kurtulacaktı.»[3] Rousseau, çağının burjuva «sağduyu»sunun (ki bu, Locke'un kuru, duygusallıktan uzak savında, «insanların düzenli toplumlar*** biçiminde toplanmalarının büyük ve baş amacı... malvarlıklarını korumaktır»[4] görüşünde ifadesini bulan bir ideolojidir) taa yüreğine bir hançer saplamıştır. Rousseau'nun görüşünde, mülkiyet hakkı iyi yönetimin temeli olmak şöyle dursun, tam tersine, soylu yabanıl'ın**** uğradığı uğursuzlukların kaynağı, insanın acınılacak durumunun en temel nedeni olmaktadır. Sonraları Marksizmin klasiklerinin işleyip geliştireceği sosyalist demokrasi kavramının ilk öncüllerini, daha yeşermemiş bir biçimde, işte bu eleştirinin içinde bulabiliriz.[5]

Kendi hesabına, liberal gelenek, Rousseau'nun kuramsal evreninin içerdiği eşitlik, halk egemenliği, doğrudan demokrasi ve benzeri dikenli konulardan uzak durarak, temelde, Locke'un düşüncesine bağlı kalacaktır. Sonuç, varsayımlarının ve altında saklı **varg**ılarının Macpherson'un üstün yapıtında çok iyi bir eleştirisinin

---

(*) İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni Üstüne Söylev. —Ç.N.

(**) Buradaki *Civil* sözcüğü için Türkçe'de tam uygun bir karşılık yok. Batı dillerinde de, bu kavram büyük değişiklikler geçirmiş ve çok değişik anlamlarda kullanılır olmuştur. Buradaki *Civil Society* (uygar toplum) yerine *yurttaşlar toplumu* demek daha doğru olur, çünkü sözkonusu olan *özgür ve eşit bireylerin oluşturduğu bir siyasal toplumdur*. —Ç. N.

(***) *Hobbes* ve Locke *Commenwealths'i Civitas, respublica* ile anlamdaş olarak kullanırlar. «Düzenli toplum» demeyi uygun gördüm. Ancak, *Civitas*'ın yukarıdaki notta sözü edilen «yurttaşlar toplumu» anlamını taşıdığı da unutulmamalıdır, yoksa kavramın yozlaştırılışı gözden kaçabilir. —Ç. N.

(****) *Noble Savage* (Soylu Yabanıl) kavramı, Amerika yerlilerinin yaşamını ülküselleştirenlerce ortaya atılmıştır. Rousseau'nun dünyaya ilişkin yukarıdaki alıntıda geçen sözleri, çarpıcı biçimde, Kızılderili önderlerce dile getirilen görüşe benziyor. —Ç. N.

(3) Jean - Jacques Rousseau, «Discours, sur l'origine de l'inégalite parmi les hommes» *Du contrat social* (Garnier baskısı, Paris 1962 s. 66) Türkçe çevirisi için bak: *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Say Yayınları, 1982, İstanbul.

(4) John Locke «An Essay concerning the True Original Extend and End of Government» *Two Treatises of Civil Government* (Londra 1924, s. 180).

(5) Bak. (Dipnot 2'de verilen) della Volpe ve Cerroni.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yapıldığı, demokrasi ve siyasetin «mülkiyet sağlayıcı»* kuramıdır.[6] Günümüz liberalizminin demokrasiyi bir kamu otoritesi kurma işine indirgeyen çeşitleri bu geleneğin daha sonraki sonucudur. İmdi, liberal anlayışın, yüzyıllar boyunca, Paine ve Rousseau'daki köktenci - demokratik özün bir bölümünü kendine kattığı doğrudur. Ne var ki bu, kuramsal öğelerin mekanik bir biçimde çakıştırılmasıyla olmamıştır; ama özenle seçilmiş demokratik temaları, özümlerken değiştiren bir süreçtir bu. Bu yüzden, liberalizm ile demokrasinin bireşimi (sentezi), siyasal iktidarın kuruluşu için bağdaşmaz (antagonistik) ilkelerin iğreti ve ne olacağı belirsiz birliğine bağlı kalmıştır— bu birlik, burjuva yazarlarının çoğuna bakılırsa, yine de bu ikisi arasında koparılmaz bir düğümün varlığını gösterecek ölçüde sağlam ve kalıcıdır.

Bu görüşün açık bir örneği Milton Friedman'ın **Capitalism and Freedom**** adlı yapıtıdır. Son kuşak burjuva ekonomistleri için sözün tam anlamıyla Liberalizmin kutsal kitabı görevini gören bu ünlü yapıt, bütün bir ilkeler dizisini biraraya toplar, ama o ilkelerin uygulanması Latin Amerika daki milyonların yaşamını karartmıştır. (7). Friedman, ekonomi ile siyaset arasında çok yakın bir bağın bulunduğu (öyle ki yalnız belli ekonomik ve siyasal düzenlemelerin birarada bulunmasına olanak vardır) ve, özellikle, sosyalist olan bir ülke de, kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir demokrasinin olamayacağı görüşündedir. (8) Bu görüşün savunmasını şu kesin yargıyla bitirir: «Ekonomik özgürlüğü doğrudan sağlayan ekonomik örgütlenme biçimi, diğer deyişle, rekabetçi kapitalizm, siyasal özgürlüklerin de gelişmesine yardım eder, çünkü ekonomik gücü siyasal güçten ayırır ve bu yolla birinin diğerini dengelemesini sağlar.»

Karmaşık tarihsel ulamlarla (categories), [«rekabetçi kapitalizm», «demokrasi»] şaşırtıcı bir kabasabalıkla oynayarak, Friedman birinin öbürünün içine tıkıştırılmasını sağlar: Demokrasi yal-

---

(*) «Mülkiyet sağlayıcı» dediğimiz «*possesive*» siyasal anlayış konusunda Macpherson'un yapıtına başvurulabilir. Bu anlayışı ilk dile getirenlerden biri yukarıda kendisinden alıntı yapılan J. Locke'dur. İlgili bölümlerin Türkçe çevirisi için, M. Tuncay'ın daha önce anılan derlemesine bak. say.: 166 - 194, özellikle sy. 177, paragraf 124.

(**) Kapitalizm ve Özgürlük. —Ç.N.

(6) C. B. Macpherson, *The Political Theory of Possessive Individualism* (Oxford 1962).

(7) Milton Friedman, *Capitalizm and Freedom* (Şikago 1962) Friedman, Latin Amerika Ülkelerinde (hepsinden önce Şili'de, ki oraya bir kaç kez «şok tedavisi»ni öğütleme konferansları vermek üzere Şili'li çömezlerince çağrılmıştır) uygulanan ekonomik politika kuramlarının esinlenildiği ekonomicilerin belki de en önemlisidir. Friedman'ın, ABD ile IMF, Dünya Bankası ve Dünya kapitalist düzeninin diğer büyük «nâzım» örgütlerinde de önemli etkisi vardır.

(8) y.a.g.y. S. 8.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nızca, kendisi tanım gereği rekabetçi sayılan, kapitalizme özgü siyasal örgütlenme biçimidir, aynı zamanda rekabetçi kapitalizm de, demokratik Devletin gereklerine uygun düşen tek ekonomik düzendir(9).

İmdi, bu özdeşleştirme işlemi, Şikagolu ekonomicinin bir elebenzemez davranışı değildir, şöyle ya da böyle, tüm burjuva düşüncesi kapitalizm ile demokrasinin özde bir olduklarını varsayar. Bunun böyle olduğuna inanmak için, egemen ideolojinin en önemsiz kurallarını anlatıp duran, kuru sıkıcı toplum - bilim ve siyasal bilim ders kitaplarına bakmamız gerekmez. Çünkü Max Weber —ki kendisi, kuşkusuz, yirminci yüzyıl burjuva toplumbiliminin doruğudur— bu tür bir düşüncenin hiç de yabancısı değildir. Gerçi o, bunu çok daha usturuplu ve süslü - püslü bir biçimde sokmuştur(10).

Bu tür kanıtlandırmaların altında yatan yanılgılar, Marx'ın kendisinin ilk dönem yazılarıyla başlattığı uzun bir Marksist eleştiri dizisiyle, açıkça gözlerönüne serilmiştir. Gerçi biz bu görevi yenibaştan üstlenmek düşüncesinde değiliz, ama bir kaç çok iyi bilinen kanıt - sav (argument) üzerinde de durmak gerek. Şimdilik, marksizmin büyük klasiklerini bütünlüklü bir kuramsal söylemle birleştiren düşünce bağlantısının, Devletin sınıfsal özünü gözüpekçe ortaya koyuşları ve «demokrasi» sorununu hangi sınıf için olduğuna bakmaksızın ele almaya çalışan her türlü liberal tumturaklı açıklamayı ellerinin tersiyle itişleri olduğunu belirtelim. Dahası, Friedman'ın çağdaş burjuva düşüncesinden süzüp çıkardıkları, Macpherson'un aşağıda değineceğimiz bir denemesinde keskin eleştirilere uğramıştır (11). Amacımız, liberal anlayışı, sanki kendi içinde bütünlüklü bir düşünce sistemiymişçesine ele alıp da, onun bir çözümlemesini yapmak değil, ama —kendimizi kapitalist demokrasinin incelenmesine sımsıkı bağlı tutarken— bu anlayışın sınıf çatışması ve burjuva egemenliğinin sürdürülmesi açısından somut sonuçları konusuna eğilmektir. Bu yüzden, sosyalist demokrasi (ki marksist kuramda bu, demokrasinin en üst aşaması, üreticilerin kendi kendilerini yönetmeleri ve devletin uygar (sivil) toplumca yeniden özümlenişi yönünde niteliksel bir atılım olarak anlaşılır) ile açıktan açığa bir karşılaştırmaya yönelik herhangi siyasal ya da entellektüel bir tartışmaya girilmeyecektir. Ne de Cerroni'nin(12) liberal

---

(9) y.a.g.y. S. 9.

(10) Max Weber *Economy and Society* (New York 1968, Cilt 2, Bölüm 9) George Lukacs'ın *The Destruction of Reason*'daki bu yapıt üstüne söylediklerine de bakınız.

(11) C. B. Macpherson «Elegant Thombstones: A Note on Friedman's Freedom» *Democratic Theory: Essays in Retrieval* (Oxford 1963) içinde.

(12) Cerroni'nin (dipnot 2'de verilen yapıtının 6. bölümündeki) konuyu anlamlı tartışmasına bakın. Daha sonraki bir yapıtında, Cerroni, klasik marksist düşüncede demokrasi kuramının geçirdiği evrelerin yeniden belirlenmesi ama-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

demokrasi ve burjuvazinin temsile dayalı Devletinin özünde bulunan sınırlamalar konusunda söylediklerıyle, gerçekten görüşbirliği içinde oluşumuzu işleyeceğiz. Bu ön açıklamalardan sonra, burjuva demokrasisinin kavranışı ve tarihsel uygulamaları konusunu ele alabiliriz.

Demokrasinin Liberal Yozlaştırılması

Çıkış noktamız, siyasal kuramla uğraşan herkesin daha ilk derslerde bulup çıkardığı bir gerçek, başka deyişle, günümüz liberal demokrasi kuramları ile demokrasinin ilk kavramsal ifade ediliş biçimleri arasındaki ana kopukluktur. Demokrasinin temel içeriğinin — örneğin, Rousseau'nun yazılarında bulduğumuz eşitlikçi özün — yurttaşlık kavramının temel özellikleri zararına, hükümet mekanizması ve siyasal sürecin işlemsel yönlerine ağırlık veren biçimsel bir kabukla değiştirildiğini gösteren yeterince kanıt vardır (13). Bugüne değin bu, demokrasinin devrimci, eşitlikçi içeriğinin, çok doğru biçimde **«demokratik seçkincilik»** diye adlandırılan bir kuramsal söylem kabuğu altında ortadan kalkması olarak ele alınmıştır (14). Bir başka ekonomici, bu kez Joseph Schumpeter, apaçık ve özlü biçimde bu kuramsal özünü boşaltma sürecini dile getirir: «Demokrasi bir siyasal **yönte**mdir, başka deyişle, siyasal — yasal ve yönetsel — kararlara erişmenin belli bir kurumsal düzenlenme biçimidir ve bu yüzden, veri tarihsel koşullar altında hangi tür kararlar üretmesinden bağımsız olarak, kendisi bir amaç olabilemez. Onu tanımlamaya girişen her çabanın başlangıç noktası işte bu olmalıdır» (15)

Schumpeter'in görüşüne göre bunun «yalnızca halka kendilerini yönetecek kişileri onaylayıp onaylamamak olanağı verilmesi anlamına gelmesi»ne hiç şaşmamalıdır (16) Gerçi bu sözlerin öfke

---

cıyla ortalığı karıştıran bir girişimde bulunur. Belli kimi noktaları işleyişinden duyduğumuz beğenmezliği açıkça belirtmek istesek bile, bu özgün kitabın bütününün değerini gözardı etmek doğru olmayacaktır. Bak. *Teoria politica e socialismo* (Roma 1973) Noberto Bobbio'nun *Mondoperaio*'daki iki makalesi: «Esiste una dottrina marxistica dell stato?» ve «Quali alternativi alla democrazia, mappresentativa?» ile başlayan son günlerin tartışmasını anımsatmak isterim. Sözkonusu makalelerin İngilizce çevirisi için bak. *Telos*. No. 35 İlkbahar 1978.

(13) Bak. Cerroni. *La liberta dei moderni*.

(14) Bak. Peter Bachrach *The Theory of Democratic Elitism: A Critique* (Boston 1967) ve William E. Connolly (Editör) *The Bias of Pluralism* (New York 1969).

(15) J. A. Schumpeter *Capitalizm, Socialism and Democracy* (New York ve Şikago 1942, S. 242) Alıntıdaki vurgulama eserin kendisinde var. Türkçe çevirisi: Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi, (iki cilt), Varlık Yayınları, Faydalı Kitaplar Dizisi.

(16) y.a.g.y. S. 284/5

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

uyandıran kısalığı herhangi bir ayrıntılı tartışmayı önlemekteyse de, bunları Aristo'nun demokrasi üstüne söyledikleriyle karşılaştırmaktan kendimizi alamayız. Demokrasiyi, bir yönetim yöntemi olmaktan çok yurttaş olmanın koşulları olarak anlayan bu eski Yunan düşünürü şu tanımı vermiştir: «Oligarşi ile Demokrasiyi ayırdeden zenginliğin varlığı ya da yokluğudur. Temel nokta şudur: Bir yerde siyasal gücü elde tutuş, ekonomik zenginlik ve gücü elde tutuşa bağlıysa, elde tutanlar sayıca ister az ister çok olsun, bu oligarşidir ve yoksullar sınıfı gücü elde tuttuğunda bu demokrasidir» (17). Onun, ünlü «demokrasi... varlıklı olmayanların yararına olan... biricik yönetimdir» belirlemesi bugünkü çeşitli demokrasi kuramlarına uzaktan bile benzememektedir. Çünkü, demokrasi sermayenin üstünlüğünü meşrulaştıran bir ideolojiye dönüştüğü an, temel anlamı uçup gitti. Yükselen burjuvazinin liberal isteklerinin hegemonya kurmaya yönelmesine denk düşen uzun bir süreç içinde, demokrasi eşitlikçi özünü yitirerek, siyasal gücün kuruluş ve örgütlenişinin salt biçimsel bir mekanizmasına dönüşerek yozlaştı. Ortaya çıkan sonuç öylesine aşırıydı ki burjuva ideologları, nüfusun ancak yüzde onunun siyasal haklardan yararlanabildiği Kraliçe Victoria İngilteresi'ni,* utanıp sıkılmadan, demokratik düzen diye anlatabiliyorlardı! Bu türden demokrasi, kuşku yok ki, kapitalizmin toplumsal düzenine uygun düşer, çünkü, Marx'ın belirttiği üzere, yalnızca egemen sınıfın hangi üyelerinin nüfusun büyük çoğunluğu üstünde sermayenin diktatörlüğünü uygulayacağını belirlemeye yaramaktadır.

Demokrasinin devrimci ve kurtarıcı içeriğinin böyle giderek ortadan silinişini tarihçi E. H. Carr çok güzel açıklamıştır: «1848'den önce hiç kimse siyasal demokrasinin (her kişiye bir oy) toplumsal demokrasiyi (eşitlik ya da sınıfların eşdüzeye getirilmesi) birlikte getireceğinden kuşku duymazdı ve genel oy hakkı isteyen ilerici orta sınıf, yığınların davası için savaşıyordu... [Ama] 1848'den sonra... siyasal demokrasi («liberal demokrasi») ve toplumsal demokrasi («sosyalizm») Avrupa'nın bir ucundan öbür ucuna, hep karşı cephelerde yer almışlardır» (19). Varlıklı sınıfın siyasal temsilcileri ve onlarla bütünleşmiş aydınlar, ancak kapitalizmin tarihinin son evrelerinden birinde, ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, demok-

---

(*) M. Thacher'in İngilteresi de yurttaşlarını üç sınıfa ayırmış ve 3. sınıf yurttaşların İngiltere adalarına girmesini yasaklamış bulunuyor. Bu anlayış, bu günkü yandaşlarına göre, yine de «Demokrasi» olma niteliğini korumaktadır sanırız. — Ç. N.

(17) Aristo, *The Politics* (Harmondsworth 1962 S. 117) Türkçe çeviri için bak. *Politika*, çev.: M. Tuncay, Remzi Yayınları.

(18) y.a'g'y. S. 116

(19) E. H. Carr, *The Soviet Impact on the Western World.* (New York, S. 8-9).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rasiyi benimser olmuşlardır. Carr «İngiltere'de... Demokrasi sözcüğü, uzunca bir süre, İngiliz egemen sınıflarınca kötü sayılagelmiştir» (20) diye yazarken, daha yeni bir çalışmada Göran Therborn, benzer biçimde, «John Stuart Mill gibi geniş - görüşlü bir liberalin dahi, demokrasinin bir bilinçli karşıtı olarak kaldığı» ve «proleterce 'sınıf yasaları'nı önlemek için» kapitalistler ve yardımcıları için birden çok oy sağlayan bir düzeni savunduğunu anımsatır (21). Demek ki demokrasi ile kapitalizmin birlikteliği, yirminci yüzyılda türetilmiş bir yeniliktir. Salt işlemsel düzenlemeler düzeyine indirgenerek yozlaştırılmış bulunan demokrasi, büyük üretici yığınların sömürüsüne dayansa da **dosta düşmana karşı** * tüm yurttaşlarının «eşitliği»ni ilan eden ve —burjuva egemenliğinin yığınların bilincine zorla yerleştirilmiş bulunması yüzünden— pek sürtüşme olmadan ya da «aşırı» baskıya başvurmadan kendini ayakta tutan bir ekonomik düzenle birlikte yaşayabilirdi.

II. Kapitalizm ve Demokrasi: Tarihsel Kanıtlar

Şimdi de, yine kısaca, kuramsal olarak benimsenemez bulduğumuz bir görüş, başka deyişle, kapitalist gelişme ve demokrasinin paranın iki yüzü gibi birbirinden ayrılmaz oluşu konusunda tarihsel kanıtların bulunup bulunmadığına bakmalıyız. Bu iki sürecin birbirine doğru giderek yakınlaştıkları bir gerçektir. Ancak birlikte değişirlik ya da andaşlık, neden - sonuç ilişkisi olmadığına göre, Friedman - türü basmakalıp açıklamalar tümüyle ideolojik özellikte ve bilimsel gerçeklikten yoksun görünüyor .Macpherson, Friedman'ın tutumunu doğru bulmadığını bildirirken, çok doğru biçimde şunu öne sürer: Siyasal özgürlüklerin somutça açığa vuruluşu olan liberal devlet, «pazar ekonomisi toplumu»nun gelişmesinin dış koşullarını yaratmaya çoktan girişmişken, ve ancak o zaman, ekonomik özgürlükler siyasal demokrasiyi gerektirmektedir. Yargısını şöyle açıklar: «Ondokuzuncu yüzyıl ortasındaki İngiltere'deki liberal Devlet —ki kapitalizmin gelişmesi için gerekli siyasal özgürlükleri sağlamıştı— demokratik sayılmaz: Çünkü siyasal özgürlüğü halkın büyük bölümüne tanımamıştı. Daha sonra bunu yaptıysa da, bu kez de pazarın özgürlüklerini kısmaya başladı .Siyasal özgürlüklerin alanı genişledikçe ekonomik özgürlüklerin alanı daraldı. Herhalde, bu tarihsel ilişki yüzünden, kapitalizmin siyasal özgür-

---

(20) y.a.g.y. S. 9

(21) Göran Theborn, 'The Rule of Capital and the Rise of Democracy' (NLR 103, Mayıs - Haziran 1977 S. 3 - 4)

(*) *urbi et orbi* «kente (b. d. Roma'ya) ve dünyaya» anlamına gelen, Papalık bildirgelerinin başlangıcında kullanılan bu deyimin anlamını böyle vermeyi uygun buldum. —Ç. N.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lükler için gerekli koşul olduğunun düşünülmesi oldukça zordur» (22).

Her durumda, burjuvazi kendi sınıf egemenliğinin özgül biçimine uygun düşen bir Devlet yaratma göreviyle karşı karşıya kalacaktı. Burjuvazinin kendi öz hegemonyası altında kurması gereken tarihsel blokun yoluna Feodal Devlet nesnel duvarlar çekmişti. Yeni doğmuş burjuvazinin çıkarlarının etkili biçimde açığa vurulduğu bir geçiş türü olan Mutlakiyetçi Devlete bile, kapitalist üretim biçiminin tam anlamıyla pekiştirilmesinin onlarsız olamayacağı kuralları benimsetici aşılama, kökleri feodal toplumda olan kurumlar ve sınıflarca yapılmıştı (23) Bu kuralların yalnızca siyasal ya da ideolojik açıdan gerekli olmadığını kavramak çok önemlidir. Üretim sürecinin içindeki zorunluluklara uyarak, burjuvazi, Devlet ile uygar toplum arasındaki ayrılığı nihai sonucuna dek götürmek zorunda kaldı: Feodal türden toplumsal ilişkileri un - ufak etmek, aristokratça ayrıcalıkları ve tekelleriyle birlikte, tüm soydan gelen hakların yarattığı boğucu düzene son vermek, emek gücünü ve kuşku yok ki, toprak da içinde olmak üzere, üretim araçlarını pazar yasalarına bağlı kılmak. Bu amaçlar için, eşit bireylerin mallarını temlik edebilme ve aralarında sözleşmeler yapabilme yetkisini yasal kılan ve bunun gerçekleşmesini sağlama alan bir siyasal üst yapının varlığı gerekmekteydi.

Liberal Demokrasi Masalı

Böyle olunca, hem burjuva hem de liberal olan, ama demokratik olması zorunlu olmayan bir kapitalist devlete gerek vardı. Demokratik biçimlerinin ortaya çıkışı, siyasal işlevlerin barış içinde yerine getirilmesi için gerekli özgürlükleri güvence altına alan yurttaşlık haklarının*, siyasal ve toplumsal hakların geniş ölçüde ve sarsıcı biçimde yaygınlaştırılmasını gerektirdi. Şu var ki, demokratik kurumların kuruluşunun «yukarıdan» bir bağış yoluyla değil, ama alttakalan sınıfların siyasal seferberliğinin sonucu olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Partileri ve birlikleri, protestoları ve istemleriyle işte bu sınıflardır liberal Devleti demokratikleşmeye zor-

---

(22) C. B. Macpherson «Elegant Tombstones» S. 145 (Bak, dipnot 11)

(23) Mutlakiyetçi devlet konusunda, bak Perry Anderson'un bu konuda başvurması zorunlu yapıtı *Lineages of the Absolutist State* (Londra (NLB) 1974) Feodal mülklerin çağdaş burjuva devletinin ilerlemesindeki rolünü inceleyen Otto Hintze'nin yapıtı *Historia da las formas politicas* (Madrit 1968). Kapitalizme geçişte devlet türlerinin tartışılması için bak. Nicos Poulantzas *Political Power and Social Classes* (London (NLB) 1973 S. 157 - 84)

(*) «Yurttaşlık hakları»nı «Civil rights» karşılığı olarak kullanıyoruz. — Ç.N.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

layan [24]. Demokratikleşmenin onurunu kazananlar onlardır, çünkü burjuvazi —tüm ortağı sınıflar ve kesimlerle birlikte— bir kaç siyasal reform yapmaktan öte gitmemekte insafsızca ayak diredi hem de işçi sınıfının kimi kez köylüler ve küçük burjuvaların da katıldığı ve bazan burjuvazinin egemenliğine son verilmesine ramak kaldığı siyasal seferberliklerinden **sonra.** Kısacası, burjuva demokrasisinin tarihi, burjuvazinin kendi tarihinden çok daha kısadır ve bunun itici gücünü, burjuva kesiminde değil de, halk yığınlarının isteklerini yaygaralı, çok kez başıbozuk, ama yine de ta derinliklerinden demokratik olan yollarla açıklamalarında buluruz. Bu konuda, Göran Therborn'un söylediklerine tümüyle katıldığımızı belirtmekten daha iyisini yapamayız: «Demokratikleşme tarihi içinde iki özellik, yokluklarıyla göze çarpar, birincisi büyük burjuva devrimlerinin hiç biri gerçekte burjuva demokrasisi kurmamıştır. Bu yalnız ilk Hollanda ve İngiliz devrimleri için doğru olmakla kalmaz: Fransız Devriminin ortaya koyduğu demokratik anayasa, kısa ömrü süresince, taa baştanberi ölü bir belge olarak kaldı... Amerikan Cumhuriyeti varlıklı beyaz beyefendilerce kuruldu ve (Amerikan) İç Savaşı sonunda kölelikten kurtulan zenciler, yalnızca Kuzeyli erkek zencilerdi. Birleşik İtalya, Sardunya Krallığının tanıdığı çok dar sınırlı hakları devraldı. Ve Bismark, burjuva liberallerinin kuşkuları ve isteksizliklerine karşın, Reich seçimlerinde tüm erkeklere oy hakkı tanıdığında, bu uygulamanın amacı parlamenter demokrasi kurmak değildi, ne de sonucu bu oldu» [25].

Demek ki, pek çok liberal kuramcının sürüpgiden inancına ters düşse de, burjuva devrimleri kendiliklerinden burjuva demokrasisini yaratmış değillerdir, ama her yerde daha sonra halkın ve işçi sınıfının çabalarının zoruyla genişletilen, son derece sınırlı haklar tanıyan bir liberal Devlet kurmuşlardır. Yığınsal siyasal seferberlik olmaksızın demokratik kazançlar sağlanamazdı ve burjuva Devlet, gelişip serpilen kimi liberal türlerden yeni bir canalan, yalın bir oligarşik egemenlik biçiminde billurlaşırdı. İşçi Sınıfının sosyalist ideoloji ile yönlendirilen uzayıp giden başkaldırışıdır ki kapitalist toplumla burjuva demokrasisini birbirine perçinlemiştir.

---

(24) Barrington Moore, keskin ve güçlü uyarılar veren yapıtı *Social Origin of Dictatorship and Democracy* (Harmondsword 1967) de burjuva devriminin bu yönünü çözümler. Burada, burjuva devletin liberal niteliği ile burjuva demokrasisi (ki halk yığınlarının, hükümet organlarında temsil hakkı ve genel oy hakkı yoluyla, Devlet'le bütünleştirilmesini gerektirir) denen sistemi birbirinden ayırt etmek önemlidir. Böylece İngiltere, Kraliçe Victoria döneminde kuşkusuz bir liberal Devlet ise de, Birinci Dünya savaşı sonuna dek bir burjuva demokrasisi durumuna gelmemişti. Bak. Therborn'un kapitalist devletin belirli türleri konusundaki, dipnot (21) de verilen araştırması.

(25) Therborn, S. 17 (Bak. Dipnot 21)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

«Burjuva demokrasi tarihinde yokluğu göze çarpan ikinci özellik,» diye sürdürür Therborn, «zenginlik, okur-yazarlık ve kentleşmedeki gelişmelere eşlik eden kesiksiz, barışçıl bir sürecin yokluğudur» [26]. Bu, kapitalist toplumdaki pek çok demokratik ilerlemelerden geri dönülebileceğini ve sermayenin burjuva demokrasisinden fazişme, askeri diktatörlüğe ve Bonapartizm'e uzanan çok değişik türde egemenlik sağlayıcı örgütlenme biçimleriyle kalıcı bağdaşıklıklar kurabileceğini gösterir. Kapitalist toplum, ne burjuva egemenliğinin despotça bir türüne dönülmesine ne de sermayenin bir kesiminin gerici— tepkici koalisyonlar kurup sömürülen sınıflarla «hesaplaşma»ya kalkışmasına karşı bir güvence sağlamaz.

Demokrasi ile kapitalizm arasındaki ilişkinin tarihsel türlerini değerlendirmek için her ikisinin uluslararası düzeyde yayılışına kısa bir göz atmak yararlıdır. İşte o zaman, sanayileşmiş ülkelerde burjuva demokrasisinin kuruluşunun, ondokuzuncu yüzyılda kapitalizmin dünya çapında gelişmesi ve pekiştirilmesinin doğurduğu çelişkilerin keskinleşmesinin sonucu olduğu açıklık kazanacaktır. Ancak dünya kapitalist sisteminin çevre ülkelerinde, bir avuç ülkede burjuva demokrasisinin ortaya çıkmasına yolaçan toplumsal güçler, tarihsel koşullar ve yapısal sürecin o oldukça kendine özgü biraraya gelişi görülmeyecektir. Gerçekten de, çevre ülkelere (ki kimi Avrupalı «geçkalmışlar» [27] da bunlara katılabilir) kapitalizmin yerleşmesi, ne kapitalizmin ilk kurulduğu ülkelerdeki siyasal kurumları yaratmıştır ne de ordaki ekonomik biçimleri. Şimdi, bu niye böyledir, onu görelim.

Kapitalist gelişmenin ilk görüldüğü ülkelerde demokratikleşme iki değişik etmenin birleşmesiyle ilgilidir: (a) Toplumsal üretim ilişkilerini devrime uğratan ve sanayi devrimi diye bilinegelen olguyla sonuçlanan karmaşık ekonomik ve toplumsal değişiklikler ve (b) Çeşitlilikte birincisinden hiç de aşağı kalmayan bir takım tarihsel koşullar, nüfusun büyük kesimine belli siyasal ve yurttaşlık haklarını sağlamış bulunuyordu, hem de kapitalist üretim ilişkileri tam anlamıyla ağır basmadan önce. Yüzyıllardır, gerçekten biricik, bir daha yinelenemez bir süreç, sanayileşme ve «aşağıdan» siyasal çabalar (ki bu yolla alttakalan sınıflar demokratik devrimi yılmadan yürütmüşlerdir) ile Rönesans ve Reformasyon döneminde belli Avrupa ülkelerinde yerleşmiş liberal çoğulcu geleneği kaynaştırmıştır. Bu karmaşık kaynaşmanın sonucu burjuva demokrasisi idi, ama bu salt bu bireşimin (sentezin) kapitalizmin rekabetçi ve

(26) y.a.g.y. S. 19. Bir başka görüş Stein Rokken'in *Citizen, Elections Parties,* (New York 1970) adlı yapıtında savunulur.

(27) «Latecomer» = «Geç kalmışlar» terimi ile anlatılmak istenen, kapitalist üretim biçiminin tartışılmaz egemenligini ancak ondokuzuncu yüzyılın son bir kaç onyılında, emperyalist aşamanın doğuşu sırasında sağlayabildiği ülkelerdir. Tam birer örnek sayılan durumlar Almanya, İtalya ve Japonyadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

liberal döneminde gerçekleşmiş olmasındandı. Tekellerin kuruluşu ve dünya kapitalizminde emperyalist dönemin ortaya çıkışı, kapitalist gelişme yoluna geç girmiş ülkelerde burjuva-demokratik dönüşüm olanaklarını büyük ölçüde azaltmıştır. Bu yüzden—anti-demokratik, feodal ve mutlakiyetçi içerikle dopdolu tarihsel yapı içinde kapitalizmin siyasal üstyapısının kök saldığı İspanya, Yunanistan ve Portekiz'i biryana bırakın— Almanya ve İtalya'da burjuva demokrasisinin aşırı güçsüzlüğü bir yanlışlık sayılmamalıdır [28].

Demokrasi ve Dünya Kapitalizmi

Liberal kuramcılarca «demokratik» sayılan ülkelere şöyle bir bakmak gösterecektir ki, kapitalist üretim biçimi bir patlamayla tüm dünyaya yayılmış bulunuyor ve son zamanlarda çevre ülkelerin gerçekten sanayileşmesi gibi bir olayla sonuçlanıyor ise de, burjuva demokrasisi alanındaki gelişmeler çok entipüftendir. Örneğin, James Bryce'in 1920 Aralığında düzenlediği, demokratik ülkeler listesiyle, yarım yüzyıl sonra Robert Dahl'un «çoğulcu yönetimler (polyarchles)» kataloğunu karşılaştırırsak, ilk listeye üç - beş ülkenin daha katılabileceğini görürüz [29]. Bryce, aşağıdaki ülkeleri tam anlamıyla «demokratik» olarak tanımıştır: «Birleşik Krallık ve kendikendini yöneten İngiliz dominyonları... Fransa, İtalya, Portekiz, Belçika, Hollanda, Danimarka İsveç, Norveç, Yunanistan, ABD, Arjantin ve belki Şili ile Uruguay» [30]. Hem Avusturya hem de Alman Cumhuriyetini «kesin kanıya varmak için daha erken» inancıyla —ki daha sonra yükselen faşizm bunu açıklı biçimde doğrulamıştır— listesinin dışında bırakmıştır. Seçmenler arasında ayrım gözetilmesi ve oy hakkı üzerindeki sınırlamalar yüzünden İsviçre de, sınırda kalan durumda sayılıp, liste dışıdır. Ancak, kuşku yok

(28) İngiliz ve Fransız yargı geleneğini Almanlarınkiyle karşılaştıran Engels şöyle yazar:

«Bizim Alman Hukukunun tarihsel temeli nedir? Çoklukla dışarıdan dürtüklenen ve daha tamamlanmamış Orta Çağın yüzyıllar süren edilgen çürüme sürecinden başka nedir ki; bugün bile Feodal Junker'ler ve yeni bir vücut arayan lonca zanaatkârlarının hortlaklarıyla dolu ekonomice geri kalmış bir toplum; keyfi polis despotluğunun her gün bir başka yerini parçalayıp durduğu hukuk düzeni dokusu... Alman İmparatorluğunun yeni yasalarının yazıcıları olabilecek en kötü okulu bitirdiler ve eserleri de buna uygun biçimde kötü.» *The Role of Force in History*, New York 1968, Sy. 105 Türkçesi: *Tarihte Zorun Rolü*. Sol Yayınları.

(29) James Bryce *Modern Democracies* (Londra 1921, Cilt I, S. 22) Robert Dahl *Polyarchy* (Yale, New Haven ve Londra 1971 S. 246 - 49) Bir «çoğulcu yönetim»i Dahl şöyle tanımlar: Büyük ölçüde «halka açılmış (b d. yurttaşların yönetime katılmalarına açık.) ve «liberalleşmiş» (b. d. siyasal yarışmaya açık ve onu geliştirici biçimde değişikliklere uğramış) bir siyasal rejimdir.

(30) Bryce, S. 26.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ki Bryce'nın kesin listesi dahi burjuva demokratikleşmesinden geri dönerek —İtalya, Yunanistan ve Portekiz'de görüldüğü üzere— uzun süre faşizm ve diktatörlük belasına uğrayan ülkeleri içine almaktadır. Latin Amerika'ya ilişkin tanıları (diagnosis, teşhisleri) ve iyimser beklentileri tarihin akışıyla acı biçimde yalanlanmıştır. Arjantin'de, burjuva demokrasisi yolundaki önemli ilerlemeler 1930' larda birdenbire durdurulmuştur. O günden bu yana, devlet işleri, işçilerin çabalarının yoğunluğu ve halkçı düşlerin taşkınlığına bağlı olarak, burjuva demokratik bir siyasal düzen kurmak isteyen çıtkırıldım girişimlerle sınıf özellikleri değişiklikler gösteren askeri diktatörlükler arasında yalpalayıp durmuştur. Burjuva demokrasisi, Şili ve Uruguay'da da benzeri bir sona uğramıştır. Birincisinde 50'lerin sonlarında 60'ların ilk başlarında gerçekleştirilen Devletin toplumsal temelinin büyük ölçüde yaygınlaştırılması işinin, işçi sınıfı ve halk yığınlarının çabalarındaki ürkütücü artışa bir cevap olarak geldiği belirtilmelidir. İlk önceleri bu çabanın oldukça ilkel bir dilegetirilişi, belli reformları amaçlayan bir Hristiyan-Demokrat hükümet idi, daha sonra Salvador Allende'nin Cumhurbaşkanlık zaferi ve —Kuzey Amerikan emperyalizminin işbirliği içindeki yerli gericilik tarafından kanla boğulan— o hırsla sosyalizme geçiş girişimine değin uzandı. Louis Bonaparte öncesinin Fransız burjuvazisi gibi, bu egemen güçler de şöyle diyebilmişlerdir: **La légalité nous tue.*** Uruguay, Arjantin ve Şili'den hiç de aşağı kalmayan dramatik bir biçimde, burjuva demokrasisinin (ki varlığı, taa derinliklerinden oligarşik iki partili düzenin sınıf istemlerini kanalize edebilme yeteneğine bağlıydı) dar sınırlarını sergilemiştir. Sonunda 60'ların sonlarındaki halk yığınlarının seferberliği, devlet içinde önceden görülmemiş büyüklükte bir bunalım yaratarak, bu günü geçmiş düzeni bütünüyle aştı. 1973'de, burjuva güçler bloku, bir çözümü yürürlüğe sokmaya kalkışınca kurumlaşmış demokrasinin son kırıntılarını da sildi süpürdü [31].

Bu Latin Amerika ülkelerinin hiçbiri artık burjuva-demokratik klubün seçkin üyelerinden olmadıklarından, kapitalist dünyada, demokrasinin Bryce'nin gününden bu yana pek az ilerleme gösterdiği yeterince açıktır. Böylece 60'ların sonlarında Dahl, içinde seçim sınırlamalarının demokrasinin gidişini aksatmayı sürdüreduran üç özel durumun da bulunduğu, yirmidokuz «çoğulcu yönetim» (polyarchies) in listesini yapmıştır. Ayrıca, altı ülkeyi «çoğul-

---

(*) «Yasallık bizi öldürüyor, yasallığın canı cehenneme» anlamına gelen bir deyim. — Ç. N.

(31) Burjuva demokrasisinin gelişimi içinde bu sorunların kapsayıcı bir tartışması için bak: Göran Therborn, «The Travail of Latin American Democracy», *NLR* 113-14, January April 1979. Biz de Şili olayını ayrıntılı olarak şu makalede ele aldık: «Notes Sobres las raices historico estructurales de la mobilizacion politica en Chile», *Foro Internacional*, Vol. 16, 1975, No. 1.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cumsu yönetimler (quasi - polyarchies)» adı altında ayrı bir öbek olarak topladı (32). Şu var ki, artık bugün otuzbeş ülkelik listeyi burjuva - liberal kuramın ölçütlerine göre bile doğru bulmanın olanağı pek kalmamıştır. Yirmialtı «gerçek» örnekten Lübnan, Filipin, Uruguay'ın artık «çoğulcu yönetim» olmak savı kalmamıştır; özel durum gösterenler ise ikiye inmiştir, çünkü Şili burjuva demokrasisinin gereklerini tam olarak yerine getirmiyor. Kıbrıs ve Malezya artık «çoğulumsu yönetimler» olarak tanımlanamaz, Kolombiya'da ise gelecek kara bulutlarla kaplı görünüyor. Bu durumda geriye kalanlar Türkiye ve Venezuella ile geçenlerde yeniden kurulan Dominik Cumhuriyetidir. Kısacası Dahl'ın listesi büyük ölçüde Bryce'in saydığı ülkelerden oluşmaktadır: Birleşik Krallık ve bağımsızlık kazanmış «eski İngiliz Uluslar Birliği» ülkeleri (Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda); bir takım Avrupa ülkeleri (savaş sonrasının siyasal yeniden örgütlenmesi dolayısıyla Avusturya ve Almanya da bunlar arasında); Mac Arthur'un askerlerinin demokrasiyi soktuğu Japonya, ve bir emperyalist güçbirliğinin yurtları elinden alınmış ezilen bir ulusa burjuva demokratik yönetimi empoze ettiği yer: İsrail. Kapitalizmin bu son yarım yüzyıllık dönemi içinde demokratikleşmenin «başarılı» örnekleri yalnızca şunlardır: Kosta Rika, Hindistan, Cameyka, Trinidad ve Tabago; bunlara tanımı epeyce gevşek tutarsak, şunları ekleyebiliriz: Türkiye, Kolombiya, Venezuela ve Dominik Cumhuriyeti (ki elli yıllık Trujillizm'den ancak kurtulmuştur). Kapitalist demokrasi tarihine son zamanlarda yapılan bu eklemelerin kaygılandırıcı güçsüzlüğünü belirtmeye hiç gerek yok: Bu devlet biçimleriyle, eğer aşırı bir örnek seçersek, İngiltere'de görüleni ya da diğer gelişmiş burjuva demokrasilerini aynı kefeye koymak ancak bir kavram hokkabazlığıyla becerilebilir. Yüzmilyonlarca Hintlinin tüyler ürperten yoksulluğu, Cameyka'yı (ki burada, Emperyalizm yoğun bir «karıştırıcı (destablizing)» baskı uygulamaktadır) bekleyen kara günler ve biçimsel - demokratik özelliklerindeki yıpranmaların ülke yönetimini felce uğratacak göründüğü Kolombiya, sonra Türkiye'nin güçlü yönetimlere olan düşkünlüğü ve Dominik Cumhuriyetinin demokrasi yolundaki ilk adımlarının nereye varacağındaki kaçınılmaz belirsizlik — bu örnekler, kapitalist gelişme ile demokrasinin pekiştirilmesini tek bir tarihsel süreçte birleştirme yolundaki herhangi bir liberal girişimin dayanaksızlığını kesinkes göstermeye yeterlidir.

---

(32) Tam çoğulcu yönetimler (full polyarchies: Avustralya, Avusturya, Batı Almanya, Belçika, Danimarka, Filipinler, Finlandiya, Fransa, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsrail, İsveç, İtalya, İzlanda, Jamaika, Japonya, Kanada, Kosta Rika, Lübnan, Lüksemburg, Norveç, Trinidad, Tabago ve Uruguay. Özel durumlar: Şili, İsviçre, A. B. D. Çoğulcumsu yönetimler: *(quasi - polyarchies)* Dominik Cumhuriyeti, Kıbrıs, Kolombıya, Malezya, Türkiye, Venezüela.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Öyleyse dünya ekonomisinin çevre ülkelerine kapitalizmin girip yerleşmesinin, «ilk kapitalistler»deki tanıtıcı siyasal kurumların kopyalarını yaratmadığı konusunda tartışılamaz kanıtlar bulunduğu görülüyor. Kapitalizm, kendinden önceki üretim biçimlerini tam olarak eritip tek üretim biçimi durumuna hiç gelemedi ve merkezdeki burjuva üst yapısı, dünyaya yayılan sermayeyle birlikte gitmedi. Bu yüzden kapitalizmin çevre ülkelere yayılması burjuva demokrasisine başlangıç değildi. Gerçekten, içinden geçtiğimiz bu evrede bu ülkelerde kapitalist gelişmenin, iki savaş arasındaki faşizme benzeyen, baskıcı diktatörlük rejimleri kurmayı gerektirmesi kuralmış gibi görünüyor. Tarihsel ve karşılaştırmalı verilerin düşündürdüğü şu ki, kapitalist gelişme, bugünün pek çok ileri ülkesinde, demokratik devrimin önkoşullarını yaratmışken, çevre ülkelerde etkisi bunun tam tersi olmuş; burjuva demokrasisinin gelişmesinin zaten çok sınırlı olan olanaklarını, gerçekte, daha da azaltmıştır. Bunu açıklamaya çalışırken, unutmayalım ki Avrupa'da bile, Almanya ve İtalya gibi ülkeler, bir burjuva demokratik Devletin sağlamca sayılabilecek bir temelini atmadan önce faşizmin tüyler ürperticiliğini yaşadılar; ve diğerleri —Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi— gittikçe artan zorluklarla dolu demokratikleşme yoluna daha geçenlerde girdiler. En başta Japonya (ve bir ölçüde Almanya ve İtalya) olmak üzere kimi ülkelerde ise burjuva demokrasisi ,faşizmin askeri yenilgisi sonucudur— gerçi İtalyanın tek örneği sağladığı durumda, müttefiklerin* eksen güçlerini** yenmelerinden çok önce ta derinlerden devrimci, anti-kapitalist bir çaba görülmüşse de, faşizmin yenilmesi ve burjuva demokrasisinin kurulmasının ana öğesi müttefiklerin zaferidir.

O halde, ilk önce sanayileşen kapitalist ülkelerde olduğu gibi, onların Avrupa dışındaki «uzantıları» olan Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve ABD'nde de burjuva demokrasisi, burjuva devriminin en yüce sonucudur. «Geç kalmışlar»da (İtalya, Almanya ve Japonya) ise burjuva demokrasisi ancak tarihsel bir trajediden sonra kurulmuştur ve son iki ülkede, gerçekte, işgal güçlerince yürürlüğe sokulmuştur. Eğer bunların, kapitalizmin gelişip burjuva devrimiyle pekiştirilmesi yerine, «tepeden inme» yada Gramsci'nin terimiyle «edilgen devrim» yoluyla gerçekleşmesine örnek ülkeler olduğunu unutmazsak, bu durumlar pek öyle şaşırtıcı sayılamaz. Son olarak, «Üçüncü dalga» sanayileşme ülkelerine gelince, demokratikleşme sürecine son derece dar sınırlar çizildiği vurgulanmalıdır. Gerçekten de, son günlerin gidişi anti-liberal, anti-demokratik değer ve uygulamaları daha açıkça gösteren diktatörce rejimler yönündedir. Her ne kadar rekabetçi kapitalizm «demokratik devrim

(*) İngiltere, Fransa, A.B.D. ve Sovyetler Birliğinin oluşturduğu yan. —Ç.N.

(**) Eski deyimiyle mihver güçleri, yani faşist Almanya - İtalya ve yardakçıları ile Japonya. —Ç.N.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çağı» için belli koşulları yarattıysa da, şimdilerde «emperyalizm çağı»nın çevre ülkeler toplumlarında diktatörlükleri canlandırdığı ve bir zamanların övünç duyulan metropol ülkelerinde ise «demokrasi bunalımı» getirdiği görülmektedir. (33).

III. Latin Amerika'da Devlet Türleri

A. «Liberal» Oligarşi

Kapitalizmin Latin Amerika'ya getirilip köklendirilmesi toplumsal oluşumlarda (= formations) büyük değişikliklerle sonuçlandı. Oligarşik Devlet, en önde gelen kesimi dışsatım için hammadde üretmek olan bir ekonomiye uygun düşen, ilk kapitalist devlet türü oldu. Böylece, ister hammadde ve besinlerin dış satımcısı yada işlenmiş (=manufactured) malların dışalımcısı, ister uluslararası alışverişin finansiyer ve bankerleri olarak dünya pazarına bağlantılı sınıf yada sınıf kesimlerinin üstünlüğünü kutsallaştırdı (34). İmdi, biz bu, kapitalist Devletin, çeşitli siyasal rejimler altında kendini ifade eden özel bir biçimidir deyince vurgulamak istediğimiz, onun tarihsel görevinin, kesinlikle, kapitalist üretim ilişkilerinin getirilip yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının yolunu açmak olduğudur. Çünkü, Devlete egemen olan sınıflar tartışılmazcasına burjuva özelliklidir; kapitalist üretim biçimi yanında, günü geçmiş toplumsal ilişkilerin ikincil olarak açığa vurulduğu bu toplumsal oluşumların tarihsel ve yapısal karmaşıklığı belli kapitalizm - öncesi özellikleri yansıtmaktan geri kalmasa dahi, bu böyledir. Örneğin, pek çok durumda, burjuvazinin toprak sahibi kesimi, çökmeye yüztutmuş toprak soylularıymış gibi görünür yada dışa karşı öyle davranır. Gerçekten de, her oluşumun tüm toplumsal yapısı, kültürü, Devlet ve ideolojisi doğmakta olan kapitalist sınıfın günü geçmiş toplumsal ilişkiler tarafından üstbelirlenişini (overdetermination) yansıtır. Bu

---

(33) Kapitalist gelişme evreleri ile devlet biçimleri arasındaki ilişki, Ulianov'un yapıtında sürekli ele alınan bir temadır, ve özellikle 17 arifesindeki yazılarında göze çarpmaktadır. «Yukardan devrim» ve bunun anti - demokratik çağrışımları konusunda bak: Barrington Moore, ch. 8.

(34) Latin Amerika'da oligarşik devlet konusunda, *inter alia bak:* Sergio Baga, «Tres oligarquias, tres nacionalismos: Chile, Argentina, Uruguay», *Cuadernos Politicos*, No. 3, Ocak - Mart 1975; Augustin Cueva, *El desarrollo del capitalismo en America Latina*, Mexico City 1977, chs. 7 ve 8; Juan Felipe Leal, *La burguesia y el Estado mexicano*, Mexico City 1972 ve *Mexico: Estado*, burocracia y sindicatos, Mexico City 1975; Fernando Uricoechea, *O minotauro imperial*, Sao Paulo; Julio Cottler, *Clases, Estado* y nacion en la Peru, Lima 1978; Marcel Cavarozzi, «El Estado Oligarquico en Chile», *Historia y Sociedad*, No. 19, Güz 1978; ve Atilio Boron, *The Formation and Crisis of the Liberal State in Argentina, 1980 - 1930*, teksir, Harvard University 1976.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

feodal seçkin ögeler öylesine güçlüydüler ki, koskoca bir evre boyunca halkçı güçler arasında, Latin Amerika'daki düzenin kapitalizm değil de feodalizm olduğunu önesüren çok yaygın ve acınası bir inanç vardı.

Oligarşik Devlet, kapitalizmin ilerlemesi için gerekli bir aşamaydı, çünkü kapitalizm ancak tüm ülkede etkili, merkezden yöneten ve zor kullanıcı bir aygıtın kurulması yoluyla sağlanabilecek kimi koşulları gerektiriyordu. «Üretimin dış koşullarının yaratılması» diye bulanık bir deyimle tanıtılan bu görevler, bağımsızlık savaşlarıyla kurulmuş sarsak, güçsüz devletin boyunu çoktan aşmaktaydı. Dolayısıyla daha yeterli bir devlet örgütlenmesi bölgede kapitalizmin gelişmesinin ana gereklerinden biri durumuna geldi. Gerçekten de, oligarşik Devlet, çok çeşitli siyasal biçimler aldı: Meksika'da (1826 — 1910) Porfirio Diaz'ın oldukça merkezileşmiş rejimi, Brezilya'nın Republica Velha (1889 — 1930) rejiminden çok başkaydı, Şili'nin parlementer cumhuriyeti (1891 — 1920), 1880 ile 1930 arasında Arjantin için tanıtıcı sayılan başkanlık rejimlerine benzerlik göstermezdi. Bu çeşitlilik, burjuva kesimler, toprak soyluları ve emperyalist sermaye arasındaki oligarşik birliğin özel ulusal koşullarını dile getiriyordu. Bu arada, halk (zanaatkâr, küçük esnaf, köylü ve oluşmaya başlamış emekçi öbekleşmeleri) kökenli demokratik güçler de, bu yeni iktidar blokunun tasarılarına karşı, yoğunluğu oldukça değişiklik gösteren, türlü biçimlere giren, inatçı bir direniş gösterdiler; ve —kuşkusuz, ikincil bir önem taşısa da— bu blokun kendisi de, her egemen sınıf katı ve kesiminin sözkonusu bloka katılmayı görüşürken içinde bulunduğu koşulları yansıtan, iç çelişkilerden uzak değildi. Bu iki durum— yönetilen sınıflarla gizli yada açık çatışma içinde oluş ve egemen sınıflararası çelişkiler— oligarşik egemenliğin ortaya konuş rejimlerinin çeşitliliğini açıklar.

Siyasetin özel ulusal biçimi, oligarşik blokun tüm toplum üzerinde kendi hegemonyasını kurma yeteneğinin boyutlarını açığa vurmaktadır. Böylelikle oligarşik egemenlik, Arjantin ve Uruguay'da bir çeşit yığınsal uzlaşmayı belirten, yönetilen sınıflar üstünde çok uzun bir tarihsel dönem boyunca, düşünsel ve törel (entellektüel ve moral) üstünlük sağlamış bir hegemonya düzeni olarak kendini gösterdi. Ama öbür ülkelerde —ki buna iyi bir örnek devrim öncesi Meksika'dır— oligarşik çıkarların üstünlüğü, hegemonya ittifakının gelişme tasarılarına halk sınıflarının bağımlı bütünleştirilmesinden çok, bir tür açık «diktatörlük»ü yada zorbalıkla başeğdirmeyi gerekli kıldı (35)

(35) Oligarşik egemenliğin bunalımı üzerine bazı ilginç gözlemler Jose Nun'un makalesinde yer alıyor: «America Latina; la crisis hegamonica y el golpe militar», *Desarrollo Economico*, cilt 6, No 22 - 23, Temmuz - Aralık 1966. Yine bak: Raul Benitez Zenteno'nun derlemesi, *Classes Sociales y crisis politica en America*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Oligarşik Devlet, liberalizm ile demokrasi arasındaki kopukluğun çok canlı bir örneğidir. Çünkü yasal düzenlemeleri ve ideolojik söylevlerinde liberal bile olsa, gerçek uygulamada, yönetilen sınıfların yönetime katılmasını ve —genel olarak— halkın kültürünü sürekli olarak hiçe saydığını ortaya koymuştur. Oligarşik Devlet yurttaşlararası eşitliği onayladığı, temel özgürlükleri (düşünce, söz, dernek kurma, v.b.) güvence altına aldığı, aydın bir hukuk bilimi ve yasalar yarattığı —daha doğrusu yazdığı— özel mülkiyete güvence sağladığı, çağdışı (anachronistic) ayrıcalıklara karşı çıktığı, Katolik kilisesinin büyük topraklarını kamulaştırdığı* kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsediği ve demokratik cumhuriyet yolunu seçtiği, kölelik ve toprağa bağlılığı (serfdom) yasakladığı, böylelikle bağımsız (free) işgücüne pazar yarattığı, olguculuğu** kucakladığı, ve laikliği kapitalizm öncesi dinci ayakdireyişlere karşı en güçlü bir silah olarak kullandığı ölçüde liberal oldu. Bütün bu liberal ve Jacobin siyasetler, ne de olsa, (kimi açıkca burjuva, diğerleri Feodal mülke daha yakın özellikte çeşitli toprak sahibi kesimler, komprador burjuvazi ve emperyalist sermayenin yeni güçbirliğiyle çelişiyordu. Yine de, bu geleneksel liberalizm, yalnızca oligarşik özü gözlerden uzak tutmayı sağlayan bir maske olarak görülmemelidir. Bu konuya eğilenlerden birinin çok doğru olarak belirttiği üzere liberalizm ve oligarşi, olayın iki temel görünümüdür, öyle ki «hiç bir zaman denk ağırlıkta ortaya çıkmasalar da, her ikisi de temeldir» çünkü Devletin dayandığı «birliği bozmadan birbirinden koparılması olanaksız uzlaşma - içinde - birlik oluşturmaktadırlar.» (36) Bu durum, bunalım ve oligarşik devletin dağılması sırasında, halk mücadelelerinin hem toprak sahiplerinin diğerlerini dışlayışına (exclusivism) hemde aydın (enlightned) liberalizme karşı meydan okuyuşlarıyla yadsınmaz biçimde kanıtlanmıştır.

Halkçılık ve oligarşinin karşılaştırmalı tarihi, bizi, demokrasinin biçimsel ve öz olarak içeriği —yetke kurucu (otorite yaratan) bir «yöntem» ya da «yurttaş olmanın koşulları» olarak gösterdiği özellikler— üstünde kısaca durmaya götürür. Gerçekten de, oligarşik Devlet, bir yanda derinlere işlemiş sınıf çelişkilerinin paramparca ettiği yapısal çerçeve, öbür yanda hiç te gerçeği yansıtmayan ama kağıt üzerinde toplumsal ilişkilerin büyük ölçüde demokratikleştiğini gösteren burjuva demokratik kurumlar arasındaki eytişimsel (dialectical) birliği somutlaştırır. Kendi hesabına halkçı (popu-

---

Latina, Mexico City 1977 ve Pablo Gonzales Casanova'nın derlemesi, *America Latina en los anos treinta*, Mexico City 1977.

(*) Bu nokta, Latin Amerika'da Kilisenin özel durumu düşünülerek yorumlanmalıdır, yoksa salt Katolik kilisesine karşı olma olarak anlaşılmamalıdır. —Ç.N.

(**) *Olguculuk* (Positivism): Bilinebilir olanın yalnızca olgular (vakıalar) olduğunu varsayan düşünce akımı. — Ç.N.

(36) Leal, *Mexico: Estados y sindicatos*, s. 11.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

list) Devlet, temsili - demokrasi kurumları, (bunların özde oligarşik yönetimle özdeşleştiği öne sürülerek) yadsınırken yada bunlara karşı çıkılırken, halk sınıflarınca (fabrikada, Devlete karşı günlük yaşamda) kimi gerçek demokratik hakların kazanıldığı bir toplumun kendisini ifade edişiydi. Bu yüzden, Latin Amerika'nın siyasal yaşamı, toplumsal ilişkilerde hiç bir temeli olmayan bir demokratik biçim ile, bu biçimin yadsınması —hem de toplumsal ilişkilerin altında yatan içeriğin iç yapıdan gelmeyen* ama gerçek demokrasi yönünde bir süreç içine girdiği bir anda yadsınması— arasında yalpalayıp durdu.

B. Halkçı Aradönem

Liberal oligarşik Devletin uzun süren çözülüşü, —bu yazının çerçevesi içinde tartışamayacağımız— çeşitli yollarla oldu. Ancak şu iyice kavranmalıdır ki demokratik güçlerce, (stable) bir burjuva - demokratik rejim kurma girişimleri, eninde sonunda, hep boşa çıktı. Oligarşik hegemonyanın bunalımı, ki 1929 çöküntüsü** onun ölüm çanını çalmış gibiydi, halkçı Devletin ortaya çıkmasıyla geçici olarak çözüldü. Octavio İanni'nin çok doğru biçimde gözlemlediği üzere, Arjantin'de Peronculuk, Brezilya'da Vargacılık, ve Şili'de halk - cephesi eyleminin hepsi de, burjuva hegemonyasını kurmak yolundaki başarısız bir girişim ile oligarşik hegemonyanın bunalımı arasında yeralan Bonapartçı geçiş dönemidir [37]. Gerçek olan, bütün bu sürecin çok büyük güçlüklerle karşılaştığıdır. Çünkü burjuvazi müthiş bir ikilemle karşı karşıyaydı: ya özellikle, tarımsal soruna ve junker - türü işletmelerin egemenliğinin maddi temellerine saldırarak kapitalist gelişmenin yolunu tıkayan engelleri bir anda ve kökünden ortadan kaldıracak riskli burjuva - demokratik devrim yoluna girmeliydi; ya da Bonapartcı ittifakın kanadı altındaki ekonomik hegemonya ile yetinmeliydi, ki bu durumda kendi hegemonya düzenini ve demokratik, halk tabanlı Devletini kuramaması nedeniyle, kendi kaderini —kaçınılmaz biçimde— çökmeye yüztutmuş toprak sahibi sınıflara, otoriter askeri kuruluşa ve emperyalist sermayenin ezici gücüne bağlı kılacaktı. Bu sonuncu «bölüşülmüş hegemonya» —ki epeyce çürük olduğu açıktır— seçeneği burjuva demokratik yöndeki herhangi bir değişikliğe karşı çıkan gerikalmış

(*) *«İç yapıdan gelmeyen»* — (metinde «inorganic») deyimiyle, toplumun iç devinimi sonucu değil de, dıştan «tepeden inme» zorlamalarla yapılan değişmeler anlatılmak isteniyor. — Ç. N.

(**) Great Depression: 1929'da başlıyan büyük ekonomik bunalım evresi - Ç.N.

(37) Ianni, *La formacion del Estado populista en America Latina*, Mexico City 1975.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sınıf ve kesimlerin varlığını sürdürecekti. Ama burjuvazinin onlara meydan okuyacak durumu yoktu ki, dolayısıyla şöyle yada böyle anlaşmak zorundaydı. Halk güçlerinin yaygaracı seferberliği, ister kapıya dayanmış isterse daha oluşma yolunda olsun, son tereddütleri de silip götürdü: burjuvazi Bonapartcı ittifakın —ki işçi sınıflarının siyasal edilgenliğini sağlayan işte bu ittifaktır— çöktüğünü görünce, eski huyuna dönüp, daha inatçı ortaklarının karşı çıkacağı bir hegemonya sağlamaya kalkışmanın tehlikesini göze almaktansa, gerici ittifakın isteklerine boyun eğmeyi yeğler. Engels'in, İngiltere'de burjuvazinin, «bir başka yarışçı, işçi sınıfı ortaya çıkmadan önce toprak soylularını siyasal güçten tam anlamıyla ayırmayı başaramadığı» [38] konusundaki sözleri Latin Amerika ülkeleri için de geçerlidir. Bunun için, işçi sınıfının sınıf çatışmasının ana edimcisi (actor) olarak ortaya çıkmasıyla, Latin Amerika'da burjuva devrimleri dönemi sona ermiş, sosyalist devrim dönemi başlamıştır.

Hem kendinden önceki oligarşik Devletlerden hem de birbirlerinden oldukça keskin biçimde ayırdedilen bonapartcı rejimler, 1929'un büyük bunalımının başlattığı yeni kapitalist gelişme evresinde zorunlu olan bir takım görevleri yerine getirdi: Ulusal burjuvazinin yükselmesine yardım etti, tam anlamıyla yok edemese de onun oligarşik düşmanlarını yerlerinden etti, değişik ölçüde başarı sağlayan bir takım taktiklerle işçi eylemine arzulanan yapıyı verdi, bu yapıyı Devlet'le bütünleştirdi ve işçilere tüketim pazarını açtı. Ekonomik bunalıma bir tepki olarak kapitalist Devletin bu yeniden örgütlenişi, işlevlerinin çeşitlenmesini ve alışılmamış biçimde yaygınlaşmasını gerektirdi. O günden bu güne, devlet sanayileşmeyi beslemekte anahtar görevini oynamaya başladı: dış ticaretin, döviz kurlarının, para hacminin denetimi gibi pek çok siyasal - ekonomik önlemlere başvurdu; ekonomik kalkınmayı planlama ve özendirme (teşvik etme) amacıyla örgütler kurdu; doğrudan hükümete bağlı çok büyük sanayi kuruluşları oluşturdu, ve yalpalayan ulusal sanayiyi korumak için sıkı bir gümrük düzeni kurdu. Ayrıca, halkçı Devlet gelir ve fiat politikaları, yaygınlaştırılan sosyal güvenlik düzeni, ve sağlık, eğitim ve konut alanında artan kamu harcamaları yoluyla, kentli halk kesimlerine yönelik, sınırlı ölçüde gelir dağılımını düzeltici bir çaba gösterdi[39].

---

(38) Friedrich Engels, «Socialism: Utopian and Scientific», *Marx Engels Selected works*, Moskova 1968, s. 391.

(39) Latin Amerika'da populizm konusunda bak: Ianni; Germani, di Tella, Ianni, *Populismo y contradicciones de clase en Latinoamerica*, Mexico City 1973, Anibal Quijano ve Francisco Weffort, *Populismo, marginalizacion y dependencia*, San José, Kosta Rika, 1973; Cueva, ch. 11; ve Fernando H. Cardoso ve Enzo Faletto, Dependencia y desarrollo en America Latina, Mexico City 1969.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ne var ki, bu rejimlerin, kendilerini sözkonusu ülkeye bağlı olarak daha hızlı ya da daha yavaş hissettiren çözümsüz çelişkiler içine düşmüş bulmalarına şaşmamalıdır. Çünkü, canlı, gelişen bir ulusal kapitalizmi yaratmak üzere nihai amacı ile sermaye birikimini ve üretici güçlerin gelişmesini canlandırmak isteyen politikalarla halk sınıflarını —en başta işçi sınıfını— pazar ve Devlet'le kaynaştırmayı tasarlayan hükümet önlemlerinin birbiriyle uyuşabilmesi olanaksızdı. Hammadde dışsatımına dayalı büyüme modelinin çöküşü, oligarşik hegemonyanın ekonomik temellerini kesinlikle aşındırmış iken, çürüme artık Bonapartcı ittifak ve onun karmaşık ortaklık düzenlerinin maddi temellerini etkilemeye başlamıştı. Sanayileşme sürecinin sona erişi, ekonomideki durgunluk (özellikle, halkçı evrede eldeğmeden kalan tarımsal kesimde), devletin kendilerini parmağında oynatıp durmasından (manipulation) bıkan altta kalmış sınıfların genişçaplı ve beklenmedik seferberliği —bütün bu olaylar, Bonapartcılığın özü olan sınıflar uzlaşması politikasının sürdürülmesine olanak bırakmadı. Sanayi işçileri ile ulusal kapitalistler arasındaki ittifakın bozulması ve ortaya çıkan siyasal bunalımın— ki ulusal eğemen sınıflara yönelttiği tehlikenin şiddeti ve ciddiyeti ülkeden ülkeye değişmektedir yeni bir olağanüstü Devlet türüyle «çözüme kavuşması» çok sürmedi. Devlet aygıtındaki askerlerin gözebatan varlığına ve siyasal denetim amacıyla terör yöntemlerinin sistemli biçimde kullanılmasına karşın, bu yeni biçimi, ne bildiğimiz (klasik) askeri diktatörlükler ne de faşist rejimlerle bir tutmanın olanağı yoktur.

C. *Yeni Diktatörlükler*

Burjuva diktatörlüğünün bu yeni biçiminin ortaya çıkışının doğurduğu pek çok sorun üzerinde durmanın yeri burası değildir (40). Ancak, kuşku yok ki bu devlet biçimi, yeni sermaye birikim tarzının, —en başta sınıf çatışmasındaki önemli ilerlemelerin damgasını bastığı konjonktürlerle bağlantılı olarak— dayattığı üretici aygıtın büyük çapta yeniden örgütlenmesine denk düşmektedir. Şu var ki, bu kanıt - savı (argument), burjuva egemenliğinin yeni biçimlerini salt siyasal üstyapının mekanik ve tekyönlü olarak ekono-

(40) Bu konu üzerine dikkate değer uzmanlaşmış bir yazın şimdiden oluştu. Tartışmayı sistemleştirme yolunda bir çaba, Herbert de Souza'nın çalışmasında görülebilir: «Critica teorica a las caracterizaciones de Estado en America Latina en autores contemporaneos», teksir, 1979. Temel tavırlara ilişkin diğer bir eleştirisi, daha önce çıkan bir makalemde özetlenmiştir, «El Fascismo como, categoria historica: en torno el problema de las dictaduras en America Latina», *Revista Mexicana de Sociologia*, cilt 39, No 2, Nisan - Haziran 1977, Yine bak: Robert Bartra, *El poder despotico burgues*, Mexico 1978.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mik temel tarafından belirlenişinin etkilerine indirgeyen bir aşırılığa götürmemeliyiz. Çünkü, bu ekonomik belirleyiciler yalnızca «son kertede» (instance) gerçekten etkilidir. Gerçekte, bir yığın toplumsal, siyasal, ideolojik ve kültürel aracılıklar, toplumsal oluşumun yapısal ögelerinin devlet biçimlerini ve siyasal süreci içinde koşullandırdığı özgül tarzı ve dereceyi biçimlendirmektedir. Güney Küre'deki ülkelerin bol bol tanıklık ettiği üzere, baskıcı ve otoriter yanlar bu yeni sermaye birikim tarzıyla yapısal olarak kaynaştırılmış ise de, yine de aralarında önemli ayrılıkların olduğu hiç küçümsenmemelidir. Daha da önemlisi, genel gidişten bir kaç sapmanın varlığıdır. Öyle ki, Meksika ve Venezuela örnekleri, burjuva diktatörlüklerin çağdaş biçiminin ekonomik öncüllerden (premissis) basit bir mantıksal işlem yoluyla (syllogistic exercise) doğru biçimde çıkarsanabileceği kanısına varmaktan ayrıntıları bilmeyen gözlemciyi uzak tutmalıdır (41).

Bu kısa kuramsal açıklamanın ardından, Latin Amerika diktatörlüklerince şimdi uygulamaya konulan ekonomik planların siyasal önkoşullarını inceleyebiliriz. Bu yolla, onyıllar boyunca kapitalizmin falcılarınca bıkıp usanmadan muştulanan burjuva demokrasisinin kurulması eğer gerçekleşecekse, aşılması gerekli «sınırları» göreceğiz. Örneğin, işgücü politikasını ele alalım. Çevre ülkelerde kapitalizme yeni bir yapı kazandırılması (restructuring) üretici aygıtta köklü değişiklikleri gerektirir: keskin bir yoğunlaşma (concentration) ve merkezileşme süreci geçiren ekonomide, ekonominin ana itici gücü durumuna gelmiş yeni tekelci kesimler görülmektedir. Üstelik, gerekli sermaye, yordambilim ve parasal kaynaklarla tekbaşlarına donatılmış dev uluslaraşırı ortaklıklar, bu yeni kesimleri ellerinde tutuyor ve bu yolla pazara malgelişi üzerinde tartışılmaz egemenlik kazanıyorlar.

Öyleyse, çevre ülkeleri ekonomilerinin uluslaraşırılaşması (transnationalization) ve ulusallıktan çıkması (denationalization) sermayenin uluslararasılaşmasının iki yüzüdür ki bunun kapitalist birikimin yeni koşullarına ilişkin en açık sonuçları şunlardır: Dışborçlarda ipin ucunun elden kaçması, gelir dağılımında keskinleşen eşitsizlikler, ücretli işgücünün sömürüsünün artması. Bu amaçla Devlet, ücretleri dondurup fiatları pazar mekanizmasına bırakarak (ya da ençok üç beş mal ve hizmetin fiatını geçici süreler için denetleyerek) emekgücüne düşük fiat belirler. Kesinlikle diyebiliriz ki kapitalizmin genel bunalımına önerilen liberal «çözüm», kuşkusuz, «Keynesgil» müdahaleciliği bir yana bırakmak ve pazarın kendiliğinden işleyişine dönmeyi gerektirir.

---

(41) Marx'ın «aynı ekonomik temel görünürde sonsuz çeşitlenmeler ve derecelenmeler [gösterebilir]» şeklindeki uyarısını hatırlatmak gereksiz sayılmaz. Bak: *Capital* cilt 3, Moskova 1971, s. 792.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ama bu amacın ta kendisi kapitalist üretim biçiminin çözümlenemez çelişkisini öne çıkarır: Çünkü eğer pazar düzeni, Devlet'in ya da başka «ekonomi dışı» etkenin «müdahalesi» olmaksızın, toplumun ekonomik kaynaklarını uygun yerlere aktaracaksa bundan işçi sınıfının daha iyi ücret çabası gösteren özgür eylem yeteneğinin dizginlerinin de serbest bırakılmasının gerektiği sonucu çıkar. Gerçekteyse, bu rejimler emekgücünü zincire vurmak ve fiatını öldürmeyen - ondurmayan düzeyde (subsistace level) tutmak için işçilerin tüzel kişilik yapılarını (sendikalar ve partiler) sistemli olarak baskı altında tutmaya ve dağıtmaya yönelmişlerdir. Bunun sonucu olarak, ücretler tepetaklak yuvarlanmış ve halkın yaşam düzeyi önceden benzeri görülmemiş biçimde yıkıma uğramıştır. Sözgelimi, 1977 de Swiss Bank gibi yanılmaz bir kaynak, özel bir incelemesinde, «Buenos Aires'li bir sıradan işçi kent yaşamının en temel gereksinmelerini karşılıyacak bir gelir elde etmek için, bir ayda 482 saat —ki bu haftanın 7 gününde, 16'şar saat demektir— çalışması gerekir» diye yazdı (42). Böyle olunca, işçi sınıfının protesto edip karşı çıkabildiği, greve başvurabildiği, kamu oyunu ayağa kaldırabildiği, parlamentodan işe el atmasını isteyebildiği, basında sesini duyurabildiği ve bu tür politikalara karşı halk katlarını seferber edebildiği bir siyasal demokrasi ortamında, siyasal demokrasi sorunlarına genellikle, benimsenmiş (orthodox) çözümlerin gerçekleştirilemiyeceğini anlamak çok kolaydır. Şili'de genellikle benimsenmiş ekonomik politikalar yığınların yaşam düzeyini, benzer biçimde yıkıma uğrattı; burada da hükümet ve Milton Friedman'ın kendisi, ekonominin «normalleştirilmesi» her türlü devlet müdahalesini bir yana bırakmayı gerektirir savıyla, bu politikaları haklı gösterdiler. Dedilerki şirketler, sermaye yatırımlarını tez elden canlandıracak ve kapitalist gelişmeyi hızlandıracak kâr düzeyine ancak bu yolla erişebilecektir. Bu uyduruk (spurious) savlar takımı, bundan daha çok acınacak sonuçlar yaratamazdı: Resmi istatistiklere göre, ulusal gelirde işçilerin payı 1972'de % 62.3 iken 1974'te % 42.2'ye düştü, aynı dönemde gerçek ücretler —1970 gerçek ücreti 100 alınırsa— 111.2-den 60.0'a yuvarlandı (43). Sürekli olarak Şili'deki çalışabilir nüfusun % 20'si dolayında kalan işsizlik oranları yine aynı tehlikeli gidişi belirtiyor.

Çözümlememizi destekliyen daha pek çok kanıt öne sürülebilirdi: Yıllık bütçe rakamları sağlık, eğitim ve konut alanlarındaki harcamaların büyük ölçüde kısıldığını gösteriyor, iflasların sayısı hiç görülmemiş bir düzeye erişti ve orta büyüklükteki sermaye alanındaki sayısız firma ya yutuldu yada pazardan silindi. Ne var ki

(42) *Miami Herald*, 27 Şubat 1977. Alıntılayan: *NACLA Report on the Americas*, New York, Mart - Nisan 1979, cilt 12, No 2, s. 16.

(43) Carlos Fortin, «Sobre el Estado y la acumulacion del capital», *Chile America*, Roma, Mart - Mayıs 1979, No 52 - 53, s. 20.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sermayenin günümüzdeki yeniden - yapılanışının tüm toplumsal ve ekonomik etkilerinin bir sayım - dökümünü yapmak amacında değiliz. Vurgulamak istediğimiz daha çok, bu sürecin, kapitalizmin genel bunalımının başlattığı yeni uluslararası işbölümüyle çevre ülkeler ekonomilerinin bütünleştirilmesi gereğinden kaynaklandığıdır ve bu yoğunlaştırıcı ve seçici bir birikim biçimi gerektirir ki Güney Amerika diktatörlükleri bunun hemencik aradığı önkoşul ve doğurduğu sonuçtur. Emek gücünün yoğunlaştırılmış sömürüsü, bu yeni birikim biçiminin, ne gelip geçici bir özelliğidir, ne de her nasılsa olmuş bir özelliği; tam tersine, uzun bir savaş sonu gelişme dalgasının ardından gelen şimdiki genelleşmiş bunalım içindeki kapitalist ekonomilerin tasarlanmış düzeltilmesi işinin **temelini oluşturur.** Ne de bu yalnızca Latin Amerika'ya özgüdür, ister gelişmiş ister dışabağımlı olsun, her kapitalist ülkede, emeğe yeniden yüklenişinin bir bölümü olarak sermaye, sömürü oranını* arttırmayı istemiştir ki, kuşkusuz, bunun sonuçları ülkeden ülkeye değişir. Böylelikle, Avrupa'da burjuvazi IMF - destekli «kemer sıkma programları» (ki onyıllardır Latin Amerika'daki yığınların yaşamını karartan programlara benziyor) ile bunalımı karşıladı. Bunun somut etkileri de, Latin Amerika'dakilere benzedi: artan işsizlik, düşen gerçek ücretler, azalan vergi gelirleri, çalışanların yararına olan (sağlık, konut, eğitim, emeklilik) ana kalemlerde kısılan toplumsal harcamalar ve bunun benzerleri.

IV. Demokrasi ve Sosyalist Devrim

Tartışılamayacak kadar açıkça görülen şu ki, şimdiki Latin Amerika diktatörlüklerinin politikaları burjuva - demokratik bir rejim içinde - diğer deyişle, insanlık, yurttaşlık hakları ve siyasal haklar sistemli olarak çiğnenmeksizin - başarıyla uygulanamaz. Gerçekten de, ulusal egemen sınıflar, onların siyasal temsilcileri ve onlarla bütünleşmiş aydınların hepsi de çok iyi biliyorlar ki, otoriterlik ve baskı bu politikaların ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir. Geçmişte, kapitalist gelişmenin, Güney Amerika'da, oturmuş ve meşru (legitimate) bir burjuva-demokratik rejim yaratmaya gücü yetmemişti. Ama son yıllarda bu gelişmenin meyvası, önceden eşi görülmemiş yoğunluk ve çeşitlilikte devlet zorbalığını doğuran yeni bir diktatörlük türüydü. Böylece baskı, bir anlık taşkınlık olmak yerine, yeni ekonomik modelin bir ana özelliği, tam anlamıyla onsuz olmaz ögesi (**) durumuna geliyordu. Demokrasi için, burjuva

(*) Sömürü oranı: bir üründen sağlanan kâr ile onun üretilmesi için kullanılan emeğe ödenen ücretin oranıdır, sermayenin kullandığı emekten sağladığı kazanç oranının ölçüsüdür.

(**) «*Onsuz olmaz ögesi*», batıda çok kullanılan *sine qua non* Latince deyimi yerine kullanıldı. Bizdeki «Kambersiz düğün olmaz» sözüyle anlatılan düşünceyi dile getirir. — Ç. N.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

demokrasisinin ufak tefek amaçları için dahi savaşmak işte bu yüzden diktatörlüklerin kol kanat gerdikleri bu birikim biçiminin sökülüp atılması çabasını içerir. Gerçekten de, alt kıtada şimdi sözügeçen ekonomik ve toplumsal politikalarda temelli değişiklikler olmadıkça hiçbir demokratikleşmeye olanak yoktur.

Bu durum, şu en karmaşık soruyu gündeme getirir: **Demokratik kapitalist seçenek, gerçekten, nedir?** yada, daha genel olarak, dünya kapitalist sisteminde bugün öne çıkan temel eğilimlerle açıkça çatışan bir demokratik kapitalist görüş açısını, bizim bağımlı toplumsal düşünce kalıplarımız (formulations) içinde birleştirebilmemiz olanaklı mı? Bunun yanıtının —ister liberal isterse sosyaldemokrat birisince verilmiş olsun— olumsuz olması gerek. Kapitalist gelişmenin «başarılı» örneklerine —Güney Kore, Tayvan, Filipinler, Şah'ın İranı, 1968— 73 arasının Brezilya'sı— şöyle bir bakmak bile, yüksek birikim hızları ve üretici güçlerin çabuk geliştirilmesinin burjuva demokrasisiyle bağdaştırılamaz olan, sürekli olarak despotluk ve zora başvuran devlet biçimlerini gerektirdiğini göstermeye yeterlidir. Daha önce gördüğümüz üzere, kapitalist gelişmenin Latin Amerika toplumlarını büyük demokratik dönüşümlere doğru götüreceğini düşündürecek tek bir somut örnek yoktur.

Tam tersine, otoriteryanizm (*) ve faşizm tehlikesi bu toplumlarda bir salgın hastalık durumunu almıştır. Bu salgın, yalnızca geçirdiğimiz genel bunalım yüzünden değil ama aynı zamanda her cephede geri çekilen kapitalizmin yavaş ama kesintisiz çöküşü ve büyük toplumsal dönüşümlerle daha da artmıştır. Uluslararası güç ilişkilerindeki belirleyici değişme —ki çoğu kez gözardı edilen yada küçümsenen, dünya çapında tarihsel önem taşıyan bir gelişmedir— tüm dünya halkına daha yüksek bir uygarlığın yolunu açmıştır. Gerçekten de, Trilateral Commission'un kuramcılarına tehlike çanları çaldıran ve kapitalist egemen sınıfları «demokrasi bunalımı»nı savuşturmak üzere safları sıklaştırmaya çağırtan işte bunu anlamış olmalarıdır. Uluslaraşırı (transnational) sermaye ile bütünleşmiş bu oldukça ışıltılı aydınlar (**) açıkça gördüler ki, uluslararası sistemin değişmiş «dokusu» (fabric) kadar, aşırı yükaltında kalmış burjuva demokrasisinin meşruluğunu yitirmesi de ileri kapitalizmin önüne demokrasinin «aşırılıkları»nın çıkardığı sorunları çözmek üzere bir strateji gerektirmektedir. Samuel P. Huntington'un A.B.D. üstüne raporunu burjuva-demokratik romantizmi (ki bu, sos-

---

(*) Otoriteryanizm *(authoriterianism* / otoritercilik) teriminin belirttiği bir düzeni isteyişin bizdeki en güzel anlatımı *«Bize eli sopalı biri gerek»* deyimidir.. — Ç. N.

(**) ABD Japonya ve Avrupa'nın en üst düzey yöneticilerinin oluşturduğu *Trilateral Commission*'un danışmanlığını üstlenen batılı aydınlar. — Ç.N.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yal demokrasi ve Avrupa Komünizmi akımları kanalıyla, Latin Amerika'nın Marksist düşüncesinde güçlü etkisi olan ideolojinin ta kendisidir) yerebatıran bir eleştiriyle bitirmesi bir raslantı değildir. Gerçekten Huntington, Kuzey Amerika demokrasisinin halkçı damgasının kanıtı olarak çoktandır kullanılagelen —A.B.D.'nde pek yaygın— bu inanç sistemini sırtından atmayı becerir.

Sözü ileri kapitalist ülkelerde burjuva demokrasisinin geleceği üstüne düşüncelerle bitirmeyi uygun görmemizin nedeni, bunların bu yazının ilk sayfalarında başlayan düşünce zincirini tamamlamasıdır. Çünkü kapitalizm ve demokrasi yalnız kuramda birbiriyle uyuşmaz olmakla kalmıyor, tarihsel uygulamada, ileri kapitalizm altında bir burjuva - demokratik rejimi güven altına almanın ne zor olduğunu göstermektedir. «Aşırı demokrasi» sermayenin genişletilmiş - yeniden - üretiminin gerekleriyle tam uygunluk göstermez ve kapitalizmin, burjuva demokrasisinin bilinen siyasal biçimlerini sonsuza dek benimsediğinin öne sürüldüğü şu kısa tarihsel dönemin sonu geldiği görülmektedir. Bu yargı öylesine açıktır ki artık bu sonuca varmakta Marksist çözümleyiciler yalnız değildirler. Sermayenin kendi kuramcıları dahi, kapitalist sistemin hem varlığı için doğal sayılan koşulları yoketmeden üretici güçlerini geliştirmeye hem de demokratik eşitlikçi bir toplum türü kurmaya ilişkin yeteneği konusunda «kötümser» bir tanı (dignosis, teşhis) ortaya koymaktadırlar. Özetle, demokrasileri yönetilmez kılan bu siyasal bunalımda, demokratik bir Devlet'i yeniden kurma işinin burjuvazice üstlenilmeyeceğini açıkça söylemektedirler.

«Teoride Bunalım» Uydurması

Nikaragua halkı yiğitce savaşımlarının belirleyici evresini zaferle sonuçlandırırken, Asya ve Afrika halkları yeni sömürgeciliğe karşı zafer üstüne zafer kazanırken, emperyalizmin bu tarihsel yenilgi saatinde, uluslararası sermayenin en üst beyinleri üretim düzeninin çok derin bir bunalımla karşılaştığını ve daha önce hiç görülmemiş biçimde bir meydan okunmaya uğradığını hiç çekinmeden söylüyorlar. Daha şaşırtıcı olan, şimdilerde Latin Amerikadaki aydın solun belli bir kesiminin kendi tarihsel kısırlıklarından tiksinerek ve düşkırıklığı içinde, şu çok ünlü «Marksizmin Bunalımı»nı ilerici güçler arasındaki tartışmanın başkonusu yapmalarıdır. Doğaldır ki Marksizmin —bir bilimsel kuram ve eylem kılavuzu olarak— pek çok çözülmemiş sorununun, belirsizliklerinin ve bulanık noktalarının bulunduğunu yadsımanın bir anlamı yoktur. Ama sözümona «Marksizmin Bunalımı» (ki bu hiçbir ciddi açıklaması yapılmadan, daha çok tüm Marksist geleneği cin çarpmasına uğratmak için gelişigüzel kullanılan bir deyimdir) tartışması, hem

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

toplumsal gerçeğin devinim yasalarını kuramlaştırmanın yolu, hem de bu gerçeği değiştirmenin vazgeçilmez bir aracı olarak tarihsel maddeciliğin iki yönlü boyutunu ortadan silemez. Marksizm —tekrarlana tekrarlana bıktırıcı bir cümleye dönüşmüş olsa da belirtelim ki— bir dogma değildir. Öyleyse, karşı görüşteki pek çok kimse, onun belli «kalıplaştırmalarının» (codifications) —ki bu Marksizmi ölgün, taşlaşmış formüller takımına indirgemektir— yetersizliğinde bir bunalım seziyorlarsa, bu yalnızca onların, at gözlüklü, salt-kuramcı (theoreticist) bakış açılarıyla Marksizmi ve Feuerbach üstüne Onbirinci Sav'ın (*) önemini yanlış anladıklarını gösterir.

Burjuva ideologları, kapitalist devletlerin geleceği açısından, halk yığınlarının seferberliğine sonverilmesini gerektiren «otoriter» bir düzen öngörüyor olabilirler. Yine de Latin Amerika solunda pek çok kimse «Marksizmin Bunalımı» tartışmalarından, «reel sosyalizm» in yadsınamaz sorunlarını ve çağdaş kapitalizmdeki görünür değişiklikleri belirtmekten bir türlü kendilerini alamıyorlar. Böylece, birindeki «sapkınlıklar» ve öbüründeki «yeni özellikler» den yola çıkarak, aşağı yukarı el altından bir çıkarsamayla, tarihin akışının Marksist görüşün geçersizliğini ortaya koyduğuna ulaşılabilinir. Ama zorlukların başladığı nokta işte burasıdır, çünkü «Marksizmin Bunalımı»nı baş uğraşları yapanların asıl niyetleri bir yana, onların görüşlerinin yalnızca kuramsal bir seçmecilik (theoretical eclecticism), kafa karışıklığı ve cesaret kırıcılığı yarattığı ve Marksizmin Latin Amerika'nın çaba gösteren halklarına etkili bir «eylem kılavuzu» olması eğiliminin yolunu tıkadığı her nedense hiç te açık değildir. Onların "cançekişen ve onulmazcasına sakatlanmış, «bunalım içindeki Marksizm» görüşü, hızla, günümüz kapitalizm ve sosyalizminin eski kuramlara meydan okuyan gerçeklerini çözebilen daha «esnek» kuramları gündeme getirmektedir. Öyle ki Latin Amerikada burjuva demokrasisi üzerine çok gerekli tartışma gittikçe Marksizmin kuramsal temelinden uzaklaştırılarak, soyut terimlerle ve böylelikle, sermayenin ideolojik alanı içinde ortaya konmaktadır. Öyleyse «demokrasinin yeniden kuruluşu», «demokrasinin yaygınlaştırılması» yada «demokrasinin derinleştirilmesi» gibi deyimlerin (ki hepsi de burjuva demokrasisinin sınıfsal niteliğini ve başa çıkılamaz sınırlarını es geçmektedir) hızla çoğalmasına hiç şaşmamalıyız. Ulianov ve Gramsci'ye çok yabancı olan, bu sorunu soyut biçimde ele alış, onun çözümsel (analitik) bütünlüğünü ekonomik ve siyasal bileşenlere böler ki, bu sözde-marksist (pseudo-marxist) söylemde, burjuva ideolojisinin kutsadığı ekonomi ve siyasetin birbirinden kopukluğunu doğurur. Bir kez kapitalist sömürü bir yana itildi mi, artık sermayenin devinim yasalarıyla oldukça önemsiz ölçüde sınırlanan gelecekteki «demokrasi» dünyaları konu-

(*) Feuerbach Üstüne Onbirinci Sav: «Filozoflar dünyayı türlü biçimlerde *yorumlamakla* yetindiler, mesele onu *değiştirmektir*.»

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sunda ahkâm kesmek mümkündür. Bütün bu uslamlama yolunun burjuvazinin ideolojik düşünce alanının ağlarına takılıp kaldığını belirtmemiz gereksizdir.

Tarih taa derinden eytişimseldir (dialectical): Alttakalmış sınıfların örgütlerini ve bilinçlerini güçlendirecek bir burjuva-demokratik ortamı yeniden yaratmak üzere yığınsal çaba, aynı zamanda bir hegemonya sağlama ve kendi egemenliğini ya da Devletini kurma çabasıdır da. Geçmişte Kapitalist Devletin oldukça dar sınırları arasında kalan halk sınıflarının demokratik atılganlığı, artık sosyalist demokrasiye giden yollara yönelmiştir. Eşitlik, özgürlük ve siyasal katılım, yaratıcı biçimde, burjuva demokrasisinin (hiçbir dönemde önemsiz olmayan, hele burjuvazinin kendisince «yıkıcı» diye nitelendirildikleri şu günlerde daha da önem kazanan) en «biçimsel» yanlarını bile yeniden kazanan, kurtaran, tek bir anti-kapitalist mücadelenin değişik yönleri olma yolundadır. Kapitalist Devletin demokratikleştirilmesi yeniden bir halk zaferi olacaktır: Bu kez yığınları dışlayan (exclusivist), «otoriter» (authoritarian) burjuva egemenliği düzenini kurmayacak, ama daha üst bir siyasal örgütlenme biçimlerine, sosyalizmin bölünmeyen tam ve gerçek demokrasisine geçişi çabuklaştıracaktır. Latin Amerika halkının gerçek tarihinde, demokrasi için savaşım, kapitalizmin kuramsal ve uygulamaya ilişkin eleştirilerinden ayrılamaz. Bu tarihsel bir projenin ayrılmaz bir parçasıdır.

Türkçesi : *Göksel TÜRK*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bağımlı Toplumsal Oluşumlarda Siyasal Yapı ve Sermaye: Brezilya Örneği

Ronaldo Munck (*)

Devletin ekonomiye müdahalesi Brezilya'da özellikle önemli olagelmiştir ve diğer yarı-sömürge ülkelerin burjuvazileri tarafından başlatılan sözde «ekonomik model»in bütünleyici bir unsurudur. Bu çalışma, daha çok kapitalist devletin ekonomik süreçteki rolü üzerinde durarak, Brezilya'daki «birleşik-bağımlı» gelişmenin getirdiği sorunları araştırıyor. Daha sonra ise bu tartışmanın politik sonuçlarını, özellikle devlet müdahalesinin bir anlamda «ilerici» olduğu görüşünü ele alıyor.

Bu çalışma, bir yandan üretim sürecine devlet müdahalesinin kökenleri ve çelişkilerine ve öte yandan bağımlı toplumsal oluşumlarda sermaye birikiminin yapısına ilişkin iki çağdaş tartışmanın kesişme noktasında yer alıyor. Latin Amerika devletinin Modern Teorideki *analizi, bilinen nedenlerle, çağdaş askeri rejimlerin baskıcı yapısı üzerinde yoğunlaşmıştır. Biz, emperyalizmin egemenliği altındaki ülkelerde, sermaye/devlet dinamiğinin sistemli bir biçimde gözönüne alınması gerektiğine inanıyoruz; çünkü böylece bu ülkelerin gelecekteki gelişimi ve çelişkileri daha açıkça anlaşılabilir. Çalışmamız genelde kapitalist devletin ekonomik müdahalesinin ana değişkenlerinin özetiyle başlıyor, bağımlı devletin özgünlüğü ile devam ediyor ve Brezilya örneğine ilişkin somut bir incelemeyle sona eriyor.*(1)

(*) *Capital and Class*, Summer 1979, 8.

(1) Giriş bölümü yalnızca daha sonraki çözümleme için bir «durum saptaması» niteliğindedir ve kuramsal bir tartışmanın yerini alması amaçlanmamıştır. Hemen göze çarpan eksiklik ise, genel ve somut çözümlememiz arasında bir bağ kuracak yeterli bir emperyalizm kuramının oluşturulamamış olmasıdır.

Bu çalışmanın daha önceki yazılışındaki yararlı eleştirileri için Paul Bullock, Marcelo Cavarozzi, Simon Clarke, John Humprey ve Bernardo Sorj'a teşekkür etmek isterim.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sermaye ve Devlet

Kuramsal olarak devlet, kapitalist üretim ilişkilerinin temel bir bileşenidir, kapitalizmin işleyişini sağlayan değer yasasına bağlıdır ve etkinliği ve sınırları sermaye birikim süreci tarafından belirlenir. Bu nedenle devlet sermayenin toplumsal yeniden üretiminin bütünleyici bir ögesidir. Ayrıca, sermaye ve devlet arasındaki ilişki, yalnızca, kapitalist üretim tarzının kendi içindeki dönemsel bunalımlar bağlamında anlaşılabilir. Gamble ve Walton'un belirttiği gibi;

> «Çağdaş kapitalist ekonomilerde devletin müdahaleci rolünün temel amacı, iş - döngüsünün (business cycle) kabaca yerine getirdiği görevi daha yumuşak biçimde yerine getirmektir. Başka bir deyişle, kâr oranındaki düşmeye karşı - koyucu etkilerin bir ya da daha fazlasını sağlamaktır.» (2)

Ortalama kâr oranının bu düşme eğilimi, temeli sermayenin organik bileşimindeki tarihsel artışa dayanan kapitalist üretim tarzının gelişme yasasıdır. Yani, **canlı emeğe kıyasla ölü emekteki artış**, kapitalist üretim tarzının temel bir eğilimidir. Kâr oranının tarihsel düşme eğiliminin bir sonucu olarak, devlet tarafından üstlenilen ya da denetlenen üretken süreçler artma eğilimi gösterir. Kâr oranıyla ilgili genel yasanın etkisiyle, giderek daha fazla üretim süreci sermaye birimleri için kârsız hale gelir ve böylece bu üretimler ya tümüyle bırakılır ya da azaltılarak sermayelerin rekabet alanından çekilirler. Bu nedenle devlet, kapitalist bir temele göre işletilemeyen (yani kâr getirmeyen) bu maddi süreçleri üstlenerek üretimin genel koşullarını sağlar.

Burjuva devletinin müdahalesinin doğrudan doğruya sermayenin gereksinmelerinden doğduğunu saptadıktan sonra, şimdi Marx'ın üretken ve üretken olmayan emek arasında çizdiği ayrımı belirtmeliyiz. Aşırı basitleştirme tehlikesini göze alarak, üretken emeğin yalnızca üretmekle kalmayıp, ayrıca malların üretimi sırasında bir de artı - değer ürettiğini söyleyebiliriz. Oysa üretken olmayan emek artı - değer üretmez (3) Bu anlamda, devlet harcamaları, özel sermayenin elinde bulunan kâr yığını payını azalttığı için, genellikle üretken olarak görülmez. Yani, devlet harcamaları daha çok vergilendirme yoluyla karşılandığı için, özel sermaye birimlerinin elinde bulunan artı - değer miktarındaki bir azalmayı temsil

---

(2) Gamble ve Walton (1973), s. 8. Yer darlığı ve bu konunun daha önceki C.S.E. yayınlarında geniş olarak yayınlanması nedeniyle (kendi kafamda tam olarak çözülmüş değilse de) Marx'ın kâr oranının düşme eğilimi yasasını burada tartışmaya gerek görmedim. Yine de daha geniş bilgi için bkz. Bullock ve Yaffe (1975).

(3) Bir önceki dipnotta sözü edilen gerekçelerle P. Powell'in bu konudaki makalesini gösterebilirim. (Bullock ve Yaffe, 1974).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

eder. Bu yüzden, devlet müdahalesi kapitalizm için («toplumsal barış» için zorunlu toplumsal hizmetleri yürütmek üzere) politik bir gereklilik olsa da, burjuvazi kendi genişlemesi için gerekli yeni vergilendirmelere karşı çıkabilir.

Peki, devlet doğrudan doğruya bir kapitalist gibi davranamaz mı? «Devlet - kapitalizmi» geleneğine göre, «devletin 'üretken' bir kapitalist, yani kendi doğrudan egemenliği altında artı - değerin yaratıldığı bir kapitalist olabileceğini yadsımak dünya ekonomisindeki güncel gelişmelere karşı çıkmak olur.» (Barker, 1978, s. 25). Bu üretken devlet sektörü, yalnızca devletleştirilmiş sanayileri değil, aynı zamanda Marx'ın devlet tarafından sağlanacağını önceden gördüğü «genel üretim koşulları» (ya da alt yapı)nın da ötesinde, devletçe desteklenen sanayileri de kapsar. Devlet harcamaları oranındaki artışın üretken bir harcama olduğu çıkarımı, bizi, onun özel sermaye birikimiyle çelişki içinde değil, tam tersine onu tamamladığı sonucuna götürür. Altvater bu çözümlemeye karşı çıkarak, «Eğer devlet bir kapitalist gibi hareket ederse, bu yalnızca o ülkenin kendi tarihi ve kendi koşullarıyla açıklanabilir.» görüşünü savunur. (Altvater, 1973, s. 108). Bu olağanüstü durumların (İkinci Dünya Savaşı sırasında ve kısmen faşizm altındaki Almanya ile İkinci Dünya Savaşından sonraki İtalya ve Fransa) dışında, devlet «sermayedar» olma niteliği göstermez ve özel sermaye birikimi ve yeniden - üretim alanını sınırlar

Bu tartışma burada çözümlenemez, ama somut çalışmamızda benimsediğimiz yol gösterici tavır şudur: Devlet/sermaye dinamiğinin koordinatları, kâr oranının düşme eğilimi yasasında olduğu gibi kapitalizmin hareket yasaları tarafından belirlenir. «Devlet kapitalizmi» (ya da devlet sermayesi)olasılığına gelince, bu konuda Marx'la birlikte sermayenin yalnızca değişik sermayeler biçiminde var olabileceğini, aksi halde birikim için bir zorunluluğun olmayacağını savunuyoruz. Bunu söyledikten sonra, devlet harcamalarını evrensel anlamda üretken olmayan bir özellikte görmekten çok, Brezilya'da üretken devlet sektörünün kökenlerini, dinamiğini ve çelişkilerini incelemeye çalışacağız.

Bağımlı Devlet:

Şimdi çözümlememizi bağımlı devlete; emperyalizmin egemenliğinin özel bir biçimine doğru kaydıralım. Kapitalizm konusunda geliştirdiğimiz kategoriler çözümlememizde yol gösterici özelliklerini genel anlamda korumaya devam ediyor. Kapitalizmin sermayeye dayalı üretimi yaygınlaştırmak gibi kendi doğasından gelen bir eğilimi vardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

«Dünya pazarı yaratmak eğilimi doğrudan doğruya sermaye kavramının kendi içinde vardır. Her kısıtlama, yenilmesi gereken birer engel olarak ortaya çıkar.» *(Marx, Grundrisse,* s. 408).

Ulianov, bu çok önemli ipucunu genişleterek emperyalizm kuramını geliştirdi ve bu çalışmamızda bizi yakından ilgilendiren, dünyanın politik ve ekonomik olarak bölüşülmesi için büyük güçlerin verdiği mücadelenin sonucunda ortaya çıkan «bağımlı devlet biçimlerine geçiş»i inceledi. Ulianov özellikle şunu belirtti:

«Resmi olarak siyasal bağımsızlığa sahip, ancak gerçekte mali ve diplomatik bağımlılığın ağlarına düşmüş çeşitli bağımlı ülke biçimleri bu dönemin tipik örnekleridir.» (Ulianov, 1970, s. 734).

Son zamanlarda, özellikle «göreceli özerkliği» açısından bağımlı kapitalist devletin özgüllüğü üzerine bir tartışma gelişti. Alavi bu tür devletin ekonomik rolünü çözümleyerek, devlet aygıtının sömürge - sonrası toplumlarda, onu klasik burjuva devletinden ayıran yeni ve göreceli olarak daha özerk bir ekonomik rol üslendiğini ileri sürer: «Ekonomik fazla»nın büyük bir bölümünü doğrudan devlet tahsis etmektedir ve bu, «ekonomik gelişme»yi ilerletmek için bürokratik biçimde yaygınlaşmaktadır.» (Alavi, 1972, s. 62). Bağımlı devletin bu özelliğinin tarihsel materyalizmin klasikleri ile herhangi biçimde çeliştiğini kabul etmeyen Alavi, somut çözümlememizde daha geniş ele alacağımız bir soruna da değindi. Bununla birlikte, Brezilya'da devletin ekonomideki rolü, kendi yapısal belirlenmesi içinde dünya ekonomik sistemi tarafından otomatik olarak dikte edilmemektedir; devletin «artan göreceli özerkliği», daha çok Bonapartist tür yönetimlere yol açan özgül tarihsel koşullarla ilgili görülmelidir (4).

Bağımlı kapitalizmde devlete ilişkin daha yeni bir araştırma ise, Alavi'nin deneme niteliğindeki genellemelerini de aşarak, belli bir biçimciliğe karşın ilginç bir noktayı yakalamaktadır. İncelemenin yazarları Ziemann ve Lanzendorfer, çevre ülkelerde **(périphery) «sürekli müdahale halindeki devlet»**in geliştiğine dikkati çekerler. Dengesiz bir ekonomi biçimini alan bu toplumlardaki sürekli ekonomik bunalımın, ekonomik süreçte sürekli bir müdahaleyi gerçekleştirmesi için devleti («işlevsel bir yaptırım gücüyle») zorladığı görüşündedirler. Ancak, kendilerinin de belirttikleri gibi «ekono-

(4) Burada şöyle bir durumdan sözediyoruz; «Burjuvazi, bir yandan emperyalist sermayenin varlığı, öte yandan ise proletarya'dan korktuğu (çünkü burada tarih bir aşama atlamış ve Proletarya, tüm toplumun demokratik örgütlenmesinden önce önemli bir etken olmuştur), için demokratik bir yönetim oluşturmada yetersiz kalır». (Troçki, 1975). Halk yığınlarının bastırılmasıyla, emperyalizm karşısında belli bir manevra alanı kazanmak için işçi sınıfına bazı ayrıcalıklar vermek arasında gidip gelen Bonapartist yönetimlere yol açan emperyalizmle bağlantılıdır bu durum.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mik bunalım bu yolla ne hafifletilir ne de tümüyle yok edilir, olsa olsa başka bir düzeye kayabilir. Sonuçta, toplumsal çelişkiler ve çatışmalar daha da ağırlaşır, bu da kaçınılmaz olarak devlet müdahalesinin daha da genişlemesine yol açar. Bu ise yalnızca askeri - bürokrat - teknokrat tipte ataerkil rejimlere dayanılarak sağlanır.» (Ziemann ve Lanzendorfer, 1977. s. 164). Genelde değil ama somutta ekonomik bunalım sorununu ortaya çıkabilecek siyasal rejim biçimine bağlayan bu çözümlemenin yadsınamaz bir gücü vardır, ama bunu tanımak için çevre ülkede sürekli ekonomik bunalımın var olduğu yolundaki şüpheli iddiayı kabul etmeye gerek yok. Yine de yıkıcı (catastrophic) bağımlılık görüşünün, bağımlı toplumdaki ekonomik bunalımla siyasal süreç arasındaki ilişkinin kavranmasını gölgelemesine izin verilmemelidir. Çevre ülkedeki bunalım, ülke ekonomisinin uluslararası işbölümü içindeki bağımlı konumu tarafından biçimlendirilen ve değiştirilen kapitalizmin geneldeki hareket yasaları bağlamında ele alınmalıdır.

Çevre ülkeler kapitalizminin hareket yasalarının özgüllüğü çözümlenirken, bağımlı kapitalist birikimin belirlenmesinde «içsel» etkenlerin mi yoksa «dışsal» etkenlerin mi birincil rol oynadığına ilişkin olarak, yanlış bir biçimde, kutuplaşma içine girilebilir. Ezilen uluslarda «bağımlılık»ı herşeyin nedeni olarak gören, önceki «bağımlılık kuramı» yazarlarının bu aşırı basitleştirmelerine karşı, «içsel» ekonomik gelişmelere ayrıcalık tanıyan bir hareket oluşmaktadır. Bunlardan biri olan Tavares, Brezilya'da ekonomik gelişmeyi inceleyen çalışmasını şu ana hipotez etrafında geliştirdi: «Ticaret ve yabancı sermaye akımı, sermaye birikim dinamiğini dışardan belirlemez, yalnızca onunla eklemlenir ve üretken yapıda ve tarihsel birikim modelinde meydana gelen içsel yerdeğiştirmeleri vurgulayarak, **onu içerden değiştirirler**» (Tavares, 1974, s. 119). Bu tartışmada her iki tarafın da en belirgin zayıflığı, devleti ekonomik süreci tümüyle kendi isteğiyle belirleyebilen bir «yapay güç» **(deus ex machina)** haline getirerek, ona, gerçekte sahip olmadığı kendine ait bir irade verme eğilimidir. Açıktır ki bağımlı devlete teknikçi bir yaklaşımla bakıldığında ya sermaye birikim sürecinde ona yersiz bir özerlik verilir, ya da tersine genelde emperyalizmin oynattığı bir kukla ya da oyuncak olarak kabul edilir. Eğer bu tartışmayı devletin ekonomik müdahalesine yolaçan etkenlere bağlıyacak olursak, sorunu, hem sermayenin uluslararasılaşmasının değişik evreleri açısından hem de sermaye birikiminin içsel sürecine bağlı olarak ortaya koymalıyız.

Devlet müdahalesinin bu zorunlu dönemleştirilmesini geliştirerek bütün Latin Amerika için geçerli üç ana evre saptayabiliriz. [5]

(5) Sorj temel alınıyor (1976, s. 100). Ayrıca benzeri bir peryodikleştirme için bkz. ECLA (1971, s. 4).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1 — **İhracat evresi** : Devlet, ihracata dayalı ekonomi için gerekli olan «üretim faktörleri»nin yeniden üretimini sağlamaya yönelik üretim ilişkilerinin örgütlenmesini teşvik eder. Örneğin, üretken sektörleri limanlara bağlayan ulaşım ağının yapımı gibi bayındırlık işlerini üstlenir.

2 — **Oligarşik devletten endüstriyel devlete dönüşüm** : Devlet işgücünü (örneğin korporativist sendikalar kanalıyla) yeniden örgütler ve artı değerin, tarım ürünlerine dayalı ihracattan sanayi sektörüne yönelik yeniden dağılımını gerçekleştirir. Ayrıca, Üretken sektöre yatırım yapmaya başlayarak sermayenin içsel dolaşımını daha kârlı hale getirir.

3 — **Endüstriyel birikim evresi** : Daha önceleri sanayi kapitalizminin gereksinmelerini dile getiren, devletin ekonomik faaliyeti, hızla tekelci kapitalizmin genişleme süreciyle bağlantılı hale gelir. Devletin rolü, alt yapı gereksinimine, mali kurumların tekelci genişlemeye uygun olarak büyümesine ve iş gücünün yeniden üretiminin sağlanması için zorunlu eğitim, sağlık ve konut alanlarında artan katılım derecesine bağlı olarak giderek genişler.

Yukarda sözü edilen dönüşüm evresi, 1929 Dünya ekonomik bunalımıyla çakışır ve Latin Amerika'nın bağımlı ekonomilerindeki devletin değişen rolü ile merkez ekonomilerdeki bunalım arasında bağlantı kurulması gerekir. Kapitalist dünya ekonomisindeki bunalım, ülkenin kendi iç dinamiklerinden ötürü gelişmekte olan değişiklikleri hızlandırır, bundan da öte, üretim koşullarının ve emek sömürüsünün yeniden örgütlenmesi için artan bir devlet müdahalesini zorunlu kılar. Üçüncü evre ise tam tersine, Büyük Bunalım; İkinci Dünya Savaşı, ve Kore Savaşı ve de emperyalist yatırımların (örneğin ABD) geçici olarak öteki merkez ekonomilere (Örneğin Avrupa'ya) kaymasının neden olduğu göreceli bir kesintiden sonra, Latin Amerika ekonomilerinin yeniden dünya ekonomik sistemiyle bütünleşmesiyle açıklanabilir. Bu dönemde devletin ekonomide; özellikle üretim araçlarının üretimindeki artan müdahalesi, Latin Amerika ülkelerindeki yabancı yatırımların artmasıyla yakından ilgilidir. Genelde, merkez ekonomilerdeki bunalımlar bağımlı devletin göreceli özerkliğini daha da güçlendirir ve böylece sermaye birikim sürecinde devlet müdahalesinin grafiğinin yükselmesine olanak hazırlar (*). Kuşkusuz ,ekonomik gelişme ile siyasal rejimler arasında bire bir ilişki olmadığı gibi, dünya ekonomik bunalımı ile çevre ekonomilerindeki devlet müdahalesi arasında da mekanik bir ilişki yoktur. Bu noktada, Brezilya'daki sermaye birikiminin içsel sürecinin incelenmesine geçiyoruz.

---

(6) Brezilya ve Arjantin'in 1. Dünya Savaşı sırasındaki durumu üzerine yapılan son çalışmalar, Günder Frank'ın merkez ekonomilerdeki buhranın her zaman çevre ülkelerde sanayileştirmeyi hızlandıracağı savını kuşkuya düşürdü. 1930' larda Arjantin'in İngiltere'nin «gayri resmi imparatorluğu»'yla olan bağları daha da güçlendi (kendi içinde devletin göreceli özerkliğiyle çelişkili değil) ve oligarşik yönetim iyice yerine oturdu. Yine de sanayileşme ilerledi ve rejim bunalımı, 1946' dan sonra Peron'un uluscu - devletçi ekonomi politikası için ortam hazırladı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Brezilya'da Sermaye ve Devlet, 1930 - 1964

1930'dan önceki Brezilya devleti, ihracat kökenli ekonominin yarattığı bölgesel alt - sistemler arasında politik bir denge sürdüren bir «oligarşik uzlaşma» devleti olarak nitelendirilebilir. Bu devlet, (Orta - Güney - Doğu bölgesine dayanan) kahve ekonomisinin dünya emperyalist sistemiyle bütünleşmesi sırasında pekişti. Kahve sektörü, hızla Kuzeydoğu bölgesindeki şeker ve pamuk üretimi ile, Bahia bölgesindeki kakao üretimine karşı üstünlük kazandı. Asıl rolü kahve sektörünü desteklemek olan devlet, ayrıca tarım ürünleri ihracatına dayalı ekonominin bütünü ile emperyalizm arasında ticari ve mali aracılık yaptı. 1929 dünya ekonomik bunalımı kahve burjuvazisinin hegemonyasını kaldırdı ve devletin sermaye birikimi sürecinde ve emek - sermaye ilişkisinin yeniden yapılanmasında önemli bir rol oynadığı yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

Bazen, Brezilya burjuva devrimi olarak görülen 1930 «devrimi» kapitalizmin gelişiminde yeni bir aşamayı başlattı. Yukarda kısaca özetlediğimiz geçiş evresine denk düşen bu yeni dönemin politik düzeydeki yansıması ise 1930 — 1945 ve 1950 — 1954 yılları arasında devlet başkanlığı yapan Getulio Vargas'ın kişiliğinin hakim olduğu «korporativist devlet» oldu. Gerçekte tüm Vargas dönemi, Gramsci'nin tanımladığı «pasif devrim»e benzeyen birleşmiş bir tarihsel olaylar dizisi olarak görülebilir. Gramsci'nin çözümlemesine göre, bu, sürekli olarak sınıf güçlerinin önceki bileşimini değiştiren bütün bir moleküler bir dönüşümler dizisini gerektirir (bağımlılık ilişkilerini içine alarak) ve böylece daha sonraki değişimlerin temelini oluşturur. Gramsci'nin deyişiyle bu, «Gücü sınırlı bile olsa 'yönetmesi' gereken grubu 'yöneten' bir devlet» (Gramsci, 1971, s. 105, c.f. Meireles, 1974) durumudur.

Bu tür gelişmede devletin rolü Troçki tarafından da çözümlendi. Geri kalmış kapitalizm koşullarında sınıflar ve sınıf müttefiklerinin oluşmasında devletin nasıl yaratıcı bir rol oynayabildiğini gösteren Troçki şöyle der; «Devlet, kendi payına ilkel bir ekonomik yapıda toplumsal farklılaşmanın gelişmesini zorlamaya çalıştı. Ayrıca toplumsal - ekonomik oluşumların zayıflığından kaynaklanan bu gerçek zorlama gereksinimi, devletin koruyucu olarak gösterdiği çabalarda mutlu azınlığın gerçek büyümesini kendi istediği doğrultuda yönlendirmek için egemenlik gücünü kullanmaya çalışmış olmasını doğallaştırdı... Kapitalizm, devletin bir dölü görünümündeydi.» (Troçki, 1971, s. 171). Bu anlamda, Brezilya'da devlet, bu dönem boyunca 17. yüzyıl Avrupası'ndaki mutlakçı devlete benzer bir rol oynadı.

Yukarda belirtildiği gibi 1930'lardan sonra devletin artan rolü, ulus - devletler arasındaki bağları önemli ölçüde değiştiren ve ülkede ihracata dayalı ekonominin bunalıma girdiğinde sanayileş-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

me sürecinin gelişmesine yardım eden 1929 Dünya ekonomik buhranıyla açıklanmalıdır. Örneğin, merkezi devlet dünya buhranının ani darbesini atlatabilmek için kahve destekleme programını üslenmek zorunda kaldı. Daha sonra ise Vargas yönetimi, değişik sektörleri (örneğin şeker, tuz, balıkçılık gibi) korumak için devlet müdahalesini genişletti. 1930'dan sonraki dönem, tarıma dayalı ihracatın egemenliğinin sonu ve kentsel - endüstriyel üretken yapıların üstünlüğü tarafından belirlenen yeni bir dönemin başlangıcını işaret eder. Yeni açılan geçiş döneminde, sanayi sektörünün birikimin birincil itici gücü olmasına ve toplumsal iş bölümünün hızlanmasına yol açacak toplumsal koşullar yaratılır. Bu da, ekonomideki sektörler ve toplumsal sınıflar arasındaki bağın yeniden tanımını (temelde devlet tarafından belirlenen yeni bir tanımını) içerir. 1930 devrimi, tarım sektörünün ekonomideki yerini tümüyle yoketmedi, ancak politik alandaki yönetici rolünü yitirmesine neden oldu. Kahve burjuvazisinin yönetici sınıf içindeki etkinliği sarsıldı, ama sistemin bütünü içindeki belirleyici rolü değişmedi. Gerçekte 1964'e değin, kahve sektörü ile endüstriyel sektör arasındaki çelişkili bir ilişkiyle birlikte bir yandan endüstriyel birikime kısıtlamalar getirirken, bir yandan da onu canlandıran bir uzlaşma ortamı vardı.

Vargas döneminde devletin rolü büyük ölçüde genişledi. Bu dönemde devlet sermayesiyle Ulusal Çelik şirketi kuruldu ve 1941'de yerli ya da yabancı sanayinin yatırım gücü olmadığı gibi, böyle bir istek de duymadığı entegre çelik sanayi gerçekleştirildi. 2. Dünya Savaşı sırasında «ulusal güvenlik» gerekçeleriyle devletin gemicilik sektöründeki müdahalesi genişletildi, ayrıca, «**Fabrica Nacional de Motores** (Ulusal motor fabrikası), **Companhia Nacional de Alcalis** (Ulusal Alkali Şirketi) gibi bazı kamu girişimleri gerçekleştirildi. Devletin önemli bir başka müdahalesi ise, 1952'de alt yapı projelerinin gelişmesi ve ağır sanayinin ilerlemesinde son derece önemli bir rol üslenen Ulusal Ekonomik Kalkınma Bankası'nın oluşturulmasıdır. 1953'de, petrol aramalarının tümünü ve rafine etkinliklerinin büyük bir bölümünü kapsayan devlet şirketi **Petrobras**'ın kurulmasıyla devlet ekonomide bir ileri adım daha attı. O günden bu yana devlet, demir cevheri üreten en büyük şirketin; **Companhia Vale do Rio Doce**'nin denetimini elinde tutmaktadır ve aynı zamanda **Elektrobras** kanalıyla elektrik üretiminde tekel durumundadır. Ayrıca telekomünikasyon grubu **Embratel** ile uçak yapımcıları **Embraer'i** denetlemektedir (Bkz. Baer, 1973).

Devletin ekonomiye katılımının tümü ECLA (Latin Amerika Ekonomik Komisyonu)nın 1964 raporunda ayrıntılı bir biçimde özetlenmiştir

> «Brezilya devlet sektörü, ülke içi deniz taşımacılığı ve demiryolu ulaşım kuruluşları ile petrol ve nükleer enerji üretim fabrikalarının sahibidir, ve onları yönetir. Ayrıca çelik sektörünün büyük bölümünün de denetl-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mini elinde bulunduran devlet, hızla ülkenin en önemli elektrik üreticisi durumuna gelmektedir. Önemli dışsatım sektörlerinin etkinliklerinde doğrudan rol oynar ve ihracat ürünlerinin büyük bir oranının pazarlanmasını sağlar. Ayrıca en büyük demir cevheri üreticisi ve dışsatımcısıdır. Borsa üzerinde dolaylı ve dolaysız bir denetimi vardır. Anayasanın verdiği bir yetkiye dayanarak yeraltı kaynaklarının kullanımı ile yayın kanalları ve iletişim araçlarını doğrudan kendisi yönetir ya da bu hakkı ayrıcalıklar tanıyarak özel sektöre devreder. Aynı zamanda kendi içinde en büyük ticari bankacılık girişimini oluşturur ve **Banco de Brazil** kanalıyla özel sektöre verilen genel kredilerin % 35'i ile tarım kredilerin büyük bir bölümünü sağlar. Diğer mali kuruluşlarla kooperatif kredilerinin ve uzun vadeli yatırım kredilerinin tümünü karşılar. Ücretleri, faiz oranlarını ve dayanıklı malların fiyatlarını saptar. Tarım ürünlerinin taban fiyatlarını belirler ve ayrıca tarım ürünleri için geniş ölçekte bir depolama ve pazarlama sistemi kurmak üzeredir. Vergi yükümlülüğünü sağlamak üzere tüm geleneksel güçlere sahiptir. Para akımını denetler. Alkali ve kamyon üretir. Yerli sermayenin oluşumunda önemli bir rol oynar. Sigorta etkinliklerini düzenler ve tarım kooperatiflerini denetler. Ülkenin doğal kauçuk üretiminin tümünü pazarlar. Özel yatırımların yapısını belirler, sermaye piyasasına müdahale eder. Görüldüğü gibi Brezilya'da devletin önemli ve çok çeşitli yetkileri vardır.» (7).

Brezilya'da kamu gişimlerinin bu gelişimi tarihsel olarak şunlarla ilgilidir: 1 — Kârlı olmayan (ya da olgunlaşması için uzunca bir zaman isteyen) ama sanayinin bütün olarak gelişmesi için zorunlu endüstriyel sektörlerin varlığı, 2 — Başlangıç sermayesinin yalnızca devlet ya da yabancı sermaye tarafından karşılanabileceği durumlar, 3 — Milliyetçi ya da askeri - stratejik politikaların ifade edilmesi. 4 — Ekonomik döngüdeki (cycle) bir iniş halinde büyüme düzeyini yeniden yükseltme gereksinimi. Bununla birlikte Büyük Buhran ve Savaş'ın bu dönemde Brezilya gibi ülkeler de emperyalist sermayenin yatırım yapmasını önlediğini kabul edersek, Vargas'ın yerli sermaye birikiminin sağlam bir dolaşımını sağlamak üzere hırslı bir ağır yatırım programını gerçekleştirme kararı kendi içinde yetersiz olduğu anlaşılır. Emperyalist ülkelerin ekonomide önemli rolü vardı. Örneğin, Brezilya'da çelik sektöründe görülen gelişmenin tek nedeni, ABD'nin Brezilya'nın savaş çabalarına katılmayı kabul etmesi karşılığında, zorunlu dış finansman ve donatımı sağlamasıdır. Yine aynı biçimde, **Petrogras**'ın gelişmesi 1954 yılına değin uzandı ve kimya sanayi projeleri, gerekli ileri teknoloji yokluğundan sürüncemede kaldı (8).

(7) Lessa (1964), s. 196 - 7. Bizim incelememiz çoğunlukla sanayi sektöründeki devlet yatırımlarını konu alıyor. Devlet harcamalarının daha geniş bir analizi Souza ve Afonsa (1975) da bulunabilir.

(8) Martin L. (1976), Bu dönemdeki çelik ve petrol sanayini «karar alma» kuramı açısından inceler. Bununla birlikte, devlet bürokrasisini «sanayi burjuvazisi»nin üslenmediği ulusal bilincin «taşıyıcısı» yaparak, onu fetişleştirme eğilimi gösterir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu dönemdeki devlet müdahalesinin dinamiğini ayrıntılı bir biçimde Oliveira şöyle özetler; «Devletin işlevlerinin 1950'lerin ortalarına doğru ortaya çıktığını ve büyüdüğünü görürüz; Ücretlerin saptanması, alt yapı yatırımları, **«confisco cambial»** (kambiyo kazançlarında devlet payı)nın kahve sektörüne de uygulanması ve böylece bu sektörün kârlarının öteki, kapitalist kesimlere dağılımının sağlanması, endüstriyel donatımın ithalinde döviz yardımlarıyla sermaye maliyetinin düşürülmesi, üretimde kredi ve yatırımların genişletilmesi (örneğin **Volta Redonda** ve **Petrogras**). Tüm bu işlevleriyle devlet, sürekli olarak kaynakları ekonomik sistemin merkezi olan sanayiye aktardı. Ancak hem sağ hem de sol, bu «devletçilik»te bir sosyalizm biçimi ararken şu eski soruyu kendilerine sormayı unutuyorlardı; 'Tüm bunlar kimin yararına?' (9).

Kubitschek dönemi, (1956 — 1960)ndeki büyük ekonomik patlama için gerekli altyapıyı işte bu önemli devlet sektörü hazırlamıştır. Devlet, Brezilya'yı «beş yılda elli yıl» ilerletmeyi amaçlayan Kubitschek'in **Plano de Matas** (Hedef plan)'ı tarafından gerçekleştirilen **«büyük sıçrama»**nın temel ögesiydi. Ekonominin

KAMU VE ÖZEL YATIRIM PAYLARI İLE KAMU GİRİŞİMİ YATIRIMLARINDA SEKTÖREL DAĞILIM (1947 - 1965)

Yıllar	G1 T1	GE1 T1	PE1 T1	Ma-den-cilik	De-mir/ Çelik	GE1'deki sektörel dağılım. Kimya san.	Enerji,	Ulaşım	Diğer
1947-50	23.3	2.6	74.1	17.5	23.1	0.8	7.1	13.7	37.8
51-55	20.2	3.0	76.8	4.0	34.1	24.2	11.9	5.2	20.7
56-60	25.5	7.8	66.7	4.5	9.0	36.9	11.5	26.2	11.9
61-63	24.4	13.1	62.5	3.9	40.3	17.3	12.7	17.2	8.7
64-65	27.6	12.9	59.5	5.2	38.0	21.7	16.7	10.7	7.7
1960	27.1	11.6	61.3	6.3	15.3	38.2	13.0	13.3	13.9
1961	24.8	14.4	60.7	3.1	42.1	17.1	8.9	16.3	12.4
1962	25.2	13.5	61.3	3.6	49.9	14.5	9.5	16.4	6.2
1963	23.3	11.4	65.4	5.3	26.2	20.8	21.4	19.2	7.1
1964	25.4	9.4	65.3	4.6	24.8	24.3	23.8	13.5	9.0
1965	29.9	16.5	53.6	5.6	45.7	20.2	12.6	9.0	6.9

T1 — Gayri safi toplam sabit yatırım
G1 — Gayri safi kamu sabit yatırımı
GE1 — Gayri safi kamu girişimi sabit yatırımı
PE1 — Gayri safi özel girişim sabit yatırımı
Kaynak: Maneschi, 1972, s. 191.

(9) Oliviera (1975), s. 14. Burada sözü edilen «devletçilik» konusu, bu sorun çerçevesinde 1974 - 76 da yapılan tartışmayla bağlantılı olarak geliştirilecektir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bu döngüsel hızlanması sırasında daha çok ulaşım - enerji sektörüyle çelik ve petrol sektörlerine yönelen bir devlet yatırımları dalgası oldu. Aşağıdaki tablo devlet yatırımlarının genel evrimini açıkça göstermektedir.

Bu tablo, ulusal hesaplardaki kamu tarafından (G1/T1), kamu girişimleri (GE1/T1) ve özel girişim tarafından (TE1/T1) —burada PE1, TE1 (toplam devlet yatırımı) ile GE1'in farkına eşittir— yapılan toplam gayri safi sabit yatırım oranı ile GE1'deki sektörel katılımı gösterir. Maneschi'nin çıkardığı sonuca göre, kamu girişimleri 1957 yılında niceliksel bir önem kazanmaya başladı ve Kubitschek döneminin geri kalan yıllarında aldığı momentle, 1961 yılında toplam yatırımın % 14.4'üne ulaştı. 1965 yılında ise bu değer % 16.5'i buldu. Kamu denetimi altındaki toplam yatırım payı (GE1+G1)/T1, 1950'ler 1960'larda sürekli bir artış göstererek 1964'de ortalama 40.5'e ulaştı. Oysa bu değer 1951 — 1955 yılları arasında % 23.2 idi.

1950'lerin ortasında Brezilya'ya büyük bir yabancı yatırım dalgası görüldü ve «devlet müdahalesinin; özellikle içsel birikimi sağlayan kendi potansiyelinin, uluslararası sermaye ile yeni bir bütünleşme biçimi başlatmak ve genişletmek zorunda olduğu» (Tavares, 1974, s. 128) öne sürüldü. Bununla birlikte aynı dönemde merkez ekonomilerinin, özellikle ABD'nin Kore savaşından sonra baskı altındaki uluslara yatırım yapmaya yöneldiği gözden kaçmamalıdır. Bu dönem boyunca üretim araçlarının üretimindeki devlet müdahalesi yalnızca teknik zorunlukları izlemekle kalmaz, (ECLA raporunda olduğu gibi) dünya ekonomisindeki değişikliklere ve Brezilya'daki sermaye birikiminin içsel dinamiğinin zorunluluklarına da bağlıdır.

Bu dönemde yaratılan «birleşik - bağımlı - gelişme» modeli, birikim sürecinde emperyalist sermayenin rolünün büyük ölçüde artmasına yol açtı. 1962'de büyük şirketlerin (alıntı yapılan incelemede mülti milyarder gruplar olarak sınıflandırılan) dağılımı şöyleydi (Cardoso, 1975, s. 45):

SEKTÖR (dışsatım-dışalım, mali sektör, endüstri hizmetleri)		ENDÜSTRİYEL OLMAYAN Dayanıksız tüketim mal.	Dayanıklı tüketim malları	ENDÜSTRİYEL Ağır makina sanayi	Temel sanayi
Ulusal :	8	8	1	1	6
Yabancı :	6	5	7	4	7

Ayrıca kamu şirketlerinin sabit sermaye oluşumundaki katılımının (1956'da % 3.1 iken 1960'da % 8.'e yükselmiştir) da hiç bir değeri yoktur. Bu dönemde oluştuğu için, emperyalist sermaye ile devlet sektörü arasındaki birbirini tamamlayan derin organik ilişkinin önemle belirtilmesi gerekir. Ancak bu ilişki, yabancı serma-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yenin çok daha fazla kâr elde ettiği farklı kâr oranlarında yansıyan rekabeti dışlamaz. Bağımlı devletin emperyalizm ile sürtüşme içinde olmaktan çok, aşağıdaki tablo da görüleceği gibi devlet ve yabancı sermayenin yatırım yaptığı sektörler arasında birbirini tamamlayıcı ilişkiler vardı (10).

İÇ PAZAR

Yabancı sermaye	Devlet
Ulaşım donatımı	Kara ve deniz ulaşım programı
Mekanik donatım	Çelik sanayi
Elektrik donatımı	İnşaat
	Elektrik enerji programı
	İletişim sistemleri
Kimya	Petrol ve petrol ürünleri
Mali hizmetler	Kamu hizmetleri

DIŞ PAZAR

Sığır	Kahve (ve ilgili politikalar)
Sebze ve maden çıkarımı	Demir filizi
Sanayi fazlası	

Yaygın bir kanıya göre bu dönemde oluşturulduğu kabul edilen üretken devlet sektörü konusuna geçmek üzere şimdilik bu tarihsel açıklamaları bir yana bırakıyoruz. Brezilya'da üretken devlet sektörü ile ekonomik döngü konusundaki yol gösterici çözümlemelerinde Reichstul ve Coutinho, başlıca çelik, petro - kimya ve enerji sanayilerini kapsayan bu sektörün «artı değer üretmek» anlamında üretici olduğunu öne sürüyorlar. (Reichstul ve Coutinho, 1977). 1956'dan sonraki birikim sürecinin temel dönüşümleri (ve özellikle 1962 — 67 gerilemesi) Kubitschek dönemi sırasında pekişen bu üretken devlet sektörüne dayanır.

Bu çalışmada, devlet sektörünün rolü, kapitalist döngü ve buhranlarla ilişkisi içinde oldukça doğru bir biçimde incelenmiştir. Reichstul ve Coutinho, üretken devlet sektörünün 1961 — 62'de yavaşlamaya başladığını, özel sektörün ise ona ancak 1963'de yetiş-

(10) Tavares ve Serra (1973) dan alındı. Ayrıca bu konuyu geliştiren Mantega (1976) ya bakınız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tiğini göstermektedirler. Yine aynı biçimde, bu ekonomik gerilemeden 1966 — 67 yıllarında hızlanmaya başlayan üretken devlet sektörünün öncülüğüyle çıkılır. Oysa özel sektör eski büyüme hızını ancak 1968'de (Bkz. aşağıdaki tablo), kazanmaya başlamıştır. Bu tüm ekonominin dinamiğinde üretken devlet sektörünün yönlendirici bir rol üstlendiğini gösterir. Bu nedenle çözümlememizin ana hatlarıyla 1964 konjonktürünün değerlendirmesini birleştirmek yerinde olur görüşündeyiz.

TOPLAM YATIRIMLARIN İSTATİSTİKİ DÖKÜMÜ (% olarak)
1950 — 1970

Yıl	Kamu malları top. yatırımı	Devlet üret. Ya. Toplam yatı.	Kamu yat. Top. yatı.	Özel yatırım Toplam ya.
1950	28.4	1.4	30.1	69.9
1951	20.3	1.1	21.4	78.6
1952	19.1	1.5	20.6	79.4
1953	21.1	2.6	23.7	76.3
1954	19.8	4.2	24.0	76.0
1955	20.9	4.8	25.7	74.3
1956	19.0	3.0	22.0	78.0
1957	27.5	6.1	33.6	66.4
1958	29.0	7.3	36.3	63.7
1959	21.5	8.9	30.4	69.6
1960	28.0	11.5	39.5	60.5
1961	24.8	14.4	39.2	60.8
1962	25.2	13.4	38.6	61.4
1963	23.2	11.4	31.6	65.4
1964	25.3	9.4	34.7	65.3
1965	29.9	16.4	46.3	53.7
1966	26.1			
1967	30.9			
1968	24.8			
1969	33.9	26.4	60.3	39.7
1970	19.0			

Kaynak C. E. Martins, 1977, s. 63

Bu çözümleme, devlet şirketlerinin kuruluşlarının tarihsel ritminin Brezilya ekonomisinin değişik gelişme aşamalarının tarihsel ritmi ile çakıştığını açıkça göstermektedir. Ayrıca emperyalizmin gelişmeleri ve yatırımlarının her dönemde aldığı yönle de çakıştığını ekleyebiliriz.

Çıkarılan bir başka sonuç ise şudur; «Genişleme evresinde (1956 — 1962) üretim araçları üretiminin kazandığı ağırlık, ekonominin dörtgüsel hareketinin içsel bir nitelik kazandığını gösterir»

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

([11]). Bu sonuç, bağımlı devletin yalnızca değişik sermaye kesimleri arasında değil, aynı zamanda emperyalizm konusunda da «göreceli olarak özerk» olduğu görüşünün pek güven vermeyen bir uzantısı gibidir. Daha derin inilirse, burada devlet yatırımlarındaki artışla tedavülün canlanması (yani toplam talepteki bir artışla) arasında kurulması gereken ilişkiyi görmemezlikten gelen ve bu artan devlet müdahalesinin, özellikle sömürü oranının ve üretkenliğin artması yönünde üretim koşullarını nasıl değiştirdiği üzerinde durmayan Keynesci bir çözümleme sezilebilir.

Devlet ve Brezilya «Mucizesi»

Yeniden tarihsel açıklamalarımıza dönerken, 1964 askeri darbesiyle başlayan dönemi incelemeliyiz. 1968 — 1974 «ekonomik mucizesi»nin temelini, ekonominin zor kullanılarak yeniden örgütlenmesine yol açan 1962 — 1967 döngüsel çöküşü hazırlamıştır. 1964 darbesini izleyen askeri yönetimin sağladığı sömürü oranındaki inanılmaz artış, ekonominin döngüsel işleyişindeki bu yükselmenin ön koşulu olmuştur. Emekle sermaye arasındaki ilişkide görülen bu niteliksel değişikliğe küçük sermaye birimlerini iflasa sürükleyen bir sermaye yoğunlaşması süreci eşlik ediyordu. Bu dönemde dünya pazarına keskin bir dönüş yapıldı ([12]) Brezilya ekonomisinin, sermayenin genişlemiş yeniden üretiminin uluslararası dolaşımı ile kısmen ya da sektörel olarak bütünleşmesine yol açan, 1968 sonrası emperyalist yatırımlarda görülen büyük artış bu keskin dönüşle birarada yürüyordu.

Sermaye birikimi sürecinde devletin rolüne gelince, 1964'den sonraki askeri yönetim ısrarla «özel girişim»in frenlendiğine inanıyorlardı. Bu liberal ortodoksluk tutkusu, sürecin bir gereği olmaktan çok IMF'i memnun etmek ve «uluslararası güven» kazanmak kaygısını taşıyordu ([13]) 1964'den sonra ideolojik olarak «özel gi-

---

(11) Martins, C. E., derl. (1977), s. 67. Bu tartışmanın, üretken devlet sektörünün gerçekte artı değer yarattığını açıkça ortaya koymadığının farkındayım. Kolayca kazandığı kârlılık ve kapitalist döngüdeki oynanan önemli rol (eğer başat değilse), üretken olmayan «normal» bir devlet sektöründen başka bir şeyle karşı karşıya olduğumuzun göstergesinden başka birşey değildir. Bu nedenle 1972'de işçi başına düşen ürün'ün (Ücret maaşlar ve çalışanlar tarafından bölüşülen kârlar) çok uluslu şirketlerde 53 Cr$ özel Brezilya işletmelerinde 35 Cr$ olduğu halde, devlet şirketlerinde 99 Cr$ olmasının hiç bir değeri olmayabilir. (Baer, 1976).

(12) 1964 ve 1974 arasında Brezilya'nın dünya ticaretindeki katılımı iki katından fazla oldu ve imalat malları dışsatımının toplam miktardaki payı % 20 arttı. Bu sürecin ve 1964 öncesi «halkçı» dönemin daha doyurucu bir araştırması Munck (1976) da bulunabilir.

(13) O' Donnell (1978), işçi sınıfından gelen tehtidin pek önemli olmadığı ve bu tür devletin ekonomik programı «yoluna koyma» da hızlı ve etkili olabile-

rişimci» olan hükümetlerin devletin rolünü artırması ise, çoğu kimseye «paradoks» ya da «ironi» olarak görünmüştür. En büyük 300 kapitalist işletmenin mülkiyetinde görülen değişiklikleri araştıracak olursak, «tri - pe» (saç ayak) olarak bilinen modelin karşılaştırmalı bir evrimini görebiliriz.

300 BÜYÜK ŞİRKETİN NET AKTİFLERİNİN DAĞILIMI

İmalat ve Petrol	1966	1972	1974
Devlet girişimi	%17	%30	%32
Brezilya'lı özel şirketler	%36	%28	%28
Çok uluslu şirketler	%47	%42	%40

(*Kaynak*: Baer, 1976, s. 60)

Devletleştirmenin tek yönlü bir süreç olmadığı gözden kaçmamalıdır. 1968'de bir kamu kuruluşu olan motorlu araç fabrikası (**Fábrica Nacional de Motores**), 1976'da ise uzun tartışmalardan sonra petrol tekeli özel sermayeye geçti. **Petrobras**, emperyalist şirketlere petrol arama izni veren anlaşmalar imzaladı.

Devlet sektörünün kendisine gelince, 1976'da 571 kamu kuruluşunu kapsayan geniş bir çalışma, bu sektörde 1964'den sonra, özellikle 1970'lerde büyük yatırım patlamasının olduğunu gösterdi.

DEVLET ŞİRKETLERİNİN KURULDUĞU YILLAR (14).

Dönem	1808—1900	1901—1930	1931—1940	1941—1950	1951—1960	1961—1965	1966—1970	1971—1976
Sayı	4	13	5	13	37	68	79	131
%	1.2	3.7	1.4	3.7	10.6	19.4	22.6	37.4

1974'de Brezilya'nın 20 en büyük şirketinden 19'u ve 100 en büyük şirketinden 40'ı devletin elindeydi. Ayrıca, 1967 — 1973 «patlama»sı sırasında tüm yatırımların yaklaşık % 60'ının devlet tara-

ceği durumlarda, «devletçiliğin» nasıl «bürokratik otoriter» devlete karşı bir almaşık olarak geliştiğini gösteren ilginç bir çözümleme geliştirir. Brezilya bir yandan uluslararası burjuvazi ile işbirliğini sürdürürken, devletin rolünün giderek artmasında özellikle başarılı olmuş gibidir.

(14) Visão (31.8.76). İncelenen 471 şirketten 217'sinin kuruluş tarihi bilinmiyordu.

fından gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir. Devlete ait anonim şirketlerin büyüme oranı, 1968'de % 54 olan en büyük 100 anonim şirketin toplam kârındaki payını 1974'de % 63'e çıkaracak kadar yüksekti. Bu dönemde kamu kuruluşlarının ortalama kâr oranı % 9'du. Oysa, yine aynı dönemde ulusal şirketlerin ortalama kâr oranı % 12.5, 100 büyük şirket arasında bulunan yabancı şirketlerinki ise % 15.8'di. Devlet sektörünün bu kârlılığı, 1964 sonrası ekonomi politikalarının «başarılar»ından biri olduğu için önemlidir. Bu mali «**saneamento**» (temizlik) ve devlet şirketlerinin örgütsel düzeyde modernleştirilmesi süreci aynı zamanda bunların bölünmelerine ve sektörleşmelerine yol açtı. Bugün ise bunun anlamı, gerçekte birbirlerinden yalıtılmış oligopoller olarak hareket eden devlet şirketleri arasında organik bir bağ olmadığı için, devlet üretken sektörünün toparlanma sürecine yol açacak gerekli mali özerklikten yoksun olduğu anlamına gelir.

1974'e doğru, Brezilya «ekonomi modeli» belli oranda dünya ekonomisindeki gerilemenin sonucunda, ama ayrıca kendi içindeki çelişkiler nedeniyle bir buhrana girdi. O zamandan beri, askeri hükümet, elverişsiz uluslararası koşullar, satın alma gücündeki sürekli düşüş nedeniyle halkın artan huzursuzluğu ve şimdi inceleyeceğimiz 1975 1976'da devletin rolü üzerine önemli bir tartışmanın oluşturduğu bir ortamda ekonominin yeniden yönlendirilmesi gibi bir sorunla karşı karşıyadır. Daha önce sözü edilen ve emperyalist devlet ile özel ve ulusal sermayelerin birleşiminden oluşan «tri - pe» (saç ayak) modeli, 1964'ü izleyen dönemde belli bir istikrar kazandı. Bunun başarı nedenlerinden biri elverişli ulusal koşullardı ve bu koşulların hızla yok olmasıyla birlikte gerilim artmaya başladı. Ulusal sermaye birimlerinin gözlemlerine göre bu bir «devletleştirme» sorunuydu. Sağduyu sahibi bir burjuva milletvekili olan ve 1964'den sonra Planlama Bakanlığı yapan Roberto Campos'a göre, «Kapitalist söz oyunlarına karşın, İngiltere, bir gizli - sosyalist ülkedir» (15). Devletleştirme tartışması ve «totaliterliğin», bu sürecin üzücü bir sonucu olacağı (1964'den beri süregelen diktatörlükler totaliter değil de nedir?) yolundaki suçlamalar türünden söz kalabalığının altında gerçek bir sürtüşme yatmaktadır.

1974 ulusal ekonomik planı, ekonomide belirli bir yeniden eklemlenme önermişti, bu, üretken devlet sektörüne önemli bir dinamik potansiyel verecekti. Ancak bunun politik sonuçları, kendi kendilerini «ulusal burjuvazi»nin koruyucuları olarak atayanlar tarafından abartıldı. Gerçi burjuvazinin zaman zaman «yanlış bilinçlilik» gösterdiği ileri sürülebilir, ama bu olayda, üretim sürecine yapılan devlet müdahalesinin aşikâr çelişkileri (giriş bölümünde

(15) Visão (3.10.77). Campos'un İngiliz ekonomisine ilgisi burada büyükelçilik yapmasından gelmektedir.

kısaca özetlendi) çarpık bir biçimde bile olsa, burjuvazi tarafından kavranmaktaydı. Her durumda da ekonominin bu yeniden yönlendirilmesindeki en önemli nokta (iktisat gazetelerindeki ateşli tartışmaların inandırmaya çalıştığı gibi) ne «devletçilik» —ya da «devlet kapitalizmi»— ile özel girişim arasındaki ikilem ne de milliyetçilik ile dünya kapitalist ekonomisiyle daha fazla bütünleşilmesi arasındaki ikilemdi. İşin aslında daha çok şunlar yatıyordu: dayanıklı tüketim malları döngüsü ikamesinden sonra ekonominin yeniden eklemlenmesini gerçekleştirmek; «sermaye» mallarının ithalatına olanak veren, çelik gibi temel sanayi girdilerinin ve hidroelektrik gibi enerji kaynaklarının sağlanmasını güvence altına alan yeni bir sermaye birikimi için temel hazırlamak ihtiyacı. Gerçekte, 1973 ve 1977 yılları arasında «sermaye» mallarının ulusal üretiminde üç katlı bir artış vardı, oysa 1974'de yalnızca bir ağır makina yapımcısı vardı ve bu sayı 1978'e değin yarısı ulusal sermayeye ait olmak üzere 21'i buldu. Özel ve kamu yatırımlarının üretim araçları ve sabit sermaye üretimine, (Kesim I) bu yeni yönelişi 1975 — 1979 ekonomik planında açık bir biçimde ifade edilir. Bununla birlikte, bunun özellikle elindeki stokları gittikçe artan ve büyümesi bıçakla kesilmişçesine düşen otomobil sanayine bir yararı olmadı. Artık ekonomideki önceliklerini yitiren bu sektörler —otomativ sanayi, tüketim malları ihracatı, spekülatif mali sektör, vb— bu değişiklikleri bir saldırı olarak algıladı ve pazarın nesnel koşullarını görmezden geldiler. Bu durum son yıllarda burjuvazinin çeşitli kesimleri arasında sürtüşmelerin artmasına yol açtı ve Başkan Geisel'in iktidar bloku içindeki hegemonyasını koruması daha da zorlaştı Ekonomik genişleme sırasında herkes «Büyük Güç Brezilya»dan söz ederken, şimdi komplolardan, devletçilikten ve hükümetin hatalarından konuşuluyor. Nitekim, hükümet politikalarının kapitalizmin bütünü için atılmış bir adım olmasına, yoğun ve yenilenmiş bir sermaye birikimi için temel hazırlayabileceği olgusuna karşın, (Sao Paulo'da öbeklenenler gibi) bazı burjuva kesimleri bu politikalara muhalefet etmektedir.

Brezilya'da ekonomik buhranın mahiyetine ilişkin son «politik» tartışmaları çözümlerken Mathias, ekonomide devlet müdahalesini buhranların ana nedeni ya da çözüm aracı olarak gören yazarların bu aşırı basitleştirmelerine karşı çıkar (Mathias, 1977) Bu iki karşıt akım tarafından geliştirilen tartışmaları ele alarak, devletin ekonomik müdahalesinin yalnızca «devlet burjuvazisi»nin ya da egemen sınıfların bazı hegemonyacı kesimlerinin arzularından kaynaklanmadığını ileri sürer. Mathias'a göre bu rol, temelde daha çok sermayenin hareketi tarafından belirlenir (her tarihsel hareket için devlet müdahalesinin sınırlarını ve çeşitli biçimlerini tespit eden de bir bütün olarak sermayenin hareketidir.) Bu anlamda, Brezilya devletinin şimdiki etkinliği, aslında ekonomik

buhranın mahiyeti tarafından belirlenen sermayenin yeniden yapılanmasının zorunlu bir biçimi olarak açıklanabilir [16].

1970'lerdeki «devletçilik»in savunucuları, özellikle 1964 öncesi halkçı ideoloji yanılgısını yeniden canlandırmaya kalkışarak, devleti ve özellikle üretken devlet sektörünü işçi sınıfının olası müttefiki olarak göstermeye çalışırlar. Tüm halkçı dönem boyunca (ama özellikle, Kubitschek dönemi) genel bir devlet fetişizmi vardı. Devlet sektörünü kapitalist üretim biçiminin çelişkilerinden soyutlayarak, ona özerk bir birikim potansiyeli kazandıran bir «devlet ulusçuluğu» tipi gelişti. Brezilya'daki bağımlı devletin bu kendine has özerkliği, halkçılığın ulusçu ögesi ile birlikte kolayca uyuşmadan varolan devletçi bir ideolojide somutlaştırıldı. 1930 — 1964 arasında kesin bir hegemonyanın bulunmayışının neden olduğu, devlet ile ekonomi arasındaki özgül kopukluk (dislocation) devleti «ulusal çıkar»ın hakemiymiş gibi bir rol oynamağa itti. 1974'de, ekonomik ve politik bir bunalım döneminde, devlet bu rolü yeniden üslenmeğe başladı, hatta işi sermayenin belirli kesimlerine karşı hareket etmeye kadar vardırdı. Bu sorun çözümlenirken (temelde yatan sürecin bilimsel tarzda kavranması aleyhine) yüzeysel gelişmelerde odaklaşma eğilimi artış gösteriyor. Nitekim Evans, «devlet burjuvazisi»nin (Brezilya'da burjuva yönetici sınıfının çekirdeği olduğu farzediliyor) oluşumuna yol açan «devletin yeni rolü»nden sözeder. Vardığı sonuç ise şudur; «Brezilya'da kapitalist gelişme, kapitalizmden neyin anlaşıldığının yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir» [17]. Bunlar bize göre tarihsel materyalizmin kategorilerini bırakmanın sonuçlarıdır.

SONUÇ :

Çözümlememizden çıkan sonuçları bir kaç noktada toparlayabiliriz.

---

(16) F.H. Cardoso'ya göre devlet, dünya ekonomik bunalımıyla karşı karşıya gelince tam olarak ve güçlü bir biçimde ekonomiye müdahaleye başladı. Ekonomik etkinlikleri düzenlemek için gücünü genişletti ve ödemeler dengesindeki açığı kapatmak amacıyla planlanan ihracat programına bağlı kalınması koşuluyla, özel şirketleri destekledi. Hükümet programını izleyen şirketler için bir çok özendirici yan vardı. Örneğin, 1974'de özellikle özel sektörü desteklemek için 3 devlet şirketi kuruldu; *Fibrase* (Temel girdileri Finanse şirk.), *İbrasa* (Brezilya Yatırım Şirk.) ve *Embramec* (makina şirk.) Cardoso (1976), s. 16. Salama, devlet müdahalesini ulus devletler arasındaki ilişkiye bağlayan kuramsal bir çerçeve geliştirdi.

(17) Evans, (1977), s. 63 - 64. Bununla birlikte bu inceleme, petrol kimya sanayi üzerine bir çok önemli noktayı saptayan yararlı bir vaka çalışmasıdır. Örneğin; «Devleti petro - kimya sanayine sokan şey, ne devlet teknokratlarının bir imparatorluk oluşturma çabaları, ne de devlet katılımı konusunda herhangi bir

1 — Bağımlı kapitalizmin hareket yasaları, ekonomik ve politik buhranların ulus devletler arasındaki eklemlenmede tadilâta yol açtığı koşullar altında, devletin ekonomiye artan müdahalesini öngörür. Dünya ekonomik sisteminin «üst belirleyici» rolüne, kendi nisbi özerk dinamiğine sahip iç sermaye birikim süreci aracılık eder. Bu özerklik, dünya pazarındaki gerileme dönemlerinde önem kazanır ve üretim koşullarının yeniden düzenlenmesi için devlet müdahalesini zorunlu kılar.

2 — Bununla birlikte bağımlı kapitalist ekonominin dinamikleri ne kapitalist gelişmenin genel yasalarından ne de artan devlet müdahalesinin kendi yapısından gelen çelişkilerinden soyutlanır. Bağımlı devlet sektörü, kapitalizmin çelişkilerinin 'dışında' olmadığı gibi, sermayenin çelişkili öz genişleme sürecinde de bütünleyici bir ögedir. Devlet müdahalesi iradi bir süreç olmadığı gibi, devlet de sınıflar ve sınıf mücadelesinin üzerinde bir «nesne» değildir. Bu biçimcilik, devlete ulusal bir gelişme stratejisini gerçekleştirmede mutlağa yakın derecede bir özerklik kazandırır.

3 — Emperyalist uluslarla Brezilya gibi bağımlı toplumsal oluşumlardaki devlet müdahalesi arasındaki temel fark, ikinci grupta bu müdahalenin tekelci sermayenin gelişiminin ve çelişkilerinin sonucu olarak değil de, daha çok onun gelişmesi için bir ön koşul olarak ortaya çıkmasıdır. Devlet müdahalesi aşırı birikimin ve ileri kapitalizmin özelliği olan buhranın sonucunda ortaya çıkmaz. Daha çok, «sermaye kıtlığı»nın ya da çevresel kapitalizmin genişlemiş yeniden üretimi için gerekli temeli hazırlamada özel sermayenin yetersiz kalması sonucu ortaya çıkar. Rusya'nın sanayileşme sürecinde devletin oynadığı yoğun rol, burjuvazinin emperyalizm ve «kendi» işçi sınıfı karşısında bile, daha zayıf olduğu ülkelerde devam eder.

Bize kalırsa üretken devlet sektörünün gelişimi (ne kapitalizmin yasalarından ayrılır, ne de bir devlet kapitalizmidir), aslında ulusal burjuvazinin doğuştan zayıf olduğu bağımlı toplumsal oluşumlarda ender rastlanır bir olgu değildir.

Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki Latin Amerika'da devletin ekonomideki katılımı en yüksek düzeylere (% 20 25) ulaştığı zaman bile iş gücünün kabaca yarısı ve bazı durumlarda 2/3'ü hâlâ ana (primary) sektöre bağlıydı. Oysa daha gelişmiş kapitalist ekonomilerde devletin ekonomiye katılımı, bu düzeye ancak toplam istihdamın beşte birinden daha azı ya da İngiltere'de olduğu gibi yirmide biri ana sektöre (tarım ? ç. n.) bağlı olduğu zaman ulaştı.

Genel olarak kapitalist üretim ilişkilerinin henüz tamamlanmamış etki gücüne ve bağımlı toplumlarda emek - sermaye ilişkisinin göreceli anlamda yavaş gelişen egemenliğine işaret edebiliriz.

---

ideolojik bağlantıdır. Daha çok, durumun getirdiği bir mantık; devletin kendisinden çok «sanayi burjuvazisi» açısından daha açık olan bir mantıktı.» S. 50.

4 — Yukarda belirtilen nedenlerden ötürü, bağımlı toplumlarda Avrupa ya da ABD'nin tarihsel modellerine dayanan doğrusal olarak artan devlet müdahalesi modelini reddetmeliyiz. Ayrıca baskı altındaki uluslarda devlet müdahalesinin temelde farklı özellikler gösteren politik dayanağını dikkate almak gerekir. Bağımlı toplumlarda, kapitalizmin hareket yasalarının kendini nasıl empoze ettiğini gördük, ama sınıf mücadelesinin somut görünümünden soyutlayarak, politik biçimler üreten, genel anlamda sermayeyi anlayamayız. Nitekim Brezilya, Arjantin ve Peru'da devlet ve sermaye arasındaki ilişki, sermaye birikiminin farklı aşamaları ve bu ülkelerdeki kitle hareketlerinin çok farklı tarihiyle bağlantı kurulmadan anlaşılmaz (18). Bağımlı devletlerin L. anlamda bir incelemesi, bu ülkelerdeki bağımlı sermaye birikim süreci tarafından alınan politik yolun ayrıntılı olarak araştırılmasını gerektirir.

Türkçesi : *Şengül AKÇAR*

(18) Brezilya somutunda, (örneğin *Petrobras*'ın kurulmasında etkili olan, büyük kitle kampanyası gibi) sınıf mücadelesinin etkileri üzerinde gereğince durulmadı. 1966'da Arjantin Askeri hükümeti, Brezilya askeri teknokrat yönetiminin (1964) gerçekleştirdiğine benzer bir projeye kalkıştı, ama 1969'da Cordobazo'daki yarı ayaklanma niteliği gösteren kitle hareketi ve onu izleyen kampanya bunu önledi. 1978'de Arjantin burjuvazisi (burada tartışılan gibi) «devletçilik» üzerine bir tartışma açtı. Bunun geleceği, temelde işçi sınıfının cuntanın Friedman'cı ekonomi politikasına karşı gösterdiği sürekli direnişe bağlıdır. Peron'un 1968 sonrası gösterdiği çok farklı siyasal bağlam için bk. Sorj (1976).

Modernleşme ve Askeri Darbeler

Guillermo A. O'Donnell (*)

Teori, Karşılaştırmalar ve Arjantin Örneği

Bu yazıda Arjantin ordusunun siyasi davranışının bir yönünü, sırtını zor kullanma tehdidine dayayan taleplerin formülasyonunu ve özellikle de iktidar sahiplerine karşı yapılan darbelerin gerçekleştirilişini inceleniyorum. Arjantin tarihinin kısa bir dönemiyle uğraşıyorum (1955 - 66). Bu yüzden, bu ne «gelişmekte olan ülkelerde ordunun rolü» üzerine genel bir çalışma ne de «azgelişmiş ülkelerde sivil-asker ilişkileri»nin analizi değildir. Bu konuların, sığ ve boş genellemelerden fazlasına izin vermeyecek kadar büyük bir genişliğe sahip olduğunu göstermeye çalışacağım. Askeriyenin[1] siyasi davranışının incelenmesi asgari olarak iki yapısal düzeyin ayrıntılarıyla tanımlanmasını ve geçici bir boyut içinde askeriyenin ait olduğu (sözde «dışsal faktörler»i de içeren) daha geniş ulusal toplumun ve bizzat askeri örgütlenmenin durumu analizini gerektirir. Bunların herbiri diğerini etkiler, ikisi de zamanla değişir ve her ikisi de askeriyenin siyasi davranışı üzerinde önemli ama değişen bir etkiye sahiptir. Ardından her ikisi de bu davranışın sonuçları tarafından esaslı olarak etkilenirler. Kasdedilen, «azgelişmiş ülkelerde askeriye» kadar genel ise, bu faktörlerin hiçbiri ne yeterince belirlenebilir, ne de bu genelleme düzeyinde, zaman içerisindeki karmaşık etkileşimlerini inceleyebilecek güçte bir analitik çerçeveye oturtulabilirler.

---

1. Bu incelemede «askeriye» sözcüğü ile «silahlı kuvvetler subayları»nı kastediyorum. Silahlı kuvvetlerin herhangi bir kesimini belirtmek istediğim zaman «ordu», «bahriye» veya «hava kuvvetleri» diyeceğim.

(*) Guillermo O'Donnell Buenos Aires'deki Devlet ve Toplum Araştırmaları Merkezi Yöneticisi. Makale şu kaynaktan çevrildi: Abraham F. Lowenthal (derleyen), **Armies and Politics in Latin America**, New York 1979).

Bu çalışmanın ilk bölümünde kısaca, Arjantin sosyal yapısının 1955-66 dönemindeki bazı özelliklerini gözönüne alıyorum. İkinci bölüm bu dönemde askeri örgütlenme içinde gerçekleşmiş değişiklikler üzerinde odaklanıyor. Üçüncü bölüm, ilk iki bölümde analiz edilmiş olan tavrı açıklamak için önermeler türetmekte, aynı zamanda, analizin ilk aşamasında bağımsız değişkenler olarak ele alınan iki yapısal düzey —toplumsal ve örgütsel— açısından bu davranışın sonuçlarını araştırmaktadır. Buna ek olarak, bu önermeler, «yüksek modernizasyon» ile karakterize edilen ülkelerde askeriyenin siyasi davranışı hakkındaki belirli teorik kavramları eleştirel bir biçimde analiz etmek için temel oluşturmaktadır. Dördüncü ve son bölüm analizin daha önemli yönlerini formüle etmektedir.

I. İlk Yapısal Düzey:

1955 - 66 Arjantin Toplumsal Bağlamı

1955-66 dönemi Arjantin toplumunun değişik yönlerini sarmış —ve sarmakta— olan krizin kötüleştiğine işaret ediyordu. Bu krizin karmaşık tezahürleri, bu çalışmanın sınırları içinde, tatmin edici bir özeti imkansız kılmaktadır. Kendimi, askeriyenin siyasi davranışı üzerinde en önemli ve doğrudan etkide bulunmuş gözüken faktörleri kısaca belirtmekle sınırlayacağım. Bunun için kullanılan kriter, biraz da keyfidir ve bu özet, 1955-66 dönemindeki Arjantin toplumsal bağlamının ayrıntılı bir incelemesinin yerine geçmek iddiasında değildir.[2]

Arjantin «azgelişmiş ülke»[3] basma kalıbına oturtulamaz. Arjantin'in içinde bulunduğu, «yüksek modernizasyon»[4] durumların-

---

2. Bu bölümün temasının daha da geliştirilmesi için kitabıma bakınız **Modernization and Bureaucratic Authoritarianism: Studies in South American Politics** (Berkeley: University of California Press. 1973).

3. «Kalkınma» ve «azgelişmişlik» terimlerini tırnak içine alıyorum. Bununla, bu terimlerin altında yatan ve aşağıda açıklayacağım kavramlara katılmadığımı belirtmek istiyorum.

4. «Modernizasyon» kavramını ve ona bağlı olan «yüksek modernizasyon» terimini kullanırken David E. Apter'e, **The Politics of Modernization** (Chicago: Üniv. of Chicago Press, 1965) ve **Choice and the Politics of Allocation** (New Haven: Yale University Press. 1971) katılıyorum.

Apter'e göre bir «yüksek modernizasyon» durumu daha endüstrileşmiş toplumlarda doğan kurumların, rollerin ve enformasyonun nüfusunun —(bu «aktarmaları» alan toplumda) yeni enformasyonun hızla yaratılmasının ve üretici-teknolojik süreçlere sürekli uygulanmasının eşlik etmediği— derinleşmesini içerir. Yukarıda belirttiğim çalışmamda, temelde türev niteliğinde olmalarına karşın, bu aktarmaların aralarındaki farklılıkların uluslararasındaki farklı modernizasyon düzeylerini gösterdiğini ileri sürüyorum. Buradan da, farklı mo-

dan biridir. Arjantin dengesiz bir üretken yapıya ve uzamsal görünüşe sahip bağımlı bir toplumdur. Ekonomik ve politik gücün yoğunlaşmasına ve birçok toplumsal katılığa tabidir. Üretim süreçlerine hemen uygulanabilir yenilikçi yaratıcılık düzeyi düşük, ekonomik yönden ileri ülkelerin kurumlar, roller ve toplumsal pratikler üzerindeki etkisi büyüktür. Bu etki daha modernleşmiş kesimlerin (özellikle geniş kent merkezlerinin) önemli özelliklerini belirlemeye yardımcı olur ve ifadesini, yüksek düzeyde, endüstrileşme, kentsel yoğunlaşma, toplumsal farklılaşma, siyasi hareketlilik ve, halk kesiminde görece olarak katı ve özerk örgütsel temel (özellikle sendikalar arasında) gibi yüksek modernizasyonun diğer yapısal özelliklerine bağlanan önemli bağımlılık kalıplarında bulur.[5]

Yüksek oligopolistik yoğunlaşma ve çok sayıda küçük üreticinin bileşiminden oluşan Arjantin endüstrisi, yüksek maliyetle, katmerli verimsizliklerle, artan hammadde ithalatı, sermaye malları ve teknolojik know-how ihtiyacıyla işlemektedir. Kesat tarımsal üretimle birleşen bu özellikler Arjantin'i, 1955-66 dönemini karakterize eden yüksek enflasyona ve sınırlı ekonomik büyümeye —burada incelememizin mümkün olmadığı diğer faktörlerle birlikte— katkıda bulunan kronik ödemeler dengesi açığına götürdü. Peron'-

---

dernleşme düzeylerinin, karşılaştırılan ulusların üretken yapılarındaki, toplumsal katmanlaşma kalıplarındaki ve siyasi davranış normlarındaki temel farklılıklara denk düştüğü sonucuna varıyorum. Bu farklılıklar, karşılaştırılan ülkelerden her birinin «merkezlerine» ilişkin verilen analiziyle iyice belirginleşir. Bu verilere göre Güney Amerika ülkeleri şöyle sınıflanabilir: Arjantin ve Brezilya (tüm Latin Amerika ülkelerine ilişkin veriler incelenecekse Meksika'yı da eklemeli) en yüksek düzeyde modernleşmiş «merkezleri» olan ülkelerdir; Şili, Kolombiya, Peru, Venezuella ve Uruguay orta grupta yer alır: Bolivya, Ekvador ve Paraguay ise ulusal merkezlerinde modernleşme düzeyi en düşük olan ülkelerdir. Bu uluslardan herbirinin merkezlerinin yapısal özelliklerine atfedilebilecek bu sonuçlar, sosyoloji ve siyasal bilimlerde toplu verilerin incelenmesiyle ortaya çıkan sonuçlardan farklılık gösterir. Bu incelemeler, ulus-içi heterojenlik farklılıklarını kaçınılmaz olarak bulandıran ulusal ortalamaları kullanır. Sonuçta da —örneğin— kıtanın en yüksek düzeyde modernleşmiş merkezlerinden birine sahip olan Brezilya gibi bir ülke, Arjantin'in «çok altında» bir yere konur. Böylece, ulusal düzeyde siyasi davranışın çok sayıda özelliklerinin incelenmesi için en kullanışlı görünen toplumsal yapıya ait veri türü sulandırılır. **Modernization and Bureaucratic Authoritarianism** kitabımın birinci bölümünün kısa bir özeti olan bu not, bu çalışmanın son bölümünde kullanacağım kuramsal tartışmanın temelini oluşturur. Geriye yalnızca, bu iki ülkenin farklı modernleşme düzeylerinde sınıflanmalarının, hiç bir biçimde, birinin öbüründen daha az ya da çok «kalkınmış» olduğunu belirtmediğini eklemek kalıyor. Tüm örneklerde modernizasyon, çok sayıda toplumsal katılıklara bağlı ve bağımlı olan ülkelerin —«çeşitli yapısal düzeylerde gözlenebilen— bir karakteristiğidir.

5. Bu incelemenin amacına uygun olarak, işçi sınıfından ve (temel olarak sendikalaşmış işçilerden oluşan) orta sınıf katmanlarının meydana getirdiği kesimi (kentli) halk kesimi diye adlandırıyorum.

un düşürülmesinden sonra, galebe çalan, ülkenin ekonomik büyümesi için enflasyonun dizginlenmesinin ve ihracatın artmasının gerektiği görüşüydü. Bu amaçlara ulaşmada, ürünleri, ihraç edilen tarımsal üreticilere gelir transfer etmek için, mal ve hizmet talebinin sınırlandırılması kaçınılmaz görünüyordu. Talep fazlasının, halk kesiminin tüketim beklentilerinden kaynaklandığı düşünüldüğünden bu sosyo ekonomik politikalar, peronizme olan güçlü bağlılığını sürdüren aynı kesimlerin durumlarının kötüleşmesine sebep oldu. Sonuçta, «halk kesimi» ile «toplumun geri kalan bölümü» arasındaki sosyo-ekonomik bölünme «Peronistler» ve «anti-Peronistler» arasındaki politik bölünmeyle çakışma eğilimi gösterdi. 1955-58 dönemindeki öç alıcı kamu kararları, sendikaları yok edici ve zayıflatıcı çeşitli girişimler bu durumu şiddetlendirdi. Ya doğrudan ve açık yasaklamalarla ya da Peronist adayların seçimlerinin iptal edilmesi şeklinde, seçime giden yolların Peronizme kapatılmasıyla bu durum kaçanılmaz olarak pekiştirildi.

1955-66 dönemindeki ekonomik durumun bazı yönlerini belirtmekte yarar var. Kişi başına düşen gelir yılda % 1.3'lük bir hızla büyümekteydi.[6] Bu düşük ortalamanın sınırları içinde, yıldan yıla büyük dalgalanmalar meydana geldi, Tablo 1'de gösterildiği gibi, 1955, 1959, 1962, 1963 ve 1966 yıllarında kişi başına gelirde, bazıları dikkate değer olmak üzere, net azalmalar kaydedildi. Dönem boyunca yıllık enflasyon oranı % 32.67 iken negatif büyüme yıllarındaki ortalama oran % 39.68 idi. (Bkz. tablo 1, sütun 2). Sadece 1958 ve 1965 yıllarında reel ücretler 1947'deki düzeyin üstündedir, o da bir sonraki yıl tekrar düşmek üzere. 1961'de işçi başına verimlilik oranının 1953'teki oranın % 23 üstünde olması gerçeğine rağmen, GSMH içinde ücretlerin oranı, 1952 de eriştiği tepe noktası olan % 46.9'dan azalarak 1965'te % 39.8'e inmişti.[7] Tarım sektöründeki düşük üretkenlik ve endüstri sektöründeki zayıf yapı ekonomik faaliyetin canlandığı yıllarda, ithal mallarına karşı muazzam bir talebin olacağını belirledi. Bu da ödemeler dengesinde verilen açıktan kaynaklanan ekonomik düğümlenmeyi daha da kötüleştirdi.[8] Bütün bunlar, beraberinde ülke içi talebi kısmayı, «marjinal» üreticileri devre dışı bırakmayı ve tarım üreticilerine gelir transferini amaçlayan önlemleri de beraberinde getiren, ağır devalüasyonlarla sonuçlan-

---

6. İstatistikler Banco Central, **Boletin Estadistico**'nun çeşitli sayılarından derlenmiştir.

7. CEPAL, **El Dasarrollo Economico y la Distribucion del Ingreso en la Argentina**, 1968. Bu yapıt, dönemin sosyo-politik dinamiklerinin incelenmesinde birincil önemdedir.

8. C. Diaz Alejandro (**Essays on the Economic History of the Argentine Republic**, Yale University Press, 1970, sayfa 356) ithal mallarına yönelik talebin gelir esnekliğinin 2.6 olduğunu tahmin ediyor. (Bir başka deyişle, ulusal gelirdeki bir birim artış, ithal malların talebinde 2.6 birim artışa yol açıyordu).

dı[9] İthal mallarının ve aslında ülke içi tüketim için üretilmiş ihraç edilebilir besin maddelerinin fiyatları yükselince, devalüasyon enflasyonu körükledi, bu arada da resessif (durgunlaştırıcı) politikalar üretimi ve talebi dikkate değer bir biçimde düşürdü. Bunlar, tablo 1'de görülebileceği gibi, enflasyon hızının en yüksek ve gelirin yeniden bölüşümünün en olumsuz olduğu negatif büyüme yıllarıydı.

Tablo 1

SEÇİLMİŞ SOSYO-EKONOMİK ZAMAN SERİLERİ, ARJANTİN 1955 — 1966

Yıllar	Sabit fiyatlarla yıllık GSMH artışı (önceki yılın % si olarak) (1)	Yıllık enflasyon oranı (önceki yılın % si olarak) (2)	Toplam ücret ve maaşların GSMH'ye oranı (%) (3)	Arjantin dış ödemeler dengesindeki değişim (cari fiyatlarla, milyon ABD Doları) (4)
1955	5.0	12.3	43.0	—175
1956	—0.2	13.4	42.6	—19
1957	3.6	24.7	41.4	—60
1958	5.3	31.6	43.3	—217
1959	—7.7	113.7	37.8	113
1960	6.1	27.3	38.4	161
1961	5.1	13.5	39.9	—57
1962	—3.7	28.1	39.1	—234
1963	—5.5	24.1	39.1	202
1964	6.2	22.1	38.2	—11
1965	6.7	28.6	39.8	139
1966	—2.4	32.3	39.1	53

Kaynaklar (1) Banco Central de la Republica Argentina, **Origen del Producto y Composicion del Gasto Nacional,** Suplemento del Boletin Estadistico. No. 6, 1966 ve C. Diaz Alejandro, **Essays on the Economic History of the Argentine Republic,** Yale University Press, 1971. (2) C. Diaz Alejandro, **op. cit.,** (Buenos Aires ve çevresinde tüketim harcamaları). (3) CEPAL, **El Desarrollo Economico y la Distribucion del Ingreso en la Argentina,** 1968. (4) C. Diaz Alejandro, **op. cit.**

Devalüasyonların, ülke içi talebi kontrol etmek ve tarımsal ihracatın nispi fiyatlarını düzeltmek yoluyla, ödemeler dengesinin derdine deva olabileceği sanılmıştı. Bu önlemlerin amaçlanan uzun

9. Bu politikaların ekonomik çözümlemesi için, bakınız. A. Ferrer et. al., **Los Planes de Estabilazacion en la Argentina** (Paidos, 1968).

dönem etkilerinden bir diğeri de tarımsal verimliliğin arttırılması ve böylelikle dış ekonomik dar boğaza kesin bir çözüm sağlanmasıydı. Ama bu politikalar 1955-66 döneminin karakteristiği olan yüksek çelişki düzeyini daha da yükselterek kentli endüstri kesimine devasa zararlar demekti. Kentli kesimin etkili muhalefeti sonucunda bu resessif politikalar yumuşatıldı ve beklenen çıkarlar da bir türlü elde edilemedi. Durumun dinamiği şöyle özetlenebilir

Devalüasyonlardan kazançlı çıkan büyük ölçüde mali sektör ve onun yanısıra tarım sektörü oldu. Ama enflasyon devam ettikçe yeni devalüasyonlar başarısız oldukça ve kent sektöründen gelen baskı yoğunlaştıkça, kent sektörü kayıplarını telafi etmeye başladı.[10] Sert bir rüzgarla **resessif** ekonomik etkiler darmadağın oldu, enflasyon devalüasyonun etkilerini sildi ve yurt içi ekonomik faaliyet tekrar arttı. Bu da ödemeler dengesi üzerinde yeni baskılar oluşturdu ve ortaya yeni bir ödemeler dengesi krizi ve yeni bir devalüasyon çıktı. Bu döngünün sonuçlarından biri, Tablo 2'de gösterildiği gibi, çeşitli sektörlerdeki aşırı gelir istikrarsızlığıydı.

Tablo 2

ARJANTİN'DE SEKTÖR GELİRLERİNDEKİ DEĞİŞİM, 1958 — 1965
Sabit Fiyatlarla (Gelirin Yüzdesi Olarak Belirtilmiştir)

Sektör	Dönem için deki mutlak değişim % (1)	Dönem içinde görülen en yüksek yıllık artış oranı (önceki yılın % si olarak) (2)	Dönem içinde görülen en düşük yıllık azalış oranı (önceki yılın % si olarak) (3)
Kırsal Kesim			
Tarım	12.1	34.8	—20.8
Kentsel Kesim			
Endüstri	4.8	10.1	—8.5
İnşaat	7.8	37.5	—11.1
Ulaşım ve Haberleşme	4.4	12.7	—6.7
Resmi hizmetler	8.1	14.3	—17.0
Elektrik, Gaz ve Su hizmetleri	10.1	37.5	—20.0

Kaynak : CEPAL, **El Desarrollo Economico y la Distribucion del Ingreso en la Argentina**, 1968.

10. Henüz bu «kesim»in işçilerle müteşebbisler arasında nasıl dağıldığını göz önüne almaksızın.

Bu süreçlerin önemini abartmak, aşağıdaki; (1) Nüfusun önemli kesimlerinde rejime ve devlet yöneticilerine karşı daha önceden varolan düşmanlığı, (2) seçmenlerden en fazla oyu alan adayın devlet katında herhangi bir görev almasına engel olunması ve (3) az önce belirtilen ekonomik politikaların sonuçlarına katlanmak gibi bir kadere sahip olan toplumsal kesimlerin örgütsel desteğinin önemi bağlamında özellikle zordur. Sürekli yüksek enflasyonun şiddetli devalüasyonlar ve sınırlı ekonomik büyümeyle birleşmesinin, gelir düzeyini parasal olarak korumanın, aslında, yıllık reel gelirin yaklaşık üçte bir oranında erimesi anlamına geldiği belirtilmelidir. Dahası, enflasyon hızının negatif büyüme yıllarında daha yüksek olduğu gerçeği veriyken, bu reel kayıp, toplumsal kesimler arasındaki rekabetin koşullarının sıfır toplam koşullarına yakın olduğu yıllarda daha da büyüme eğilimi gösterdi.

Her tür kazancın sürekli olarak enflasyon hızına göre ayarlanması gerekmekteydi. Her «oyuncu» sadece enflasyona karşı değil, aynı zamanda diğer «oyuncular»a karşı da yarışmak zorundaydı, çünkü sıfır toplam koşulları, her tür kazancın diyetini enflasyona karşı yarışta toz yutmak zorunda kalan diğer oyuncuların ödemesini zorunlu kılıyordu. Kırsal ve kentsel kesim arasındaki gelir dalgalanmaları, Tablo 2'de belirtildiği gibi, bu durumdaki karmaşık süreçlerin ve çatışmaların ifadesidir.

Enflasyon ve sıfır toplam koşulları her kesimin enflasyonu «yakalamak» için harcadığı sürenin kritik bir öneme sahip olduğunu da gösterdi: zaman geçtikçe reel kayıp büyüdü ve enflasyonun zaten yediğini karşılayacak yeni parasal gelire ulaşabilmenin pek de öyle mümkün olmadığı anlaşıldı. Bu durum sosyo-ekonomik taleplerin kuvvetli bir politizasyonuna ve yoğunlaşmasına yaramadan edemezdi. Politizasyon iki sebep yüzünden gerçekleşti: İlk olarak, kamu politikalarının seçimi ve uygulanmasının, rekabetçiler tarafından gerek duyulan kaynakların yeniden dağıtımında en etkili araç olduğu açıktı; ikincisi, yeniden dağıtımın bedelini, gelir düzeylerindeki reel düşüşle «ödemek» zorunda olan kesimlere, bu yeniden dağıtımı dayatmanın gerekli kıldığı araçlar devletin zor aygıtı içinde bulunabilirdi.

Benzer şekilde, taleplerin şiddetle yoğunlaşması önlenemezdi, çünkü sosyo-ekonomik kaynakların tahsisinde çok tali bir rol oynamış olan devlet kurumları (Parlemento, politik partiler, merkezi ya da mahalli örgütlenmeler gibi) yoluyla talepleri kanalize etmek imkansızdı. Aynı nedenle, diğer kurumların, çatışmaların ifadesinde ve çözümünde gerçekten etkili olmaları gittikçe daha da olanaksız hale geldi.

Bu durum başkanlık üzerinde dolaysız olarak etkili olmaya ya-

rayacak politik kanalların önemini en yüksek düzeye ulaştırdı.[11] Silahlı kuvvetler bu iş için en etkili kanal olduğundan, siviller ordu içindeki hizipleri, kesimlerinin taleplerini ifade etme konusunda iknaya çalıştılar. Doğal olarak bu da silahlı kuvvetleri ciddi bir şekilde böldü.

Taleplerin formülasyonunun bu kalıpları, hükümetler için açık bir düşme tehdidi anlamına geldi. Bu tehditin önemi sayısız **planteos**[12] ve çeşitli hükümet darbeleriyle (başarılı ya da başarısız) arttı. Tabii, bu da, enflasyona karşı yarışta silahlı kuvvetleri hükümet darbesi tehdidine itebilecek kesimlere açık bir üstünlük sağladı. Bu tehditlerin mümkün olabilmesinin yolu da kent ve kır girişimcilerinin genellikle güvendikleri (başka hiziplere rağmen) askerlerle ilişki kurmaktan geçiyordu. Bunun yanısıra daha iyi örgütlenmiş kent işçileri, daha dolaylı ve maliyetli olmasına karşın aynı sonuçları üretebilecek bir stratejiye bel bağladılar. Toplumsal muhalefetin dozunun, grevlerle üretimi felç etmek, binaları işgal etmek şekillerinde artması iktidarları «kanun ve düzeni» sağlama konusunda iktidarsız ve tam da bu yüzden çok derinden ve yakından hissedilen düşürülme korkusu içinde bıraktı. Daha iyi örgütlenmiş işçiler, bu temele dayanarak, toplumsal muhalefetin şiddetle sürmesinin hükümeti devirmeleri için en iyi bahane olduğunu düşünen askeri grupların ve sivil müttefiklerinin süreğen baskısı altında zaten bunalan hükümetten (zaman zaman büyük baskılar pahasına) ücret ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini talep edebilirlerdi.

Darbe tehditleri çok somuttu ve varlığını sürdürmek isteyen hiçbir hükümet bunları gözardı etmeye cesaret edemezdi. Bu yüzden hükümetler, en tehditkâr kesimlerin talepleri doğrultusunda politikalar uygulama eğilimindeydiler.[13] Ama sıfır toplam koşulları, yine bu kararların, hükümet üzerinde dolaylı ya da dolaysız etkide bulunmayı sağlayacak araca sahip kesimlerden yeni tehditler yaratacağı anlamına geliyordu. Kamu politikalarının bu yüzden sık sık ve açıkça düzensiz değişimini Tablo 2'deki rakamlar ortaya koymaktadır.

---

11. Burada, H. Lasswell ve A. Kaplan'ın (**Power and Society**, Yale University Press, 1950) belirttiği anlamda, ağır sınırlamalara ve yasaklamalara boyun eğme kapasitesi olarak tanımlanmıştır.

12. **Planteos** sözüyle, ulusal hükümet tarafından karşılanmadığı takdirde kuvvet kullanılacağı tehdidiyle birlikte subaylarca formüle edilen talepleri kastediyorum.

13. Bu gözlem, 1963-66 dönemi için tümüyle geçerli değildir. Bu dönemde ulusal hükümet, kamu kararlarının sektörel tehditler oyununa bağımlılık derecesini azaltmak için açık bir çaba göstermiştir. Ama bunun ne derece başarılabildiğinin bulunabilmesindeki zorluk —ve bu çalışma için gereksizliği— bir yana, pretoryan oyundaki tüm tarafların —kazananların ve kaybedenlerin— birer rol oynadığı düşüşlerine bunun da katkıda bulunduğu görülecektir.

Meydana çıkan durum, Samuel Huntington tarafından önerilen «kitle pretoryanizmi» kavramıyla ilişkilidir.[14] Siyasi davranışın ve talepleri yerine getirmenin normları, dikkate değer bir tarihi eğilim göstererek, kurumsal biçimde düzenlenmiş olanların gittikçe daha uzağına düştü. Bunun yerine, normlar kesimlerin hükümetle ilişkilerinde olduğu gibi kesimlerarası ilişkilerde de kaba kuvvet stratejilerine dönüştü. Hükümete karşı tehdit oluşturma stratejisini kullanabilen her kesim böyle yaptı, çünkü istediğine ulaşmada en etkin araç diğerlerinden daha tehditkâr davranmaktı. Bu, tehditin dozunu arttırmak ve başkanlık kurumunu mevcut koşulların özellikle ivedi ve uzlaşmaz kıldığı taleplerin gerçekten bir araya geldiği bir odak haline getirmek gibi açık bir eğilimle sonuçlandı.

Bu arada hükümetleri ciddi bir şekilde tehdit etmek için gerekli örgütsel güçten yoksun kesimler ve bölgeler, kaynak dağıtımında gittikçe marjinalleşerek, oyunu kaybettiler. Kaybedenlerden bir diğeri de, dönem sırasında kaynakları ciddi bir şekilde azalan hükümetti.[15] Bu veri koşullarda, herhangi bir anda idari personel, en tehditkâr kesimlerin taleplerinin dışında herhangi bir karar almak ve uygulamak konusunda oldukça kısıtlanmıştı. Sonuçta, bu yürütme yetersizliği ve siyasi kaynaklarının sürekli azalması genel toplumsal durumu daha kötü hale getirerek sıfır toplam koşullarını pekiştirdi.

---

14. Bu yazara göre «pretoryanizm», siyasi katılım ve mobilizasyon düzeyleri siyasi kurumsallaşma düzeylerini belirgin biçimde aştığı zaman ortaya çıkar. «Kitle pretoryanizmi» ise, bu kopuşun büyük sosyo-politik hareketlerin ve karmaşık örgütlerin önemli bir rol oynadığı, yüksek düzeyde modernleşmiş ve siyasi bakımdan hareketlenmiş toplumlarda oluşmasıyla birlikte belirme eğilimindedir. Yazar çeşitli bölümlerde kitle pretoryanizminin başlıca yönlerini ve sonuçlarını anlatır. «Tüm toplumlarda uzmanlaşmış toplumsal gruplar siyasetle ilgilenir. Pretoryan toplumlarda böyle grupları çok daha fazla «politize» eden şey, grup siyasi davranışını uzlaştırma, arıtma ve ılımlılaştırma yeteneğindeki etkin siyasi kurumların yokluğudur. Pretoryan bir sistemde toplumsal güçler birbirleriyle çıplak olarak çatışır; hiçbir siyasi kurum, profesyonel siyasi liderlerden hiçbiri grup çatışmalarını hafifletecek meşru aracılar olarak tanınmaz ve kabul edilmez. Buna eş önemde olmak üzere, gruplar arasında, çatışmaları çözümleyici meşru ve yaptırım gücü olan yöntemler konusunda hiçbir anlaşma yoktur... Yine de pretoryan bir toplumda yalnızca aktörler değil, mevki ve siyaset üzerinde karar vermede kullanılan yöntemler de değişir. Her grup kendi özel niteliği ve yeteneklerini yansıtan araçlar kullanır. Zenginler rüşvet verir, öğrenciler ayaklanır, işçiler grev, askerlerse darbe yapar.» Samuel Huntington, **Political Order in Changing Societies** (New Haven: Yale University Press, 1968), sayfa 196.

15. «Kaynaklar» sözüyle, kamu politikaları konusunda karar vermek ve bu kararları uygulamak için hükümetin kullanabileceği tüm insan ve ekonomi araçlarını kastediyorum. Bu ve daha önce belirtilmiş olan öteki sorunlar üzerine veriler için **Modernization and Bureaucratic Authoritarianism** kitabıma bakınız.

Daha önce belirtilen «yarış»ta bütün kesimler şiddetle tercih edilen ve en azından gelirlerini değişen enflasyon hızıyla ayarlayan nesnel ve önemli hedeflere varmayı amaçladılar. Bu amaçla ellerindeki en etkili stratejileri kullandılar. Bu kesimlerin, tek başlarına, rekabetlerini daha önyargısız yollarla kanalize edebilecek aracı bulabilmeleri pek mümkün değildi. Bu dönüşüm devlet yoluyla gerçekleşmeliydi ama devletin artan zayıflığı seçmenlerden ençok oyu alan adayın haklarının elinden alınmasından kaynaklanan belirsiz ve şüpheli meşruiyeti gibi kaynaklarının kaybedilmesi, bu yolda atılacak herhangi bir ciddi adımı engelledi. Siyasi aktörler, en etkili araçla elde edilebilecek, şiddetle tercih edilen ve nesnel önemi olan amaçları kovalamaları anlamında rasyoneldiler. Ama bu eylemler yüksek modernizasyon ve kitle pretoryanizmi bağlamına yerleştirildiğinde bireysel rasyonalistlerin toplamı, kolayca derin bir irrasyonalite ve bütün sistemin krizi ile sonuçlanabilir.[16]

Bu ikilem sonucu ortaya çıkan sürekli kriz kesimlerin kazançlarının büyük bir kısmını anlamsız kılarken, diğer bir olanağın tasarımına katkıda bulundu. Bir müddet «kaybedenlerin oyunu» oynandıktan sonra görülür ki hemen herkes kaybetmekte sadece birkaç kişi kazanmaktadır — onlar da sadece kazançlarının bir kısmının biraz sonra iptal edildiğini görmek üzere. Durum bu şekilde kavrandığında hemen parametreleri sorgulanmaya başlandı. Oyunun kuralları ve onun daha verimli oynanmasını engelleyen siyasi kurumlar değişmeliydi! Bu «siyasi oyun»un kısırlığının herkes tarafından kavranması, aynı zamanda taleplerin görünürdeki içeriklerini ve politikaların uygulanışını biçimlendiren sosyo-ekonomik kriterlerin yetersizliğinin de kavranmasına denk düştü.

Özgül içeriği ne olursa olsun, çok değişik ideolojik görüş açılarından, mevcut siyasi güç ve sosyo-ekonomik kaynak dağılımının değiştirilmesini, ve bu değişikliklerin kurumlaşmasını sağlayacak yeni bir siyasi rejimin getirilmesini isteyen talepler daha fazla işitilmeye başlandı.

1955 ve 66 sonlarına doğru tarafların büyük çoğunluğu «termination konsensusu» olarak adlandırılabilecek bir konsensusa ulaştılar: mevcut rejim kaynaklarını sonuna kadar tüketmişti ve

16. En genel açıklamasıyla, bu potansiyel, ikilem siyaset teorisini daima tehdit etmiştir. Ama bunun ortaya çıkış olasılığı, hepsi de tarihten miras kalmış olan kalkınmada birçok dar boğazın, bağımlılığın ve toplumsal katılıkların, bu ulusların daha modernleşmiş «merkezlerine» özgü yüksek toplumsal farklılaşma düzeyince yaratılmış karmaşık siyasi aktörler grubu içindeki siyasi hareketlilik ve örgütsel desteğin yüksek düzeyleriyle etkileşim içinde olduğu yüksek modernizasyon koşullarında özellikle yüksektir. İkilemin «ortaya çıkışı» ile, bunun yalnızca gözlemci tarafından saptanmasını değil, aynı zamanda birbirleriyle mücadele halindeki aktörlerce algılanmasını ve stratejilerini bu algılamalarına göre yeniden düzenlemelerini de belirtmek istiyorum.

değiştirilmeliydi. Doğal olarak «konsensus» kesin bir şekilde mevcut rejimin değiştirilmesiyle sınırlandırılmıştı. Taraflar yeni kurallar ve bunların ifade etmesi gereken güç ve kaynak dağılımı konusunda anlaşmaya varamadılar. Ama buna rağmen, «termination konsensus»u mevcut rejimin son birkaç dayanağını da ortadan kaldırmıştı. Rejim yüksek modernizasyonun çok sayıda probleminin ve kitle pretoryanizminin üstesinden gelemedi. Bu ise sadece rejimin ortadan kaldırılmasıyla çözülebilecek bir ikilemin doğmasına katkıda bulundu.[17] Bu noktadan sonra asıl sorun, terminotion konsensusuna varmış olan tarafların iktidara gelecek bir koalisyon oluşturmalarının ne kadar zaman alacağı oldu[18] Bununla eşit önemde bir diğer sorun da mevcut politik rejimden radikal bir sapma anlamına gelecek askeri müdahalenin yapılmasından önce geçecek zamandı.

II. İkinci Yapısal Düzey :

1955 - 66 Arjantin Silahlı Kuvvetleri

Arjantin silahlı kuvvetleri, hükümet darbeleri ve ülke politikasına karışma konusunda oldukça eski bir geleneğe sahiptir.[19] Juan Peron'un toplumsal muhalefet ortamında devrilmesinden sonraki

17. Bu sayfalarda betimlenen durum, David Apter'ın yüksek modernizasyon durumlarında «uzlaşma sistemleri» adını verdiği olguları açıkladığı analiziyle tam olarak uyuşmaktadır.

18. Doğal olarak böyle bir durumda koalisyonların oluşumu iyi tanımlanmış kalıpları izler. Daha önce belirttiğim kitabımda, yüksek modernleşme ve kitle pretoryanizmi bağlamında, eğilimin, büyük özel ve kamu örgütlerinin (ikincisine silahlı kuvvetler de dahildir) desteklediği kazanmaya aday bir koalisyonun oluşturulması yönünde olduğunu savunmuştum. Bu örgütlerin üst noktalarında bulunan personel, toplumsal yapının durumu için gereken «çözümlerin» ekonomik ve siyasi kaynakların, kendi denetimlerindeki örgütlere yarayacak yüksek ölçülerde yoğunlaşmasını gerektirdiğini düşünme eğilimindedir. Bu yüzden de bu proje, bu yüksek yoğunlaşmayı daha da ileri vardıracak kamu kararlarının maliyetinin büyük bölümünü ödemek zorunda olan halk kesiminin siyasi eliminasyonunu ifade eder. Halk kesiminin siyasetten zorla dışlanması, bu koalisyonun başlatma eğiliminde olduğu «bürokratik-otoriter» rejimin kamu politikalarının idari yönden güçlendirilmesinin canalıcı önemini vurgular. Bu da, daha sonra, koalisyon içinde askeri kesimin oynadığı önemli rolü öne çıkarır. Ama daha sonra işaret edeceğim gibi, böyle bir rol oynayabilmesi ve sonuçta yeni siyasi rejimin kurulabilmesi için bizzat askeri örgütün yapısı içinde önemli değişmelerin gerçekleşmesi zorunludur.

19. Bu ve bir sonraki bölüm, 1957-58'den beri aralıklarla sürdürülen subaylarla görüşmeler ve yayınların çözümlemeleri üzerine kuruludur. 1963-64'e kadar subaylarla görüşmelerin gözlemci olmaktan çok burada incelenen süreçlere katılan biri olarak yapılmıştır.

yoğun silahlı kuvvetler ve Peronist sendikalar yoğun bir çatışmanın en belirgin karşıt tarafları oldular. Ulusal hükümetin yeniden oluşturulması, orduda Peron'la kurduğu seçim «paktı»ndan sonra Frondizi'nin başkanlığa gelmesiyle daha da artan yoğun bir hoşnutsuzluk yarattı. **Genel kurmay başkanı** General C. Toranzo Montero'nun sözüyle, silahlı kuvvetler, «Cumhuriyeti her türlü aşırılığa ve totaliterliğe karşı» korumak ve nihai olarak «sivil yöneticilerin başarısızlığı» yüzünden, Peronizmin «neden olduğu» problemleri çözmek için «Milli birlik ve kamu düzeni değerlerinin yeniden kurulması» ile yükümlüdür.[20] Ordunun bu «denetleyici fonksiyonu» uzun bir **entrikalar** ve darbeler dizisine yol açtı. Silahlı kuvvetlerin rolünün kendileri tarafından bu şekilde tanımlanması, korumaları gereken «değerlerin» içeriğinin ve bu değerlerin tehdit edilebileceği koşulların belirlenmesini onların tek yanlı yorumuna bıraktı. Buna dayanarak «totaliter» olduğu varsayılan Peronizmin seçim dışı bırakılmasına karar verdiler. İlaveten, bu «değerler»in herhangi bir idari kararla pratikte uyuşup uyuşmadığı tartışmalı olduğundan, denetleyici fonksiyonun tanımı silahlı kuvvetlerin, kesimlerin çeşitli ve değişen talepleri için bir kanal haline gelmesine izin verdi. Silahlı kuvvetler, çeşitli hiziplerinde, Arjantin toplumunun Peronist olmayan kesimlerinin ve pretoryan rekabetin gerçek bir yansıması oldu. Bu durum, sektörel taleplerin desteğindeki sık darbe tehditleriyle birleşince silahlı kuvvetlerin ciddi bir şekilde bölünmesiyle sonuçlandı. Bu bölünmeyse, ordu içinde birçok komployа, dikey otoritenin yıkılmasına ve çok sayıda subayın kariyerinin birden sona ermesine yol açtı.

Geleneksel siyasi partilere politik olarak yakın olan **golpista** dönemi subayları, Arjantin'in egemen kesimlerindeki çok eski problemle yüzyüze geldiler: «uygun» adaylar ve partiler seçimleri kazanamazlardı. Seçmen çoğunluğunu ve somut sendika desteğini kazanan Peronizm, **golpista** subayları tarafından onaylanan adayları tekrar tekrar yenilgiye uğrattı.[21]

Frondizi 1962'de devrildiği zaman **golpista** subayları «düzeni ve gerçek demokrasi»yi onarmak için uzatmalı bir diktatörlüğü yeniden kurmaya giriştiler. Ama, ordu ve hava kuvvetleri içinde önemli bir tepki oluştu. Birçok subay **golpista** liderlerinin yoğun politizasyonunun ve bunun sonucunda ortaya çıkan bölünmenin — askeri örgüt ve kendi kariyerleri açısından — ürkütücü sonuçlarını tartıştılar. Bu subaylar kendi «özel görevler»ine dönmek ve **golpista**ların siyasi katılım normlarına son vermek yanlısıydılar. Bu-

20. **La Prensa**'nın 9 Nisan 1959 tarihli nüshasından alınmıştır.

21. Bu durumla ilgili olarak kitabımın dördüncü bölümüne veya «Un Juego imposible: competicion y coaliciones entre partidos politicos en Argentina, 1955-1966» **Revista Latinoamericana de Sociologia**, 1972'ye bakınız.

gün, bu savın, iç bölünmeler ve giderek büyüyen toplumsal muhalefet tarafından tehdit edilen bir örgütün ayakta kalabilmesi için duyulan şiddetli bir endişeden kaynaklandığı açıktır.[22] Bu korku **golpistalar** tarafından kullanılan siyasi katılım dereceleri ve türlerinin son bulmasıyla azalabilecekti ve aynı zamanda **golpistaların** uzatmalı bir askeri diktatörlük kurma niyetlerine de karşı çıkmak anlamına geliyordu.

Örgütün ayakta kalmasını ve kariyerlerin korunmasını amaçlayan savın ordu içinde büyük bir etkisi oldu. Aynı zamanda bu savın açık sonucu olan «kışlaya dönüş», **golpista** diktatörlüğü olasılığının korkusuyla yaşayan birçok sivil kesim tarafından derhal desteklendi. «Kışlaya dönüş» politikasının örgütsel motivasyonu, gerçekte de olduğu gibi, diktacı **golpistalar** ve yeni tip demokratik profesyonalist subaylar arasındaki çelişkinin ifadesi olarak yorumlanabilir.[23] Bu gruplar Eylül 1962 ve Nisan 1963'te olmak üzere, iki kez karşı karşıya geldiler. Sonuç «meşruiyetçiler» için mutlak bir zaferdi. Meydana gelen kısa çarpışmalar sırasında «meşruiyetçiler», profesyonel ve «apolitik» bir silahlı kuvvetlere ulaşılması, demokrasi ve kimsenin dışında tutulmadığı genel oy hakkı için mücadele ettiklerini (ki bunun tek anlamı da Peronizmin seçim dışı bırakılmasının sonu demekti) açıklayan bildiriler yayınladılar. Ancak zaferden sonra «meşruiyetçiler», kendilerin de, örgütsel konularda görüş birliğinde oldukları halde, Peronizmin seçimlere katılmasına izin vermek ya da yasaklamak gibi eski bir sorun karşısında herzamanki gibi bölünmüş olduklarını farkettiler. Bazı iç tartışmalardan sonra, «totaliter partiler»in «demokrasinin yararına» çalışamayacağı beyan edildi; yani Peronistler için hükümet edebilme yolları yine kapalı kalıyordu. «Meşruiyetçiler»in nezaretinde gerçekleşen Temmuz 1963 seçimlerini, atılan oyların sadece dörtte birini alan Radikal Halk Partisi kazandı. «Meşruiyetçiler» silahlı kuvvetlerin kesin kontrolunu ele geçirdikten sonra, askeriyede bir dizi önemli örgütsel değişiklikler meydana geldi. General Ongania'nın yönetiminde, incelenmeye değer ve başarılı bir profesyonelleşme[24] sü-

22. J.M. Saravia, demokratik inançların değil, bu örgütsel uğraşıların, sözkonusu subayların «darbe karşıtı» olmalarında belirleyici etken olduğunu ileri sürüyor (**Hacia la Salida**, Emece, 1968). Bu yorum, en etkili subaylardan biri olan General Lopez Aufranc'ın Saravia'nın kitabına yazdığı önsözle de destekleniyor. Bu örgütsel uğraşının can alıcı önemi, söz konusu iç çatışmanın ortaya çıkmasından önce ve sonra subaylarla yapmış olduğum konuşmalarda da belirgindi.

23. Bu subaylar, çok geçmeden, rakiplerine verilen küçültücü isimlerle karşılaştırılması gereken, «profesyonelist» ya da «meşruiyetçi» gibi olumlu çağrışımlar yapan isimlerle anılır oldular.

24. «Profesyonelizm-profesyonelleşme» terimleriyle askeri örgütte şu özelliklerden oluşan durumu kastediyorum: 1) sivillerin kullanabileceklerinden ezici bir şekilde daha üstün şiddet araçlarının yönetimi için teknik ve örgütsel kapa-

recinden geçtiler.İlk olarak emir komuta zincirini daha da sağlamlaştırarak otoriter düzeni yeniden kurdular.[25]

İkinci olarak, modern teknoloji ve «çağdaş toplumsal problemler» üzerinde duran yeni askeri eğitim yöntemleri kurdular.[26] Üçüncü olarak, 1964'te ABD ile, silahlı kuvvetlerin teçhizatını modernleştiren ve yeni «Ulusal Güvenlik Doktrini» tarafından öngörülen savaş biçiminė uygun hale getiren bir «askeri yardım programı» imzalandı. Askeri yardım programı aynı zamanda çok sayıda ABD'li «danışman» kabul etmenin görünüşteki nedeniydi.[27] Dördüncü olarak, askeri örgüte bağlı olmakla, toplumun geri kalan kısmından olmak arasındaki fark konusunda açık bir anlayış belirdi.[28] Özetle, bu olaylar Arjantin silahlı kuvvetlerinin profesyönelleşmesi ve üzerindeki ABD etkisi açısından belirgin bir gelişmeye yol açtı.

Bu faktörlerde bir hayli önemli sonuçlar yarattı. Bu sonuçlardan ilk ve belki de en önemli olanı, ordunun örgütsel başarılarının

---

site, 2) resmi emir-komuta zincirine sıkı bağlılıkta ifadesini bulan iç birlik; 3) «organik birlik anlayışında ve kendilerini sıradan insanlar olmaktan ayrı bir grup biçiminde algılamalarında» ifadesini bulan birleşik özdeşleşme. Bu sonuncusu, profesyonelizm tanımı bu çalışmayı esinlendirmiş olan Samuel Huntington'dan (**The Soldier and the State**, A. Knopf and Random House, 1957, sayfa 10) alınmıştır.

25. 1963'ten sonra hiyerarşik üstlere askeri itaatsizlik olayları ortadan kalktı. Buna ek olarak, 1963'ten beri görüştüğüm **golpista** subaylar bile «meşruiyetçilerin» getirdiği örgütsel değişikliklerin otoritenin işleyiş kalıplarında dikkat çekici bir gelişmeyi de içerdiğinde (ve «meşruiyetçilerin» büyük ölçüde buna dayandıklarında) hemfikirdiler.

26. Bu konuda daha geniş bilgi için, bakınız Robert Potash, «Argentina», L. McAlister et. al., **The Military in Latin American Socio-political Evolution: Four Case Studies** (American Üniversity, Washington D.C., 1970) içinde sayfa 85-126.

27. Bu ve öbür ilgili yönler için bakınız L. Veneroni, **Estados Unidos y las Fuerzas Aramadas de América Latina** (Ediciones Periferia, 1971). Bu anlaşma ve «danışman» askeri heyetler, daha ilerde üzerinde duracağım «ulusal güvenlik» doktriniyle sıkı sıkıya bağlıdır.

28. «Meşruiyetçi» subaylarla konuşmalarımda birçok kez ortaya çıkan bir tema, **golpistaların** toplumsal yapıya herhangi bir yarar getirmeksizin ve askeri örgüte ciddi hasarlar verdirerek sivil grupların ve «politikacıların» köleleri haline geldikleriydi. «Meşruiyetçi» zaferden sonra, askeri liderlerin sürdürdüğü kişisel ilişki türünde önemli bir değişim olduğu izlenimini de edindim. Bu ilişki, büyük örgütleri (en çok da özel örgütleri) denetleyen insanlarla kişisel ve kurumsal bağları sağlamlaştıracak biçimde, giderek artan ölçüde teknokratlar ve «apolitik» siviller üzerinde yoğunlaşıyordu; bu ittifak, 1966 hükümet darbesini gerçekleştiren koalisyonun çekirdeğini oluşturuyordu. Ama, aynı zamanda önceki dönemin tam tersine, «meşruiyetçi» dönemdeki sivil bağlantılar, bir örgüt olarak ve emir komuta zincirine uygun biçimde geniş toplumsal sorunlar üzerine bu sivil bağlantılarından «teknik» bilgi alan-silahlı kuvvetlere bağımlı bir konumdaydılar.

açıkça görülmesi ve bunların sıkı bir iç bağlılıkla sürdürülmesi gereğinin kavranmasıydı. **Golpista** döneminin karakteristiği olan siyasi katılımın sebep olduğu örgütsel zararlar ve kesimlerin taleplerinin pretoryan bir oyunda ordu yoluyla kanalize edilmesinden, doğan iç gruplaşmalar hala canlı bir şekilde hafızalardaydı. Sonuçta, «meşruiyetçi» subaylar, birçok şeyin yanısıra, son yıllarda sıradan bir olay haline gelmiş olan siyasi oyunların, 1963-66 döneminde ortadan kalktığını da gösterecek «politika üstü» bir konumdan yanaydılar.[29] «Politika üstü» bir konum, elbette ne ülke içi politikayla ilgilenilmesi ne de yeni askeri liderlerin yeni hükümet darbeleri yapma olasılığını yitirmesi anlamına geliyordu. Tam tersine, general Ongania'nın yinelediği gibi, silahlı kuvvetler sivil yetkililerin normal resmi işlerine karışmamalıdır; ama —silahlı kuvvetler tarafından her somut örnekte teşhis edilmiş olan— «çok ciddi durumlarda» karışabilir ve karışmalıdır. Yukardakiyle yakından alakalı ikinci bir diğer sonuç, silahlı kuvvetlerin Arjantin toplumundaki yerinin ve fonksiyonlarının yeniden tanımlanmasıydı. General Ongonia'dan alıntılarsak:

«(Silahlı kuvvetler), Ulusun egemenliğini ve toprak bütünlüğünü güven altına almak, hıristiyan batı uygarlığının ahlakî ve ruhi değerlerini korumak, kamu düzenini ve iç barışı sağlamak, genel refahı artırmak, Anayasanın güçlendirilmesini, getirdiği hakları ve temel güvenceleri desteklemek ve içinde yasal olarak kurulmuş oldukları cumhuriyet kurumlarını yaşatmak için mevcuttur.»[30]

Aynı söylevde, bu hedeflere ulaşmak için iki «temel öncül»ün yerine getirilmesi gerektiğini eklemişti: Birincisi, «silahlı kuvvetlerin, Ulusun yüksek çıkarlarını koruma yetenek ve kapasitesinin üst düzeyde» devamının sağlanması; ikincisi, ülkenin «sosyo-ekonomik kalkınması».

Bu ölçüte uygun olarak, silahlı kuvvetlerin işlevlerinin, kendi rollerini «totaliter partilerin» iktidara gelmelerini önlemek olarak tanımlayan **golpista** subaylarının aksiyomlaştırdıklarından çok daha fazla genişlediğine dikkat edilmelidir. Ama General Ongania'nın «temel öncülleri» daha da önemlidir: Silahlı kuvvetlerin büyük «misyonlarını» yerine getirmeleri için örgütsel güçleri ve Arjantin'in sosyo-ekonomik kalkınması gerekli koşullar olarak ortaya konmak-

---

29. «Meşruiyetçi» konumun (ve bunun çok sayıda belirsizliğinin) ortodoks bir örneği için, bakınız General B. Rattenbach, **El Sector Militar de la Sociedad**, (Biblioteca del Circulo Militar Argentino, 1966). P. Beltran ve J. Ochoa de Eguilar (**Las Fuerzas Armadas Hablan**, Paidos, 1969), aralarında «meşruiyetçi» döneminkiler de bulunan bir dizi askeri açıklamanın içeriğini analiz etmişlerdir.

30. Bu söylevi General Ongania, kara kuvvetleri komutanı ve genel kurmay başkanı olarak, silahlı kuvvetlerin Arjantin toplumu içindeki yeri ve işlevine bakışının anahtarlarını açıklamak özel amacıyla verdi. Söylevin tam metni, 6 Ağustos 1964 tarihli **La Prensa**'da bulunmaktadır.

tadır. Böyle olunca da, bu koşulların oluşumunu geciktirecek her sorun, silahlı kuvvetlerin misyonunu yerine getirmesinde birer engel olarak yorumlanabilirdi. Bu kavrama göre silahlı kuvvetlerin işlevleri öyle geniş ve vazgeçilmezdir ki, bu koşulları etkileyecek her sorun ulusun en «yaşamsal» çıkarlarına yönelik birer saldırı olarak yorumlanmalıdır. Hareketleriyle veya hareketsiz kalmalarıyla hükümetler «temel öncüllerin» gerçekleştirilmesini geciktirebilecekleri için, hükümet yetkililerine ancak koşullu bir bağlılık gösterebilir.

«Ordunun bağlılığı, nihai olarak yükümlü olduğu Anayasaya ve ona bağlı yasalaradır, koşulların iktidara getirdiği kişilere veya siyasi partilere değil. Böyle olmasaydı, silahlı kuvvetlerin erişmek için gayret gösterdiği hedef kökten yok olurdu: Ordu apolitik olmaktan çıkar, belirli grupların veya kişilerin hizmetinde pretoryan muhafızlar haline gelirdi.»[31]

Bu kavram, üçüncü bir sonuç perspektifinden değerlendirilmelidir: Silahlı kuvvetlerin «Ulusal Güvenlik Doktrini» denen anlayışı benimsemesi. Bu doktrinin kaynakları Fransız Ordusunun sömürgesizleşme deneyimlerine kadar götürülebilir,[32] ama birçok Latin Amerika ordusunca benimsenmesi büyük ölçüde ABD'nin açık bir siyasi kararına dayanıyordu. ABD yetkililerinin, bu doktrinin Latin Amerika silahlı kuvvetlerince benimsenmesini Küba Devriminin ve bölgedeki devrimci potansiyelin etkilerine karşı en iyi korunma yolu olarak gördüklerine ilişkin yeterince kanıt vardır.[33] Bu doktrine göre, yerel silahlı kuvvetler, dış savaşlara hazırlıklı olmak «geleneksel hedefine» ek olarak, «özel görevleri» arasına «azgelişmiş» ulusları «batı uygarlığı»ndan koparark onları «komünist» boyunduruğuna sokmaya çalışan «yıkıcı» unsurlara karşı «iç savaşı» da katmalıdır. Arjantin gibi ülkeler, terörizmin, «önemli toplumsal gruplar» arasındaki çatışmaların yüksek şiddetinin ve «ulusun iç birliğinin parçalanması»nın ortaya koyduğu gibi, bir «iç savaş» durumundadır.[34] «Düşman her alanda faaliyet göstermektedir» ve bu nedenle «iç savaş» «ideolojik, ekonomik veya siyasi» olabilir.[35] So-

---

31. **Adı geçen kaynak**

32. Bakınız, R. Girardet, yayına hazırlayan, **La Crise Militaire Française, 1945-62: Aspects Sociologiques et İdéologiques** (Colin, 1964).

33. Bu özel motiv için bakınız, L. Veneroni, **op. cit.**,; R. Barber ve E. Ronning, **Internal Security and Military Power** (Ohio Üniversity Press, 1966); W. Just, «Soldiers», **Atlantic** (Ekim-Kasım 1970); ve R. P. Case, «El Entrenamiento de los Militares Latinoamericanos en los EEUU», **Aportes**, sayı 6 (Ekim 1967), sayfa 44-56.

34. Tırnak içindeki sözler, Arjantin kara kuvvetlerinin resmi doktrinindeki «iç savaş» tanımından alınmadır: «Conduccion para las Fuerzas Terrestres, Anexo 1, inciso F, sayı 37 (El Instituto Geografico Militar, 1968).

35. Alıntılar, General J. Guglialmelli'nin şu makalesindendir: «Funcion de las Fuerzas Armadas en la Actual Etapa del Proceso Historico Argentino»,

nuç olarak, «düşman» çok yüzlüdür ve onunla çarpışmak için çok sayıda stratejiye gerek vardır: «düşman daima tercihleri bulandırır, karıştırır ve gizler...» Düşmanın tarifi ve tasviri her zaman açık değildir. «Silahlı kuvvetlerin muharebe deneyiminin ve özel savaş hazırlıklarının onları hedefe ulaşmada —düşmanın özelliklerinin belirlenmesinde, yeteneklerinin ve harekat tarzlarının saptanmasında, strateji seçiminde ve istenen sonuçlara varmak için en uygun harekat tarzının takibinde— vazgeçilmez kıldığı nokta da budur.»[36] Bu «savaş»taki «zafer», —«ulusun yaşamsal çıkarlarının, kalkınmayı engelleyebilecek veya geciktirebilecek ve böylece Ulusun veya ulusal egemenliğin varlığını zaafa uğratabilecek iç veya dış, şiddete dayanan veya dayanmayan, açık veya örtük müdahalelerden ya da huzursuzluklardan uzak bulunduğu durum» diye tanımlanan— tatmin edici bir «ulusal güvenlik» halinin sağlanması anlamına gelmektedir.[37]

«Yıkıcılık», «azgelişmiş bir sosyo-ekonomik çevrede gelişir.» Bu yüzden, «yıkıcı unsurlar» «azgelişmişliğin» «yol açtığı» şiddetli toplumsal çatışmaları sürdürmeye ve büyütmeye en büyük önemi verirler. İşte bu, silahlı kuvvetlerin «ulusal güvenliği» sağlama mücadelelerinde açtıkları «sosyo-ekonomik savaş cephesi»dir: çatışma düzeyinin çok düştüğü, ulusal birliğinin büyük ölçüde geliştirildiği refah içinde bir toplum olmaksızın «ulusal güvenlik» sağlanamaz ve silahlı kuvvetler temel hedeflerinden birini gerçekleştirmiş olamaz. Bundan da doğal olarak, «kalkınmanın, ulusal güvenliğin özü olduğu»[38] ve ulusal güvenliğin «herşeyden çok, temel faktörü olan, gerçekleşmesine hizmet ettiği ve ondan yararlandığı kalkınma ile tümüyle içiçe olmayı ve tam uyum içinde bulunmayı gerektirdiği» sonucu çıkar. Böylece, en derin anlamıyla «ulusal güvenlik» salt bir askeri kavram değildir, çok daha geniş çağrışımları olan bir kavramdır; toplumsal yaşamın tüm yönleriyle ve bu yüzden «Arjan-

---

Estrategia, sayı 1 (Mayıs-Haziran 1969), sayfa 8-19. Benzer bir yaklaşım için bakınız General O. Villegas, **Guerra Revolucionaria Comunista** (Pleamar, 1963), ve **Politicas y Estrategias para el Desarrollo y la Seguridad Nacional** (Pleamar, 1969).

36. General J. Guglialmelli, **op. cit.**; aynı kavram, 1963-64'ten bugüne dek silahlı kuvvetler komutanlarının birçok söylev ve demecinde de vardır.

37. Alıntı, Harp Akademisi'nin bir belgesindeki «ulusal güvenlik» tanımından yapılmıştır: «La Seguridad Nacional. Un Concepto de Palpitante Actualidad,» **Estrategia**, sayı 4 (Kasım-Aralık 1969), sayfa 132-134. Benzer bir tanım için, bakınız. «Ley de Seguridad Nacional,» Sayı 16. 970. Aynı zamanda, bakınız, General O. Villegas, **ops. cits.**

38. «Ulusal güvenliğin vazgeçilmez bir faktörü olarak kalkınma, askeri doktrinimizin temel bir bölümünü oluşturur» diyen . Guglialmelli; «Fuerzas Armadas y Subversion Interior,» **Estrategia**, sayı 2 (Temmuz-Ağustos 1969), sayfa 7-14. Aynı zamanda bakınız General O. Villegas, **op. cit.**, 1969 ve Harp Akademisi, **op. cit.**

tin'in Yaşamsal Çıkarları» ile bağlantılı olduğundan ulusal politikanın bir parçasıdır.[39] «Neticeten, tüm toplumunkinden farklı bir silahlı kuvvetler doktrini veya stratejisi yoktur,» sonucu da çıkar.[40] «Güvenlik», «kalkınma» ile karıştırılır ve her ikisi de silahlı kuvvetlerin «özel işlevleri»nin parçaları haline gelir. Bu ideoloji, en azından potansiyel olarak, hangi nedenle olursa olsun silahlı kuvvetler mensuplarınca önemli görülen herhangi bir toplumsal sorunun militarizasyonuna olanak verir.

İncelemenin birinci bölümünde söz ettiğim toplumsal süreçlerin sürekliliği, «sosyo-ekonomik kalkınmanın» «temel öncülü»nün gerçekleştirilemediğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Ek olarak, bunun şiddetli toplumsal muhalefetle bileşimi, «yıkıcılığın» geniş ölçüde yayılma ve nihai zafer olasılığını artırdığı teşhisine götürür. Ulusal güvenlik kavramına göre, zayıf hükümet yönetimi ve kalkınmanın tıkanması birbirlerini etkileyerek «yıkıcılığı» güçlendirir. Bu yüzden, ulusal güvenlik kavramının altındaki mantık, «yıkıcılığın» bu iki «otantik nedenini» bertaraf etmenin silahlı kuvvetlerin «özel görevinin» bir parçası olduğunu ve hükümetle sosyo-ekonomik faktörlerin saldırılara ve bertaraf edilmeye çok açık olduğunu gösterir. Yeni askeri ideoloji ile toplumun durumu arasındaki bağlantı, bu «özel görevlerin» merkezine çok geniş toplumsal sorunları («sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanması» ve «idari yetersizliklerin bertaraf edilmesi» biçimindeki belirsiz formülasyonların kapsayabileceği herşeyi) yerleştirir.

Ama bu vargılar, profesyonelleşme çabalarından dördüncü bir sonucun daha çıkması halinde geçerlidir: Subaylar, yeteneklerinin sivil kesiminkilerden açıkça daha üstün olduğuna ve bu yeteneklerin geniş bir toplumsal sorunlar yığınını çözümlemeye yeteceğine inanmalıdır. Bu inanç, kısmen, sosyo-ekonomik sorunların ve kitle pretoryanizminin süregitmesinin sonucu olarak doğar. Ama yine de kanımca bu güvenin asıl kaynağı askeri profesyonelleşme girişiminin ulaştığı başarıdır. Subayların gözüyle, sivil kesimler ve hükümet hâlâ genel bunalım içindeyken, onlar «kendi» sorunlarını çözmüşlerdi. Bu örgütsel başarı duygusu, mantıksız da olsa, sivil kesimlerin çözmekte açıkça yetersiz kaldığı toplumsal sorunları göğüslemede ordunun üstün bir kapasiteye sahip olduğu inancına götürdü.[41] Silahlı kuvvetler, yalnızca, keskin bir toplumsal bunalım sınırına varmış görünen durumun «son umudu» değil, bunu **golpista** subaylar da ileri sürmüştü aynı zamanda, «meşruiyetçi» liderler yönetiminde teknik yetenek, «toplumsal sorunlar» konusunda eğitim

39. Harp Akademisi, **op. cit.**

40. J. Guglialmelli, **op. cit.**, Temmuz-Ağustos 1969.

41. Bu yüksek yeterlilik duygusunun tipik bir örneği için, bakınız, Albay M. Orsolini, **Ejercito Argentino y Crecimiento Nacional** (Arayu, 1965). Aynı zamanda, askeri yazarların yukarıda belirtilen yapıtları.

ve sosyo-ekonomik savaş cephesine doğrudan ve başarıyla katılmalarına yeterli iç birlik kazanmış bir örgüttüler.

Bunlar, silahlı kuvvetlerin «meşruiyetçi» 1963 zaferiyle başlamış olan profesyonelleşme sürecinin başlıca sonuçlarıdır. Bu yorumlar, subaylarla yaptığım pek sağlam temelli olmayan görüşmelerimden çıkarılmamış, «meşruiyetçi» liderlerin yazılı görüşleri, açıklamaları ve söylevlerince doğrulanmıştır. Ordunun toplumsal yapıya ve kendi rolüne ilişkin kavrayış ve değerlendirmelerinin ne dereceye kadar iktidara el koyma planına haklılık kazandırmak için yaratılmış bahaneler olduğu sorusu çok daha karmaşık bir problem oluşturur. Bence bu subayların çoğunluğu örgütsel başarılarının iyice farkındaydılar ve «sosyo-ekonomik kalkınmayı» sağlama ve «yıkıcılığı» bertaraf etmede üstün yetenekleri olduğuna içtenlikle inanıyorlardı. Tüm siviller, özellikle de tüm siyasi partiler, «başarısız» olmuşlardı; «son umudun» devreye girme vakti gelmişti ve ordu yeterince hazırlanmıştı.

Askeri hükümetin yasallaşması ve «meşruiyetçilerin» örgütlerine yükledikleri toplumsal işlevin aşırı genişlemesi, «azgelişmişliğe» ve «yıkıcılığa» karşı nihai bir «zaferin» sonucu olacaktı. «Ulusal güvenlik» ideolojisi, bu subaylara, tam siyasi kontrol yetkisiyle donatıldığına inandıkları bir örgüte bağlı oldukları duygusunu güçlendiren ve bu egemenliği kurma girişimini makul gösteren çok sayıda toplumsal sorunların nasıl ele alınacağını belirleme konusundaki önemli görevi teslim ediyordu. Bu ideoloji, örgütsel başarı duygusu yaratmanın yanısıra, «meşruiyetçileri» yeni «görevlerini» kendi kurumlarını zedelemeden ve topluma büyük yararlar sağlayarak yerine getirebileceklerine inandırıyordu.

Daha önce belirtilmiş olanlara, toplumsal ve askeri düzeyde büyük öneme sahip bir başka faktör daha eklenmelidir. Birçok subay, profesyonelizmi ve iç birliklerini korumadaki birleşik çıkarlarının, doğrudan siyasi katılımı askıya alma kararlarını değiştirmedikleri takdirde büyük bir tehlikeye düşeceğine inanıyorlardı. Toplumun durumu, askeriyede iç gruplaşmalara yeniden yol açma tehlikesini gündeme getiriyordu. Pretoryan bir çevrede, birleşik çıkarları konusunda kendi algılamalarıyla motive olan subaylar bir örgütsel iç hesaplaşma dönemine girebilirler. Ama yine aynı çıkarlar, subayları, pretoryanizm devam ettiği sürece, iç bölünme tehlikesinden ve profesyonelleşme düzeyinin gerilemesinden sakınmak için, —bu tehlikeyi, parçası oldukları toplumsal bağlamdaki pretoryanizm kışkırtır— bir kez daha müdahale etmeye götürür. Ama —bu nokta bu incelemenin teması için son derece önemlidir— yeni müdahale, askeri örgütteki, değişiklikleri yansıtan özelliklere, amaçlara ve toplumsal etkilere sahiptir.

1965'te yapılan partizan seçimler Peronistlerin seçmenler arasında hâlâ çoğunluğu koruduğunu gösterdi. Aynı zamanda birçok

sivil kesimin «(tahammül-çev.) sınırına ulaşıldığı konusunda görüş birliğine» vardığına ve şiddetle yeni bir askeri müdahale istediklerine ilişkin epeyce belirti vardı. Grevlerle ve işyeri işgalleriyle belirginleşen toplumsal muhalefetin yüksek düzeyi daha köklü kesimleri ciddi biçimde endişelendiriyordu. Başkan İllia karar vermede açık bir yetersizlik ve bitkinlik gösteriyordu, Parlamento ise kişisel tartışmalar forumu haline dönüşmüş, görünüyordu. 1967'de daha büyük önem taşıyan yeni seçimler yapılacaktı, askeriye ise her zamanki gibi Peronistlerin seçimlere katılmasına engel olmak ya da izin vermek konusundaki ebedi sorun üzerinde bölünmüştü. Öbür toplumsal kesimlerden gelen uyarılar, askeriyenin iç evrimi ve makalenin ilk bölümünde sözü edilen süreçlerin sürekliliği göz önüne alındığında, 1965'te başlıca sorunun yeni hükümet darbesinin yapılıp yapılmaması veya bu darbenin 1955-1966 dönemi siyasi rejimini sona erdirip erdirmemesi değil, yalnızca darbenin hangi tarihte yapılacağı olduğunu söylemek hiç de abartma değildir.[42] Tarih seçimi, büyük ölçüde, yaklaşan seçimlerde benimsenecek eğilim konusunun orduda yaratabileceği bölünme tehlikesince belirlenmiş görünmektedir. Bu sorunu etkin biçimde çözümlemek için «meşruiyetçi» subaylar darbeyi tehlikenin ordu içinde açıkça görülebilmesine yetecek kadar geç, ama 1967 seçim kampanyasının başlamasından daha önce yapmalıydılar. Böylece «meşruiyetçi» liderler darbeden yana askeri birliği olabildiğince güçlendirmiş, sivil muhalefet olasılığını ise olabildiğince düşürmüş olacaklardı.[43]

Darbe zamanlamasının nedenlerini böyle değerlendiren yaklaşımla aynı doğrultuda, bir açıklamayı Genelkurmay Başkanı General Pistarini, darbeden kısa bir süre önce yaptı:

«Durumun (silahlı kuvvetlerin «etkinlik, ruh birliği ve tamamlanan profesyonel yeteneği») bu noktaya varması yalnızca zamana değil, büyük fedakarlıklara da mal olmuştur. Orduyu ikincil çıkarların hizmetine koşmaya veya onu bazı siyasi, ekonomik ya da toplumsal kesimlerle özdeşleştirmeye dönük her girişim silahlı kuvvetlerin birliğini ve kararlılığını bozmayı hedefleyen bir suçtur ve bu nedenle vatana karşı bir suçtur.»[44]

28 Haziran 1966'da, silahlı kuvvetlerin üç kesiminin başkomutanlarından oluşan devrimci cunta Başkan İllia'yı devirerek General Ongania'yı Başkan ilan ettiler. Cunta ve yeni Başkan, birçok

---

42. Carlos Astiz («The Argentine Armed Forces: Their Role and Political Involvement,» **The Western Political Quarterly**, 22, sayı 4, sayfa 862-878, 1969), hükümet darbesini gerçekleşmesinden önce açıkça tartışmış olan yayınları derlemiştir.

43. Hükümet darbesi tarihinin belirlenmesinin ve bu karara götüren nedenlerin buradaki yorumu, Robert Potash, **op. cit.** içinde yer alan, «meşruiyetçi» subaylarla görüşmelerden sağlanmış birinci enformasyondan alınmıştır.

44. **La Prensa**, 30 Mayıs 1966.

belge ve konuşmada oldukça geniş kapsamlı olan «Devrimin hedef lerini» dile getirdiler, önceki siyasi rejimin kurumlarını feshettiler ve bu hedeflere ulaşmak için gereken belirsiz (ama kuşkusuz uzun) bir süre iktidarda kalmaya kararlı olduklarını açıkladılar. Pek az istisna dışında hemen tüm toplumsal kesimler ve kamu oyu darbeyi desteklediklerini açıkladı.[45]

«Ulusal güvenlik» ideolojisi, örgütsel çıkarlar kavramının, sivil hükümet görevlilerinin belirsiz bir biçimde işten uzaklaştırılmalarına yönelik bir darbeye haklılık kazandıracak bir sava dönüşmesine yol açtı. Toplumun durumu iyileştirilmeliydi, çünkü bu yalnızca «azgelişmişliği» ima. edip «yozlaşma»yı beslemiyor, üstelik ordu içinde yeniden gruplaşmalara neden olma tehdidi oluşturuyordu. Bu ideolojinin bakış açısından, **golpista** dönemine yeni bir dönüş, «ulusun en yüksek çıkarlarının» zedelenmesi demekti, çünkü bu çıkarların korunmasının tümüyle kendi görevi ve sorumluluğu olduğunu iddia eden örgütün kaçınılmaz çözülüşüne neden olacaktı. Öte yandan, «ulusal güvenlik» doktrini altında, yalnızca görünen ve önemli tüm toplumsal sorunlar askeri denetim altında olmayacak, bunun yanında birleşik askeri hedefler, özellikle de örgütün varlığını sürdürüp geliştirmesi için yaşamsal sayılan koşulların elde edilmesi —askerler tarafından tanımlandığı biçimiyle— «ulusun en yüksek çıkarları» ile sıkı sıkıya bağlı kalacaktı.

Askeri profesyonelizmin gerçek ilerleyişi, örgütsel tamamlanmışlık ve yüksek kabiliyet duygusu, birleşik özdeşleşmenin yüksek düzeyi ve «ulusal güvenlik» ideolojisi, var olan siyasi rejimden tam ve kesin bir kopuşu hedefleyen bir darbeyi gerçekleştirmeye yetecek nesnel kapasite ve öznel güven üretmiş olan askeri bir süreci karakterize etti. Ama darbeyi becerebilmek için ve çeşitli sivil kesimlerin Haziran 1966'dan çok önce tahammül sınırına ulaşıldığı konusunda görüş birliğine ulaşmış oldukları gerçeğine karşın, silahlı kuvvetlerin profesyonelleşme sürecini (az önce belirtilen dört sonucuyla) tamamlamış olması ve toplumsal yapının silahlı kuvvetler içinde yeni gruplaşma tehlikeleri yaratmış bulunması gerekiyordu. Golpista subayları birçok kez müdahalede bulunmuşlardı, ama çok daha belirli taleplerle ve yürütme gücünü «uygun» bir sivil yönetime devredeceklerini açıkça belirterek. 1962'de **golpistalar** hükümete doğrudan ve daha uzun bir zaman için el koymaya kalktıklarında, ciddi biçimde bölünmüş olan ordu üzerinde sağlam bir denetimleri olmadığından ve kendilerini haklı çıkaracak bir ideolojileri bulunmadığından, başarılı olamadılar. Onların tam tersine, tarihin cilvesiyle «meşruiyetçiler» diye adlandırılan yani askeri liderler, sıkıca kenetlenip çok daha büyük hedeflere ulaşmak için sınırsız bir güç sağlayarak yönetime el koyacak hale gelinceye dek

45. Bu ve bu bölümde söz edilen öbür veriler için, kitabımın ikinci bölümüne bakınız; aynı zamanda, bakınız, Carlos, Astiz, **op. cit.**

müdahalede bulunmadılar. 1966'da olanların gerçekleşebilmesi için, 1962'de bulunmayan gerekli iki koşul var olmalıydı: 1) tahammül sınırına ulaşıldığı konsensüsünde dile getirilmiş olan toplumsal yapıdaki değişkenler, ve 2) askeri örgütlenmedeki profesyonelleşme sürecinden doğan değişkenler. Silahlı kuvvetlerin pretoryan bir bağlamda profesyonelleşmesi askeri müdahale için kritik noktayı oluşturur. Ama bir kez bu kritik noktaya ulaşıldı mı, askeri müdahale daha büyük bir iç birlikle, ayrıntılı bir haklılık ideolojisiyle ve daha az profesyonel silahlı kuvvetlerinkinden daha hırslı ve büyük hedeflere ulaşmayı amaçlayarak gerçekleştirilir. Birçok yüksek memurun ve uzmanın ileri sürdüklerinin aksine, silahlı kuvvetlerin profesyonelleştirilmesi, ordu içindeki militarizm sorununu ortadan kaldıramaz. Olsa olsa, kritik noktayı, çok daha tam bir egemenliğin kurulmasına yönelik çok daha kapsamlı bir askeri müdahale olasılığı için daha yüksek bir düzeye yükseltir.

Buraya dek söylenenler, bize, elde edilebilen bilgilerin ortaya koyduğu ve toplumsal yapıları yüksek modernizasyon, kitle pretoryanizmi gibi benzer özellikler taşıyan öbür uluslara da uygulanabilecek genellemeler yapma olanağı sağlamaktadır. Sonraki bölümde bu önermeler, önemli birçok yönden ayrıldığı siyasi sosyolojinin hakim yorumlarıyla karşılaştırılacak.

III. Ordunun Siyasi Davranışı Üzerine Karşılaştırmalı Teorik Yaklaşımlar:

Önceki bölümlerde tanımlanan toplumsal ve örgütsel süreçler yüksek modernizasyonun[46] görüldüğü toplumsal bağlamlarda askeriyenin siyasi davranışına uygulanabilir önermeleri[47] desteklemektedir.

Önerme 1: «Modernleşme düzeyi yüksek» uluslar, farklı siyasi davranış kalıpları yaratma eğilimindeki farklı özelliklere sahiptir. Özellikle şunlara dikkat etmek gerekir: a) Hem yeterli bir dikey entegrasyon düzeyi, hem de yenilikler yaratabilen ve bunları bu tür bir endüstrileşmede tipik olan yetersiz üretim süreçlerine sürekli olarak uygulayabilen bir bilimsel-teknolojik yapı sağlayamayan gecikmiş bir endüstrileşme süreci; b) Politik yönden aktif ve örgütlenme düzeyi yüksek halk kesimlerinin bulunduğu büyük ve karmaşık

---

46. Bu süreçlerin herbiri, önermelerin bir zölümüyle bağlantılıdır. Önermeler, bunları daha kolay anlaşılmak üzere gruplayıp sıralamaktadır.

47. Güney Amerika'daki bir başka yüksek modernizasyon örneği, Brezilya için, bakınız, Alfred Stepan, **The Military in Politics: Changing Patterns in Brazil** (Princeton University Press, 1971). Bu kitap ve yazarla konuşmalarım, elinizdeki çalışmayı büyük ölçüde etkilemiştir.

kent merkezlerinin varlığı, Dahası, yüksek modernizasyon, tarihin devrettiği sorunları (özellikle dış bağımlılık ve eşitsiz kaynak dağılımı) dondurma ve yüksek enflasyon, düzensiz ekonomik büyüme, sınırlı idari yeterlilik yaratma eğilimindedir.

Önerme 2: Eğer bu tarihi yasallık, kuramsal olarak tanımlanmış olanla gerçek politik davranış arasındaki sınırlı tutarlılık kadar, halkın siyasi rejimden ve bu rejimin yetkililerinden soğutulmasının yüksek düzeyini de içeriyorsa, yüksek modernizasyonu yaşayan ulusların uzatılmış kitle pretoryanizmi[48] dönemlerinden geçmeleri büyük bir olasılıktır. Yüksek modernizasyon ve kitle pretoryanizmi ortamında siyasi rekabet, talepleri formüle etme ve eklemlemede en etkin araçlar olarak, kesimler-arası şiddete yol açma ve hükümete karşı tehditler oluşturma eğilimindedir. Bu da biçimsel demokratik kurumların oynadıkları rollerin küçülmesine, hükümetlerin toplumsal sorunları çözümlemedeki kapasitelerinin daha da fazla daralmasına, ve kesimler-arası sıfır-toplamlı rekabet koşullarının konsolidasyonuna götürmektedir. Bu sonuçlar, kitle pretoryanizmini arttırarak yankılanır.

Yüksek modernizasyon ve kitle pretoryanizmi durumunun mantığı kentli halk kesimleri hesabına, sosyo-ekonomik gelirlerin küçülmesine ve siyasi faaliyetin artmasına yol açar. Ardından da, bu artan siyasi faaliyet öbür daha köklü kesimlerin büyük bir bölümünce, kendi denetimlerine yönelik ciddi bir tehdit olarak görülür. Bu görüş halk kesiminin ve liderlerinin siyasi sürece doğrudan katılımını engellemeyi hedefleyen savunmacı tepkiler doğurur; bunlar tehlikenin savuşturulması ve büyük kamu ve özel örgütlere daha büyük yoğunlukta kaynaklar sunularak daha yüksek ve daha istikrarlı ekonomik büyüme oranları yaratması beklenen kamu yönetimi politikalarının yürürlüğe konması yönündedir. Ama savunmacı tepkinin alacağı biçim büyük ölçüde askeri örgütteki değişimlere bağlıdır.[49]

---

48. Bu paragrafta belirtilen yeterliliğin gerekliliğini, Latin Amerika'daki üçüncü bir yüksek modernizasyon örneği, Meksika, ortaya koymuştur. Bu ülke, yüksek modernizasyonun (yabancı özel sermayenin ağırlıkta olduğu büyük örgütlerde kaynakların artan yoğunlaşması da dahil; bu konuda, öbür kaynakların yanısıra, bakınız, M. Singer, **Growth, Equality and the Mexican Experience**, The University of Texas Press, 1969, ve P. Gonzalez Casanova, **La Democracia en Mexico**, Mexico D.F., 1965) yapısal karakteristiklerini sergilediği halde, rejimin, kurumlarının ve idari personelinin —devrimci geçmişin hala taze olmasından kaynaklanan— meşruluğu, en azından şimdiye dek, kitle pretoryanizminin ortaya çıkışını engellemiştir.

49. Önerme 1 ve 2, yüksek modernizasyon durumunda bürokratik otoriter rejimlerin doğuşu kuramının bir sentezidir. Daha önce belirttiğim kitabımda, çağdaş Güney Amerika ve onun en modernleşmiş merkezlerine sahip iki ülke —Arjantin ve Brezilya— ile bağlı olarak bu teorinin ilk yargısını tartışmıştım. Yüksek modernizasyon durumlarında kitle pretoryanizmi ve otoriteryanizme

Önerme 3: Önceki önermelerde belirtilen koşullar verili olmak üzere, silahlı kuvvetler tarafından, ulusal hükümete karşı kuvvet tehdidi kullanmaktan (planteos) iktidara el koymaya dek varan sık müdahaleler yapılması büyük bir olasılıktır. Bu müdahalelerin motivasyonu ve temel bir etkisi, doğrudan politik katılımın halk kesimi temsilcilerine kapatılması ve onların siyasi taleplerinin reddedilmesi olacaktır. Bu müdahalelerde silahlı kuvvetler, 1) halk kesiminde giderek yükselen siyasi hareketlilik düzeyine, 2) kaynak dağılımı konusundaki rekabetin temel özelliği olan sıfır toplam koşullarına, ve 3) genel olarak kitle pretoryanizmine karşı daha köklü kesimlerin savunmacı tepkisini ifade eder ve yürütür.

Önceki önermeler çok genel biçimde belirtildiği halde, ordunun siyasi davranışının incelenmesinde önemli bir akımla çakışır.[50]

---

yönelik güçlü eğilim, Güney Amerika dışındaki öbür örneklerle de büyük benzerlikler gösterir. Günümüz Yunanistan'ı, iki dünya savaşı arasındaki Orta Avrupa ülkeleri bu yöndeki ayrıntılı çalışmaları haketmektedir. Özellikle bakınız, K. Legg, **Politics in Modern Greece** (Stanford Üniversity Press, 1969) ve A. Janos, «The One-Party State and Social and Social Mobilization: East Europe Between the Wars,» S. Huntington ve C. Moore, **Authoritarian Politics in Modern Societies, the Dynamics of Established One-Party Systems** içinde, sayfa 204-235 (Basic Books, 1970). Bunun başlangıcını önceleyen süreçler şimdiye dek belirtilenlerden çok daha yüksek bir şiddet düzeyi kaydettiği halde, günümüz İspanyası'nın otoriter rejimi, yüksek modernizasyona eşlik eden özellikleri yasaklamaktadır. Bu konuda özellikle bakınız, J. Linz, «An Authoritarian Regime: Spain,», —S. Rokkan ve E. Allardt'ın yayına hazırladığı **Mass Politics** (Free Press, 1970) içinde yeniden basıldı—. Bu rejimleri, temel ve ayırdedici iki özellikleri nedeniyle «bürokratik» diye isimlendirmeyi öneriyorum: egemenliklerini dayandırdıkları büyük kamu ve özel örgütler, ve idari personellerinin çoğu için tipik kişisel kariyer kalıpları. Bu otoriter rejimler, ağırlıklı olarak tarımsal, pek ender olarak farklılaşmış ve yalnızca küçük bir siyasi hareketlilik çekirdeğine sahip toplumlara denk düşen «geleneksel» otoriter rejimlerden kesinlikle çok ayrıdır. Aynı zamanda, «popülist» otoriter rejimlerden de çok ayrıdırlar. Bugünün Perusu'ndakinin iyi bir örneğini oluşturduğu popülist otoriter rejimler, halkın siyasi katılım ve faaliyetini genişletme girişimiyle birlikte bu faaliyeti katı idari denetimler aracılığıyla sınırlayıp yönlendirme önlemlerinin uygulanmasını da içerir. Bu çabalarıyla, «popülist» rejimler, halk kesiminin siyasi katılımının köklü biçimde bertaraf edilmesine, siyasi yönden hareketsizleştirilmesine ve aralarında iç pazar için üretim yapan yabancı firmaların rölünün hızla arttığı büyük örgütlerle koalisyonun halk kesimleri üzerinde egemen olmasına çalışan bürokratik otoriter rejimlerle büyük zıtlıklar gösterir. Bürokratik rejimler konusunda daha ayrıntılı incelemeler için, bakınız, F. Cardoso ve E. Faleto, **Dependencia y Desarrollo en America Latina, Siglo** XXI, 1969 ve benim daha önce belirttiğim kitabım.

50. Bu eğilim, ileriki sayfalarda eleştireceğim «neo-realist» (veya «militarist») yaklaşıma karşı sağlıklı bir tepki olmuştur. Askeri müdahale sorununun çeşitli yorumlarının iyi bir etüdü için bakınız, O. Cuellar, «Notas Sobre la Participation Politica de los Militares en America Latina,» **Aportes**, sayı 19, sayfa 7-41.

Önemli bir makalede José Nun, çağdaş Latin Amerika'da askeriyenin siyasi müdahalelerinin (subayların büyük bir bölümünün içinden çıktığı) orta sınıfta, işçi sınıfını harekete geçirmiş olan ve kıtanın ekonomik açıdan daha ileri uluslarında kapitalist gelişmenin geçerliliğini tartışma konusu yapmış bulunan toplumsal değişim süreçlerince yaratılmış olan belirsizlik ve korkuların ifadeleri olduğunu ileri sürdü.[51] Çok sonra, Samuel Huntington daha genel terimlerle formüle ederek bu tartışma çizgisini sürdürdü: Daha önce geleneksel oligarşilerin tekelinde bulunan bir siyasi arenaya orta sınıfın girmesini sağlamada silahlı kuvvetler «ilerici» bir rol oynama eğilimindedir; ama bir kez bu amaca ulaşıldığında uğraştığı temel konu, Huntington'ın «daha aşağı sınıf» dediği kesimin siyasi katılımını engellemek olur.[52]

Latin Amerika örneğinin, belirli çekincelerle, bu iki yazarın yorumunu desteklediği açıktır. Uzun bir endüstrileşme dönemi boyunca orta kesimlerin önemli bir bölümünün geleneksel egemen kesimlerle birçok başarılı anlaşmalar yapmış olduğu bu örneklerde (Arjantin ve Brezilya gibi) askeri müdahalelerin motivasyonu ve etkileri bu yapısalcı yaklaşımın ima ettiği yönde olmuştur. Çok sayıda orta kesimlerin arzularının hâlâ egemen geleneksel kesimlerce büyük ölçüde engellendiği ve endüstrileşmenin, kentleşme yoğunluğunun, kentli halk kesimlerindeki siyasi harêketliliğin önemli ölçüde düşük olduğu öteki durumlarda —Peron dönemi Arjantini'nde, Vargas yönetimindeki Brezilya'da ve günümüz Peru'sunda— silahlı kuvvetler, bu yazarların da öngördüğü gibi daha «ilerici» bir rol oynadı. Ama yapısalcı yaklaşım doğru bir yöne eğildiği halde dikkatle incelenmesi gereken büyük birçok sorunu bir yana bırakır.

---

51. Bakınız, J. Nun, «The Middle Class Military Coup», C. Veliz'in yayına hazırladığı **The Politics of Conformity in Latin America** (Oxford University Press, 1967) içinde, sayfa 66-118. Makalenin biraz değişik bir İspanyolca versiyonu **Desarrollo Economico**, sayı 22-23'te «Crisis Hegemonica y Golpe Militar de Clase Media» başlığıyla yer almaktadır.

52. S. Huntington, **op. cit.**, 1968. Genel toplumsal yapı düzeyinde sıralanan faktörleri vurguladığı için «yapısalcı» diye anılacak bu yaklaşım ,belirtilen yapıttaki şu bölümde açıkça sentezleştirilmiştir: «(Askeriye), mevcut orta-sınıf düzeninin muhafızı olur. Böylece, bir bakıma, pretoryan bir toplumda siyasi katılımın genişlemesinin kapıcılarıdır: tarihsel rolleri kapıyı orta sınıfa açmak ve alt sınıfa kapamaktır» (s. 222). Latin Amerika üzerine olsun, (M. Needler, **Political Development in Latin America: Instability, Violence and Revulutionary Change**, Random House, 1968), ister «azgelişmiş» ülkeler üzerine olsun (E. Nordlinger, «Soldiers in Mufti: The İmpact of Military Rule upon Economics and Social Change in Non-Western States,» **The American Political Science Review**, 64, sayı 4, sayfa 1112-1130, 1970) başka yazarlar da benzer görüşler belirtmiştir. Nordlinger'ın makalesi, daha ilerde inceleyeceğim «neo-realist» veya «militarist» kavramın iyi bir eleştirisini de içerir.

Birincisi, askeri örgütsel etkenlerin askeriyenin siyasi davranışı üzerinde yol açabileceği sonuçlara ya pek az, ya da salt belirli durumlarla ilgili olarak önem verirler.[53] Böylece bu yaklaşım, askeri müdahalelerin doğurabileceği halk kesiminin siyasi katılımının engellenme biçim ve derecesindeki ampirik çeşitlilikleri zaman içinde incelemekten kaçınır. Arjantin örneğinin gösterdiği gibi, askeri müdahalelerin farklı biçimleri gerek toplum, gerekse siyasi rejim için farklı sonuçlar getirir.

İkincisi, bu kavram farklı sosyal yapılarda askeri davranışın kapsamlı bir betimlemesi olarak yeterli görünebilir ama gerçekte benzer toplumlarda bu davranışın gösterdiği farklılıkları açıklayamaz. Bu sorunun, sözkonusu yazarlarca kullanılmış olası bir çözümü, subaylardan çoğunun orta sınıftan gelmelerinin onları orta sınıfın çıkar ve eğilimlerini «ifade etmeye» ya da «temsil etmeye» götürdüğünü aksiyomlaştırmaktır. Ama askeriyenin siyasi davranışını açıklamakta bu bağı temel etken olarak kabul etmek, bizzat askeri örgütlenme faktörünü reddetmektir. Bu aynı zamanda «ifade etmek» ve «temsil etmek» terimlerinin, hepsinden çok da modernleşme düzeyi yüksek toplumlardaki «orta sınıf» veya «orta sınıflar», ya da «orta tabakalar» diye anılan kesimin aşırı heterojenliğinin belirsizliklerini gözden kaçırır.[54]

Önerme 4: Silahlı kuvvetlerin, siyasi katılımı halk kesimine kapamada ve siyasi taleplerini reddetmede kullandığı farklı yollar önemli ölçüde askeri örgütün niteliğine bağlıdır. Askeri örgütün durumu, silahlı kuvvetlerin siyasi davranışını açıklamak ve tahmin

---

53. Yine S. Huntington bu bakış açısını çok güzel dile getirir: «'Yeni bir ulusun askeri kurumunun hangi özellikleri, ordunun iç politikaya karışmasına yol açar?' sorusunu cevaplamaya çalışmak çabaları yanlış yöne kaydırılmıştır, çünkü siyasete askeri müdahalenin en önemli nedenleri askeri değil siyasidir ve yalnızca ordu kurumunun örgütsel ve toplumsal özelliklerini değil, toplumun siyasi ve kurumsal yapısını da yansıtır.» **Op. cit.**, 1968, sayfa 194. Bu tutum J. Nun ve E. Nordlinger'ın yapıtlarının betimleyici bölümlerinde daha da süslenmiştir, ama «yapısalcı» dediğim yaklaşımın karakteristiği, açıklayıcı savların genel toplumsal yapı düzeyinde toplanmasıdır.

54. «Orta sınıf», ne belirgin biçimde zengin, ne de belirgin biçimde yoksul olanların oluşturduğu geniş bir artık kategoriden başka bir şey değildir. Bu yüzden, özellikle, toplumsal farklılaşmanın büyük ölçüde arttığı (özellikle büyük kentsel merkezlerde) yüksek modernizasyon bağlamında, bu kategori siyasi davranışları birçok ve önemli bakımdan farklılık gösteren memurlar, öğrenciler, aydınlar, küçük iş adamları, emekçiler gibi kesimleri kapsar. Ordunun siyasi davranışında bu kesimlerden hangisi «temsil» veya «ifade» edilir? Bu sorunun herhangi bir cevabı olsa da, «orta sınıf»la ordunun siyasi davranışı arasındaki bağ —özellikle ordunun örgütsel düzeyinin arabuluculuğuna göre— hangi biçimde işler? Benzer bir eleştiri için, bakınız, A. Stepan, **op. cit.**, sayfa 45-46. Tabii bu sözlerle, daha ilerde inceleyeceklerime oranla önemli bir aşamayı temsil eden bu yapıtları kayırmaya yeltenmiyorum.

etmekte temel bir etken olduğundan ampirik değişimleri zaman içinde incelenmesi gereken bir değişkendir.

Bu önerme şiddetle vurgulanmalıdır. Askeri davranışın benim önerdiğim yorumunu «yapısalcı» yaklaşımın ve az sonra çözümleyeceğim «neo-realist» yaklaşımın yorumlarından ayıran önemli farklar bundan çıkmaktadır. Örgütlenme düzeyinin açıklayıcı rolünü öne çıkarmak «yapısalcı» yazarlarla aramızdaki önemli bir farktır. İkinci ve daha önemli bir fark da askeri örgütlenme düzeyinin bence zaman içinde ampirik olarak incelenmesi gereken bir değişken olmasıdır.

Burada çözümleyeceğim yaklaşıma, Alfred Stepan'ın önerdiği sınıflamaya uyarak «neo-realist» diyeceğim.[55] Bu görüşe göre:

«Temel bileşenleri ayrıştırıldığında, gelişmekte olan ülkelerde ordu, yüksek düzeylerde iç disipline sahip teknolojik ve yönetsel beceri hazinesi niteliğinde: üyeleri, laik akılcılık, püriten bir gösterişsizlik, yurtsever milliyetçilik, kamu hizmetine adanmışlık ve modernleşme hedefine sıkı sıkıya bağlılık ögelerini birleştiren profesyonel bir inanç sistemini paylaşan; ideolojik ve yapısal olarak birlik içinde bir örgüt olarak görülür. Bu sonuçlar, Batı ülkelerindeki orduların örgütsel biçimleri, geçiş toplumlarına aktarılmış olsalardı nelere yol açabilecekleri gözönüne alınarak çıkarılmıştır.»[56]

«Gelişmekte olan ülkelerde ordu»nun bu varsayılan karakteristikleri temel alındığında insan, teknolojik yeterlilik, etkin ve akılcı kararlar verme ve uygulama, ve «modernleştirme» güdüleri bakımından ordunun yeteneklerinin sivil kesimlerinkinden çok üstün olduğu sonucuna varır. Böylece de bu varsayılan üstünlük orduya uluslarının «gelişmesini» sağlamak ve hedefe ulaştırmakta özel ve sivil kesimlerinkinden çok üstün yetenekler bahşeder.[57] Bu kavramdan kolaylıkla (her zaman açık bir biçimde olmasa da) şu sonuç çıkar: «azgelişmiş ülkelerde» ordunun iktidara doğrudan el koyması yalnızca olanaklı değil, «gelişme» hedefine ulaşılabilmesi için aynı zamanda zorunlu da olabilir.[58] Bu yorumun savlarını destekle-

---

55. A. Stepan'ın —**op. cit.**— önerdiği isimlendirmeyi kullanıyorum. Bu kavrama «militarist» adını vermek, yalnızca ordunun «kalkınmacı» yeteneklerini ve potansiyelini çok olumlu değerlendirmesi yüzünden değil, aynı zamanda zımmen ordunun iktidara doğrudan elkoymasını savunduğu için de çok daha yerinde olabilirdi.

56. Alıntılanan kaynak, R. Price, «A Theoretical Approach to Military Rule in New States: Reference Group Theory and the Chanaian Case,» **World Politics**, 23, sayı 3, sayfa 399-430, (1971). Yazar, «neo-realist» yaklaşıma yönelttiği eleştirilerine bazı ilginç alternatifler ekliyor. Aynı zamanda, bakınız, A. Stepan, **op. cit.**, Sayfa 7, 253.

57. Gelecekte orduya «özel yetenekler» atfedildiğini belirttiğimde, burada belirttiğim anlam çıkarılmalıdır.

58. Bu bakış açısının formüle edildiği öbür yapıtlar için şu kaynaklara bakınız, G. Pauker, «Southeast Asia as a Problem Area in the Next Decade,»

mekte ileri sürdüğü kanıtlar hakkında söylenebilecek en hafif söz, bunların tümünün tatmin edici olmaktan tümüyle uzak olduklarıdır.[59] Ama bu yaklaşımın çeşitli yönlerini ve işaret ettiklerini çözümlemek yine de zahmete değer.

İlk olarak, «neo-realist» yaklaşım, boş araştırmaların dikkat çekici bir örneğidir. Proletaryanın, insanın büyük ve olumlu toplumsal değişimler bekleyebileceği tarihin büyük aktörü olarak tanımlanmasından beri çeşitli ideolojiler ve entellektüel eğilimler «kollektif aktörlerden» (burjuvazi, yöneticiler, orta sınıf, çiftçiler, entellektüeller) birini veya bir başkasını tarihi bağlamı içinde öbür aktörlerden açıkça ayıran olumlu niteliklerin sahibi olarak göstermeye çalışmışlardır. Bu özel nitelikler, şu ya da bu aktörün büyük toplumsal değişimlerin —seçilen «aktör»e ve yazarın ideolojik tercihlerine göre, ama mutlaka ikinciyle uyum içinde, az ya da çok devlerine dayanarak geliştirdikleri— umutlarının pek de anlamlı olma-umudunun temelini oluşturmuştur. «Azgelişmiş ülkeler» üzerinde çalışan birçok «batılı» öğrenci, —kendi ülkelerinin tarihsel deneyimlerine dayanarak geliştirdikleri— umutlarının pek de anlamlı olmadığını farketti. Bu ülkelerde burjuvazi (veya yöneticiler, veya orta sınıf), kendi toplumlarındaki değişim kalıplarını tekrarlayacak biçimde, «gelişme»yi sağlamada başrol oynamadı. Tam tersine, bu gözlemciler, kendilerini, toplumsal katılıkların ve gelişmeyi boğucu tutumların öngörülmeyen direnişi, artan düzeylerde toplumsal muhalefet ve siyasi istikrarsızlıkların ortaya çıkışı, toplumsal yaşamın örgütlenmesinde önceden var olan değer ölçülerinin ortadan kalkışı ve kendi uluslarının tarihi deneyimlerinin sunduğu kavramsal güvercinliklere yerleştirilemeyen yeni modellerin oluşumu karşısında buldular. Kendi ulusal bağlılıklarını etkileyen yeni uluslar-

---

World Politics, sayı 11, sayfa 325-345 (1959); L. Pye, **Aspects of Political Development**, sayfa 172-187 (Little Brown, 1966); H. Daadler, **The Role of the Military in Developing Countries**, (Mouton, 1962) ve Latin Amerika olgusuna özel ağırlık veren J.J. Johnson, **The Military and Society in Latin America** (Stanford Üniversity Press, 1964). Öbür yazarlar askeri kesimin işlevi konusunda benzer görüş belirtmelerine karşın, bu (varsayılan) özelliklerin «kalkınma»da orduya ayrıcalıklı bir rol oynama olanağı sağladığı sonucuna kadar gitmemektedirler. Örneğin, bakınız, S. Finer, **The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics** (Praeger, 1962); M. Janowitz, **The Military in the Political Development of New Nations: An Essay in Comparative Analysis** (The Üniversity of Chicago Press, 1962); E. Shills, «The Military in the Political Development of New States,» J. Johnson'ın yayına hazırladığı **The Role of the Military in Underdeveloped Countries** içinde, sayfa 7-68 (Princeton Üniversity Press, 1962); ve E. Lieuwien, **Arms and Politics in Latin America**, (Praeger, 1960).

59. A. Stepan ve R. Price, **op. cits**, vaka incelemeleri temelinde, burada eleştirilen konumun hiçbir ampirik özü bulunmadığını da ileri sürerler. Aynı anlamda, bakınız, E. Nordlinger, **op. cit.**

arası bağlantılar olasılığı ile,[60] bu akademisyenlerin beklentiler üzerinde anlaşmaları, birçok insanı askeriyenin «sosyo-ekonomik kalkınmayı» sağlayacak süreçleri yönetmek için en uygun yetenekler ve tutumlarla, siyasi istikrarla ve bu ulusların «Batı» dünyasına sıkı sıkı bağlanması arzusuyla en çok donanmış siyasi aktör olduğu «keşfine» götürdü.[61]

Büyük «aktör» arayışının ima ettiği basit toplumsal yapı ve değişim süreçleri kavramı bu çalışmanın tezi için birincil önemde değildir. «Azgelişmiş» uluslarda silahlı kuvvetlere böyle bir rol atfetmeye olanak veren kavramsal mekanizmalara ağırlık tanımak daha doğru olacaktır. «Kavram genişlemesinin» yol açtığı kuramsal sorunlar üzerine Giovanni Sartori şöyle yazıyor:[62]

«Genellikle, buraya dek en az karşı çıkılan hattı (az çok istemeyerek) izledik: el altındaki kavramsallaştırmaların anlamını —böylece de uygulama alanlarını— genişletmek. Yani, (karşılaştırmalı siyaset çalışmalarında incelenen) dünya genişledikçe **kavramsal esnetmeye**, veya kavramsal zorlamalara, bir başka deyişle muğlak, şekilsiz kavramsallaştırmalara daha çok başvurmak zorunda kalıyoruz... Ama bir olgu, bir bağlamdan bir başkasına **aynı isimlendirmenin aktarılmasıyla** çözümlenemez. Çünkü bu durum, saf ve yalın bir terminolojik kamuflaja götürür: ögeler **sözcük olarak** özdeşleştirilerek benzer ilan edilmiş olur.»

Tarihsel bağlamlar gözardı edilerek farklı toplumsal yapılardaki farklı aktörlere aynı isimler verilir. Bu isimsel özdeşlik, farklı tarihsel aktörlerin gerçek niteliklerine uymayan yanlış bir analojinin aksiyomlaştırılmasına fırsat verir. Ardından da o analoji, sözkonusu farklı aktörlerin benzer siyasi ve toplumsal davranışlar gös-

---

60. Veya, daha basit bir anlatımla, «kalkınma» olasılıkları konusunda ve (soğuk savaşla yakından bağlantılı olarak) «azgelişmiş ulusların» öbür uluslararası güç alanlarıyla birleşmesi uğraşında düşkırıklığı.

61. Analiz üzerindeki sonuçları ve çıkarılabilecek tavsiyeler kadar, bu beklentilerdeki ve tondaki değişim de Latin Amerika üzerine etkileyici eserler yazmış bir yazarda özellikle belirgindir: J. J. Johnson, 1958'de yayınlanan kitabında (**Political Change in Latin America: The Emergençe of the Middle Sectors**) «orta kesimlere» kalkınmada ayrıcalıklı bir rol yakıştırır ve siyasi açıdan kalkınmayı demokratik siyasi rejimlerin ortaya çıkıp kökleşmesi olarak görür. Sonraki kitabında (yayımı 1964), bir öncekinin iyimserliği yok olmuştur, düzen ve istikrara daha fazla önem verir, yazarın umut bağladığı «orta kesimler» ise yerlerini askeriyeye bırakır. «Siyasi kalkınma» üzerine yazılan eserlerin büyük bölümünde temel alınan siyasi istikrarın iyi bir analizi ve vurgulanması için, bakınız, M. Blackman, «Latin American Political Development: The View from the US,» Seminario sobre İndicadoras de Desarrollo Nacional, Rio de Janeiro, 1972 seminerine sunulan tebliğ.

62. G. Sartori, «Concept Misformation in Comparative Politics,» **The American Political Science Review**, 64, sayı 4 (1970). Alıntılar 1034 ve 1054. sayfalardandır, orijinal vurgulamalar olduğu gibi bırakılmıştır.

termesi umudunu getirir.[63] Bu yanlış çıkarsamanın bir aktörden veya iyi bilinen bir kesimden (genellikle «gelişmiş» bir ulustakinden) ismen özdeş ama neredeyse tümüyle bilinmez olan bir aktör veya kesime («azgelişmiş dünya»dakine) aktarılma riski, özellikle askeriye örneğinde çok büyüktür. İkinci gruptaki ulusların hemen tümünde askeriyenin çok daha fazla gelişmiş ülkelerdeki askeriyenin formel örgütsel özelliklerini taklide çalıştığı dikkat çekmektedir; bunlar, uluslarının en çok bağımlı olduğu ülkeden eğitim, silah teçhizat ve güçlü ideolojik etkiler almıştır. Çıkarsama yoluyla kuramlaştırmak için, insan, başlangıç noktasında daha «gelişmiş» ülkelerde silahlı kuvvetlerin «kalkınmadaki» rolünün ne olabileceği izlenimine —ki son olayların ışığında çok idealize edildiği düşünülebilir— dayanmak durumundadır. Mamafih, eğer askeri örgütlerin biçimsel niteliklerindeki benzerliğin gerçek niteliklerinde de benzerlik olduğunu gösterdiğine de inanılıyorsa, o zaman belirli bir geçerlilikle ve ampirik testlere gerek duymaksızın, «azgelişmiş» ülkelerde silahlı kuvvetlerin bu yazarların yakıştırdıkları özel yeteneklere sahip oldukları aksiyomlaştırılabilir.

İkinci olarak, yalnızca, eğer askeri örgütlenmenin biçimsel özelliklerinin gerçek özellikleriyle çok büyük ölçüde denk düştüğüne inanılıyorsa, «neo-realist» yazarların yaptığı gibi, ordunun etkin ve uygulanabilir kararlar vermesine olanak sağlayan yüksek düzeyde bir iç birlik ve dikey otorite kalıplarına sahip olduğu ileri sürülebilir. Daha sonra da, bu nitelikler sivil kesimlerin yetersiz, uyumsuz ve düzensiz görünümüyle karşılaştırılırsa, —bu yazarların yaptığı gibi— silahlı kuvvetlerin özel «kalkınmacı» yetenekleri bulunduğu aksiyomlaştırılabilir. Ama «azgelişmiş» ülkelerde ordunun iç birliği çağdaş sosyal bilimin en ısrarlı ve en asılsız mitlerinden biridir. Ampirik çalışmaların tümü, en iyi örnekte bile ordunun iç birliğini sağlamanın çok zor ve istikrarsız bir şey olduğunu göstermektedir; asıl tipik olan, çok sık ve çok uzun dönemler boyunca süren derin fraksiyonlaşmalardır.[64] Arjantin örneği ve genel olarak tüm Latin Amerikan tarihi bu saptamayı çok iyi desteklemektedir.

Üçüncü olarak, iç birlik, yüksek teknolojik ve karar verme yetenekleri ve modernleştirmeci bir **ethos** yakıştırması —silahlı kuvvetlerin üstelik tüm bu alanlarda sivil kesimle tam bir zıtlık oluş-

---

63. Bu eleştiri, yalnızca eş isimlerin altında yatan temel farklılıkları değil, aynı zamanda gerçekten benzer kesimler arasında bile bunların farklı genel toplumsal bağlamlarda (bu durumda ulusal birimlerde) bulunmalarından doğan farklılıkları da gözardı eder.

64. Kendi verilerine dayalı benzer bir olumlama için, bakınız, A. Stepan ve R. Price, **ops. cits.** Ayrıca bakınız, D. Rapoport, «The Political Dimensions of Military Usurpation,» **Political Science Quarterly**, 83, sayfa 551-573 (1968), ve W. C. McWilliams «Introduction,» yazarın yayına hazırladığı **Garrisons and Government** (Chandler Publishing Co., 1967)'a önsözdü.

turması— yukarıda değinilen daha «gelişmiş» ülkelerdeki askeriyenin (idealize edilmiş) özelliklerinden yapılan çıkarsamadan da fazla birşey ima eder: Farklı «azgelişmiş» ülkelerin toplumsal bağlamlarındaki farklılıkların görmezden gelindiğini, «Azgelişmişlikleri» ve askeriyelerinin «azgelişmiş» bir toplumda bulunuyor olması bu ulusların ortak yönü olabilir. Ama bu pek işe yaramayan genelleme düzeyinin[65] ötesinde, ordunun parçası olduğu toplumlar arasındaki önemli farkları, bir ülkeden öbürüne olduğu kadar, aynı ülkede farklı zamanlar için de göz önüne almak zorunludur. Bu, «yapısalcı» yazarların dikkat çektiği bir noktadır: Ordunun siyasi davranışı üzerine hiçbir araştırma, onun içinde bulunduğu toplumsal bağlamın durumundaki farklılık ve değişmeleri göz ardı edemez. Bu yanlışın bedeli ya daha «gelişmiş» ülkelerin deneyiminden yapılan çıkarsamalara dayalı yanlış genellemeler, ya da «azgelişmiş» bir ulustaki bulguların tüm «azgelişmiş» ülkelerin oluşturduğu büyük ve heterojen bütüne temelsizce yaygınlaştırılmasına dayanan yanlış genellemelerdir.

Dördüncü olarak, «askeriye» terimi, on dokuzuncu yüzyıl Prusya'sındaki, on sekizinci yüzyıl Arjantin'indeki ve günümüz Arjantin'indeki silahlı kuvvetler için kullanılabilir ama bu çeşitli kullanımlarında «askeriye» kavramının aynı anlamı taşıdığını ileri sürmek yanıltıcıdır. Çok temel ayrılıklardan yalnızca ikisine değinelim: 1) On dokuzuncu yüzyılın büyük bölümünde Arjantin ordusu, ülke sınırları içindeki şiddet araçlarının denetimi üzerinde hiç de açık bir üstünlüğe sahip değildi, 2) üyelerinden çoğu da kendilerini sivil halktan ayıracak bir giyimden yoksundu.[66] Temel yönlerden farklılık gösteren bu yapıları «askeriye» diye adlandırarak aynı kaba koymak da, aynı ismi taşımanın büyülü etkisiyle bunların aynı işleyişe sahip olmalarını ummak da hiç bir anlam taşımaz. Ordunun örgütlenme düzeyi bu «yapısalcı» yaklaşımca yadsınmıştır. «Neorealist» yazarlar orduya tümüyle biçimsel kalan ve örgütün gerçek durumuyla pek az benzerlik taşıyan özellikler yakıştırmakla yetinmişlerdir. Askeri örgütlenmenin durumu, aynı ulusal birimde dahi zaman içinde değişiklikler gösterir. Bu değişiklikler ampirik olarak belirlenmeli ve askeriyenin siyasi davranışını açıklamak veya tahmin etmek amacı için kuramsal olarak tartılmalıdır.

Beşinci olarak, askeriyenin büyük iç birliğe ve yüksek teknolojik ve karar verme yeteneğine sâhip olduğu yakıştırmasının ampirik olarak doğrulandığı varsayılsa bile bu «bulguların» neleri açıklayabileceğinin ortaya çıkarılabilmesi için daha çok şey eksiktir. Bu özelliklerden hiçbiri askeriyenin siyasi müdahalesini açıklamak

---

65. Veya daha kesin olmak üzere: bu belirsizlik düzeyi.

66. R. Price'ın sözettiği çeşitli Üçüncü Dünya ülkelerinin durumu ve askeri şeflerin anıları, askeriyenin bu iki karakteristiğinin bile tartışmasız birer veri olarak alınamayacağını ortaya koyar.

için ne gerek, ne de yeter koşuldur. 1955-1963 Arjantin örneğinin de gösterdiği gibi, bu özellikler olmasa da müdahale gerçekleşebilir. Başarılı bir darbe yapabilmek için, bir asker-sivil koalisyonunun, öbür asker-sivil koalisyonlara üstünlük sağlaması yeterlidir. Ne ordunun iç birliği, ne de (şiddet araçlarının denetimi dışında) sivil kesimlerden üstün yetenekte olması gerekir. «Neo-realist» kavramın mantığıyla, darbeden **sonradır ki** askeriye iç birliğini ve yüksek teknolojik ve karar verme yeteneğini ülkesinin «sosyo-ekonomik kalkınmasının» hizmetine koşabilir.[67] Ama askeriye yalnızca işlevinin profesyonel kavramına bağlı olduğu zaman iç birlik olasılığı yüksek olduğu halde, askeriye iktidara el koyup yönetimi eline aldığı zaman bu olasılık azalma eğilimi gösterir. Sonuç olarak, tam da askeriyenin «neo-realist»lerin aksiyomlaştırdığı ayrıcalıklı rolünü ifa etmeye başladığı o anda varsayılan yüksek yeteneğinin önemli bir bölümü —iç birliği— azalmaya ya da hızla yok olmaya başlar. Yine Arjantin örneği (1955-1963 ve 1966-1972) bu noktayı çok iyi aydınlatmaktadır.

Altıncı olarak, silahlı kuvvetlerin yürütmeyi ele aldığı dönemde yüksek bir iç birlik düzeyi bulunsa da, «neo-realist» yaklaşım aksiyomlaştırmasını yalnızca böyle bir tutarlılığın ulusal «sosyo-ekonomik kalkınma»ya yarayacağıyla sınırlamıştır.[68] Bu temaya da

---

67. Silahlı Kuvvetlerin, «kalkınma»nın öncüsü veya başlıca yürütücüsü olarak varsayılan nihai veya ayrıcalıklı rolünü ulusal hükümeti doğrudan ele geçirme zorunluluğu olmadan da yerine getirebileceği ileri sürülebilirdi. Ama, bildiğim kadarıyla, militarizmi en açıkça savunan yazarlar bile bunu ileri sürmeye yeltenmemişlerdir. Tek açık istisna, Latin Amerikan silahlı kuvvetlerine «yurttaşlık görevi» doktrinlerini yakıştırmaya çalışan savlardan türeyebilirdi. Ama hiçkimse, açıkça özellikle geri kalmış bölgelerdeki «yıkıcı faaliyetleri» önlemeye ve/veya aksi takdirde devlet yetkililerine karşı çeşitli komplolara girişebilecek subayları meşgul etmeye yönelik olan askeri faaliyetlerin kalkınmayı sağlayacak sonuçlar vereceğine gönülden inanmamaktadır. Bu açık motivasyon için, bakınız, L. Veneroni, R. Barber —E. Ronning ve W. Just, **ops. cits.**

68. Bu konum, özellikle şunları yazarken J.J. Johnson'da açıkça görülür: «Toplumsal ayaklanmalar toplumları (Latin Amerikan toplumlarını) dengesizlik içinde tutacak ve huzursuzlukları, güvensizlikleri içinde kendilerinden tam bir boyun eğme isteyen ideolojileri benimseyecek insanları üste çıkaracaktır.... Bir süre için gemi azıya almış demagojiyi bertaraf edebilecek tek unsur olarak belki de yalnızca silahlı kuvvetler kalabileceğinden, Latin Amerika'da askeriye, ulusal birliği daha güçlü devletlerdekine oranla devletten daha ayrı duracaktır.... Dahası, sonraki on yıl veya daha uzun bir süre, bu ülkelerde bu gibi durumlarda siyasi sürekliliği sağlamada en güvenilir kurum olacaklardır... Belirli koşullarda, aksi takdirde anarşik olacak toplumlarda, düzen ve güvenliğin siperi olacak; sivil alana müdahale etmeme politikası izlediklerinde de bu başarısız bir statükonun korunması anlamına gelecektir. (**op. cit.**, 1964, sayfa 260-261). Başka bir açıdan olmakla birlikte, aynı önermeyi L. Pye da, askeri hükümetlerin bir olumlu karakteristiğinin «Batı»nın sivil hükümetlerden daha

ha sonra yeniden döneceğim, ama silahlı kuvvetlerin iç birliği ile olumlu hükümet yönetimi arasında bulunduğu varsayılan bağlantının açık olmaktan çok uzak bulunduğuna dikkat çekmek gerek. Yüksek bir bağlılık düzeyi, «iç düzeni korumak» (bir başka deyişle, toplumsal muhalefeti ve radikal toplumsal değişime yönelik hareketleri bastırmak) için gerekli bir koşul olabilir; belirli çıkarlar için de var olan toplumsal yapının korunması hem temel hedeftir, hem de gelecekteki ekonomik büyüme için önkoşuldur. Ama bu «işlev»in yerine getirilmesiyle «neo-realist» yazarlara göre askeriyenin çok temel bir görevi olan «sosyo-ekonomik kalkınma»nın gerçekleştirilmesi birbiriyle karıştırılmamalıdır.

Aşağıdaki önermeler, askeri örgütlenmenin durumundaki çeşitliliklerin açıklayıcı katkısını daha ayrıntılı irdelemektedir:

Önerme 5: Pretoryan bir bağlamda, silahlı kuvvetler başlangıçta düşük bir profesyonellik düzeyinde olma eğilimindedir. Bu tür koşullar altında, sivil kesimlerin gündeme getirdiği talepleri ve tehditleri yönlendirerek ve (sivil veya askeri) hükümetin devrilmesi girişimi için alçak bir kritik eşik bırakarak pretoryan oyuna doğrudan katılırlar. Böylece silahlı kuvvetler, pretoryan dönemleri karakterize eden yüksek siyasi istikrarsızlıklara (hükümet bunalımlarından darbelere kadar) katkıda bulunan önemli etkenler haline gelir. Silahlı kuvvetlerin zayıf profesyonelliği (özellikle iç birliğinin zayıflığı) onu önemli hedefler edinmekten veya toplumsal bağlamda önemli değişikliklere yol açmaktan alıkoyar. Pek az profesyonel olan silahlı kuvvetlerin siyasi müdahaleleri iktidarı kısa süreli bir doğrudan yönetimden sonra sivil müttefiklerine ya devretmek ya da iade etmek eğilimindedir. Bazı ordu kesimleri daha hırslı ve kapsamlı hedefler benimseyebilseler de büyük iç birliğin ve haklılık kazandıran, silahlı kuvvetler üyeleri arasında genel kabul gören bir ideolojinin bulunmaması bu niyetlerin gerçekleştirilmesini engeller.[68]

Önerme 6: Toplum düzeyinde pretoryanizmin, askeri örgütsel düzeyde bölünmelerin sürekliliği subaylar için örgütlerinin varlığını sürdürmesine yönelik tehditler, kişisel kariyerleri ve ulusal siyasi süreçler üzerindeki iktidar olasılıklarının ciddi ölçüde daralması

---

iyi birer müttefiki olabileceklerini belirtirken dile getirmektedir. L. Pye, **op. cit.**, sayfa 185-186). Çok temel bir anlamda, «neo-realist» yaklaşımın öncüleri şu mantıki sonuca ulaşır: Belirli bir iç birliği bulunan silahlı kuvvetler «yıkıcılığa» veya «anarşiye» karşı «iç düzeni» koruma gücüne sahiptir, ama başlangıçta onlara yakıştırılmış olan «kalkınmacı» rol —yüklenenden çok uzak yetersiz olan ve gerçekten ilgiye değer bulunan mevcut sosyal yapıyı koruma rolünü yerine getirme dışında— yok olur.

69. Bu önermenin içeriği, Stepan'ın 1964 darbesi öncesinde Brezilya silahlı kuvvetleri için tipik olarak öngördüğü «ılımlaştırıcı rol» modeli ile büyük ölçüde örtüşür; bakınız, A. Stepan, **op. cit.**, özellikle sayfa 172.

açılarından büyük maliyetler ima eder. Bundan da öte, şiddetli toplumsal çatışma düzeyi ve kentli halk kesimlerinin yüksek siyasi hareketlilik düzeyi (her ikisi de yüksek modernleşme içindeki kitle pretoryanizminin özellikleridir) köklü kesimlerin ve aktörlerin (yabancı çıkarlar da dahil) silahlı kuvvetleri ülkenin var olan toplumsal yapısının ve uluslararası ittifaklarının korunmasında zorunlu bir güvence olarak görmelerine yol açar. Askeri örgütlenmenin güçlendirilmesi yönündeki sivil telkinlerle birlikte subaylar açısından birleşik çıkarların gözetimi, var olan profesyonelizm düzeyini hızla ve şiddetle yükseltmeye yönelik askeri bir tepki doğurur. Bu hedefe ulaşmanın bir gerekli koşulu, pretoryan oyuna doğrudan ve hemen katılımdan askeriyenin geçici olarak geri çekilmesidir.

Önerme 7: Profesyonelist tepki, ister pretoryan oyunda en çok uzlaşma göstermiş subayların görevden tümüyle uzaklaştırılmaları ile olsun (Arjantin örneği), ister askeri akademiler, seçkin birimler ve daha gelişmiş ulusların ordularıyla ilişkiler üzerinde profesyonelleşme süreciyle yakından ilgilenen subayların denetimi ele geçirmesi yoluyla olsun (Brezilya ve Yunanistan örnekleri) büyük bir başarı olasılığına sahiptir. Her iki durumda da iç birlik, muharebe yetenekleri ve bileşik özdeşleşme bakımlarından büyük gelişmeler görülmüştür. Aynı zamanda, silahlı kuvvetlerin doğrudan siyasi katılımdan geri çekilmesi sivil taraflar arasında kitle pretoryanizminin sürmesini engellemez.

Önerme 8: Önemli ölçüde yükselmiş profesyonelleşme düzeyinin getirdiği örgütsel kazanım, askeriyenin bir kesimince süregiden toplumsal bunalımla karşılaştırılma eğilimindedir. Bu karşıtlık, sivil kesimlerin yetenek ve motivasyonlarını küçümseme ve yalnızca karşı karşıya bulunduğu kendi örgütsel sorunlarını değil, çok daha geniş toplum sorunlarını çözebilecek yüksek bir askeri yeteneğe sahip olunduğu duygularını kışkırtır..

Askeriye, «kendi» sorunlarına çözüm getirebilme yeteneğindeki tek kesimin kendisi olduğunu düşünme eğilimindedir.[70] Bununla eşzamanlı olarak, daha büyük iç birlik, teknik yeterlilik ve birleşik özdeşleşmenin kazanılması orduya belirli sorunlarla (yapısının iç yönetimi, değişik çarpışma biçimleri için eğitim ve silah kullanma yeteneği) çok daha etkin bir biçimde ilgilenme olanağı sağlar. Bu yüksek yetenek, askeriyenin örgütü dışındaki sorunları çözme yeteneğinde de benzer bir gelişme olduğunu göstermez ama yeteneklerini bir bağlamdan öbürüne yayma anlamında subaylar üzerinde önemli bir etki yaratır görünmektedir. Bu, subayların siyasi davranışlarının evriminde can alıcı bir noktadır.

Silahlı kuvvetlerin profesyonelleşmesinin zayıf olduğu dönem boyunca subayları yüksek modernleşmenin toplumsal sorunlarını

70. Tabii, askeriyenin, sivil kesimlerin kullanamayacakları iç çatışmaları çözümleme araçlarına (tasfiyeden çarpışmaya dek) sahip olduklarını yadsıyarak.

çözümlemek için gereken yüksek yeteneklere sahip olarak görmek hiç de inandırıcı değildir. Bu nedenle, profesyonelleşme düzeyi düşük silahlı kuvvetlerin subayları sivillerin belirleyici bir rol oynadığı koalisyonlara bölünme ve müdahalelerinde iktidarı sivil müttefiklerine devretmekten daha fazla birşeye yeltenmeme eğilimindedir. Dahası, düşük profesyonelleşme döneminde, çok daha iddialı ve kapsamlı hedeflere yönelik askeri müdahaleleri haklı kılacak bir ideolojinin ortaya çıkıp genel kabul görmesi olası değildir. Ama silahlı kuvvetlerin başarılı profesyonelleşmesiyle durum köklü bir değişme gösterir. Eski müttefiklere aşağılayarak bakılır, yeni bağlantılar kurulur ve askeriyenin birleşik kimliği hızla yükselir. Ardından da bu yükselen kimlik askeriyenin kendini sivil kesimler üzerinde belirgin bir üstünlüğe sahip olarak görmesini daha da şiddetlendirir.

Çözümlemenin bu noktasında «neo-realistlerin» silahlı kuvvetlere atfettikleri ikinci bir özellik üzerinde durmak yararlı olabilir: sivil kesimlerinkinden daha büyük bir teknik yeterliliğin gerçekten varlığı. Sözkonusu yazarlara göre bu, üstün bilimsel-teknolojik özelliklerin, sonuçlara ulaşmada araçların akılcı kullanımı konusundaki eğitimin ve «modern» eğilimlerin sonucu olmalıdır. Bu silahlı kuvvetlerin varsayılan iç birliğiyle birarada, arkeriyeye «neo-realist» yorumun ona atfettiği üstün yetenekleri verecektir.

Okuması - yazması olmayan büyük bir çiftçi kitlesinin ve küçük bir geleneksel iş adamı tabakasının bulunduğu bir toplumda, yüksekçe bir düzeyde profesyonel silahlı kuvvetlerin teknolojik bilginin ve karar almanın üstün normlarının baskın çekirdeği olacağı konusunda pek kuşku yoktur —tabii eğer böyle bir üçlüden oluşan herhangi bir toplum hiç görülmüşse. Ama burada tartışılan yakıştırmanın yüksek veya orta modernleşme düzeyinde bir toplumda ne anlama geldiğini görmek hiç de kolay değildir. Eğer bu yakıştırma ciddi olarak tartışılacaksa atıfta bulunduğu teknik yeteneklerin açıkça belirlenmesi gerekir. Bu teknik yetenekleri sivil kesiminkilerle karşılaştırmanın ve ölçmenin kriterleri nelerdir? Şu ya da bu konu üzerindeki üstünlük ve «neo-realist» yaklaşımın orduya yüklediği ayrıcalıklı «kalkınmacı» rolün bulunma olasılığı arasındaki nedensel ilişkiler nelerdir? Arjantin'de veya Brezilya'da örneğin hangi faaliyetin «kalkınma» ile (kalkınmanın hangi tanımı olursa olsun) herhangi bir bağı vardır?[71] subayların sivil kesiminkinden daha üstün yetenekleri veya daha gelişmiş eğitim türleri olduğunu ileri sürmek ve kanıtlamak mümkün müdür? Korkarım, «neo-realist» yazarlar yine askeri örgütün görünüşteki itibari değerini dikkate almışlardır: Bu örnekte de örgütsel evrimlerindeki belirli evrelerde subayların dile getirebileceği üstünlük duygularını.

71. Kavramın, «mevcut düzenin korunması» biçiminde tanımlanarak sonuçlandığı açık değilse.

Önerme 9: Askeri profesyonelleşmenin (özellikle iç birlik ve birleşik özdeşleşmenin) sonuçları, sivil kesimlere karşı üstünlük duygusuyla birleşerek, askeriye tarafından, toplumun bütün önde gelen sorunlarını potansiyel olarak militarize edecek siyasi ideolojiler benimsenmesini kolaylaştırır; bu da profesyonelleşmeyi ve sivillere karşı üstünlük duygusunu artırır. Bu tür ideolojilerin benimsenmesi, aynı zamanda, erişilmiş profesyonelleşmenin (özellikle de yüksek iç birlik düzeyinin) korunmasını, —askerler tarafından tanımlandığı ve yorumlandığı biçimiyle— yüksek ulusal çıkarlar düzeyine çıkarır.

ABD'nin etkinlik alanı içindeki uluslarda «ulusal güvenlik doktrini» bu rolü başarıyla yerine getirir. Bu ideolojiyi daha önce incelemiştim ama burada şunu vurgulamakta yarar var: Bu ideoloji (veya herhangi bir «işlevsel eşdeğerlisi»), küçük gruplara bölünmüş subayların ve pek az profesyonel silahlı kuvvetlerin formüle edebileceklerinden çok daha büyük ve kapsamlı bir egemenliğe yönelik askeri bir siyasi müdahaleyi yasallaştırır.[72] Bu ideolojinin temel özelliklerinden biri, silahlı kuvvetlerin birleşik çıkarlarına tanıdığı üstünlüktür. Her «cephedeki» «iç savaşlar» tümüyle ordunun yetki alanı içindedir. Ordu içindeki birlik «zafer»in önkoşuludur. Öyleyse, herşey silahlı kuvvetlerin iç birliğinin kazanılıp korunmasına tabi kılınmalıdır. Silahlı kuvvetlerin yapısal konumu, özellikle örgütlü şiddet araçları üzerindeki denetimi, —profesyonelist dürtü başarılı olduğu takdirde ve o zaman— birleşik çıkarların «Ulus'un en yüksek çıkarları» ile özdeşleştirildiği siyasi egemenliğe haklılık kazandıracak bir ideolojinin geliştirilmesine ya da benimsenmesine olanak verir.

Subayların siyasi ideolojisindeki değişim ve bunun profesyonelizmin daha düşük bir düzeyden eskisine oranla daha yüksek bir düzeye kaymasıyla gelen örgütsel değişimlerle yakın bağlantısı en büyük önemdedir. Subayların siyasi ideolojisinin içeriği, bunun gösterdiği değişim ve örgütsel değişimlerle bağlantısı «neo-realist» yaklaşımın üçüncü bir bileşeni ile karşılaştırılmalıdır. Bu bileşen, orduya, askeri kurumlardaki eğitimin sonucu olarak belirli bir **ethos** yakıştırılmasıydı. Bu **ethos** güçlü bir göreve bağlılık, sivil kesimlerin çıkarlarına karşı belirli bir kayıtsızlık, «püriten» bir eğilim ve —«neo-realistlerin» tüm bu konularda çok daha az değer verdikleri— sivil kesimlerinkinden daha zayıf bir yozlaşma eğiliminden oluşmaktadır. «Neo-realist» bakış açısının bu üçüncü yakıştırması

72. Öbür Güney Amerika ülkelerinde bu ideolojinin öneminin analizi konusunda bakınız, P. V. Beltran'ın yayına hazırladığı **Las Fuerzas Armadas Hablan** (Paidos, 1969); A. Stepan, **op. cit.**, özellikle sayfa 172; L. Einaudi, «The Peruvian Military: A Summary Political Analysis» (The Rand Corporation, 1969); ve A. Quijano Obregon, **Nacionalismo, Neoimperialismo y Militaroismo en el Peru** (Ediciones Periferia, 1971).

yine askeri örgütün görünüşteki itibari değerini göz önüne almaktadır: bu örnekte de subayların kendilerini nasıl gördüklerini, kendilerine biçtikleri değeri. Bu yeni sorunun bazı yönlerine değinmek yararlı olacaktır.

Birincisi, bu yakıştırmayı doğrulayacak ya da yalanlayacak ampirik veriler olmadığından, subayların kendi gözlerindeki imgeleriyle gerçek davranışlarının ne derece örtüştüğünü saptamak olanaksızdır. Bu konuda en az kuşku duyulabilecek saptama, sözkonusu örtüşme düzeyinin ülkeden ülkeye ve aynı ülkede belirli bir zamandan bir başkasına büyük ölçüde değişeceğidir.

İkincisi, bu davranışlara veya eğilimlere kimler sahiptir? Tüm hiyerarşik kademelerdeki tüm subaylar mı? Değilse, bu tür eğilimlerin (daha önce irdelediğim «neo-realistlerce» yapılan öbür yakıştırmalarla birlikte) subayların ayrıcalıklı bir «kalkınmacı» rol oynamalarına olanak sağladığını doğrulayabilmek için, bu eğilimlere kimlerin sahip olması gerekir? Bu anlamda şöyle bir hipotez formüle edilebilir: Böyle bir **ethosun** gerçekten var olması, askeriyenin siyasi katılım düzeyinin azalan bir fonksiyonudur; silahlı kuvvetlerin siyasi katılımı arttıkça bu **ethos** azalır. Bir subay grubu iktidara el koymaya giriştiğinde (iktidarı ele geçirdiğinde daha da fazla) enerjisinin, hazırlıklarının ve zamanının önemli bir bölümünü kalkınma hedeflerine ulaşmaya hasretmelidir.[73]

Bu faaliyetler pek ender olarak askeridir. Bunlar askeriyeyi, kararlar almak için, silahlı kuvvetlerin örgüt içi yaşantıyla daha fazla çevrili olduğu dönemde (varsayıldığı üzere) kazandığı eğilim ve davranışlarında muhtemelen önemli değişiklikler yaratacak kesimler, sorunlar ve kurallarla günlük ilişkiler içine sokacaktır.

Üçüncüsü, varsayılan bu «işlevsel» eğilimler subaylara yakıştırılabilecek biricik eğilimler değildir. Siyasi olan herşeye karşı güçlü bir önyargı, zihni katılık, bürokratlaştırma ve düzen ve istikrar kavramlarına körü körüne bağlılık da atfedilebilir. Bunlar gibi, söz konusu edilebilecek başka eğilimler «sosyo-ekonomik kalkınma»yı yürütüp geliştirmek gibi karmaşık görevleri yerine getirmek için hiç de uygun görünmemektedir.[74] Bu (varsayılan) olumlu ve olumsuz özellikler karmaşık bir eğilimler grubunun varlığına işaret eder. Ampirik veriler olmaksızın —ki hemen hiç yoktur— bu varsayılan eğilimlerin birbirleriyle nasıl bir etkileşim içine girerek askeriyenin

---

73. Tabii insan «ulusal güvenlik doktrini»nin büyük ölçüde doğru olduğuna inanmıyorsa.

74. Askeriyenin eğilimlerinin sezgisel bir bileşimi, burada eleştirilen yetersizliklerin (failings) çoğundan sakındıkları halde askeri eğilimlerin silahlı kuvvetlere «kalkınmada» ayrıcalıklı bir rol oynama olanağı verdiği sonucuna vararak savlarında yalpalayan S. Finer, M. Janowitz ve E. Lieuwen gibi yazarların vargılarının temelini oluşturur.

siyasi davranışını varsayılan yönde etkileyecek bir genel eğilim yaratacağını bilmek olanaksızdır.[75]

Dördüncüsü ve sonuncusu, dokuzuncu önerme askeri davranışın belirli etkenlerini daha belirli bir politik düzeyde konumlandırmanın daha yararlı olacağını öne sürmektedir. Bu düzey, silahlı kuvvetlerin toplumdaki rolünü tanımlayan, öbür kesimlerle ilişkilerini ortaya koyan ve iktidar üzerindeki egemenliklerini meşrulaştıran dile getirilmiş ideolojilerin düzeyidir. Bu ideolojilerin sağlıklı bir incelenmesinden doğan askeriyenin siyasi davranışındaki olası sapmaların derecesi, ampirik dayanakları çok daha belirsiz ve siyasi konulardan yalıtılmış olan (varsayılan) eğilimlerinkinden her zaman çok daha az olacaktır.[76]

Önerme 10: Önceki önermelerde sıralanmış olan koşullar bulunduğu takdirde silahlı kuvvetlerin iç birliği çok yüksek bir örgütsel başarıya, bunun korunması ise üyelerinin zihinlerini meşgul edecek en önemli konu haline dönüştürülür. Kitle pretoryanizminin sürekliliği iç birliğin korunması ve/veya askeri kurumun sürekliliği için kaçınılmaz bir tehlikedir. Birliğin korunmasını güven altına almadaki birleşik çıkar, askeri müdahalenin ve iktidara yükselişin muhtemel olduğu kritik noktayı oluşturur. Ama birliğe ve sürek-

---

75. Bu demektir ki, gerçekten önemli olan, varsayılan eğilimlerin listesi değil, her somut durumda bunların hangi biçimde bir araya geldikleridir. Bunları birbirinden yalıtmak, yazarın değer yargılarınca önceden belirlenen sonuçlara ulaşma olanağı sağlayan bir zihin jimnastiğidir. Örneğin insan düzen ve istikrar çabalarını vurgulamak istediğinde, «neo-realist yazarların» aksiyomlaştırdıklarıyla taban tabana zıt olan E. Nordlinger'ın önerdiği türden sonuçlara varır: «(Subayların) siyasi istikrar görüşü, eklemlenmiş ve güçlü bir biçimde dile getirilmiş taleplere bir idari tepkiciliğin ürünü olduğu ölçüde, toplumsal ve ekonomik değişimi engeller; bu taleplerin bastırılması, bunların karşılanmasını büyük ölçüde konu-dışı bırakır.» Nordlinger, **op. cit.**, sayfa 1137-1138.

76. Bu sav, analitik açıdan, az önce incelenmiş bulunan eğilimlerin yakıştırılması ile belirlenenden daha yararlı görünen bir olgular ve analiz düzeyinin ileri sürülmesi biçiminde anlaşılmalıdır. Doğal olarak, bu iki soruşturma düzeyinden birinin seçilmesi gerektiği anlamına gelmez. Siyasi ideolojiler ve varsayılmış bir **ethos**, tutumsal «derinlikleri» farklı analiz düzeyleridir ve bu bakımdan her ikisi de geçerli inceleme malzemesidir. Dahası, insan (eğer varsa) ne tür kişisel özelliklerin askerlik mesleğinin seçilmesini etkileyebileceğini ve askeri örgütteki eğitim sürecinin bu özellikler üzerinde ne gibi etkileri olabileceğini belirlemeye çalışmak gibi daha da büyük bir psikolojik «derinliği» olan soruşturma düzeyleri düşünebilir. Bunların tümü ilginç olasılıklardır ama incelenen psikolojik faktörler «derinleştikçe» ilgilenilen bağımlı değişkende (siyasi davranış) sapma olasılıkları daha da artar, sürece katılan değişikenler daha da çoğalır ve —belki de hepsinden daha çok— uygun ve güvenilir veri bulmak daha da olanaksızlaşır. Bu son sorun, hele hele silahlı kuvvetlerin siyasi sosyolojisi gibi elde edilebilecek bilgilerin kıtlığı ve akla yakın bir biçimde doğrulanmış kuramsal önermelerin azlığı ile karakterize edilen bir alt-disiplinde, önemsiz olmaktan çok uzaktır.

liliğe karşı ölümcül bir bela olarak görülünceye kadar (ki gerçekten de öyledir), pretoryanizm, yeni askeri müdahaleleri kışkırtan güçlü dürtüler yaratır. Öncekilerin tersine, profesyonel silahlı kuvvetlerin yaptığı darbeler, toplumsal bağlamın askeri örgüte ve onun profesyonel başarılarına yönelik tehditleri bertaraf etmesi beklenen biçimlerde radikal dönüşümünü hedefler.

Bu önerme birleşik askeri çıkarların, yeni darbelerin gündeme getirilmesini ve bunların yönelik olduğu sonuçları açıklayıcı bir faktör olarak algılanmasının önemini vurgulamaktadır.[77] Subayların (bireysel kariyerlerini de içeren) çıkarları, profesyonelizmin ima ettiği siyasi iktidar potansiyelinin genişlemesi ve haklılık kazandıran ideolojilerin ortaya çıkması, iç birliğin korunmasının ve örgütün varlığını sürdürmesinin askeri liderlerin düşüncelerine egemen olmasına neden olur. Pretoryan koşullarda siviller, taleplerine ulaşmada silahlı kuvvetlerin etkisini çabucak kavrayıp onlardan bu talepleri karşılayacak sınırlı eylemler beklerler. Ama profesyonel askeri liderler, sivil çekişmelerde sık sık yer almanın kaçınılmaz olarak gruplaşmaları geri getireceğini iyi bilirler.[78] Bu, askeriyenin, kitle pretoryanizminin ve yüksek modernleşmenin son evrelerinde bir «siyasi boşluk» yaratarak, siyasi katılımdan geçici olarak geri çekilmesiyle sonuçlanır. Pretoryanizm, toplumsal sorunların önemini korumasıyla ve artık askeri müdahalelere uğramayan hareketler ve kesimlerin (özellikle halk kesimlerinin) siyasi faaliyetlerindeki artışla birlikte, tüm gücüyle sürer.[79] Ama hem pretoryanizm, hem de askerlerin siyasetten «geri çekilmesine» eşlik etme eğilimindeki büyüyen çatışmaların özellikleri, sonunda askeri örgütün iç birliğine ve sürekliliğine yönelik en ciddi tehdit olarak algılanır. İster si-

---

77. Bu, birleşik çıkarların (bir başka deyişle, böyle çıkarların kabulünün) etkisinin, profesyonelleşme derecesi arttıkça artacağı hipotezini doğrulama eğilimindedir. Farklı genel kavramlar içinde, olsa da, çeşitli yazarlar silahlı kuvvetlerin birleşik çıkarlarının önemini vurgulamışlardır; bakınız, S. Finer, A. Stepan, E. Lieuwen, **ops. cits.**; E. Lieuwen, **Generals versus Presidents -Neo Militarism in Latin America** (New York, 1964); M. Needler, «Anatomy of a Coup d'Etat: Ecuador 1963» (Institute for the Comparative Study of Political Systems Washington, D.C., 1964).

78. Önceki bölümlerde gösterilmiş olduğu gibi, silahlı kuvvetlerin «çok aşırı koşullar» dışında müdahaleden kaçınması gerektiği yolunda 1963-1966 döneminde General Ongania'nın yaptığı türden olumlamaların gerçek anlamı budur. 1964 Brezilya darbesinden önce General Castello Branco'nun aldığı benzer bir tutum için, bakınız, A. Stepan, **op. cit.** ve T. Skidmore, **Politics in Brazil, 1930-1964)** (Oxford Üniversity Press, 1967).

79. Yunan darbesinden hemen önce görülen siyasi faaliyetin ve toplumsal muhalefetin artış düzeyi için bakınız, K. Legg, **op. cit.** ve O. Ianni, **O Colapso de Populismo no Brasil** (Editorial Civilizacao Brasileira, 1968). Arjantin örneğinin daha ayrıntılı bir analizi ve Brezilya örneğinin daha tam bir bibliyografyası için **Modernization and Bureaucratic Authoritarianism** adlı kitabıma bakınız.

lahlı kuvvetlerin bölünmesine yol açacak tavırlar almaktan kaçınamayacağı ulusal sorunlar aracılığıyla (Arjantin'de Peronistlerin seçime katılmaları örneğindeki gibi) olsun, ister silahlı kuvvetleri bertaraf etmeye, ister en azından onu yeniden ve temelden kurmaya kararlı görünen kitle hareketlerinin ortaya çıkışıyla olsun, kitle pretoryanizmi ortamı mutlaka profesyonel silahlı kuvvetler tarafından bir darbe yapılması için güçlü teşvikler doğurur.

IV. Bazı Tahminler ve Projeksiyonlar

«Karmaşık örgütler için belirsizlik en temel sorun, belirsizliğe uyum ise yönetim sürecinin özü olarak görünür... Dış belirsizlikler, 1) genelleşmiş belirsizlikten veya geniş anlamıyla kültürde neden/sonuç anlayışının yokluğundan, ve 2) örgütsel davranışın sonuçlarını kısmen çevre unsurlarının davranışlarının belirlediği beklenmedik olaylardan köklenir.»[80]

Bu gözlemler ordu düşünülerek yazılmamıştı. Bunlar sivil örgütlerin (özellikle özel firmaların) davranışları üzerinde çalışan bir öğrencinin vardığı sonuçlardı. Örgütler, iç durumlarını ve/veya sürekliliklerini etkileyecek belirsizlikleri azaltmaya çalışır. Bu amaçla, belirsizliği oluşturan etkenleri denetleyenlerle, örgüt için elzem «ortamı» istikrara kavuşturacak «çözümleri» görüşmeye çabalarlar.[81] Başka durumlarda örgütler, görüşmek yerine, daha hırslı bir strateji benimseyebilirler: Ortamı düzenleyecek tatmin edici bir yol yoksa, örgüt «sınırlarını genişletmeye» —güvenilmez birimleri kuşatmaya veya kendisine katmaya— uğraşır.[82] Hem görüşmede, hem genişlemede örgüt yöneticileri, belirli faaliyet türlerinde örgütsel uzmanlaşmanın sonucu olan karar verme kalıpları kadar, algılama ve değerlendirmede kendi eğilimlerini de yansıtan kavramlar ve stratejilere göre davranır.[83]

---

80. J. Thompson'ın **Organizations in Action** (McGraw Hill, 1967), sayfa 159-160, kitabından alıntılanmıştır. Ayrıca, bakınız, J. Cyert ve J. March, **A Behavioral Theory of the Firm** (Prentice Hall, 1963) ve J. March— H. Simon, **Organizations** (Wiley, 1958).

81. Bunun bir örneği, bir piyasa kesiminde «rakip» firmalar arasında satış fiyatları üzerinde anlaşmaya varılmasıdır.

82. J. Thompson, **op. cit.**, sayfa 160. Bunun bir örneği, rekabeti ortadan kaldırarak bir tekel oluşturmaktır.

83. Büyük bir örgütte herhangi bir başarılı kariyer, örgüt faaliyetleri için son derece «işlevsel» sayılan konularda uzmanlaşma anlamında büyük bir «yatırım» gerektirir. Bu da, kariyer sürecinde öğrenilmiş olanlardan farklı kavrama, değerlendirme ve karar verme kalıplarında yüksek düzeyde bir «eğitilmiş yetersizlik» ifade eder— karşılaşılan sorun uzmanlık alanında karşılaşılabilecek tipik sorunlarla pek az ilgili olsa da. Bu eğilimlerin ve karar verme «programlarının» öğrenilmesi konusunda öncelikle bakınız, J. Cyret ve J. March, **op. cit.**

Modern organizasyon teorisinin bu bulgularıyla bu makalede incelenen siyasi davranış kesimi arasında çarpıcı bir paralellik vardır. Askeriyenin, pretoryan siyasi oyunda doğrudan katılımdan «geri çekilmesi», önemli ölçüde örgütünün sürmesi ve pekişmesini güven altına alma kaygısı tarafından belirlenir. Ama bu «geri çekilme» örgütün durumunu hiç kuşkusuz geliştirse de, ne içinde bulunduğu pretoryan ortamın körüklediği belirsizlikleri, ne de bu ortamın askeri örgüt için oluşturduğu tehlikeleri ortadan kaldırır. Tam tersine, bunları daha da ağırlaştırır görünecektir. Daha düşük bir profesyonelleşme düzeyinde daha yüksek bir düzeye geçişin gerektirdiği örgütsel iç hesaplaşma dönemi silahlı kuvvetleri toplumsal bağlamından yalıtır. Askeri liderler, bu yalıtımı daha uzun bir süre korumanın iç birliği kıracağını ve örgütün sürekliliğini tehdit edeceğini çok geçmeden farkederler. Toplumsal bağlam, askeriyenin, içerdiği tehlikeleri kesinlikle bertaraf etmesini sağlayacak (sağlayacağı varsayılan) bir biçime dönüştürmeyi başaramadığı takdirde denetleyemeyeceği bir tehlike kaynağıdır. Toplumsal bağlamdan gelen belirsizlik, mükemmel bir birliğe ve uyuma kavuşmuş (yani artık belirsizlik kaynağı olmayan) bir toplum yaratmayı amaçlayan ütopyacı bir siyasi projeyi tamamlamaya yönelik büyük bir heves ve örgütsel başarı duygusu yaratarak bunları kamçılar.[84] Buraya kadar söylenenlere uygun olarak, toplumsal bağlamın ilgili yönlerinin algılanıp değerlendirilme biçimleri, örgütün eğilimlerine ve önyargılarına büyük ölçüde denk düşer: Bağlamdaki «aktörler», çeşitli «cephelerde» yenilmeleri gereken «düşmanlar»; toplumsal sorunların çözümü ise kazanılması gereken «savaşlar», tamamlanması gereken «operasyonlar»dır. Toplumsal bağlama ve aktörlerine karşı temel bir düşmanca yaklaşım ve onlara karşı koymak için uygun görülen araçlar, askeriyenin, öngörülen kamu politikalarının «ilerici» ya da «tutucu» içeriğinden bağımsız olarak, otoriter siyasi biçimler oluşturmasına katkıda bulunur.[85]

Bu analojiler hiç de düzmece değildir. Bunların geçerliliği, silahlı kuvvetlerin siyasi davranışının, şimdiye dek açıklanmamış veya paradoksal görülmüş olan çeşitli yönlerini, toplumsal bağlamdaki belirsizliğin azaltılmasını amaçlayan örgütsel davranış alt-başlığı

---

84. Buraya dek söylenenlerden beklenebileceği gibi, bu ütopyacı görüş profesyonelleşmiş silahlı kuvvetlerce iktidara el konmasını izleyen hemen sonraki dönemlerde özellikle belirgindir. Ongania ve Castello Branco'nun başkanlık dönemleri bunu yeterince göstermektedir.

85. Yukarıda belirtilen konunun bu «oluşturmaya» «katkıda bulunduğunu tekrar edeyim, çünkü tam bir açıklama, daha geniş toplumsal bağlamda yer alan ve hem bu incelemenin birinci bölümünde sıralanmış olan hem de daha önce belirttiğim kitabımda ayrıntılı biçimde incelenmiş bulunan kritik bağımsız faktörleri dışlayamaz.

altında toplamamıza olanak verecektir. Ayrıca bu analojiler, özel örgütlerin davranış kalıplarıyla silahlı kuvvetlerinkiler arasındaki iki temel farklılığı doğru perspektife oturtmamıza yarayacaktır. Bunlardan ilki, silahlı kuvvetlerin, özel örgütlerin pek ender olarak bulabileceği araçları kullanabilmesidir. Örgütlü şiddet aygıtları üzerindeki denetimi ve yüksek iç birlik düzeyi temelinde, profesyonelleşmiş silahlı kuvvetlerin öbür aktörlerle sosyal bağlamın «tatmin edici» bir istikrara kavuşturulmasını **görüşme** ihtiyacı yoktur (pretoryanizmin ileri sürdüğü görüşme pek yararlı olamayacaktır). Silahlı kuvvetler, öbür siyasi aktörlere, zor kullanarak veya açıkça zor kullanma tehdidinde bulunarak sosyal bağlamın istikrara kavuşturulması için kendi tercih ettiği yolları **empoze edebilir.** İkinci temel farklılık ise, silahlı kuvvetlerin yapısal konumuna bağlı olarak ilgili toplumsal bağlamlarının yalnızca kendilerinin de bir parçası oldukları tüm ulusal bütünlük olabileceğidir. Bunun sonucu, askeri örgütün gerçek ve ideolojik «sınırlarının», James Thompson'ın gözlemlerine göre, askeri liderlere önemli görünen tüm toplumsal sorunları kararlarının yörüngesine oturtmayı hedefleten genişlemesidir. Silahlı kuvvetlerle ilgili bağlamın ulusal karakteri, herhangi bir istikrar sağlama girişiminin ulusal yönetimin doğrudan denetiminin ele geçirilmesi üzerinde toplanacağını da ima eder. Bu, toplumsal bağlamın en etkin ve kesin biçimde değiştirilebileceği iktidar ve yasallık odağını da temsil eder.

En düşük düzeyde profesyonelleşmiş silahlı kuvvetler, güçlü bir birleşik kimlik duygusundan yoksun, sivil-asker koalisyonlarının nominal toplamı olma eğilimindedir. Profesyonelleşmiş silahlı kuvvetler ise, tam tersine, sivil kesimlerden ayrılıklarının tam anlamıyla bilincinde ve yeteneklerinin onlarınkine oranla çok üstün olduğu inancındadırlar. Bu da subayların, sivil olan her şeyden açıkça farklılaşmış bir örgütün üyeleri oldukları yolundaki kendi gözlerindeki imgelerini ve aynı zamanda kendi siyasi davranışlarını, ortak çıkarları olarak gördüklerine uydurmalarını körükler. Profesyonelleşmiş silahlı kuvvetler, profesyonelizmlerine karşın değil, onun yüzünden, yeni bir siyasi rejim kurarak nükseden sivil-askeri bunalımları yenme sorumluluğunu üstlenme eğilimindedirler. Bütün büyük toplumsal sorunların potansiyel militarizasyonunu ve ortak görüş, birlik ve uyum doğrultusundaki kararlılıklarını ideolojik olarak meşrulaşmış sayarlar. Kitle pretoryanizmi ve yüksek modernizasyon koşullarında ordunun kamu politikası, temelde toplumsal çatışmayı ve toplumsal devrimci hareketleri bastırmayı, halk kesimlerini siyasi yönden hareketsizleştirmeyi, «halk» liderlerinin politikaya doğrudan ya da dolaylı tüm katılım kanallarını tıkamayı ve teknokratik ve «apolitik» bir «kalkınma» kavramı oluşturmayı içerir. Bu kavram, kaçınılmaz olarak, tüm kaynakları (ekonomik kaynaklar da dahil) büyük kamu ve özel ku-

ruluşlar yararına yoğunlaştırmaya yöneltir; siyasi hayatiyeti ise, öbür gerekli koşullar arasında, halk kesimlerinin etkin biçimde hareketsizleştirilmesini zorunlu kılar. Ek olarak, büyük ölçekli projeleri gerçekleştirmek için yerli özel sermaye ve teknolojinin yetersiz olduğu gerçeği, profesyonelleşmiş silahlı kuvvetlerin dayattığı bürokratik-otoriter rejimin sınırları içinde yabancı özel sermayenin güç dağıtımında kritik bir rol oynamasına yol açar.[86]

Profesyonelleşmiş silahlı kuvvetlerin siyasi ütopyası, yüksek modernizasyonun getirdiği sayısız gerilimlere ve bunun olası doğal sonucu kitle pretoryanizmine karşı savunmacı bir tepkidir.[87] İktidar bir kez ele geçirildikten sonra, alınan sonuçlar o ütopyacı yaklaşımın beklentilerinin çok gerisinde kalır. Ama böyle de olsa, bürokratik-otoriter rejimin başlatılması ve pekiştirilmeye çalışılması toplumdaki siyasi ve ekonomik gücün dağılımını değiştirme etkisine sahiptir. Büyük kamu ve özel kuruluşlar, önceki dönemde siyasi parti ve kitle hareketleri liderleriyle, sendikalarla ve küçük firmaların temsilcileriyle paylaşmak zorunda oldukları güç ve kaynaklarını yoğunlaştırırlar. Artık ihracat için değil, yalnız iç pazar için üretim yapan yabancı firmalar eliyle dışa bağımlılık pekişir. Kitle iletişim araçlarının hızlanan yayılımı (bunun yanından kentli nüfus yoğunluğunun artışı), teknokratik rollerin üstünlüğü ve yerel

---

86. Bu makalede yalnızca kıyısından ele alınan, ama kitabımda kullanılan farklı analiz düzeyleri için odak noktası olan bir tema, daha geniş toplumsal bağlamda iktidar burcudur (takım-yıldız). Yüksek bir modernizasyon düzeyinin yapısal özelliklerinin de derinden koşulladığı bu burç mevcut toplumsal sistemi ve onun uluslararası bağlantılarını koruma eğilimindedir. Bunu (Brezilya'da Arjantin'den daha başarılı gerçekleştirilmiş olan, ama her iki durumda da büyük gelişme göstermiş bulunan), (hepsinden çok askeriyenin denetiminde olan) büyük kamu kuruluşları ve (hepsinden çok yabancıların elindeki) özel kuruluşlar yararına sosyo-ekonomik kaynakları ve siyasi iktidarı daha da yoğunlaştırma yönündeki derin sosyo-ekonomik dönüşümler yoluyla gerçekleştirir. Modernizasyonun, giderek artan ölçüde daha büyük önem verdiği (en azından, bürokratik-otoriter bir rejim oluşturan ve halk kesimlerine o zamana dek açık bulunan siyasi katılım kanallarını kapayan darbe anında bu kesimler ve kurumlar arasındaki büyük çıkar uyuşması, askeriyenin burada tartışılan kurumsal hedeflerinin neden daha geniş toplumsal bağlam içinde kendilerini daha iyi ifade edebildiklerini açıklamaya yardımcı olur.

87. David Apter'a uygun biçimde (**op. cit.**, 1971) bu bir «sağkanat radikalleşmesi» durumu olacaktır. Yeni politik rejimin oluşturulmasının amacı (ve büyük ölçüde, sonuçları) toplumsal kaynakların dağılımında köklü bir değişimin getirilmesidir. Yeni önemli toplumsal değişimler getirmedeki etkilerini zımnen küçülterek bu girişimleri «gerici» veya «tutucu» diye niteleme yolunda bir eğilim vardır. Bu değişimlerin içeriği öznel olarak benimsenmeyebilir (benim için öyledir), ama bu, teşhis edilip incelenmesinden apayrı bir sorundur. Bu konunun, buradakine benzer biçimde bir incelenmesi için, bakınız, F. Cardoso, «El Modelo Politico Brasileno», **Desarrollo Economico**, 11, sayı 42, sayfa 218-247, (1972).

silahlı kuvvetlerin elit kesimleriyle ABD silahlı kuvvetleri arasındaki yakın bağlar, bağımlılığı daha da artırır.[89]

Ağırlıklı olarak savunmacı tüm ideolojilerde olduğu gibi, profesyonelleşmiş silahlı kuvvetlerinin siyasi ütopyasının harekete geçirici içeriği zayıftır ve davranış üzerindeki gerçek etkisi yürütme gücünün görece kısa bir süre kullanılmasının ardından azalmaya başlar. Silahlı kuvvetlerin iktidara gelmesiyle, ulus yönetiminin gerçekleri ideolojilerinin basit açılarını köreltmeye başlar; özellikle de, Arjantin örneğinde olduğu gibi, yeni rejim toplumsal muhalefetin dile getirilmesini engellemeyi ve teknokratik bir «kalkınma» kavramı oluşturmayı başaramadığı zaman. İdeolojinin etkin gücünün yitmesi kitle pretoryanizminin, toplumsal bağlamda sıfır-toplamlı koşulların ve orduda gruplaşmaların yeniden ortaya çıkması demektir.

Önerme 11: Ulus yönetimini doğrudan ellerine geçirdiklerinde, profesyonelleşmiş silahlı kuvvetlerin liderleri iç birliğin korunmasıyla uğraşmayı sürdürürler. Bu uğraşı karar verme ölçütlerine nüfuz eder ve bu durum, etkin ve hızlı karar verme konusunda askeriyeye yakıştırılan yüksek yeteneklerle hiç de uyuşmaz.

Bir «ulusal güvenlik» ideolojisinin (ya da eşdeğerinin) ve bir toplumsal uyum ve birlik ütopyasının paylaşılması, kamu ve özel malların çeşitli bölgeler ve kesimler arasında nasıl bölüştürüleceğine değin ölçütler kadar temel sorunlar üzerinde günlük anlaşmazlıklar çıkmasını engellemez. Askerlerin bu anlaşmazlıkları iç gruplaşmaları körükleyecek noktalara kadar götürmeme kaygısı görevini aksatmaya kadar varır: Karar vermede belirgin bir yavaşlık; yönetsel karar verme inisiyatifinin çeşitli askeri kademelerin veto yetkisiyle sınırlandırılması;[90] (devlet başkanlığı da dahil olmak üzere) yönetim mevkilerine atamalarda askeri kıdem ölçütünün uygulanması:[91] belirli yürütme işlevlerinin ve rekabet alanlarının geçici olarak belirli hizmet dallarına bölünmesi; gerçekte kendi alanlarından sorumlu görevlilerin faaliyetlerini koordine etmedeki büyük güç-

88. Bu konuların incelenmesi için, yine bakınız, F. Cardoso ve E. Faleto; **op. cit.**, ve benim **Modernization and Bureaucratic Authoritarianism** kitabım.

89. Bu kavramlar için, bakınız, D. Apter, **op. cit.**, 1965.

90. Arjantin'de 1966'da başlatılan rejimin yüksek mevkilerindeki görevlilerinden çokça bir bölümü, karar verme inisiyatifinin üzerindeki veto kısıtlamaları ve işleyişindeki ağırlıktan açıkça yakınmışlardır. Bu bakımdan, 1966'da son verilen rejimin ciddi bir sorununun ve ilk askeri açıklamaların büyük önem verdiği bir konunun çözümlenmemiş olduğu, yanılma payı olmaksızın söylenebilir.

91. Brezilya'da başkanlık atamalarında kullanılan askeri hiyerarşideki kıdem esası kriterinin uygulanması ve bunun, aksi takdirde, silahlı kuvvetlerin bölünmesi tehlikesini doğurabileceği konusunda bakınız, A. Stepan, **op. cit.**, sayfa 253-266. Arjantin'de General Lanusse'nin başkanlığa atanmasında da benzer faktörler etkili olmuştur.

lükler.[92] Hükümet sorunlarının, düşünülmüş olandan çok daha karmaşık olduğu ve dikey karar verme kalıpları ve emirlerle çözümlenmekten çok uzak bulunduğu klasik keşfine varılır sonunda.[93]

Önerme 12: Ulus yönetiminin profesyonelleşmiş silahlı kuvvetler tarafından üstlenilmesi, iç birliklerini aşındırma konusundaki ciddi tehlikeyi yeniden gündeme getirir. Yönetimleri «başarılıysa», bu risk geçici olarak kontrol edilebilir, ama baskı düzeyinin yüksekliği ve askeri hükümetin birçok siyasi aktörden belirgin biçimde yalıtımı pahasına. Eğer yönetimleri «başarısız» olursa, iç birlik kaçınılmaz olarak kırılır. Askeri örgütteki temel çatlak, daha sağ bir radikalleşmenin («Devrimi derinleştirmenin») zorunlu olduğunu savunanlarla, mevcut koşullarda ehven-i şer olanın bir an önce en göz önünde bulunan iktidar konumundan «sıyrılmak» olduğunu savunanlar arasında belirir.

Arjantin örneğinde, gerçek toplumsal patlamalar, hükümetin halk kesimini ve en önemli destekçisi sendikaları siyasi bakımdan hareketsizleştirmeyi başaramadıklarını gösterdi. Hükümet, aynı zamanda, «düzen ve otoriteyi» güven altına almada, ekonomik büyüme hızını yükseltip istikrara kavuşturmada, enflasyonu düşürmede, ödemeler dengesi sorunlarını hafifletmede ve uygulamaya çalıştığı, sivil müttefiklerinin de talep ettiği teknokratik «kalkınma» kavramının gerektirdiği öbür tedbirleri yürütmede de «başarısız» oldu. Ek olarak, bürokratik-otoriter rejimlerde tipik olan kaynakların büyük ölçüde yoğunlaştırılması politikaları, büyük bir ulusal girişimci tabakasının çıkarlarını ciddi biçimde zedeledi. Öğrencilerin ve aydınların muhalefeti bu kesimlerde önemli ölçüde taraftar topladı. «Devrimi derinleştirme» yanlısı olan General Levingston'un yerini General Ongania aldı. Kısa bir süre sonra da, hızlı bir «çekilmeden» yana olan General Lanusse tarafından devrildi.

1971'de «iktidarı bırakmayı» «Devrime» «ihanet» sayan subaylarca yapılan yeni bir darbe ve silahlı kuvvetler tarafından verilen vaadler de başarısızlığa uğradı. Haziran 1972'de «devamcı» bir konumun mu, yoksa seçimler yoluyla iktidardan çekilme eğiliminin mi silahlı kuvvetler içinde ağır bastığı hâlâ açıklığa kavuşmamıştı. Bir başka deyişle askeri gruplaşmalar yeniden ortaya çıkmış, makalenin ilk bölümünde açıkladığım kitle pretoryanizmi ve sıfır-toplamlı sosyo-ekonomik süreçlerle birlikte yeniden gündeme gelmişti. 1966'da ordunun çizdiği siyasi ütopya çevresinde oluşturulan beklentiler,

---

92. Arjantin'de çok sayıda il, kamu işletmesi ve belirli dallarda görevlendirilmiş otarşik bütünlük vardır. Bu fenomenin de, daha önce belirtilmiş olanlar gibi, idari personel atamalarında ve bunların faaliyetlerinin koordinasyonunda daima «isabetli» olma olasılığıyla pek de bağdaşmadığı açıktır.

93. Askeri yönetimin bu karakteristikleri Arjantin örneğinden çıkarıldığı halde. A. Stepan, açıkça daha «başarılı» olan Brezilya örneğinde de benzer özelliklere işaret eder: A. Stepan, op. cit.

o hükümet darbesiyle başlatılan rejimin en dar teknokratik başarı ölçütlerine göre bile başarısızlığa uğradığının kabulüne uydurulmalıydı.

Bu konudaki düşüncelerimin temeli epeyce spekülatif olduğu halde, ordu içindeki yeni iç çatlağın temel bileşeninin birleşik çıkaranlayışı olduğu açıkça görünmektedir. Ama bu çıkarı korumanın en «tartışmasız» araçları geçmişte profesyonelleşme ve hükümet darbesi olarak görülürken, bugün «devamcılığın» mı, yoksa «sıyrılmanın» mı bunu sağlayacağı hiç de açık değildir. «Sıyrılma» seçimleri içermektedir - kitle pretoryanizmi yeniden ortaya çıkmıştır, hükümet halk tarafından hiç tutulmamakta ve «uygun» bir adayın seçilmesi için yeterli güvence sağlayamamaktadır. Öte yandan, şimdiki rejimin belirsiz bir zaman daha sürmesi, silahlı kuvvetler içinde şu anda bulunmayan düzeyde bir iç birlik gerektirmektedir. Hükümetteki başarısızlık askerlerin «kalkınmacı» yeteneklerinin gücüne inancını silmiştir, ve belki de korunan çıkarlar için son derece yıkıcı olabilecek büyük boyutlarda bir hükümet baskısına katlanılması gerekecektir.[94]

Bu makale, askeri kurumların siyasi davranışının bir yönü üzerinde yoğunlaştı: taleplerinin «tehdit» taktikleri ve daha da çok, ulusal hükümetlere karşı yaptıkları darbelerle formülasyonu.[95] Siyasette askeriye üzerine yazılanların çoğunun odak noktası da budur, ama günümüzde yaygın değerlendirmelerin neler olduğunu ve alternatif yaklaşım potansiyelini gösterdiğimi umuyorum. 1960, 1965 ve 1970 Arjantin silahlı kuvvetleri, ismen aynıydı. Ne var ki, siyasi davranışları birçok temel bakımdan farklılık gösteriyordu. Daha büyük toplumsal bağlam düzeyindeki ve örgütlerin bizzat kendi içlerindeki değişme süreçleri, silahlı kuvvetlerin siyasi davranışlarındaki —hedefleri siyasi ideolojileri, amaçlarına ulaşmak için ellerinin altında bulunan (ve ellerinin altında olduğunu sandıkları) araçlar ve yetenekler, ilan ettikleri kamu politikaları ve daha

94. Kişisel bir not eklememe izin verilirse, eğer sonunda gerçekten açık bir seçim yapılabilirse ve eğer yaşanmış olan bürokratik-otoriter deneyim sivil kesimin büyük bölümüne taleplerini daha düzenli bir biçimde formüle etmenin kendi çıkarlarına olduğunu öğrettiyse, gelecekteki bir hükümet pretoryen-olmayan rekabet koşullarını kurumlaştırmaya ve şiddetli sosyo-ekonomik darboğazlardan bir bölümünü çözümlemeye yetecek kadar bir siyasi süre bulabileceğine güvenebilir. Bunlar büyük «eğer»lerdir, ama, tartıştığımız konuyla ilgili öğrenme süreci türünde, yüksek düzeyde modernleşmiş ulusların siyasi demokratizasyonu için bir olasılık bulunabilir.

95. Buraya dek söylenmiş olanların tümünden çıkan şey üzerinde ısrarla durarak şunun açığa çıktığını umuyorum: Bu makalede hükümet darbelerini açıklamaya çalışmadım (birçok kez belirttiğim gibi, bunu kitabımda yapmaya çalıştım); buradaki amacım, askeriyenin bu darbelere katkısı oldu. Bu konu üzerinde dikkatle durmaya değer, çünkü ciddi analiz hataları bu iki konunun karıştırılmasından doğmaktadır.

sonra oluşturup uygulamaya çalıştıkları kamu politikaları— bu farklılıklar tarafından belirlenip etkileniyordu.

Sonuçta ortaya çıkan çerçeve, zaman içinde, iki yapısal düzey —daha geniş sosyal düzey ve örgütsel düzey— arasında ve bu düzeylerle silahlı kuvvetlerin siyasi davranışı arasındaki karmaşık etkileşimler çerçevesidir. Basitleştirerek, yüksek modernleşme düzeyinin bir yandan kitle pretoryanizmine, öte yandan askeri örgütte «profesyonelleştirici» değişimlere yol açacağı söylenebilir. Bunlar da, daha sonra, orduların parçası oldukları toplumsal bağlamı etkilemeye çalışmada kullandıkları araçlar ve hedeflerdeki kritik değişimleri etkiler. Birinci aşamada, bizzat askeri örgüt üzerinde toplanan kaygılar başarılı bir profesyonelleşme girişimini başlatır. İkinci evrede aynı güdü, bir kitle pretoryanizmi dönemi yaşamış ve yüksek düzeyde modernleşmiş toplumların karakteristiği olan «bürokratik» türde bir siyasi otoriteryanizm başlatan yeni bir darbe yapılmasını hazırlar. Bu darbe askeriyenin siyasi katılım düzeyini ve daha az profesyonelleşmiş bir kurumun subaylarının girişebileceklerinden çok daha büyük toplumsal sorunların militarizasyonunu ifade eder. Böylece, yüksek modernleşme koşullarında daha yüksek bir askeri profesyonelleşme düzeyine ulaşılır; bu da kısa vadede en yoğun ve kapsamlı türde bir askeri politizasyon başlatır. Bu durumun mantığı içinde kurulu bir paradokstur ve buna ikinci bir paradoks daha eklenir: bu politizasyon, askeri profesyonelleşmenin, korunması iktidarı ele geçirme kararına büyük katkıda bulunan temel bir bileşenini —silahlı kuvvetlerin iç birliğini— büyük olasılıkla yok edecektir. Öyleyse, kitle pretoryanizmi ve askeri gruplaşmalar, silahlı kuvvetlerin tam da bunların her ikisini birden yok etmek umuduyla kurduğu siyasi rejimde kolayca ortaya çıkar. Bu durumda «politikacılar» sahneye yeniden dönerler, ama bu görevde kalmaları büyük bir olasılıkla silahlı kuvvetlerin yeni bir profesyonelist girişiminin somutlaşması için gereken süreden daha uzun olmayacaktır.

Türkçesi: *Ahmet Serdar SİPAHİ*

KAYNAKÇA

Alavi, H., 1972, The state in post-colonial society, *New Left Review*, 1974.

Altvater, E., 1973, Notes on some problems of state interventionism, *Kapitalistate* No. 1.

Bacha, E., 1977, Issues and evidence on recent Brazilian economic growth, *World Development*, Vol. 5 No. 1/2.

Baer, W et al, 1973, The changing role of the state in the Brazilian economy, *World Development*, Vol. 1 No. 11.

Baer, W. et al, 1976, On state capitalism in Brazil, *Inter-American Economic Affairs*, Vol. 30, No. 3.

Barker, C., 1978, The state as capital, *International Socialism*, 1.

Bullock, P. and Yaffe, D., 1975, Inflation, the crisis and the post-war boom, *Revolutionary Communist* No. 3/4.

Cardoso, F. H., 1975, *Autoritarismo e democratizacão*, Paz e Terra, Rio de Janeiro
Cardoso, F. H., 1976, Estatizacão e autoritarismo esclarecido: tendências e limites, *Estudos CEBRAP*, 15.
Economic Commission for Latin America, 1971, Public enterprises: their present significance and their potential in development, *Economic Bulletin for Latin America*, 1.
Evans, P., 1977, Multinationals, state-owned corporations and the transformation of imperialism: a Brazilian case study, *Economic Development and Cultural Change*, Vol 26 No. 1.
Gamble, A. and Walton, P., 1973, The British state and the inflation crisis, *CSE Bulletin*, Autumn 1973.
Gramsci, A., 1971 *Prison Notebooks*, Lawrence and Wishart, London.
Lenin, V.I., 1970, *Selected Works*, Vol. 1. Progress Moscow.
Lessa, C., 1964, Fifteen years of economic policy in Brazil, *Economic Builetin for Latin America*, Vol IX, No. 2.
Maneschi, A., 1972, The Brazilian public sector, R. Roett (ed) *Brazil in the 60s*, Vanderbilt University Press, Tennessee.
Mantega, G., 1976, Oestado e o capital estrangeiro no Brasil, *Revista Mexicana de Sociologia*, Vol XXXVIII, No. 4.
Martins, C. E., (ed), 1977, *Estado e capitalismo no Brasil*, Ed. Hucitec-Cebrap, Sao Paulo.
Martins, L., 1976, *Pouvoir et développement économique-formation et évolution des structures politiques au Bresil*, Anthropos, Paris.
Marx, K., 1973 *The Grundrisse*, Penguin, London.
Mathias, G., 1977, Estado y crisis en América Latina, *Criticas de la Economia Politica* - edicion latinoamericana, No. 2.
Meireles, J., 1974, Notes sur le rôle de l'état dans le développement du capitalisme industriel au Brésil, *Critiques de l'économie politique*. No. 16 - 17.
Munck, R., 1976, *Brazil 1964 interpretation of a historical conjuncture*, PhD University of Essex.
O'Donnell, G., 1978, Tensiones en el estado burocrático autoritario y la cuestion de la democracia, *Documento CEDES* No. 11.
Oliveira, F. de 1975, A economia brasileira: critica á razão dualista, *Seloes CEBRAP* 1.
Reichstul, H.P., and Soutinho, L., 1977, «O setor produtivo estatal e o cielo» in Martins C.E., 1977.
Salama, P. 1976, El estado y las crisis en América Latina, *Criticas de la Economia Politica*, edicion latinoamericana, No. 1 and 2.
Sorj, B., 1976, *The state in peripheral capitalism*, PhD, Manchester University.
Souza, H. and Afonso, C., 1975, - The role of the state in the capitalist development of Brazil - the fiscal crisis of the Brazilian state. *Brazilian Studies* no. 7.
Tavares, M.C., 1976, *Acumulacao de capital e industrializacao no Brazil*, PhD, Federal University of Rio de Janeiro.
Tavares, M.C. and Serra, J., 1973, Beyond stagnation: a discussion on the nature of recent developments in Brazil, J. Petras (ed) *Latin America: from dependence to revolution*, Wiley & Co, New York.
Trotsky, L., 1971, *Results and prospects*, New Park, London.
Trotsky, L., 1975, «Discussion on Latin American questions», *Intercontinental Press*, 19 May.
Ziemann, W. and Lanzendorfer, M., 1977, The state in peripheral societies, *Socialist Register* 1977.

Bürokratik-Otoriter Devlet Yapısındaki Gerilimler ve Demokrasi Sorunu *

Guillermo O'Donnell**

Gerçekliğin zorlayıcı bir yönü vardır. 1974 yılında yazdığım bir denemede, o dönemdeki egemen bürokratik - otoriter devletlerin tarihsel deneyimleri üzerinde durmuş ve kısa bir süre sonra Arjantin'de de bu devlet biçimine dönüleceğini belirterek bürokratik - otoriter devletlerin ortaya çıkış koşullarını incelemiştim. (O'Donnel 1975) (1). Ama o yıllarda daha çok bürokratik - otoriter devlet yapısı içindeki gerilimlerin yarattığı özgün dinamik ve bu devlet biçiminin toplum üzerindeki etkileriyle ilgileniyordum. 1978 yılının sonlarına yaklaştığımız şu günlerde, bir yanda Brezilya siyasi demokrasinin kuruluşu yönünde ağır ama önemli adımlar atar, öte yanda Şili ve Uruguay gibi ülkeler muhalefetsiz yönetilirken, bürokratik - otoriter devletlerin içsel gerilimleri ile bu gerilimlerin toplum üzerindeki yansıları arasındaki ilişkiyi yeniden incelemek isterdim.

Ama birinci denememin tersine, bu araştırmamı, bürokratik-otoriter devletin ilk gelişim döneminin ve özellikle bu dönem içinde ortaya çıkan ve bugüne dek yeterince incelenmemiş bazı faktörlerin ve demokrasi sorununun incelenmesiyle sınırlı tuttum. Bu konulara yüzeysel olarak yaklaşanlar, demokrasiye dönüş olanağının kabul edilişini bile bürokratik - otoriter devlet yöneticilerinin «yanlış bilinçlerine» ya da dışardan gelen baskılara bağlarlar. Konuya daha dikkatli bakılırsa şu sonuçla karşılaşılacaktır: Bu devletlerin doğasıyla doğrudan ilgili birkaç temel sorun vardır ki, bu sorunlar sürekli olarak gündemin ilk maddeleri arasında yer alırlar. İster «organik», ister «güdümlü», hatta isterse «otoriter» demokrasi

(*) Bu yazı David Collier'in hazırladığı «The New Authoritarianism in Latin Amerika» (Princeton 1979) adlı kitaptan kısaltılarak alınmıştır.

(**) Kalman Silvert'in değerli anısına.

1. Bu araştırma 1975 yılında Brezilya'da yapılan «Tarih ve Toplum Bilimleri Konferansı»na sunulmuştur.

olarak adlandırılsın, demokrasinin bir sorun olarak ortaya çıkışı bile, gerek bu egemenlik sisteminin kendi özünde, gerekse dışladığı bazı toplumsal gruplarla ilişkileri çerçevesinde varolan temel gerilimlerin kanıtıdır.

Bu sorun çok önemlidir. Çünkü bürokratik - otoriter devletlerin yüzeysel özellikleri üzerinde fazlaca durmak insanları yanlış sonuçlara götürmektedir. Bürokratik - otoriter devlet kurumları, ilk bakışta kendi içlerinde bütünlüğe sahip, göz kamaştırıcı bir güçmüş gibi görünürler. Bu gücün sözel sermayesi, ulusu içine düştüğü ağır bunalımdan kurtarmak için ona kabul ettirmek zorunda olduğu akılcılığı övmekten ibarettir. Bu kurumlar, ulusu kurtarmak gibi yüce bir görev doğrultusunda atılan adımlara uyum sağlamak için «teknik» ve «tarafsız» olma izlenimi yaratırlar. Görünüşlerinin aksine bürokratik - otoriter devletler de bir dizi gerilimin —çelişkinin, ikilemin, tehditin— etkisi altındadır. (Bak: Schmitter 1975, s. 5-33). Bütün bunlar, bürokratik - otoriter devletin, tüm ulusa hizmet ettiği yolundaki iddialarının tersine, toplumun yalnızca çok dar bir kesimi tarafından oluşturulduğu gerçeğini gizleyemeyen bir egemenlik sistemi kurma çabalarının yarattığı olağanüstü güçlüklerin ifadesidir. Bu egemenlik sistemi özellikle baskıcıdır, çünkü —ortaya çıkış biçimi ve yönteminin bir sonucu olarak— bu devlet, kendi meşruluk temelinin peşin inkârını da özünde taşır. Bürokratik - otoriter devlet, sıradan halk ve müttefiklerinin ağır siyasi yenilgisi sonucu ortaya çıkar. Ama bu öyle bir yenilgidir ki, mücadeleden başarıyla çıkan egemenlik sistemi, bu yenilgi karşılığında bürokratik - otoriter devletin meşruluk kazanma olanağının yok olması gibi bir bedel ödemek zorunda kalmıştır. Bu ağır bedelin ödenmiş olması, bürokratik - otoriter devletin kurulmasından önceki çatışmanın ağırlığını gösterir. İlk bakışta mantıksız görünse bile demokrasi gibi bir konuya da aynı açıdan yaklaşılmalıdır. Ancak, bu konuya girmeden önce birkaç genel sorun açıklığa kavuşturulmalıdır.

Devlet Üzerine

Devlet, temel olarak bir toplumsal egemenlik ilişkisi ya da daha doğru bir ifadeyle, toplumsal egemenlik ilişkilerinin bir görünüş biçimidir. (İkinci tanım özellikle çözümleme açısından önemlidir) (2). Devlet, sözkonusu egemenlik ilişkilerini, belirli bir toprak

2. Aşağıdaki görüşler, 1977 yılında yazdığım denememe temel oluşturan devlet kavramının gözden geçirilmiş şeklidir. Bugün, sözü geçen denememde devletin kurumsal özelliklerine gereğinden fazla önem vermiş olduğum görüşündeyim. Ne yazık ki, burada değişen görüşlerimden yalnızca konuyu ilgilendirenleri üzerinde durabileceğim. Daha geniş bilgi için O'Donnel 1975'e bakınız.

parçası üzerinde zor kullanma araçlarını tekelinde tutan ve toplumsal egemenlik sisteminin güvenliğini sağlama meşru hakkına sahip kurumlar aracılığı ile düzenler ve korur. Böylesi bir devlet, nesnel ve kurumsal yapısı nedeniyle burjuva toplumunun üzerindeymiş gibi görünse de bu toplumun ayrılmaz bir parçasıdır.

Bizim burada incelediğimiz, kapitalist devletin bir biçimidir. Bu tür bir devlet, kapitalist bir devlet olarak, sınıf egemenliğinin yapılanmasına ve korunmasına hizmet eder. Şu anlamda ki, hiç bir egemenlik kapitalist üretim ilişkilerinin sürekli yeniden üretimine ve etkinliğine dayalı bir sınıfsal yapının temel öğesi olamaz. «Burjuva toplumunun kalbi» sözü geçen üretim ilişkileridir. Biz devlete dar anlamıyla bu toplumsal egemenlik ilişkilerinin siyasi yönü olarak bakarız. Bu açıdan bakıldığında, devlet her şeyden önce bir egemenlik ilişkisidir. Bu ilişki, burjuva toplumunun değişik öğelerini eşit olmayan biçimde birbirine bağlayarak kurulu toplumsal egemenlik sistemini düzenlemeye ve korumaya yöneliktir. Bu olay, özellikle devletin bazı nesnel görünüş biçimleri, yani kurumları ve hukuku aracılığıyla gerçekleşir. Ama bu ilişkilerin gerçek anlamları ile sonuçlarının kavranması, toplumsal egemenlik sisteminin belirli nesnel görünüş biçimlerinin ele alınmasıyla mümkündür.

Devlet konusunda birbirleriyle ilgili iki noktaya daha değinmek istiyorum: **Birincisi:** belirli toplumsal egemenlik ilişkilerinin siyasi yönü olarak devletin analitik gerçekliği. **İkincisi:** Devletin belirli kurumlar ve hukuk normlarının bir toplamı olarak somutlaşması. Devletin bu iki —analitik ve somut— yönü arasındaki karşılıklı ilişkiyi gözardı etmediğimiz sürece, hem devlet kurumları tarafından ileri sürülen, devletin burjuva toplumundan ayrı ve onun üzerinde bir akılcılığı temsil ettiği yolundaki iddiaların yanlışlığını hem de bu yanlışlığın simetrik benzeri olan başka bir yanlışlığı, yani devletin, burjuva toplumunun üretilmesi sırasında eşit olmayan (daha doğrusu, çelişkili) bir biçimde yerine getirdiği temel görevi yadsımanın yanlışlığını kavramamız mümkündür.

Devlet kurumları ile burjuva toplumu arasında görünüşte varolan ayrılık, farklı bağlantı organlarının ya da «özel»in —yani burjuva toplumunun— kapalılığı ve parçalılığı ile «kamusal» ve evrensel rol (sınırları içinde yaşayan tüm insanları kapsaması anlamında) arasında bazı aracılıkların kurulmasını gerektirir. Devlet, sıradan insanların bilincinde bu rol ile canlanır. Bizi bu yargıya ulaştıran öndüşünceleri ayrıntılı biçimde açıklamak bu yazının kapsamı dışındadır. Ama şu kadarını söyleyebiliriz ki, genelde devlet kendi meşruluk temelini kazandığı toplumda oluşan konsensusun örgütleyici çekirdeğidir. Gerçek bir konsensusun sağlanabilmesi için sözkonusu kurumlar devlet, yani burjuva toplumu içindeki günlük yaşantının yeniden üretiminin üzerindeki bir topluluğun —bir ulu-

sun— genel çıkarlarının temsilcileri olarak görünmelidir. Devletin kurumlar aracılığıyla somutlaşması, onun toplumsal egemenliği güvence altına alma ana rolünü gizler. Ama bu tür bir somutlaşma, —devlet ile toplumun ayrı şeyler olarak görünmesine neden olduğu sürece— devlet ile toplum arasında bir konsensus yaratmaya yönelik değişik aracılık biçimlerinin kurulmasını gerektirir. Devlet son çözümlemede zora dayanır. Ama yine de öylesi bir konsensus üzerine oturmak zorundadır ki, bu konsensus, zoru hem içerecek hem de gizleyecektir.

Yukarıdaki görevi yerine getiren aracılık biçimlerinden en önemlisi ulus'tur. Bu kavramla, bir yanda burjuva toplumunun farklılıklarının ve çelişkilerinin üzerindeki dayanışma ilişkileri ağını, öte yanda başka ulusların oluşturduğu «ötekilerden» farklı bir kollektifin varlığının kabul edilmesine dayalı bir «biz» tanımlayan kollektif kişilikleri anlatmak istiyoruz. Ulus, sımsıkı örülmüş bir semboller ağında ifadesini bulur. Bu ifade bayrak, ulusal marş ve tarih birliğinde yoğunlaşır. Tarih birliğinin yaratılması sırasında resmi tarih yazıcılarına, ortak ve kesintisiz bir tarih miti ile kollektif bir «biz» yaratarak burjuva toplumunun çelişkilerini (yalnızca sosyal sınıflar arasındakileri değil) örtbas etme görevi düşer.

Siyasi aracılığın iki temel biçimi daha vardır: Birincisi, yurttaşlık ki iki anlamlıdır: (a) yönetici rolündekilerin, devlet kurumları aracılığıyla sağladıkları iktidarlarının yurttaşların onayına dayandığı savından kaynaklanan —ve büyük oranda genel seçim hakkı ile bu hakkın bir sonucu olan siyasi demokrasinin yönetiliş biçiminin getirdiği— soyut eşitlik ile (b) devlet kurumlarının keyfi uygulamalarına karşı koruma görevi yerine getiren hukuk. İkinci aracılık «el pueblo» ya da «lo popular» olarak adlandırılır (3) Bu aracılık, ne soyut anlamda bir eşitlik ilkesini beraberinde getiren bir yurttaşlık düşüncesine, ne de tüm üyelerinin toplum içindeki konumlarından tamamen bağımsız olarak somut haklarını kullanabilmelerini de içeren ulus düşüncesinden kaynaklanan bir «biz»e dayanır. «Pueblo» ile «lo popular», özlü adalet isteminde bulunan ve özellikle devlet hizmetlerinden en az pay alanlardan oluşan bir «biz»e özdeştir (4).

Normal olarak, kapitalist bir ülkede devletin öznesi (ve kulu), devlet kurumları karşısında özlü adalet talebinde bulunma hakkı

---

3. Bunlar özgün metinde yer alan terimlerdir. Ama bu terimler Türkçeye «halk» ya da «halka ait» olarak aktarıldıklarında farklı anlamlar kazanacakları için Latin Amerika'da kullanıldığı anlamda bir «halkçılık» sorununun anlaşılması güçleşecektir. O'Donnel'in bu kavramları hangi anlamlarda kullandığı metinden çıkarılabilmektedir. (Çev.)

4. Bu nedenle bu çeviriye kaynak olarak alınan Almanca metinde de olduğu gibi «el pueblo» «sıradan halk» olarak çevrilirken «lo popular» özgün metinde olduğu gibi bırakılmıştır. (Çev.)

kendisinden sistematik olarak engellenmeyen yurttaştır. Doğal ki, bu hak gerçekte, hem toplumun sınıflı yapısından hem de toplumsal eşitsizliğin öteki biçimlerinden kaynaklanan sistematik eşitsizliklerle kısıtlanmıştır. Ama göreceli de olsa bu hak gerçekten vardır ve varlığına olan inanç konsensusun önemli öğelerinden biridir. Bu konsensus hem toplumsal egemenlik hem de devletin ulusun genel çıkarlarının temsilcisi olduğu savları üzerinde ortaya çıkabilecek şüphelere son verir.

Ulus düşüncesi, —yurttaşlık ve «lo popular» ile birleşince— devlet kurumlarının, burjuva toplumunun bölünmüşlüğü ve çelişkililiğinin **üzerindeki** bir «biz»in genel çıkarlarını sağlayan ve koruyan organlarmış gibi görünmesine yol açar. Ayrıca yurttaşlık ve «lo popular» düşüncelerinin etkin bir şekilde işleyişi, egemenliğin ve —son aşamada— devlet gücü aracılığıyla zorlayıcı gücün kullanılması için uygun bir zemin hazırlar. Bu iki düşünce yukarda açıklanan işlevi yerine getirir, çünkü devletin temelinin gerçekte bulunduğu yerin dışında gibi görünmesini sağlayanlar bunlardır. Devlet, ancak dışsal dayanak noktalarına dayanır gibi göründüğü ve genel çıkarların hizmetindeymiş gibi algılandığı zaman meşruluk kazanacaktır. Bu dışsal dayanak noktaları, soyut eşit «biz» (yani yurttaşlık) ile somut olarak eşit olmayan (ve bu nedenle toplumun daha az avantajlı kesimlerini kollayan) bir «biz» arasında kesişme çizgisini oluşturan yurttaşlık ve «sıradan halk» ile ulus'tur. Bu dayanak noktalarıyla ilgili olarak burjuva toplumundan doğabilecek sınıf ayrılıklarını aşan kollektif bireyler oluşur. Devlet, burjuva toplumundan ayrı göründüğü ve kendine özgü kurumlarda somutlaştığı için, bu kurumlar genel çıkarlarını savunduklarını iddia ettikleri kollektif bireylere dayanmaksızın meşruluklarını kabul ettiremezler. Dayanak oluşturan bu kollektif bireylerin her biri devlet ve toplum arasında ilişki sağlayarak bunların gerçekliğini değiştirirler. Gerek konsensusu sağlamakdaki, gerekse devlet kurumları tarafından yürütülen iktidarın meşrulaşmasındaki en önemli rolleri böyle belirlenmiştir.

Öte yandan, toplumsal öznelerin özel yaşantılarını aşarak kendilerini toplumun birer üyeleri gibi görmelerini sağlayan da bu aracılık biçimleridir. Bu özneler, kendilerini ulusun sembolleri ile özdeşleştirir, yurttaşlık haklarını kullanır ve sıradan halkın bir üyesi olarak özlü adalet taleplerinde bulunurlarken günlük yaşamlarını aşarlar ve kendilerini bir «biz»in parçaları olarak görürler. Başka bir açıdan bakıldığında bu «biz» devlet kurumları tarafından belirlenen bir dayanak noktasıdır. Bu nedenle, genelde bu kurumlar toplumsal egemenliğin düzenleyicileri ve garantörleri olarak değil, açıklanan aracılık biçimlerinde ifadesini bulan genel çıkarların yürütme organları olarak görünürler. Bu durum devlet kurumlarının yaptığı ya da yaptırdığı her şeyin, —temel toplumsal

egemenlik sisteminin sistematik yıpratıcılığının etkisi altında da olsa— ulusun ya da «lo popular»ın üyesi olmaktan doğan hakların gereği olduğu yolundaki inancın ifadesi olan konsensusu sağlar. Devletin bir yanda toplumsal egemenliğin garantörü ve düzenleyicisi olduğu temel gerçeği ile onun genel çıkarlarının yürütme organı (pratikte öyle olmasa, hatta sınırlı ve parçalı olsa bile) olma statüsü arasındaki çelişki bütün devletlerin temel özelliğidir. Bu çelişki, devletin kuramsal çözümlenmesinde anahtar rolü oynar. Burada böyle bir çözümlemeye girişmeyeceğiz. Ama ilerde bürokratik - otoriter devletlerin bazı özelliklerini daha yakından incelediğimizde yukarıda açıklanan aracılık biçimlerinin önemli oranlarda eksildiği durumlarda, bunların bir egemenlik sisteminin toplumsal ve siyasi egemenliği gizleme ve genel çıkarların ifadesiymiş gibi görünme temel görevlerini yerine getirmede ne ölçüde önemli işlevler yüklendikleri ortaya çıkacaktır.

Bu bölümün asıl konusuna geçmeden önce, hem bürokratik-otoriter devletten önceki durumun daha iyi kavranması hem de bu devlet biçiminin uygulamaya koyulmasından sonra ortaya çıkan ilişkilerin anlaşılması açısından gerekli gördüğüm dört ayrı gözlemimi daha aktaracağım.

1 — Latin Amerika'da ulus'un oluşturulması, yurttaşlıktan daha çok «lo popular»ın aracılığıyla sağlanmıştır. Bu ulus oluşturma işlemi ister «halkçılaştırmak» denen yolla, ister başka bir yolla olsun, o döneme dek marjinal kalmış halk kesimlerinin siyasi eyleme sokularak siyasi ilişkileri olan kişilere dönüştürülme işlemi başarılmıştır. Bunlara artık sıradan halk, özlü adalet talepçileri yani yurttaş denilmektedir.

2 — Ulus'un (Latin Amerika'daki) oluşum süreci, kendisini «anti-ulusal» toplum düzeninin karşıtı olarak tanımlayan bir «biz»i de içerir. Bu düzenin en önemli ögesi, uluslarüstü sermayenin birincil ürünlerinin dışsatımında oynadığı rol ile uluslarüstü sermayeye çok yakın ilişkiler içinde bulunan ulusal egemen sınıflardır.

3 — Bu süreç, oligarşik egemenlik sisteminin çökmesine ve yerine uluslarüstü sermayenin kentsel üretken yapıda egemenlik sağlayabilmesinin yollarını açan devlet kurumları sisteminin yaygınlaşmasına dayalı bir burjuva egemenlik sisteminin kurulmasına neden olmuştur.

4 — Bürokratik - otoriter devletin kurulmasından önceki tarihsel dönemlerde, üretken yapının uluslarüstüleşmesinin neden olduğu büyük ilerleme, devlet otoritesiyle olan ilişkilerinde burjuva toplumunun doğasında birtakım temel değişiklikler meydana getirmiştir. Bunun anlamı şudur: Toplumdaki iktisadi karar merkezlerinin çoğu, yerel pazarlara sermaye akışı (ve dağılım ölçütleri) ve toplumsal ilişkilerin (asla yalnızca ekonomik olanlar değil!) önemli bir miktarı (uluslarüstüleşmenin giderek artışı nedeniyle)

devletin denetimi altına girer. Birincil malların dışsatımıyla başlayan «Ulusluktan uzaklaşma süreci» kentsel üretici güçler ve sınıflar yapısının en dinamik ögelerine sıçrar (5).

Değişik «tehdit» düzeylerinin varlığı, kentsel üretim yapısındaki uluslarüstüleşmeyle birlikte ele alınan ekonomik gelişim modeli ile halk kitlelerinin gelişen siyasi egemenliği arasındaki karşılıklı ilişkiler ve bu gelişmeye neden olan krizin ağırlığı gibi bürokratik--otoriter devletin kurulmasında rol oynayan öteki etmenler başka yazılarımda incelenmiştir. (O'Donnel, 1975). Şimdi bürokratik--otoriter devletin kurulmasıyla ortaya çıkan çelişkili dinamiğin çözümlenmesinde ilk adım olarak bu devlet biçiminin bazı önemli özelliklerini incelemeye başlıyabiliriz.

Bürokratik - Otoriter Devlet

Bürokratik--otoriter devlet, otoriter devletin aşağıda açıklanan temel özellikleri taşıyan bir biçimidir.

1 — Bürokratik--otoriter devlet, her şeyden önce yüksek derecede oligopolize olmuş ve uluslarüstüleşmiş burjuvazinin üst kesimlerinin, sınıfsal yapı sayesinde sürdürdükleri egemenliğin düzenleyicisi ve garantörüdür. Başka bir deyişle, bu devletin toplumsal temelini oluşturan sınıf, yüksek burjuvazidir.

2 — Kurumsal açıdan bakıldığında bu devlet, içlerinde hem zor araçlarını kullanma uzmanlarının hem de ekonomiyi «normalleştirme»yi (6) amaç edinmiş kişilerin yer aldıkları örgütlerden oluşur. Bir iki grup uzmanın üstlendikleri özel roller, bürokratik-otoriter devletin çözmeye talip olduğu iki büyük görevin özdeşleştirildiğinin ifadesidir. Bu görevlerden birincisi, sıradan halkın siyasi eylemliliğine son vererek toplumda düzeni yeniden sağlamak; ikincisi, ekonomiyi normalleştirmektir.

3 — Bu sistem, önceden aktif durumda bulunan sıradan halkın siyasi arenadan tasfiyesine dayanır. Ulusal planda önceden varolan siyasi aktivitesini kırmak amacıyla sıradan halkın bütün davranışları sıkı bir denetim altına alınmıştır. Bu siyasi tasfiye o güne dek aktivitenin taşıyıcılığını yapan organların (özellikle sınıf örgütlerinin ve siyasi hareketlerin) susturulması ya da hareket alanlarının sınırlanmasıyla sağlanır.

---

5. Bu konu en iyi şekilde Cardoso tarafından açıklanmıştır.

6. Bu kavramı, sermayenin özellikle uluslarüstü finans sermayesinin güvenini kazanabilmeyi sağlayacak şekilde bazı değişkenleri (enflasyon oranı ve ödemeler dengesi gibi) stabilize etmeyi amaçlayan, bürokratik - otoriter devletin ekonomisinden sorumlu sivil teknokratların görevleriyle paralellik kurabilmek için kullandım.

Bunlara ek olarak topluma belirli bir biçim kazandırma ve gelecekteki işlerliğini garanti altına alma yolundaki kararlı adımlar da sıradan halkın siyaset sahnesinden tasfiyesine katkıda bulunur. Bu düzen, bürokratik - otoriter devletin garanti ettiği toplumsal egemenlik biçiminin yerleşmesinin kesin gerekli bir koşulu olarak kabul edilmektedir. Ve ekonomi bir kez normalleştirildi mi, bu düzen yüksek derecede uluslarüstüleştirilmiş ekonomik gelişim modelinin yeniden rayına oturtulmasının gerekli bir koşulu olacaktır. Bu modelin özelliklerinden birisi de söz hakkının çarpık bir şekilde paylaştırılmış olmasıdır.

4 — Siyaset sahnesinden tasfiye, yukarıda tanımlanan her iki anlamda da yurttaşlığın ortadan kalkmasına neden olur ve siyasi demokrasi kurumlarının yok edilmesi ve «lo popular»ın baskı altına alınmasıyla sonuçlanır. Yurttaşların «sıradan halk» hele «alt sınıflar» olarak adlandırılması yasaklanır. Bu yasak gerektiğinde zor kullanılarak uygulanır. Siyasi demokrasiler için karakteristik olan kurumsal rollerin ve hükümete ulaşma kanallarının ortadan kaldırılmasında ilk amaç, özlü adalete olan, düzenin yeniden kurulması ve ekonominin normalleştirilmesi hedefleriyle asla uyuşmayan taleplere kanal oluşturabilecek rol ve örgütleri (siyasi partiler de dahil) yok etmektir. Bürokratik - otoriter devlet, —kendisinden önceki dönemin ağır bunalımını değerlendirirken— hasta bir ulus karşısında bulunduğunu ve genel çıkarlar için harekete geçmesi gerektiğini ileri sürer. Ama bürokratik - otoriter devlet, sayısız iç düşman tarafından zehirlenmiş olarak gördüğü hasta ulusun temsilcisi olma iddiasında da bulunamaz. Bürokratik - otoriter devlet, iki temel siyasi aracılık biçiminin, yurttaşlık ile «sıradan halk»ın baskı altına alınmasına dayanır. Üçüncü aracılık biçimine ise ancak çiftanlamlı bir şekilde dayanabilir. Yani, etkin bir şekilde yürüteceği operasyonlarla ulaşmayı planladığı «gelecekteki» ulus'u savunurken o günkü gerçekliği yadsır.

5 — Bürokratik - otoriter devlet, birkaç kamu kuruluşu ile özel sermayenin oligopolleşmiş büyük ekonomik birimlerine kolaylıklar sağladığı için aşırı derecede çarpık sermaye birikim modellerini destekleyerek sıradan halkın ekonomik açıdan tamamen dışlandığı bir sistem kurar. Toplumsal söz hakkının dağılımında zaten varolan eşitsizlikler bu gelişim sonucunda daha da artar.

6 — Bürokratik - otoriter devlet, üretici yapının gittikçe artan hızda uluslarüstüleşmesine de uygundur; hatta bunu hızlandırır bile. Bu durum, toplumun biraz daha ulussuzlaştırılmasına neden olur.

7 — Bürokratik - otoriter devlet, teknik akılcılığın yansız ve nesnel ölçütlerini kullanıyor görünerek toplumsal çatışmalara yol açan bazı sorunları, kendine ait kurumlarla «politiksizleştirmeye» çalışır. Bu politiksizleştirme, özlü adalet sorunlarını dayanak alma-

ya konan yasağın sınırını biraz daha genişletir. Çünkü sözkonusu yasak, «sıradan halka» (ve bunun doğrudan sonucu olarak sınıfsal sorunlara) yönelik ve ileri sürüldüğü üzere «akıldışı» ve «erken» talepler getirebileceği için düzenin yeniden kurulmasına ve ekonominin normalleştirilmesine zarar vericidir.

8 — Bürokratik - otoriter devletin (biçimsel olarak gözle görünmeyen ama varlığı kesinlikle belirlenebilen) siyasi yönetimi, gelişiminin ilk döneminde —ki, biz burada o dönemi inceliyoruz— hükümete ulaşmaya yarayan demokratik kanalları tıkar. Daha genel anlamıyla, siyaset arenasında sıradan halkın ya da alt sınıfların çıkarlarının savunulması engellenir. Bu hak sadece özel ve kamu kuruluşlarının önderlerine, özellikle de güvenlik güçleri ile oligopolleşmiş büyük işletmelerin yöneticilerine tanınmıştır.

Yukarıda sıralanan özellikler sayesinde bir bürokratik - otoriter devleti öteki bürokratik - otoriter devlet tiplerinden ayırmak ve bürokratik - otoriter devletlerin ortak yanlarını belirlemek mümkündür. Bu ortak yanlar farklı durumlarda farklı oranlarda oluşan öteki özelliklerle birlikte ele alınmalıdır. Bu benzerlikler ve farklılıklar bizim bundan sonra üzerinde duracağımız ve bürokratik - otoriter devletin hangi temel gerilimlere sahip olduğunu inceleyeceğimiz alanın temel taşlarıdır.

Egemenlik Sisteminin İki Yönlülüğü

Bürokratik - otoriter devletin etkileyici iktidar perdesinin ardında neler olmaktadır? Devletin, iyileştirmeye karar verdiği hasta ulusa hizmet etme amacındaki kurumlarının parlak lafızları, bu devlete özgü zaaf ve tedirginliklerin ne ölçüde göstergesidir? Umarım, devlet üzerine yukarıda sıraladığımız genel görüşler, göründüğünden daha karmaşık bir yapıya sahip olan gerçekliği kavramamıza biraz olsun yardımcı olmuştur.

Bürokratik - otoriter devlet, birbirine tamamen ters eğilimleri birleştirir. Yukarıda da belirtildiği gibi burjuva toplumunun ulussuzlaşmasını hızlandırır. Bu ulussuzlaşmanın nedeni ekonominin normalleştirilmesi için acilen gerekli uluslarüstü sermaye arayışlarıdır. Bu sermayenin sürekli akışını sağlayabilmek için «uygun bir yatırım ortamı» yaratmak amacıyla ulussuzlaşma devam ettirilir. Bürokratik - otoriter devlet buna paralel ulusu sınırlar, yurttaşlık aracılığını ortadan kaldırır ve özlü adalet taleplerine temel olabilecek şekilde «sıradan halk»dan ya da aşağı sınıflardan söz edilmesini yasaklar. Bu sınırlama, halk güçleri ve müttefiklerinin yenilgisinin bir sonucu olduğu kadar, bu güçlerin kapitalist toplumun yapısını aşabilmek için siyasi eyleme başlama tehditlerinden doğan tepkilerin bir sonucudur da. Burada hedef, —bürokratik -

otoriter devletin yerleşmesinden sonra— halk güçlerine siyasi ve ekonomik söz hakkı tanımayan bir toplumsal «düzen» yerleştirmektir.

Hastalıklı organlara sahip bir organizmanın kendi sağlığı için ameliyat masasına yatmasının gerekli oluşu gibi, ulusun iyileşmesi için de halk güçleri ve müttefiklerinin tasfiyesi zorunludur. Bu tasfiye, ulus kavramının yeniden gözden geçirilmesini gerektirir. Bu kavram, ne hastalığa neden olan, ne de hastalıklı organları içerebilir. Bunlar daha çok ulusun bedeni (7) içindeki düşmanlardır; yani bürokratik - otoriter devlet kurumlarından geçen yolda kurulması gereken yeni ulus'ta «bizden değil»lerdir. Bu kurumların önderlerinin sözünü ettikleri ulus kavramındaki «biz», öncekine göre daha dar sınırlara sahiptir. Gelecekteki kendi ulus —teknokratça toplumsal uyum— tasarımlarına uyan kişiler «biz»e dahil olabilirler. Öte yandan bürokratik - otoriter devlet —bütün öteki devletler gibi— ulus devleti olduğunu ileri sürer. Tüm ulusu kavrayabilecek genişlikte evrensel ulus kavramına sahip olmadığı için bürokratik-otoriter devlet kurumlarının sözel sermayesi, «ulus»un anlamını «devletçilik»e doğru kaydırmak zorundadır. Ama aynı sözel sermaye, ekonomiyi normalleştirirken yoğun bir biçimde özelleşmenin yanında yer alacaktır. Düşüncenin bu şekilde «devletçileştirilişi», genel çıkarların, devlet kurumlarının toplumda özel düzeni kurma ve ekonomiyi normalleştirme ikili görevlerindeki başarısıyla özdeşleştirilmesini gerektirir.

Bu operasyon sonucunda devlet kurumları, zamanla meşrulaşmalarını sağlayan ve kendi dışlarında bulunan ve isteyerek üstlendikleri yüce çıkarlara; yani bütün yurttaşları (en azından çoğunu) kapsayan bir topluluk olarak ulusa hizmet etme rolünü sürdürmeyi bırakırlar. Buna karşılık, aynı devlet kurumları ulus kavramını, tasfiye ve ulusal hastalık açılarından yeniden belirlemeye çalıştıkları an yönetimlerinin meşruluk temelini kaybederler ve giderek bu temel üzerinde tek başlarına kalırlar. Bu durum değişik sözcüklerle anlatılmak istenirse, egemenlikleri çıplaklaşır ve konsensusun temelini oluşturan aracılık biçimlerini yitirirler. Bunlara ek olarak, meşruluk sağlayıcı yurttaşlık aracılığının ortadan kaldırılması, «sıradan halk»a dayanmanın yasaklanmasıyla birleşince, devlet ile toplum arasındaki aracılık biçimlerini sulandırmakla kalmaz, bunları tümden yok eder. Peki, son aşamada devletin varolan meşruluk temelini sarsabilecek, hatta bununla da kalmayıp bürokratik - otoriter devlet tarafından örgütlenen ve ayakta tutulan egemenlik sisteminin sürekliliğiyle sonuçlanabilecek yüksek faturalar neden kabul edilir? Bu soruya doğru yanıt verebilmek için bürokratik - otoriter devletin kurulmasının nedeninin kapitalist toplu-

7. Tabi, bu organik benzetme «ulusal güvenlik» doktrinleriyle daha da güçlendirilir.

mun temel yapısının devamının ciddi tehditlerle karşılaşmasına gösterilen korku dolu karşı tepki olduğu iyi anlaşılmalıdır. Ulus içindeki karşılıklı dayanışma ilişkilerinden oluşan sınıflarüstü ağ, bu gelişim içinde ortaya çıkan sayısız çatışmalar sonucu parçalanmıştır. Burjuva toplumunda, sınıfla (eylemli özne olarak) özdeşleşmenin (toplumsal egemenlik sistemi için) tehlikeli sembollerinin oluşmasıyla birlikte bir yığın «sektörel bencillik»le sonuçlanan açık antagonizmalar ortaya çıkmıştır. Bürokratik - otoriter devlet yöneticilerinin ne kendi içinde mücadeleye tutuşmuş ulusun ne de burjuva toplumu antagonist güçlerinin temsilcisi olamaması ve hatta kendisini tanımlarken bile böyle bir temsilcilik iddiasında bulunmaması yukarıdaki gelişimin bir sonucudur. Buna karşılık toplumu, gelecekteki ulusa ait bir «biz» tasarımının bir toplumsal entegrasyon hayalinin üzerinde yükselmesini sağlayacak şekilde kökten değiştirmek onların bu mücadeledeki görevidir. Daha önce de belirttiğim gibi ulusun, hastalıklı gövde benzetmesindeki radikal cerrahi müdahalenin kendi yararına olduğunun henüz bilincinde olmaması da devletin; ulusun (ve toplumun) temsilcisi olduğu savını yadsıyan en önemli göstergedir.

Öte yandan «lo popular»ın ve yurttaşlık düşüncesinin ortadan kaldırılması, —ki bu, siyasi demokrasi kurumlarının tasfiyesiyle birlikte gerçekleşir— zehirin daha fazla yayılmasını önleyici ve tedavi için zaman kazandırıcı bir işlev görür. Bu durum bürokratik-otoriter devletin meşruluğunu sağlayacak alışılmış lafızlarını bir kenara bırakarak yalnızca kendi gücüne dayanmak zorunda kalmasına neden olur. Bu yüzden bürokratik - otoriter devlet siyasi aracılıklardan vazgeçer. Ancak bu aracılıklar, burjuva toplumunun özel yaşantısını kollektif bireylerin toplumsal yaşantısı şekline dönüştürmede kısmi ama etkin bir rol oynarlar, ki bu tür bir yaşantıda toplumsal eylem taşıyıcıları kendilerini ulusun üyesi, yurttaş ya da «sıradan halk»tan biri olarak görürler ve içinde yaşadıkları devletin zor araçlarını kullanma ve yönetme hakkını kabul ederler.

Bürokratik - otoriter devlet kurumları, bu gelişim sonucu ortaya çıkan boşluğu, savaşçı ve yurtsever bir ulus sembolü kullanarak doldurmaya çalışırlar. Ama yoğun olarak kullandıklarında boş laflar olarak kalmaya mahkum olan bu semboller, yukarıda belirtilen dayanak noktalarından birine bağlanmalıdır. Bürokratik otoriter devletin liderleri, toplumu katılmaya çağırarak yeni siyasi aracılık biçimleri yaratmaya çalışırlar. Ancak devletin, ulusun temsilcisi olma rolünü bizzat yadsıması ve «sıradan halk» ile «yurttaşlık» düşüncelerinin ortadan kaldırılmış olması nedeniyle bu tür bir katılım, devlet kurumlarının görevlerini nasıl yerine getirdiğini pasif ve onaylayıcı bir şekilde gözlemekten öteye geçemez.

Bu koşullar altında (devlet organları tarafından) elde edilebilecek en olumlu beklenti «suskun konsensus», yani politiksizleşme,

ilgisizlik ve tamamen özelleştirilmiş günlük yaşantıya dayanan bir «onama» olabilir. Bunlara bir de korkuyu eklemek gerekir. Kaybedenlerin ve bürokratik - otoriter devletin zor araçlarını kullanma yeteneğini pratikte etkili bir şekilde kanıtlamasından sonra bu devlete karşı çıkan kişilerin korkusu... Ve bürokratik - otoriter devletin yerleşmesinden önceki koşullara geri dönüş hayaletini her an karşılarında bulan galiplerin korkusu... Bunların arasında fiziki zor kullananlar da yer alır. Bunlar, geri dönüşe neden olabilecek her türlü «siyasi çözülme»den korkarlar. Bu son korku bu insanları, hiçbir sınır tanımadan zor kullanma yolunda sürekli ilerlemeye zorlar. Suskun onama, bu insanlara kolayca bozulabilecek bir meşruluk temeli kazandırır ve bu temelin devletin ayakta kalması için yeterli olduğu düşüncesi yaratır. Bu nedenle korku —burjuvazinin üst tabakalarının ve bunlarla sıkı bağları bulunan orta sınıfın «çağdaş» sektörlerinin verdiği desteğin yanısıra— bürokratik-otoriter devletin en önemli toplumsal dayanağıdır. Ama korku, devlet ile toplum arasında siyasi aracılık biçimi olmaya uygun değildir. Ve özellikle galiplerin duyduğu korku, (anıları canlı tutmak için gösterilen onca çabaya rağmen) zamanla azalma eğilimi taşır. Üstelik bunlar, bürokratik-otoriter devletin sürmesi halinde sırtlarına binecek yükün bilincindedirler. Bürokratik - otoriter devletin üst kurumlarının ulusa yaptığı cerrahi müdahale, bu devletin yerleşmesini destekleyenlere ağır masraflar yükler. «Sıradan halk»ın siyasi aktivite kanalları olarak çalışan siyasi ve sınıfsal örgütler için, «düzen»in sağlanması, sert bir şekilde «cezalandırılmaları» anlamına gelir. Her ne kadar bürokratik - otoriter devlet aksini ileri sürse de bu halk tabakalarının ekonomik olarak yok edilmesi ve sıradan halk ile aşağı sınıf sembollerine dayanılarak özlü adalet istemlerinde bulunulmasının yasaklanması, sıradan halkın ulus kavramı içinde yer almadığını gösterir. Bu süreç sonucunda aktif siyasi etken işlevine sahip tüm insanlar siyasi ve ekonomik suskunluğa itilerek kendi uluslarından dışlanırlar. Öte yanda (bürokratik - otoriter devletin ilk gelişim aşamalarında görüldüğü gibi) burjuvazinin en üst katmanları ile birlikte yürütülen ekonomiyi normalleştirme çabaları hem orta tabakaların büyük bir kısmı hem de burjuvazinin en zayıf (ve yadsınamayacak ölçüde en ulusal) fraksiyonları için ciddi güçlükler yaratır. Bu gelişim, başlangıç aşamasının sonunda bürokratik - otoriter devletin bağdaşıklarında hızlı bir daralmaya yol açar. Bağdaşıklıktan vazgeçenler suskun onaycılar arasına katılarak devlet kurumlarının bıraktıkları boşluklardan yararlanmak suretiyle kendi çıkarlarını korumaya çalışırlar. Ekonomiyi normalleştirme politikası sonucunda desteklerini geri çekenler önceden yaşanan krizin boyutuna bağlı olarak, 1969 yılında Arjantin'de görüldüğü gibi, hakları daha önceden ellerinden alınanlarla birleşerek bürokratik- -otoriter devlete karşı (Bkz. O'Donnel, 1975) kararlı bir mücadeleye girişirler. Geçmişte hayli ileri boyutlara

ulaşan bir tehdit yaşanmışsa, bu tabakalar suskunlara katılırlar ve burjuva toplumunun kapalılığını arttırırlar.

Bazı tabakaların desteklerini geri çekişi, bürokratik - otoriter devletin asal (ve o andan itibaren tek) toplumsal temelinin yüksek burjuvaziye, yerel burjuvazinin üst fraksiyonları ile uluslarüstü kapitalizme dayandığı gerçeğini bir kez daha kanıtlar. Ama bu burjuvazi, yeni siyasi koşullardan en çok ekonomik yarar sağlayan (bu durum açıkça gözlenebilir) en uluslarüstü, en az ulusal toplum kesimidir. «Sıradan halk»ın siyasi - ekonomik tasfiyesi, eski bağdaşıkların taşımak zorunda kaldığı ekonomik yük, ulus kavramının daralması ve «yurttaşlık» ile «sıradan halk» gibi siyasi aracılık biçimlerinin ortadan kaldırılışı gözönüne alınırsa, bürokratik - otoriter devletin iktidarda kalmasını sağlayan (ve bunu açıkça ortaya koymaktan çekinmeyen) gücün, güvenlik güçleri ile ekonomiyi normalleştirmeye çalışan teknokratların yanısıra burjuvazinin oligopolik - uluslarüstüleşmiş fraksiyonlarının desteği olduğu ortaya çıkacaktır.

Bürokratik - otoriter devlet, geleneksel anlamda bir devletin dayandığı ve meşruluk kazandığı aracılık biçimlerinin yadsınmasıdır. Ulus daralmış, «sıradan halk» ile «yurttaşlık» ortadan kaldırılmıştır. Devlet, egemen ulusal sınıfların yönetim gücü üzerine oturmamaktadır. Bu durum, devletin en son dayanağı olan şiddet'in belirgin bir şekilde önem kazanmasına yol açar. Bürokratik-otoriter devletin, burjuvazinin en oligopolik en az ulusal fraksiyonlarına sonsuz avantajlar sunacağı da açıktır. Bürokratik - otoriter devletin kitle iletişim araçlarını ulusal sembollere boğma çabaları da burjuva toplumunun artan ulussuzlaşmasına ve buna paralel olarak ulus çemberinin daralmasına bağlı olarak sonuçsuz ve etkisiz kalmaya mahkumdur.

Bu ikilemin şöyle bir çıkış yolu olabilir: Devlet, genel ve yüce çıkarların temsilcisi ve koruyucusu olarak ayaklarını basabileceği bir temel bulmak amacıyla kendisini ulusal gelişim projesinin kurumsal merkezi haline dönüştürebilir. Yani, devlet kurumları birer ekonomik - toplumsal merkez işlevleri üstlenerek burjuvazinin yerine getiremediği önderlik rolü gereği «gelişme»nin önder gücü haline gelebilirler. Bu gelişim devlet kapitalizmiyle sonuçlanabilir. Ama böylesi bir olasılık, bürokratik - otoriter devletin süreklilik kazanması durumunda özel sermayenin —özellikle yüksek burjuvazinin— üstlenmesi gereken rol ve üretici yapının yüksek düzeydeki uluslarüstüleşme derecesiyle çelişir. Bu nedenle devletin yukarıda anlatıldığı şekilde ekonomiye müdahalesi, hem bürokratik otoriter devletin kendi içinde hem de ileride tekrar ele alacağımız toplumsal temeliyle olan ilişkilerinde birtakım belirsiz gelişim ve çelişkilere neden olur.

Başka bir açıdan bakıldığında, bürokratik otoriter devlet kurumlarının oluşturduğu sistemin, kendi temel taşıyıcılarından kay-

naklanan bazı önceliklerin ifadesi olduğu gözlenir. Şiddet uygulama konusunda uzmanlaşmış kurumlar bu devletin temel direklerldir. Bürokratik - otoriter devletin kurulmasından önceki krize kendi elleriyle son vermekle kalmamışlar, düzeni korumak ve gelecekte de işlerliğini sağlamak gibi önem açısından birincisinden hiç de aşağı kalmayan bir görev yüklenmişlerdir. Kendilerini yüksek burjuvazi ve uluslarüstü finans kurumlarıyla özdeş gören sivil teknokratlara ekonomiyi normalleştirme görevi verilmiştir. Bu teknokratlar, ulusal iktisadi gelenekciliğe duydukları inanç ile doludurlar ve yüksek burjuvazinin yerel ve uluslarüstü kesimlerinin güvencesini değerlendirmesini iyi bilirler. Bürokratik - otoriter devletin ilk aşamasında siyasi kurumlar bu iki hedefe göre yönlendirilir. Düzeni sağlamak (örgütlü uygulayıcıları olan güvenlik güçleri kullanılarak) ve ülke ekonomisini normalleştirmek (toplumsal taban olarak yüksek burjuvaziye ve bu süreci yönlendiren ve yürüten kişiler olarak teknokratlara dayanılarak) bürokratik - otoriter devletin iki ana görevidir ve kuramsal olarak kendisinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu durum bürokratik - otoriter devletin, şiddet ile iktisadi egemenliğin birliği şeklinde ortaya çıkışının önkoşuludur.

Şiddet ile iktisadi egemenlik arasındaki ilişki gizlenmediği sürece bir toplumda konsensus yaratmak mümkün değildir. Ama bürokratik - otoriter devlette tam tersi gelişmeler gözlenir. Bürokratik - otoriter devlette fiziksel şiddet ile iktisadi egemenliğin birbirine bu derece yakın oluşu, genel olarak yukarıda açıklanan aracılık biçimleri nedeniyle siyasi düzeyde sivil yönetimin öteki kurumları ve demokratik temsilcilik açılarından devlet kurumları düzeyinde birbirinden tamamen ayrı olan iki toplumsal eylem yürütücüsünü —güvenlik güçleri ile yüksek burjuvaziyi— birbirine yaklaştırır.Bu demektir ki, bürokratik - otoriter devletin yüksek burjuvazi içinde bulduğu toplumsal temel, burjuvazinin bürokratik - otoriter devlete verdiği açık destek ve yine yüksek burjuvazinin devlet kurumları içindeki köprüsü gibi çalışan ekonomik teknokratlar ile güvenlik güçlerinin çalışma alanları açık bir şekilde birbirleriyle kesişirler. Yüksek burjuvazi ile teknokratlar hem ideolojileri hem de ekonomik davranışları açısından son derece uluslarüstüleşmişlerdir. Bir ulusun siyasi sınırları, bunlar için üretim etmenlerinin hareket özgürlüğünü daraltıcı yararsız engeller; uluslarüstü düzeyde yararlılık açısından bakıldığında sermayenin özgür dolaşımının önündeki barikatlardır. Ulusal sınırlar, bürokratik - otoriter devletten önceki krizden sonra ülke ekonomisini yeni dünya pazarına entegre etme çabalarına da zarar verir. Bütün bu hedefler, daralmış ulus ve «ulusculuk» anlayışlarıyla çelişir. Öte yandan toplumun en dinamik kapitalist kesimi de bunlardan oluşur. Ama (bireysel) kâr artışının uzun vadede genel refaha katkıda bu-

lunduğunu söyleyen ideolojiye göre sermaye dolaşım sürecinin itici gücünü oluşturan kârın aşırı tutkunu olanlar da bunlardır.

Bürokratik - otoriter devletin en büyük sorunlarından birisi, kendi kurumsal sistemi içindeki ikinci ana uygulayıcısının —yani güvenlik güçlerinin— eğilim olarak devlet kurumlarının en fazla ulusçu, en az kapitalist kesimi olmasıdır. Savaş görevlerine olan bağlılıkları, mensuplarının harekete geçirilmesini sağlayan savaşçı sloganları ve düşünce ile davranışta bütün sivillerin yüksek derecede birliğini gerektiren bir ulusun varlığını önkoşul alan ulusal güvenlik doktrinleri ile güvenlik güçleri, ulusu yabancı **olmayan** şeklinde tanımlamaya ve doğru ve yerinde davranış biçimini içe dönük ve sınırlanmamış ulus anlayışıyla açıklamaya çalışan bir devlet kurumudur. Ayrıca kâr tutkusu, güvenlik güçleri mensupları için ikincil öneme sahip, kendilerinin yüce idealleri ve sorunlarının yanında adi bir çabadır. Kâr etmek gerekli olabilir, ama bu o kadar «ileri gitmemeli» tüm ulusu yeniden benzeşik bütüne dönüştürme çabalarını engellememelidir (*).

Bu kadar farklı düşünce ve değer sistemine sahip iki toplumsal uygulayıcı, bürokratik otoriter devletin kurumlarında en önemli iki rolü oynayan aktörler olarak nasıl olur da bir araya gelirler? Bu sorunun yanıtı varolan koşullarda aranmalıdır. Meşruluk kazandırıcı aracılık biçimleri ortadan kaldırıldıktan sonra (sıradan halkın pasifleştirilmesi ve siyasi olarak sıradan halka ve alt sınıflara dayanmanın yasaklanması geçici bir olgu değil, sürekli gündemde kalan bir sorundur) iktisadi egemenlik ile şiddete dayalı zor kullanma gücü birbirlerine yaklaşır ve birbirlerinin destekçisi haline gelirler. Özellikle bürokratik - otoriter devleti destekleyenlerin desteklerini çekerek «suskun onaycılar» karanlığına gömülmelerinden sonra, (Böylece başlangıçtan beri yürütülen tasfiye hareketi nedeniyle ortaya çıkan durum —devletin yalnız kalışı— daha da belirginleşir.) yüksek burjuvazi, o günkü ve ilerideki toplumsal düzenin «garantörü» olarak sık sık şiddete başvurmak zorunda kalır.

---

8. Bürokratik - otoriter devletin görüldüğü ülkelerdeki güvenlik güçlerinin ideolojik yapıları üzerine yaptığım araştırmalar, bu yapıların genelleştirilebilir olduğunu göstermiştir. Ama bu, güvenlik güçlerinin üst kademelerinin yüksek burjuvazinin çıkarlarına daha olumlu yaklaşan guruplar tarafından denetlenemeyeceği anlamına gelmemelidir. Şüphesiz ki, ideolojik alanda gözlenen bu yakınlaşma, burada incelediğimiz sorunları azaltacak, ama bu yakınlaşmaya paralel olarak yönetici askerlerin güvenlik güçleri üzerindeki denetimleri de azalacağından bu sorunları tamamen ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Yüksek rütbeli askerlerin, yüksek burjuvazinin ve bürokratik - otoriter devletin ekonomi uzmanlarının davranış birliği göstermelerine en iyi örnek Brezilya'daki Castelo Brancos gurubudur. (1964 — 1967) Arjantin'deki Canesses yönetimi (1971 — 1973) de buna örnek olabilir. Ama son örnekte üzerinde anlaşmaya varılan konu, bürokratik - otoriter devletin sürdürülmesinin değil ortadan kaldırılmasının koşullarıdır.

Bu uygulama olmaksızın ne dolaşım sürecini —kendi yararına olmak üzere— düzeltebilir, ne de ülke ekonomisinin geleceğini güvence altına alabilme olanağı yaratabilir (9). Öte yandan böylesine çelişkili bir birlik üzerine oturan bürokratik - otoriter devlet, yüksek burjuvazinin desteği olmaksızın ekonomiyi normalleştirme gücüne bile sahip olamaz ve bir süre sonra çöker.

İktisadi egemenlik ve zor, bürokratik - otoriter devlet için birbirlerini tamamlayan iki olgudur. Ama bu karşılıklı vazgeçilmezlik, birlik içinde meydana gelen birtakım çatışmaların da ana kaynağıdır. Ve yine aynı vazgeçilmezlik, bu iki unsuru birbirinden ayırarak aralarına eksikliği hissedilen aracılık biçimlerini yerleştirecek yeni bir egemenlik sistemi kurma çabalarının önündeki bir engeldir. Bürokratik otoriter devlet dinamiğinin kavranmasında en önemli nokta budur. Aşağıda bu konu incelenecektir.

Birlik İçindeki Gerilimler

Yüksek burjuvazi ile güvenlik güçleri arasındaki karşılıklı vazgeçilmezlik, bunlar arasında ortaya çıkabilecek çatışma ve gerilimlerin tespit edilebilmesini de sağlar. Yüksek oranda benzeşik bir ulus yaratma hedefi, hem toplumdaki en fazla uluslarüstüleşmiş yürütücüler tarafından sürdürülen burjuva toplumunun ulussuzlaştırılmasına, hem de bu topluma sermaye birikimine uygun bir yapı kazandırma çabalarına aykırıdır. Ve sermaye birikimi ne yargı ölçütleri düzeyi ne de bu birikimden yerli iç pazarda en çok yarar sağlayanlar düzeyi ile sınırlandırılabilir. Devlet mekanizmasının standart taşıyıcıları ile ulusun en az ulusal unsurları arasındaki açık birlik, sıradan halkın tasfiye edilmesi ve bürokratik - otoriter devletin kurulması sırasında onu aktif olarak destekleyen burjuvazinin ve orta tabakanın en önemli ve en ulusal kesimlerinin desteklerini çekmelerine paralel olarak gerçekleşir.

Güvenlik güçlerinin tasarımındaki ulus kavramı ile bunların bürokratik - otoriter devlet içindeki müttefiklerinin uluslarüstü karakteri ve sadece (tasfiye edilmiş) halk güçlerinin değil, normalleştirme politikasının olumsuz etkileri altında kalan eski birlik ortaklarının da sahip olduğu ulusal karakter arasındaki gerilim nasıl çözülecektir? Devlet mekanizmasının, genişletilerek ekonomiye doğrudan katılımının arttırılması, özellikle üretim sürecindeki rolünün fazlalaştırılması bu gerilime bir çözüm olabilir. Böylesi bir durumda devletin üstlendiği rol, özellikle uluslarüstüleşmiş büyük özel

9. Bu noktaları ve gerek ekonomideki akılcılığın (tabi yüksek burjuvazi açısından) gerekse düzenin kendisinin garanti altına alınmasıyla ilgili konuları O'Donnel 1975'te incelemiştim.

sermayenin genişlemesini dengeleyerek, devletin zayıf ama devlet mekanizmasının özenli desteği ile kısa sürede dinamiklik kazanabilecek yerli burjuvazi ile ittifaka girmesine olanak sağlar. Ama bu gelişim, temel taşıyıcısı üretici bir devlet mekanizması olan ulusal iktisadi yapıyı güçlendirir. Bu nedenle, —en azından bürokratik-otoriter devletin ilk aşamasında— böylesi bir girişimin başarılı olması mümkün değildir. Çünkü, ekonomi normalleştirilirken geleneksel ekonomi kuralları geçerlidir. Hele özellikle bürokratik - otoriter devletten önceki kriz derinse bu kurallar daha da önem kazanır. Böylesi koşullarda uygulanmaması gereken ekonomi kurallarından birisi, özellikle üretim ve ticaret alanlarında her türlü «müdahalecilik»tir. Ekonomik gelenekselciliğin birinci ilkesi, devlet bütçesindeki açığı hızla kapatmak, kâr oranları yüksek işletmeleri özel sektöre devretmek ve tüketicilere ya da zararla çalışan (devlet işletmeleri de dahil olmak üzere) üreticilere yapılan her türlü devlet desteğini kaldırmaktır. Bu politikalar, sadece Uluslararası Para Fonu'nun değil, öteki kredi kuruluşlarının da katıldığı ve uluslarüstü kredi alışverişine temel oluşturan anlaşmalarda açık açık yer alır. Ve yine bu politikalar, bürokratik - otoriter devletin teknokratları tarafından da geleneksel ekonomi anlayışının köşe taşları olarak kabul edilir. Bu ve bunlara ilişkin diğer ölçütlerden en küçük bir sapma, gerek içerde gerek dışarda, yani uluslarüstü alanda güveni sarsar, ki bu güven olmaksızın normalleştirme politikası başarıya ulaşamaz. Bütün bu nedenlerden dolayı, bürokratik - otoriter devlet kapitalizminin ilk aşamasında devlet kapitalizmi yönüne en küçük bir sapma bile yapılamaz (10).

10. Buna rağmen devlet mekanizmasının göreli ağırlığı gelenekci teknokratların olmasını istediklerinden daha fazladır. Yine buna rağmen devletin denetim yeteneği giderek artar. Devletin rolü, doğrudan şiddet kullanan kurumların ve «sıradan halk»ın tasfiyesiyle uğraşan öteki kurumların aşırı büyümelerine bağlı olarak artar. Normalleştirme politikasından sorumlu devlet kurumlarının genişlemesi de bu artışı hızlandırır. Genişleyen kurumlar geleneksel devlet kurumlarını da işgal etmeye başlarlar. Ama devletin denetimi altında kalan iktisadi işletmelerin daha verimli olarak yönetilme çabaları orta vadede şu gelişmelere yol açar: Bu işletmelerde uygulanan ve devlet subvansiyonlarının kaldırılması suretiyle gerçekleşen «resmi rasyonalleştirme» işlemi, bu işletmelerin ürünlerinin fiyatlarını artırması anlamına gelir (bürokratik - otoriter devletten önceki dönemde «sıradan halk» tabakalarının kazanılması amacıyla bu fiyatlar düşük tutulmuştur) ve bu işletmelerin sermaye birikiminin önemli merkezleri haline gelmelerine yol açar. Bu eğilimleri nedeniyle bu işletmeler devlet kapitalizminin (önceki dönemde görülmeyen ve var gücüyle devletin etkinliğini azaltmaya çalışan geleneksel ekonomi uygulamalarının paradoksal sonuçlarından birisini oluşturan) çekirdekleridir ve olası bir devletci gelişmeye neden olabilecek eğilimler taşırlar. Bu tür gelişime en iyi örnek Brezilya'dır. Arjantin'de 1967 — 1970 yılları arasında uygulanan ekonomi politikaları da benzer sonuçlar vermiştir. Bütün «özelleştirme» çabalarına rağmen Şili'de de böylesi bir gelişimin görülmesi olasıdır.

Böylesi bir gelişim doğrultusuna yolların kapalı oluşu, güvenlik güçlerinin çelik çekirdeğinde endişeye yol açar. Çünkü güvenlik güçleri mensuplarının bir çoğu, yüksek burjuvazi ile girişilen ittifakın bir sonucu olan ülke ekonomisinin uluslarüstüleşmesine tedirginlikle bakarlar. Güvenlik güçlerinin öteki mensupları, —başta hükümete dahil yüksek makam sahipleri olmak üzere— bürokratik - otoriter devletin «şimdilik» önünde bulunan yolda yürümek zorunda olduğu ve özellikle ulusal birliğin yeniden inşa umutlarının geleneksel ekonomi kurallarına uyulmasına ve yüksek burjuvazi ile yakın bir ittifaka girilmesine bağlı olduğunun bilincindedirler. Ama yine de güvenlik güçlerinin sözkonusu modeli kabul etmeleriyle ortaya çıkan beraberlik, burjuva toplumunu sağlamlaştırma çabaları üzerindeki Demokles kılıcıdır.

1967 ile 1970 yılları arasında Arjantin'de yaşanan olaylar, bürokratik - otoriter devlet yönetimi altında uygulamaya koyulan normalleştirme politikasının bir örneğidir. Sözkonusu politika başarı ile sürdürülürken anılan gerilimler suyüzüne çıkmış ve ülkede güvensizlik ortamı doğmuştur. Daha 1967 yılı sonlarında, o ana dek uygulanan politikalara alternatif olarak, devletin daha aktif bir rol üstlenmesi, yerel burjuvazinin belirli fraksiyonlarını desteklemesi, uluslarüstü sermayeye önemli sınırlamalar getirmesi ve hadım edilmiş, «Peronculuktan arındırılmış» sendikaların yeniden siyaset sahnesine alınması önerilmiştir. Bu alternatifin güvenlik güçleri içinde önemli destekler bulması, yüksek burjuvazinin güvenlik güçlerinin gerçekten bu yola başvurabileceği konusunda ciddi kaygılar duymasına neden olmuştur. Yüksek burjuvazi ve alternatifin nasıl sonuçlanabileceğinin bilincindedir: Ülke ekonomisinin normalleştirilmesi için yapılan her türlü girişim durdurulacak, hızlı bir sermaye kaçışı başlayacak ve bütün bunların sonucunda bürokratik - otoriter devletin son vermek amacıyla yönetime gelişinden önceki kriz yeniden yaşanmaya başlanacaktır.

Bu ulusçu - devletçi gelişim yolunun —ve buna bağlı olarak siyasi ittifaklarda meydana gelebilecek değişimin— hangi hızla yeni bir alternatif oluşturacağı iki faktöre bağlıdır: Bunlardan birincisi, bürokratik - otoriter devletten önceki krizin ağırlığı, (Bkz. O'Donnel, 1975) ikincisi ise bürokratik - otoriter devletin ekonomi politik stratejisinin ne kadar hızla başarılı olduğudur. Başarı ne kadar hızlı ve yüksekse, ulusçu - devletçi gelişim alternatifi güvenlik güçleri içinde o kadar fazla (Bkz. Stephan, 1978) destek bulacaktır. Arjantin'de ekonomik kriz ve bunun yarattığı tehdit fazla ağır değildir. Ayrıca 1967 Martında başlatılan stabilizasyon programı 1968 — 69 yıllarında olumlu sonuçlar vermeye başlar (11) Ama buna karşılık

11. Özellikle enflasyon oranı düşürülmüş, bütçe açığı kapatılmış ve ödemeler dengesinde düzeltme sağlanarak beklenilen büyüme hızına ulaşılmıştır.

geleneksel ekonomi politikasının daha fazla sürdürülmesini, burjuvazinin güçsüz ulusal fraksiyonlarının devlet tarafından desteklenmesini ve «sıradan halk»ın yararına olmak üzere gelir dağılımında daha ılımlı bir politika uygulanmasını isteyen sesler oldukça gürdür. Gerçi bu istemler ekonomik ölçütlere uygun oldukları sürece makul karşılanmışlar, ama yine de siyasi güçlerin, yüksek burjuvazinin daha yeni kazanılmış güveninin yıkılmasını kaçınılmaz kılacak daha büyük birimlerde gruplaşması engellenememiştir. Bu nedenle bu toplumsal grup, —bir yandan bürokratik otoriter devlet yönetiminde yeniden devletci ve uluscu bir raya oturulmasına uyarılar savururken— Başkan Onganias da dahil olmak üzere yöneticilerin değişmesi ve yerlerine yüksek burjuvazinin çıkarları ve hedeflerine daha fazla anlayış gösterecek askerlerin gelmesi için çalışmış ve bu çaba —1969 70 toplumsal patlamasıyla da birleşince— bürokratik - otoriter devletin sonunu hızlandırmıştır [12].

Buna karşılık 1973'den sonraki Şili ile 1976'dan sonraki Arjantin, bürokratik - otoriter devletin yerleşmesinden önceki krizin ağırlığı ile tehditin —ve buna bağlı olarak gerek yenilenlerin gerekse yenenlerin duydukları korkunun— büyüklüğünün enflasyon oranını kabul edilebilen oranlara düşürmeyi güçleştirdiğini, daha önceleri yapıldığı gibi spekülatif faaliyetlerin sürdürülmesine olanak tanıdığını ve ekonomik - politik normalleştirme stratejilerinin yarattığı konjonktürel gerilemenin süresini uzattığını ve ağırlaştırdığını gösterir. Bu durum, bu tür etkilerin kaynağı olmasına rağmen yine de geleneksel ekonomi politikalarının uygulanmasını zorunlu kılar. Bu zorunluluk aynı zamanda birçok kez dile getirilen huzursuzluğa rağmen ulusçu ve devletçi alternatifin gerçek bir çıkış yolu olamıyacağının da kanıtıdır. Bu da geleneksel ekonomi - politik stratejilerinin uygulanması ve yüksek burjuvaziyle yapılan ittifakın en açık ve en kesin biçimiyle sürdürülmesi demektir.

Bürokratik - otoriter devletten önceki ekonomik krizin sürekliliği, (Bu kriz bazı yönlerden aşılırken bazı yönlerden de hızla derinleşmektedir.) bu devletin yüksek burjuvazi ile olan bağlarının yukarıda açıklanan gerilimlere rağmen kopmayacağının en iyi garantisidir. Ama bu kriz, enflasyon oranının yükseklerde seyredeceği ve geleneksel ekonomi politikasının reçetesine uygun olarak büyüme hızındaki yavaşlama ve sıradan halkın alım gücündeki önemli azalma nedeniyle üretimde çok büyük bir atıl kapasite yaratacaktır Bunun üzerine yüksek burjuvazi sermaye birikimini spekülasyonlar yoluyla kazanmaya çalışır ki bu alanda, örneğin ekonomik büyümenin temelini oluşturan yatırım ve üretim alanlarında olduğundan daha beceriklidir. Ve bu spekülasyonlar krizi daha da

12. Arjantin'de 1966 — 1973 yılları arasında yaşanan bürokratik - otoriter devlet deneyimi üzerine yazdığım kitabımda bu süreci ayrıntılı olarak incelemiştim.

derinleştirir. Şili ve Uruguay örneklerinde bu durum, bürokratik-otoriter devletin kurulmasından sonra yıllarca sürmüş ve geleneksel ekonomi politikası ciddi bir sorgulamaya uğramıştır. Bürokratik - otoriter devletin önderleri ve mensupları tarafından bile şaşkınlıkla karşılanan bu gelişim, yukarıda geliştirdiğimiz bakış açısıyla incelendiğinde kolayca açıklanabilir. 1966 yılındakinden daha ağır bir kriz ve tehdit üzerine kurulan bürokratik - otoriter devletin iki yıllık iktidarından sonra şimdi yine aynı belirtilere rastlanmaktadır (13).

Brezilya ise 4 yıllık geleneksel ekonomi politikası uygulandıktan sonra ekonomik büyümenin (1968'den sonra) yeniden hızlandırıldığı tek örnek ülkedir. Bu ülkede devletin üretimdeki rolü arttırılır ve ulusal burjuvazinin bazı fraksiyonları yeniden desteklenmeye başlanırken yüksek burjuvazi ile varolan bağlar korunmuştur (14).

Bu program sıkı bir baskı politikasıyla birlikte yürütülmüştür. Bunun vurgulanmasındaki amaç, Arjantin'deki bürokratik - otoriter devletin, özellikle 1969 «Cardobazo»sunun başarısız kaldığı noktayı göstermektedir. «Sıradan halk» ya da alt sınıflar gibi deyimlerle adlandırılan ve siyasi - ekonomik arenadan tasfiye edilmiş kesimlere dayalı toplumsal hareketleri etkin bir biçimde boğmak amacıyla şiddet kullanabilme yetki ve yeteneğine sahip güvenlik güçlerinin de dahil olduğu ittifakın içinde birtakım gerilimler olmasına rağmen, devlet gücünü korumuştur. Şiddet aracılığı ile güvenliğin (toplumsal egemenliğin güvenliğinin) yeniden sağlanması, yüksek burjuvazinin güvenini arttırmış ve bu durum ekonomi politikasında yapılan değişiklikler ile uluslarüstü ser-

---

13. Bu düşünceler O'Donnel 1965'de önerdiğim **profundizacion** kavramına dahil edilmelidir. Bunlar, okuduğunuz araştırmanın yeraldığı kitapta (Colliers, 1975) yazıları bulunan öteki yazarların bu kavrama dayanarak ileri sürdükleri görüşlerden farklı düşünceler değillerdir. Başta bu spekülasyonların ekonominin temel girişimcileri tarafından uygulanışı ve atıl üretim kapasitesinin varlığı nedeniyle yukarıda anlatıldığı şekilde bir durum yaşandığı sürece bir **profundizacion** mümkün değildir. Ama aynı koşulların sürmesi ölçüsünde, iktisat politikasında yapılacak (öncelikle birincil sektörlerde yoğunlaşan ve endüstri alanında —eğer bu alana sıçramışsa— **profundizacion** ile birlikte süren, dışalımı yapılan malların ülke içinde üretilmesini engelleyici) geniş kapsamlı değişimler, geleneksel ekonomi politikasından bir adım dahi sapmaya izin vermeyen bir krizin sonuçları olarak görülmelidir. Ama uzun vadede bu ekonomi politikasının sürdürülmesi zorunlu değildir. En azından, iç pazarın küçüklüğünün ekonomik büyümenin önünde önemli bir engel oluşturmadığı koşullarda bu politikadan rahatça vazgeçilebilir.

14. 1970 yılı sonlarına doğru (yani bürokratik - otoriter devletin çöktüğü ve yüksek burjuvazinin istikrarın sağlanacağı konusunda her türlü güvenini yitirdiği bir anda)biraz fazlaca devletci ve uluscu ekonomi politikası modeline uygun olarak değişmeler yapılan Arjantin örneği ile olan fark işte bu noktada yatar.

mayenin bir dizi yeni yatırımlarda bulunmasına neden olmuş, «Brezilya ekonomi mucizesi» başlamıştır. İşte bu sayededir ki, bürokratik - otoriter devletin ilk gelişim aşamalarında ortak olarak yürütülmesi mümkün olamayan iki politik hedef birleşmiş ve bir yandan uluslarüstü mali sermayenin giderek artan etkisiyle üretken yapıda hızlı bir uluslarüstüleşme meydana gelirken, öte yandan devletin üretim faaliyetlerinde genişleme görülmüştür. Ama bu iki gelişim yönü birbirlerini sınırlandırıcı bir etkileşimde bulunurlar. Uluslarüstüleşme yönündeki gelişim, devlet faaliyetlerindeki büyüme yüzünden engellenir. Devletin üretken faaliyetlerindeki genişleme son yıllarda Brezilya ekonomisindeki «devletleştirmelere» karşı protestoların başlamasına neden olmuştur. Öte yandan, tüm etkilenenleri korku ve telaşa sürükleyecek şiddette bir krize yol açmamak ve büyük güçlüklerle kurulan «iş dünyasına güven» havası bozulmamak isteniyorsa, devlet faaliyetlerindeki sözkonusu genişleme, —gerek uluslarüstü gerekse yerli— yüksek burjuvazinin çıkar alanı içinde bulunan sermaye birikimine bir parça da olsa dokunacak şekilde ileri götürülmemelidir. Öyleyse her iki taraf da büyük bir bağlılıkla sürdürdükleri çalışmalarının sınırları ötesinde uzanan uçurumun farkındadır. Yüksek burjuvazinin —çatışma halinde olduğu— devlete tam desteğini verirken, onun genişleme faaliyetlerini engellemeden belirli sınırlar içinde tutmak için gösterdiği çaba yukarıdaki bilincin sonucudur. Öte yandan Brezilya devletinin temsilcileri de yüksek burjuvazinin güvenini sürdürebilmeleri için oyunun kurallarını tanıdıklarını ve kabul ettiklerini tekrar tekrar vurgulamaya özen göstermişlerdir. Brezilya «ekonomi mucizesi»nin propagandası yapılırken ulusun büyüklüğüne düzülen övgü ve bu hedefe bürokratik - otoriter devlet ile ulaşıldığının vurgulanması da bu egemenlik biçiminin devamını kolaylaştırmıştır. Ama son yıllarda yapılan seçimlerin de gösterdiği gibi birarada yürütülmelerine rağmen, ekonomik başarı ve siyasi propaganda ile (bir toplumda) şöyle ya da böyle sağlam bir konsensus yaratmak mümkün değildir. «Ekonomi mucizesi»nin, devletin meşruluk tabanı ve giderek artan toplumsal faturanın karşılığı olarak gösterilmesi, bu «mucizenin» sürdürülmesi yıldan yıla güçleşeceği için artık mümkün olamaz hale gelir. Brezilya bürokratik - otoriter devletinin ittifak ortaklarının riski, yüksek burjuvazi ile yapılan ittifakın temelini oluşturan kuralların çiğnenmesi değildir sadece. Bu risk gerçek muhalefetin aktif bir şekilde yeniden biçimlenmesi gibi gerçek bir ihtimali de içerir.

Brezilya bürokratik - otoriter devleti, çok daha uzun ömürlü oluşu ve kendi ölçütleri içinde oldukça başarılı sonuçlar almasıyla diğer örneklerden ayrılır. Buna rağmen Brezilya bürokratik - otoriter devleti de diğer ülkelerde olduğu gibi yukarıda açıklanan ikilem ve korkulardan kurtulamamıştır. Bunun nedeni, bürokratik -

otoriter devletin, aracılık biçimlerinden örülmüş bir ağ altında gizlenemeyen ve bunun bir sonucu olarak kendisinin patlamalı bir şekilde yadsınacağı korkusuyla birlikte yaşamak zorunda kalan bir siyasi egemenlik biçimi oluşudur. Şimdi bu ikilemden yola çıkarak buraya kadar söylediklerimizi özetleyip, bürokratik - otoriter devletlerin temelinde yatan siyasi sorunu açıklayabiliriz.

Aracılık Biçimlerine Duyulan Özlem ya da Demokrasi Sorunu [15].

Bir önceki bölümde açıklanan gözlemlerden, bürokratik - otoriter devletin burjuva egemenliğinin mükemmele yakın bir biçimi olduğu şeklinde bir anlam çıkarılabilir. Bürokratik - otoriter devlet gerçekte, kapitalist toplum yapısını ortadan kaldırmaya yönelik —gerek geçmişte ortaya çıkan gerekse gelecekte ortaya çıkabilecek— tehdit karşısında seçilen bir alternatiftir sadece. Beni bu sonuca ulaştıran gözlemler yukarıda açıklanmıştır. Bunların en önemlileri aşağıda bir kez daha özetlenmiştir:

1 — Bürokratik - otoriter devlet, normal koşullarda konsensusun temel taşları olan aracılık biçimlerini ya tamamen ortadan kaldırır ya da sayılarını azaltır.
2 — Bürokratik - otoriter devlet, devletin özünde yatan, ama normal koşullarda onun gerçekliğinin sadece bir parçası olan şiddet'i oldukça belirgin bir şekilde öne çıkarır.
3 — Bürokratik - otoriter devlet, yüksek burjuvazinin bu devletin gerçek —hatta ekonomiyi normalleştirme sürecinin başlarında tek— toplumsal temeli olduğu gerçekliğinin açık bir şekilde ortaya çıkmasını sağlar.
4 — Bu toplumların gelişmelerini belirleyen tarihsel koşulların bir sonucu olarak burjuvazinin anılan kesimi yine aynı açıklıkla toplumun en az ulusal kesiminden oluşur.
5 — Bu devletin gerçek toplumsal temeli, yani yüksek burjuvaziyle aynı değer yargılarına ve davranış biçimlerine sahip olmasalar da, şiddet uygulama konusunda uzmanlaşmış örgütler, devlet örgütleri içinde özel bir önem kazanır.

Bu egemenlik biçiminin mükemmel olmama özelliği, ulusun olası bir meşruluk düzeyine indirilmesi, yurttaşlık ve «lo popular» gibi aracılık biçimlerinin ortadan kaldırılması; «sıradan halk»ın politika ve ekonomi sahnesinden tasfiye edilmesi, düzenin sağlanması ve ekonominin normalleştirilmesi işlemlerinin gereği olan baskı

15. Bu konu ile ilgili olarak F.H. Cardoso'nun yazılarına, özellikle Cardoso 1975'e dayanmaksızın yapılacak bir araştırma asla sağlıklı olamaz.

politikalarının sonunda, suskun yüzeyin altında ve toplumun bağrında yeşeren karşı tepkilerden duyulan korkudan kaynaklanan yıkılabilirlik noktalarında ifadesini bulur. Öte yandan bu yıkılabilirlik noktaları, orta sınıfların en önemli kesimi ile burjuvazinin en ulusal fraksiyonlarının bürokratik - otoriter devletin doğasını oluşturan ittifaktan çekilmeleriyle iyice belirginleşir. Bu çekilme iki sonuca yol açar: Birincisi, devletin sağlamak istediği konsensusun kurulmasını imkansızlaştırır, ikincisi, binlerce değişik çıkar grubundan oluşan bu kesimler, ekonomiyi normalleştirme programının kendilerine yüklediği yükü olabildiğince üzerlerinden atabilmek için devlet kurumlarına çeşitli taleplerde bulunmaya başlarlar. Bürokratik - otoriter devletin yıkılabilirliğini arttıran bir başka etmen ise, —ki bu etmen onun meşruluk kazanma çabalarını daha da güçleştirir— yüksek burjuvazinin bürokratik - otoriter devlete verdiği destek ve bu desteğin devletin ekonomik mekanizması içinde göze batacak ölçüde kazandığı önceliktir. Yüksek burjuvazinin devlet mekanizması içinde oynadığı rol ile burjuvazinin daha zayıf fraksiyonlarının kendilerini koruma çabaları arasındaki karşılıklı etkileşim de yıkılabilirliği arttıran başka bir unsurdur. Adı geçen fraksiyonlar, bürokratik - otoriter devletin ekonomi politikası ile dayandığı toplumsal tabanının istemleri arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan bir gerçeklikle karşılaşırlar. Bunların istemleri, bazı devlet kurumlarında —özellikle güvenlik güçleri arasında— karşılık bulurken, bazılarında, yani ekonomi politikasını yönlendirenler arasında kulak ardı edilir.

Bürokratik - otoriter devlet, pek çok yıkılabilirlik noktasına sahip olmasına rağmen, kendisini birlik ve beraberlik içindeki büyük ulusun kurucusu ve akılcılığın sembolü olan benzeşik bir iktidar olarak görür. Yukarıda yaptığımız açıklamalar ışığında, bürokratik - otoriter devlet kurumlarının, egemen sınıfların kendi taleplerini (yüksek burjuvazi saldırı, burjuvazinin öteki kesimleri ile orta sınıflar savunma taktikleri kullanarak) devlete kabul ettirme çabalarından kaynaklanan yıpratıcı bir etki altında kaldığını şimdi daha iyi kavrayabiliriz. Geneli ilgilendiren talepleri öne çıkartan ve (herkese açık) tartışma özgürlüğünün yerini alan bu taleplerin genel ulusal çıkarlarla açıklanmasını gerektiren kurumsallaşmış bir sürecin kesintiye uğraması, bu çabaların devlete karşı, parçalı ve herbiri değişik toplumsal tabana dayanan saldırı akınlarına dönüşmesine yol açar. Bu kesintisiz akınlar ise bazı teknokratların ve güvenlik güçleri mensuplarının yine aynı kesintisizlikte değişik çıkar guruplarının etkisi altında kalmış bulunan devlet kurumlar sisteminin önceden sahip olmadığı bazı yeni zor kullanma araçlarını oluşturmak ve sistemi bu akınlara dayanıklı kılmak yolunda çaba göstermesine neden olur. Ama, bir devletin toplumsal taban dağının doruklarına siyasi aracılık biçimlerine sahip olmaksızın çıkmaya çalışmasından başka hiç bir anlamı olmayan bu çabanın

boş bir çaba olarak kalmaya mahkum oluşunun nedeni de bu akınlardır. Bütün bunların sonucunda, tasfiye edilmiş sektörler önünde tekparçalı koca bir duvar gibi duran bu devlet, müttefikleri tarafından son derece geçirimli olarak değerlendirilir. Öte yandan (bu çelişkili bütünleri tamamlamak istersek) bürokratik - otoriter devletin kurumsal hiyerarşisinin zirveleri, bu devletin temelini oluşturan ittifaka katılmama eğilimi taşıyan askeri güçlerin elindedir.

Tasfiye edilmişlerin suskunluğu, bürokratik - otoriter devletten desteğini çeken sektörlerin gizli de olsa kendilerini savunma çabaları ve somut çıkar sağlama uğruna yüksek burjuvazi içinde ortaya çıkan bölünmüşlük gözönüne alındığında çok özel bir durumla karşılaşılır: Kurumlarının zirvesinden, kazandığı başarılarla övünen ve büyük bir ulus yaratacağını ileri süren devlet ektiğini biçememektedir. Gerek şiddete maruz kalan sektörlerin sessizliği, gerekse bürokratik - otoriter devlet kurumlarında belirli bir etkinlik sağlayabilmek için başlangıçta bu devleti destekleyenlerin gizli taktiklerinin gürültüleri arasında devletin sesi duyulmaz olur. Bu tür bir çabanın monolog olarak kalması, yönetenlerin, toplumun suskunluğunun ardında yatan gizden duydukları endişeyi artırır. Bu giz, burjuvazinin devlet mekanizmasına belirli sınırlar koyma ve bunu yaparken de devlet mekanizmasının ittifak ortağı ile olan ilişkilerinde kendi otoritesinin büyümesini engellemeyecek oranda belirli karar verme ve uygulama özgürlüğü bırakma girişimlerini zora sokar. Bu ittifak ortağının devlet mekanizmasına yönelttiği, istemlerini daha geniş çerçeveli genel çıkarlar tabanında dile getirmeye zorlanacağı biçimsel kanallara aktarılamayan gizli saldırıları, devletin teknik akılcılık, sağlamlık ve birlikte hareket iddialarını sarstığı gibi, devletin zirvesinde bulunanların başarılarına kaynak olarak gösterdikleri ulusun en yüce çıkarlarına dayanma iddialarını da etkisizleştirir.

Ama asıl giz tasfiye edilmişlerin suskunluğundadır .Bürokratik - otoriter devletin kuruluşu sıradan halk için ağır bir yenilgidir. Bu konuda herhangi bir şüphenin varlığı halinde, bürokratik-otoriter devlet, düzeni sağlamayı ve ekonomiyi normalleştirmeyi amaçlayan siyasi stratejiler tarafından tasfiye edilir. Aracılık biçimlerinin ortadan kaldırılması, burjuva toplumunun karmaşıklığını ve suskunluğunu bir kat daha arttırırken, ulus, «sıradan halk» ve yurttaşlık gibi bazı meşruluk sağlayıcı aracılıkları devletin elinden alır. Bu egemenlik biçimi, —bütün öteki egemenlik biçimlerinin yaptığı gibi— korkuya ve olası ekonomi mucizesine dayalı kısa süreli destekle değil, başka normlarla meşruluk kazanmaya çalışır.

Ama, «iktidarın yalnızlığından doğan güçlükleri» [16] aşmaya

16. Arjantin devlet başkanı General Videla'nın bir konuşmasından. («Cronista Comercial», 27.4.1977).

yarayan başka aracılık biçimleri nasıl yaratılacaktır? Meksika'daki siyasi sistemin iktidar partisi olan PRI ile yapmaya çalıştığı şey bu çabaya bir örnektir. PRI, bir aracılık biçimi olarak kullanılırken, aynı zamanda «sıradan halk»ın politikaya katılma isteğinin önünde bir engel oluşturmuştur. Ama PRI o kadar iyi bir örnek değildir. Çünkü, bu partinin temeli, bizim burada incelediğimizin tam tersi bir olaya dayanmaktadır. Yani sıradan halkın devrimine, bürokratik - otoriter devletin kurulmasına neden olan, korku ve telaş içindeki burjuvazinin karşı tepkisine değil! İkinci bir olasılık, toplumun bir bütün olarak yapılandırılmasıdır. Ama yok edilen aracılık biçimlerinin yerine geçebilecek bir birlik yaratılabilmesi için, yalnızca işçilerin devlet tarafından kontrolüyle yetinilmemesi, bütün toplumun belirli bir hiyerarşi altında toplanması gerekir. Bu ise yüksek burjuvazi tarafından asla kabul edilmez. Tabii bu sınıfın temsilcileri, «sıradan halk»ın sıkı bir şekilde kontrol edilmesine karşı değillerdir. Ama bürokratik - otoriter devletin temel destekçisi yüksek burjuvazinin, ast olarak kalacağı böyle bir birliğe girmesi için hiçbir nedeni yoktur. Bu yüzden toplumsal birlik ideolojisi, bürokratik otoriter devlet yöneticileri arasında geniş yankılar uyandırmasına rağmen, erişilemeyen arkaik ütopya olarak kalmaya mahkumdur. Toplumsal birlik düşüncesi, (sendikaların sıkı bir şekilde denetlenmesi biçiminde) yine de sınıfsal zaferin meyvelerini toplama açısından yararlı olabilir. Ama devlet ile toplum arasındaki, bürokratik otoriter devletin ortadan kaldırdığı aracılık biçimlerinin yerini alması asla mümkün değildir. (Bkz. O'Donnel, 1976).

PRI gibi bir parti ve ortadan kaldırılan aracılık biçimleri yerine geçebilecek bir toplumsal birlik yaratmak mümkün olmayıp, devletin «katılım» çağrıları toplumun suskunluğunda kaybolunca geriye tek bir yol kalmaktadır: Demokrasi çabası... Bu kavramın gerek devlet kurumlarının zirvesinde oturanlar gerekse yüksek burjuvazinin temsilcileri tarafından kullanılışı, eğer bu çabanın siyasi aracılık biçimlerini yitirmiş ve demokrasiye göre örtüsüz (çıplak) bir egemenlik sistemi olan bir devletin temel sorununun bir ifadesi olduğunu bilmeseydik, açıklanması güç bir durum olurdu. Siyasi demokrasi işlemeye başladığı an en azından bir siyasi aracılık biçimi olan yurttaşlık yeniden işlemeye başlayacaktır. Bu durum bir çok toplum üyesinin, soyut olmasına rağmen anlamından fazla bir şey yitirmeyen bir eşitlik anlayışı ışığında davranış görmesine (ya da öyle sanmasına) ve kişilerin bu sayede bazı temel haklarla ilgili güvenceler kazanmalarına neden olacaktır. Böylece devlet gücünün temelleri, kendi dışındaki bir yere oturmuş gibi görünecek, yani devletin meşruluğu için yeterli değilse bile gerekli koşullardan birisi yerine getirilmiş olacaktır. Siyasi demokrasinin kurulması, aracılık biçimlerinin eksikliğinden ve devletin militarize edilmesinden doğan başka bir sorunu daha çözer. Başkanlık sistemi sorunu-

nu... Bu sorunun çözülmesi yüksek burjuvazi açısından da yararlıdır. Böylece siyasi kurumlar içinde güvenlik güçlerinin etkisi azalır. Yüksek burjuvazi, güvenlik güçleriyle, ekonomik sorunlar haricinde de politika yapan sivillerden oluşan gruplar aracılığıyla yürüttüğü ilişkilerini düzenleme, düşünceleri büyük oranda yüksek burjuvazi ile uyuşan sivilleri devlet mekanizmasında daha iyi yerlere yerleştirme ve nihayet burjuvazinin ekonomik egemenliğini desteklemek amacıyla devletin uyguladığı şiddeti daha az görünür kılma olanağı kazanır (17).

Ama bu nasıl bir demokrasi olmalıdır? Bu, yukarıda açıklananları mucizevi bir şekilde gerçekleştirecek ve sıradan halkın tasfiye edilmişliğini sürdürecek bir demokrasi olmalıdır. Bu, özellikle «sıradan halk»a ve aşağı sınıflara dayanmaya getirilen yasağı sürdürecek bir demokrasi olmalıdır. Bu yasakların sürmesi ise sözkonusu halk kesimlerinin siyasi hareketleri ve örgütleri üzerindeki sıkı denetimin, özellikle demokrasinin kuruluşundan sonra bazı kurumlarda yeniden yeralan kişilere tanınan hakların denetimini gerektirir. Bu işlevi görecek «sihirli bir değnek» arandığı farklı bağlamlarda ifade edilir ve bu ifadeler genellikle «demokrasi» kavramı ile birlikte kullanılır.

Demokrasinin bir gelişim alternatifi olması ilk bakışta garip görünebilir. Ama böylesi bir değerlendirme yapılırken öteki sorunlar, özellikle demokrasiyi dışlayan bir gelişim biçiminin yaratacağı sorunlar gözönüne alınmalıdır. Bu kadar dar bir anlaşma temeline dayanan ve özellikle şiddet uygulama konusunda bu kadar açık işleyen bir egemenlik biçimi ne kadar ayakta kalabilir? Çağımızda bir Franko İspanya'sı ya da bir Salazar Portekiz'i yaratmak mümkün müdür? Bu devletin önderleri, gerek bürokratik - otoriter devletin oluşturduğu egemenlik sistemini, gerekse bu devletin destekleyip düzenlediği toplumsal egemenliği, uzak geleceğe dek iktidarda kalacaklarına inandırma ve gerçekten iktidarda kalma yol ve çarelerini aramaktan başka ne yapabilirler! Kendisinin güçlü bir iktidar olduğunu ileri süren ve gerçekten de böyle algılanan bir devletin en zayıf noktalarıdır bu sorular. Burjuva toplumundaki suskunluk ve boşluk karşısındaki devlet terörü, bu devletin sürekli olarak başarısızlığa mahkum, bir toplumsal birlik yaratma çabaları ve demokrasiye ulaşma konusundaki dindirilmez isteği; bütün bunlar ne bir aracılık biçimine ne de meşruluğa sahip bir yönetim biçiminin önündeki güçlüklerin ifade biçimleridir.

Ama demokratikleşme nasıl sağlanacaktır? Egemenler, bu doğrultuda atılan her adımın Pandora kutusunun açılmasına; yani aşa-

17. Bu amaçlara ulaşma çabası, Meksika siyasi sisteminin ve PRI'nın (ulaşılmaz olsa da) çekici örnekler olarak görünmelerine neden olmuştur. Bunlar, başkanlık sistemi ile ilgili olarak gerçek seçim yarışının beklenmedik sonuçlarını dahi beraberinde taşımayan bir dizi avantaj sağlarlar.

ğı halk tabakalarının yeniden siyasi aktivite kazanmalarına, hatta bürokratik - otoriter devletin kuruluşundan önceki krizin yeniden yaşanmasıyla sonuçlanacak şekilde sınıfsal çıkarları için harekete geçmelerine neden olabileceğinin farkındadırlar. Ne bir aracılık biçimine ne de meşruluğa sahip bir egemenlik biçiminin bütün çelişki ve zayıflıklarına rağmen sürdürülmesi, egemenler için böylesi bir sonuçtan daha iyidir. Bürokratik - otoriter devlet (aşağı halk tabakalarının) tehlikeli siyasi aktivitelerine bir yanıt olarak kurulmuşken, tasfiye edilmişlerin önündeki setin bir parça bile aralanmasından, eski tehlikenin yeniden, hatta daha artarak ortaya çıkabileceğinden korkulmaz mı? Bu korku nedeniyle en azından bir aracılık biçimi olarak yurttaşlığın ve demokrasinin kurulmasına çalışılır. Bunlar, bu egemenlik biçiminde hem korkuyu yatıştırıcı hem de umut yaratıcı bir işlev görürler.

Sihirli değnek dediğimiz öyle bir demokrasi türüdür ki, özenle sınırlanmış olmasına rağmen («sıradan halk»a ve sınıfsal çıkarlara dayanmayı yasaklaması açısından) egemenliğe götüren aracılık biçimlerinin kurulmasına ve meşruluk sağlanmasına olanak tanımayacak ölçüde kuşa benzememelidir. Bu tür bir demokrasinin nasıl gerçekleştirileceği sorusu, «toplum mühendislerinin» yaratıcılıklarını sınayacakları bir sınav sorusudur. Ama bu egemenlik sistemi içindeki en bilinçli kişiler bu tür bir demokrasi arayışını sürdürürler. Şili'de olduğu gibi bürokratik otoriter devletin kurulmasından önceki krizin ve tehditin ağırlığı durumunda, demokrasi yönünde gelişim olasılığı devlet mekanizması tarafından değil, bürokratik - otoriter devletin ilk ittifak ortakları olup da sonradan desteğini çekenler tarafından, örneğin kilise ve hristiyan demokratlar tarafından gündeme getirilir. Anılan kriz, 1966 yılında Arjantin'de olduğu gibi pek ağır değilse, bürokratik - otoriter devletin başlangıcından beri ulaşılması gereken hedef, ordunun iktidar gruplarının birlikçi eğilimlerinin yerini alan demokrasidir. Arjantin'de 1976 yılında aşılması gereken güçlükler 1966 yılındakine göre çok daha çetin olmasına rağmen, gerek bu bölümde çözümlemeye çalıştığımız çelişkilerin derinliğinden, gerekse eski yılların deneyimlerinden «ders»ler çıkarılmış olmasından ötürü, demokrasinin yeniden inşası baştan beri temel hedef olarak alınmıştır.

Bürokratik - otoriter devlet ile bu devletin dayandığı ittifakın bir özelliği olan örtüsüz egemenlik, bürokratik - otoriter devlete karşı olanlarca ortaya atılan önemli tartışma noktalarının —öteki bir dizi olumsuz toplumsal etkiyle birlikte— ortaya çıkmasına neden olur. İnsan hakları, iktisadi ulusculuk ve özlü adalet talepleri gibi... Kendisini bu denli güçlü gören, ama o ölçüde de güvensiz olan bir egemenlik sisteminin en büyük korkusu, —suskunluklarına rağmen varlıklarını sürdüren— karşıtlarının bu tartışma konuları çevresinde toplanmaları ve yalnızca bürokratik - otoriter devleti değil, bu devletin sürdürmeye çalıştığı egemenlik sistemini baş-

aşağı edecek büyük patlamaya ulaşıncaya dek birarada hareket etmelerinden doğan endişedir. «Cardobazo» ve onu izleyen olaylar, yalnızca Arjantin için değil tüm ülkeler için yukarıda açıklanan gelişim olanağının örneği olmalıdır. Birbiriyle kenetlenmiş ve tam entegre bir ulus yaratma çabasının başarısızlığa uğraması, burjuva toplumundaki belalı suskunluğun sürmesi ve bürokratik - otoriter devletin desteklediği toplumsal egemenliğin örtüsüz oluşu bu egemenlik sisteminin güvensizliğinin nedenleridir. Şiddet ise bürokratik - otoriter devletin kurumlar sisteminde çarpıklıklara neden olarak güvenlik güçlerinin rollerinin artmasına ve toplumdaki suskunluğun yoğunlaşmasına neden olur ki, bu durum kazanılmak istenen meşruluk hedefine ulaşılmayı güçleştirir. Ama bütün bunlara rağmen, zaman zaman geri planda da kalsa demokrasi kavramı resmi ağızlarda önemli bir yer tutmaya devam eder ve bazen de bürokratik - otoriter devlet içinde iktidar mücadelesine girişmiş şu ya da bu grubun siyasi programının bir maddesi haline gelir.

Demokrasi sorunu, yalnızca bu egemenlik sisteminin en zayıf noktası olması nedeniyle değil, aynı zamanda uzun vadede bazı temel değer yargılarına son derece uygun bir toplum yaratma çabalarında birleştirici bir etmen olması nedeniyle de önemli bir sorundur. Bu nedenle demokrasi sorunu, bürokratik - otoriter devletin siyasi stratejisinden ve uygulanış biçiminden doğan bir dizi öteki sorunla aynı düzlemde ele alınmamalıdır. Sınırlı türden de olsa— yani «sıradan halk»ın ve son çözümlemede ulusun temsil edilmediği— bir demokrasiye dönmeyi amaçlayan siyasi program, güçlü bir iktidarın bağışı değil, onun içsel zayıflıklarının ifadesidir. Hem bürokratik - otoriter devletin kurumsal zirvesinin hem de bu devletin en önemli ittifak ortağının demokrasiden söz ederken ortaya çıkan çelişki ve sınırların demokratikleşme sürecinin kendileri için tehlikeli bir aşamaya getirecek ölçüde aşılmasından duyulan belirgin korku, bürokratik - otoriter devletin öteki ikili strateji ve uygulamalarında olduğu gibi kendi karşıtını ve inkarını yaratmaz. Bürokratik - otoriter devlet kurumlarının desteklediği çarpık ve sınırlı bir demokrasi antitezi, bu devletin gerçek ve açık etkilerinden biri olan siyasi ve toplumsal otoriterizmin bir türü değildir her zaman. Bu nedenle, demokrasi kavramı bir süre (resmi) ağızlarda içi boş bir söz olarak kalır. Kavram bu süre içinde belirli bir anlam kazanarak bürokratik - otoriter devlete özgüleşir ve böylece sözkonusu devletin ilk aşamalarında duyulabilen tek sesin bu kavramı denetim altına alarak bazı sınırlama ve seçmeler yapmasına olanak sağlanır. Bu tür bir demokrasi, sonucu önceden belirlenmiş bir oyuna katılmaya her zaman hazır olan oportünizme çıkarılmış bir davettir. Öte yandan bu olasılık, yalnızca girişim yukarıdan geliyor, ciddi sınırlamalar konuyor diye demokrasiyi inkar etmek gibi bazı aptallıklara da yol açabilir .Eğer güney yarımküre trajedisinden ders çıkaranlar yalnızca egemenler değilse, bu demokrasi

olasılığı, koyulan sınırlar içinde kalmakla yetinmeyerek hareket alanını genişletmeye çalışan yeni siyasi üslup ve hedeflerin oluşmasına da yol açabilir. Bu ise demokrasinin yeni bir anlam kazanması ve halka maledilmesi için yürütülecek mücadele temelinde birleşmek demektir. Amaç, tasfiye edilmişlerle birlikte alternatif egemenlik sisteminin temelini oluşturarak bürokratik otoriter devlet tarafından tasfiye edilmekle tehdit edilenlerin yönetiminde demokrasiye yeni bir anlam kazandırmaktır.

Öyle anlar vardır ki, bu anlarda bazı konuların gözden geçirilmesi yararsız gibi görünür. Ama belirli sözcükler, örneğin demokrasi gibi, yalnızca kullanılıyor bile olsalar, bu durum ne kişisel özelliklerle ne uluslararası tepkileri yumuşatma taktikleriyle ne de yanlış bilinçle açıklanabilir. Sadece sözü bile edilmiş olsa, demokrasi sözcüğünün kullanılması ile günlük yaşantı gerçekliği arasındaki çelişki bundan daha çok fazlasına dayanır. Bu nedenle anılan çelişki, kurulu egemenlik sisteminin içinde bulunduğu derin çelişki ve zayıflıkları kavramada anahtar rolü oynar. Bunlar aynı zamanda bu toplumların yüzeysel görünüş biçimlerinin altında yatanların ne kadar önemli şeyler olduğunun kanıtlarıdır; yani tasfiye edilip suskunluğa zorlanmışların önemini gösterir. Bunlar, meşruluk kazanma umutları oldukları kadar, el sürülmemesi gerekli Pandora kutularıdır da. Tasfiye edilmiş ve susturulmuşların tarih sahnesinde bu tür bir gizlilikle temsil ediliyor olmaları, bürokratik - otoriter devletin iç gerilimleri ve dinamiği ile bu çerçevede meydana gelen bütün olayların ana kaynağıdır.

Bürokratik - otoriter devletin burada önemle üzerinde durduğumuz ilk aşamalarından sonra tasfiye edilmişlerin önündeki engeller yıkılmaya ve korkular azalmaya başlar. Susturulmuş sesler yeniden duyulur. Doğrudan ya da dolaylı, ama kimsenin önemini yadsıyamayacağı şekilde bu sesler yalnızca toplumda değil, devlet mekanizması içinde de yankı bulur. Bu değişiklikler ve «suskun desteğin» gerçekte baskı altındaki muhalefetin bir çeşidini oluşturduğunu kanıtlayan binlerce göstergeyle birlikte yenilmişlerin suskunluğu sona erer. Bu, bir yandan egemenliklerini sözkonusu araçlar olmaksızın ayakta tutamayacaklarını bilen, öte yandan bürokratik - otoriter devleti kurarken büyük bir riskin ve yükün altına girerek kovmaya çalıştıkları eski ruhların yeniden canlanmasına yol açabileceklerinin farkında olan bürokratik - otoriter devletin zirvesinde oturanların sonuçsuz çabalarının çok üzerinde bir şeydir. Bürokratik - otoriter devletin kuruluş anından itibaren ilerlemeye başlayan çatlak, işte bu noktada önemli bir fırsat haline gelecektir. Bu fırsattan —beraberinde getirdiği olası demokratikleşme hareketinin nereye kadar süreceği anlamında— nasıl yararlanılacağı tasfiye edilmişlere bağlıdır. Ama henüz tamamlanmamış bu ileri aşamanın araştırılması bir dizi nedenden dolayı bu çalışmanın çerçevesi dışında bırakılmıştır.

Türkçesi *Ender ATEŞMAN*

2

Arjantin Üstüne

Arjantin bir zamanlar Latin Amerika'nın yaşam düzeyi en yüksek olan ülkesi sayılırdı. Öte yandan birası, tangosu, çoğunluğu Avrupa kökenli olan nüfusu, anglo-sakson dünyasından aldığı renkler ile canlı bir yaşam tarzına sahip, öte yandan Avrupa faşizminden esinlenen, ama buna halkçı boyutlar katan ve işçi sınıfını kucaklayan peronist hareketiyle çelişik renklere sahip bir ülke izlenimi yaratmıştı dış dünyada.

Arjantin'in bir başka özelliği ise, elli yıldır birbirini izleyen askeri darbeleriydi. Önceleri bir operet görünümü taşıyan siyasal yaşam, karnaval darbeleri 70'li yılların dünya konjonktürü içinde bir karabasana dönüştü. Askerileşmiş bir devlet aygıtı oluşurken, ekonomi alanında ilginç bir «devletçi liberalizm» deneyimi yaşanıyor, bir dış borç patlamasıyla 76'da 8 milyar $ olan tutar, 1981'de 53 milyara fırlıyordu. Ülkede bütün siyasal örgütlenmeler dağıtılırken örgütlü siyasal tek güç olarak ordu kalıyordu. Toplum savaş bölgesi ilân edilip, toplumsal olaylara ve güçlere «dost-düşman» söylemi içinde bakılıp, kirli bir savaş yürütülürken sivil-aşırı sağ güçlerle gizli ittifak içinde 30 bin kişi yok ediliyordu. Falkland savaşı macerasından ve ordu içi hizıplerin mücadelesinden sonra Arjantin askeriyesi çözülürken, korkunç bir karabasandan ağır ağır uyanan Arjantin toplumu da, belki de tarihin çelişik miras ve tortularından ilk kez tam olarak kurtulma fırsatını yakalıyordu. Ama yine de 1980 Nobel Barış Ödülünü kazanan Alfonso Perez Esquival'in askerler çekilmeden önce yaptığı şu kehanete kulak vermek gerek: «Askerler iktidarı zorunlu oldukları için devredecekler. Çünkü artık hiçbir şey yapamıyorlar, daha sonra bir başka hükümet darbesi yapmak için iktidarı iki ya da üç yıllığına sivillere vermeleri gerekiyor. İşte askerler dışındaki biz diğer Arjantinliler 50 yıldır bunu yaşıyoruz».

Birinci bölüm içindeki yazılarda Arjantin'e Latin Amerika'daki genel gelişmeler çerçevesi içinde değinirken, bu bölümde Arjantin olayını farklı boyutlarıyla daha yakından ele alıyoruz.

İlk yazı, Juan Corradi'nin «Arjantin'de Devlet Terörü», sivil toplumcu bir yaklaşım içinde, devlet terörü ve askeriyenin toplumu savaş alanı olarak gören mantığını oldukça ayrıntılı biçimde ele alıyor. George Philip'in «Arjantin Ordusunun Çöküşü» adlı yazısı, biraz Amerikan politik bakışının renklerini taşımakla birlikte, 76 sonrası gelişmelere özet bir bakış sağlıyor. Arjantin devlet başkanı Alfonsin'le yapılan görüşme de, yeni dönemin yaklaşımını sergiliyor. Beatriz Sarlo'nun «Diktatorya'dan Sonra Arjantin» başlıklı yazısı ise, yeni dönemin sosyo-psikolojik ortamını, devlet terörünün yarattığı yıkımı, eski dönemin yargılanışını başarıyla aktarıyor.

Yıkım Tarzı: Arjantin'de Devlet Terörü

Juan E. Corradi*

Arjantin tarihinin son yüzyılı iki eşit parçaya bölünebilir. 1880' den 1930' dek bir başarı öyküsü, ekonomik gelişme, inanılmaz şanslar fakat toplumsal merdivenin düşmesi, ülkeye gelen göçmenler, hareketlilik ve istisna efsanesiydi. Ülke İngiliz sermayesine bağımlı olan toprak sahipleri oligarşisinin elindeydi. Fakat tarımsal dışsatımın yarattığı zenginlik; hızla büyüyen şehirlere üşüşen, kültürel oluşumu değiştiren, yeni işler yaratan ve yeni umutlar barındıran Güney Avrupalılara kapıları açtı. Toplumsal ilerleme politik talebe dönüştü ve genel refah, yöneticilerin liberal eğilimi ile birlikte, uyrukluğun yükselen orta sınıfa yayılmasına izin verdi. Sonraki elli yıl hayal kırıklığı ile sonuçlanan kargaşalık yıllarıydı. Bu yıllar, büyük çapta, örgütlü işgücünün ekonomik belirsizlik ve kuramsal anındalık bağlamında politik güç olarak saldırısı ile belirlendi. Arjantin politik iyileştirmeleri tatmin edici bir biçimde düzenlemekten aciz bir sınai dönemden gene de çıkabildi. Bu bir başka, daha karanlık bir efsaneye, tüketilmiş olanaklar, büyük vaatlerin terkedilmesi efsanesini ortaya çıkardı. Ancak, Arjantin, yüzyılın gerçek trajedilerinden kaçınmayı başardı: ciddi uluslararası çatışmalara dahil olmadı; bunalımları hiçbir zaman yıkıcı olmadı; politik sapmaları, korkunç olmaktan çok, renkliydi. Nasıl mutlu bir kayıtsızlıkla büyüdüyse, şimdi de yavaşça tökezliyor gibiydi. Sonra birden, yetmişlerde, çağımızın dehşetli hastalıklarına yakalandı. Şimdi en karanlık saatini yaşıyor.

Arjantin, gelişimi açısından, klasik liberal ile liberal-sonrası toplumlar arasında üçüncü tür bir toplumsal oluşumu temsil eder. Arjantin bağımlı bir toplumdur, gelişmesinin başlıca unsuru ne hegemonik burjuvazi ne de daha önceden varolan sınıfları ittifaka zorlayan ya da yeni dinamik sınıflar yaratan güçlü devlet değildir.

(*) Yazının çevrildiği kaynak **TELOS**, Sayı 52, s. 61-76.

Gelişimi dışardan, yabancı burjuvaziler tarafından başlatılmış ve yönlendirilmiştir ve bugün de bağımlılığını gelişiminin şirket mirasçıları tarafından yönlendirilmesi oluşturur. Bu türden diğer toplumlar gibi, Arjantin de merkezilikten uzaklaşmıştır. Hiçbir değişim öncüsü yoktur. Onun yerine, sınıfların parça parça olması, eski ve yeni toplumsal ilişkilerin karmaşık biraradalığı, uzlaşma alanı olarak hizmet gören fazla yayılmış devlet, yapısal birlik yokluğu vardır. Bunun nedeni dolaysız olarak, gelişmeye dışardan dayatılan ümitsiz gelişim biçimlerinin eklenmesinin sonucudur. Gene de, bu, toplumsal ve kültürel süredurum (atalet) anlamına gelmez. Tam tersine, Arjantin'de sınıf tabakaları hareketlidir ve her gelişme biçimi etkin ve gürültülü kurumlarda örgütlü grubunu bırakmıştır. Hızlı değişim, değişik aktörleri, farklılıklarını ılımlılaştıracak ortak bir çerçeve olmadan, acele ile biraraya getirdi. Ekonomik gelişmedeki naiflik ve süreksizlikler, asgari müştereği daha bile sakınılır kıldı ve ödemelerin gerilimleri yatıştırdığı rastlantısal şans dönemleri hariç, ortaya çıkan sistem karşılıklı vetolar ve genel felç sistemiydi. Milliyetçi aktivizm, dünya çapında faaliyetsizlikle atbaşı gitti. Öncü olmak için çok zayıf olan sınıf ya da şirket grupları, gede, birbirlerini engelleyecek kadar güçlüdür. Bu yüzden, kişisel kurnazlık daha büyük, kollektif görüşle dengelenmemiştir ve sürekli, bütün parçalarından daha küçük olur. Sonunda, bu olumsuz çoğulculuk politik seçimlerin anlamını yanlış yorumlamıştır: demokrasi düzensizliği, diktatörlük, devletin silahlı şirket tarafından geçici yağmalanmasını ve özel çıkarları, devrim genç ümitsizlerin terörizmini temsil etmek üzere geldi.

Ülkenin bu hızlı, kesintili modernleşmesini kısaca tanımlamak zor. Düşünün: tek bir yaşam boyunca, her yerde yavaş büyüyen ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel hareketlerin karışıklığı; yurttaşlığın orta ve işçi sınıfına yayılması, sanayi devrimi, eski değerlerin yıkılması. Sonuç; bunalımların, dağılımın, katılımın, meşruiyetin ve hatta kurumsal bunalımların çokluğu. Başarılı bir biçimde harekete geçen gruplardan gelen fazla yüklü talepler ne politik olarak işleme tabi tutulabilirdi, ne de ekonomik olarak tatmin edilebildi. Bu, iktidarın önemli bir kısmının kurumlar dışında birikmesine izin verdi. Ve iktidar buradan çeşitli şiddet biçimlerinde patladı: askeri darbeler, kitlesel isyanlar, silahlı ayaklanmalar, devlet terörü ve dış savaş, bir dizi halinde.

Bu çoklu bunalımlar ve onunla atbaşı giden kuvvetli şiddet, kurumsal düzeyde keskin yönetebilirlik sorunu ortaya çıkarır ve daha derin yapısal düzeyde, sınıf egemenliğinin kararlılığını tehdit eder. Yalnızca demokratik değerler ve hukuk kuralına değil, aynı zamanda devletin mevcudiyetine zararlıdırlar. Böyle bir bağlamda; egemen gruplar, gündemlerinin ilk maddesi olarak, zor üstündeki tekeli yeniden kurmaya eğilimlidirler. Öte yandan mutlak parçalan-

ma ve (anomie) egemenlik altındaki diğer gruplar arasında —özellikle orta sektörlerde— düzen ve Hobbescu* sözleşmeyi onaylamaya ya da en azından egemen iktidarın diktatörler tarafından zorla kazanımını onaylamaya genel bir hazırlık talebi (tamamlanmamış) yarattı. Bu genel ve özel baskılar otoriter rejime geçici ve kısmi bir özerklik bahşeder. Rejimin çeşitli kaynakları (hedeflenen gruplara karşı baskı, iç ve dış ittifaklar, ekonomik programlar, ideolojik etkiler v.b.) karıştırıp kullanarak, iktidara kredi sağlar. Terör Arjantin'de bu birikime karşı ortaya çıkmıştır.

Buradaki terör, «politik otoritenin, bireylere ya da gruplara karşı şiddetli zor kullanmanın organları tarafından keyfi kullanım, böyle bir kullanıma karşı etkili tehdit, ya da böyle birey ya da grupların keyfi yokedilmesi»,[1] anlamında anlaşılmalıdır. İktidarın özgül biçimi olarak terörün iki boyutu vardır, biri davranışsal, diğeri ideolojik. Bir yandan, iktidarı elde tutanların emirlerine mutlak itaate yönelik olarak politik tavırı şekillendirir. Öte yandan, gönüllü itaati sağlamak üzere tavırları kalıplara sokar. Yeni politik özneler yaratmaya çalışır. Terör toplumsal aktörleri yalnızca denetlemeyi değil, değiştirmeyi de amaçlar. Asıl olarak, yönelimsizlik tekniğidir, kullarını, hareketlerinin sonuçlarını hesaplayıp önceden görme olanağından yoksun bırakmayı amaçlar. İtaatin güvenliği garantiye almadığı iktidar biçimidir. Başlıca etkisi endişe atmosferi yaratmasıdır — «korku kültürü». Terör keyfi ve şiddetli zor kullanmanın ortaya çıkmasıyla sınırlı kalmaz. Zaman ve çevre içinde yayılma etkisi vardır. Bu yüzden, «terör süreci», iktidarı elinde tutanların inisiyatifinin bir fonksiyonu olarak korkunun uyarılması ve çoğaltılmasına işaret eder. «Terör safhası», politik olarak uyarılan korku sürecinin özellikle yoğun olduğu, terörün politik sistemin baskın yönü olduğu bir dönemdir. Şiddet ve korkunun özgül davranış biçimlerine ve toplum içindeki özel gruplara ya da kategorilere bağlı olması «terör bölgesi»ni güvenceye alır. Terör süreci tüm toplumu yuttuğunda, sonuçta ortaya çıkan «terör sistemi» ya da «topyekün terör» sistemidir.

Terörün aslında keyfi ve çok fazla fiziksel yaptırımlara dayanmasına karşın, diğer simgesel ve maddi yaptırımlar, söylemsel ve ekonomik uygulamalarla desteklenir. Söylemsel uygulamalar iktidar sahipleri tarafından «ayrıcalık miti»nin oluşturulmasını ve normatif iktidarın etkileme kampanyaları, iletişim araçlarının de-

---

(*) Thomas Hobbes - İngiliz filozufu. İnsanlar bir sözleşme onaylayarak tüm hakları mutlak güç Devlete devreder. Hobbes ,mutlakıyetçiliğin savunucusudur (Ç.N.).

(1) Alexander Dallin ve George Breslauer, **Political Terror in Communist Systems** (Komünist Sistemlerde Politik Terör) (Stanford, Cf.; Stanfort Üniversite Matbaası, 1970), s. 1. Aynı zamanda bkz. E.V. Walter, **Terror and Resistance** (Terör ve Direniş) (New York; Oxford Üniversite Matbaası, 1963).

netimi ve eğitim v.b. yollarla yönetilmesini kapsar. Maddi güç ekonomik faaliyetlerin ayrıntılı olarak düzenlenmesi (kumanda ekonomisi), ya da, tam tersine, ani düzensizleştirilmesi (bürokratik denetim karşıtı olarak Darwinci denetimler) yoluyla kullanılabilir.

Aşağıda toplumun egemen iktidar yapısı yani «terör rejimi» ile aynı zamanda gerçekleşen terör süreçleriyle ilgileniyoruz. Terörün ya örgütlü isyan ya da denetlenemeyen şiddet yoluyla egemen iktidar yapısını alaşağı etme yolu olarak ortaya çıkmasını inceliyoruz. Daha geniş tarihsel bağlamda, terör bazı belirli gelişme dinamiklerine bağlı görünür. İki başlıca model ayırdedilebilir. Terör toplumun devrimci dönüşümü sürecinde, örneğin hızlandırılmış ya da zorla sürüklenmiş sanayileşme bağlamında, kendi başına bir aşama olarak ortaya çıkabilir. Bu faaliyetler, insan ve doğal kaynakların zorlanmış bir program dahilinde geniş çapta harekete geçirilmesini gerektirir. Diğer durumlarda, terör gelişme sürecindeki kopuşlarla değil de, kurumsal çöküş ve rakip grupların tehdidine karşı örtülü çıkarlar lehinde savunmacı, müdahaleci ya da termidorcu* eylemlerle bağlantılıdır. Her iki model de, her somut örnekte, genis çapta değişen oranlarda bulunabilir.

Son otuzyılda, Arjantin birbirini izleyen üç askeri rejim türüne maruz kalmıştır: geçici türden keyfi diktatörlükler, gelişmeye açık amaçlarla **sine die** (meclisin dağılması dolayısıyla kullanılan deyim) diktatörlük ve olumsuz yeniden kurma amaçlarıyla **sine die** diktatörlük. Birbirlerinden birkaç açıdan farklılık gösterir: kullanma hakkının niyetlenen zaman süresi, toplumsal ve politik güçlerden bağımsızlık derecesi, ekonomik gelişme modeli, sivil topluma nüfuz ve denetim derinliği. Yalnızca üçüncü biçimde terörden iktidarın aracı olarak faydalanılır.

İlk Peronist rejimin (1955) 1966'da alaşağı edilmesinden itibaren askeri müdahaleler düzenli olarak anayasal süreci kesintiye uğrattı fakat bir müddet sonra kendi yönünü yeniden kullanmaya başlamasına izin verdi. Politik rejim, baş politik gücün —Peronizm— dolaysız katılımdan yasaklanması ile karakterize edilen dıştalayıcı demokrasilerdendi .Bu sistem iki boyutluydu: kurumsal politik cephe (partiler, parlamento ve yürütme) ve şirket grupları (sendikalar, iş grupları, toprak sahibi mali ve ticari gruplar v.b.) arasındaki **özel** görüşmeler ağından oluştu. Bu görüşmeler, periyodik olarak askeri müdahalelerin «düzelttiği» istikrarsız alanda oldu. Ordu politika dışında kalmadı, bizzat politik sürecin bir kısmı oldu — politik alana farklı iktidar kaynakları getiren birçok aktörden biri. İkinci aşama 1966 yılında, ordu iktidarı, politikayı belirsiz bir süre askıya almak ve uluslararası sermayenin birliğine bağımlı muğlak kalkın-

(*) Robespierre'nın devrilmesine yol açan ve Konvansiyon'da Montanyar diktatörlüğüne son veren devrim günleri (27-28 Temmuz 1794) (Ç.N.).

ma programını yönlendirmek amacıyla (dış amaç) ele geçirdiğinde başladı.

Öncelikler düzeni şöyleydi: ilk önce ekonomik kalkınma, ikinci olarak toplumsal yeniden bileşim ve sonuncu olarak politik kurumlaşma. Ancak, varolan politik yapı ve toplumsal gerginliklerin yıkılması, rejimi yıkan istenmeyen sonuçları gündeme getiren gelişme süreciyle birlikte geldi. Önemli toplumsal etkenlerin hoşnutsuzluğu kurumsal mekanizmalarla giderilemezdi. Bunun yerine, yeni politik ittifaklar (özellikle işçi ve orta sınıf arasında, Peronistlerle eski Peron karşıtları arasındaki ilişkiler) ve devleti tehdit eden ve orduyu kışlasına çekilmeye zorlayan genel isyan ortamı yarattı. Toplumsal gücün büyük kısmı kurumların marjında birikti; ordu bunu ne bastırabildi ne de kanalize edebildi. Ek olarak, yeni hareketlenme beraberinde modern Arjantin tarihinde ilk önemli antikapitalist meydan okumayı getirdi. Patlayıcı karışımı daha az tehlikeli kılma görevi, 1955'den bu yana ilk açık seçimlerde kazanması öngörülen Peron'dan başkasına düşmedi. Fakat Peron kendi başarısının kurbanı oldu: kendini yeniden iktidara döndüren güçleri ehlileştirebilecek kalıcı bir politik sistem yaratamadı[2] Peron'un bürosunda ölümünden sonra (1974), arkadaşları durumu denetlemede daha bile güçsüz kaldı. Peronist yönetim tüm cephelerde: Politik istikrar, ekonomik başarı ve yasayla düzeni korumada büyük ölçüde başarısız oldu. 1973-1976 yıllarının Peronist sivil ara piyesi, politik kurumların solcu ve sağcı paramiliter gruplar tarafından «terör yönetimi»[3] ne tabi kılınmasıyla karakterize edildi. Ara dönem silahlı kuvvetlerin iktidarı 1976'da yeniden ele geçirmesi ile sona erdi. Yeni diktatörlük Arjantin tarihindeki tüm askeri deneyimlerin en radikaliydi. Daha öncekilerden daha fazla kişiler dışında, daha özerk, kalıcı, baskıcı ve derinliğine «yapısal» olmakla belirlendi[4].

---

(2) bkz. Liliana De Riz, **Retorno y derrumbe: el ultimo gobierno peronista** (Meksika: Folios Ediciones, 1981).

(3) İsyanın bazı sosyo-kültürel kökleri için, benim «Argentina: A Story Behind War,» Irving Home, Octavio Pax, **Democracy and Dictatorship in Latin America** (New York: Foundation for the Study of Independent Ideas, 1982), çalışmama bakınız.

(4) Bu son rejimi diğerlerinden ayıran şeyler üzerinde genel bir anlaşma var görünüyor. Bkz. Liliana De Riz, «Argentina: ni democracia estable ni regime militar solido», Güney Amerika'da Diktatörlük ve Demokrasi Konferansı'nda sunulan rapor, (Ekim 12-13, 1981). Yale Üniversitesi; Marcelo Cavarozzi, «Argentina at the Crossroads: Pathways and Obstacles to Democratization in the Precend Political Conjuncture», Washington, D.C.: The William Center, **Working Paper**, No. 115, 1982; Oscar Landi, «Conjeturas policias sobre la Argentina post-Malvinas», Uluslararası Politika Bilimi Birliği XII. Dünya Kongresinde sunulan rapor (9-14 Ağustos 1982), Rio de Janerio. Daha genel olarak bkz. Norbert Lechner, **Estado y poli en America Latina** (Meksika; Siglo XXI

24 Mart'dan sonra kurulan askeri rejim, Isabel Peron yönetimine karşı gerçekleştirilen 1976 darbesi, şimdiye kadar Arjantin politikasını niteleyen herkesin herkese karşı savaşına bir tepkiydi. Askeri ve şirket seçkinlerinin geçmiş başarısızlıklardan «öğrendiklerini»de kendinde topladı. Silahlı kuvvetler ve onların iş örgütlerinin lideri, amaçlarının yalnızca Peronist yılların savunulamaz düzensizliğini sona erdirmek değil, Arjantin toplumunun temellerini dönüştürmek olduğunu ileri sürdü. Cunta terörizmi yoketmek, ekonomiyi devletin yönlendiriciliğinin engellemelerinden kurtararak yeniden canlandırmak ve önemli toplumsal etkenleri azaltıp geriye kalanları disipline ederek kördüğümü kesmek için ant içti. Kısacası, sanayileşmenin başlangıcından bu yana inşa edilenleri yıkmaya çalıştı. Görüntü kutsandı: «ulusal yeniden-örgütlenme süreci». Bu süreç, 1837 politik kuşağının kaleme aldığı ve 1880 kuşağının gerçekleştirdiği ulusal örgütlenme sürecini çağrıştırır. (1930'a kadar Arjantin'in sanayi öncesi gelişiminin ve modernleşmesinin temel kurallarını kuran süreç). Beş yıl sonra, ilk askeri başkan general Videla süresini tamamladı ve iktidarı yeni seçilmiş başkan general Viola'ya devretti. Bu noktada rejim aksamaya başladı. Viola görevi hemen genelkurmay başkanı general Galtieri'ye verdi. Güney Atlantik savaşındaki yenilgiden sonra, Galtieri'nin yerini, kuşkulu sivil düzene güç bir geçişe nezaret eden General Bignone aldı. Kısaca, iktidarda altı yıl kaldıktan sonra, ordu bir kez daha hedeflerine ulaşmada başarısız kalıyordu. Terörizm, devlet terörü dönemi pahasına yok edildi. Yeni politik örgütler, yok edilen ya da askıya alınan eskilerin yerini alacak kadar güçlü olamadı. Ekonomi yeniden canlandırılamadı, aksine iflasın eşiğine geldi ve toplumsal çatışma yeniden canlanmaya başladı. Arjantin bu yüzden daha önce görülmemiş biçimde bunalıma girdi. Ancak bunalımın tüm görünümü askeri rejimin üstlendiği yok edici eylemin derinliği, toplumsal eşitlikteki temel değişkenleri, değiştirdi. Bugün Arjantin on yıl önceden daha küçük sınai altyapıya, daha küçük ve daha heterojen işçi kesimine, daha zayıf girişimci sınıfa, daha yoksul bir orta sınıfa sahiptir[6] Paradoksal olarak, ordu yakın geçmiştekilerden —savaşta yenilmesinin sonucu— daha aciz bir duruma geldi. Ülke acılı bir üç ağızlı yolda duruyor: Seçenekleri demokratik yeniden-yapılanma, yeniden-askerileştirme (militarizasyon) ya da daha fazla enerji kaybı (entropy). Hatta üçüncüye adım atar görünüyor.

Editoras, 1981) ve Guillermo O'Donnell, «Reflexiones sobre las tendencias generales de cambio en el Estado burocratico-autoritario», **Documento de trabajo CEDES** (Buenos Aires, 1975). Aynı zamanda bkz. Alain Rouquie, **Pouvoir militaire et societe politique en Argentine** (Paris: Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1978).

(5) Bazı tahminler için bkz. Landi, a.g.e.

İktidar Arjantin'de 1976'dan beri yeniden yapılandırılıyor. İdeolojideki önemli değişiklikler de bu yapılandırmayı izliyor. 1976 Arjantin'i, içten çürümenin toplumun yeni ya da kısmen yeni bir davranış modeli ile zorla bütünleşmesi hareketini yaratan özellikle karmaşık bir örnektir.

İktidarı 1976'da devralan askeri ve sivil seçkinler, durumu tıp terimleriyle tanımlamışlardır: «teşhis», «toplumsal patoloji», «kanser», «ameliyat», «hastalıklı dokuları kökünden söküp atmak», ve böyle sürer gider. Ülkeyi etkisi altına alan ve tabandan gelen hastalık, tepeden gelen kesin eylemlerle karşılanmalıdır. Silahlı kuvvetler yönetiminin dışarıya söylediği niyeti, Peronizmin kırklı yıllarda başlattığı tarihsel döngüyü kapatmak ve yeni birini başlatmaktı. Yetmişlerdeki politik bunalım, hem askeri hem de bazı girişimci seçkinler istikrarlı tahakküme karşı asal tehlike olarak görüldü. Eleştirileri, Peronizme bu kadar önemli bir yer veren varolan politik rejimin ötesine geçti: Politik sistemin toplumsal temellerinde odaklandı. Hastalık ideolojik girdilerin iki asal bileşeniyle toplumun zorla yeniden düzenlenmesi arasında köprü kurmaya: savaşçıların nutuklarını serbest girişim tutucularının nutuklarına eklemlemeye hizmet etti.

1976 sonrası, Arjantin yaşamına egemen olan askeri sürecin ana özelliği, daha önceki popülist kamu fazlalıklarını, herşeyin basit bir ikiliğe indirgendiği devlet - politik uygulama ve mantığına dönüşmesiydi: Dost - Düşman paradigması[6] Politik rakipleri ideolojik olarak yok eden bu mantık onları «işlem»e tabi tutar. Bu mantık düzeninin kurulması ve korunması içinde, alçaltma (ab-jection)[7] uygulamaları olarak nitelendirilebilecek belirli kalıcı yaptırımlar (ihraç, tutuklama, işkence, «yok olma» ve yoketme) vardır.

Bu belagat, «şiddet» ile «düzen» arasında yapay bir zıtlık yaratarak ideolojik bir kayma gerçekleştirir. Zıtlık, bu iki görüngü (toplumsal ilişkilerin çözülmesinin birbirini tamamlayan biçimleri olarak) arasındaki gerçek yakınlığı maskeler[8] Aynı zamanda, şiddet (stratejik davranış alanına giren) ile çatışma (iletişimsel eylemin ala-

---

(6) Bu indirgemenin en güçlü formülasyonu 1927'de Carl Schmitt tarafından yazılan **The Concept of the Political** (New Brunswick: Rutgers University Press, 1976) adlı yazıda bulunabilir. Yazar daha sonra Alman Nasyonal Sosyalizmine kendi kendini atayan teorisyen olmuştur. Bu yazında, uç otoriter durumların kasvetli mantığının, ulusal güvenlik dilinin doğurgan gramerinin, istisnai durumların mantığının açıkça belirtilmesini buluruz. Diğerinin öznelliğini reddeden ve politik çelişkiyi hedef yapan sınırlı türde ideolojik gensoru eklemler.

(7) Bu kavram için, Julia Kristeva, **Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection** (Paris: Seuil, 1981) makalesine bakınız.

(8) Bu ayrımların bazıları için, bkz. Alain Touraine, **La voix et le regard** (Paris: Seuil, 1980).

nına giren) arasındaki gerçek antitezi de saklar. Sivil toplum, zorla bütünleşmediği tartışma ve görüşme için kitlesel bir alan sağladığında, toplumsal mesajlar tümüyle açık olmadığı ve etmenlerin sürekli yeniden yorumuna gerek duyduğunda, «normal olarak» işler. Bu, çatışma toplumudur. Öte yandan, zorla bütünleştirilmiş toplum farklı sorun dizilerini yıkan, kamu dünyasını daraltan ve iletişim kuran eylemi bozup baskı altına alan birlik mekanizmaları geliştirir. Çatışma değil, şiddet bu toplumun sistemli bir niteliğidir. Şiddet ve düzen aynı otoriter denkleme aittir, fakat otoriter ideolojilerin maskelemeye çalıştığı da özellikle bu bağlantıdır. Çağdaş dünyada başlıca iki tür sistemli, genelleştirilmiş şiddet (sivil toplumların yok edilmesi anlamında) vardır: bütünsel devlet düzeninin şiddeti ve engellenmemiş piyasa şiddeti. Bunlar, kabaca, Doğu ile Batı arasındaki iktidar bölünümüne tekabül ederler. İlk durumda, şiddetin örgütlenmesi despotiktir: otokrat ya da parti - devlet aygıtından kaynaklanır. İkinci şiddet örneğinde, şiddet yaşamın metalaştırılmasının bir işlevidir, piyasa mekanizmalarından ve onların çelişkilerinden kaynaklanır. Her iki durumda da, şiddet derinlemesine, toplumun kuytudaki her köşesine ve günlük yaşamın tüm dokularına girer. Güney konideki otoriter rejimlerin orijinalliği bu iki türün birleşmesinde, yani, baskıcı devletle açık pazarın eklemlenmesinde yatmaktadır[9]. Bu sahneyi tamamlamak için, daha görünür fakat aynı zamanda daha dağınık olan, gene de şiddetin kurulu düzenlerinin adaleti olarak işlev gören bir başka, daha az genel politik şiddet türleri de eklenmelidir. Bu sınıflama, kurulu sistemce tanınmak ve yer kazanmak isteyen kollektif hareketleri, toplumsal protestoları, kitlesel ayaklanmaları içerir — bunlar kendiliğinden ya da kendi şiddet örgütleri yoluyla sistem içinde yer kazanmaya ve kendilerini kabul ettirmeğe çalışırlar. Bu organik ve inorganik şiddet türleri birlikte hareket ederler. Söz gelimi, toplumsal çatışmanın, açık görüşme ve tartışmanın inkârı, ülkenin silahlı bir kampa dönüşümü düzeni şiddete indirger ve hoşnutsuzluğun şiddet yoluyla anlatımını harekete geçirir. Aynı zamanda, kurulu ideoloji bu şiddet patlamalarını —ya da, ideal olarak, yok edildikten sonra anılarını— varolan (şiddet) düzeni güçlendirmenin mantığı olarak kullanır.

Terör Süreci

İdeolojinin askerileştirilmesi (militarizasyon), toplumun savaş bölgesi olarak yeniden tanımlanması bünyesinde, asal sonuçlarından biri olarak, Ego —ve Alter— kimliğinin daha önceden varolan mekanizmalarının yönelimsizliğini barındırır. Kaos-Düzen ve Dost-Düş-

9) Paul Samuelson gibi akademisyenler bu bileşimi açıklamak için «piyasa faşizmi» deyişini ortaya atmışlardır.

man ideolojik dizileri, büyük ölçüde tehlikeli ve aynı zamanda öngörülemez bir alana öznelerini yerleştirir. Çünkü, ideolojinin katı genelleştirmelerinin ötesinde, kim dost olarak görülebilir, kim düşman olarak nitelendirilebilir? Bu yargıyı yalnızca baskıcı aygıt, güvenlik personelinin diktası yaratabilir. Kamu alanı, daha önceki temsil mekanizmaları, tüm serbest fikir alış verişleri ortadan kaldırılmıştı: Özneler artık bilinen merkezi bir özne (Sınıf, Hükümet, Parti) ile sorgulanmazlar, ne de kendilerini bu öznede belirlerler. Devlet, kendini keyfi saldırılarda bulunduğu eski **(arcana dominationis)**e yerleştirmek için kitlesel alanlardan çekilir. Temelini oluşturan halka, cezalar **(deus absconditus)**ın anlaşılır eylemleri olarak gelir. Modern politik Calvinistler gibi, kendileri için çalışmak zorundadırlar — iyi bir yurttaşı kötüsünden ayıran kurallar, işaretler. Bütün bildikleri, güvenliklerinin, mallarının, yaşamlarının sallantıda olduğudur. Böyle zor durumda kalan bir özne yalnızca uyum göstermekle kalmaz, aynı zamanda potansiyel olarak kendini ve başkalarını cezalandıran bir kişi haline gelir. Kendi kendinin nesnesi olur[10].

Öznelerin tutarsızca yeniden sorgulanmasıyla birarada giden tutarlı yaptırımların örgütsel matriksi göreli olarak basittir ve büyük ölçüde belgelerle tanıtlanmıştır. Üç temel etken içerir: ceza kaynağı, kurban ve hedef[11]. Kurban ölür ya da «ortadan kaldırılır» ve hedef, ilk başta potansiyel direncini saklayarak, bu yok etmeye uyar ya da uzlaşmacı bir tepki gösterir. Genişletilmiş bir modelde, ceza kaynağında işbölümü vardır (içsel olarak şiddeti örgütleyen bir «terör kurmayı» ve yürütücü kurallar). Kurbanların seçimi, rastgele ya da özgül toplumsal kategorilerden yapılabilir — yani yıkıcı örgütlerin üyeleri, bunların yakınları, potansiyel politik muhalifler, profesyonel kategoriler, sosyo-ekonomik katmanlar ya da etnik gruplar. Bunlar düzenli olarak seçilir ve yok edilmeleri değişik oranlarda olur. Koşullara bağlı olarak, terör süreci ya kesintisiz ya da kesintili olup (Arjantin'de 1976'dan 1979'a dek askeri rejimin kurulmasıyla kesintisiz, o zamandan bu yana kesintili olarak uygulandı), değişik yoğunluktaki evrelerden geçer; kurbanlar uzman servisler ya da bizzat başka potansiyel kurbanlar tarafından seçilir. Bir çok durumda halk ona karşı girişilen tüm eylemlerin suç ortağı olarak gösterilir. Arjantin'de bu zorlama suç ortaklığı modeli, silahlı kuvvetleri büyük ölçüde yasallaştırmıştır. Öte yandan, halkın büyük

(10) Edebiyat bu mekanizmaları birçok akademik çözümlemelerden daha zengin bir biçimde ortaya koyar. Sözgelimi bkz. Guy de Maupassant, «Lui?», **Les Seurs Rondoli** (Paris: Albin Michel, 1973), Marta Traba, **Conversacion al Sur** (Meksika: Siglo XXI, 1981), Andrew Graham-Yooll, «A Matter of Fear», **Portrait of an Exile** (London: Junction Books, 1981), ve Jean Baudrillard v.b. «La peur», **Traverses** 25 (Paris, June 1982).

(11) E.V. Walter, a.g.e, s. 9.

oranda katılımı, denetlenen ya da kendi kendini denetleyen iletişim araçlarında «yaz adaleti söylemi»[12] işlenerek sağlanmaya çalışıldı. Bu söylem «halkı» bir taraftan güvenlik güçleriyle, öte yandan rejime karşı aktif olarak döğüşenleri, bunlara istekli ya da isteksiz yardımcı olanları, geçmişte bunlara sempati duyanları ya da yansız kalanları «düşmanla» özdeşleştirmeye girişti.

Bu terör süreci, bu yüzyıldaki totaliter yönetimler ve tüm tarih boyunca terörist rejimler tarafından uyumlu bir biçimde uygulanmıştır[13] Arjantin örneğinin kendine has özelliği, yönetilmesindeki ikiliktir. Arjantin terörünün Janus (Roma'da kapıları bekleyen iki başlı bekçi —Ç.N.) yüzü bir çok düzeyde; yönetimin alçakça yaptırımları reddetmesi ve sorumluluğu üstlenmemesinden nüfusun büyük kesimleri arasındaki söylem ve bilincin yapısının ayrılmasına. dek. Bu yüzden, Arjantin cuntası, altüst olmaya karşı savaşında, silahlı kuvvetler ve polis içinde ayrı ayrı bir çok birimler örgütledi ve bunları silahlandırdı[14] Bu birimler, kurbanların seçimini serbestçe yaparak büyük bir özerklik ve sorumsuzlukla davrandı. Bu stratejinin yönetim açısından bir çok avantajı vardı: merkeziyetçi olmayan, her kalıba girebilen yapısından ötürü içine sızılması çok zor bir şebeke haline geldi; kurbanların güçlü akrabalarının etkilerine bile büyük oranda bağışıklık kazandı, ve merkezi yönetimin insan haklarını ihlal etme sorumluluğunu reddetmesine olanak verdi. Terör Arjantin'de 1976'dan 1979'a dek yoğun bir aşamadan geçti. Baskıcı aygıtın görünürde hala yerinde olmasına ya da gizli bir aşamada olmasına karşın, o günden beri hafifledi. Terör aşaması sırasında 10.000 ile 30.000 arasındaki kişi tasfiye edildi. Yoketme büyük ölçüde gizliydi —kurbanların kesin sayısını hesaplamayı zorlaştıran gerçek. Kurbanlar daha çok ölü ile diri arasında insan - dışı bir sınıfa dahildir, yazık ki Arjantin bu konuda çok ünlüdür: bir daha hiç görülmeyenler, **desaparedicolar**. Baskı, silahlı yıkıcılığa karşı savaş olarak gösterildi, oysa terör karşı-devrimci operasyonların sınırlı bölgesinden çok daha ötelere yayılmıştır. Rejimin şiddet yanlısı olmayan muhaliflerini, hatta potansiyel ve düşsel muhaliflerini de etkisi altına aldı. Bir an neredeyse herkesi tehdit etti. Etkilenen başlıca kategoriler, gerilla örgütlerinin üyelerinin büyük oranda yok edilmesinden

---

(12) bkz. Heleen F.P. Ietswaart, «The Discourse of Summary Justice and the Discourse of Popular Justice: An Analysis of Legal Rhetoric in Argentina», Richard L. Abel'in düzenlediği **The Politics of Informal Justice** (New York: Academic Press, 1980), Cilt 2. ss. 149-179'da.

(13) E.V. Walter age.'ye ek olarak bkz. Barrington Moore Jr., «Totalitarian Elements in Pre-industrial Societies», **Political Power and Social Theory** (New York: Harper Torchbooks, 1965) da.

(14) Arjantin'deki terör örgütünün çözümlenmesi Emilio Fermin Mignone, «Desapariciones forzadas: elemento basico de una politica», **Punto Final** (Mexico), Supplement to No. 194 (Haziran 1981) adlı kitabında bulunabilir.

başka, alt ve orta düzey sendika kadroları, öğrenciler, sivil politikacılar ve mesleki gruplar (avukatlar, psikiyatristler, artistler, toplum bilimciler, ruhban sınıfı, v.b.) hatta kurbanların yakınlarıydı. Arjantin'in terör süreci üç temel iki yan işleve hizmet etti. Silahlı isyana karşı «kirli savaş»ın bir parçası olarak, iktidar yapısına karşı aktif düşmanlık duyanları ya da duyduğundan kuşku duyulanları bertaraf etti. Aynı zamanda, diğer muhalifleri yıldırmayı amaçlayan caydırıcı mekanizma işlevi gördü. Kurumsal alternatifleri yoketmeye çalıştı ve örgütsüz grupların yeniden yeni örgütsel modellere katılımını erteledi. Dahası, potansiyel muhalifleri, toplumsal «hastalık» ideolojik teşhisi temelinde belirleyerek bertaraf etmeye çalıştı. Terör süreci, dolaylı olarak, ordunun ülkede denetimini yaygınlaştırmasına yardımcı oldu. Ancak toplumun kurumsal yapısına bu nüfuz ediş, «otoriter-bürokratik» devletin toplulaştırılmasıyla karıştırılmamalıdır. Bu, şirket gruplarının devlet aygıtını daha dar ve daha özgül olarak ele geçirmesiydi. Aynı zamanda, ülkenin ekonomik yapısını ekonomideki bürokratik egemenlik manivelalarını güçlendirmeksizin dönüştürme stratejisinin bir parçasıydı.

Batı Afrika'nın eski bir krallığı gibi, Arjantin'de hem görünen hem görünmeyen bir yönetim tarafından, devletin idari aygıtını yöneten subaylar tarafından ve gizli terörizm yanlısı kuruluşlar tarafından, gizli cellatlar, belirli zamanlarda günlük yaşama müdehale eden, kurbanların tanıyamadığı, gücünden duyulan korku ve eylemlerinin büyük şiddetinden dolayı yönetimi elinde tutan devlet absconditus dan gelme ajanlar tarafından yönetilegeldi. Görünmez yönetimin günlük yaşamın toplumsal ilişkilerinden ayrılığı, devletin kamu alanından çekilmesi — toplumsal düzenlemenin piyasanın «otomatik» mekanizmalarının emrine verilmesiyle paralel giden ve onun güçlendirdiği süreç— sistematik terörizmi olanaklı hale getirdi. Eylemlerini ulusal güvenliğin gerekleri olarak gösteren subaylar bu eylemlerin sıradan sorumluluğundan bile bağışık oldu, oysa bu subaylar ordu zincirindeki daha üst rütbeli subaylara karşı sorumlu kaldılar. Özünde devlet, yarı özel ve şiddet uygulayıcı bir aygıt haline getirildi. Terör sırasında sivil varoluşun özelleştirilmesine devlet aygıtının ve şiddetin giderek daha fazla özelleştirilmesi tekabül eder.

Rejimin bir çok yandaşıyla eleştiricileri, rejimi dışsal olarak iktidarı, içsel olarak toplumsal düzenlemeyi temsil eden —bu ikincisi sık sık yalnızca polis düzenlemesine indirgense de— otoriter devlet imgesi olarak düşünmüşlerdir. Ancak bu sınırlı anlamında Arjantin' de bugün bir devletin bile varolduğu kuşkuludur. İktidarın askeri rejim tarafından ele geçirilip sağlamlaştırılması Leviathan'ı (Tevratta sözü edilen büyük bir su canavarı— Ç.N.) değil, Behemoth'u (su aygırına benzeyen bir hayvan —Ç.N.) yarattı. Bu yoğun baskı yıllarında Arjantin'de, ikili devleti çağrıştıran birşey varolmuştur,

yani içinde iki sistemin işlediği bir devlet. Ancak askeri hükümetçe düzenlenmemiş hususlarda uygulanan anayasa kalıntıları altında, biri diğerini maskelemeye yarar: 24 Mart 1976'dan beri yayınlanan yasa ve kararnamelerden, kurumsal yasa ve tüzüklerden, özel düzenlemelerden ve talimatlardan oluşan yeni bir hukuksal yapı bu anayasal kalıntılara bitiştiriliyordu. Diğer sistem ise, askeri güvenlik mülâhazalarının, yöntemlerinin ve keyfiliğin tüm yasaları aştığı tekil önlemler çerçevesinde hizmet görür. Fakat ikinci sistem birincisi ile sınırlıdır ve yıkıcı bir tarzda birinciye eylemlerde bulunur. Bu yıkımın tohumları, yasaların özünü değil biçimini yansıtan yazılarda sık sık bulunur. Söz gelimi 18 Haziran 1976 Kurumsal Anlaşmasıyla, askeri cunta «ulusal çıkarları zedeleyen bireylerin eylemlerini yorumlamak yetki ve sorumluluğunu», «kamu, politik ya da sendika bürolarının uygulamalarında ya da kamu yararı içren faaliyetlerde temel ahlâki ilkeleri gözönünde bulundurmama», gibi belirsiz ve kötü tanımlanmış bir temelde üstlendi[15] Anlaşma özel yasaların ortaya çıkmasına, belirli grup ya da bireylerin böyle «yasalar»ın varlığına bağlı olarak yapılan eylemler temelinde gözünü korkutmayı amaçlayan keyfi güç kullanımına yol açtı. Yasaların dayandığı genel temel, bahşettikleri iktidarın keyfi niteliği, yasama gücü verdikleri özel organların yaratılması ve işlemesi, bu yasaların geçmişi de kapsayacak biçimde uygulanması, ceza önlemleri, büro açma yetkisinin elinden alınması, mesleğini yapmasına karşı sınırlama getirilmesi, mülkiyetin zoralımı, yurttaşlık hakkını kaybetme ,özgürlüğünü elinden alma: bütün bunlar, Nazi Almanya'sında olduğu gibi, «egemen grupların, nüfusun geri kalan kısmını doğrudan, devlet olarak bilinen akılsal fakat baskıcı aygıt olmaksızın denetlediğini» ortaya koyar[16]

Klasik tanımlamalara göre, bir devletin, bireysel ve grup çatışmalarının, belirli bir toplumda, evrensel olarak bağlayıcı biçimde, soyut yasal yapı araçlarıyla ya da en azından akılsal bir bürokrasiyle düzenlenmiş ve bütünleşmiş olduğu zaman varolması gerektiği söylenir. Bu devlet yapısı, bunun dışında benzeşmeyen politik sistemlerin çoğunda ortaktır. Ancak Arjantin örneğinde, yıllarca gazetecilik deneyimi olan bir gözlemci, «Arjantin Yönetimini otoriter olarak düşünmek gerçekliği inkar etmektir», yolunda algısal olsa da şaşırtıcı iddiayı yapabilir. «Etiketler uygulanabilseydi», diye ekler, «Arjantin feodal ve anarşist olarak pekala tanımlanabilirdi; çeşitli özgür istihbarat örgütleri ve kuşatılmış, iktidarsız Başkanlığıyla silahlı kuvvetler tarafından temsil edilen ayrı tımarların (fief-

(15) Amerikan Devletleri Örgütü, İnsan Hakları Amerikalılar-Arası Komisyon, «Report on the Situation of Human Rights in Argentina» (Washington, D.C.: DEA/Ser. L/V II. 49 doc. 19 corr. 1 Nisan 11, 1982), s. 19.

(16) Franz Neumann, **Behemoth. The Structure and Practice of National Socialism** 1933-1944 (New York: Harper Torch Books, 1965), s. 470.

dom) rakipleri tarafından bölünmüştür. Trajedi, 1976 Mart darbesinden bu yana sözde iktidarı ele geçiren ordudaki ılımlıların hiçbir zaman merkezi otorite ve onunla yanyana giden sorumluluğu kuramaması gerçeğinden kaynaklanır»[17]. Diğer bir deyişle, güçlü hükümetin koruması altında silahlı takımlar birçok alanda egemendir, güçlü rakip gruplar birçok stratejik yeri ellerinde tutmayı başararak denetimsiz geziyorlar. Rakipleri evrensel olarak bağlayıcı bir tarzda yerleşmemiştir. En iyi durumda, bazı belirli politikalar üzerinde resmi olmayan bir anlaşma yaptılar. «Klasik» devlet, alt gruplara egemenlik kurmaya karşı engel olarak düşünülmüştür. Rejim sistematik olarak uzlaşma ve görüşmeden kaçınmış ve politik örgütlerle sosyal grupları işlemekten mahrum kılmak yolunu seçmiştir. Daha özel olarak, bu tür uzlaşmaların evrensel olarak bağlayıcı temelde gerçekleşebileceği tüm hazır olanaklara sırt çevirmiştir. Hatta sayıları çok az olan egemen olanlar arasında bile. Onları birbirine bağlayan tutkal, kâr, iktidar ve karşılık korkusudur. Sonunda, onlara, Arjantin'in olanaklarını diktatörsel bir temelde geliştirmenin demokratik temeldeki kadar güç olduğunu öğretmek için şiddetli şoklar geçirdi (ekonomik çöküş ve savaş yenilgisi korkusu). 1976'da iktidarı ele geçiren askeri gruplar nüfusun büyük bir kesiminin onları kaosa sürükleyen sözde demokratik sistemden duyduğu hayal kırıklığından yararlandı. Gene de, yönetimin altıncı yılından sonra, çoğunluk temsil sistemi yapılarını ve bağlayıcı uzlaşmayı, toplumsal karmaşıklığı (complexity), demokratik katılımın bazı önlemlerini ve ılımlı ekonomik büyümeyi yeniden arıyor. Baskı ve korku onlara bir başka düzensizlik, gibi görünüyor. Daha önce de değinildiği gibi, resmi ideoloji düzeyinde, yasa ve düzen mecazları tıbba daha doğrusu ameliyata ilişkindi. Bu mecazlar, rejimin kendini bir yandan belirli yıkıcılık eylemlerini cezalandırıp müfrit örgütleri dağıtmasına, öte yandan «güçlü» ekonomik davranış için temeller hazırlamasına tekabül ederler. Bu mecazlar, askeri-teknokrat seçkinler için durumun ortak tanımını sağlar; ulusal güvenliği serbest girişim ve teknokratik ütopyalarla birleştirir. Yine de, görünen söylemin ardında, terör sürecine tekabül eden korku kültürü geliştirir[18]. Bu kültür, daha çok sabit çevrelerde üretilir ve dolaşır. —Kimyasal bir sürece benzer— özellikle toplumsal ilişki ağlarının çürüme sürecine. Belirli koşullar altında, iktidar sahiplerinin ultra-liberal ekonomik politikaları benimsemesi aynı etkileri doğurabilir. Ekonomi, onların elinde, daha önceki toplumsal bağlılıklarla şirket kimliklerini dağıtmak için kendini düşünen bir girişim bile oldu. Klasik liberalizm-

(17) Robert Cox, «Timerman Shows that 'Authoriterian Generals' are Keeper, Captives of 'Totalitarian Beast'». **The New York Times** (9 Haziran, 1981).

(18) Kıyaslanabilir durumun çözümlemesi için bkz. Jose Joaquin Brunner, **La cultura autoritaria en Chile** (Santiago de Chile: FLASCO/University of Minnesato, 1981).

de pazardaki vurgu, otoritenin geçerliliğinin reddi ile birleşmesine karşın, Arjantin türü rejimlerde «görünmez el» politik teknolojinin bir parçasıdır.

Sahte Tutuculuk

Bugünkü Arjantin rejiminin ilk yılları —terör yılları— tepede, zamansızlık ve altta endişe ile karakterize edildi. Demokrasi askıya alınmış sine die olarak kaldı. Peron dört yıldır ölüydü. Gerilla hareketi kanlı bir kampanyayla yenilgiye uğratıldı. Terör yoğunluğunun doruğuna çıktı. Yasasızlık paradoksal olarak resmi bir iş haline geldi. Kuşkuyu bile tüketti. Kitlesel sessizlik bir tek istisnayla hüküm sürdü: 1978'in birkaç ayında Arjantinlilere dünya futbol şampiyonluğunu kutlamak için caddelere dökülme izni verildi. Kollektif çoşkunun patlaması rejimin denetleyip düzenlediği güvenli bir yere kanalize edildi ve bastırılmış hareketlilik için güvenli bir sübap işlevi gördü. Caddelerde bağrılan «İşte Burdayım» ülkenin zaferiyle **milli** bir özdeşleşmeydi. Politika ve bağımsız kültür donduruldu fakat stadyumlarda bağrışmaya izin verildi. Rejim **yaklaşık** 3500 politik mahkumun hapishanelerde olduğunu kabul etmesine, sayısız diğerlerinin her gün yokolmasına karşın, silahlı kuvvetler genel işçi konfederasyonlarından yardım kuruluşlarına dek tüm asal kurumlarla birçok maden kurumunun yönetimini ele geçirdiğinde, kamu yaşamı ilk durumuna döndü. Ulusal spor ucuz dayanışma anlamına geldi. Kuşkusuz popülist fısıltılar ve başka bir dönemin hatıralarını taşıdı fakat rejim kitlelerle asgari müşterek bağını yalandan kurmak ve olaydan politik yarar sağlamak için yeteri kadar güven buldu. Dört yıl sonra, askeri olarak Falkland Adalarını işgal etmeye karar verdiği zaman, aynı deneyi daha tehlikeli temelde deneyecek, ulusal duyguları teşvik edecek ve popülist mitolojiyi yeniden canlandırarak, yenilgiyle geri tepecek kısa totaliter hareketlilikle düşünceyi işleyecekti .Bu iki dönem faşizm haline gelen rejime en yakındı. Çoğu zaman, kitlesel hareketliliği örgütlemekten kaçınarak, milli inanç tarzında disipline önem vermeyle birleştirmeyi tercih etti. Büyük ölçüde yaygın stilinden dolayı, rejim faşisten çok sahte - tutucu olarak nitelenebilir. İktidar çevresindeki askeri gruplarda, politik ve kültürel yıkıcılığa karşı haçlı seferi duygusu hakimdi ve öyle kaldı. Haçlıları yönlendiren, kültür ve politikanın küçük kasaba ahlakına, dine ve ulusal güvenliğe altlık olması gerektiği nosyonuydu. Bunlar komünizmin antitezi ve ona karşı siper olan «Arjantin yaşam biçimi»nin çekirdeğini oluşturdular. Bu resmi görüşün budalalıkları çelişkiden arınmış değildir. Ahlaki haçlıların düşünceleri gerici ve modern karşıtıdır, gene de Arjantin kültürü modern aydınlanmanın yan ürününden başka birşey değildir. Sonuç olarak, egemen ideoloji, eski değerleri savunan genç ülkenin şaşırtıcı görünüşünü, hiçbir zaman sahip olmadıkları gelenekleri onaylayan

yeni yurttaşlar topluluğunu, tutucu olacak çok az şeye sahip tutucuları üretir. Aslında, sosyoloji, psikoanaliz ve hatta modern matematiğin bazı dallarını yok etmeyi isteyen görevlilerin tutuculuğu (çoğunluğu göçmenlerin çocukları ya da torunlarıdır) gerçek değildir. Ortak bir paranoya, şeytanların başına bela olduğu ve sindirilmemiş değerlerle dolu bir evren biçimidir .Bu kültürel muhasara duygusu, isimsiz «hainler»e karşı korumaya cüret ettikleri bu kültürün miti adına, bu görevlilerin modern Batı kültürüne eleştirel bakmalarından kaynaklanır.

Ekonomi ve Toplumsalsızlaştırma

Devlet eyleminin merkezi özelliği ne uzlaşma ne de akışkanlık değil, örgütlü toplumsal kesimlerden baskıyı çekme ve kitlesel taleplere karşı bağışık olmadır. Liberal ekonomik politikalar ve özel girişim ideolojisi bu politik stratejinin parçalarıdır. Daha önceden varolan ekonomik davranış modellerini ve politik ittifakı yoketmek üzere düzenlenmişlerdir[19]

Arjantin ekonomik liberalizmi iki temel kurala dayalıdır :iç pazarı uluslararası piyasaya ve, serbest sermaye piyasalarına açmak. Bu politikanın görünüşteki nedeni enflasyonu düşürmekti. Bunun için birbiri ardına birçok önlem alındı. Belirlenen hedef açısından bu önlemler başarılı olmadı, fakat rejimin dünya çapındaki politik görüşüne bütünüyle uygun olarak birçok başka işlevler gördü. Bu işlevler: gerçek ücretlerde keskin bir düşüş (1976-77), para arzındaki azalma (1977-78), dövizin değer kazanmasını yaratan değiştirilmiş kur oranı (1978-81). Genel ekonomik etkinlikteki etkileri 1979'a kadar dönemsel, o zamandan beri kalıcı biçimde durgunluğa yol açar oldu. Bu model, dış borcun korkunç boyutta artması ile, Arjantin dünyadaki üçüncü borçlu ülke ve belki de kişi başına en fazla borç düşen birinci ülke olana dek sürdürüldü[20]

Bu politikaların en büyük kurbanları sabit gelirli işçiler oldu. Fakat diğer gruplar da olumsuz biçimde etkilendi. 1978'den sonra, çiftçilerle dış satımcılar aşırı değerli dövizden kötü etkilendi. 1977 ve 1979'da karını arttırıp genişleyen ulusal sanayi, 80'li yıllarda yı-

(19) Arjantin'in ekonomik politikalarının bazı çözümlemeleri için bkz. Adolfo Canitrat, «La disciplina comu objectivo de la politica economica. Un ensayo sobre el programa economico del gobierno argentino desde 1976», **Estudios CEDES** 2:6 (Buenos Aires, 1980), ve Adolfo Canitrat, «Teoria y practica del liberalismo. Politica antiinflacionaria y apertura economica en la Argentina (1976-1981), **Estudios CEDES** 3:10 (Buenos Aires. 1981). Aynı zamanda bkz. Paolo Rocca, «Aspetti della politica economica argentina dal 1976 ed oggi», Tesi di Laurea, Facolta di Scienze Politiche, Universita degli Studi di Milano (Milano: Matr. No. 157113, 1980).

(20) 1976 ile bugün arasında 6 milyon dolardan 40 milyon dolara çıkmıştır.

kılacak kadar ağır bir borç anlaşması imzalamaya zorlandı. Yalnızca bazı mali sektörler bundan büyük ölçüde yararlandı. 1976-82 dönemi, gelecekte, bağımlı ulusal ekonominin uluslararası finans kapital tarafından viraneye çevrildiği bir dönem olarak görülebilir. Politik sonuçlar iktidarı elinde tutanların niyetleriyle bütünüyle aynı çizgideydi. İşçi kesimi bölünmüştü ve satın alma gücü büyük ölçüde azaldı. İşçilerin büyük kısmı Arjantin'in toplumsal haritasından, önce nüfussal açlık, emeklilik, personelin hizmet ve kendi kendini çalıştırma kategorilerine aktarılmasının birleşimi yoluyla; ve son zamanlarda işsizliğin artması yüzünden hayal kırıklığına uğradı. Ulusal işveren sınıfı, bağımlı olduğu uluslararası pazarın borç ve iflas yoluyla büyük baskılarından çok fazla etkilendi. Tuhaftır, feryat figanları işçilerin protestosundan daha yüksek çıktı. Durumları sınai girişimcilerden daha sağlam olmasına karşın, tarımsal dışsatımcılar da sinirlend. Tüm politikanın kilit noktası, kaynakları spekülatif ekonomiye aktaran mali hileydi. Bir zaman için, sanayileşmeden kalmanın acı ilacı, yaygın olarak «tatlı para» **(plata dulce)** olarak bilinen şeyle kaplandı. Yeni **homo oeconomicus** (ekonomik insan) prototipi spekülatördü. Eğer teşvik edilen ekonomik hareket modelini politik baskının etkileriyle birleştirirsek, o zaman, rejimin yarattığı toplumsal iklimin görüntüsünü tamamlamış oluruz. Bunlar, ortak olarak, bel veren kamu ruhunun kuyusunu daha da kazdılar.

Güvenlik işlemlerinin keyfiliği, yok olma masalları, herkesin alınabileceği korkusu yurttaşları kendilerini ve ailelerini korumaya zorladı. Sessizlik, inkarcılık, aklileştirme, yalnızca kendini düşünme toplumsal davranış kuralları haline geldi. Herkes çevresini, işini ya da aile yaşamını değiştirerek güvenliğine ilişkin önlemler aldı[21]. Politik olarak yıldırılan Arjantinliler enflasyon ve ekonomik stratejilerden de olumsuzca etkilendi. Arjantin, bazıları kağıttan şanslarını bir gecede yitiren, diğerleri hareketsiz durmak amacıyla daha bile fazla koşan spekülatörler ve ikinci işleri olanlar, yuvarlanıp gidenlerle işini bilenler ülkesi oldu. Önlerinde sallandırılan havuç da sırtlarına inen sopa kadar moral bozucuydu. Düşünün, günün, bildirilen faiz oranını incelemek için çek defterleri ve hesap makinalarıyla koşan, enflasyonla faizin üç sıfırlık hanelerle yarıştığı bir zamanda otuz günlük hatta yedi günlük kazançlarını yatıran insanlar dolu Arjantin'de. Spekülatif ekonomi, bireyi en fazla değeri güvenceye almaya zorlar[22].

---

(21) Bkz. Ximena Barraza, «La vie quotidienne sous un regime autoritarie», **Cahiers Confrontation** 5 (Paris, 1981 Baharı), 81-95.

(22 Bkz. Nikolai Stevenson, «An Inflation Libretto. The Refrain of Paper Money in Argentina», **Harper's** (Kasım 1981). Georg Simmel'in klasik yazısı **The Philosophy of Money** (Boston: Routledge ve Kegan Paul, 1978), Fred Hirsch, **Social Limits to Growth** (Cambridge: Harvard University Press, 1976 gibi, harika anlayışlar içerir, ilk felsefi eleştiri Hegel tarafından **Jenaer Realphilo-**

Herkes, polis devletinden vahşi pazar güçlerine kadar, insanı en fazla tüketici yapmak için, toplumsal sorumluluk duygularını eritip gözünü korkutarak gizli ittifaklar kurdu. Terörün sonsuzluğu ve pazarın yüksek hızı, politik ve ekonomik süreçlerin yönelimsiz soyutluğu, neden geleneksel toplumsal anlaşmaların (arkadaşlık ve sivil eğlence gibi) psikiyatrik işlemin bile değiştiremeyeceği yaygın sinizme yol açtığını açıklar. Sivil toplum ondan sonra «sıfır derecesi»ne ulaştı.

Sahte Tutuculuğun İkilemleri

Yukarıdaki sayfalar iktidarın askeri bir grup tarafından ele geçirilip yönetilmesini vurguladı. İç ve dış etmenleri gözönüne almak uygun olacaktır. Bu sayfalar yalnızca, fiziksel baskı ve sosyo-ekonomik yönelimsizliğe dayanan ve aşamalarından birinde terörü devreye sokan iktidar stratejisinin taslağını çizmiştir. Sonuç açısından, iktidarı ellerinde tutanların büyümeye getirdikleri fren, kısmen üstüste binen bunalım dizisindeki gelişmeleri gözden geçirerek belirtilmelidir.

Bunalımın ilk düzeni, iktidarın bugünkü rejim tarafından ele geçirilmesinden önce kurumların çöküşünü içerir. 1955'den 1976'ya dek sürdü. Bu durumun özü, politik kurumların, örgütlü grupların karmaşık ağının onlardan beklediğini yerine getirmede başarısız kalmalarıdır. Bu tür bunalım, iç ve dış kaynaklardan gelen zararlardan, toplumsal ve politik yapılardan gelen zararlardan ve bilinç düzeyindeki değişimlerden ortaya çıktı.

Kurumsal başarısızlığın sonucu, iktidar askeri otoritelere aktarıldı ve bu otoriteler statükoyu denetlemeye girişti. Bu anda, yöneticiler daha iyi bir sistemin vahşi modelini kurup diğer grupları alternatif geliştirmekten alakoymaya çılgınca girişti. Model, ulusal güvenlik ve serbest girişim öğretilerini birleştiren ayrıcalık mitine dayandı. Teröre müracaat, eski yapıları —pazar mekanizmalarıyla olsa bile— ezme girişimi ve daha önceki kimlikleri dağıtmak için ideolojik denetimlerin kullanımı gibi açık totaliter öğeler içerdi.

Gene de, iktidar sahiplerinin projesi bir çok çelişki ve kendini doğrulamalar da içerdi. İlk olarak, rejimin ekonomik ve askeri «mantıkları» arasında bir gerilim vardı. Subayların ortak çıkarları sık sık serbest pazar teknokratlarının düzenlemeleriyle çatıştı. Dahası, politikaların radikal ve özerk niteliği rejimi önemli ekonomik sektörlerle kalıcı ittifaklardan yoksun bıraktı. İkinci olarak, fiziksel baskı ve ekonomik eklemlenmenin birleşimi örgütlü toplumsal politik muhalefeti dağıtmayı başardı fakat katılımın ikame yapılarını sağlayamadı ve rejimi toplumdan soyutladı. Toplum yöneticilere

---

sophie I. Die Vorlesungen von 180314, ed. J. Hoffmeister (Leipzig, 1932) tarafından geliştirildi.

giderek daha fazla karanlık gelmeye başladı[23] Bu durum potansiyel muhalefeti daha az önceden tahmin edilebilir kıldı. Toplumdan gelen ilk sinyal yokluğu rejimin stratejik ve taktik hatalarını düzelteceğine birleştirdi. Bu yanlışlar algılandığında, artık çok geçti. Bu noktada rejim, bir bunalımdan diğerine atlamaktan kaçarak, yolunu düzensiz bir biçimde değiştirdi. Bu yüzden, ekonominin kötü işlediği ortaya çıktığında, yöneticiler kanalları değiştirip gerçekten olan ve yenildikleri bir savaş için kitlesel hareketlilik hazırladı. Bu biçimde davranırken, öfke, karışıklık, eski popülist mitler ve alternatif ideolojilerle dolu pandora kutusunu açtı. İktidarın bu yan işlemleri, rejimi şimdi alaşağı etmekle yada iktidara denetimler getirmekle tehdit eden üçüncü bir bunalım düzeni içerdi. Arjantin yöneticileri üzerindeki bu büyüyen denetimler, terör aşamasından geçtikten sonra, sistemleri harekete geçirmede gelişen süreçlerle ilgili olarak çok az şey yapabilirler. İkincisinde, denetimler gelişmeye açık altüstlüğü izleyen daha «olgun» karmaşık toplumun ortaya çıkışıyla birarada gider. Yoksa, zayıf bir rejim, bugünün Arjantininde, zayıf toplumu yönetir. Gelecekteki tarihçilere, Arjantinin terör aşaması, toplumsal sistemin genel çözülmüşlüğünde bir dönem olarak görülebilir.

Türkçesi : *Şen SÜER*

(23) Bkz. Oscar Oszlak, «Coercion versus informacion», **Clarin** (Buenos Aires, 18 Ekim 1982), s. 13.

Arjantin Ordusunun Çöküşü

George Philip*

Arjantin'de yanılgı ve hizmet külleri arasında demokrasi bir anka kuşu gibi doğarken, Raul Alfonsin'in başkan seçilmesi, son yarım yüzyıldır ülkenin siyasal hayatına egemen olan iki etkin gücün, Peronizm ve ordunun öncülüğünün sona erdiğini gösteriyordu. Kamu oyu öylesine şoke olmuş, ordu ve peronistler öylesine gözden düşmüştü ki, ilerde karşılaşacağı birçok zorluklara karşın Alfonsin 1920'lerden sonraki başkanlara oranla politik entrikalara ve askeri darbeye çok daha az uygun olan bir ortamda iktidar olmuştur. Ama yine de siyasal riziko hayli büyük. Umutlar Alfonsin'in üzerinde öylesine yoğunlaşmıştır ki, ciddi bir hata, bir bütün olarak Arjantin'in kendine olan güvenini yıkabilir. O, kesinlikle bu ülkenin son yarım yüzyıldır acısını çektiği ekonomik ve politik çöküş çemberini kırabilecek. «son umut»dur.

Güçlü ve Güçsüz Askeriye

Alfonsin'in başarısının öyküsü, kendisinden önceki rejimlerin siyasal çöküşü ele alınmadan anlatılamaz. Kendinden bir öncekiler, askerlerdi. Arjantin gibi (potansiyel ve fiili olarak) zengin, kentleşmiş, okur yazar oranı yüksek ve bir çok açıdan gelişmiş bir ülkenin yakın tarihinde bu kadar çok askeri yönetim altında kalması gerçekten bir paradokstur. Buna rağmen ülkeyi, kurtulmak istediği askeri çizmenin baskısı altında eziliyormuş gibi görmek yanlış olur. Tam tersine; Arjantin'deki askeri rejimler önemli toplumsal destekler olmadan yönetmemişler, bunun tersi davranışı çok ender göstermişlerdir. Ordunun tümden tecrit olmayı önleme isteği, Falkland bozgunundan sonra seçimlere gitme kararının alınmasında önemli bir rol oynamıştır. Ordu başa geçtiğinde ülkeyi sivil müttefiklerin desteğiyle yönetmiştir. (her zaman aynı sivil müttefiklerle

(*) Çevrilen kaynak : **Third World Quarterly**, 6 (3), Temmuz 1984, s. 624-637.

olmasa da); gerçekten de, sivillerin orduyu müdahaleye davet etmeleri öylesine olağan hale gelmişki, Arjantinlilerin bunun için kullandıkları bir deyimleri bile vardır: («Kışlanın kapısını çalmak»)[1]. 1930'da Radikal bir hükümeti devirdikten sonra, ordu sahtekarlıkla düzenlenmiş biçimsel bir demokratik sistem altında, ordu sivil muhafazakarlarla işbirliği yaparak onbeş yıl ülkeyi yönetti. 1943'den sonra Amerikanın baskısı altında ve Alman ordusunun yaklaşan yenilgisi sonucu ordu bölünürken, Albay Peron artık kaçınılmaz olmaya başlayan siyasal açılım için örgütlü bir çalışmayla temel oluşturmaya başladı. 1946'da yapılan demokratik seçimlerde Peron kazandı. 1951'de yeniden seçildi, fakat 1955'te kişisel otokrasiye yöneldiğini düşünen subaylar tarafından devrildi. Peron, herşeye rağmen ordu içindeki muhaliflerinin, sandığından daha popülerdi. Sonraki on yıl boyunca askerlerin temel siyasal hedefi onun dönüşünü engellemek oldu. Fakat bu konuda da ordu müttefiklere sahipti, özellikle peronizmin kendi yerlerini kaptığını düşünen ve şimdi şanslarını denemek isteyen eski siyasal partiler arasında. 1955 ve 1966 yılları arasında iki askeri ara-yönetim ve Radikal Partinin değişik hiziplerinin yönetimindeki iki Başkanlık dönemi yaşandı, ama Arjantin'deki siyasal toplumun temel bölünmesi, Peronizm ile anti-Peronizm olarak varlığını korudu.

1966'da bir başka darbeyle General Ongania başa geçti. Bu kez siyasal partiler tümüyle devre dışı bırakıldı. Ongania, yönetimini (değişik iş çevreleriyle bağlantılı) sivil muhafazakârlar ve sözde Peronist, fakat Peron geri döndüğünde durumlarının ne olacağının çok iyi bilincinde olan bazı sendika liderleri ile yaptığı gayri resmi anlaşmalara dayandırdı. Ongania politikacılara değil, gelişmeye ve teknokratik akılcılığa iman ediyordu: 'Bürokratik-otoriteryanizm' terimi, bu rejimi anlatmak için türetilmiş ve daha sonra genelleştirilerek daha az uygun düşen diğer dönemler için de kullanılmış bir terimdir[2] Fakat bu deneyim kısa ömürlüydü. Yapay ekonomik başarılarına karşın gittikçe artan ve iktidardan uzaklaştırıldıklarından dolayı çaresizleşen, onu tekrar kazanmak için şiddete başvurmayı giderek daha çok isteyen Peronistler tarafından kışkırtılan bir muhalefetle karşılaştı. 1969'da Cordoba'daki büyük ayaklanmalar rejimi sarstı. Tüm bunlara karşın yönetimin düşmesine neden; ünlü sendika liderlerinden biri olan Vandor'un ve askeri-siyasi kişiliği olan Aramburu'nun katledilmesiyle başlayan kent gerilla eylemleridir. Fakat daha kötü şeyler olacaktı.

---

(1) Arjantin ordusunun siyasete katılmasının harikulade bir dökümü için bkz. A. Rouquie, **Pouvoir Militaire et Société Politique in Argentina**, Paris 1978 ve R. Patash, **The Army and Politics in Argentina 1928-45**, Stanford Üni. Press, 1969 ve **The Army and Politics in Argentina 1945-62**, Stanford Üni. Press, 1980.

(2) G. O'Donnell, **Modernisation and Bureaucratic-Authoritianism; studies in South American Politics**, Berkeley 1973.

1971'de üst düzey askeri liderler ordunun toplumdan yalıtılmasının tehlikeli olduğunu ve bunun sona ermesi gerektiğine karar verdiler. Böylece rejim, giderek politize olmuş orta sınıfın ve sabit/değişmez iş bürokrasisinin genel bir hoşnutsuzluğuyla karşılaştı. Daha da tehlikelisi rejim esas olarak Peronist Sol'dan gelen bir direniş tehditiyle karşılaştı. Bu sol, özellikle, önceleri ordu ve sendika bürokrasisi ittifakı tarafından marjinalize edilmekten korkan ve gittikçe hırslı ve saldırganlaşan Peron'un kendisi tarafından teşvik edildi. 1970'lerin başında kamu düzenine karşı büyük bir tehdit haline gelmeye başladı. Ordu böyle bir tehditle, sivil toplumdan destek almadan baş edemeyeceklerini düşündü ve siyasal bir rahatlamanın zorunluluğunu tartıştı. Böylece Generallar, Peron'un Arjantin'e geri dönüp açık seçimlere katılmak için çok yaşlı ve çok korkmuş olduğunu varsayan bir manevra pozisyonu içine girdiler. Bu manevranın altında, 1970'lerin sonunda kısmen bastırılan hiper - enflasyonun kontrol altına alınamamış olması yatmaktaydı. Her halükarda herşey boşaydı. 1973'ün Mart'ında Peron vekilinin seçilmesini sağlayıp kendisi de sonradan dönünce generallerin planı tümüyle boşa çıktı. Eylül 1973'de Başkan seçildi ve Ekim'de göreve başladı. Ama Peron'un Arjantin'e dönüşünde, bir milyonu aşkın kişinin katıldığı, coşkulu karşılama töreni, karanlık güçlerin düzenlemesi sonucu bir çatışma ve katliamla son buldu.

Ordu, Peron'un dönüşünü engelleyemedi. Generaller serbest siyasal yaşama dönüşün Sol kanadın radikalleşmesine bir son vereceğini umdular. Gerçekte serbest siyasal yaşam, kısa vadede çeşitli kanatlar arasındaki çatışmaya dönüştü. El altından bu ortam daha da kışkırtıldı, silahlı sağ terör grupları oluşturuldu. Çeşit Sol hareketler yeniden gruplaşıp bu serbest ortamda yeniden taze destek sağlamaya giriştiler. Temmuz 1974'te Peron'un ölümü ile birlikte Arjantin'de durum bir kargaşaya dönüştü. Kontr-teröristlerin giderek artan eylemleri şiddeti arttırdı.

Fakat bu kontr-teröristler kimlerdi? Bazıları, kuşkusuz, zengin ve güçlü adamlar tarafından silahlandırılıp finanse edilen korkmuş ya da intikam peşinde koşan kimselerdi. Katliamlar ve kaçırmalar furyası sendika liderlerine, (Jose Rucci 1973'de öldürüldü.) işadamları —ve elbette— güvenlik güçlerine değin uzandı. Diğerleri, bu süregiden şiddetin orduyu tekrar iktidara getireceğinden korkan Sağ kanat Peronistlerdi. Ordu başa geçtiğinde resmen yapacağı işi, onlar kendilerinin 'yıkıcılar'ı yok edebileceklerini umdular. Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından oluşturulan kötülüğüyle ün salmış Üç-A (AAA) örgütünü José Lopez Rega yönetti. José Lopez Rega birzamanlar astrologdu, şimdi ise kocasının ölümünden sonra Başkan olan Isabel Peron'un danışmanıdır. Son olarak, düzenli ordunun kendisinden oluşturulan sivil polis birlikleri: Bu birimler kontr-isyan amacıyla kurulmuştu ve tutuklama, işkence etme ve öldürmede tam bir özgürlüğe sahiptiler. Ve kamuoyu önünde bu tür

olayların varlığını, kesinlikle inkar eden üst düzey görevlileri tarafından geliştirilip korunmaktaydılar.

Isabel Peron hükümeti kısa sürede düştü. Enflasyon arttı. Mart 1976'da yılda yüzde 700'e ulaştı ve hızla da tırmandı. Isabel'in sendika müttefikleri güvenlerini kaybettiler ve onun otoriterci eğilimlerinden nefret ettiler; politik şiddet denetimsiz olarak sürdü. Mart 1976'daki askeri darbe, uzun zamandan beri yeterli ekonomik düzenleme ve başarılı bir hükümet özleyen ve işadamları ve ticari Sağ' dan destek gördü. Bir noktaya parmak basmakta yarar var, açıkca anti-Peronist olan bu iki darbe (1955 ve 1976) yönetimin Sol tarafından ele geçirildiği düşüncesiyle değil, fakat daha çok bu iki Peron' un kişiliğine karşı yapıldı.

Videla ve Viola

Darbeyi takiben Generaller iki stratejik seçim yaptılar, her ikisi de ogüne değin meydana gelenler içinde örtük olarak vardır, ancak her ikisi de hükümetten uzun vadede beklenenlere zarar vericiydi. Birincisi 'yıkıcıları' hukuk benzeri işlemlere tabi tutmak yerine onlara karşı 'kirli savaşı' sürdürmekti. Elbette Arjantin ordusu için Sağ-kanat terörist gruplardan ve diğer müttefiklerinden ayrılmak epeyce geç olmuştu; kontr-ayaklanma harekâtı en azından 1974' den bu yana çok «pis» şekillerde yürütüldü ve ordu elde etmek istediği gizli bilgileri ele geçirmişti bile. Şu bir gerçekti ki, 1973'de Campora'nın genel affından sonra hukuksal işleyişin bir şeye yara madığını düşündüler. Dahası, Arjantin'de yasal hiç bir ölüm cezası yoktur ve bir tanesini ortaya çıkarmaya kalkışmak tartışmalı olabilir ve yöneticilerin mümkün olduğunca dünyanın gözünden gizlemeye çalıştıkları baskıyı açığa çıkarmış olabilirler. Ayrıca Katolik bir ülkenin yöneticilerinden Papalıktan, yakalanmış gerillalar için gelebilecek bir merhamet isteğini reddetmek çok zor olacaktı. Gerçekte, güya hukuksal bir süreç oluşturuldu; 1975'de resmi bir emir ölüm cezası da dahil olmak üzere gizli infazların alınacağı özel mahkemeler kurulmasını sağladı, fakat pratikte kontr-teröristler avlarını çok az ya da hiç yasal destek ya da müeyyide olmadan topladılar.

Bazı Arjantin muhafazakarları (özellikle **Buenos Aires Herald**) «teröristlere» karşı hukuksal bir yaklaşımda bulunulmasını tavsiye etti fakat öneri hemen reddedildi. Bunun yerine ordu daha korkunç bir iş yaptı; ölüm ya da kaçırma timlerinin, terörist olabileceğinden şüphelendikleri kişileri plakasız arabalarla yakalayıp işkence altında sorguya çekmesi ve genellikle de öldürmesi yolunu seçti. Ordu liderliği bu çeşit olayların dış dünya tarafından değerlendirilişine de ilginç bir naiflik örneği sergiledi. 'Kayıpların' arkadaşlar ve ak-

rabalar üzerindeki psikolojik etkisi ölümden çok daha fazlaydı ve kısa zamanda 'kayıpların' anaları Plaza de Mayo'daki yabancı elçiliklere seslerini duyurmaya başladılar. 1979'da Arjantin hükümeti bile Ulusal-Amerikan İnsan Hakları Örgütü'nün ziyaretine izin verdi.

Baskı merkezileştirilmemiş bir biçimde örgütlendirilmişti. Merkezileştirmeme Arjantin'de askeri servisler içinde ve arasındaki çelişkilerden ötürü kaçınılmazdı, bu öyle bir mekanizmaydı ki, baskıya olabildiğince tüm görevliler doğrudan doğruya bulaştırılmışlardı, 'Nüremberg-biçiminde' bir hesaplaşma biçimindeydi. Bu koşullar altında, Videla ve Viola gibi göreli 'ılımlılar' yetkin resmi pozisyonlarına karşın olanbitenlerin tümünü kontrol etmeye katılamadılar. Aşırı uç subaylar ve hatta aşırı uç denizciler nerdeyse tümüyle bağımsız operasyonlar yaptılar, ve uygun gördükleri biçimde. işkence ettiler, öldürdüler. Gerçekte ordu içindeki aşırı uçlar kendilerine verilen yetkiyi yalnızca bastırma harekâtında kullanmakla kalmayıp diğer sektörlere politik baskı kurmada da kullandılar. Göreceli liberaller bu arada Videla ve Viola kısa zamanda kendilerini aşırı uçların baskısı altında buldular. Bu aşırı uçlar; arasında Camps, Suarez, Leson ve Menendez ve Amiral Massera'yı unutmamak gerekir'. Timmerman, daha sonra General Viola'yı politik yaşamına zarar verecek bir itirafta bulunmadıkları için bir aileye işkence yapıldığını anlatır. Devletin uyguladığı bu kontr-terörizmin kendi içinde bölücü sonuçları olduğu yaygın bir biçimde bilinmektedir. Ve aynı dönem için örnekler Şili ve Brezilya için de bulunabilir[5]. Arjantin konusunda özellikle önemli görünen şey dolapları iskeletlerle dolduracak ve birçok zorluklar yaratacak güçlü bir askeri başkanın doğuşunu, ya da Montoneros bozgununun hemen ardından ordu politikasının liberalizasyonu engellemek için etkileri dondurmaktı.

Başa geçen Videla hükümetinin ikinci yazgısal kararı ise Arjantin'in enflasyon sorununa çözüm getirirken şiddetli «Şikago Okulu» önlemlerinden sakınmaktı. Başta hatırı sayılır bir kemerleri sıkma politikası vardı ama tutmadı. Bunun bir nedeni ordunun en azından bu 'pis savaş' boyunca tarafsız kalan, akıllı, güçlü sendika liderlerini ürkütüp kaçırmasıydı. Çalışan sınıfın yaşam standartlarına ciddi bir saldırının güvenlik sorununu çok daha güç hale getireceğinden korkulmaktaydı. Bir başka neden de ordunun kendisinin zaferden endişeli olmasıydı. 1978'de Dünya Kupası halkla ilişkiler açısından bir gösteri olarak sahnelendi ve 1978'in ilk aylarında Şili ile bir 'savaş endişesi' üzerine ordu büyük bir silahlanmaya gitti.

---

(4) Y. Timmerman, **Prisoner Without a name: Ceel Without a Number**, Harmondsworth: Penguin 1982.

(5) G. Philip, Military-Authoritorianism in South-America: Brazil, Chile, Uruguay and Argentina, **Pocitical Studies** 23 (1) March 1984.

Paracı iktisatçıların önerdiği zor, fakat genellikle etkili önlemlere alternatif olarak Videla hükümeti daha kolay bir yol gibi gözüken parasal dengeyi benimsedi. Ekonomi Bakanı Martinez de Hoz'a stabilizasyonun bilinen retoriğiyle mali güveni yeniden kazanma ve gerçekçi, döviz kurlarının fiatlar üzerinde baskı yapmasının yollarını arama görevi verildi. Diğer bir deyişle Arjantin, dışardan özel ve resmi borç almaya kamuoyunun ilgisini yüksek tutarak milyonlarca dolar borç aldı, döviz kurlarını yüksek tuttu ve fiyatların düşeceğini umdu. 1980'de Buenos Aires dünyanın en pahalı Başkentlerinden biri oldu. Bu stratejinin hatası gözle görülür biçimde açıktı. 1976'dan bu yana yılda % 80'in altına düşmeyen enflasyonun üzerinde yüksek döviz kurunun ancak sınırlı bir etkisi vardı, fakat parasal baskı yerli endüstriyi fazla etkileyerek yırtıcılaştırdı (Politikanın diğer bir öğesi olan ithalatı serbestleştirmenin de, bu durumda bir yararı olmadı.) Endüstriyel üretim 1976-1980 arası % 25 düştü. 1980'de iktisat politikası spekülatif bir panikle mahvoldu. Ülkeden dışarı milyarlarca dolar çıktı, bu olay ekonomide sürekli bir zarar ve rüşvet skandallarının bir göstergesiydi. Ve peso ağır bir biçimde devalue edildi. Enflasyon «düşük» olan % 80'in de üzerine çıktı ve yaşam standardı gerçekten çok güçleşti. 1981'in sonuna gelindiğinde ekonomi politikası amaçlarından hiçbirine ulaşamadı. Enflasyon % 100'ün üzerindeydi ve yükselmekteydi. İşsizlik artmakta, yaşam standardı çalışanlar için giderek düşmekteydi. Endüstriyel üretim felaket derecede düşmüştü. Arjantin'in dış borçları giderek artmakta spekülasyonu yapılandan çok daha azı finanse edilmekteydi. Askeri darbenin hemen ardından terkedilen kemerleri sıkma politikası, şimdi huysuzlaşmış ve küskün halka uygulanmak zorundaydı.

Her Arjantin'li, Arjantin'in potansiyel olarak zengin bir ülke, olduğunu bildiğinden bu hatanın büyüklüğü çok açıktı. (Arjantin'de popüler bir deyiş vardır; 'bir Japon bir hafta bir Arjantinli gibi yaşayabilmek için 358 gün çalışır'.) Şili ve Brezilya'nın tersine Arjantin enerjide olabildiğince kendi kendine yetebilen bir ülkedir. Bu nedenle 1979-1980 petrol şokundan pek etkilenmemiştir. Arjantin'in ihracı tarıma dayalı olduğundan dünya rekolte düşüşünden diyelim ki, Şili'ye kıyasla daha az yara alır. Dahası 1980'de Başkan Carter Sovyetler'e tahıl ambargosu koyduğunda Arjantin'in ihracı kayda değer bir artış gösterdi. (Arjantin'den başka bu durumdan yararlanan bir başkası ise Reagan olmuştur).

1981'in sonuna doğru Arjantin'de ordunun ekonomik açıdan başarısızlığı kesinleşti ve 'yıkıcıları' fiziksel yoketmede başarılı olmasına karşın böyle yapmış olmakla da kendilerine çok büyük politik sorun yaratmış oldular. Bununla beraber çıkar bir yol vardı. Arjantin ordusu 'pis savaş'ın zaferinden sonra dış politikada benzeri görülmemiş barışçı bir tutum benimsemeyi düşünmeye başladılar.

Ordu, ekonomik hatalara ve 'pis savaş'a karşın asıl amacını yapılabilir kılacak siyasal bir zafer olasılığı sundu: 'kendi koşullarıyla sivil topluma geçmek'.

Çöküş ve Düşüş

General Galtieri 1981'de Viola'yı başkanlığa getirdiğinde Arjantin ordusu savaşçı bir uluslararası siyasete karar vermişti bile. Büyük bir şans eseri Falklands ilk hedef oldu. Mart 1982'nin sonunda Arjantin Şili'yle uzun zamandan beri süren Beagle Kanalı anlaşmazlığıyla, yarı resmi olarak Paraguay'ın yarısını isteyerek (daha sonra sert diplomatik protestosunu sürdürdü) ve Orta Amerika'da Birleşik Devletler'e yardım için halktan taburlar kurmayı önererek savaşçı bir tutum içine girdi. Galtieri güçlü bir Amerikan taraftarlığının, sonunda gerçekleşmiş bulunan Falklands meselesine tepkilerden kendini koruyacağını düşündü. Daha sonra bir gazeteciye, kendisini Amerika'nın 'şımarık çocuğu olarak gördüğünü' söyledi.

Burada ayrıntısıyla Falklands çatışmasını tartışmama gerek yok. Ordunun şoka uğradığı savaş Arjantin açısından iyi gelişmedi. Bozgun başlarda savaşa ilişkin yapılmış resmi hesapların sahtekarlığını vurguladı. Rauquie'nin ortaya koyduğu gibi[6] düşüncenin mahareti ustaca yönlendirilmişti, 2 Nisan'dan 13 Haziran'a kadar milliyetçi ateşin yardımıyla Arjantin Silahlı Kuvvetlerinin zaferden zafere koşacağı sanılıyordu. 14 Haziran'da General Menendez Port Stanley'de teslim alındı. Askeri bozgunu takiben askeri hükümet herhangi bir askeri hükümetin düşebileceği kadar gözden düştü. Hemen ardından ordu gerçekten hükümetten siyasal bir pişkinlikle ayrıldı ve iktidardan ayrılış nispeten iyi düzenlenmişti, fakat ordunun namına verilen zarar belki de değiştirilemezdi.

Demokratikleştirme ve Sonuçları

Ordunun iktidardan çekilmesindeki ilk adım Galtieri'nin görevden alınması oldu. Aynı zamanda Ordu Hava Kuvvetleri komutanı Llami Dozo'nun başkanlığını kabul etmeyi kuşkusuz, daha sonra iktidar olma yoluna gideceğinden korktukları için reddetti. Onun yerine ordu personel şefi, emekli olmuş, bir iktidardan çekilişin hemen ardından başkanlık edebilecek, askeri ve siyasal tabanı olmayan General Bignone'u kasten seçti. (Hava Kuvvetleri olayların bu gidişinden çok üzgündü ve yönetimdeki Cunta'ya aylarca katılmadı.) Seçimler Ocak 1984'e söz verilmişti ama Ekim 1983'te yapıldı. Ordu

(6) «Argentina the departure of the military», **International Affairs** 59(4) Autumn 1983 ss. 575-87.

kendi kurumu için yeniden prestij kazanmayı umdu. Ordudaki aşırı uçlar askeriyeye yapılacak olan bir sivil eleştiriyi engelleyecek güçteydiler ama seçimlerin ciddi bir sorun haline gelmesini engelleyemediler. Böylece bir müddet sonra, vaktiyle seçim talep ederken unutulmaz bir birlik oluşturmuş olan sivil politik partiler dikkatlerini birbirlerinin üzerine saldırmaya çevirdiler. Bu sırada ordu kurumsal bir toparlanma dönemine girdi, yeni teçhizatlar alındı; yeni bir iç disiplin anlayışı getirildi, bir iç soruşturmayla kötü gidişatın ceremesini çekecek görevliler listesi hazırlandı. Askeri mahkeme General Menendez, Galtieri ve bir kaç ordu görevlisiyle Amiral Anaya için kuruldu. Böylece ordu bir kurum olarak moral ve prestij geliştirirken sivillerin öç isteklerini bir dereceye kadar yerine getirmiş oldu.

Geçen yılın ordu ve finans çevreleri arasındaki en önemli ayrılık Arjantin'in giderek artan ekonomik sorunlarından birbirlerini sorumlu tutmalarıydı. Martinez de Hoz kendini resmi çevrelerin gözünden düşmüş bulurken, Galtieri'ye bir kaç ay hizmet etmiş neoliberal ekonomist Alemann ordunun çok büyük eleştirilerine hedef oldu. Bu ayrılık Ekim 1983'te Merkez Bankası yöneticisinin, özellikle Hava Kuvvetlerinin karşı çıktığı, ülkenin dış borçlarının yeniden programlanması görüşüyle mutabık kaldığı için tutuklanmasıyla en dramatik anına ulaştı. Bu koşullar altında (ve aynı zamanda dış politika dış politika Bignone'nin yönetiminde 'Sol'a kaydığından) ordunun son seçimi mali ve ticari işleri açıkta bıraktı. Eğer ordu bir daha iktidar olursa, kuşkusuz bir dahaki darbe 'Sol'dan gelir.

Domuzlar Körfezi bozgunundan sonra «Zaferin bin babası vardır; bozgun öksüzdür» diyen John Kennedy'di. Elbette Haziran 1982'den beri ordu yandaşlarını yitirdi ve ordu yöneticileriyle yapılan işbirlikleri artık sorumluluk haline geldi. Peronistlerin Radikallerden daha fazla bu işbirliğinin sıkıntısını çekiyor olmaları ise bir ironidir. Anlamış olduğumuz gibi, Peronistlerin ordudan ihraç edildikleri 1955-1966 yılları arasında iki Radikal'in başkan seçilmesine izin verilmişti. Radikal Partinin kıdemli lideri Balbin, Peronist birliğin herhangi bir şefi kadar geçmişte 1976 ordusunun iç konseylerine yakındı. Herşeye karşın, işte bu kesin nokta, Ekim 1983 seçimlerinde oylar partiden ziyade bizzat Alfonsin'in kendisine verilmişti.

Alfonsin Radikal Partinin kemikleşmiş bir üyesi değildi. 1972'de Balbin'in ihtiyatlı ve yatıştırıcı çizgisine karşı hizip çıkarmıştı. Açıktan açığa ve cesurca 'pis savaş'daki ordunun taktiklerine karşı çıktı, aynı zamanda Falklands'ın istilasına da olay gerçekleşirken karşı çıkan bir kaç Arjantinli'den biridir. Arjantin'de politik yaşama dönüldüğünde, Balbin'in ölümünden sonra en seçilebilir aday potansiyeline sahip olduğu için Radikal Parti'deki adaylığını kazanabildi.

Peronizmin yükselişiyle 1945'de Radikal Parti azınlık durumuna düşmüştü. Sonuç olarak 1951 ve 1973'de seçimlere izin verildiğinde

Peronistlerin karşısında bozguna uğramışlardı. Taa ki Peronistlerin siyasal yaşamları engellenene kadar. Parti orta sınıftandı, ne gerçek kapitalistlerden destek görüyorlardı ne de Peronist işçi sınıfından. Seçimle gelen politikacılar yerine orduyu tercih ediyorlardı ya da bazı durumlarda Sağ azınlık partiler tarafından desteklenmekteydiler. Bir dereceye kadar görünümü eski, saygın, ahlaklı, heyecanlandırmayan, yaşlıydı. Hükümet görevlilerinin ve banka katiplerinin partisiydi. Alfonsin, kazanabilmek için bu doğal, fakat azınlık oyları aşıp geniş seçmenlere ulaşmalıydı. Kazanabileceğini kanıtladı çünkü kendini Peronistleri yenecek en iyi aday olarak sunabilmişti.

Ekim seçimlerinin en açık sonucu; Peronistlerin en iyi yandaşlarının bile gözünden düştüğüydü, bu gözden düşmenin zamanın bir kaç gözlemcisinin umduklarından çok daha fazla olmasına karşın, geçmişe bakıldığında yeterince anlaşılabilir bir şeydir. Elbette Temmuz 1974'te Peron'un ölümü hareketin mistisizmini alıp götürdü. Peronizm asla ciddi bir doktrin olmadı. Peron'un **justicialismo** (adaletçilik) 'doktrini'ni geliştirdiği doğrudur, fakat bu kendi yandaşları tarafından bile ciddiye alınmamıştı. Hareket kısmen karizmatik, kısmen sınıf dayanışmasının bir ifadesi, (Buenos Aires işçi sınıfı Latin Amerika'nın en güçlü işçi sınıfıdır.) ve kısmen de kendilerini hareketin içinde bulan çok değişik bürokratların rahatlık bayrağı haline geldi (daha çok da sendikalarda). Herşeye karşın Peron'un kişiliği olmadan Peronizmin cafcaflı özü—otoriterliği ve geçmişe bakışı—ayakta kaldı.

Dahası Juan Peron ölmüştü ama Isabel Peron hayattta kalmıştı. Isabel'in başkanlık için hazırlıksız oluşuna özürler aranırken, belki de Galtieri dışında Arjantin tarihinin en kötü başkanıydı. Isabel Peron, 1973 seçimlerine diğer adayların önünü kesebilmek için kazanabileceği göz önüne alınmadan başkan yardımcılığına aday gösterilmişti. 1974-76 yılları hangi bakış açısından olursa olsun travmatikdi ve sonuç olarak Isabel rüşvet yeme suçundan hapse atıldı. Aleyhindeki dökümanlar çok iyi hazırlanmıştı ve savunması yeterince ikna edici değildi. Herşeye karşın Isabel, kendisi bir aday olmasına karşın, hala Peronist hareketin fahri başkanı olarak kabul edilmekteydi. ve Peronistler 1983'e değin 1974-76'da yapılan yanlışları reddetmek için hiçbir çabada bulunmadılar. Gerçekte 1983'ün başlarında seçmen nabız yoklamasında alınan bilgi Isabel Peron'un, hiçbir zaman seçilemeyeceklerin listesinin başında geldiğiydi.

Son olarak, önde gelen bir çok Peronistin skandala uygun yapıları vardı. Peronist başkan adayı Luder ve rakibi Cafiero şeref sahibi insanlar olmalarına karşın onları destekleyen sendika liderlerinin ve yerel adayların öyle olduğu söylenemez. Peronist Sol'a karşı verilmiş 'pis savaşta' bazı sendika liderlerinin; adam öldürme ve gözdağı verme şüpheleriyle suç ortaklığı kanıtlanamasa bile seçimde kaybetmelerine neden oldu. Doğru olduğu kadar genelde bilinen birşeydi, Peronizmin kabuledilebilir bir yüzü olduğu, hareketin oto-

riter doğası, giderek artan şöhretleri sorumluluk haline gelenlerden vazgeçmeyi imkansız hale getirdi. Aynı zamanda bu cinayetten ve iki taraflı oynamaktan şüpheli kişiler eğer bir önceki otoriter rejim bu denli gözden düşmeseydi böyle pahalı bir fatura ödemeyeceklerdi. İç otoritercilik hem sert ordu yönetimi dönemlerinde hem de Peronizmin 1955-73 arasında düşmanca politik çevrelere karşı nasıl ayakta kalabildiğini açıklamaya yaramaktadır. Bunun tersi koşullarda, her iki yolu da göğüsleyebilme yeteneği-ordu hükümetiyle silahla başa çıkma ve sendika ve Peronist mevkileri temsil edebiliyor gözükmek için belki de gerekliydi. Fakat, bu teknikler ve beraberinde giden fiziksel ve politik cürümler, en eski ve en kötü suçlularda hemen 1982'de politik yaşamın serbest oluşuyla, görüldü. Arjantin seçmeni geçmişin yanlışlarından ve sorunlarından kesin bir arınma istedi. Peronizm bunu sağlayamazdı.

Görünüş

Alfonsin'in karşılaştığı güçlüklerle yazımızı sonuçlandırmak kolay olurdu. Ya Arjantin tarihinde yeni bir dönem başlatacaktı ya da tekrar onun içine gömülecekti. Herşeye karşın onun yararına gelişen önemli gözüken koşulları aktararak göreli bir iyimserlikle yazımı bitirmek daha yararlı gözüküyor.

Kendisini destekleyen koalisyonun farklı olduğu bir gerek. Belki de oyların yarısından fazlası (aldığı oyların toplam % 54'ü) geleneksel Radikaller dışında aldığı oylardır. Oyların bir kısmı, partilerin % 10 oy bekleyip de, gerçekte oylardan önemsiz bir pay alan Sağdan geldi. Desteğin büyük bir kısmı başka bir durumda Solu destekleyecek olan bağımsız seçmenlerden geldi. Alfonsin'i destekleyenlerin birbirlerinden çok farklı şeyler istediğinden ve bir Başkan olarak ne yaparsa yapsın bazılarının kaçınılmaz hayal kırıklıkları olacağından kuşku duyulmamalı. Fakat bu, Arjantin siyaset tarihinde yeni bir şey değil. Peronizmin kendisi bile ilk başta çoğunluk iken Radikallerde de olduğu gibi (1916-30 arası) bir çok insana bir çok değişik şey ifade etmektedir. Gerçekte, eğer bu farklı destekçiler ve özellikle ticari ve iş çevreleri kendi farklılıklarını Radikal Parti'de bir çizgiye oturtabilirlerse bu, yeni bir askeri müdahale tehlikesini ortadan kaldıracaktır. Radikal liderler şimdiden partilerinin değişik çevrelere açık olduğunu ve 1945'den bu yana boşluğunun ülkenin politik güçlüklerinde önemli bir rol oynayan merkeziyetçi ve daha çok muhafazakar parti oluşturmaya çalıştıklarını vurgulamaya başladılar bile.

Arjantin ekonomisinin bugünkü durumunun korkunç olduğu bir gerçektir; yüksek enflasyon ciddi dış borçlar ve aynı zamanda düşen gerçek ücretler, ve ciddi endüstriyel çöküş. Bu durumda bile Arjantin kamuoyu Alfonsin'e ordudan daha sabırlı davranacaktır.

Bir önceki politik deneyimler sonucu beklentiler daha az, dolayısıyla Alfonsin ekonomiyi güçlendirmek için güçlü tedbirler alabilecek. Demokratik yoldan seçilmiş bir lider olmasına karşın şiddet yanlılarıyla uğraşmak kolay olmayacak ve bu anlamda başarısı temel sosyal gruplara büyük sıkıntılar yaşatan enflasyonu durdurmak için önerilen kontroller ve sınırlamaların bir karışımı olan Latin Amerika'nın 'yapısalcı' tezleri için de iyi bir test olacak. Şimdiden pek az ekonominin yapabileceği ordunun kabarık bütçesinde önemli tasarruf sağlayacak kısıntılar yaptı. Arjantin demokrasisini sabırsızlıkla ve duygusallıktan uzak izleyen ve Alfonsin'in mali ortodoksi yoluna dönmesini bekleyen IMF ve Bankalarla büyük sorunlar var. Bankalarla Arjantin'in ilişkileri çok ciddi boyutlara ulaşabilir. Herşeye karşın Arjantin kaynak olarak çok zengin bir ülke ve ekonomi politikde gelişmeler gösterirse çok kısa sürede toparlar. Birinin aktardığı gibi, bankacı ekonomistler sorunu kişisel olarak ortaya koyuyorlar, «Arjantin ekonomisinde bir yıllık bir hükümetin iyileştiremiyeceği bir şey yok».

Politik terimlerle açıklamak gerekirse, tehlike Alfonsin'e Sağdan değil daha çok Soldan gelecek gibidir. İyimserler, Peronistler saygın ve popüler kişiliklerin ortaya çıkmasına olanak verecek iç demokrasinin bir dereceye kadar kurumlaşmasına izin verecekler. Elbette Alfonsin'in Peronistleri küçük düşürmeye niyeti yoktu ve tümünün eğer mümkünse sadık muhalifler olarak kalmasını tercih ederdi. Fakat bu konuda gerçekten ciddi sorunlar vardı, çünkü Alfonsin'in zaferi, Peronizmin saygın yüzünün prestijini sarsarken, sendikaların yöneticileri durumlarını korudular ve hükümete sorunlar yaratacak ekonomik hoşnutsuzlukları finanse edebilecek durumdalar. Bugüne kadar Alfonsin'in sendikaların yapısını değiştirme çabaları başarısızlığa uğradı. Dahası eğer Alfonsin Falklands' da ya da başka bir yerde milli bir başarı kazanamazsa kendini bu cepheden gelecek eleştirilere karşı savunur bulacaktır.

Bununla beraber, sivil muhalifler bir tehditten ziyade huzursuzluk yaratacak gibiler: yalnızca eğer, ayrılıkçı gruplar —sendika liderleri, dış politika milliyetçileri, ya da finans çevreleri— askeri müttefikler arar ve bulursa, bu hükümetin işine yarayacaktır. Ordunun popülaritesindeki düşüş o kadar fazla ki, yakın gelecekte bu cepheden gelecek böyle bir atılımı bastırmak hükümet için zor olmayacak. Daha ötesi, gerçekten Alfonsin orduyla ilişkilerini övülmeye layık bir sağlamlıkla sürdürüyor; bir çok üst düzey görevlisi emekliliğe zorlandı; bir bütün olarak kurum bazı imtiyazlarını kaybetti ve bir kaç üst düzey görevlisi yaptıklarının hesabını vermeye çağrıldı. Alfonsin büyük bir başarıyla ordu görevlilerinden gelen baskıya direndi. Doğrudan dokuz üst görevliyi (üç cuntada yönetici durumunda olanları) tutukladı. Böylece Alfonsin başarılı bir biçimde hem aşırı bir anti-militer konuma düşmemiş oldu hem de orduyla uğraşırken otoritesiz gözükmedi.

Arjantin'in siyasal yaşamının geleceği ülkedeki siyasi grupların maceradan bıkıp bıkmadıklarına bağlı. Arjantin bir savaş geçirdi, nerdeyse hiç hükümetsiz bir dönem yaşadı, üç başkanlı seçimi, dört değişik askeri başkan yükselişe ve düşüşe katlandı. Aynı zamanda esaslı bir dış politika ve dış ticaret kurdular. Bazıları için; siyasal yaşamları kendiliğinden sona ermiş kişiler, bazı siyasal kişilikler kendi çıkarları için şiddete ve vahşete başvurmakla kendi iplerini kendileri kestiler. Diğerleri için, herşeye karşın ve nerdeyse hemen hemen tüm çoğunluk kamuoyu için, siyaset oyunu yeterince uzun sürdü. Silahları indirip bir çeşit normallik arayışına dönmenin zamanı geldi. Eğer Alfonsin, sağlam, doğru düzgün, heyecan yaratmayan bir hükümet sunabilir ve akılcı yollarla ekonomiyi düzeltebilirse Arjantinlilerin çoğunluğunun istediğini verebilir.

Türkçesi : *Füsun TÜLEK*

Zorbalığı Anmak: Diktatoryadan Sonra Arjantin

Beatriz Sarlo*

Yayıncının Hatırlatımı

Arjantin İnsan Hakları Örgütünün tahminlerine göre Arjantinde 1976-1983 arasındaki diktatorya döneminde yaklaşık 30.000 siyasal tutuklu yakınlarıyla birlikte yok oldu. Bugün kabul etmek gerekir ki bu insanlardan çoğu, askerlerin «anti-yeraltı savaşı» dedikleri plan çerçevesinde askerler ve subaylarca öldürüldü. Bir sürü tehdit ve kovalamacalara rağmen 1977'den beri kayıpların anaları örgütlenmesini bildiler ve her hafta, Buenos Aires'de başkanlık sarayı önünde Mayo meydanında yoğun gösterilerde bulundular.

Raul Alfonsin'in 1983'de demokratik seçimlerle işbaşına gelen hükümeti göreve başlar başlamaz Kayıpların Akibetini Soruşturma Komisyonunu (CONADEP) kurdu. Ünlü yazar Ernesto Sabato'nun başkanlığındaki bu kurulda bağımsız kişiler yer aldılar. Mayo meydanındaki analar ve çeşitli insan hakları örgütleri şunu istiyorlardı: Parlamento veya Senato, Karar yetkisi olan bir araştırma komisyonu kursun ve kayıpların akibetini aydınlatsın. Sabato komisyonunun çalışmalarını bir çokları, suçlanan askerler açısından bir zaman kazanımı olarak görüyorlardı. Hatta insan haklarının çiğnendiği doruk noktasında, zamanın askeri diktatoryasının başkanı olan general Jorge Videla hakkında dostça sözler söylemiş olduğu şayiasıyla Ernesto Sabato ile ilgili kuşkular doğdu.

20 Eylül 1984'de Sabato CONADEP adına hazırladığı 50.000 sayfalık raporu başkan Alfonsin'e teslim etti. Bu dosyalar cinayet ve gaddarlıkların emsalsiz kanıtlarıydı. Ama bir televizyon yayını Arjantin halkı arasında çok daha büyük tepkilere yol açtı. «Aman, bir daha olmasın» adını taşıyan TV-Programında cinayet ve işkence sahnelerini yaşayan on kişi tanıklık ediyordu ve araştırma komis-

(*) Yazının çevrildiği kaynak **Lateinamerika, Analysen und Berichte** 9, «Vom Umgang mit Gewalt», Hamburg 1985.

yonunca çağrılmışlardı. 4 Temmuz 1984 tarihli bu yayın 39 yıl önce Almanyada gösterilen ve canlı tanıkların konuştuğu filmin yarattığı şoka benzer bir şok yarattı.

Kayıpların akıbetinin açıklanması ve suçluların cezalandırılması talepleri bu rapor ve yayınların doğal sonuçları olarak yoğunlaştı. Arjantinin yakın geçmişiyle siyasal hesaplaşması açısından gerekli adımlardı bunlar. Beatriz Sarlo'nun aşağıya aldığımız «Halüsinasyon Ruhsal İşkenceye Dönüşürken» başlıklı makalesi Sabato komisyonunun raporlarıyla eklemleniyor, üstelik apayrı bir yöne ışık tutuyor. **Punto de Vista** dergisinin yayıncısı olan bayan Sarlo bu makaleyi ilk kez o dergide yayınladı, burada yakın geçmişin olaylarına öznel olarak nüfuz etme olanaklarını aramaktadır. Bunun, Solun bugüne kadarki pratiğini ve sürgünlerin deneyimlerini içeren kollektif bir hatırlama süreciyle mümkün olacağına inanmaktadır.

B. Sarlo kanıtlarını, askeri diktatoryanın yıkılışından hemen sonraki yıl yayınlanan dergi ve gazeteleri tarıyarak buluyor; çünkü bu yazılarda Solun ve Peronistlerin özeleştirileri, sürgün yaşamına ilişkin konular çok tartışıldı, polemikler yapıldı. Bu yazıları incelerken yazar onlarda ele alınan merkezi konuların üzerine gidiyor.

Bu makalesinde yazar askeri diktatoryal terörün Isabel Peron'un (1974 - 76) başkanlık dönemindeki uygulamalara eklemlendiğini özellikle konu edinmiş değil. Ama bu uygulamalar, hoşgörüsüzlük ve zorbalığın Arjantinli sağcıların siyasal kültüründe ne kadar köklü bir yer kapladığını göstermekten geri kalmıyor. Asker terörünü su yüzüne çıkarmak için burada Sarlo'nun yazısına, kendi aktardığı bir tanıklığı da ekliyoruz. Bu, «Aman, bir daha olmasın» programında Andriana Calvo'nun sunduğu bir rapordur.

☆

«Ben yüksek fizikçiyim. Belki 1977'de öyleydim demek daha doğru olur. O yıl beni evimden alıp kaçırdılar. Altı buçuk aylık hâmileydim. Beni kaçırırken gören oğlumu komşuya bıraktılar. Beni bir arabaya tıkıştırıp önce bir dağıtım karakoluna götürdüler. Üç ay sürecek tüyler ürpertici maceram burada başladı. Ama binlerce kişininki çok daha uzun sürdü. Orada gözlerimi bağlayıp zincire vurdular. O gece hemen işkence dairesine götürüldüm. Bugün orası **Arana** diye biliniyor. Kocamın da buraya getirildiğini sonra öğrendim. Bir hafta orada tutuldum. Orada yaşadıklarımı ne kadar anlatsam boşuna. İğrençlik ve aşağılığın benzeri yoktu. Bana işkence edilenlerin çığlıklarını saatlerce dinlettiler. Sıra bize gelecek diye bekliyorduk. Ellerimiz arkada zincirli, gözlerimiz bağlı, aç susuz konuşmadan oturduk, taşların üzerinde. Sonunda sıra bana geldi. Ben birkaç mutlu kişiden biriydim. Bana işkence yapmadılar.

Ama benim orada olduğum hafta otuz kişiden fazla insana elektrik verdiler. İşkenceciler gittikten sonra gardiyanlar geliyor, ca-

nının istediğine işkence yapıyordu. Emir öyle imiş, sırf zevk olsun diye! Bir hafta sonra bizleri La Plata beşinci komiserliğine sevk ettiler. Elbette hepimiz başımızdan geçenlerden sonra, koşullar yumuşar diye bekliyorduk. Burada kırk kişiyle birlikte iki ay kaldım. Gardiyanlar Buenos Aires bölgesinin üniformalı polisleriydi. Yaşam koşulları berbattı. Yemek diye günde bir tas çorba veriyorlardı. Ne palto, ne şilte, ne yatak, ne de temizlik vardı. Ama biz kadın olarak yine de ayrıcalıklıydık. Erkeklerin işi çok daha zordu. Sürekli küfür ediyor, erkekleri zincire bağlıyorlardı. Tutuklulardan onyedi yaşındaki Ines Ortega çocuğunu orada doğurdu. Saatlerce bağırdık, yardım göndersinler diye... Kadıncağızı götürdüler, iki saat sonra getirdiler, ama çocuğunu vermediler. İki ay sonra artık dayanacak gücüm kalmamıştı.

Beni ve altı arkadaşı birlikte salıvereceklerini birkaç gün önce söylemişlerdi. Doğursam kurtulurum diye ümitleniyordum. Ama doğuma birkaç saat kala beni arabayla «Bankfield Çeşmesi»ne yolladılar. Yol çok uzundu ve kızımı arabada doğurdum. Yolun kenarında durup doğurmamı beklediler, sonra yine yola koyulduk. La Plata'da tanıdığım kadınların çoğunu oraya götürmüşlerdi, üstelik başkaları da vardı.

Bankfield'deki koşullar ise La Plata'dakinden de berbattı. Gerçi işkencesiz terör eksik değildi, ama orada «çeşme»nin suları içinde dalıp yukarda olanları unutmuş gibiydik. «Çeşme» adı buraya boşuna verilmemiş. Gerçekten de her taraf çeşme gibiydi. La Plata'da hiç değilse on günde bir sivil adamlar geliyor, bize isimlerimizle hitap ediyorlardı. Burada ise kimliklerimizi bile unutmuştuk. Burada doğurmak sırası Maria Eloisa'ya geldi ve hapishane koridorlarında doğurdu. Yardım olsun diye, bir mutfak bıçağı getirdiler, çocuğun göbek bağını öyle kesti. Ve çocuğu hemen elinden aldılar.

Onbeş gün kaldıktan sonra beni sokağa bıraktılar. Cehennemden çıkmıştım sanki. La Plata üniversitesi rektörü kocamdan tutuklandığıma ilişkin belge istemiş, yoksa işini habersiz bırakıp gitti diye, üniversiteden atılacakmışım ve atıldım da! O cehennemden çıktım, yavrumla ve kocam da. Biz mutlu sayılırız. Bu üç ay içinde tek tek isimleriyle otuz dokuz kişi tanıdım. Onlarla konuştum, onlara dokundum. Yanyana yaşadım ve acıyı birlikte çektik. Ama hepsi kayıp. O üç ayda üç bebek dünyaya geldi, ikisi kayboldu. Tutuklu iki kız çocuğu vardı, onlar da kayıp. Kayıp tutuklulardan ikisi daha hamileydi. Bütün bu çocuklar kayıp. Suçluların cezalandırılmasını istemiyelim de ne yapalım?.»

☆

Geçenlerde Edebiyat ve Tarihin Tanıklığı konusunda bir panele katıldığımda, dinleyicilerden bazıları, özellikle gençler bize şu soruyu yönelttiler: Günümüzün ve geçmiş onyılın deneyimleri arasında nasıl süreklilik kuracağız? Cevaplaması hiç de kolay olmayan bu soruda bir yığın soru işareti ve belli tespitler var.

Önce tespitlerle başlayalım. Arjantin toplumunun tanık olduğu kopukluğun, öznel boyutlarda gerçekleştiği ve gerek insan - insana ilişkilerin gerekse insanla yakın geçmişi arasındaki ilişkilerin dokusuna işlediği duygusu, anlaşılıyor ki artık yaygın bir duygudur. Hatırlamak artık asker diktatoryasının yasakladığı bir hak değil, bugünü anlamak ve hareket etmek için temel bir koşuldur. Sol ve Peronist kanat yetmişli yılların başında hep gelecekle uğraşıp ileriye atılırken ve geleceğe ilişkin kendi projelerine güven duyarken, seksenli yıllarda (ve özellikle bugün) biz Arjantinlilerin başına gelenleri kavramak, artık yalnız kamuoyunun müdahalesi için değil, yıkıma uğramış öznel bilincin de yeniden kazanılması için temel bir koşuldur.

Bu öznellik herhalde Malwinlerin öyküsünde son hülyasını yaşadı: Askeri diktatoryanın uzattığı bayrağı kaldırıp vatanseverliğin simgesi olarak dalgalandırınca, biz Arjantinliler, asker bile olsak ayağa kalkıp kollektif bir görev peşinden koşabiliriz diyorduk. Bu vatanseverciliк hayali 1976 darbesi ardındaki yıllarda eseri tamamlamaya katkıda bulundu, öyle ki hepimiz uçurumun dibini boyladığımız zaman nasıl aldatılıp kandırıldığımızı yeni yeni anlıyorduk.

Diktatörlük yıllarında Arjantinde yaşamış olan bizler, başımızdan geçenleri şöyle bir düşünüp taşınıncaya kadar önümüzde yığılan nesnel engelleri tanımaya bile zor vakit bulduk, öylesine altüst edilmiştik, devletin demir yumrukları altında öylesine ezilmiştik ki, karşımıza en sapık ve iğrenç yüzüyle çıkan bu devlet bize, en yakın geçmişimizle olan bağlarımızı bile arama fırsatı bırakmadı. Geçmişten kopunca kendimizi şimdiki zamanda yerine koyamıyorduk.

İnsanların geçmişlerine doğru bakışlarını perdeleyen baskılardan söz etmeyi bırakalım, çünkü bu nesnel perdenin ardında geçmişi değerlendirmek isteyenler vardı. Askeri diktatorya döneminde, nerede yanıldık, yetmişli yılların başlarında bizleri o kollektif çılgınlığa iten yanlışlar neydi? Baskılar yüzünden bunları tartışamıyorduk. Öte yandan biz sol aydınlar büyük bir çoğunluğun sadece bir parçası olduğumuzu hissediyorduk. Geçmişimizi birlikte düşünüp inceliyeceğimiz arkadaşlarımız çoğunlukla sürgüne gönderilmişlerdi. Geçmişi hatırlamak katmerli bir riskti: Ölüm, hapis, öznelliğin yıkımı ve özneler arasına kurulan barikatlar.

Bugün hatırlama zamanının içindeyiz, ama başlangıçta belirttiğim gibi bu zamana duygular damgasını vuruyor. Öznellik bilincinin kırık dökük parçalarını biraraya getirmek zorundayız, ama bu öznellik geçmişini nasıl değerlendireceğini bilmiyor, ona karşı nasıl tavır alacak kestiremiyor. Geçmiş olup bitenlerin elbette katkısız bir inkârı olamaz, çünkü böyle bir inkâr herşeyi hatırlamak yerine herşeyi unutmak istemenin ters yüzüdür. Hatıra ve yaşantı parçalarını biraraya getirmek, geçmiş onyılın dayanak noktalarını yeniden oluşturmak gibi hayalî ve yeni bir bütünlük tesis etmek anlamına gelmez. Hafızaya yeniden egemen olmak ise sadece bize neler yaptık-

larını anmak, kurbanların pasifliğine düşmek, geçmişi çekilen acıların tüm bir listesi olarak sunmak da değil. Kısacası şöyle ucuz bir karşılaştırma yapmak hiç değil: Otoriteyi seven halk ile otoriter rejim, terörist zorbalığı ile devletçi zorbalık, haklı savaş ile çirkin savaş. Sanıyorum ki, hafızanın yeniden kazanılmasının başında bu tür simetrik yakıştırmalardan kaçınma gereği var, çünkü bu simetri sistemi geçmişteki durumlara bakmamıza olanak veren bir perspektif getirmiyor.

Şimdi asıl sorumuza dönelim ve sanıyorum ki burada pek çok karanlık noktayı aydınlığa kavuşturabileceğiz: Gençler, önceki kuşağın eğitimine damgasını vuran öğretmenlerin yokluğuna bağlıyorlar işi. Bir geçmiş özlemiyle mi, kıskanma ya da meraktan mı bilmiyorum, altmışlı yetmişli yıllarda yaşanan politikaya can veren ilkelerden söz ediyorlar. Bütün bu soru işaretleri bugünün adına olsa bile yine geçmişe gönderme yapıyorlar. Ve hiç kuşkusuz bu önemli bir konu. Michelet, Fransa tarihini kendi otobiyografisi olarak düşünüp planladığını yazmıştı. Arjantinin tarihini de başka türlü yazmanın olanağı yok sanıyorum. Bizleri fail ya da kurban durumuna getiren süreçlerle karşı karşıya bulunuyoruz. Bunlar, işkence ve baskı koşullarında olduğu üzere sadece katlanageldiğimiz süreçler değil, bizim fikirlerimiz, isteklerimizin belli bir kesimini yansıtan süreçler ve biz oralarda kendimizi başrollerde hissettik. O bakımdan Arjantin tarihini oluşturacak olan bu otobiyografiler 1976'da veya 1973'de başlamıyor, altmışlı yılların içlerine kadar sarkıyor. Bugün bizler tüm kendi geçmişimizle yüz yüze gelmiş durumdayız. O bakıman, bilindiği gibi, tüm yargıları ve şikayetleri askeriyeye karşı yöneltemeyiz. Otobiyografimizde kendi sorumluluğumuz açısından da boş yerler var: Bizler Arjantinde olup bitenlerin ve daha çok acı çekmiş olanların bir bölümüyüz. O nedenle geçmişi yeniden canlandırırken kendimizi unutmaya hakkımız yok, ilerdeki devrimin ışığında kendimizi tarihin efendileri kılığına sokmak gibi bir kibirlenme için neden yok.

Parçalanmışlıklar

Dergilerin ve televizyonun, kayıpların mezarları ortaya çıkarıldıkça düzenlediği büyük işkence sirki ile CONADEP komisyonunun yayınları arasında zihinsel ve ahlakî bir uçurum oluşmaktadır. Benim kanımca, televizyon birbuçuk saat süren «Aman, bir daha olmasın» adlı yayında belli bir soruya cevap aradı. Ölümden nasıl söz edilir? Yaşam açısından bakarken ölümle ilişkili sözler nasıl dinlenir? Dahası var: Ölümle ilişkili sözlere nasıl katlanılır? Burada kendimizi, topluma ilişkin düşüncelerle siyasetin felsefî düşüncelere dönüştürüldüğü bir sınırda buluyoruz, yani dinlerin, efsaneler, edebiyat ve benzerinin doğduğu loş noktalara varıyoruz.

Aslında bu TV yayınında ölüm ele alındı, sergilendi ve yargılandı. Ölüme ve fiziksel eziyetlerin sınırına dayanmış kadınlar ve erkekler deneyimlerini dile getirmekten geri kalmadılar. Bir buçuk saat içinde TV sanki ölüm büyüsü yaptı. İğrençliği, gaddarlığı, öfke ve cinayet çılgınlığını sergiledi ve bu ölçülü bir tonda yapıldı. Askerlerin iğrenç, ama haklı buldukları bir savaş adına örtbas edilmiş gerçekler şimdi bütün derinliğiyle görünüyor, çünkü işkencecilerin suskunluğuna karşı kurbanların ne bir haykırışı ne sesli bir karşı çıkışı yükseldi. Son aylarda TV filmlerinde aranılan sansasyonculuğun aşağılık bir konusu haline gelen bu gerçeklerde zorbalık ve faşist bir sadizm görüntülenirken **hiç bir vurgulama** yapılmıyor. Devletin aşırı ve korkunç güçlülüğüne bu işkenceleri çekenlerin haykırışlarıyla cevap verilmiyor. Acılı bir takım şeylerden söz edildiği için kimse spazma yakalanırım kaygısıyla ses çıkarmak istemiyor.

Televizyonda böylece törensel anlar yaşadık. Arjantin toplumu baskılar altında yaşadığı geçmişe ilişkin kollektif düşüncelere alışmaya böyle başladı. Her şeyi zamanında gören gruplarla aradaki köprüler atıldı. Bu sekiz yıl içinde ağır bir yük taşıdığımızı bilmek hakkı burada artık bütün topluma paylaştırılmış oluyor. Kısacası olup bitenleri kısmen görmezlikten gelmiş, dehşete sırtını dönmüş olan, belki de işkencecilerle birlikte yaşamanın zor olduğunu bildiği için bunu yapan bir topluma.

Televizyondaki program bize kollektif biyografiden bazı parçalar gösterdi: «Aman, yine olmasın» programında kollektif biyografiden parçalar, değişik kesitler izledik: Başından geçenleri spazmlara kapılmadan, hatta utanarak anlatan on kişi, kurbanlara özgü bir utanmayla konuşuyorlardı. Ölüm - kalım arası durumu yaşamış olanların haliydi bu. Ölüm, mantığımızın yetenek ve koşullarını zorlamaya kalkınca, bizim ruhsal sınırlarımıza dayanınca, tanıklar da ölümün eşiğindeki o incecik çizgiye çoktan varmışlardı. Kimileri ölümden kılpayı kurtulmuştu. Cehennemde, Arjantindeki toplama kamplarında yaşamışlardı. Gizli bir ölümün donuk yansımasıydı.

Televizyon ekranındaki bu donuk ve loş görüntülemeye bakanlar şöyle düşünüyorlardı: Bu adamlar, gerçekten de korkunç şeyler anlatıyorlar, gerek kendi vücutlarına gerekse kendi yakınlarınınkine yapılan eziyetleri o şekilde anlatıyorlar ki, sanki bu işkenceler hayatlarının unutulmaz bir parçası olmuş, öylesine yoğun bir hatırlama gücüyle! Bu yaşantılar hafızaya nakşetmekle onları unutulmaz kılmışlar. Ve bu hatırlamanın kuralları var. Sanıyorum ki bu TV yayınları Arjantin halkına kollektif bir hatırlama deneyi yaptırdı ve belki de hepimizin gördüğü bir karabasandı bu, ama uyandığımızda pek azımızın hatırlamak istediği veya hatırlamak zorunda kaldığı bir kâbus. Pek azımızın ortak bir geçmişe dönüştürmek istediği, bir dehşet rüyası ama ne kadar acılı da olsa es geçemiye-

ceğimiz bir geçmiş. Sorumlu kişiler de ekrana yansıdığında, başımıza gelenlerin gerçek olduğu da anlaşılıyordu. Duvarlardaki kurşun izleri, içlerine isimsiz ölülerin doldurulduğu mezarlar bile ekrandaki on tanığın, ölümün eşiğinden dönenlerin yüzleri kadar etkileyici değildi. Ekrana bakanların gözleri yaşanan ölüm - kalım çizgisini görüyordu.

«Aman, bir daha olmasın» programı için «Estetik» kelimesini kullanmak oldukça saygısızlık sayılır, ama programın sunuluşunda bir estetik gözetilmişti ve —Roland Barthes'in bir sözünü anımsamak gerekirse— «ahlaki mühlet» gibi bir mesajı açıkça veriyordu. Bence daha da ileri giderek, bu program bir ders verdi, yalnız ölüm ve vahşetten söz eden değil, ölüm ve vahşetin tasavvuruna ilişkin bir ders.

Pablo Guissani, yazdığı **Montoneros, la soberbiz armada** (Montonerolar ya da silahlı kibir, 1984, Buenos Aires) adlı kitapta belki ilk kez bir hoşnutsuzluktan, pek çoğumuzun şu veya bu şekilde yaşadığı bir rahatsızlıktan söz eder. Ölümü devrim yolunda bir pratik haline getirmiş olanların kendi ölümlerini anlatış tarzları söz konusudur. Giussani, sürgündeki Montoneroların Arjantindeki askeri baskıdan bahsederken kendilerine ideolojik bir «fazlalık» yakıştırdıklarını belirtiyor. Montonerolar, düşmanlarının ölümünü anlatırken olduğu gibi kendi savaşçılarının ölüm ve işkencelerini de destansı bir söylemle anlatırlar. Giussani buradaki üslüpcu abartmaların nedenini arar. Konuşurken vahşeti vahşet, umarsızlığı umarsızlık ve abartmayı abartma olarak anlatmak için konuşmacıya özgü güzelleme tekniğine başvuruyorlar. Ölüm o zaman ister öldüren ister ölen için de yüceltilmiş oluyor.

«Aman, bir daha olmasın» programında böyle bir kasılma söz konusu değildi. Bize yanı başlarındaki ölümden tanıklık getirenler hiç bir vurgulama yapmıyorlardı. İşittiğimiz şey şuydu. «Ben yüksek fizikçiyim, daha doğrusu beni alıp götürdükleri güne kadar öyleydim». Bütün trajedi, kişiliğinin en azından bir parçasını yitirmiş olanlar için hep geçmiş ile şimdi arasındaki bu sallantılarda yatıyor: Bu trajedi, geçmiş zamanda konuşan, ama şimdiki zamanda da olabilen bir fiil içinde yoğunlaşıyor. Ben buyum-Ben bu idim. Aslında hepimiz, bugün artık olmadığımız şeylerdik. Hepimizin yaşantısı böyle ve TV programı bizi bu kopmayı kavrıyacak duruma getirdi. Vahşet sahnesinde olup biten ve Arjantinlilerin çoğunun bilmek istemedikleri şeyleri anlatmak ve bunları hafızalarımızda yeniden canlandırmak için benim aklıma başka bir yol gelmiyor. Montoneroların konuşma tarzlarında Giussani'nin dikkatini çeken tiyatro stilindeki vurgulamalar «Ama, bir daha olmasın»da yok oldu. Ve o abartmacılık ılımlı bir tondaki utangaçlığa büründü.

Giussani, montoneroların «gösterişli davranmaları»ndan söz ediyor, yani ölümle yücelerek bağ kurmak. Cinayet bir siyasal bi-

çim haline gelince, gerilla ideolojisinin de bir estetiği olması gerek. Eski cumhurbaşkanı Aramburu'nun kaçırılıp kurşuna dizilmesinden tutun Montonero komandolarının sürgündeki askeri örgütlenmelerine kadar, Montonerolar ölümü hep onu veniden sahnelemek için andılar. Ölüm mutluluktu ve kahramanca idi: Wicky Walsh, babası yazar Rodolfo Walsh'un yazdığı ünlü mektubundan büyülenmiştir. Baba kendi ölümünü tasvir ederken uzun beyaz bir gömleğe sarındığını, dar bir koridora sıkıştırılmış, birkaç aylık kızından birkaç adım ötede, düşmanın kurşunlarına gülerek ve tabancasını onlara doğrultarak ölmeye yeminli olduğunu anlatmaktadır. El Matadero'dan Facundo'ya kadar, Arjantin vahşetinin bir bölümü bu mektupta yer alıyor. Higeniz'yi temsil eden romantik bir kadın kahraman vardır, kendini feda etmeye, ölüme çoşkuyla gitmeye hazır.

Ben burada yalnız kahramanlığı düşünmekle yetinemiyorum. Üstelik kahramanlığın hedeflerini paylaşmak o kadar kolay da değil. Burada, bir avuç savaşçının devrim davası uğruna hayatlarını tehlikeye attıkları nesnel ve öznel kararlar, kısaca siyaset söz konusu değil. Giussani'ye katılarak inanıyorum ki, asıl «fazlalık» önemli olan «fazlalık» buradadır. Rodolfo Walsh'a gelen mektup, kızını yitiren bir babanın tanıklığıdır. Walsh anlatıcı olarak Wicky'nin ölümünü tasavvur ediyor. Ölümü, şefkat ve estetiğin kesiştiği yerde dostlarına öneriyor. Bir süre sonra onu —Samizdat için de öyle— yüzlerce insan tanıyor. Bu mektubu hiç anlayamadım ve bu konuda uzun zaman konuşamadım. Walsh'un yapmak istediği neydi? Eşitsiz bir mücadelede gerçekleşen ölümü anlatmak mı? Hayatının basit bir kurşunla son bulacağından emin olmanın huzurlu acısı mı? Elbette, ama o bu ölümü estetikleştirmek istiyordu. Kızı, ikisinin de baş koydukları devrim için ölmekle kalmadı, **güzel öldü.** İdeolojiye bağlanan bir «artı», bir ölme sanatı yaratıldı. Bu sanatla örülmüş olan zorbalık ve ölüm siyaseti mutlak bir şeye dönüştürüyor. Ölüm dokunduğu her şeyi toptanlaştırıyor ve dokunur dokunmaz siyaseti de totaliter veya toptancı yapıyor, çünkü siyaset mantığa kulaklarını tıkadığı yerde her şeyi tehlikeye sokuyor.

Estetik ölüm, alâmetlerini gösterenler için kurtarıcı, yani gelecekteki ölümdür. Juan Gelman, yazdığı Exilios (Sürgün, 1984) adlı kitabında şöyle belirtiyor: «Ve sonra seni öldürdüler. O zamanlar giderek bilinçleniyor, daha çoşkulu, daha bir insan oluyordun». Söz konusu kişi Paco Urondo'dur: Göçüp gitti. Bilinçli coşkulu ve insan olarak. Gelman bunları yazarken şehit olmanın tüm niteliklerini kaydediyor. Estetik ve ahlakî biçimde totalleştiriciliğiyle siyasal güç bir din olup çıktı: «Paco Urondo, yazma ve saygınlık kazanma tutkusu olmadan insanca yaşamak isteyen milyonların mutluluğu için öldü» diyor Gelman. Urondo, yazabilen ve saygınlığı olan bir ozandı ve başkalarının yerini almaya, kendi ölümünü başkalarının ölümü yerine koymaya karar verdi. Ve bunu

bir toplumun yanlışlarını ve günâhlarını altetmek, günahların kefaretini ödemek, topluma manevî kurtuluş yolunu açmak için yaptı. Ölüm politikayı güzelleştirip estetikleştirdi ise, politika da toplumun bu kurtuluşu sayesinde tanrı-bilimsel bir boyut kazanıyor.

Sürgündekiler ve Yollara Düşenler

Son sekiz yılın tarihi bir gün gelecek paralel biçimde anlatılacak. 1840'larda Arjantin Rio de la Plata'nın ötesine nasıl yayıldı, tıpkı öyle. Buenos Aires-Paris, Buenos Aires-Mexico ve Buenos Aires-Madrid, Roma, Carakas v.b. Sürgün, biz geride kalan Arjantinlileri tıpkı gidenler kadar felce uğrattı. Eğer Arjantin toplumunun dokusunu yeniden bir araya toplamak gerekirse bunun nedenini ölümün açtığı uçurumlarda veya boşluklarda değil, ayrılığın neden olduğu parçalanmada, lime lime olmuşlukta aramak gerekiyor.

Askeriye kendi işini yaptı ve getirdiği açıklamaların bize hiç yararı yok. Ama biz de boş durmadık, kararlar verdik, bizim davamızı savunduk, ve bunu davamızın en olumlu dava olduğundan hiç kuşkuya düşmeden yaptık. Davamızı gerçekleştirmek için en iyi yolun bu olduğuna inanarak yaptık. Evet, askeriye beterin beteri, onun hakkında konuşmak zor değil, ama bırakalım da biraz da kendimiz hakkında konuşalım artık.

Şu son sekiz yıl içinde, geniş kapsamlı bazı polemikler bir yana bir çok şeyler yapıldı. Hector Schmucler'in **Controversia** dergisinde yayınlanan bir makalesini anımsıyorum. Meksikadaki Arjantinli sürgünlerin organı olan bu dergide bildiğim kadarıyla şu basit soru ilk kez ortaya atılıyordu: Montoneroların bir süikastına kurban giden sağcı sendika lideri Rucci'nin de insanî hakları yok muydu? Schmucler bu konuyu açma yürekliliğini göstermişti, hatta bizlerden kimileri sessizce şöyle konuşuyorlardı: Nihayet bu soruya el atan birisi çıktı!. Aradan dört yıl geçti, televizyonda Ernesto Sábato cinayet düşüncesinin ardında yatan, ahlaksızdan söz etmeye başladı, ölenlere ve işkence görenlere özel bir saygınlık tanıyordu. Guissani de pek çok açıkta kalmış soruna ışık tutan bir kitap yazıyor. Kahramanlık bir gerilla efsanesi haline geldiyse, ve sol, bu konuda hüküm veremiyecek kadar çaresiz kaldı ise, bu durumda Giussani bu efsanenin nedenleri üstünde düşünüp taşınmak gerektiğini ileri sürmektedir. Buenos Aires-Mexico-Doma.. işte parçalanmış Arjantin sonunda hafızasını toparlamaya başladı.

Gelman ve Bayer'in Exilios adlı kitabını tutkuyla okudum. «Buraya geldiğimden beri» diye yazıyor Bayer «kendimi Almanya'da evimde gibi hissediyorum... Çünkü insancıl olan, insancıllığın tam özünde olan her şey burada, işte şu köşebaşında örneğin. Kafka, Hölderlin ve Heine hepsi burada yaşıyor sanki. Carstens, Heinemann, Strauss, Schmidt, Brandt ve Dutschke, Himmler, Eichmann,

Rudel, Galland, Gollwitzer, Kurt Scharf ve Niemöller, bunlar da burada». Bayer bu metni, «Federal Almanya'da sürgündeki bir Latin-Amerikalının görünümü» olarak yazdı. Bu metni, Alman hükümetinin düzenlediği bir toplantıda okuyacaktı, ama çağrısı iptal edildi.

Bayer, yukarda alıntıladığımız parçada olduğu gibi, bu ülkenin yarattığı değişik geleneklerden söz etmektedir. Ozanlar, tanrıbilimciler, sosyalistler ve de naziler. Ben benzeri bir metnin yasaklanmadığı bir Arjantin tasarlıyordum kafamda. Öyle ki «kendimizi evimizde hissedeceğimiz», yani buna olanak tanıyan bir ülke. Yeni bir ütopya, düşüncelere dalmış hoşgörülü bir toplum hayali.

Buna hiç kuşku yok. Juan Gelman'ın yazısını okumak bu nedenle ağır geliyor. Vatan özlemiyle yoğrulmuş bir sürgün deneyimi: Bayer'in gerçeklerine tam ters düşen gerçeklerle dolu bir deneyim. Biz Arjantinliler başka bir yere aktarılabilir gibi değiliz: «Zaman akıp gidiyor ve sürgünü nasıl gözardı etmek istiyorsak içinde bulunduğunuz ülkeyi, onun halkını, dilini de gözardı etmek istiyoruz, paramparça olmuşluğun somut tanıklarını tanımamak için: Ülkemiz çok uzaklarda. Ne bilir buranın delikanlıları ülkemin kuşlarını, dertleri ve fırtınalarını». Gelman düştüğü sürgün yollarında ne Kafka'yı buluyor ne de Heine'yi. Ve «Tüketim adaletine, vahşete varan incelikli bireyciliğine ve de otopark saatlerine» karşı Avrupalıların devrimimizin o kaygılı şafak saatlerini tercih edişim bu yüzden, evet «Refah ve mutluluk mücadelesini aydınlatan, ölümün, yani yaşamın cömertliğini pırıl pırıl eden, mutluluktan çatlamışlığa, kısacası bu geçici yenilgiye övgü çeken o ışıklı dünyaya benim verebileceğim hiç bir şey yok».

Ellisini aşmış bir ozan Roma'da mutfağa kapanıp vatanını düşünüyor ve onun adına ölüme giden dostlarını, ölümle, aslında hayattan başka bir şey olmayan ölümle ilgili bu yazılarıyla konuşuyor. Bunun anlamı nedir? Vatan özleminin mantığı dışlaması mümkün müdür? Mümkün müdür duyguların sadece kitap sayfalarını doldurması, son on yılın şaşmaz deneyimlerinden damlayan ve melankoliyle titreşen bu satırları? Gelman sürgünün yükümlülüğüne ilişkin şöyle konuşuyor: «Sürgün edildik.. niçin mi? /Askeri diktatorya /Yanlışlar senin uğruna yaptığımız /vatanım, sana karşı işlediğimiz». V. Metindeki bu sözlerin ardından XXVI sayılı sonuncu metne geliyoruz ve orada yanlışların gölgelerini yine görmezlik edemiyoruz.

Sürgün yaşamından, vatan özlemini ozanca işlemek dışında başka şeyler beklemek ya da deneyimlerini yazarak beni temsil etmesini beklemek haksız bir beklenti mi bilmiyorum. Ozan buna şöyle cevap verebilirdi: Edebiyatın bu yazılarımızı değerlendirmesine ihtiyaç yok! Belki de haklı. Ama ben yine Gelman'ın böyle cevap vereceğinden emin değilim. Buenos Aires'de geçenlerde yayınlanan toplu eserlerini karıştırıyorum da, bana hiç de öyle cevap vereceği-

ne kesinlikle inanmıyorum bu kez. Üstelik çoşkuları, inançlı düşünceleri, sevdiği ya da sevmediği sanatıyla Gelman hiç de o değil. O metinlerin her yerinde şu izleri görüyoruz: Hiç bir noktada sapma yapmayan bir **ben**, Gelman'ın kendisi, yaşamın, verileriyle dolu bir **ben**, isimlerle, kişilerle, yaşanmış mekânlarla yaşayan insanın ta kendisi. O satırlardaki izlere bakarak kimse diyemez ki, bunlar ideoloji ötesi, bunlar malzemeden yoksun ya da ulaşılması olanaksız tasarımlar..

Sürgündeki duygusal çalkantılardan yalnız bunlar mı çıkar? Gelman'ı okurken bu soru içimde hiç eksik olmadı. Sürgün denen bu yırtılışı ben etimle kemiğimle yaşamadım. Hector Tizon'un **La casa y el viento** (Ev ve Rüzgar) adlı son kitabında «konuşulmamışlara doğru yolculuk» ile ilgili bir öyküye rasladım. Belki sürgün lâfını ağzına almak istemiyordu. Ülkesini terk etmek üzere olan bir adam yaşadığı yörelerde önce uzun uzun dolaşıp duruyor, kaçmak zorunda, ancak yörelerin seslerini ve de görüntülerini de birlikte götürmek istiyor. Hatırlaması için bunlara ihtiyacı var. Sürgüne giderken ülkesi ona yolda da eşlik ediyor ve sonraları da. Hepsi bu kadar. Adamın emin olduğu çok az şey var. Duyguları ise ikircikli, gerilim ve sınır durumlarında duraklıyor, kendi halkını aramaya koyuluyor, yurt yörelerinden yeniden geçiyor. Ama sevdiğini sandığı halkı arıyor ve anlıyor ki, aslında bu halkı hiç sevmemiş, nefret etmiş bu yoksul ve mütevekkil halktan, güneş ve gölgeyle yıkanan bu ülkeden. Konu geleceği hatırlamak, yani sürgünde yaşamını sürdürebilmek için paramparça anılar üretmek. Böyle olunca ayrılık uzayıp gidiyor, kadınların erkeklerin öyküleri, rastgele karşılaşılan insanların yaşamları içinde çözülüyor. Ancak bu rastlantıların kendi mantığı var. Hikâyeci Jujuy yöresindeki ağıt yakan birinin yaşamını yeniden canlandırıyor, tıpkı ülkesinden uzak birinin kendi yaşamını yeniden kurar gibi...

Tizon'un kitabı inandırı güzelliği yanında bir güvensizliği de yansıtıyor. Deneyim denen şey paramparça. Peki, onu nasıl bir araya getirmeli? Gerçeğin kendisi paramparça. Peki, onu nasıl çevirip çevreliyelim, nasıl yaklaşalım veya yakalıyalım da her yönüyle sınayalım? «Geceleri bu defterlerde yazdıklarımın gerçeğin kendisi olmadığını biliyorum. Ya da hiç değilse, tüm gerçeğin kendisi olmadıklarını, ancak dış dünyadaki yaşamın bölük pörçük parçaları, benim ve başkalarının yaşamından bir takım kesitler olduğunu biliyorum. Bu parçaları birden bire yeniden anlatıp duruyoruz. Ama anlatılacak şeylerin kendisi belki de bunlar değil. Aydınlığa vuran bir kaç an, yırtık pırtık bazı görüntüler bunlar». Gidilen yol ikiye ayrılıyor: Yolu yürürken adam kendi geçmişinin gerçekliğini yitiriyor, yani on emirdeki katılığın (gerçeğin disiplin ve kurallaştırmalar ile ortaya çıkarılamıyacağını öğreniyor) ve aynı zamanda, her şeyin unutulmuş olamıyacağına kesin inanç geti-

riyor ve ayrılığının, «Allaha Ismarladık derken dolmuşluğu» ölçüsünde olgunlaşacağına güveniyor.

Biricik konusu **hatırlama** olan Ev ve Rüzgar adlı kitap, bu satırlarda düzenlemeye çalıştığım sorunlar için **mümkün çözümlerden biri** gibi gözükmektedir. Genelde Edebiyatın, düşünülmeye direnen durumları düşünmek söz konusu olduğunda özel bir ayrıcalığı var. Sonunda yeniden baştan, benim başta hatırladığım soruyua dönüyoruz: Geçmişteki deneyimlerimizi kapsayan ve aynı zamandan onları eleştirebilecek nitelikte bir süreklilik nasıl oluşturulabilir? Edbiyat alanında uğraş veren bir genç kadın geçenlerde Giussani'nin kitabıyla ilgili olarak şöyle konuşuyordu: Kötü yazılmışa benziyor, kendi perspektifiyle bağdaşır görünmüyor, çünkü son yıllarda olup bitenlerin içinden bazı şeyleri kurtarmak, olduğu gibi kalmasını sağlamak lâzım. Ben kendisine, kitabın niçin kötü yazılmış olduğunu sandığını (ki buna hiç bir neden göremiyorum) sorduğumda verecek cevap bulamadı. Kendisinin edebiyat metinlerini biçimsel ve teknik bir duyarlılıkla yargılayıp değerlendirdiğine tanık olmuştum. Böyle olunca sözlerindeki rahatsız edici belirsizlik beni şaşırtmıştı, üstelik böyle bir belirsizliğin Giussani'nin kitabındaki salt estetik bir farklılığa dayandığını da söyliyemiyorum. Bu metin konusundaki yargılamalar ve düşünce farklılıkları giderek derinleşti ve bana öyle geliyor ki, yazma stiline karşı getirilen itirazlar aslında metindeki eleştirinin radikalliğine karşı yapılan bir itirazdı. Oysa eleştiri, geçmişin gerçekliğini bilmek açısından taşlaştırılmak ve unutkanlığa terk edilmek istenen bir geçmiş fındandan kanlı buzulların altına gömülmek, bir fosil gibi dokunulmadan taşlatırılmak ve unutkanlığa terk edilmek istenen bir geçmiş ise...

Türkçesi : *Yılmaz ÖNER*

Demokrasi, Temel Haklar, İnsan Onuru İçin Mücadele

Raul Alfonsin*

Dr. Raûl Alfonsin, Arjantin Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanıdır. 13 Mart 1926' da Buenos Aires Eyaleti'nde küçük bir çiftçi kasabası olan Chascomus'da doğdu. Askeri bir lise olan Liceo Militar, General San Martin'de okuduktan sonra Buenos Aires'e giderek, La Plata Ulusal Üniversitesi'nde hukuk eğitimi gördü. 1950'de hukuk alanında çalışmak ve politikaya atılmak için Chascomus'a döndü. 1952'de Buenos Aires Eyalet Meclisi'ne üye oldu, bir yıl sonra da politik faaliyetleri nedeniyle Peronist Hükümet tarafından tutuklandı.

Dr. Alfonsin 1958'de Buenos Aires Eyalet Meclisi'ne, 1963'de de Ulusal Meclis'e milletvekili seçildi. 1963 - 66 ve 1973 - 76 dönemlerinde Milletvekilleri Odası'na üye oldu. 1972'de Radikal Parti'nin Yenileme ve Değişim fraksiyonunu kurdu. 1976' da, seçimle işbaşına gelen Isabel Peron hükümetini deviren askeri darbeden sonra açık politik faaliyetlerini askıya almaya zorlandı.

1983 Temmuzunda Radikal Parti'nin başkanı ve Devlet Başkanı adayı olup, Arjantin'de Aralık 1983'de yapılan seçimlerde oyların yüzde 52'sini alıp, devlet başkanlığı seçimi kurulu, Kongre ve Senato'da mutlak bir çoğunluk kazanarak bunu zaferle sonuçlandırdı.

Altaf Gauhar, Raûl Alfonsin'le 1984 Ağustosunda, Buenos Aires'de görüştü.

A. G. — Sayın Başkan, hukuk eğitimi görmenize rağmen politika alanında çalışmaya başladınız, sizin politikayı seçmenize ve bunu sürdürmenize yolaçan nedir?

ALFONSIN — Politikayla ilgilenmeme neden olan, temel özgürlükler için mücadele etme ihtiyacıydı. Çocukken, bizler İspanyol İç Savaşı ile çok ilgiliydik. Babam Cumhuriyetçileri destekliyordu, büyükbabamsa İspanya'dan göçetmişti. Biraz büyüyünce, çalışmak için annemin babasının yaşadığı Buenos Aires'e gittim. Onun ailesinin kökeni İngiltere'ye uzanıyordu ve evindeki herkes Nazizm dramından doğrudan etkileniyordu. Böylece, çocukluğum ve ilk gençliğimde bana gerçekten diktatörlüğe karşı

(*) *Third World Quarterly*, 7 (1) January 1985. Londra.

duygular aşılandı ve ilk dürtülerim özgürlük için mücadele etmeye yönelikti. Büyüdükçe, sosyal adaletin diğer temel hakları da kapsadığını anlamaya başladım. Beni bu tür faaliyetlere itenin insan onuru olarak gördüğüm şey uğruna mücadele etme ihtiyacı olduğunu kesinlikle söyleyebilirim.

A. G. — Uzun süre askeri yönetim altında yaşamanıza rağmen demokrasi mücadelesinin başarıya ulaşacağına olan umudunuzu hiç yitirmediniz. Kongre'ye yönelttiğiniz konuşmada askeri yönetimi 'kısır muhafızlık' olarak tanımladınız. Bugün altmıştan fazla Üçüncü Dünya ülkesi askeri yönetim altında, sizce askeri yönetimde yanlış olan şey nedir?

ALFONSIN — Askeri yönetim halkın gerçek katılımını önler. Demokrasi, herkese kendi hayatı hakkında karar verme ve kendi hayatını kontrol etme fırsatı tanıyan katılıma izin verir. Bu sistemin insan onuruna olan saygıyı güvence altına aldığına ve insan haklarını tümüyle garanti ettiğine inanıyorum. Diğer yandan, askeri bir hükümet, insanlara işkence veya baskı yapmasa, sosyal adaleti yaratmaya çalışsa bile politik katılımı ve politik haklardan yararlanılmasını inkâr eder. Her otoriter rejim bunları inkâr eder.

A. G. — Sayın Başkan, nasıl oldu da Arjantin gibi cehaletten uzak ve sofistike bir topluluk, askeri bir diktatörlüğün kendisini bunca yıl yönetmesine izin verdi?

ALFONSIN — Almanlar Arjantinliler'den daha sofistike ve teknolojik olarak da daha ileriydiler ama askeri yönetime boyun eğdiler. Arjantin hasta bir toplum olmaktan kurtuluyor. Hâlâ tam bir demokrasi ortamında yaşıyor değiliz. Demokratik kurumlara sahip olmak yetmez; demokrasinin işlemesi için içimizdeki partizanlık iblisini yoketmeliyiz. Arjantin'in askeri yöneticileri kendilerini ilâhî kurtarıcı rolünde gördüler orduyu devletle özdeşleştirdiler. Politika ve politikacılara kesin bir küçümsemeyle davrandılar. 1930'dan beri arada sivil hükümetlerle kesilen askeri yönetimler gördük. Ancak baskın olan otoriter modeldi. Bunun sorumluluğu, oligarşinin, özgür seçimler yoluyla hiçbir zaman iktidara gelemeyeceklerini bilen kesimlerine aittir. İktidara el koyması için orduyu yüreklendirdiler, böylece kendi çıkarları doğrultusunda ilerleyebileceklerdi. Latin Amerika'nın bu sorunu ta sömürge dönemlerine kadar gider. Oligarşiler bağımsızlık savaşlarından sağ çıkmayı başardılar. Durumlarını sağlamlaştırıp, sonra da spekülasyon yaptılar ve bundan kâr sağladılar. Hiçbir yararlı toplumsal işlevleri olmadı.

Bu bir sosyal sınıf sorunu olmaktan çok bir davranış sorunudur. Oligarşiler spekülasyondan kâr elde edebilmek için hükümetle suç ortaklığı yaptılar. Özgür seçimler yoluyla iktidara gelemeyecekleri için ülkeyi ordu aracılığıyla yönettiler.

A. G. — Şimdi, şu anda karşı karşıya olduğunuz soruna, askeri yönetimden demokrasiye geçiş sorununa dönelim. Nerede uzun süren bir askeri yönetim olsa, orada toplumun çeşitli kesimleri: sendikalar, kilise ya da aydınlar orduya uyum sağlar ve demokrasi geldiğinde de halkın gerçekten otoriter bir düşünme tarzından ,demokratik bir tarza dönüştürülmesi gerekir. Resmi emir yoluyla ilişki kuran hükümete alışmışlardır ve diyalogla ilişki kuran hükümetin psikolojik bir dönüşüme ihtiyacı vardır. Eminim ki, pek çok insanın, Başkan Alfonsin'in sert ve seri hareket göstermediğini, tüm suçlu unsurlarla uğraşmadığını söylediğinin siz de farkındasınızdır. Bu sorunu nasıl görüyorsunuz?

ALFONSIN — Sanırım haklısınız. Otoriter yönetim altında geçen uzun bir dönemden sonra, bir kuşatma durumunu sürdüren bir hükümetin yerine geçen bir hükümet tarafından alınan önlemler, özellikle de örneğin, insan haklarının savunulması ve önceki hükümetlerin bunun üzerinde uyguladığı baskıyla ilgili konularda, bazı insanlara çok hafif görünebilir. Sanıyorum ki, çocuklarının ve diğer yakınlarının kaybolmasının trajedisini yaşamış olan insanlar, bunun sorumlularının adalet önüne çıkartılması için otoriter önlemler alınmasını isteyeceklerdir. Bu insanlar, silâhlı kuvvetler mensuplarını — daha önce yargılanabilecekleri tek mahkemeler olan — askeri mahkemelerde yargılandıktan sonra, sivil mahkemelerin önüne çıkartabilmek için uyguladığımız dava usûlünün çok ağır işlediğini düşünüyorlar. Baskı dönemine ait suçlarla birlikte ele alındığında bu düş kırıklığı bana herkesçe anlaşılabilecek kadar açık görünüyor; bir de, bizim görevdeki daha ilk günümüzde ülkenin sorunlarını çözmemizi istemiş olabilecek olan bu insanlardan, şu ya da bu şekilde, her zaman bir şikayet geliyor. Oysa biz seçim kampanyası sırasında, halkın bizi başlangıçtan itibaren sosyal adaleti gerçekleştirme, yolsuzluklara son verme ve Arjantin'in tüm potansiyelini gerçeğe çevirme yolunda göreceğini söylememize rağmen, her sorunu anında çözemeyeceğimizi de belirttik. Bu mesajı herkesin anlamadığını görüyorum. Ekonomi alanında, ulusal ekonomiyi yeniden örgütlemek gerekiyordu, ve hâlâ da gerekiyor: ama tabii ki dış borçlarımızı bir günde ödeyemeyiz, ya da ekonomimizi kısa zamanda yeniden örgütleyemeyiz. Yine de inanıyorum ki, Arjantinliler'in büyük çoğunluğu durumun bu olduğunu, belki de politik liderlerinden çok daha net bir şekilde anlıyorlar.

A. G. — Kongre'deki konuşmanızda, bir ulusun bağımsızlığının üç şeyden bağımsız olmak anlamına geldiğini söylediniz: dış güçlerden ve baskılardan bağımsız olma, yabancı sermayeden bağımsız olma ve ülke içindeki imtiyazlı sınıflardan bağımsız olma. Başkan Betancur, Latin Amerika uluslarının karşısındaki

sorunlardan birinin de, Amerika Birleşik Devletleri ve Batılı güçlerin Latin Amerika'da demokrasiyi güçlendirmeye yaramayacak bir şekilde hareket etmeleri olduğunu söylediği için ikinci soruna, yani dış güçler sorununa değinmek istiyorum. (Bu güçler) ille de demokratik halk hükümetleri değil, kendilerine dost olan hükümetler istiyorlar. Konuşmanızda, Amerika Birleşik Devletleri'nin Latin Amerika'ya olan yaklaşımını değiştireceğini umduğunuzu söylediniz. ABD'nin bu yöne kaydığını gösterir bir işaret aldınız mı?

ALFONSIN — Görüşüm şudur: bugün meydana gelen şey Latin Amerika'nın 'Lübnanlaş(tırıl)ması'dır. Buna 'Lübnanlaş(tırıl)ma' diyorum, çünkü değişik ülkelerden yabancı ordular, kendi meseleleri uğruna dövüşmek için Lübnan'a gittiler, Lübnan'da savaştılar, ama yine de Lübnan için savaşan hiç kimse yoktu. Burada, Latin Amerika'da kendi ulusal ve bölgesel sorunlarımıza sahip çıkmayı öğrenmek zorundayız. Sorun, bizim kıtamızın, süper güçlerin biri ya da diğeriyle aynı saflarda olan, değişik ideolojilere sahip grupların, bizim sorunlarımızı çözmek için mücadeleyi üstlenmeye çalıştıkları, yani kendilerine ait olmayan nedenler için savaştıkları bir propaganda savaşı alanı olmasıdır. Biz, tüm Latin Amerika'yı birarayа getirmek gerektiğine inanıyoruz. Uğruna birlikte mücadele edebileceğimiz bir sürü ortak çıkarımız var Kuzey'in bizim aleyhimize hareket etmesini önlememizi sağlayacak ve ulusal kimliğe saygı ve her ulusun kendi kültürünü savunması temelinde Güney Güney diyaloğunu daha yoğun bir şekilde sürdürmemize olanak tanıyacak etkili bir bölgesel mali sistemle desteklenecek olan, yeni bir uluslararası ekonomik düzen. Orta Amerika özelinde durum, kendilerini her zaman köleliğe mahkûm etmiş olan feodal rejimler altında acı çekmiş insanların şimdi bu rejimlere karşı savaşmak için ayaklanmasıdır. Ama ne yazık ki, farklı çıkarların bu duruma nasıl müdahale ettiğini de gördük, ve halkın otantik mücadelesinin bu müdahale ile çarpıtılması riski vardır. İster Amerika Birleşik Devletleri'nden, isterse başka bir ulustan olsun, her türlü müdahaleye bu yüzden karşı çıkıyoruz.

A. G. — Arjantin'i Bağlantısızlar Hareketi'ne siz soktunuz. Kendinizi, partinizi, ülkenizi Üçüncü Dünya ile özdeşleştirdiniz. Yakın zamanda, bir nükleer silâhsızlanma çağrısı için diğer beş devlet büyüğüne katıldınız. Yeni bir uluslararası ekonomik düzen için mücadele etmiş olanlar, 1970'lerin umutları suya düştüğü için, şimdi Üçüncü Dünya'nın bir yöne ve tutarlığa sahip olmamasından korkuyorlar. Üçüncü Dünya'nın durumunu sağlamlaştırmak için ne gibi bir insiyatif kullanması ve nasıl bir yön saptaması gerektiğini düşünüyorsunuz?

ALFONSIN — Kuzey'in tutumunda kısa vade için iyimser olmayı gerektiren hiçbir şey yok, ama ben orta - vade için daha iyimse-

rim. AET'nin ben - merkezli politikalarına rağmen, Avrupa'da süper güçlerinki kadar katı olmayan alternatif politikalar formüle ediliyor. Avrupalılar bana umut veren, daha insanî bir yaklaşıma sahipler. Detant dönemini, Helsinki'de üretilen umutları, UNCTAD'ın* iyimserliğini ve 77'ler Grubu'nun adil bir ekonomik düzen için mücadeleye devam etmekteki kararlılığını artık geride bıraktığımız açıktır. Ama aramızdaki işbirliğini artırmalıyız; ticareti 'kendimize mâletmeli', ve belki de ticareti bölgesel birleşme çerçevesinde ilerletebilmek için yeni bir para birimi yaratmalıyız.

A. G. — Üçüncü Dünya neden Üçüncü Dünya'nın ticaret, teknoloji ve yatırımlardaki işbirliğini ileri götürecek kurumlar kuramadı?

ALFONSIN — Böyle kurumların yokluğu bizim gelişim ve işbirliğimizi baltalamıştır. Belki de daha alçakgönüllü bir biçimde başlayıp, daha büyük gelişmeler için katalizör görevi görecek bölgesel işbirliği kurumları yaratmalıyız. Her böyle, bölgesel bir ekonomik işbirliği programı ve, eğer mümkünse, bölgesel bir malî sistem geliştirmeli. Sonra da tüm bağlantısız ülkeler arasında gerçek işbirliği için bir forum geliştirmeyi amaçlamalıyız. Arjantin gerçek anlamda bağlantısız olmak istemektedir.

A. G. — Silâhsızlanma sorunuyla ilgilendiğiniz ve ülkenizin savunma bütçesini düşürmeye çalıştığınız için, Üçüncü Dünya Ülkelerinin silâhlarını ve silâhlanmasını makul bir düzeye indirmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?

ALFONSIN — Bu konuda her ülkenin ve her hükümetin ulusal savunma ihtiyaçlarına göre kendi anlayışına sahip olduğunu düşünüyorum. Ancak, doğru muhakeme ve sağduyunun savunma konusunda yapılan kamu harcamalarını ekonomik ve sosyal gelişme yararına azaltmakta bizi yüreklendireceği inancındayız. Açlık sorununu çözümlememiş olan ülkelerin silâhlanma yarışına girmesini kesinlikle ahlâk dışı buluyorum. Halkının temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bir ülkenin aşırı harcamalar gerektiren silâhlanma yarışına girmesi benim anlayamadığım bir durumdur - bu son derece tuhaf bir durumdur. Arjantin'in durumu şudur; biz, tüm Latin Amerika halklarının birlikte çalışmasını, sınır anlaşmazlıklarımızı çözmeyi ve yakın zamanda ekonomik sistemlerimizi birleştirmekten sözettiğimiz gibi, topraklarımızı da birleştirmeyi diliyoruz.

A. G. — Pek çok durumda ordu, toprak anlaşmazlıkları yüzünden epeyce güç kazanıyor, ve tüm uluslar anlaşmazlıkların barışçı

(*) UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development/Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Konferansı. 1964'te Arjantinli Raul Prebisch önderliğinde kuruldu; amacı yoksul ülkelere, özellikle de temel ihtiyaç maddelerinde, daha iyi ticari koşullar sağlamaktı. BM'de gelişmekte olan ülkeler yararına, kurumlaşmış bir baskı grubu haline geldi.

*bir biçimde çözümlenmesi gerektiğini savunan Birleşmiş Milletler Örgütü'ne üye olmasına rağmen, son yirmi yıla ait kayıtlar Üçüncü Dünya ülkeleri arasında yüzyirmiden fazla savaşın çıktığını ve tek bir anlaşmazlığın bile çözüme kavuşturulmadığını gösteriyor. Şili ile Beagle Kanalı konusundaki anlaşmazlıkta bir uzlaşmaya varmaya çalışıyorsunuz, fakat emperyalizmin son artıklarından biri olan Malvinalar * sorunu çok daha zor.*

ALFONSIN — Malvinalar hakkındaki çelişki ortaya çıktığında dünyanın her yerindeki insanlar genellikle bu tür anlaşmazlıkların barışçı uzlaşmalar yoluyla çözümlenebileceğini düşündü. Ülkemizin yüzelli yıldır yapmakta olduğu da budur. Bizim demokratik hükümetimiz altında Arjantin, adalar üzerinde iddia edilen haklar konusunda barışçı uzlaşmalara girdi, ama Arjantin halkının bu aşağılanmaya bir yüzelli yıl daha katlanacağı yolunda söz veremem. Kendini üstün görme ve sömürgeciliğin en barışçıl insanların bile silâha sarılmasına yetecek kadar gerginlik yarattığını vurgulamalıyım. Bu konuyu yeniden Birleşmiş Milletler'e götüreceğiz. Hiç kimsenin Arjantin'in adalar üzerinde hak sahibi olduğunu görmezlikten gelmeyeceğine samimî olarak inanıyorum, ve böylece biz de İngiltere'nin Birleşmiş Milletler'in kararını kabul edeceğini ve Arjantin'le bu konuda uzlaşmaya razı olacağını umuyoruz.

A. G. — Görev süreniz boyunca ne gibi bir Arjantin toplumu yaratmayı umuyorsunuz, Sayın Başkan?

ALFONSIN — Diğer uluslarla dayanışma içinde, ve ahlakî değerlere olan sürekli ve değişmez bağlılığıyla tüm dünyada prestij sahibi olmuş, demokratik, kardeşlik içinde ve adil bir Arjantin.

A. G. — Enflasyonu Arjantin'deki demokrasi için en büyük tehdit olarak görüyor musunuz?

ALFONSIN — Demokrasinin karşısındaki en büyük tehdit değil, ama çözülmesi en zor sorunlardan biri olacaktır. Enflasyonu üç yıl içinde uluslararası düzeye düşürebiliriz. Gerçek ücretlerin düşmesini ve enflasyona karşı ekonomik durgunluk uygulayarak savaşmayı istemiyoruz. Bazı kişiler -marjinal sektörler için son derece büyük bir adaletsizlik anlamına gelecek olan- 'şok tedavisini' savunuyorlar. Biz bundan kaçınma işini hallettik.

Türkçesi : *Özden ARIKAN*

(*) Malvina : Falkland adalarının Arjantin dilindeki adı.

1980 — 1984 Yılları Arasında Arjantin'de Ekonomik Gelişme Göstergeleri

	1980	1981	1982	1983	1984
Yurtiçi Gayri Safi Hasıla (Bir önceki yıla oranla artma yüzdesi)	1,4	-6,2	-5,1	3,1	2,5
Tüketim Malları Fiat İndeksi (Aralıktan Aralığa artış yüzdesi)	87,6	131,3	209,7	433,7	675,0
Açık İşsizlik (Buenos-Aires eyaletinde meslek sahiplerinin yüzdesi)	2,3	4,5	4,8	4,1	4,0
Dış Borçlar (Yıl sonu itibariyle milyar dolar)	27,1	53,6	43,6	45,5	48,0
Ticaret Bilançosu Açığı (Milyar ABD doları)	-3,2	-0,7	0,4	0,7	1.1
Ödemeler Bilançosu Açığı (Milyar ABD doları)	-4,7	-4,0	-2,3	-2,4	-2,1
Sermaye Bilançosu Açığı (Milyar ABD doları)	4,4	9,5	1,6	-0,013	2.5
Ticaret Hacmi (Terms of Trade, 1970 = 100)	93	—	—	79	81

3

Peru Üstüne

Peru daha ilk bakışta birçok benzerlikler yakalanabilen bir ülke. 1920'lerden beri varlığını sürdüren, milliyetçi - popülist bir parti olan APRA. Bu partinin son seçimleri genç ve karizmatik bir önderle ve yeni bir programla alışı. Ordu içinde 'sol', reformcu ve sağ cuntacılık geleneği. Paramparça bir sol. Ülke nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan ve ülkenin dağlıklarında oturan kızılderililer. İki ayrı kültürün, birbirinden kopuk bir arada yaşaması. Yine bu dağlık yörelerde gelişen, sırlarla kaplı bir gerilla hareketi... 1968'de daha sonra toprak reformu, maden ve temel sanayi dallarının, bankaların devletleştirilmesini gerçekleştirecek olan 'sol' bir cunta tarafından devrilen Belaunde, 1980 yılında arada bir de 'sağ' cuntalar deneyimi yaşandıktan sonra yeniden iktidara gelecekti. Belaunde merkez-sağ eğilimli, ama reformcu yanları da olan profesyonel bir politikacıydı. Reformların yetersiz kalışı, devletleştirilen dallara yeteneksiz bir bürokrat - teknokrat gurubunun egemen oluşu, ABD'nin yönettiği ekonomik abluka sonucu girilen ekonomik krizi aşacağı vaadleri ile seçimi kazanan Belaunde, IMF'den 1 milyar dolar kredi sağladı. Kamu teşebbüslerini özel ve yabancı sermaye açıp, ücretleri dondururken, işçilerin yönetime katılımını kısıtladı, bürokrasiye savaş açtığını ilan etti. Ama dünya krizinin de etkisiyle herhangi bir rahatlama sağlıyamadı. Halk hareketleri canlandı. Ve seçimleri merkez - solun partisine yeni bir hava getiren Alan Garcia Perez aldı (oyların % 48'i). Seçimlere katılan birleşik sol da oyların % 23'ünü alırken, sağ tarihinin en büyük hezimetini yaşıyordu.

Bu bölümde yer alan üç yazı Peru politikasında yaşanan son üç dönemin özelliklerinin yakalanmasına olanak sağlamakta.

Peru, Velasco Rejimi ve 1968 Sonrası Sınıf Hakimiyeti

Thomas Bamat (*)

Peru, 1968'den beri tarihi toplumsal değişikliklere ve çelişkilere sahne oldu. İki askeri rejim gelip gittikten sonra, 1980'de burjuva demokrasisine dönüldü. Bu geçiş sürecinde, ülkenin eski, tarımsal-ticari ve ihracatçı oligarşisi daha modern bir hakim sınıfın oluşmasına izin verdi. Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Petrolcülük Şirketi'ni yabancı sermayenin en gözde sembolü yaptı. Aynı zamanda, iyiden iyiye yoksullaştırılıp kuşatılmış çalışan sınıf[1] ve halk güçlerinin örgütlülük kapasiteleri ve politik güçleri giderek arttı.

1968 popülist darbesini izleyen sınıf mücadelesi ve yapısal reformların en önemli sonuçlarından birisi hakim sınıf gücünün yeniden biçimlenmesiydi. Toprak reformu, bankacılık ve dış ticaretin devlet tarafından kontrolü, gerçekten de eski tarımsal-ticari ve ihracatçı sınıfın etkinliğini safdışı etti. Burjuvazinin kentsel-sanayi kesimi, devlet politikaları gereğince kayırılıyordu (bugün bu kesim yerel hakim sınıftır). Kentsel-sanayi burjuvazisi, yabancı sermayenin en güçlü olduğu metal, makina, kimyasal madde ve elektrikli ev

---

(*) Yazı şu kaynaktan çevrildi **Latin American Perspectives**, İssues 37-38 Spring-Summer 1983. Thomas Bamat, doktorasını, Rutgers Üniversitesinde, Peru Devleti üzerine 1978'de hazırladığı bir tezle aldı. Kendisi, şu an, **Maryknoll Fathers and Brothers** için Latin Amerika Araştırma Koordinatörü olarak çalışıyor ve aynı kuruma bağlı Teoloji Okulunun Adalet ve Barış Enstitüsünde ders veriyor.

Yazar, **Latin American Perspectives** in Doğu ve Batı Kıyısı editörlerine, bu makalenin önceki bir taslağı hakkında yaptıkları yararlı eleştirileri için teşekkürlerini sunar.

1. IMF'nin «kemer sıkma» politikalarına boyun, eğiş, halkın gerçek satın alma gücündeki belirgin düşüş, artan işsizlik ve fırlayan çocuk ölümleri oranı ile aynı zamana rastladı.

aletleri gibi göreli olarak modern üretim kolları etrafında gruplaşmış durumdadır. Bu kesimin geniş konturları içine inşaat, ticaret ve sigortacılık hizmetleri de girmekle beraber, özü sanayidir (bak. Quijano, 1977).

Özellikle üzerinde durmak istediğim, yeni ortaya çıkan bu kentsel-sanayi burjuvazisinin devlet gücü ve Juan Velasco Alvarado hükümetiyle olan ilişkisi. Sanayi kesiminin, Velasco hükümeti döneminde ve öncesindeki büyümesi ve şansına bir göz attıktan sonra, Velasco hükümetinin —bu kesime yararlar sağlamasına rağmen— onlar tarafından yönlendirilen ve kontrol altında tutulan bir hükümet olarak nitelenemeyeceğini göstermek, ve sürekli olarak bu burjuvazinin çıkarlarını kollamasının nedenlerini açıklamak istiyorum. Kapitalist sosyal ilişkilerin oturtulması ve burjuva hakimiyetinin sağlanmasının, dünyanın diğer köşelerinde olduğu gibi Peru'da da, hakim sınıf veya sınıf fraksiyonu tarafından, bilinçli plan ve projelerle gerçekleştirilmiş olmasından çok, sermayenin mantığının ve uluslararası ve sınıfsal güçlerin çok yönlü karşılıklı etkileşimlerinin bir sonucu olduğunu anlatmaya çalışacağım.

Kentsel - Sanayi Burjuvazisi

Yabancı sermayeyle sıkı fıkı bir kentsel sanayi burjuvazisinin yükselişi, ülkenin son zamanlardaki tarihsel sanayileşme biçimi tarafından kolaylaştırılmıştı. Ekonominin sanayi kesimi 20 yıl kadar bir süreden beri, 1960'lardaki yüklü yabancı sermaye akışının uyarıcılığı ile belirgin bir biçimde gelişmekteydi. Bu dönemde 160'ın üzerinde çok uluslu şirket ülkeye girdi. Üretim alanındaki ABD kaynaklı yatırımlar, 35 milyon dolardan hemen hemen 100 milyon dolara, tüm ABD yatırımlarının üretimdeki payı ise % 7-8'den % 13.4'e yükseldi. (Anaya Franco, 1974: 23-39). Üretim hacmi bir hayli artarak 1963-1966 yılları arasında % 40, 1968-1976 arasındaki askeri yönetim sırasında ise iki mislinden fazla genişledi.

Peru üretici sektörleri gözden geçirildiğinde gayri safi yerli hasılanın en büyük yüzdesinin sanayi ürünlerine ait olduğu görülür ki, bu oran Velasco'nun 1968-1975 yılları arasındaki yönetimi[2] sırasında yeni aşamalar kaydetti. Sanayi, 1975 yılında toplam tarım üretiminin iki misli, maden üretiminin ise dört misli kadar üretim yaptı (Banco Central, 1975: 114). 1972'de gayri safi milli hasıla içindeki sanayi ürünlerinin payı, tarım ve madencilik sektörlerinin toplamını geçerek, ihracata fazlaca dayalı bir ekonomi olmasına rağ-

2. Hükümet istatistikleri (Sanayi ve Turizm Bakanlıkları, 1976 17), 1968'den 1972'ye kadar % 56, 1976'da ise % 105'lik bir büyüme gösteriyor.

men,[3] tarihsel bir hareketin önemli bir kilometre taşını oluşturuyordu.

Hükümet istatistikleri, sanayi burjuvazisinin 1968 sonrası dönemde iyi kâr ettiğini gösteriyor. Aslında 1968'den 1976'ya kadar olan süreç, genelde özel teşebbüsün karlarının arttığı bir dönem olmuştu. Özel teşebbüsün Peru ulusal gelirindeki payı, 1968 yılında % 15.5'den 1976'da % 24.7'ye çıkarken kâr üzerindeki vergi oranı 1967'de % 25.5 iken 1974'te % 20.2'ye düşüyordu. Özel teşebbüs kârları içinde ticaretin ve özellikle sanayi üretiminin payı önemli bir dilim oluşturuyordu (1969-1974 arasında ortalama olarak, sırasıyla, % 4.8 ve % 5.5).

Şirketlerin gerçek kârlarına ait verileri elde etmek zor, ancak Fitzgerald (1975 : 25), Velasco yönetimi için danışmanlık yaptığı yıllarda elde ettiği hükümet verilerine göre net karların hesabını tahmine çalıştı. Onun değerlendirmesine göre çok artmışlardı-eskiye oranla % 25-38 ve Fitzgerald, tahminlerinin transfer fiyatlamasının etkileri ve şirket muhasebeciliğindeki başka türlü kalem oynatmalar yüzünden muhtemelen aslından düşük olduğunu ekliyordu.

Sanayi sektörü gelirlerinin artmış olduğunun bir başka göstergesi de kârlarla ücret ve maaşların karşılaştırılmasının değerlendirilmesidir. 1969-1974 döneminde 0.60 olan oran 1965-1968 yılları arasında ortalama olarak 0.36 idi. Başka hiçbir ekonomik sektör böylesine belirgin bir artış gösteremedi.[4]

Sanayi üretiminin geneldeki genişleşmesi ve artan kârlılığının ötesinde sanayi sermayesinin kısmetliliğini gösterebilmek için 1968'den bu yana ticari banka kredilerindeki sanayinin payına ve 1968 sonrası askeri rejimler tarafından sanayi mamulleri ihracatının geliştirilmesine dikkat çekilebilir. Buradaki püf noktası basittir: 1968 sonrasında yerel burjuvazinin hakim fraksiyonu kentsel-sanayi kesimiydi ve onların sınıfsal çıkarları gözetiliyordu. Bu durum sadece Velasco'nun ortaya çıkışından sonraki seneler için değil, ordu popülizminin en ateşli günlerinde bile geçerliydi. Burada akla şu soru geliyor: Neden?

Sanayiciler ve Darbe

«Peru Devrimi»'nin ilk açıklanan amaçlarından bir tanesi yerli sanayinin gelişme sürecine ivme kazandırılmasıydı. İç pazarın ge-

---

3. Bak. Banco Central (1976 : 26); bunun, gayri safi yerli hasıla değil, gayri safi milli hasıla olduğuna işaret etmek isterim. Peru'nun ulusal muhasebe sisteminin daha iyi açıklaması için bak. Caballero (1976), Peru'da, birbirleriyle çelişkili hükümet verileri pek nadir değildir.

4. Banco Central de Reserva'nın çeşitli yıllara ait ulusal hesaplarına dayalı veriler.

nişletilmesi ve sanayiye yeni sermaye yatırımlarının akışının sağlanması. Velasco ve destekleyicileri tarafından daha güçlü ve daha bağımsız bir Peru ekonomisi oluşturma ve daha eşit bir güç dağılımının sağlanması olarak algılanıyordu. Sanayileşme reformist askeri hükümetin temel hedefiydi. Bu icraat, sanayicilerin darbeyi «yönlendirdikleri» veya 1968 sonrası askeri yöneticilerin sanayi burjuvazisinin «sadık ajanları» oldukları iddialarından oldukça uzaktır —ki bu iddialar dergimizin sayfalarında da yer almıştı. (bak. Dore ve Weeks, 1976 : 66, 1977 : 6).[5]

Peru burjuvazisi cephesinde, 1960'lı yıllarda bir iç farklılaşma gelişmişti, ancak 1968 darbesi, devlet gücünün sanayi burjuvazisi tarafından tarımsal-ticari oligarşinin üstüne salınması olarak nitelenemez. Dore ve Weeks —genelde analizlerinin tutarlılığına rağmen— yabancı sermaye akışının ve beraberinde getirdiği değişikliklerin, bir birikim sürecini yaşayan Peru'da hakim sınıfların parçalanmasına yol açarak, yükselen sanayicileri geleneksel oligarşi ile karşı karşıya getirdiğini söylüyorlar. İddialarının ana hatları ise şöyle:

1960'larda Peru'nun geleneksel tarım-ihracatçısı oligarşisi, imalat sanayiinin gelişmesine karşın göreli olarak kendi maddi temelinin yavaş yavaş yok olduğuna tanık oluyordu. Yabancı sermaye, yatırım sermayesini yerli ekonominin kendisine en çok artık değeri sağlayacak alanlarında kullanmaya bakıyordu: Peru burjuvazisinin geleneksel sektörleri ile olan ittifakının **raison d'etre**'i (varoluş nedeni) yokoluyordu. Oligarşinin kontrolü altındaki ticari bankalardan kredi bastonunu yeterince sağlayamayan yerli sanayi burjuvazisinin[6] finansman gereksinmeleri 1960'larda direkt A.B.D. yatırımları tarafından karşılandı. Üretici temeldeki bu değişiklikler, geleneksel burjuvazi ile yabancı sermaye arasındaki ittifak yerine geçebilecek, Peru sanayicileri ile yabancı sermaye arasında yeni bir ittifakın olabilirliğini yarattı. 1967-1969 dönemi ekonomik krizi bu soyut olasılığı gerçeğe dönüştürdü: 1965'te Peru'nun ticaret dengesi özellikle imalat sanayii için yapılan ithalata bağlı olarak ciddi bir biçimde bozulmaya başladı. 1967'de ihracat gerilediğinde devlet şiddetli önlemler almaya zorlandı. Sonuçta devalüasyon, kur ayarlaması ve sanayi için maliyetleri yükselten ve geleneksel burjuvaziyi

5. Bununla birlikte, Dore ve Weeks'in bu düşünceleri yeniden gözden geçirdiklerinin belirtileri var: Özellikle, Dore'un, Latin Amerika Çalışmaları adlı kuruluşun Pittsburgh'daki 1979 toplantısına sunduğu, «Devlet ve Bağımlılık: Bir tartışma» isimli incelemesinde. Yerel kapitalistlerin ve yabancı çıkar çevrelerinin, Latin Amerika askeri darbelerine sık sık bulaştıkları tabii ki doğru —1954 Guatemala, 1964 Brezilya ve 1973 Şili sadece birkaç örneği— ancak Peru, aynı tablonun bir parçası değil gibi.

6. Dore ve Weeks, «ulusal» sanayi burjuvazisi terimini milliyetçi veya anti-emperyalist anlamında kullanmıyorlar, sadece sermayesi yalnızca Peru içinde bulunan burjuvaları kastediyorlar (1976 56).

yeniden tahtına oturtan, deflasyoner mali ve hazine politikalarını içeren kanunlar çıkarıldı. Sanayi üretimi düştü, geleneksel sektörün ihracat hacmi artmaya başladı. Geleneksel oligarşi tarafından büyümesi engellenen sanayi burjuvazisi 1968'de, geleneksel burjuvazinin gücünü kırmak, sanayinin kârlılığını yeniden sağlamak ve devletin kontrolünü ele geçirerek yabancı sermayenin Peru ekonomisini kullanabileceği şartları tartışmaya açabilmek için 1968 askeri darbesini hazırladı. Bu bakış açısının en önemli eksiği, 1968 Peru'sunda politik güçler arasındaki karşılıklı ilişkilerin yanlış algılanmasına dayanıyor olması: Burjuvazi içindeki bölünmeler ve tercih farklılıklarının abartılması, sanayicilerin durumunun gerçekçi olmayan bir biçimde değerlendirilmesi ve giderek ordunun sanayi burjuvazisinin kullanımına amade olduğu şeklindeki düşünceler (burjuvaziye sadık, saf bir cephe, alet takımı şeklinde). Bunları tartışmaya açmadan önce görüşlerinin daha çok ekonomik yaklaşımlarını inceleyeceğim.

Dore ve Weeks 1960'lı yıllarda Peru'da, gayri safi milli hasıladaki sanayinin payının artarken, tarımın payının küçüldüğünü söylerken(ve ampirik olarak gösterirken), elbette ki haklıydılar. Yabancı sermaye, gerçekten de yatırımlarını yeniden düzenlerken imalat sektörünün akışını artırıyor, yine de sanayi sektörü gayri safi milli hasılaya giderek artan katkısıyla orantısız bir biçimde, ticari banka kredilerinden yeterince yararlanamıyordu. Şunu ileri sürüyorlar. «1967-1969 krizinde, yükselen milli sanayi burjuvazisi için büyük burjuvazinin alaşağı edilmesi bir zorunluluktu.» Eğer devlet sanayinin gelişmesini zaten destekliyor olmasa, ve sanayicilerin temsili demokrasi mekanizmalarını kullanarak pozisyonlarını güçlendirme şansları bulunmasaydı, tartışılması daha çok gerekli bir görüş olurdu bu.

Fernando Belaunde Terry rejimi ateşli bir sanayi yanlısı olarak nitelenemez, ancak eğilimleri o yönde idi ve bu eğilim 1968'de daha da güçlendi. Devlet yerel imalat sanayinin büyüyebilmesi için gerekli temel altyapının geliştirilmesi ile ilgilendi, bu sektöre vergi kolaylıkları sağladı ve 1964'te tarifeleri yeniden düzenledi yerli üretimle rekabet edebilecek tüketim malları üzerindeki oranı artırıp, sanayi için gerekli demirbaş malların üzerindeki oranı düşürerek (Portocarrero 1977: 50-51) kredi alanında, ticari banka kredilerindeki sanayinin dilimi biraz azaldı ancak aynı zamanda tarım sektörününki de küçülmüştü. 1950'li yılların sonunda sanayinin payı tarım sektörünün iki misliydi, ancak bu oran 1960'lı yılların ortalarına doğru üç misli, 1968'de ise dört misli olmuştu (Banco Central, 1977: 23). Devlet kredilerinde de sanayinin pozisyonu belirgin bir biçimde güçlendi. Sanayi bankasına ayrılan pay ziraat bankasınınkine göre 1955'te % 11'den, 1960'da % 32'ye, 1965'te % 70'e 1966-1968 yılları arasında da ortalama olarak % 76'ya ulaştı (Banco Central.

1977: 26). Sanayinin gelişmesi için ciddi engeller vardı belki, ama sanayiciler açlıktan ölmüyorlardı.

Dore ve Weeks 1967'deki kur ayarlamasının sanayi için maliyetleri artırdığını ve geleneksel tarım-ihracatçısı burjuvazinin tekrardan değer kazandığını ileri sürüyorlar. Önlem, Portocarrero'nun bahsettiği, ve tüm 60'lı yıllar boyunca yerel sanayicileri ihracatçılara göre daha tercihli bir pozisyona getirmeye yönelik bir birikim sürecinin gerektirdiği bir uyarlamaydı. Portocarrero'ya göre, (1977 35-43) birikim sürecinin iç kutbu 1959'dan 1967'e kadar düşen maliyetleri yaşarken (iç pazar üreticilerini kastediyor), dış kutbu (ihracatçılar) yükselen maliyetlere karşı karşıyaydı. Bu durum, 1960'larda doların gerçek değerinin yerel para birimine göre düşmesi ve artan fazlalığın enflasyon ve kur fiyatları yüzünden dış sektörden iç sektöre transfer edilmesinden kaynaklanıyordu. Olay çok karmaşık ancak burada daha fazla açmak gereksiz. Burada esas üzerinde durulması gereken, sermayenin iç ve dış sektörler arasındaki akış düzeninin yerel sanayinin birikim sağlamasına ve 1960'larda demirbaş mal ithalatını nispeten kolayca gerçekleştirebilmesine yaramış olması. Devalüasyonlar bu olanağı ortadan kaldırdı; 1960'ların başlarındaki düzeye geri dönüş oldu.

Sanayicilerin 1967 devalüasyonuna tepkisi homurdanarak da olsa kabüllenmek biçimindeydi. Ticari açık ve azalan ihracat, şeker ve balık konservesi ihracatçılarını öncelikle bir devalüasyon talebine zorlamıştı. Bu talep konusunda, bir tarafta ihracatçıların gazetesi La Prensa'nın, diğer tarafta milliyetçi bir gazete olan El Comercio'nun başyazılarında dile getirilen görüş ayrılıkları ve burjuvazi içinde bölünmeler vardı. Buna rağmen önlem yürürlüğe konduğu zaman sanayicilerin durumu kabullendikleri görüldü. Eğer hükümet pazar mekanizmalarını koruyucu böyle bir önlem almaz ise, sonradan, döviz kuru denetimi, ithalat kısıtlamaları ve resmi kurla gerçek döviz fiyatları arasında farklılıklar yaratmak gibi önlemler almak zorunda kalacağını savundular. Devletin denetlemesi, ihracatçılara imtiyazlar tanınmasından daha berbat birşeydi. Son olarak da sanayicilerin çoğu yabancı sermaye yatırımlarının, yerel sanayinin gelişmesini garanti altına alacağına inanıyordu (Bourricaud, 1967: 134-135). Bu ılımlı tepki burjuvazi içindeki çelişkili sınıfsal tercihlerin sınırları hakkında da bir fikir veriyor. Bir tarafta yüklü yatırımlar, diğer tarafta ortak bir ideoloji. Wils (1975), Espinoza ve Osorio ve Malpica'nın çalışmaları yatırımlar ve işletmeciliğin nasıl kaynaştığını anlatıyorlar. Diğerleri arasında Ferner'in çalışması ihracatçılar ve ihracatla ilgisi olmayan sanayicilerin devletin rolü üzerine olan ortak ideolojilerinden sözediyor. 1960'ların sonlarında Peru burjuvazisi içindeki çelişkileri kim nasıl değerlendirirse değerlendirsin, 1968 ortası kabine değişimi sanayiye çıkarlarını öne almak için yılların en iyi şansını sağladı.

Ekim 1968 «Ulloa kabinesi» nihayet geleneksel oligarşinin ekonomik «modernizasyona» karşı olan muhalefetini çözme belirtileri gösterdi.

Manuel Ulloa[7], Peru'nun beş ay içindeki üçüncü ekonomi bakanıydı. Görevi 1968'de ülkenin muzdarip olduğu, onlarca yılın en ciddi bunalımınının zirvede olduğu bir dönemde kabul etti. Dış borcun 200 milyon dolar civarında olduğu tahmin ediliyor ve yatırımlar yerinde sayıyordu. Ekonomik krizin ciddiyeti kentsel-sanayi burjuvazisinin ufukta beliren hegamonyasını kolaylaştırıyor gibiydi. Bir dönüm noktası sayılabilecek gelişme ise ülkenin en güçlü siyasi partisi olan **Alienza Popular Revolucuonaria Americana** (APRA)'nın* geleneksel tarım ihracatçıları ve Parlamento'daki **Union Nacional Odrista** (UNO)** ile olan tutucu ittifakını bozup, desteğini yeni kabineye sunmasıydı. UNO, son zamanlardaki yabancı sermaye akınından sonra gelişen «burjuva taraftarları»'nın temsilcileri ve yerel sanayileşmenin küçük burjuva destekçileri tarafından kurulmuş bir partiydi. Göreve başladıktan bir ay sonra Ulloa, dış borçların finanmanının yeniden sağlanmasına ve yeni vergilere dayanan bir stabilizasyon planını açıkladı. Hemen ardından önemli yeni yatırım projeleri (özellikle A.B.D. sermayesi kaynaklı) gündeme geldi. **Accion Para el Desarrollo** (APD)*** ve modern burjuvazinin diğer anahtar kuruluşları da destekliediler. Ulloa'nın projesi, özel teşebbüsün büyümesini hızlandırıp yabancı sermayenin özel sektöre yatırım yapmasını teşvik edecek reformları içeriyordu. Devletin daha aktif bir özel teşebbüs destekleyicisi olması hedefleniyordu. Tarım reformu sadece prekapitalist ve «etkisiz» kapitalist üretim birimlerinin kamulaştırılmasıyla sınırlı kalacaktır. Vergi ve eğitim reformlarıyle etkili orta boy teşebbüslerin desteklenmesi de şemaya dahildi. Geleneksel ihracatçılar hanedanlarının sona ermesi tehditi altındaydılar ve bunun böyle olacağını biliyorlardı. UNO ve La Prensa, yeni kabine tarafından ortaya atılan önlemlere karşı saldırıya geçtiler ancak APRA'sız muhalefetleri çok güçsüzdü. (Bak. Lizarzaburu, 1974: 44-54)

Burjuvazinin kendi bünyesi içindeki çelişkilere ve Belaunde rejiminin herkesin elini kolunu bağlamasına karşı olası tek çözümün tek temsilcisi Ulloa ittifakı değildi, fakat aynı zamanda programdaki 1969 başkanlık seçimleri için ayakta kalabilecek bir ittifaktı. Ulloa formülü, Uluslararası Petrolcülük Şirketinin bir kontratıyla ilgili önemli bir skandal ve hemen sonra gündeme gelen askeri darbe nedeniyle, tabii ki tamamlanamadı ancak buradaki önemli hu-

---

7. Belaunde'nin, 1980'de yeniden seçilmesiyle başbakanlık ve Ekonomi ve Maliye Bakanlığı görevlerine gelen, o sıralarda Expreso adlı gazetenin sahibi olan, «tanınmış» bir Peru'lu banker.

* Alienza Popular Revolucionaria Americana Amerikan Devrimci Halk İttifakı (Ç.N.)

** Union Nacional Odrista Odrici Ulusal Birlik (Ç.N.)

*** Accion Parael Desarrollo Kalkınma için Eylem (Ç.N.)

sus şu ki darbeden önceki aylarda sanayi burjuvazisine burjuva demokrasisi kalıpları içinde kendi sınıfsal çıkarlarını hakim kılma olanağını sunanlar vardı. Bu durum, sanayicilerin «büyük burjuvazinin gücünü kırmak» için bir askeri darbenin şart olduğunu düşünmelerini gerektirecek bir buhran değildi (Dore ve Weeks, 1976 : 66).

Dore ve Weeks'in görüşleri, Peru burjuvazisinin kentsel-sanayi fraksiyonunun 1968'de sanayi üretiminin kârlılığını artırmak ve müttefik yabancı sermayenin girişini kolaylaştırmak amacıyla bir askeri darbe düzenleyerek hükümetin kontrolünü ele geçirdiği ve Peru güç bloğu içinde hakim duruma geçtiği şeklindedir. Bu görüş, diğer zaaflarına ek olarak, sanayicilerin 1968'deki durumlarını yanlış tanımlıyor ve orduyu burjuvazinin maşası olarak niteliyor. Benim bakış açım, ki ilerde daha da açacağım, kentsel-sanayi burjuvazisinin direkt kendi kontrolü altında bulunmayan popülist nitelikli bir politik proje vasıtasıyla sınıf hakimiyetini kurduğu şeklindedir. Bu proje tarım ihracatçısı burjuvazinin gücünü tarım ve bankacılık reformlarıyla kırdı ve Peru'nun sınıfsal yapısına tarihsel değişiklikler getirdi. Kentsel-sanayi burjuvazisine, 1968-1975 projesini destekleyen ittifak içindeki burjuvaziyi veya kısıtlanmış bürokratları yönlendirmeden kendi hakimiyetlerini kurma olanağını verdi. Devlet, kentsel sanayi burjuvazisinin çıkarları doğrultusunda bir politika güttü ancak burjuvazi ne devleti «eline geçirmişti» ne de onu kendi elleriyle yönlendiriyordu.

Francisco Morales'in ve Velasco'nun yönetimlerinin politikaları birçok prekapitalist elemanı ülkeden sildi. Yabancı sermayenin girişini, giderek daha bağımlı hale gelerek teşvik ettiler. Yerel sanayinin kök salabilmesi için bütün olanakları seferber ettiler ve sanayicilerin hakimiyetlerini garanti altına alabilmek için yaşlı tarım ihracatçısı fraksiyonun gücünü kırdılar. Otoriter askeri düzen yıllarının Peru'da genel etkisi kapitalizmin yeniden tesis edilmesi, genişletilmesi ve modernleştirilmesi şeklinde kendini gösterdi. Tekelci sermayenin ulusal veya çokuluslu istekleri, «nüfusun daha az sevilen kesimleri»nin —devrimci hükümetin 1968 yılı kanunlarıyla çok şeyler vaad edilmiş olmalarına rağmen— isteklerinden çok daha fazla revaçtaydı. Ancak bu durum ordunun popülist reform projesinin halk güçlerinin bağımsız örgütlenmeleri üzerine kurulmamış olması ve hiçbir zaman kapitalist birikim mantığından ayrılmamasından kaynaklanıyordu. Yoksa darbe sonrası hükümet politikalarının bizzat sanayi burjuvazisi tarafından belirleniyor olması nedeniyle değil. 1968'de Peru sanayicilerinin çoğunluğunun iyi örgütlenmemiş ve «toy» oldukları açık. Wils'inkine benzer çalışmalar sa-

8. İhracatçılar Birliği (ADEX) ve (S[N]I) gibi örgütlerin yayınlarına dayanarak, Peru burjuvazisinin ideolojik yapısı hakkında yaptığım tahlillerde ve benim kendi röportajlarımda üzerinde durduğum gibi, bu dönemlerin tanımlanması, Pease'ninde ilgisini çekiyor (1977).

nayicilerin pek azının tutarlı politik görüşlere sahip oldukları gerçeğine işaret ediyor. Politikadan anlayanların ise (Carlos Raffo, Eduardo Dibos, APD içindeki diğerleri, **Sociedad Nacional de Industrias** [SNI]*, **Instituto Peruano de Administracion de Empreras** [IPAE]** ülkenin büyük çiftliklerini kamulaştırmaya, temel sanayi veya bankacılığı devlet kontrolüne almaya veya hayal ettikleri reformlar için halk tabanı yaratmak için girişimlerde bulunmaya hiç niyetleri yoktu. «İnka Planı» onlara ait değildi. Bazılarının bu konuda şüpheleri olmasına rağmen sanayi burjuvazisi içinde yer alan toplulukların veya bireylerin 1968 darbesini düzenleyen subaylarla direkt işbirliği içinde olduklarını gösteren hiçbir belirti yoktur. Peki, sonraki dönemde kentsel sanayi burjuvazisinin Velasco rejimi ile olan ilişkisi ne duruma geldi?

Velasco Yılları

Peru kapitalistlerinin «ordunun önde gelen şahsiyetlerini» kontrol altında tutmadıkları veya darbeyi izleyen dönemde hükümet politikalarını direkt olarak belirlemedikleri, 1968-1975 arası Velasco yıllarının incelenmesi ile daha iyi anlaşılabilir. Çoğu iyi kâr ediyordu, ama burjuvazi için en mutlu yıllar olduğu söylenemez.

Politik tablo ve Peru kapitalistlerinin bu tablo içinde oynadıkları rol incelendiğinde, askeri hükümetle aralarında çelişki ve işbirliğinden oluşan karmaşık bir görüntü ortaya çıkar. Hükümet ve burjuvazi üyeleri arasında, kişisel ilişkiler düzeyinde şaşırtıcı oranda mesafe ve çekişme olduğu kadar, silahlı kuvvetlerin devlet mekanizmalarını da ele geçirmesinden sonraki ilişkilerini belirleyecek olan çelişki, politika ve uygulama alanlarında da söz konusuydu. Anlaşmazlıkların çoğu 1975 Morales darbesi ile sivil hükümete dönüş planının 1977'de yürürlüğe girmesi arasındaki dönemde çözümlendi. Önce askeri idarenin ilk yılını, sonra da 1970-1975 dönemini ele alacağım.

Darbeden 1969 ortalarına kadar olan ilk dönem:

1968 askeri darbesi öncesinde yerel Peru burjuvazisi işlerini «temsili demokratik» bir devlet şekliyle[9] yürütmeye alışmıştı. Seneler içinde SNI gibi bir sınıf örgütü Banco Central de Reserva'nın yöneticiliğine, sanayi, ticaret, sosyal güvenlik ve gümrük tari-

---

* **Sociedad Nacional de İndustrias** : Ulusal Sanayiciler Kuruluşu (Ç.N.)

** **Instituto Peruano de Administracion de Empreras** : Peru İşletme Yönetimi Enstitüsü (Ç.N.)

9. 1962-1963 geçici askeri hükümetini saymazsak, 1956'dan 1968'e kadar seçimler ve burjuva demokrasisi söz konusuydu.

feleri çalışma kurulları ve komisyonlarına katkıda bulundu. «Gümrük tarifeleri ve ticarette birlik» ulusal delegasyonu içinde, Andean Paktı, ve Cenova'daki Uluslararası Çalışma Teşkilatı (SINI, mayıs 1971 140) ulusal delegasyonlarında bulundu. Daha da önemlisi burjuvazi, millet meclisi üyeleri, devlet yetkilileri ve bürokratlarla daha kolayca görüşebilmeye —siyasi partiler ve devletin bakanlarıyla daha iyi ilişkiler kurmaya—[10] başladı. Bu durum, yüksek dereceden bir kurumlaşma olmadan hakim sınıfların üyeleriyle devlet politikalarını tayin eden merkezler arasında fiziksel ve kişisel kaynaşma doğmasına yol açtı.

Darbeyle bu sona erdi. Ordu, kabine ve **Comite de Asesoramiento de la Presidenca de la Republica** (COAP)* vasıtasıyla kısa bir sürede ulusun yasama ve yürütme kurumlarının yerini aldı. Bir avuç modern-burjuva danışmanları dışında herkese kapıları kapadı. Uluslararası Petrolcülük Şirketi'nin devletleştirilmesi dış kredileri ve yabancı sermaye yatırımlarını tehlikeye düşürdü. Bir sene içinde kabine ve COAP'tan hakim sınıfların hiç beklemedikleri bazı önemli yapısal reformlar çıktı. Virgilio Roel, Angel de las Casas ve Carlos Delgado gibi bazı solcu küçük burjuva danışmanlar, sanayicilere, toprak sahiplerine, tüccarlara veya maden sahiplerine olan yakınlıklarından daha fazla yaklaştılar generallere. Burjuva güç bloğu ile devlet yetkilileri arasındaki daha önceki rejimlerin uyumlu ilişkileri bitmişti. Velasco yanlıları başlatmayı düşündükleri bir proje için sanayicilerin yardımını sağlamayı denediler. Şubat 1969'da, örneğin, İmalat Sanayii İkinci Ulusal Kongresi'nde Velasco bir konuşma yaptı. Konuşmasının bir bölümünde, orada toplanmış bulunanların, «Azgelişmişliğe karşı yapılan savaşta savunma hatlarının en önsırasında yer alan neferler» olduklarını, «hükümetin onlarla aynı gayeler için mücadele verdiğini» ve ne ulusal ne de yabancı sanayinin «bu sağlıklı milliyetçilikten korkmamaları gerektiğini» söyledi (Industria Peruana, şubat 1969 : 23-24). Yine de burjuvazi devlet politikalarının tayin edilmesi işinde biraz kenarda bırakılmıştı. Sanayiciler hükümetin sanayi politikasını açıklığa kavuşturmasını bekliyorlardı. Darbe öncesi dönemde olduğu gibi üretimi, ihracatı, aramamul ve demirbaş mal ithalatını artıracak önlemler için kulis yapmaya devam ettiler, ve iç pazarın kontrolünü kendilerine garanti edecek gümrük tarifeleri talep ettiler. Gelişen Andean Paktı'nda rekabet edebilmelerini sağlayacak olanaklar birincil kaygılarıydı.[11] Ancak, benzer koşullar altında bulunan sanayiciler ve toprak sahiplerinin bu bekleme dönemleri çok kısa sürdü.

---

10. S(N)I'nin başkanı J. Aguirre Roca ile söyleşi, 17 mayıs 1977.

11. 1968-1969 Industria Peruana'nın aylık başyazılarına bak. Bak. Garcia Romano (1975 : 36 ff).

* **Comite de Asesoramiento de la Presidenca de la Republica** : Cumhurbaşkanlığı Danışma Komitesi (Ç.N.)

1969'un haziran ve temmuz ayları hakim sınıflara ilk şok dalgalarını getirdi. 19 Haziranda **Sociedad Nacional Agraria (SNA)*** nın, yani tarım ihracatçıları örgütünün başkanı bir televizyon konuşmasında hükümeti, toprak reformunu, toprak sahiplerinin kendilerine danışmadan hazırlamakla itham etti. 24 haziranda toprak reformu tasarısı kanunlaştı, 25 haziranda toprakların büyük bir bölümü işgal edilmişti.[12] Alışılmamış bir politikaydı bu.

SNI'nin toprak reformuna resmi tepkisi —tarım ihracatçılarıyla bağlantıları olanlar dışında— hemen hemen olumluydu. Industria Peruana'nın haziran sayısının başyazısında, mamul ürünler ihracatını teşvik eden hükümet önlemleri övüldükten sonra, toprak reformu yürürlüğe girdiği zaman Velasco'nun yaptığı konuşmanın, «hükümetin, gelişmenin sanayileşme ile gerçekleşeceğinin tam bilincinde olduğunun» bir kanıtı sayılması gerektiği söyleniyordu (Industria Peruana, haziran 1969 : 9). Bununla birlikte, şaşırma sırası şimdi sanayicilerdeydi, ve temmuz başyazısında bu durumun hissedilmiş olmasının sinirli belirtileri vardı: «Reformlar üretim araçlarının mülkiyetinden doğan meşru hakların tanındığı sınırlar içinde kalmalıdır.» (Industria Peruana, temmuz 1969 : 9).

Bu dönem, bir askeri darbe ve amaçlarının ne olduğunun hemen hemen hiç bilinmediği bir askeri düzenle başlamıştı. Yeni hükümetin geleneksel askeri hükümetlere benzemediğini gösteren haziran 1969 tarihli tarım reformu ve özel teşebbüsün yapısı için düşünülen değişiklikler konusundaki dedikodu ve rivayetlerle de kapandı.

İkinci dönem : 1970 Sanayi Kanunu'ndan 1975'e

Temmuz 1970'ten Velasco'nun 1975'te düşüşüne kadar olan dönem birçok dramatik anlarla doluydu. Hükümetle halk güçleri arasındaki çelişkiler 1975'ten bu yana daha da keskinleşti, ancak 1970-1975 dönemi devletçi reform projesinin ve hükümetle kentsel-sanayi burjuvazisi arasındaki sınırlı fakat gerçek çelişkinin en zirvede olduğu dönemi oluşturur. Hükümetin SNI'yi adından «National» (Ulusal) kelimesini atmaya ve SI'yi kullanmaya zorladığı bir dönemdi. Rejim belirli oranda radikalleştirildiği gibi, neredeyse neofaşistlerle işbirliği batağına saplanılıyordu. Bu dönem, hükümetin

---

* **Sociedad Nacional Agraria** : Ulusal Tarım Kuruluşu (Ç.N.)

12. Buradaki olaylar ve tarihler, büyük oranda DESCO'nun, sürekli genişleyen, çok-ciltli, 1968'den bu yana Peru'daki politik olayları içeren kronolojisine, Cronologia Politica'ya dayanmaktadır. İlk cilt, 1974'te, Lima'da yayınlanmıştı.

kendi içindeki birçok bölünmeleri ve Velasco'nun silahlı kuvvetler kurumları üzerindeki etkisini yitirişini de içeriyordu. Burada bazı önemli olayları özetlemek ve askeri hükümetin burjuvazi için bir «ajan» işlevi görmediğini daha iyi vurgulamaktan fazlasını yapmama olanak yok.

Velasco hükümetinde, alınacak kararlar hususunda son sözü söyleyen gerçek kişiler küçük burjuva entellektüel ve teknokratları ile fikir alışverişi halinde bulunan seçkin birkaç ordu mensubuyla sınırlıydı. Burjuvazinin saflarından ise, örgüt temsilcileri yerine ordu tarafından seçilen, Eduardo Dibos, Samuel Drassinower, Alejandro Tabini, Luis Banchero, Carlos Raffo ve Pedro Reiser gibi bazı önemli danışmanlar kişisel olarak danışılan insanlar arasında bulunuyorlardı. Garcia de Romano'ya göre (1975 : 66) hükümet, SNI ile resmi ilişkilerin gerginleştiği 1971 başlarında bu gruba yeni danışmanlar ilave etmeye başladı. Bazı danışmanların Velasco hükümetine çok yakın oldukları ve politikaların gerçekleştirilmesinde anahtar rolü oynadıkları bir gerçektir. Drassinower, özellikle rejimin reformlarının baş destekçisiydi. Dibos, erken gelen ölümü olmasa Velasco ve SNI'nin açılan aralarını bulmaya yardımı dokunabilirdi. Ancak bu danışmanlar, kentsel-sanayi burjuvazisiyle organik bağları olan temsilcileri olarak çalışmadılar. Tabiki, bir kez ilerici işadamlarından meydana gelen bir grup oluşturulmasını önerdi, fakat bu hiçbir zaman mümkün olmadı.[13] Kısacası hakim sınıflar (sanayiciler, tüccarlar, bankacılar madenciler ve toprak sahipleri), SNI, **Associacion de Exportadores** (ADEX),* **Confederacion Nacional de Comerciantes** (CONACO),** **Sociedad Nacional de Mineria y Petroleo**** ve SNA gibi temsilci örgütler ve Peru siyasi partileri, kurumsal olarak hükümet politikalarını belirleme işinden uzaktılar.

1970-1975 dönemi, devletin yapmayı amaçladığı şeylerin burjuvaziyi ne kadar ilgilendirdiğinin çarpıcı bir örneği olan Sanayi Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle başladı. Bu kanun, sermayenin en has sektörüne «Sanayi Toplumları»nı —işçilerin özel teşebbüs mülkiyet ve yönetimine sınırlı katılımıyla— sokuşturdu.

Mayıs 1970'de kanun teklifinin ilk taslağını kamuoyuna açıkladı. SNI o zaman devlet teşekküllerinin büyümesinin temel altyapı ve tüketim malları üretimini önemsememeye neden olacağını, bunun da

---

13. Pedro Reiser'e göre (14 temmuz 1977'de Lima'da yapılan söyleşi), sadece belirli teklifleri tartışmak için, arasıra yapılan toplantılar dışında, bu kişiler arasında sistemli bir diyalog yoktu. Sık olarak aynı bakanlık düzeyindeki danışma komisyonlarında biraraya geliyorlardı.

* **Associacion de Exportadores** : İhracatçılar Birliği (Ç.N.)

** **Confederacion Nacional de Comerciantes** : Ulusal Tüccarlar Konfederasyonu. (Ç.N.)

*** **Sociedad Nacional de Mineria y Petroleo** : Ulusal Madencilik ve Petrolcülük Kuruluşu. (Ç.N.)

enflasyoner sonuçlar doğurabileceği konusundaki endişelerini belirtti. Yabancı sermaye yatırımları hakkında tek taraflı bir tavır oluşturulurken dikkatli davranılması gerektiğini ve yerel sanayiyi koruyup kollayacak önlemlerin de tasarıya dahil edilmesi talebini ısrarla tekrarladı. Bununla birlikte, ne planlanan kanunu tartışmak için sanayicilerle Sanayi ve Ticaret Bakanı Jorge Dellepiane arasında düzenlenen halka açık toplantılarda, ne de tasarıda «Sanayi Toplumları»ndan söz ediliyordu. Kanun, temmuz 1970'te resmen yürürlüğe girip işçilerin hissedarlığı ve yönetime katılması kesinleşince burjuvazi kıyameti kopardı. Bu ihanet, sanayicilerin hükümetle kurmayı düşündüğü iyi ilişkileri kısa devre ettirdi. Uzlaşmazlık iyice ortaya çıkmıştı artık.

Bu dönem böylece bir patlamayla açılmış oldu. Devlet sektörünün sürekli büyüyüp güçlenmesiyle devam etti: devletleştirmeler, yerel «temel sanayi» alanlarının kamulaştırılması (kârlı çimento şirketleri de dahil olmak üzere), gittikçe durumu bozulan fakat önemini korumaya devam eden balıkçılık ve konserve sanayiine el konması ve kamu yatırımlarının genişletilmesi. Dönem, hükümetin, devlet ve özel sektörün ortak mülkiyetine dayanan sosyal mülkiyetin üstünlüğünü ortaya atmasıyla en mübalağalı anlarına erişti. Peru burjuvazisinin özelliği —ki hala öyledir— içerdiği zıtlıklar ve bölünmelerdi. Yoğunlaşma ve tekelleşme derecelerine, iç pazar veya dış pazara yönelik olmalarına ve yabancı sermaye ile olan bağlarının doğasına göre çeşitli sınıfsal tercih farklılıkları vardı. Üretim alanına veya faaliyet çeşidi ve ideolojilere bağlı olarak çeşitlilik kazanmış eğilimler vardı. Bunlara, 1968 sonrasında bizzat devletçi reform projesi kanalıyla yaratılan, kamu sektörünün gelişimiyle farklılık kazanan kaynaşma oranları ve sektörlerin gelişmişlik derecelerine ve işçi toplumları konusundaki farklı bakış açılarına bağlı bölünmeler de eklenmelidir. Bu tür bölünmeler, 1970-1975 döneminde burjuvazinin cephesinde, devlet politikalarını tayinde ve hükümetin reform projesinin yürütülmesinde bir kenara itilmiş olması gibi bir sorunla cebelleşirken birbirinden farklı birçok taktikler geliştirebilmesine yaradı.

Hakim sınıfların en geleneksel ve reaksiyoner kesimleri önce oligarşik gücü tarım reformundan kurtarmak için hükümeti erken seçime razı etmeyi denediler. Bunu yaparken hükümetteki bazı üst rütbeli subaylara (Ernesto Montagne, Jose Benavides ve Angel Valdivia gibi bakanlar) güveniyorlardı, ancak Velasco onları daha önce altetmesini bildi. Reformlar yürürlüğe girdikten sonra bile Montagne ve tümamiral Luis Vargas Caballero gibileri hükümetteki yüksek görevlerde tutunmaya devam ettiler. 1972-1974 yılları arasında donanma bakanı olarak görev yapan Vargas Caballero günlük bir gazete olan, tutucu El Comercio tarafından başlatılan bir kampanyaya katkıda bulundu. Hükümetin diğer bakanlarına saldırarak, «Velasco rejimine komünistlerin sızdığını» ima etti ve «hür teşebbüs»-

ün ve «batılı ve hristiyan» toplumun sağ savunuculuğunu üstlendi. 1974 ortalarında emekliye ayrılmaya mecbur bırakıldı ve El Comercio devletleştirildi, ancak daha sonra hükümet içindeki uzlaşmazlıklar daha ciddi boyutlara ulaştı (Bak. Pease, 1977 103-122).

En eski burjuva sınıf örgütleri olan toprak sahiplerinin SNA'sı ve sanayicilerin SNI adlı örgütleri hükümet politikalarına şiddetli bir şekilde karşı çıktılar. 1969 ve 1970 reformlarından ilk ve en ciddi şekilde zarar görenlerin kendi «taraftarları» olduğunu ve tavırlarının Tarım Reformu Kanunu, Sanayi Kanunu ve Sanayi Toplumları kanunları ile açılmış, ve açılması muhtemel yaralara bir tepki niteliğini taşıdığını ileri sürdüler. SNA tarafından yapılan, tarım reformuna «komünizm» karıştığı, bu reformun «anarşi» yarattığı ve «kışkırtmacılıkla» dolu olduğu şeklindeki suçlamaları takiben, hükümet 1972'de SNA'yı dağıttı. 1970 ortalarında çıkan Sanayi Kanunu, SNI'nın hükümetle olan iyi ilişkisini bozdu ve bundan sonra SNI başkanlık ve üyelik sistemi olduğu kadar politik tavırlar ve ideolojik yapı bakımından da bir değişim süreci içine girdi. «İhracatçılar», daha geleneksel ve daha küçük kapitalistlere yönetimi devrettiler ve temmuz 1973'te kendi örgütlerini kurdular (ADEX)[14].

SNI üyeliği için gereken koşullar, 1971 başlarında küçük şirketleri de içine alacak şekilde genişletildi. Bu, SNI'nin temsilciliğinin sosyal temelini genişletti ve ona tarım burjuvazisi gibi, hükümetle olan polemiklerinde daha makul ölçüler içerisinde kalmayı hernasılsa becerebilen «küçük» sermayenin taktiklerinden yararlanma olanağı sağladı. SNI «küçük teşebbüs»ün resmi tanımlamasının sınırlarını, daha büyük şirketleri de içine alacak şekilde genişletilmesi için uğraştı. Böylece sanayi toplumlarının getirdiği yükümlülüklerden muaf olacaklardı. Benim görüşüme göre, SNI içindeki Küçük Sanayi Komitesini yürüten ve hükümetin sanayi kanunlarına karşı çıkan orta-boy teşebbüsler, küçük üreticileri «kullandılar». Şimdi, hükümetin bütün reformlarına karşı çıkmak için küçük üreticileri «kullanma» sırası büyük şirketlerindi.[15]

---

14. Bu, Cotler'in yaptığı gibi (1975 : 74-75), ondan sonra ADEX'in «büyük sermaye'yi», S(N)I'nin de «orta-boy sermaye'yi» temsil ettiği şeklinde anlaşılmamalıdır. Peru'da, Rolando Ames ve diğerlerinin, 1968-1976 arasında, ADEX ve S(N)I'nin yönetim kademelerini inceleyen çalışmalara göre, temsil edilen teşebbüslerin büyük —veya yabancı— sermayenin kontrolü altında oldukları şeklinde belirgin bir farklılaşma yoktu. Eğer bir farklılık varsa, ADEX'in, belki biraz daha modern, «ara mamül» üreticilerini biraraya getiren bir örgüt oluşudur. Diğer faktörler ADEX ve S(N)I tarafından benimsenen farklı taktikleri izaha yardımcı oluyor: ADEX'in, S(N)I'nin hükümetle olan çelişkisinin dışında kalarak, «geleneksel olmayan» ihracatı hükümetin desteklemesinden yararlanma arzusu, ADEX'in işletmelerinin sanayiden çok ticarete yönelik olması ve aralarındaki fonksiyonel «işbölümü».

15. Orta-boy sermayenin liderliği ve küçük sanayicilerin paravan olarak kul-

SNI'nin hükümete saldırıları, başkan Raimundo Duharte'nin ekim 1972'de işçi hareketi içindeki komünist kışkırtmacılığı üzerine kamuoyunda bir polemik başlatmasıyla ciddilik kazandı. Daha sonra SNI, sanayi toplumlarının «başarısızlığa» uğradığı şeklinde bir açıklama yayınladı ve kendi yönetim kurulundaki hükümetten destekli işçi temsilciliğini feshetti. Hükümet aralık 1972'de SNI'yi resmen tanımadığını ilan etti ve birkaç ay sonra da SNI'nin kendisini «Ulusal» diye adlandırma hakkının bulunmadığını bildirdi.

Temmuz 1973'te Duharte, 1971-1975 Ulusal Kalkınma Planı'nı ve Sanayi Bakanlığının çalışmalarını şiddetle eleştirdi ve Silahlı Kuvvetler'in, kışlalarına döndüğü takdirde, tüm ulusun gözünde saygınlık kazanacağını söyledi. Kasım'da, bir yurtdışı gezisinden dönüşte, ülkeye girişi yasaklandı ve yaklaşık bir yıl sürgünde kaldı. SNI'nin başkanlığı Juan Tudela'ya geçti ve örgüt hükümet reformlarına, devletin genişlemesine ve askeri düzene muhalefetini sürdürdü

Velasco rejimi sonuna yaklaştığında, SI'nin Industria Peruana'sı, «rejimin yanlışlarla dolu ve gerçekçi olamayan sanayi politikasını» kınadı ve 1975-1978 planını, «özel sanayi teşebbüslerini parçalayıp tamamen imha etmek amacını taşımakla» suçladı (Industria Peruana, ocak 1975 : 9,13). Bununla birlikte, Duharte döneminin kişisel hakaretler ve tehdit telefonlarıyla dolu günleri ve hatta SI'nin genel merkezinin bombalanması bir daha hükümetle sanayi burjuvazisi arasındaki çelişkide yer almayacaktı.[16] Devletçi reform planı daha sonra 1976 ve 1977'de tamamen ters-yüz edildi ve sanayicilerle olan çatışma ondan sonra giderek azaldı.

Kentsel-sanayi burjuvazisinin büyük bölümünün (büyük kapitalistler, ihracatçılar, ticaret kesimi ve **Conferencia Anual de Eje-**

---

lanılması hakkında bak. Garcia de Romano (1975 : 89-90). Değerlendirme, Juan Tudela ile yaptığım söyleşide doğrulanmıştı (28 mayıs, 1977). Kendisi, S(N)I'nin Küçük Sanayi Komitesi üyelerinin çoğunun, küçük kapitalistler olmadıkları halde, «stratejik» nedenlerle Komite'de bulunduklarını kabul etmişti. Reform kuvvetlerinin daha güçlü olduğu 1972-1973 döneminde, orta-boy sermaye temsilcilerinin hükümet reformlarına yapılan saldırıda başı çekmeleri, herhalde büyük teşebbüsleri bayağı mutlu etmişti. 1977'de S(N)I'nin başkanlığının yine büyük sermayeye geçmesi ve o büyük sermayenin 1976 Yıllık İdareciler Toplantısında reformları eleştirmesi bir raslantı değildi.

16. Açıkça görüldüğü gibi, S(N)I ve APRA Hristiyan Halk Partisi (PPC) ve Halk Eylemi gibi tutucu partiler arasında pek az bir direkt işbirliği vardı. Partiler, 1973'te, hükümetle olan sorunlarında, Duharte'den daha ihtiyatlı davranıyorlardı. Sonrasında da, aralarında taktik bir birliktelikten ziyade, parasal kaynaşma vardı. Bir olayda, S(N)I 1977'de Tupac Amaru Planı taslağına cevap niteliğini taşıyan bildirisini hazırlarken, S(N)I ve partiler karşılıklı fikir alışverişine girdiler (Kasım 1973'ten nisan 1977'ye kadar S(N)I'nin başkanlığını yapan Juan Tudela ile söyleşi, 28 mayıs 1977).

cutivos*'un —yılda bir kez yapılan ve özel sektör liderleriyle kamuoyunu biraraya getiren toplantı— modern yetkilileri de dahil olmak üzere) Velasco rejimine yaklaşımları çok daha ihtiyatlıydı. Pease (177 : 127) şöyle diyor,

> Bu sosyal gruplar şimdi, halk hareketinin tüm hücumlarını kontrol altına alabildiği gibi, aynı zamanda kendilerine modern kapitalizmin gelişmesini garanti edebilecek güçlü ve dayanıklı bir hükümetle karşı karşıya bulunuyorlar. Pragmatik bir ifadeyle, bu diğerlerinden daha aydın kesimler, somut imtiyazlar elde etmek ve modası geçmiş sektörlere, bu eşit olmayan mücadelede kendi kendilerine paralatmak için hükümetin karşısında değil, yanında yer almaları gerekiyor.

Burjuvazinin büyük çoğunluğu devletin aktif bir ekonomik rol oynamasına bazı kamu teşekküllerine muhalif değildiler, fakat muğlak ekonomik politikalara, devlet sektörünün çok fazla büyümesine, sanayi toplumlarına ve kamu mülkiyetinin üretimde öncelik kazanmasına karşıydılar.

Devletçi reform projesinin yanında yer alarak, düşmanlardan bir kafese sığınma yoluyla korunma mantığı sadece yıllık konferanslarda değil, ADEX, CONACO ve Sociedad Nacional de Mineria y Petroleo gibi sınıf örgütlerinde de tartışılıyordu. Pedro Reiser —CONACO'nun eski başkanı, üç bakanlıkta hükümet danışmanı ve Banco Central de Reserva'nın yöneticisi—, Peru işadamlarının halkçı askeri hükümet karşısında üç seçeneğinin olduğunu söylüyordu: hiçbirşey yapmamak, bir darbe arayışı içine girmek, ya da hükümete yakın «sadık muhalefete» katılmak. Hükümet homojen değildi ve «makûl elemanları desteklenebilirdi» ve devletçi reform projesi sonunda sınırlarına erişecekti.[17] ADEX bazı hükümet önlemlerine ılımlı karşı çıkışlar yaptı ancak hükümetin mamul malların ve diğer «geleneksel olmayan» malların ihracatını desteklemesinden yararlandı. CONACO hükümetle sürtüşmekten özellikle kaçındı fakat CONACO'nun hükümetle işbirliği «sanayi toplumları»nın ticaret sektöründe hiçbir zaman kurulmamış olmasına bağlanabilir. Örgütün başkanı da bu yüzden itibar kazandı.[18] Sociedad Nacional de Mineria —birçok devlet politikasına karşı olmasına rağmen— ikinci dönemde SI'nin sadece iki muhalif açıklamasına katıldı. Yine de madencilik sektöründe işçi toplumu'nun katılımı sanayide olduğundan daha kısıtlıydı (% 25'e karşı çıkıldığından, net gelirin % 10'u oranında) ve sektör 1973'ten başlayarak yüklü yabancı yatırımlar aldı. Kısacası ADEX, CONACO ve Sociedad Nacional de Mineria, ılımlı

---

* **Conferencia Anual de Ejecutivos** : Yıllık İdareciler Konferansı (Ç.N.)

17. Pedro Reiser ile söyleşi, Lima, 14 temmuz 1977.

18. Herless Buzzip ile söyleşi, Lima, 4 temmuz 1977.

tepkileri, devlet politikalarının tayini ve hatalı reformların yürütülmesi gibi işlere bulaşmadıklarından göreli ekonomik avantajlar ve kısa ve uzun vadede sınıfsal çıkarlar sağladılar.

Velasco hükümetinin büyük yabancı sermaye ve teşebbüsleriyle olan ilişkisinin incelenmesi bu yazının konusu dışında kalıyor. Çünkü bu özel teşebbüslerin birçoğu öylesine önemliydiler ki ekonomik operasyonlarının koşullarını hükümetle direkt olarak tartışabilme avantajları vardı[19] (Cuajone anlaşması, imalat sanayiinde hükümetle Bayer Volvo ve Massey Ferguson arasında ortak şirketler oluşturulması, Ocidental Oil anlaşması, v.s.) Amerikan Peru ticareti Komisyonu ve Latin Amerikalar Konseyi (şimdiki adı Amerikalar Konseyi) görevlileri, Amerikan şirketleri bayiliklerinin yöneticileriyle yüksek hükümet görevlileri arasında, «tatminkar» anlaşmaların sağlandığı bir seri toplantılar düzenlediler (Bollinger, 1980: 13.)[20] Yine de sanayi sektörüne yapılan yabancı sermaye yatırımları Velasco döneminde hükümetin beklediği miktarın çok altında kaldı, rejime dış kredi akışı ise kamulaştırılan firmaların tazmini hakkındaki 1974 Mercado-Greene anlaşmalarının tamamlandığı güne kadar yetersiz kaldı.[21]

Şurası muhakkak ki Velasco hükümeti Peru sanayi burjuvazisinin emrinde bir yöneten sınıf «cephesi» veya «kuklası» olmaktan çok uzaktı. Ancak daha önce gördüğümüz gibi belirgin bir biçimde gelişen kentsel-sanayi burjuvazisi sınıf hakimiyetini 1968 sonrası dönemde kurmuştu. Burjuvazi 1968 darbesini yönlendirmediyse ve hükümetin kontrolünü elinde tutmuyorsa, hükümetin onların tarafını tutmasının nedeni neydi? Bu sorunun cevabı kanımca Peru güçler dengesi bütününde ve hükümet politikaları ve muhtelif halk hareketlerinin kapitalist gelişme mantığının doğasını ve Peru burjuzasinin gücünü 1968'de ve sonrasında parçalayamamasında yatıyor. Peru devlet politikaları bu sosyal yapı içindeki çarpışan kuvvetlerin göreli güçlerini ifade ediyorlardı. Velasco döneminden sonra olduğu gibi onun döneminde de bu çatışmadan galip çıkan kentsel-sanayi burjuvazisiydi. Bununla birlikte, hakimiyetini bir sosyal güç olarak, kendi kontrolünde tutmadığı, popülist nitelikli bir siyasi proje sayesinde güçlendirdi.

Velasco Rejimi: Sınıfsal Güçler ve Popülist Reform

Şu ana dek yöntemsel olarak dikkatimizi özellikle Velasco hükümetiyle kentsel-sanayi burjuvazisi arasındaki kişisel ve kurum-

19. Ağustos 1970'de Sanayi ve Sanayi Toplumları Kanunu'nu, mayıs 1970'te ise devletin balıkçılığa el koymasını eleştirdi.

20. Hükümetin Genel Madencilik Kanunu'na bak. (haziran 1971, D.L. 1880).

21. Velasco'nun düşüşünden sonra, özel uluslararası bankacılık konsorsiyumları ve IMF, Peru'nun borçla yürüyen ekonomisini sıkı bir şekilde denetlemeye başladılar. Bu konu üzerinde bazı ilginç tartışmalar için bak. Andean Report (aralık 1977) ve Business Week (21 mart 1977, pp. 117-18).

sal «bağlantılarda» yoğunlaştırdık. Yaklaşım, sanayicilerin şanslarının hükümetin dizginlerini kontrol etmeye bağlı olmadığını olumsuz bir yolla göstermeye yardımcı oluyor. Yine de devlet içindeki güçlerinin açıklamasını yapmak için pek elverişli bir yöntem değil. Aslında sanayicilerle hükümet arasındaki kişisel ve kurumsal kaynaşma pürüzsüzken —1963-1968 Belaunde döneminde— hakim sınıf olmak sanayicilerin pek hoşuna gitmiyordu, En iyisi hakimiyeti, alışılagelenin tersi bir biçimde tarımsal-ticari oligarşiyle paylaşmaktı.

Aslında 1960'larda, Peru burjuvazisi içinde geleneksel tarım-ihracatçılarını sınıfın daha sanayisel kesimlerine karşı kışkırtan belirgin bir çelişki mevcuttu. Peru imalat sanayinin genişlemesi ve sermaye birikimi üzerindeki somut kısıtlamalarda objektif olarak görülebilen bir uzlaşmazlık vardı ve son derece canlı fakat sınırlı bir burjuvazi-içi çelişki olarak olgunlaşıyordu. Yine de 1969'larda pek üzerinde durulan bir çelişki değildi. Bu uzlaşmazlık, Peru'nun «yeni küçük burjuvazisi» veya maaşlı orta tabakaca empoze edilmek istenen ve geleneksel burjuvazinin herzamanki hakimiyet planlarından kaynaklanan daha radikal reform projeleri ve ılımlı reform projeleri gibi bir tercih farklılığında açıkça ortaya çıktı. İdeolojik ve politik yönleriyle, sanayicilerin kendilerinden çok teknokratlar, profesyoneller, politikacılar ve nihayet ordu mensuplarından kaynaklandı.

Sanayicilerle «oligarşi» arasındaki çelişki tek başına, 1968 askeri darbesi ve sınıfsal bağlamda Velasco rejimini anlamaya yetecek bir temel olarak yetersiz kalır. Tarım reformunu sürüklemeyi becerebilen bir hükümet ve oldukça «müdahaleci» bir devlet, kitlelere halk katılımını ve radikal gelir dağılımını vaadeden bir yönetim şekli sanayi burjuvazisinden çok orta-kesim reformcularına ait bir fikirdi. Velasco rejimi herşeyden önce, onlarca yıllık küçük burjuva popülizminin varisiydi.

Oligarşik Düzene Yönelik Tehdit

Peru'da oligarşik hegamonya'nın zorlanması 1960'larda başlamadı. Yirminci yüzyılın başlarından beri çalışan sınıfın ve kentsel orta-kesimin yükselişi oligarşik idareye karşı muhalefet akımlarını yarattı. 1930'larda APRA ve Komünist Partisi (PCP) aktiftiler ve **Accion Popular (AP)**,* **Democracia Cristiana**** **ve Social Progresista***** gibi partiler de dahil olmak üzere reformist eğilimliler de 1950'lerde onlara katıldılar. Ilımlı reformistler ise Peru'nun büyü-

---

* **Accion Popular** : Halk Eylemi (Ç.N.)

** **Democracia Cristiana** : Hıristiyan Demokrat

*** **Social Progresista** : Toplumsal İlerleme

yen bürokrasisi içinde yer aldılar ve 1963'te, Belaunde döneminde de hükümetin yönetici kadrosunda anahtar mevkilere geldiler.

1950'lere gelindiğinde Peru'nun hakim sınıfları kendi içlerinde yeterli bir liderlikten henüz yoksundular ve tüm ülkede meşruiyetlerini kaybediyorlardı. Ne sarih bir politik yönelimleri ne de sınıf hakimiyetinin eski biçimlerine mazeret bulup temize çıkarmaya muktedir entellektüellerden oluşan bir müfrezeleri vardı. Sanayi işçileri sayıca azdı fakat artıyor ve örgütleniyorlardı. Grevler 1960'larda tarihsel düzeylere erişti.[22] İlk defa 1950'lerde köylüler etkili bir siyasi güç olarak, toprak reformu için baskı yapmak amacıyla piyasaya çıktılar. 1960'ların ortalarında önemli fakat kısa ömürlü bir gerilla hareketi oldu. Geleneksel oligarşiye karşı örgütlü muhalefetin tabanı potansiyel olarak çok genişti ve giderek büyümekteydi. Bu tarihsel şartlarda orta tabaka diğer bir deyimle «yeni küçük burjuvazi»[23] hakim ve sömürülen sınıflar arasında bir pivot gibi oldukça kaypak fakat belirleyici rol oynadılar. Bu küçük burjuvazinin «ılımlı» kesimleri ideolog, sınırlı bir toplumsal değişim için stratejist ve güç mücadelesinde filtre işlevlerini yüklendiler. Kalkınma planları burjuvazinin modern sanayi kesimini güçlendirmeyi amaçlıyor ve yeni ortaya çıkan sanayicileri politik ve ideolojik yönden besliyordu.

Peru'daki profesyonel ve teknik küçük burjuvazi, tarım-ihracatçılarının gerilemesiyle oluşan bir politik boşluğu kısmen doldurdular. Her ne kadar sesleri politik ve ideolojik alanlarda yankılansa da bu küçük burjuvazi sermayenin yeniden-üretimine tamamen bağımlı bir kesim olarak kaldı. Gerçek sınıf liderliğini üstlenecek durumda değildi.

Kalkınma İçin Üç Proje

Cotler (1971 100-104) Belaunde rejimi döneminde, 1930'lara uzanan gelenekleriyle geniş ideolojik/politik zemini belirleyen üç temel proje veya modelin bulunduğunu ileri sürmüştüm. Her üçü de yabancı sermaye ve teknolojiyi uyarıcı etkenler olarak görülüyor, fakat yabancı sermayeye uygulanacak kontroller, birikimin hedefi, devletin yeri ve kitlelerin katılımı gibi konularda farklılıklar gösteriyorlardı. Bu üç modelden ikisi yeni küçük burjuvazi tarafından destekleniyordu.

---

22. 1966'daki kanuni grevlerde kaybolan çalışma saati toplamı, 1973'e kadar kırılamayacak bir rekora ulaştı (Çalışma Bakanlığı, 1973).

23. Poulantzas'ın kavramını kullanıyorum (1975 : 204-208). «Geleneksel» küçük burjuvazi diyince, küçük tüccar, üretici ve mal sahipleri akla gelmeli. «Yeni» küçük burjuvazi ise, profesyoneller, teknisyenler, veya büro çalışanları gibi üretken olmayan maaşlı kesimi içerir.

Tarım-ihracatçısı burjuvazisinin SNA'ca savunulan ve La Prensa'da dile getirilen klasik-liberal görüşleri, yabancı sermayeyi sınırlamak yerine ,«emniyet ve güven» gibi teşvikleri öneriyordu. Ekonomik büyüme dış pazara ve sermayenin dış dolaşımına dayandırılacaktı. Devletin ekonomiye müdahaleleri ekonomik gelişme için altyapı üretimi (yollar, haberleşme ağı) ve kısıtlı sosyal hizmet sağlama ile sınırlı kalmalıydı. Halk kesimleri üretilen zenginlikten yararlandırılmamalı ve siyasi görüşlerini ifade etmeleri engellenmeliydi. 1960'larda UNO millet meclisinden buna benzer bir planın geçirilmesini sağladı ve APRA ile olan ittifakı tarım reformu isteklerini engelledi. Bununla birlikte temel değişimlere karşı çıkan bu plan hükümet içinde ve dışındaki etkili orta kesimden pek destek görmedi. 1968'de APRA'nın UNO'yu başından atması ve AP'nin sağ kanadıyla birleşmesiyle de bu plan tamamen rafa kaldırıldı. Yeni küçük burjuvazi tarafından geliştirilen iki projeden ilki radikal bir reformdu. Bu aslında 1930'larda APRA'nın bir projesiydi ve ondan miras kalan bu proje, AP'nin liberal kanadı, Democracia Cristiana ve 1950 ve 1960'larda APRA sağa kaydığında Movimiento Social Progresisto tarafından belirli değişikliklere uğratılmıştı. Proje devlet kontrolleri, planlama işlevleri, tarım reformu ve iç pazarın genişletilmesini amaçlayan sanayileşme, ve «kitlelerin katılımını» içeriyordu. Seneler içinde bu projede meydana gelen en belli başlı değişiklik, altmışlarda popülist ittifakın liderliğinin bizzat halk tabanının sürüklemesiyle değil de teknokratça yürütülmesiydi (Cotler, 1971 : 114-115). En son, ve orta tabakaca, diğer bir deyimle yeni küçük burjuvazice gönülden desteklenen ikinci proje daha önce bahsedilen projeler arasında birşeydi. Devletin güçlendirilmesini amaçlıyor, ama bunu yabancı sermayeyi denetlemek veya sosyal eşitsizliklerden bahsetmek için değil, sanayinin ve yerel kentsel-sanayi burjuvazisinin büyümesini teşvik için istiyordu. El Comercio, AP'nin sağ kanadı, serpilen sanayiciler ve yeni küçük burjuvazinin daha tutucu kesimleri tarafından desteklenen proje, halkın siyasete katılımını en «emniyetli» düzeyde sınırlamayı amaçlıyordu. 1968 ortalarına doğru APRA'nın da projeye desteği sağlandı. Bu üç projenin her birinin Belaunde'nin 1963-1968 rejiminde ayrı bir yeri vardı. Tarım-ihracatçılarının projesi ulusun yasama gücü merkezine hakimdi. Son iki proje Belaunde'nin AP'sinde tutunmaya çalıştılar ve kabinenin komisyonlarını çeşitli dönemlerde, farklı oranlarda etkileri altına aldılar. Lizarzaburu 1960'larda AP içinde liderlik için çekişen üç grup olduğunu belirtiyor: «Radikaller», «Merkezciler» ve sağ kanat «Carl'cılar».[24] 1963'ten 1968'e kadar olan süre içinde sırasıyla önce Radikaller, sonra Merkezciler, sonra tekrar Radikaller ve en son olarak da Carl'cılar hükümetin yetkili organlarını ele geçir-

24. Bu grubun böyle adlandırılmasının nedeni, birkaç liderin isminin Carlos olmasıdır.

diler. Radikaller popülist projeyi, Carl'cılar ise herşeyden önce sanayinin gelişmesini destekleyen ara model olarak tanımladığım projeyi benimsediler. Belaunde rejimi Radikallerin «yüz günü» sırasında işe başladı, ancak yetkileri millet meclisindeki geleneksel oligarşinin uzantılarınca kısıtlanmıştı. Rejim, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Manuel Ulloa'nın liderliğini yaptığı Carl'cıların yüzyirmi günü ile sona erdi. Ulloa'nın, daha önce gördüğümüz gibi, Peru'nun 1967'de girmiş olduğu ekonomik krizle mücadele ve politik güçler arasındaki arapsaçına dönmüş ilişkileri çözme çabaları bir politik skandal ve ordu tanklarının Plaza de Armas'ta bulunuşu nedeniyle engellenmişti.

Benim fikrime göre, ekim 1968'de devlet mekanizmasını ele geçirip, İnka Planı'nı kabul ettirmeye çalışan reformist askeri liderlerin yaptıkları aslında küçükburjuva «Radikallerin» popülist kalkınma planı İnka Planı'nı yeniden gündeme getirip yürürlüğe koymaktı.[25] Tavırlarını geleneksel oligarşiyle uzlaşmazlıkları bulunan Kentsel-sanayi burjuvazisinin buyruklarından kaynaklanan bir tavır olarak nitelemeden ziyade bu projeler ve güçler dengesinin belirlediği ortam içerisinde değerlendirmek gerekir.

Peki, sonunda Velasco iktidarı döneminde sanayi burjuvazisinin işlerinin o kadar iyi gitmesini nasıl açıklamalı. Eğer burjuvazinin bu kesimi 1968 darbesini planlamadıysa ve hükümeti kontrolü altında tutmuyorsa, öyleyse devlet gücü neden onların sınıfsal çıkarlarını gözetti? Bence seçeneksizlik devleti böyle bir politika izlemeye mecbur etti. Peru'da kapitalizm ve kapitalist sosyal ilişkiler 1960'larda zaten iyice yerine oturmuştu. Tarımsal-ticari oligarşinin safdışı bırakılması da kentsel sanayi burjuvazisi için yolu aşmış oldu. Başka hiçbir sosyal güç veya ittifak 1968 - 1975 döneminde kentsel - sanayi gücüyle gerçek yarışmaya giremezdi.

Peru'da Kapitalizm

1968 Velasco darbesine gelindiğinde Peru içinde kapitalist üretim biçiminin hakimiyeti tartışılmazdı. Kapitalizm yaygın yarı-feodal üretim biçimleri, kooperatif çiftlikler ve küçük çaplı imalatın bulunduğu ortamın sosyo-ekonomik ve politik dokusunu şekillendirmeyi başardı.[26]

---

25. Peru'lu bazı üst rütbeli subayların, kendilerine has bir halkçı politikalarının olmasının nedeni —Latin Amerika'da böyle bir eğilime pek sık rastlanmıyor— bu makalenin konusu dışında. Victor Villanueva ve başkaları, Yüksek Askeri Eğitim Merkezi'ndeki derslerin, ideolojilerinin şekillenmesinde önemli bir faktör olduğuna işaret ediyorlar.

26. Castelss (1973 : 178), Peru'nun, birbiri ardına sömürgecilik ve emperyalizmin etkisi altına girmiş olmasının bir sonucu olarak, birkaç üretim biçimi

Kapitalist sosyal ilişkiler —ilk olarak emperyalizm tarafından ülkeye sokulmuştu— yaygın ve hakimdi: ücretli emeğin kâr için işletilmesi, işçiliğin hiyerarşik yönetimsel kontrolü, el ve kafa işçiliğinin klasik tasnifi, evrensel pazar değişimi ve paranın yaygın dolaşımı.[27] Ekonomik kalkınma/geri kalmışlık, tarım ürünleri ve maden cevheri ihracatı ve giderek artan oranda yerel imalat sanayii kârlarıyla mahmuzlanıyordu. Peru'nun sınıfsal mücadele ortamı- özellikle Lima'da, tarım emekçileri, göreli olarak küçük fakat serpilen kentsel-işçi sınıfı, marjinal proletarya-altı kesim, «geleneksel» küçük burjuvazi ve tarihsel evrimini geçiren bir hakim sınıftan oluşuyordu.

Velasco'nun reform kuvvetleri devletin organlarının kontrolünü ellerine geçirdiklerinde, bir sistem olarak kapitalizmin mantığı şüphe götürmez bir biçimde Peru'nun sosyal ilişkiler bünyesine işlemiş durumdaydı. Burjuvazi geçiş ve çelişkiler dönemini yaşıyordu ancak ne kapitalizmin kendisine ne de hakim sınıfa yönelik bir tehdit yoktu. Tersi sanılmasına rağmen Velasco rejimi ve reform projesi hiçbir ciddi muhalefetle karşılaşmadı; hatta büyük toprak sahiplerinin arazilerini ve birçok firmayı kamulaştırdıkları zaman bile.

Velasco rejimi sanayinin gelişmesi ve etkinliğinin artırılması üzerinde önemle durdu ve liberal sınıf uzlaşmacılığı ve «ulusal kalkınma» temelini oturtmak için zenginlik ve gücün daha hakça ve toplumsal dağılımını gerçekleştirmek için uğraştı. Hükümet planları 1930'larda APRA ve 1960'larda etkin küçük burjuva reformistleri tarafından benimsenen reformist - kapitalist kalkınma projesinde belirtilen amaçlar doğrultusundaydı. Velasco ve ortaklarının İnka Planı olarak geliştirdikleri popülist şemaları, düşündükleri kapitalist birikim ve sınıfsal tasnif mantığıyla oluşturulmuştu. Bu mantık da burjuva hakimiyeti ve burjuvazinin sınıfsal çıkarlarının devletçe kollanmasını gerektiriyordu.

Çelişkideki Güçler

Başlatılan sosyal reform sürecinde, kentsel-sanayi hakimiyetine yönelik iki tehditin bulunduğu ileri sürülebilir. Bunlardan birisi, subaylar, bürokratlar ve sivil teknisyenlerin bir yolunu bulup birleşerek bir sosyal güç meydana getirmeleri ve daha geniş ittifaklar kurup, bütün büyük teşebbüsleri devletleştirip bir tür devlet kapitalizmi oluşturmalarıydı. Bu, üretim ilişkilerini radikal bir değişime

---

ve elemanlarının birarada bulunması ve içiçe geçmişliğinin, belki de bütün Latin Amerika'da rastlanabilecek en iyi örneği olduğunu ileri sürüyor. Kapitalist biçimin hakimiyeti hakkında bak. Montoya Rojas (1970).

27. Bunların teorik açıklaması için bak. Bettelheim (1973).

uğratmazken eninde sonunda «devlet burjuvazisi» hakimiyetine dönüşebilirdi. Özel sermaye belli küçük ve orta-boy işletmelerle sınırlı kalmak üzere tali bir öneme sahip olurdu. Bununla birlikte, bu hiçbir zaman ciddi bir olasılık olmadı, ve bir devlet kapitalizmi eğilimi veya devlet burjuvazisi hiç ortaya çıkmadı.

Aslında İnka Planı'nın sınırlarını çizenlerin üretim araçlarını tamamen kamulaştırmaya hiç niyetleri yoktu. Bir yandan tarım reformunu, sanayide işçilerin işletme yönetimine katılımını ve ekonomiye daha sıkı devlet kontrolleri gibi politikaları geliştirmeye çalışırken, yabancı ve yerel özel teşebbüsü ülkenin modernleşmesi ve sanayileşmesinin anahtarı olarak görüyorlardı. Velasco hükümeti sosyal reformlara rağmen, yine de sanayicilerin desteğini bekliyordu. Hükümet, Uluslararası Petrolcülük Şirketi'nin millileştirilmesini «istisnai» bir işlem olarak sunuyor, ve politikalarının özellikle imalat sanayiindeki dış kaynaklı yatırımları hayal kırıklığına uğratmayacağını umuyordu.

Uluslararası sermayenin ve Peru burjuvazisinin, reform projesini ve genel olarak değişkenlerini yönlendirme güçlerini ortaya koyan, özel yatırımların duraklaması da aynı zamanda başladı. Dış kaynaklı yatırımın en yoğun olduğu madencilik sektöründeki durgunluk 1973'e kadar sürdü. Sonrasında bile tüm artışlar bir tek proje özelinde, Cuajone projesinde oldu. Velasco yıllarında, sanayide bir avuç şirket mevcuttu ve sanayi kanununun geçişinden sonra, varolan şirketlerin yeni yatırımlarının düzeyi iyice düştü. Özel yatırımcılar, inatlarındaki kararlılığı sürdürmelerine rağmen, Velasco taraftarları reformlarını terketmediler, ancak Morales rejimi sonradan çoğunu geri çekti. «Özel» sektör küçüldükçe, ekonominin «kamu» sektörü genişledi. Hükümet hatta, sosyal mülkiyete öncelik tanıyan tasarıları için süreci radikalleştirmeyi bile denedi. Yine de özel teşebbüsü saf dışı etmeye yönelik herhangi bir plan hiç olmadı. Tersine Velasco rejiminin mali politikaları reformizm ve kötü planlamanın eseriydi. Bir yandan değişim sürecini devam ettirebilmek veya derinleştirebilmek için devlete gerekli kaynakları sağlamakta başarısızlığa uğradılar, diğer yandan da devlet borçlarının giderek artması uluslararası bankacılık sermayesine daha fazla bağımlılığı garanti altına alıyordu.

Özel şirketlerin millileştirilmesi devlet gelirlerine sağlam bir temel yaratmadı. Hakkını alamamış Uluslararası Petrolcülük Şirketi de dahil olmak üzere, etkilenmiş olan her firmaya tazminatları ödenmekteydi. Dahası devlet ne en karlı şirketlere, ne de sanayinin en dinamik kollarında yerleşmiş firmalara el koymuştu. Balıkçılık sanayiinde ise, özellikle, ekolojik faktörlere bağlı olarak sürekli kriz ve borçla boğuşmakta olan şirketleri millileştirdi.

Hükümet gelirlerini artırmaya yarayabilecek bir kaynak, zenginlik ve kâra yeni vergiler koymaktı, ancak hükümet zenginleri ve şirketleri kollayan gerici vergi sistemine hiç dokunmadı, ve yükün

çoğunu orta tabakaya yükledi (Fitzgerald, 1976 : 43-5). Velasco yıllarında ulusal gelirdeki şirket kârlarının payının artmasına rağmen gerçekte bu kârlar üzerindeki vergi oranları düştü. Çünkü, özel şirketlere daha büyük yatırımları teşvik umuduyla ayrıcalık tanınıyordu.

Yukarıdaki faktörlere, silahlanmaya harcanan yüklü meblağlar ve yiyecek pazarı **Empresa Publica de Servicios Agropecuarios*** gibi devlet teşekküllerindeki «herkesce bilinen» yolsuzluklar da eklenince, ulusal borç hayret verici boyutlara ulaştı. Ağır dış borçlanmayı artan iç borçlanma izledi. İç borçlanmanın gayri safi milli hasıladaki oranları 1969-1971 yılları arasında % 1.3'ten % 8'e yükselirken, bu arada net dış borç miktarı 1972'de % 1.8 iken, 1974'te % 6 oldu ve ondan sonra da büyümeye devam etti (bak. Fitzgerald, 1976 : 54-55). 1977 sonlarında dış borç yaklaşık 5 milyar dolar olarak hesaplanıyordu. Daha sert ve «ortodoks» politika izleyen bir ekonomi için IMF'ce yapılan baskılara hükümet politikalarını belirleyenlerin direnebilmeleri artık olanaksızdı. Peru, «IMF'in Vietnam'ı» oldu.[28]

Güçlü, millileştirilmiş teşekküller etrafında toplanmış bir «devlet burjuvazisi» böylece hiç gelişemedi. Devlet sermayesi «büyüdü» ama ağırlığı ,bağlı bir sosyal güç veya bir ittifakça hiçbir zaman temsil edilmedi. Yabancı sermaye daha aşındırıcı politikalara sarıldı, yerel burjuvazi ise yatırımlarını saklı tutarak, büyük ölçüde SI, ADEX ve CONACO gibi örgütler kanalıyla, siyasi partilerin yokluğunda, ideolojik birliğe sahip, politik olarak hazır ve birleşik bir güç haline geldi.

Subaylar ve küçük burjuva teknokratların belirgin insiyatiflerinin bulunduğu reformlar döneminde bile yabancı sermaye ve burjuvazi birçok temel çıkarlarını gözeten bir sosyal yeniden-üretim sürecini sağlama almışlardı .Kamulaştırılan toprak ve teşebbüslerin sahiplerinin tazminat almasını garantilediler, sanayi toplumlarının haklarının sabote edilmesini sağladılar, tarım reformunun temposunu düşürdüler ve ticari alanda işçi toplumlarının oluşturulmasını öngören kent reformu tehditini önlediler. 1975'te Morales Velasco'dan başkanlığı devraldığında sermaye, başarıya ulaşan birçok reformu ters-yüz edecek güçteydi.

Bütün bunlar pek tabii ki köylülüğe ve çalışan sınıfa bir saldırı niteliğini de taşıyordu. Kentsel - sanayi burjuvasine yönelebilecek ikinci tehdit kesinlikle —sosyal reform sürecinde ihtiraslarının uyanmasıyla— bir sosyal güç teşkil edecek şekilde örgütlenmeleri,

---

* **Empresa Publica de Servicios Agropecuarios** : Kamu Tarım ve Hayvancılık Hizmetleri İşletmesi. (Ç.N.)

28. Bak. Andean Report, (aralık 1977 : 222); slogan Paris'te çıkan Le Monde'dan alınmıştır.

yeterli bir politik liderlik altında devleti ellerine geçirmeleriydi. O zaman burjuvazinin sınıfsal imtiyazlarını ve kapitalizmde varolan tüm sosyal ilişkileri saf dışı bırakacak bir sosyalist dönüşüm süreci arkasından gelebilirdi. Bununla birlikte 1970 başlarında bu da gerçekçi bir olasılık sayılmazdı. Sosyalist güçler o günlere oranla daha güçlüler şimdi, ancak hala devleti ellerine geçirebilecek durumda değiller. Kapitalizm içindeki bahsettiğimiz değişim süreci çalışan sınıf ve köylülüğün büyük kısmı üzerindeki sömürü ve yoksullaştırmanın sürekliliğini sağladı. Yürütülen projeler, tarım reformu ve sanayi toplumları kanunu başlıkları altında bile çalışma alanında denetimi ve halkın gerçek gelirlerindeki artışın sürekliliğini sağlayamadı. Bununla birlikte, 1968'den sonra daha iyi örgütlendiler ve daha militanlaştılar.

Hem devlet organlarından bağımsız örgütlerde (sol partiler, köylü örgütü **Confederacion Campesina de Peru,*** öğretmenler sendikası ve işçi sendikaları) hem de hükümetçe sosyal tabanı seferber etmek amacıyla kurulmuş örgütlerde (**Confederacion Nacional de Comunidades Industriales,**** köylü örgütü **Confederacion Nacional Agraria*****) sürekli bir radikalleşme söz konusuydu. Velasco rejimi sırasında genel bir kargaşa hakimdi, grevler, toprak işgalleri pek sık rastlanan olaylardı, ve bu arada, temmuz 1977 genel grevi, Peru halkının mücadelesinde önemli bir kilometre taşını oluşturdu.

Liberal sınıf uzlaşmacılığı ve «ulusal kalkınma»'yı amaç edinen Velasco reform projesi böylece sosyal sınıf güçlerini keskin bir kutuplaşmaya itti. Şili'deki solcu hükümetin 1973'te devrilmesiyle çelişkiler derinleşti ve tüm dünyayı kaplayan ekonomik durgunluğun etkileri 1974'te hissedilmeye başlandı. 1975'e gelindiğinde, Pasara'ya göre (1976 : 16) reform projesi sınıfsal uzlaşmayı sağlayamadan son kartlarını oynuyordu: «giderek bozulan ekonomik ortamda ne burjuvaziye, ne de halka faydası dokundu.» Ordunun kendi içinde, ülkedeki güçlerin artan kutuplaşmasının açık ifadeleri mevcuttu ve Velasco, Jorge Fernandez Maldonado ve Leonidas Rodriguez Figueroa gibi generallerin sürüklediği radikal-popülist eğilimin etkisi giderek zayıflıyordu. 1975 darbesi Velasco yönetimine son verdi ve tutucu hava ve deniz kuvvetlerinin katılımını artırdı.

Ciddi ekonomik problemler ve artan sınıf mücadelesi koşullarında hükümet sağa kaydı. Bir halk devrimi mücadelesi fikrini halkçı subayların bile benimsemesi olanaksızdı ve sol henüz devleti ele geçirecek güce sahip değildi. Velasco gitmiş, proje geri tepmişti ve sanayice sağdan yapılan saldırılar artık dev dalgalar halinde geliyordu. Popülist subayların ayıklanması 1975 sonlarında başladı ve

---

* **Confederacion Campesina de Peru** : Peru Köylü Konfederasyonu (Ç.N.)

** **Confederacion Nacional de Camunidades Industriales** : Ulusal Sanayi Toplumları Konfederasyonu (Ç.N.)

*** **Confederacion Nacional Agraria** : Ulusal Tarım Konfederasyonu (Ç.N.)

1976 ortalarında temizlik sona ermişti. Ekonomik politikadaki reaksiyoner uyarlamalar Mart 1976'da ortaya çıktı ve o gün bu gündür de IMF'nin dikkatli gözetimi altında sürüyor. Bu önlemler, işçileri, köylüleri ve kentsel kitleleri açlık, hastalık ve artan çocuk ölümlerinin içine itti. Bugün Peru'da burjuva çıkarları en şaşaalı saltanatını sürüyor, ama 1968'de hayal edebileceklerinden daha güçlü sosyalist güçlerle karşı karşıyalar.

SONSÖZ

Velasco hükümetinin hakim sınıf tarafından kullanılan bir kukla veya bir alet olduğu varsayımından yola çıkarak 1968 sonrası Peru'da kentsel-sanayi burjuvazisi hakimiyetini anlamaya çalışmak yanlış sonuçlara götürür. Kentsel-sanayi burjuvazisini, 1968 darbesinin sahnelenmesine bağlayan herhangi bir kanıt olmadığı gibi, Velasco rejimi yıllarında burjuvazinin, günlük politikaların belirlenmesindeki rolü çok kısıtlıydı. Peru'da, 1968 sonrasında kapitalizmin yeniden-üretimi ve kentsel-sanayi sınıfının gücünün teslim edilmesi, hükümetin yönlendirilmiş olduğu iddialarına değil, çokuluslu sermayenin gücüne ve yerel burjuvazinin sosyal güçler arasındaki çok yönlü mücadelenin galibi olduğu gerçeğine dayandırılabilir. Devlet ve devlet politikaları kompleks ifadeler olarak anlaşılmalıdır, yoksa burjuvazinin oyuncakları olarak değil. Bununla beraber Peru'da sınıf mücadelesi geliştikçe halk güçlerinin ve çalışan sınıfın ilerdeki yıllarda devlete muhalefet edebilecek büyüyen kapasiteleri, emperyalizm ve kentsel-sanayi burjuvazisine güçlerini denemek için emsalsiz fırsatlar sunacaktır.

Türkçesi : *Süha ŞERBETÇİOĞLU*

KAYNAKÇA

Anaya Franco, Eduardo
1974 **İmperialismo, industrializacion y transferencia de tecnologia en el Peru,** Lima : Horizonte

Banco Central de Reserva del Peru
1968 **Cuentas nacionales,** 1950-1967, Lima
1975 **Memoria** 1975, Lima
1976 **Cuentas nacionales,** 1968-1974, Lima
1977 **Boletin** (January), Lima

Bettelheim, Charles
1973 "State Property and Socialism," **Economy and Society,** II (4), 395-420

Bollinger, William
1980 "Peru Today: The Roots of Labor Militancy,"**NACLA Report on the Americas. XIV**
(November-December)

Bourricaud, Francois
1969 "Notas acerca de la oligarquia peruana" and "La clase dirigente peruana ::Oligarcas e industriales," p. 13-44 and 119-135 in J. Matos (ed.), **La oligarquia en el Peru,** Buenos Aires: Amorrortu

Caballero, José Maria
1976 "Notas sobre cuentas nacionales en el Peru," mimeographed. Universidad Catolica

Castells, Manuel
1973 "Comentario: la teoria marxista de las clases sociales y la lucha de clases en Ameérica Latina," pp. 159-190 in Benitez Zenteno (ed) **Las clases en América Latina,** Maxico City: Siglo XXI

Cotler, Julio
1971 "Crisis politica y populismo militar," pp. 87-174 in Fernando Fuenzalida Vollmar et al., **Peru hoy,** Mexico City: Siglo XXI
1975 "The New Mode of Political Domination in Peru," pp. 47-78 in Abraham F. Lowenthal (ed.) **The Peruvian Experiment: Cantinuity and Change under Military Rule,** Princeton: Princeton University Press

Dore, Elizabeth and John Weeks
1976 "The Intensification of the Assault against the Working Class in 'Revolutionary' Peru," **Latin American Perspectives,** III (Spring). 55-83
1977 "Class Alliances and Class Struggle in Peru," **Latin American Perspectives,** IV (Summer), 4-17

Espinoza, Humberto and Jorge Osorio
1972 **El poder economico en la industria,** Lima: Universidad Nacional Federico Villareal

Ferner, Anthony
1977 "La evalucion de la burguesia industrial en el Peru: interesses y facciones," translated by Carlos Indacochea, mimeographed, Universidad Catolica

Fitzgerald, E. V. K.
1975 "Some Aspects of Industrialization in Peru, 1965-75," unpublished manuscript. Cambridge University
1976 **The State and Economic Development: Peru since 1968,** Cambridge: Cambridge Üniversity Press

Garcia de Romana, Alberto
1975 "Comportamiento gremial y politico de los empresarios industriales, 1968-73," mimeographed. Üniversidad Catolica
Lizarzaburu, Pedro
1976 "La caida del régimen belundista: un análisis politico o la tragicomedia de los hombres de la renovacion," mimeographed. Üniversidad Catolica
Malpica, Carlos
1968 **Los duenos del Peru**, Lima: Ensayos Sociales
Ministerio de Industrias y Turismo
1963-1975 **Estadistica industrial** (various issues), Lima
1976 **Indices del sector manufacturero**, Lima
Ministerio de Trabajo
1973 **Las huelgas en el Peru**, Lima
Montoya Rojas, Rodrigo
1970 **A Proposito del carácter predominantemente capitalista de la economia peruana actual**, Lima: Teoria y Realidad
Pásara, Luis
1976 "El Viraje: por que, como y cuánto," **Marka** (May 6), 15-18
Pease, Henry
1977 **El ocaso del poder oligárquico: lucha politica en la escena ofical 1968-1975**, Lima: DESCO
Portocarrero, Gonzalo
1977 "Relaciones economicas internacionales y acumulacion de capital," mimeographed, Üniversidad Catolica
Poulantzas, Nicos
1973 **Political Power and Social Classes**, London: New Left Books
1975 **Classes in Contemporary Capitalism**, London: New Left Books
1977 **State, Power, Socialism**, London: New Left Books
Quijano, Anibal
1977 "Las nuevas condiciones de la lucha de clases en el Peru," **Sociedad y Politica** (7), 2-15
Saberbein, Gustavo
1973 "Industrie et sous-développement au Perou," unpublished Ph. D. dissertation, Üniversity of Grenoble
S(N)I (Sociedad [Nacional] de Industrias)
1971 **75 Anos de Lucha** (May), Lima
Wils, Fritz
1975 **Industrialists, Industrialization, and the Nation-State in Peru**, The Hague: Institute of Social Studies

Peru, Geçiş Sürecinde Kapitalist Demokrasi*

James Petras
Morris Morley
A. Eugene Havens

Belaunde hükümeti, 1980 seçiminde, oyların yüzde 43'ünü alarak iktidara gelince yabancı sermaye akışına, temel ihtiyaç maddeleri ihracının teşvikine ve kamu teşebbüslerine son verilmesine dayanan ortodoks bir kalkınma stratejisi benimseyerek sınırsız bir «serbest piyasa ekonomisi» uygulamaya başladı. Yeni yönetimiyle birlikte, Belaunde'nin daha önceki (1964-68) iktidarı sırasındaki halkçı kimliği yok oldu; Peru'da tarım reformu, gelir dağılımı ya da ulusal sanayileşme konuları artık tartışılmıyor. Ama Peru yine de Friedmancı, «bırakınız yapsınlarcı» ekonomilerin, parlamentoları fesheden askeri darbelerle yerleştirildiği Güney Koni (Southern Cone) diktatörlüklerinin aksine, neo-liberal tasarruf politikaları ile parlamenter rejimi birleştirmede başarılı oldu. Bu kuraldışılık, ülkeyi son 12 yıl boyunca (1968-80) yönetmiş olan milliyetçi-devletçi rejimleri etkileyen derin ekonomik bunalımdan kaynaklanıyor.

Aslında, yerli sanayii ilk kez Velasco hükümeti (1968-75) uyarmaya çalışmıştı. Bu amaçla uygulanan yüklü program, tarım reformu, 175 büyük banka ve firmanın millileştirilmesini ve kamu teşeb-

---

(*) **New Left Review**, Sayı 142, 1983. Bu yazı kaleme alınırken Peru'daki birçok arkadaş ve meslektaşlarla yapılan tartışmalardan çok yararlanıldı. Bunlar arasında Anibal Quijano, Rodrigo Montoya, Orlando Plaza, Otto Flores, Helan Jaworski, José Matos Mar, Ricardo Letts, Carlos Urrutia, Victor Villanueva, Edmundo Murragara, Alberto Grana, Jaime Giannella, Hugo Blanco, Armando Pillado, Baltazar Caravedo, Carlos Tepia, Janier Diez Caneco, Guillermo Rochabrun, Jonathan Cavanagh, Fernando Sanchez, Alfonso Barrantes, CEDAL ve DESCO'da çalışan araştırmacılar **taller de conjuntura, taller de autogestion**'daki arkdaşlar, Alberto Pontoni, elektrik, enerji ve su işleri sendikası liderleri, Ricardo Napuri, Andrés Luna Vargas ve diğerlerini anabiliriz. Ancak bu yazıdaki özetleme ve yorumlardan dolayı yalnızca biz sorumluyuz.

büslerinin teşvikini içeriyordu. Peru kapitalizmini modernleştirmeye yönelik bu cesur çabaların Achilles topuğu, girişimin yukarıdan aşağıya gerçekleşmesi oldu. Ordu komuta ederken, girişimden kazançlı çıkması düşünülenler —işçi ve köylüler— bu politikanın nesneleri olmuştu. Önemli bir sorun da kalkınma programının büyük oranda yabancı sermayeye bağımlı olması ve bunun da kısa sürede muazzam borçlar doğurmasıydı. Rejimin amaçladığı hedeflere ulaşmasını sağlayacak yatırımlar ya gerçekleşemedi (petrol bulunamadı, hamsi ihracatı kesildi) ya da yetersiz kaldı (madenlerin dışsatım fiyatları düştü) ya da kötü yönetildiler (kamu sektörü teşebbüsleri). Velasco politikasının faturasını, reformist kurumları dağıtarak devlete öncü konumunu yeniden iade etme görevine soyunan General Morales Bermudez tarafından devrilerek ödedi.

Bermudez hükümeti, milliyetçi-reformist ve neo-liberal (serbest piyasa) stratejileri arasında bir geçiş rejimi olarak temkinli adımlar attı. İktidara geldiği 1975 yılında, ülkedeki siyasi hava, gerek ordu gerekse kitleler içinde, hür teşebbüs kapitalizminin hemen ve yoğun şekilde uygulanması için pek elverişli değildi. Bermudz ilk yılında, Velasco'nun başlattığı devrimi sürdürdükleri havasını benimsetebildi. Bu ikinci aşamada belirli aşırılıklar törpülenecek, ama ana hedefler değişmeyecekti. Bermudez bir yandan askeri devrimci doktrinini ilan etmiş öte yandan ise Velasco yanlısı sivil ve askeri kadroları tasfiyeye başlamıştı. Devlet kadrolarının yeniden oluşturulması böylece Bermudez'e 1976 politika değişikliği imkanını tanıdı; kamu harcamalarının büyük oranda azaltılması ve yaşam standartlarının gerilemesiyle sonuçlanacak IMF reçeteleri yürürlüğe konmuştu. Bu tedbirler Bermudez'e bankaların desteğini sağladı. Ama halkın tepkisi artmış, militarizmi ve devletçiliği, baskı ve giderek kötüleşen ekonomik koşullar ile artık özdeşleyen çeşitli toplumsal kesimler desteklerini tümüyle çekmişti. 1977'ye gelindiğinde halk kesimleri artık katılımı reddeden hükümete ve artan baskılara kayıtsız kalmak istemiyordu. Ard arda düzenlenen üç başarılı genel grev askerlere, ya Moralez Bermudez'in politikasının değişmesi ya da iktidarın sivillere devredilmesi gerektiğini gösteriyordu. Perulu generallerin en büyük kaygısı, herzaman için askeri aygıtın bütünlüğünün korunması olmuştu. Brezilya, Arjantin ve Şili'de yaşanan toplu katliamları ya da kayıplar olayını önlemiş olan Perulu generaller kısa sürede iktidardan çekilmeleri halinde ülkedeki güçlü konumlarının sarsılmayacağını hissediyorlardı. Bu arada ordu içinde özellikle Velasco'cular ve daha muhafazakar kesimler arasında, siyasi-ekonomik politikalar konusunda derin anlaşmazlıklar başgöstermişti. Bu ortam, 1977'de Morales Bermudez'in parlamenter yönetime dönülmesi için adımlar atılacağını açıklamasıyla noktalandı.

Bermudez döneminin son aşamasında bazı önemli devlet teşebbüsleri özel sektöre tahsis edildi. Siyasi faaliyetler için yeni kanal-

lar açıldı; mülkiyet çıkarlarını temsil eden muhafazakar partiler, kitle destekli sol eğilimli hareketler karşısında destekleniyordu. Rejimin son aylarında, Başkanlık seçimlerinin hemen öncesinde kamu sektörü hızlı bir çöküş yaşıyordu. Kollektif tarımsal örgütlenmeler dağılıyor, gıda maddeleri üretimi nüfus artışının çok gerilerinde seyrediyor, yabancı mali kuruluşlar kalkınma takviminde tek söz sahipleri haline geliyordu. Belaunde'nin 'demokratik' seçim politikalarıyla neo-liberal ekonomiyi birleştirerek anti-militarist ve anti-devletçi bir muhalefet dalgası oluşturabilmesi böyle bir organik bunalım ortamında mümkün olmuştu. Solun dağınıklığının da yardımıyla, Belaunde koalisyonu, toplumun hemen her kesimini, işçi ve sanayicileri, köylü ve toprak sahiplerini, bankerleri ve gecekonducuları cezbedebildi. Seçim programı toplumun her kesimine vaadlerde bulunuyordu: kitlelere, bir milyon yeni işalanı açılacağı, sendikalar üzerindeki askeri baskıya son verileceği ve yaşam standartlarının yükseltileceği; mülk sahiplerine, ekonominin özelleştirileceği ve hür teşebbüsün yürekten destekleneceği vaadleri. Bu vaadler bolluğu Belaunde'nin iktidar eşiğini atlamasına yardımcı oldu ama eşik aşılır aşılmaz koalisyonu uzlaşmaz toplumsal parçacıklarına ayrışmaya başladı.

Belaunde'nin (Başbakan ve Maliye Bakanı) Banuel Ulloa, (Maden ve Enerji Bakanı) Pedro Pablo Kuczynski ve (Merkez Bankası Müdürü) Richard Webb liderliğindeki ekonomi ekibi hür teşebbüsün sadık teşvikçileri, kamu teşebbüsünün azimkar muhalifleri ve çokuluslu şirketlerin coşkulu destekçileriydi. Ancak Belaunde'yi iktidara getiren politik demokrasi ile toplumun küçük bir kesimini kayıran ekonomik politika arasında temel bir çelişki belirmişti. Rejim ekonominin liberalleşmesi için ilk adımlarını atarken, sol muhalefet bir yana, Kongre'de kendi halkçı kanadının bile muhalefetini hazmedemez olmuştu. Belaunde'nin partisi iktidarında henüz altı ayını doldurmadan önemli oy kaybına uğradı, belediye seçimlerinde oy tabanı yüzde 43'ten yüzde 33'e düştü. Kongre'deki halkçı muhalefet ve belediye yönetimlerindeki partililer arasındaki hoşnutsuzluk karşısında Belaunde bir 'kuramsal darbe' gerçekleştirdi ve parti çoğunluğunu kullanarak yürütme organını olağanüstü yetkilerle donattı, ülkeyi askeri diktatörlükler benzeri bir uygulamayla, kararnamelerle yönetmeye başladı. Seçim kampanyasını ademi merkeziyetçilik, bölgesel kalkınma ve belediyelere özerklik vaadlerine dayandırmış olan Belaunde artık belediye yönetimlerinin kaynaklarını kurutan, bağımsızlıklarını önleyen kanunlar çıkartıyordu. Ama yine de Belaunde ve ekibinin önündeki hayati sorun ekonomiyi yeni bir birikim modeli sağlamak üzere yeniden biçimlendirecek güce sahip olma sorunuydu.

Ekonominin Yeniden Biçimlendirilmesi: Devletçi Modelin Terkedilişi

Belaunde rejimi ilk yılında, önceki 12 yılın yapısal değişimini tersine işletmeye başladı. Yeni politikanın içerdiği hedefler şöyleydi: 1) Ekonomik büyümenin belirli hammaddelerin, özellikle maden ve petrolün ihracına dayandırılması ve madencilik alanında yatırım kısıtlamalarının kaldırılması, 2) Kamu sektörünün özelleştirilmesi gıda ve sanayi maddeleri ihracında devlet yardımının kaldırılması 3) Gümrük duvarlarının kaldırılarak sanayi ithaline ve büyük ölçekli yabancı sermayeye kapıların açılması ve kârların ülke dışına çıkartılmasının üzerindeki engellerin kaldırılması 4) Yoğun altyapı yatırımları amacıyla yabancı bankalardan uzun vadeli, yüksek krediler sağlanması 5) Tarımsal üretimin ve ticari işletmelerin; kollektif teşebbüslerin özelleştirilmesi, tarımın teşviki ve Amazon bölgesinin çokuluslu yabancı sermayeye açılması yollarıyla artırılması.

Belaunde'nin kalkınma stratejinin önemli bir özelliği ulusal sinai kalkınmayı küçümsemesi oldu. 1981 haziranında Paris'te 80'in üzerinde uluslararası mali kuruluş temsilcisinin katıldığı önemli bir toplantıda hükümet planlamacıları madencilik ve petrol alanı için 2 milyar dolar, ama sanayi için yalnızca 54 milyon dolar kredi içeren bir acil proje sundu. Açıktı ki, ne uluslararası mali sermaye ne de serbest piyasa uzmanları Peru'yu emek yoğun sanayi ürünleri ihracına dayanan bir «yeni uluslararası işbölümü»ne uydurma meraklısıydılar. Tam tersinde Peru ekonomisinin hammadde üretimi ve ihracına dayalı geleneksel, uluslararası işbölümüne yeniden girmesini istiyorlardı—bir yandan da serbest ticaret bölgelerinin oluşturulması ve belirli sanayi ihraç kanallarının sınırlı teşvikine de itiraz etmiyorlardı.

Belaunde sanayicilerin taleplerini kabul ederek, devlet denetimini kısmen kaldıran ve işçi haklarını kısıtlayan kanunu yapma sözü verdi vermesine ama, ulusal sermayeyi uluslararası rekabetten korumak ve gerçek ücretleri düşük tutmak için zorunlu görülen bazı tedbirlere de el attı ve koruyucu gümrük duvarlarını, ihracat vergi iade oranlarını ve gıda yardımlarını düşürdü. 1980 eylülünde, ithalat yasakları kaldırılınca ve 1634 ithal kaleminde (toplamın yaklaşık beşte biri) gümrük duvarları yüzde 160'tan yüzde 60'a düşürülünce, sanayi burjuvazisi Belaunde'ye tepkisini Kongrede saldırarak ve gazetelerde bir ilan kampanyası başlatarak gösterdi. Çünkü «serbest piyasa»ya dönüşten anladıkları devlet sektörünün daha seçmeci olarak daraltılmasıydı, devletin sanayii finanse etmesiyle, çalışan sınıflara refah yardımı arasında bir tercih kullanmasını istiyordu. Bu tepkiler hükümeti gümrük duvarlarının düşürülmesi ve sanayi ithalatında düşük fiyatlar şeklindeki destek ödeme-

leri konularında düzenlemelere zorladı. Yine de 1980 - 81 arasında sınai üretim ancak sınırlı bir büyüme gösterebildi.

Hükümetin sanayiye yardımı azaltması, sanayicileri etkilemedi. Bazı sanayiciler kârlarını, ücretlere ve çalışma koşullarına yüklenerek artırdılar. Neredeyse tüm fabrikalarda yeni bir uygulama başladı: «Geçici işçi». İşçiler altı aylığına işe alınıyor ve böylece yan ödemeler ve aile yardımları ödenmiyordu. Bugün Liman işçilerinin yüzde 25'ten fazlası ve tekstil işgücünün yüzde 50 kadarı «geçici işçi» statüsünde. Bu uygulama patronlara işsizler ordusunun «yüzer tabakasını» oluşturan yüzde 30-40 dolayındaki işgücü potansiyelini kullanma imkanı tanıdı. Çalışma Bakanlığının iş hukukunun işgüvenlik hükümlerini «rasyonalize» etmesi de patronların geçici işçi çalıştırmalarını kolaylaştırdı.

Neo-liberal ekonomik modelin başka bir kaybı da, kamu sektöründeki sınai gelişme oldu. 1982 mayısında, 1970'lerde uygulanan bir yasanın (vergi teşvikleri vb) benzeri, Genel Sanayi Yasası Kongre'de hükümet önerisiyle kabul edildi. Rejim bir yandan da makine parçası, tarım araç gereçleri ve kimyasal maddeler üreten fabrikalar dahil, devletin kısmen ya da tümüyle sahip olduğu sınai teşebbüsleri satarak özelleştirme politikasını sürdürdü. Fabrikaları, sıkı pazarlıklarla fiyatlarını düşürüp alan Perulular'ın çoğu, yabancı şirketlerin «adamları»ydı. Belaunde yönetimi, belli başlı iç piyasaların yabancıların eline geçmesine gözyumdu. En kötüsü otomobil piyasasında yaşandı bu politikanın. Piyasa 10 yıldır yerli montaj tekelinin elindeyken pazar gümrüksüz ithal oomobillere açıldı. 1981 ve 82'de toplam otomobil satışlarının yarıdan fazlasını ithal araçlar oluşturdu.

Sanayi sektörünün büyüme gösteren tek kesimi ihracattı. Ama sınai malları ihracatında, gelir artışı 1979'un 674 milyon dolarından, 1980'de 831 milyon dolara çıkarken aslında 'sınai' denilen ihraç mallarının yüzde seksenden fazlasını hammaddeler oluşturmuştu. Sanayi ürünlerine ihracat teşvikinin kaldırılması, ihracat gelirinin 1981'de 138 milyon dolar düşmesine yol açtı, 1982'de sağlanan kısmi artışa (750 milyon dolar) rağmen ihracat gelirleri hala 1980 rakamlarının altında seyrediyor. Sınai üretimde ise toplam düşüş 1982'de yüzde 2.5 dolayında oldu. Bu oran imalat sanayiinde (metal işleme, balıkçılık ve petrol hariç) yüzde 4 kadardı. Kağıt, demir ve seramik çelik, metal işleme, elektrikli makineler, ayakkabı ve deri işi, seramik gibi temel sanayilerde karşılaşılan çıktı (output) düşme oranı % 10 ilâ % 26 arasında değişiyordu. Çoğu Perulu sanayici bu düşüş eğiliminin 1983'de de süreceğini tahmin ediyor.

Solun, özellikle merkez solun bazı kesimleri sanayi burjuvazisinin huzursuz kesimlerini etkileyebilmek amacıyla ılımlı sosyal demokrat tavırlar aldılar. Ama burjuvazi yalnızca yönlendirebileceği ittifaklara yanaşabilirdi. Taşra burjuvazisi örneğin, bölgesel müca-

delelerde devlet harcamalarını kendi istediği yöne çekebilmek amacıyla, liderliği sürekli elde tutmaya çalışıyordu. Bununla birlikte sınai sermaye, sanayi politikası konusunda rejimle çatışmak istemiyordu. Yeni ekonomik düzene cevapları daha çok politikaya uymak, sermayeyi temel tüketim malları üretiminden üretim dışı «büyüme alanları»na ve ithalata kaydırmak oldu.

Sanayi durgunlaşır ya da negatif büyüme oranları gösterirken, hammadde ihraç politikası içten ve dıştan yüklü fonlar emmeyi sürdürüyor. Devletin petrol şirketi Petroperu ve ülkede faaliyet gösteren beş yabancı çokuluslunun (Occidental, Belco, Superior Oil, Haliton, ve Royal Dutch Shell) petrol arama ve işletme yatırımları 1982'de 500 milyon dolara ulaştı. Petroperu yürütme kurulu başkanı Juan Casabonne bu miktarın 1983'te 600 milyon dolara ulaşacağını tahmin ediyor. Devletin madencilik şirketi Centromin 1979-82 arasında yeni projeler için 430 milyon dolar harcadı ve 1983'de yaklaşık 130 milyon dolar harcayacak.

Belaunde'nin yeni kalkınma programına, uluslararası sermayenin rolünü perçinlemek amacıyla 1981 kasımında iri harflerle yazdırdığı iki emir, And Paktı Dış Yatırım Yasası'nın iki ana hükmünü çiğniyor: Yabancı şirketlerin kârlarının ancak yüzde 20'sini ülke dışına transfer edebilecekleri hükmü ile yabancı sermayenin, katıldığı ortaklıklardaki paylarının bir yıl içinde, yerli ortak payının altında bir orana düşürülmesi. Yeni kararlarla madencilik, petrol ve ormancılık sektörleri ve üretimlerinin yüzde 88'ini ya da fazlasını And Paktı ülkeleri dışındaki pazarlara ihraç eden şirketler için, kârların dışarıya transferi üzerindeki tüm kısıtlamalar kaldırılıyordu. 1982 sonunda Belaunde'nin politikası Lima'daki bir yatırım danışmanı tarafından «yabancı sermayeyi cezbetmek için takla atmak» olarak tanımlandı. Peru artık bölgedeki yabancı sermaye yatırımlarını düzenleyen 24 nolu kararın kısıtlamalarını kaldırmak için And Paktı ülkelerini ekilemeye çalışıyor. Özellikle, yerli yatırımcıların yabancı şirketlere hissedar olarak katılmalarını düzenleyen; yabancı şirketlerin Andlı şubelerinden satış payları almalarını yasaklayan; yerli bankalardan uzun vadeli kredi alan yabancı şirketlerin şube kurmalarını yasaklayan maddelerin yumuşatılmasına çalışıyor.

Belaunde iktidarında, Peru'nun yabancı mali kaynaklara bağımlılığı süratle arttı. Alınan borç ya da kredilerin büyük kısmı üretim alanına kaydırılamadı, eski borçların ödenmesinde kullanıldı ve kullanılacak. 1982'nin ilk altı ayında Peru, Latin Amerika'da ABD'nin özel bankalarına borcu en çok artan (yüzde 19.8) ülkeler listesinde üçüncü sıradaydı. Haziranda, Lima Amerikan Wells Fargo Bankası liderliğindeki bir özel bankalar grubuyla 350 milyon dolarlık borç pazarlığına oturdu ve IMF ile üç yıllık, 960 milyon dolarlık kredi kolaylığı için anlaştı. IMF yardımının bedeli, uluslararası

para fonunun istediği bir dizi ekonomik «hedef»in kabul edilmesiydi, bu hedeflerin arasında pirinç, buğday ve gübre için devlet desteğinin kaldırılması da yer alıyordu. Anlaşmada kısa vadeli borçlar için 1.1 milyar dolarlık bir tavan belirleniyor, bu da IMF'nin devlet şirketlerinin 'mali disiplinsizlikleri' konusundaki hoşnutsuzluğunu gösteriyordu. Bunlara rağmen Peru'nun kısa vadeli borçları 1982'de 500 milyon dolar arttı, 12 aylık bu dönemde devlet şirketlerinin toplam zararları 1 milyar doları aştı.

1983'ün ilk yarısında ciddi ekonomik bunalıma rağmen, Peru dışborçlarının büyük bir kısmını erteleyebildi. Özel ticari bankalar vadesi bu yıl dolan 320 milyon dolarlık orta ve uzun vadeli borçları sildiler, 450 milyon dolarlık yeni borç anlaşması yaptılar ve kısa vadeli kredi miktarını düşürmediler (1.5 milyar doları kamu şirketlerine ait yaklaşık 2.2 milyar dolar). IMF, bankaların Belaunde rejimine yeni fonlar sağlama ve kısa vadeli borçlarını erteleme kararlarını destekledi, ayrıca 270 milyon dolarlık yeni kredi sağladı. (200 milyon dolarlık Dünya Bankası «yapısal düzenleme yardımı» için zemin oluşturuyordu) Belaunde ise karşılığında kamu sektörü açığının kapatılması için yeni ve daha acımasız «hedefler» kabul etti. Mayısın sonlarında özel bankalarla anlaşma, Lima'nın kısa vadeli borçlarını 1 milyar dolar az göstermek istediği şeklinde suçlanmasıyla bozulur gibi oldu, bankalar 450 milyon dolarlık kredilerini geri çektiklerini açıkladılar, ama bir ay sonra itirazlarını geri alarak 1983 martı ile 1984 martı arasında geri ödenmesi gereken 380 milyon dolarlık borcun vadesini uzattılar.

Kokain Kapitalizmi: Toplumsal ve Ekonomik Sonuçları

1970'lerde ekonomik sektörler arasında durumu en kötü olan tarımdı, gıda maddeleri üretimi hızla düşmüş, ithalat iki misli artmıştır. Belaunde iktidarında bu alanlarda küçük bir iyileşme hissedildi. Tarımsal üretim yüzde 12.5 oranında artarken gıda maddesi ithali yüzde 22 artış kaydetti. 1982'de ise büyüme hızı yüzde 3.5'a düştü ve ülke büyük oranda gıda maddesi ithaline bağımlı hale geldi. Gıda maddeleri 358 milyon dolarla, toplam ithalat faturasının yüzde 11'ini oluşturdu.

Belaunde'nin tarım politikasının temelini Tarım Teşvik ve Kalkındırma Yasası oluşturuyor ve bu yasa rejimin kırsal kesimdeki sosyo-ekonomik hedeflerini açıkça ortaya koyuyordu. 1967-80 arasında iktidarda bulunan askeri yönetimler 9 milyon hektarın üzerindeki toprağı yüzde 42'si kollektif çiftlik ya da kooperatif şeklinde örgütlenmiş 400 bin köylü ailesine dağıtmıştı. Bu değişiklikler büyük toprak sahipleri ve tarım burjuvazisini ortadan kaldırırken, geçici işçiler ve küçük çiftlik sahipleri dışında, işgücünün yalnızca

beşte birinin işine yaramıştı. (yarıcılar ve sürekli tarım işçileri) Kredilerin giderek azalması, yönetimde askeri-bürokratik denetimin merkezileşmesi, teknik yardımın olmaması, girdi maliyetlerinin artması, düşük fiyatlar ve artığın tarımdan ticaret ve sanayiye kayması, tarım sektöründe durgunluğa, üretimin azalmasına ve köylülerin huzursuzluğuna yol açtı. Askeri yönetimlerin yeterli kaynak sağlamaması, kollektifleşme sürecini demokratikleştirmemeleri tarımın önündeki en büyük engellerdi. Belaunde ise tarım reformunun güçsüzlüğünü kullanarak, reformun köylüler üzerindeki etkilerini sınırlama yolunu seçti.

Rejim üretimi artırmak, yeni tarım alanları açmak ve üretim birimlerini piyasaya uyumlu hale getirmek amaçları ile 1950'lerden bu yana raflarda tozlanan projeleri indirdi: Teknik yardım programları yoğunlaştırılıyor, bakir topraklarda yerleşim merkezleri kuruluyor ve küçük ve orta boy ticari çiftlikler teşvik ediliyordu. Muhafazakar rejim, toprakları eski sahiplerine geri vermedi. Ama tarım reformu, Tarım Teşvik ve Kalkındırma Yasası ile «yeniden düzenlendi»: Özel mülkiyet desteklendi ve tarım mallarının pazarlanması, kooperatiflerden özel teşebbüse devredildi. Uzun vadeli vergilendirmeyle tarımsal işletmeleri artırmaya çalışan, aile çiftliklerinin özelleşmesini teşvik eden yönetim, bu girişimleriyle toprak reformunu etkisizleştirerek kırsal alanda eşitsizliği ve sınıf egemenliğini keskinleştiren bir ortamı yeniden hazırladı.

Tarımsal üretimi boğan maliyet/fiyat kıskacını yok etmek için ise hiçbir girişimde bulunulmuyor. Banka sermayesine en yüksek faizin ödenmesi —örneğin bir zamanlar teşvik veren Banco Agrario'nun faiz oranları hızla yükseldi— piyasanın öneminin artması, piyasaya girme ve borç bulma imkanları olan ticari çiftçileri, binlerce küçük köylü ve tarım işçisi karşısında avantajlı duruma getiriyor.

Üçüncü dünya ülkelerinin üretici güçlerinin «azgelişmişliği» bazı açılardan, gelişmiş kapitalist ülkelerin «sanayiden vazgeçme» sorununa benzer: Sermayenin yoğun olarak üretimden, üretim dışı faaliyetlere kaydırılmasını içerir. Ekonomik yapıda mali sektörün kârlarını yüksek oranda artıracak bir değişiklik olmadıkça ekonomiyi ya da sanayiyi canlandırmaya yönelik her türlü çaba yalnızca mali sermayenin aşırı büyüme eğilimini artıracaktır. Hızla büyüyen mali ve spekülatif sektörler, hükümet politikalarını ve ekonominin diğer kesimlerinin faaliyetlerini, sanayi ve tarım sektörlerini harcama pahasına belirlerler. Ekonomi kağıt üzerinde büyür ama gerçekte üretim azalmıştır, enflasyon döngüsü harekete geçer ve üretimde durgunluk yaratır, ücretleri düşürür. Enflasyonu, kamu harcamalarının kısılması yoluyla dizginleme çabaları ise işe yaramaz.

Peru, bugün bu bozuk kalkınma modelinin bir örneğini oluşturuyor. 1975-79 arasında yüzde 39 oranında artan özel ticari banka

kârları Belaunde'nin neo-liberal rejimi altında da artmaya devam etti. 1981 boyunca 10 büyük bankanın kârları, yerel banka yetkililerince bile «aşırı» olarak nitelendi. 1981-82 arasında bu 10 bankadan yedisinin net karları, gerçek rakamlarla düşmesine rağmen, 1982 haziranı itibariyle toplam ticari banka depozitlerinin yüzde 28. 77'sini sağlamış olan Banco de Credito yetkilileri yıl sonu karların «mantıklı» olacağından kuşkusuzdular. Alacaklarını, 1979'da 18 milyar sol iken, 1980'de 45 milyar sol (415 sol =1 dolar, 1981 haziranında) ve kâr oranlarını 1976'da yüzde 9.5 iken 1979'da yüzde 38'e çıkartmış olan 12 mali şirket, hükümetin ekonomi politikasının kaymağını yiyenlerin arasındaydı. Merkez Bankası müdürü Richard Webb'in faiz oranlarını artırmasıyla, 1981 ocağından itibaren altı ay içinde bu şirketlerin orta vadeli mevduatları üç katına fırladı. Kısa bir süre sonra merkez bankası bu finansörlerin borç verme kapasitelerini, sermaye ve rezervlerinin 20 katına yükseltti, yerel bankalardan para çekme oranlarını artırdı, dış kredi yollarını açtı ve sayısız başka ayrıcalık sağladı. Yüksek kâr oranları, uzun vadeli yatırımların ihmal edildiğini, kısa vadeli kredi sağlanmasına ağırlık verildiğini gösteriyordu. Üretim dışı sermaye artışının bir göstergesi de, sigorta şirketlerinin aşırı büyümesi oldu. Yedi büyük sigorta şirketinin mal varlığı, 1975 yılında 901 milyon sol iken 1980'e kadar sermayeleri 10.367 milyon sola çıkmıştı. Bu sektörün kârları bankaların kârlarına yakındı ve sanayi sektörünün kârlarının çok üzerindeydi.

Yüksek faiz oranları sınai sermayenin kazanma kapasitesini törpülemiş ve tasarrufları spekülasyona yönlendirmişti. Bu kısmen, Belaunde'nin yaşam koşullarına saldırısının bir sonucuydu. Sigorta şirketlerinin aşırı karları örneğin, kentlerde mülk sahibi olmalarından kaynaklanıyordu, hükümet bu mülklerin kira ve fiyatlarının yükselmesine izin verince, fırsatı kaçırmamışlardır. Bunlarla birlikte, spekülatif sermayenin büyümesinde en önemli etken, kokain imalı amacıyla, büyük miktarlarda koka yetiştirilmesi oldu. Limalı bir banka ekonomisti, 1982'de kokain ihracatı gelirinin 800 milyon dolar civarında olduğunu açıkladı — bu rakam en büyük ihraç kaleminin kokain olduğu anlamına geliyor. Kokain kapitalizmi spekülasyonu körükleyerek ve üretici sektörleri körelterek, Peru ekonomisinin yapısını bozuyordu. Sanayi ve tarım yerinde sayarken, işgücü istikrarsız inşaat alanına, düşük ücretli «ticari hizmet sektörüne» (seyyar satıcılar vb) ya da küçük tatlıcı dükkanları alanlarına kanalize edildi. Zaten gelişmemiş olan ekonominin, daha da gerilemesi, kokain patlamasının da yardımıyla ekonomik bunalımı doğurdu ve enflasyonu kronikleştirdi.

IMF ve özel bankaların isteği üzere, borçların ertelenmesi ve yeni krediler karşılığında uygulanan mali ve parasal politikalar, dönemsel enflasyon, gerçek ücretlerde azalma ve yüksek oranda işsizliğe yol açtı. Enflasyon oranı 1981'de yüzde 72.1'e, 1982'de yüzde

72.9'a dayandı 1978'den bu yana en yüksek yıllık oranlar. Peru solu 1980 temmuzuyla 1983 ağustosu arasında ABD doları karşısında yüzde 350 oranının üzerinde değer kaybetti. Enflasyon, devalüasyon ve teşviklerin kaldırılması birarada uygulanınca, temel tüketim ve gıda maddeleri fiyatları fırladı; pirinç, süt tozu, et ve diğer ürünlerin fiyatları Belaunde'nin iktidara geldiğinden bugüne dek yüzde 500 arttı. 1982 ekiminde, Lima tüketici fiyat endeksi şöyle bir artış tablosu sunuyor. En yüksek artış temel gıda ve yakacak maddelerinde: Süt (yüzde 20), süttozu (yüzde 21), pirinç (yüzde 15), şeker (yüzde 20), yakacaklar (yüzde 12.3), fiyat kontrollü ilaçlar (yüzde 11), elektrik (yüzde 7). Çalışma Bakanlığınca ekim ayı sonunda açıklanan ücret artış göstergeleri ise, özel sektör sendikasız işçileri ile kamu sektörü işçilerinin ücretlerinin artan fiyatların çok gerisinde kaldığını gösteriyordu. 1980 aralık ve 1982 temmuz arasında gerçek asgari ücret yüzde 29 oranında azalmıştı. 1983 ortalarına doğru ekonomik olarak faal nüfusun hemen yarısı asgari ücretle çalışıyordu ve bu dönemde süt, ekmek, şeker ve pirinç gibi temel gıda maddeleri fiyatları yüzde 10 dolayında artış göstermişti. Hastanelerde kötü beslenme bozuklukları ve verem vakaları artıyor, giderek daha çok sayıda Perulunun asgari gıdayı bile alamadığını gösteriyordu.

Kitlelerin satınalma güçlerinin erimesine, giderek artan işsizlik eşlik ediyordu. 1982 haziranıyla 1983 mayısı arasında 12 bin tekstil işçisi işten çıkartıldı, aynı sürede diğer imalat sektörlerinde, özellikle metal, otomobil ve ayakkabı sektörlerinde çalışanlar üçte bir oranında azaltıldı. 1983 kamu yatırım bütçesi 700 milyon dolar kadar (toplam bütçenin yaklaşık üçte biri) azaltılması yolundaki hükümet kararı, daha çok sayıda işçinin işten çıkartılmasıyla sonuçlanacak. Bütçenin azaltılması, uluslararası bankalarca istenen kemersıkma «hedefleri»yle uyum içinde görünüyor. Resmi rakamlara göre işgücünün yaklaşık yüzde 57'si bugün işsiz ya da asgari ücretin altında bir ücretle çalışmak zorunda. İşsizlik oranı 1975'ten bu yana yüzde 8.6 oranında artış kaydetmiş durumda.

Ekonomik Bunalım Yoğunlaşıyor

Belaunde iktidarının ilk günlerinde, derinleşen dünya kapitalist bunalımının, madenlerin ihracatı, sermayenin ithalatının artmasına dayanan kalkınma stratejisi için gerekli sermayeyi ya da ücretleri sağlayamayacağı biliniyordu. Petrol, bakır, gümüş, kurşun ve şeker fiyatlarının büyük oranda düşmesi, 1980 toplam ihracat gelirinin 3.9 milyar dolar azalmasına neden oldu, bu azalmanın 1983'te 3 milyar dolar kadar olacağı bekleniyor. Askeri yönetimin son yılında, devlet madencilik şirketi Centromin 80 milyon dolar kâr etti, 1982'deyse toplam zararı 86 milyon dolardı. Petrol sanayii kaynaklarına göre,

petrol ihracatı geliri, ham petrol üretiminin azalması ve uluslararası petrol fiyatlarının düşmesi nedeniyle, 1983'te yüzde 30 oranında azalacak. Peru'nun giderek büyüyen ödemeler dengesi açığı 1983 sonunda 1 milyar doları aşabilir. Bu arada artan dış borçlar, borç/ihraç oranında artışa yol açtı: 1983'te borç ödemelerinin ihracat gelirinin yüzde 47.4'ünü oluşturması bekleniyor. Bu oran 1982'de yüzde 4 daha düşük olmuştu. Arkaplan bu iken, başbakanın Peru'da yaşanan bunalımdan yalnızca dünya ekonomik bunalımını sorumlu tutması ama Peru ekonomisinin kendisinin bu bunalımdan etkilenmeye ne denli açık olduğunu belirtmemesi tuhaftır.

Peru toplumu genel bir bunalımla kuşatılmış durumda 1983 mayısında Maliye Bakanlığının bir yetkilisi ekonominin ,«sanayi ve ticaret sektörlerinde kitlesel iflaslara» kolayca yol açabilecek bir «depresyon-resesyon» dönemine girdiğini açıkladı. Tarım sektörüne gelince, Lima'da ABD Büyükelçiliğince hazırlanan bir rapor 1983'te ticari değeri yüksek tarım ürünleri üretiminin düşeceği sonucuna varıyordu. Resmi ve resmi olmayan verilere göre, enflasyon oranı, 1983 aralığında sona eren 12 aylık dönemde yüzde 115'i bulacak. Yetkililer 1982'de binde 7 oranında artan gayri safi milli hasılanın 1983'te yüzde 5 oranında bir düşüş kaydedeceğini itiraf ediyorlar. Bu oran, 1977 ve 78 ekonomik bunalımında meydana gelen en büyük düşüşün (sırasıyla yüzde 1.2 ve 1.8) iki katından daha büyük bir düşüş oluşturuyor. Son olarak yabancı sermayeye «açılma» beklenen sonucu, ekonominin atıl sektörlerine büyük çaplı yatırımlar yapılması sonucunu doğurmadı, tam tersine Belaunde'nin başkanlığı sırasında ülkeye yabancı sermaye olarak girenden fazlası, (yabancı şirketlerin) kâr payı olarak ülkeyi terketti.

Neo-liberal politikaların maliyetini ödeyense yoksullar ve işçi sınıfı oldu. Belaunde rejimi dışarıdan yönlendirilen stratejilerinin tehlikeli sonuçlarıyla karşılaşınca, açığı, örneğin temel gıda maddeleri üzerindeki sübvansiyonu kaldırma gibi önlemlerle kapatmaya çalıştı. Sonuç fiyatların hızla yükselmesi, gerçek ücretlerin düşmesi oldu. Asgari ücret Belaunde'nin ilk üç yılında sağcı askeri yönetim dönemi (1974-80) oranının daha da aşağılarına düştü. Rejimin ekonomi politikası Peru'nun yoksullarını çaresizliğe sürükledi. Ekonominin en alt basamağındakiler, sefaletin tam eşiğindeydiler.

Sol Muhalefet: Büyüme ve Parçalanma

1962 Başkanlık seçimlerinde sol (Marksist olmayanlar ağırlıktaydı) toplam oyların yalnızca yüzde 3.5'unu alabildi. Sendikalar büyük oranda, o dönemde sağcı siyasi güçlerle ittifak içinde olan APRA'nın etkinliğindeydi. Sol, desteğini esas olarak üniversitelerden ve birde ülkenin orta ve güney kesimlerindeki dağlık bölgelerin köylülerinden alıyordu. 1970'lerin sonlarına doğruysa sınıf ilişkileri

ve seçmen yapıları kökten değişti. 1978 Yasama Meclisi seçimlerinde Sol oyların üçte birini aldı. 1980 Başkanlık seçimlerinde ise beş ayrı aday arasındaki rekabet sonucu Sol'un oyları, toplamın beşte birine kadar düştü ama Başkanlık seçimlerinden beş ay sonra yapılan Belediye seçimlerinde, Cuzco dahil sekiz bölge başkentinde Belediye Başkanlığını kazanan ve Lima'da oyların yüzde 28.3'ünü alan sol, yarıştan herzamankinden daha da güçlü çıktı. Bu sonuç sol bloğu ülkenin ikinci büyük siyasi gücü haline getirdi, Genel olarak Sol'un özel olarak sa Marksizmin bu güçlenişi, Peru'nun siyasi ve toplumsal yaşamının her alanında etkisini gösterdi. Sosyalizm artık bir grup öğrenci liderinin üniversite toplantılarında kendi sorunlarını tartışmaları olmaktan çıkmıştı; Marksistlerin önderliğinde Belaunde rejimine karşı başlıca kitle muhalefetini oluşturuyordu. Yeni Peru solu bugün herbiri ayrı ayrı ele alınması gereken karmaşık bir güçler bileşimidir: 1) Kitle örgütleri, 2) Partiler, 3) Basın ve araştırma enstitüleri, 4) Parlamenter-resmi kesimler.

Kitle Örgütleri

Sendikalar: Ekonomik bunalım Marksistlerin birçok büyük sendikanın liderliğini ele geçirmesine yardımcı oldu: Öğretmenler, çelik, madencilik, metalurji, otomobil, enerji ve Belediye çalışanları ve birde köylü örgütleri, Bu solcu sendikalar APRA'nın, tabanın tehdidi altındaki son kalesi tekstil işçileri sendikası ile birlikte, örgütlü işgücünün üçte birini oluşturuyordu. Sol'un sendikaları, geleneksel olarak Komünist Parti'nin denetiminde olan Peru Merkez İşçi Konfederasyonu (CGTP) ile devrimci sol akımların etkinliğindeki yeni «sınıf sendikaları»nın **(sindicatos clasistas)** üyelerinden meydana geliyor.

Sendikal hareket, bununla birlikte bazı hayati sorunlarla karşı karşıya. İlki, Peru kapitalizminin, rantier ve spekülatif birikim eğilimleri barındıran düzensiz yapısının, biçimlendirdiği iş eğilimi: 1980'de faal nüfusun yalnızca yüzde 38'i ücret ya da maaşla çalışıyordu. Diğerleri «kendilerinin patronuydular»; yoksul sanatçılar, küçük çiftçiler, seyyar satıcılar ve benzerlerinin oluşturduğu bir kitle yani. Gecikmiş proleterleşme düşük bir sendikalaşmayla birleşmişti: Ücret ya da maaşlı işçilerin üçte ikisinden fazlası, ücretsiz, küçük üreticilerin ise yüzde 90'ı örgütsüzdü. Seyyar satıcılar ordusunu örgütleme çabaları, maalesef daha kalabalık geçici işçiler, götürü çalışanlar ve işsizler için gösterilemedi. İkincisi, madencilik ve tekstil dışındaki birçok sendika, işkolu ölçeğinde değil fabrika ölçeğinde örgütlenmişti, ve sendikalı işçilerin çok azı toplu pazarlığa oturuyordu. Üçüncü olarak da, siyasi rekabet sendikal hareketi parçalamıştı ve solun güçlü bir merkezi konfederasyon altında birleşmesini önlemişti.

Köylü Hareketleri: Güçlü iki köylü hareketi, Peru Köylü Konfederasyonu (CCP) ve Ulusal Tarım Birliği (CNA), sol liderliklere sahip. Ulusal Tarım Birliği 350 bin aile reisi üyesiyle en büyük örgüt, diğeri ise 50 bin dolayında tarım işçisinin desteğini sağladığını öne sürüyor. CCP, CNA'nın militanlarını giderek kendi etrafında toparlarken, yerel düzeyde her iki örgüt de hükümetin kooperatiflere, faiz oranlarını yükseltme ya da benzeri saldırıları karşısında ortak tavırlar alıyorlar. Yine de son yıllarda ülke çapında düzenlenen köylü mücadelelerinde önemli bir gerileme göze çarpıyor: Toprak dağıtım programı ve kırsal kesimin karmaşıklaşan ilişkileri öylesine farklı sosyo-ekonomik talepler yarattı ki, ortak bir milli hareket oluşturmak hayli zorlaştı. Özellikle, kırsal kooperatiflerle, kooperatiflerin işgal ettiği topraklarda hak iddia eden köylü toplulukları arasında önemli çelişkiler ortaya çıktı. 1981'den bu yana CGP liderliği artık demode olmuş toprak dağıtım programını rafa kaldırarak (program eski önemini zaten yitirmişti), kooperatif üyeleriyle mülk sahibi köylüleri birleştirme umuduyla, alternatif krediler, dağıtım ve toprak kullanma önerilerinin odakta olduğu yeni programlara sarıldı.

Bölgesel Hareketler: Son dönemin en etkili ve güçlü mücadelesi, hükümetin merkezi eğilimlerine ve sermayenin eşitsiz gelişmesine karşı, tüm eyaletlerin taleplerine sahip çıkan bölgesel hareketler tarafından yürütüldü. Tarihi olarak, herbir bölge belirli bir üründe uzmanlaşmış, bu ise sosyo-ekonomik durgunlukla sonuçlanmıştı: Sanayi ve bankacılığın yüzde 80'i, sosyal ve eğitim hizmetlerinin büyük bir kısmı Lima/Callao bölgesinde yoğunlaşmıştı. Eyaletlerden elde edilen gelir başka biryere yatırıldığı için, sömürünün gerçekleştiği yerle, birikimin gerçekleştiği yer arasında önemli bir farklılık oluşmuştu. Bölgesel hareketler, tepkilerini tüm sınıfları harekete geçirerek ve militan sendikaların taktiklerini uygulayarak gösterdiler: Genel grevler, halk meclisleri ve resmi binaların işgali. 1981'de örneğin, bölgesel grevler Loreto, Moquequa, İlo ve Cerro de Pasco, Prino, Lambayeque ve Cuzco'da tüm ekonomik ve idari faaliyetleri felce uğrattı. Talepler, merkezi hükümet ile bölgeler arasında bir çeşit gelir paylaşımını, bölgesel gelişmeye daha fazla yatırım (yollar, ulaşım, bölgesel üniversiteler gibi)/yapılmasını, kalkınma politikasında yerel denetime imkan tanınmasını içeriyordu. Bölgesel kitle hareketleri içinde, siyasi yelpazede yer alan tüm güçler bulunuyor ve liderliği ele geçirmek için mücadele ediyordu. Solcu sendikaların etkin olduğu Moquequa ve Arequipa gibi bölgelerde, Sol liderliği ele geçirmiş ve yerel düzeyde, halkçı, radikal taleplerde bulunmuştu. Yine de birçok bölgede yerel burjuvazi, halk baskısını Lima burjuvazisinden belirli kazançlar kopartabilmek amacıyla kullanarak, hareketi kalkınmacı bir kimlikle sınırlandırabilmişti. Bölgesel hareketler, tümü olmasada, bu özellikleriyle sınıf mücadelesi-

nin de önemli bir mevziini oluşturuyor ve bölgeler düzeyinde halkçı demokratik hareketler oluşturma imkanları oldukça fazla. Hatta, grevler ve halk meclisleri şeklinde ifade edilen, gelir paylaşma ve çevreye özerklik talepleri, alternatif bir doğrudan halk yönetimi biçimleri görünümü alıyor: Devrimci komünler ağı.

Peru işçi sınıfının radikalleşmesi bir yandan da sendika tabanının güçlenmesini sağladı. Sokak eylemleri ve genel grevler, örgütsüz kitlelere Solun işsizlik ve hayat standartları protestosunu destekleme imkanı tanıdı. CGTP'nin 1977'den bu yana, fiyat artışlarını protesto için düzenlediği sayısız genel grev, sendikalar ve gecekondu bölgelerinde **(pueblos jovenos)** önemli bir kitle desteği elde etmişti. Günlük hayatın yaygın krizi, işçi sınıfının farklı kesimleri arasında, —vasıflı, vasıfsız, işsiz ya da iş sahibi— dayanışma sağladı ve genel grevler rejimle halk arasında bir tür «kollektif pazarlık» biçimi aldı.

Dayanışmanın arttığının başka bir göstergesi de sendikaların, kara listelerdeki binlerce işçinin yeniden işe alınması için mücadelesi oldu. Bazı sendikalar, örneğin banka ve sular idaresi çalışanları sendikaları, bu konuda başarılı oldu ama birçok imalatçı fabrikada patronlar uzlaşmaya yanaşmadı. İşsiz militanların desteklenmesi amacıyla düzenlenen eylemlerin artması, zayıf olarak bilinen sınıf sendikalarıyla, taban-merkez arasındaki bağların güçlendiğine işaret ediyor. Bir yandan da, çalışma tecrübesine dayalı, ortak bir işçi sınıfı alt kültürü, ortak bir And kültürü oluşması, hoşgörülemeyecek sömürüye öfkeli tepki gösterilmesi, kent işçilerinin radikalleştiğinin diğer bir göstergesi.

Gecekondu Bölgeleri: Sakinlerinin üçte birinden çoğu, şimdilerde **Pueblos Jovenos** olarak adlandırılan **barriadas**, yani, derme çatma gecekondularda yaşıyor. Amerikalı sosyal bilimciler, gecekonducuların devlet yardımı olmaksızın, kendi toplumlarını, kendi yaşam mekânlarını oluşturmak için gösterdikleri acı dolu, çılgınca çabayı yıllardır anlatıyor ve kutluyorlar. («Kendini-sömürme» ya da çalışma gününün emekgücünün yeniden üretimi için uzatılması, «kendine yardım» halini aldı ve bazı Amerikalı uzmana göre «kendine yardım» çözümü oluşturuyor). Askeri yönetim ve ekonomik büyüme dönemlerinde gecekondu bölgelerindeki mücadeleler yerel nitelikte ve sınırlı acil talepler halindeydi. Ancak 1970'lerin ekonomik bunalımı enflasyonu artırdıkça ve yaşam koşullarını zorlaştırdıkça, gecekonducular, birinci nesil fabrika işçileri önderliğinde genel grevler için örgütlendiler. Kasım 1980 Belediye seçimlerinde Sol Lima'nın gecekondu yoğun bölgelerinde kazandı. Bununla birlikte gecekonduların Sola destekleri koşulsuz **değil** — bu destek daha çok, su yada ulaşım gibi sorunlar üzerine eğilebilen güçlere kayan «yüzer oy» niteliğinde. Bu özelliği ilk kavrayan Hugo Blanco ve Troçkistler oldu: 1978 Yasama Meclisi seçimlerinde gecekondu böl-

gelerinden en çok oyu çıkartmayı başardılar ama 1981'e kadar bu seçmen grubunun önemli bir kesiminin desteğini yitirdiler.

Üniversiteler : 1960'ların sonları, 1970'lerin başlarında üniversiteler solun en güçlü merkezleriydiler. Bu, solun o dönemdeki soyutlanmışlığını ve güçsüzlüğünü gösteriyordu. Bugün üniversite seçimleri ve faaliyetleri solu pek fazla ilgilendirmiyor. Bugünün siyasi liderliğinin, üniversite yıllarındaki tavırları, solun birleşmesi konusunda anahtar sorun niteliğinde. Üniversite solculuğu, fraksiyoncu, doktriner ve kişisel olma özellikleriyle tanınır ve bu da kısmen isyankarlıkla ve delikanlılığın bireysel özgürlük ihtiyacıyla açıklanabilir. Kitle mücadelesi sayı ve etkinlik olarak güçlendikçe, ve köylü ve işçi örgütleri kendi liderliklerini ve sınıfsal programlarını oluşturdukça öğrenci siyasetinin bu kişisel ve sorumsuz mirası, Peru solu için bir engel halini aldı.

Partiler

Solun en az uyumlu ve en çok karmaşık tabanını partiler oluşturuyor. Aktif 'partilerin' sayısının, artık olağanlaşan parçalanma ve yeniden gruplaşmalarıyla birlikte, 30 dolayında olduğu tahmin ediliyor. Partileri dört alt grupta inceleyebiliriz: Komünist Parti (Patria Roja) etkinliğindeki Devrimci Sol'un Ulusal Birliği (UNIR); Devrimci Muhafızlar ve Devrimci Sol Hareketi'nin dahil olduğu Halkçı Demokratik Birlik (UDP); Sovyet yanlısı Komünist Parti ile Velasco yanlısı Sosyalist Devrimci Parti'nin ittifakına dayanan Birleşik Sol (UI) ve Troçkist partiler (PRT, PST, POMR) İlerki bölümde, Sovyet yanlısı Komünist Parti'den ayrılan ve kır gerillalığını seçen **Sendero Luminoso**'yu ayrıca inceleyeceğiz. Solun herbir parçası, kitle hareketinin önemli bir kesiminde etkili olmasına rağmen, (Sol) tek başına ulusal düzeyde ciddi bir kampanya açmayı ya da rejim karşısında ciddi bir tehdit oluşturmayı başaramıyor. Sol rejime karşı ancak birleşme dönemlerinde ciddi bir tehdit oluşturabildi— örneğin Kasım 1980 belediye seçimlerinde blokların üçü birleşik bir cephe oluşturduğunda. Siyasi partilerin kitleler tarafından sa yalnızca kollektif varlıklar —**La izquierda**— olarak algılandıkları, yoksa belirli bir teoriyi savunan ya da uluslararası bir çizgide yer alan güçler olarak kabul edilmedikleri söylenebilir.

Umut ışığı niteliğinde bir dizi başka olumlu gelişme de var. İlkin, sol «devrimci merkezler», Küba, Çin, Arnavutluk ya da Sovyetler Birliği'ne bağımlılığını kırmış durumda. Bağımsızlık derecesi gruptan gruba değişiyor, ama bütün olarak değerlendirildiğinde, Mao ve Liu Shao Chi'nin meziyetlerini konu alan tartışmalar artık daha az duyuluyor. İkincisi, Marksizmi «ulusallaştırma» çabaları. Bu çaba, Mariatagui'nin artan etkisinin ve Marksizmi Peru'nun toplumsal, siyasi gerçekliğinin somut tarihi koşullarına uygulama çaba-

sının bir göstergesi. Üçüncü olarak, sol içinde işbirliği artıyor — geçmişe oranla daha az çatışma, daha çok eylembirliği görülüyor. Solun yerel seçimlere birleşik listeyle katılması, tüm solcu grupların bağımsız listelerle katıldığı Başkanlık seçimlerinde uğradıkları yenilginin doğal bir sonucuydu. Sol, herhangi bir yarışmada, halkın bölünmüş güçleri reddetme eğilimi içinde olduğunu keşfetmişti. Dördüncüsü, programın, günlük sendikal faaliyetler yoluyla somutlaşması (mücadelenin rutinleşmesi), devrimin ani bir dönüşümden çok, uzun süreli bir mücadele olarak kavranmasını sağladı.

Birleşme süreci UNIR'in sendikalar, bölgesel hareketler ve gecekondularda güçlenmesine yaradı. Birleşme eyleminde en ilginç olay, Alfonso Barrantes'in 1980 Belediye seçimlerinde Solcu Birlik koalisyonunun lideri olarak ortaya çıkması oldu. Barrentes Lima Belediye seçiminde, birleşen partilerin oy toplamından 300 bin fazlası olan 427 bin oyu alarak ikinciliğe yaklaştı. Açıktı ki, Barrantes'in kravatlı-gömlekli sosyalizmi solun yüzen oylarını etkileyebilmişti. Cevabı hala verilememiş olan soru ise Barrantes'in partiler içi tartışmaları halletme ve canlı bir koalisyon kurmayı becerecek yeteneğe sahip olup olmadığı. Solun çıkmazı burada yatıyor: Birleşemezse dıştalanmaya mahkum; kimseye tehdit oluşturamadan, hiçbir rejimin başını ağrıtmadan.

İletişim Araçları ve Araştırma Merkezleri

Kitle hareketlerinden sonra solun etkili olduğu alanlar basın, biraz da söz alanıydı. Bugün çok sayıda yayın, sol perspektifle haber veriyor, anlatıyor, yorumluyor ve teorileştiriyor. Sol 50 bin tirajlı bir günlük gazete (**El Diario**); en etkini **Marka** (25 bin tirajlı) yedi-sekiz haftalık yayın; **Que Hacer** ve **Actualidad Economica** gibi yine etkili aylık dergiler; ve **Analisis, Apuntes, Participation y Socialismo, Sociedad y Politica** ve **Cuadernos Laborales** gibi çok sayıda üç aylık akademik dergi yayınlıyor. Ayrıca CEDAL, DESCO, CEDEP gibi sendikalar, bölgesel hareketler ve özyönetim uygulanan işletmelerle yakın ilişkide olan ve onların ihtiyaçlarına cevap veren çok sayıda araştırma merkezi bulunuyor. Marksist sol bu sayede kültürel cephede egemenlik sağlamış durumda. Sağcılarsa, radyo ve televizyondaki etkilerini sürdürüyor ve burjuvazi bu alanlarda, gerek haber gerekse eğlence açısından kültür ithaline bağımlı olma özelliğini koruyor.

Latin Amerika'nın en çarpıcı gelişmelerinden biri, Perulu aydınların son 10 yıl içinde sahneye çıkışları oldu. Ancak aydınların artan etkinlikleri yapılarının dağınık olması ve kitle hareketleriyle düzenli bağlar kuramamalarıyla gölgeleniyor. Sol kanat aydın akımların bazıları kimi durumlarda sendikalarla canlı ilişkiler kurmayı başardı. Ama bu ilişkiler çoğunlukla gerçek dünyadan kopuktu ve

aynı zamanda ayrılma eğilimini güçlendiren bir özellikleri de vardı: Marksist analizi toplumsal hareketliliğe bağımlı kılan, kariyerist eğilimlere sahip profesyonel bir kadronun oluşması için atılan bir adım niteliğindeydi. Bugünün hayati sorunu, giderek yayılan entellüktüel ve kültürel merkezlerle kitle hareketleri ve sol partiler ve parlamentodaki temsilcileri arasında ilişki kurabilme sorunudur. Sonuncular, güçlendikçe ve Belaunde rejiminin üniversiteli uzmanlarının idare ve istismar yöntemleriyle karşılaştıkça, yetkin teknik danışmanlara ve profesyonellere ihtiyaç duyuyorlar. Entellektüel gelişmenin, siyasi özgürlüğe ve son dönemin kitlesel demokratik mücadelelerinin sağlayabildiği imkanlara bağımlı olması da aynı derecede önemli: Bu özgürlüğün korunması kitle hareketlerinin güçlü olmasıyla mümkün. Rejimin halk hareketlerine karşı belirgin bir şekilde daha baskıcı bir politika benimsemesi yayınları ve araştırma merkezlerini, genelde kültürel — entellektüel ortamı olumsuz etkileyecektir. Entellektüel sol ve halkçı hareketlerin, demokratik özgürlük alanının korunması ve genişletilmesindeki ortak çıkarları, daha resmi ve sistemli bir işbirliğini gerektiriyor.

Parlamento - Seçim Alanı

Sola dördüncü destek tabanını, parlamento-seçim platformu oluşturuyor. 1980 Başkanlık seçimlerinde sol oyların yüzde 21'ini kazandı: Seçmenlerin belirli bölgelerde yoğunlaşmış olması ve solun kendi dağınıklığıyla Kongre'de çıkartılan 14 sandalyenin (toplam oyların yalnızca yüzde 8'i) en az iki katının kaçırılmasına neden oldu. Hemen ardından yapılan Belediye seçimlerinde Sol altı büyük kentte yönetimi ele geçirdi, (Arequipa, Huancavelica, Huarez, Mariscal Nieto, Puno, Coronel Portillo) ve yedincide (Tacna) mutlak çoğunluğu, iki ayrı listeyle girdiği için kaybetti. Kongre ve Belediye konseylerinde temsil edilmesi, solun tanınmasını ve taleplerini duyurmasını sağladı. Oylar incelendiğinde, solun toplumsal tabanını, Lima'nın sanayi işçileri ve yeni yerleşim merkezlerinin, keskin sınıf çelişkilerinin yaşandığı güneyin tarım bölgelerinin ve madencilik ve tek sanayide uzmanlaşmış kentlerinin homojen topluluklarının oluşturduğu görülüyor. İşçi sınıfının solu desteklediği açık ama Lima ve çevresindeki ücretli ve küçük burjuva kesimler içinde de sola oy veren bir azınlık bulunuyor. Küçük burjuvazinin oyları, Barrantes'in Lima Belediye Başkanlığı seçiminde yüksek oy almasında önemli rol oynadı. Parlamenter-resmi sol bir yandan da bazı önemli sorunlarla karşı karşıya. Bir yandan örgütsüz seçmenlerle bağlarını geliştirmesi gerekiyor, öte yandan kurumsal yapıdaki yerini kullanarak acil sorunları çözebilmeyi öğrenmesi ve iktidara aday olduğunu kanıtlayabilmesi gerekli. Önündeki en büyük engelse Belaunde rejiminin Kongre ve Belediye yönetimlerini etkisizleştirerek otoriter bir yönetim oluşturma eğilimi.

Verili bu kurumsal tehditle, parlamenter-resmi sol rejimin ekonomik saldırısı karşısında pasif bir görüntü içindeydi. Sol başlangıçta, 1985'te iktidarı ele geçirebilmek için elindeki yetkiyi köklü bir destek sağlamada kullanma umuduyla, bir «kurumlardan iktidara yürüyüş» stratejisi tasarladı. Belaunde otoritesini yeniden kurup, solun etkin olduğu kurumları boşaltarak bu stratejiyi etkisizleştirince, Sol bir tercihle karşı karşıya kaldı: Ya kurumlarda yeniden güçlenmek ya da kurumlar dışında siyasi eylem alanları oluşturmak, yani yeniden sokağa dönmek. Sol kanat temsilciler açısından sorun, sokaktaki eylemin sorunların bir kısmını, o da kısmen çözebilmesi ve etkili bir yasa yapıcı görüntüsü oluşturmada yetersiz olmasıydı. Belediyeler düzeyindeyse, sol yerel mücadeleler ve etkili yönetimi, sosyalist bir dönüşümün geniş hedefleri eğitimiyle birleştirmeye çalışıyor. Yöntem, somuttan genele, yerel sorunların çözümünden, ulusal düzeyde örgütlenmeye kadar uzanıyor.

Sol bugün iki önemli tehditle karşı karşıya: Birleşmeye karşı içerden baskı (özellikle UNIR ve Sovyet yanlısı KP arasındaki siyasi çatışma) ve (birleşmenin olmaması halinde -çn.) kitle tabanının yitirileceği korkusu; sosyalizme halk desteği arttıkça kapitalist rejimin baskıcı yöntemleri ya da toprak sahiplerinin destekleyeceği askeri darbe biçimlerindeki dışsal tehdit. Birçok solcu aydın için sorun, mücadeleyle kazanılan toplumsal güçler birikimiyle, demokratik yapıların korunması arasında bir denge sağlama olarak görülüyor. Solun bu «temkinli» kesimi için strateji meşruiyet ve yavaş bir evrim içermeli ki, bu da eninde sonunda iktidarın ele geçirileceği resmi, parlamenter çerçeveyi korumak için hükümetle görüşmeleri, geniş siyasi ittifaklara katılmayı ve sınıf çatışmalarını yumuşatmayı kabul etmek demek. Solun bir başka kesimi serbest piyasa ekonomisinin yaygın hoşnutsuzluğa neden olduğuna ve yönetimin merkezileşmesinin parlamento dışı kitle mücadelelerini zorunlu kıldığına inanıyor. Düşünülen, sınıf mücadelelerinin Belaunde'nin «otoriter demokrasi»si karşısında demokratik kurumları zayıflatmayıp, aksine güçlendireceği ve resmi parlamenter mücadele için siyasi alan açacağı. Açık ki, iki konumda birbirinden çok farklı değil: Ne resmi-parlamenter eylemler reddediliyor ne de silahlı mücadele savunuluyor. Ama yine de vurguda önemli farklılık teslim edilmeli.

Bu siyasi gerilim hayati önemdeyken, eğer ciddi bir taktiksel tartışma yapılacak ve uygulanacaksa, daha da acil olan, başlıca unsurları arasında açık bir bağ olan organik bir solun yaratılmasıdır. Sol bugün yaygın ve güçlü bir varlığa sahip ve bir dizi küçük eylem (grev, yürüyüş, toplantı) ya da 48 saatlik genel grev gibi çaplı protesto eylemleri düzenleyebilecek yetenekte. Partiler ve kitle hareketleri arasındaki tek ilişki liderler aracılığıyla sağlanıyor, siyasi partilerde tabanın katılımı oldukça zayıf. Partiler seçimlerde üye

sayılarını artırmak için hareket liderlerine muhtaç; hareket liderleri ise parlamenterleri ya da parti liderlerini toplantılarda konuşmaya çağırıyorlar. İlişki akıcı ve yaygın. Bu arada aydınlarla araştırma merkezleri ve kitle hareketleri arasındaki ilişki, güçlenmesine rağmen henüz yeterli düzeyde değil, ya da yalnızca sınırlı bir çalışma alanına ilişkin. Parlamenterlerle kitle örgütleri arasındaki ilişki de benzer şekilde tanımlanabilir Seçilmiş temsilciler kendilerine oy veren kitleler hatta örgütlü gruplarla bile bütünleşebilmiş değil. Rejimin politikalarına karşı yasal önlemler ya da alternatifler üretebilecek uzman bir kesim ise yok.

Yeni Siyasi Tablo

Ekonominin çökmesinin ve hükümetin halk desteğini kaybetmesinin en önemli sonucu, siyasi yaşamın askerileştirilmesi oldu. Serbest piyasa ekonomisi çeşitli toplumsal kesimlerce daha çok sorgulanmaya başlanınca, Belaunde rejiminin baskıcı yüzü daha bir hissedilir oldu. Buysa, parlamenter demokrasinin, neo-liberal doktrinin yol açtığı sosyo-ekonomik felaketi atlatıp atlatamayacağı sorusunu gündeme getirdi.

Peru halkının baskı ve açlığa karşı mücadelesi günlük bir sorun halini alırken, gündemdeki en acil sorun «mücadelenin kim tarafından ve nasıl yönlendirileceği». Halk kesimlerinin orduyu, Belaunde rejiminin topyekün bunalımına çözüm olarak kabul etmeyip reddedecekleri kesin. Bu arada, iç ekonominin canlandırılması amacıyla değil, ama uluslararası sermayenin çıkarlarının korunması amacıyla yeniden başlatılan borç görüşmelerinin yol açtığı meşruiyet bunalımı çarpıcı bir şekilde, burjuvazinin siyasi-ekonomik programının iflasını sergiledi. Bu koşullarda, son durumun ancak «temkinli» bir sol saldırı için uygun olduğu düşünülebilir. Ancak iki başka siyasi gerçek solun elini kolunu bağlıyor ve her ikisi de halkın orduya karşı tepkisine rağmen, bir askeri darbeye yol açabilecek nitelikte. Bu siyasi gerçekler **Sendero Luminoso**'nun «silahlı mücadelesi» ile APRA'nın yeni burjuva-halkçı programı.

İlkin **Sendero Luminoso**'yu ele alalım. Moskova yanlısı Peru Komünist Partisinden ayrılan ve öğretmenler sendikası (SUTEP) ile yakın ilişkide olduğu bilinen bir grubun oluşturduğu **Sendero**, silahlı mücadele için güçlü bir ulusal ağ ve bir yeraltı örgütü oluşturmuştu. Ardından, Ayacucho'da Huamanga Üniversitesi, felsefe profesörü Abimael Guzman liderliğinde kadroların oluşturulacağı merkez olarak seçildi. 1979'da **Sendero** kendini Peru'nun gerçek komünist partisi olarak ilan etti. Bugün de kendisini böyle adlandırmayı sürdürüyor. **Sendero** Peru'nun kalkınma sorunlarının yalnızca silahlı mücadele ile anlatılabileceğini ve çözülebileceğini savunuyor. Örgütün bu konudaki görüşü sekiz tezle açıklanıyor:

1 — Peru, bağımlı, yarı sömürge, yarı feodal bir ülkedir. Köylüler başlıca potansiyel devrimci güçtür. Kırsal kesim çelişkilerin en yoğun olduğu bölgedir. 2 — Peru gibi bir ülkede, demokrasi hatta burjuva kurumlar bile ancak bir karikatür olarak varolabilir .3 — Peru'yu 1978-80 arasında yöneten askeri rejimler faşist. Belaunde yönetimi bürokratik kapitalizmi ve devleti güçlendirmeye çalışıyor. 4 — 1968 - 80 arası dönemde Peru tıkanmış bir devrim durumu yaşadı ama 1980'den bu yana yaşanan, halkı «demokratik» ya da «bürokratik» yollar arasında bir tercihle karşı karşıya bırakan bir açık devrim durumudur. 5 — Devrim yarı sömürge, yarı feodal bir ülkede, yalnızca seçimlere katılarak ya da burjuva yasallığını kullanarak gerçekleşemez. Kendilerini bunlarla sınırlayan solcu güçler «bürokratik eblehlik» içindedirler. Tek doğru sol güç, silahlı mücadeleyle oluşturulur. 6 — Peru devrimi, ulusal demokratik, anti-emperyalist ve anti-feodal olmalıdır. Toplumsal tabanı işçi-köylü ittifakıdır. Köylüler devrimin harekete geçirici gücüyken, işçi sınıfı öncü sınıf haline dönüştürülmelidir. 7 — İktidar ve demokratik devleti kurabilmek için tek devrimci mücadele biçimi silahlı mücadeledir. Halk savaşı kırda başlar ve kentlere ilerler. «Halk savaşı ya köylülerin savaşıdır ya da hiçbirşeydir». 8 — Parti, silahlı mücadele sürecinde oluşur ve güçlenir, siyasi bir örgüt olarak, silahlı mücadeleyi gerçek bir halk ordusunun kurulması için yönlendirir.

Sendero'nun silahlı mücadelesinin kısmen başarılı olduğu doğru; genel bir kitle hareketi yarattığı anlamında değil ama hükümetin burjuva demokratik biçimiyle yönetim yeteneğinin olmadığını göstermesi bakımından. **Sendero** Belaunde'yi halk hareketlerini bastırmak, özellikle Ayacucho'da köylüleri sindirmek için orduyu çağırmaya zorladı. Bu kuşkusuz, **Sendero**'nun Belaunde'den tam da vermesini istediği karardı. Böylece hem Belaunde rejiminin hem de önceki askeri yönetimlerin faşist olduğu, hem de yarı feodal Peru'da demokrasinin varolamayacağı tezleri doğrulanıyordu.

Sendero'nun toplumsal formasyonu yarı feodal olarak nitelemesi yanlıştı, tarım bölgelerinin çoğu tarım işletmelerine dönüşmüştü ve 1950'lerden bu yana Peru'nun kentsel bölgelerinde yoğun bir proleterleşme süreci yaşanıyordu. **Sendero** kentlerdeki solcu grupların radikal olamayacağı inancıyla proletarya ile bağlantı kurmadı ve solun diğer kesimleriyle görüşmeyi reddetti. **Sendero** Peru toplumu hakkındaki bu analizini koruduğu sürece, mücadelesini, diğer bölgelerdeki, demokratik katılımın amaçlandığı mücadeleler ile birleştiremeyecek ve kaçınılmaz olarak değişebilir ittifaklar ya da bir birleşik cephe oluşturmayı başaramayacak ve tüm bunların mantiki sonucu olarak da orduyla nihai bir hesaplaşmayla sonuçlanacak mücadelesinde yalnız kalacaktır. Böyle bir çatışma-

nın **Sendero**'nun ezilmesiyle kalmayacağı, ama silahlı mücadeleyi Peru'nun gelecek kuşakları için bir siyasi alternatif olmaktan çıkartacağı tahmin edilebilir.

Öte yandan, «kurumlardan iktidara yürüyüş» stratejisi, Alan Garcia ve yeni kuşak APRA liderlerinin partilerindeki otoriter-liberal ile sosyal demokrat akımları birleştirebilmeleri halinde, varoluş koşullarını yitirecektir. APRA'nın her iki akımı, farklı açılardan, burjuvazi ve orta tabaka ile kurumsallaşmış bir parlamenter demokrasinin oluşturulabilmesi için ittifaklar peşindeler. 1960'larda Haya de la Torre'nin ortaya attığı sosyal demokrat program devletin genişletilmesini, yönetim işinin tekelleşmesini ve bir yandan da eğitim reformları gibi toplumsal hareketlilik sağlayacak bir dizi mekanizmayı öneriyordu. Böyle bir program halk taleplerinin ve liberal siyasi kurumların bir refah devleti hedefi çevresinde birarayа getirilebileceğini varsayıyordu. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için mali bir bunalımı önleyecek ekonomik canlanma gerekliydi.

APRA bugün, silahlı mücadeleyi uygun olmayan bir alternatif olarak niteleyip reddeden sol kesim için ciddi bir tehdit oluşturuyor. APRA henüz iktidara gelemediği için itibarını yitirmemiş durumda, üstelik Perulu seçmenlerin tümü parti içindeki çelişkileri bilmiyor. UNIR, IU ve UDP içindeki belirli kesimler bile, APRA bir süre iktidar olmadıkça, solun kurumlardan iktidara yürüyüş stratejisinin gerçekleşemeyeceğine inanıyor.

Sol bugün bir tarafta **Sendero**'nun «silahlı mücadelesi»nin, diğer yanda APRA'nın halkçılığının yer aldığı bir yol ayrımında. Sol hala işçi sınıfıyla köylülerin belirli kesimlerinin, hatta orta tabakanın çıkarlarını birleştirebilen tek güç. Ama bir strateji olarak ne silahlı mücadele ne de seçim politikası önerebiliyor, ve güçlenme ya da iktidarın ele geçirilmesi konusunda planları da yok. Bugün yapabildiği yalnızca demokrasi üzerine genel laflar etmek. Ama demokrasiye sahip çıkmada da yalnız değil, siyasi güçler, ordu bile demokrasiden yana olduğunu söylüyor. Sorun, demokrasinin ekonomik ve siyasi düzeylerde nasıl bir biçim alacağında ve günlük mücadeleler ve egemenlik stratejileri için neler önereceğinde düğümleniyor. «Temkinli» bir sol programın olmaması, son bölünmüşlüğünde tek değilse bile çok önemli bir etken. Herbir grubun herhangi bir programa yaklaşımı, soyut tartışmalar sonucu üretiliyor; kitlelerce değerlendirilerek maddi bir güç halini alabilecek toplumsal tartışmaların konusu olmuyor. Sonuç olarak her bir program, ayrı gruplarca ama aynı biçimde üretiliyor: Desteklenmeleri için değil, ama entellektüel ve/veya ideolojik nedenlerle.

Belaunde rejimi meşruiyetini kaybetmeye devam eder ve ordu **Sendero**'yu yok etmeye kalkışırsa, APRA ve silahlı kuvvetler arasındaki tarihi çelişki 1985 seçimlerinin yapılmasını imkansızlaştırabilir. Seçimler yapılırsa, APRA merkez sol ittifakının güçleneceği

tahmin edilebilir. Ancak APRA'nın programı çelişkilerle dolu olduğundan ve kısa sürede tükeneceğinden sol, halk demokrasisi için doğabilecek imkanları değerlendirmeli ve kendi önerilerini hazır etmelidir.

SONUÇ

Velasco döneminde (1968-75) devletin teşvik ettiği ulusal sanayileşmenin doğurduğu bunalım, birbirine karşıt iki alternatife yol açtı: Solda anti-kapitalist bir kitle hareketi, sağda liberal, serbest piyasa tepkisi. Her iki alternatifin ortak paydası, devletçiliğe (corporatizm); tüm siyasi ve toplumsal örgütlenme biçimlerini yok etme eğiliminde olan ve ekonomik büyümeyi sağlayamamış olan devletçiliğe karşı olmalarıydı. Askeri-corporatizme muhalefetin belirli noktalarda kesişmesi, demokrasi yanında alınan ortak tavırla birleşince, aynı platformda yer alması mümkün olmayan iki grup arasındaki, toplumsal düzene, üretimin örgütlenmesine ve devletin biçimine ilişkin temel farklılıkların örtülmesine neden oldu.

Peru deneyiminin açıkça öğrettiği, devletçi örgütlenme biçimlerinin kısa ömürlü oldukları, belirli siyasi çıkarlarca belirlendikleri ve bir dizi toplumsal sınıfın, özellikle sanayi işçilerinin-devlet denetimindeki kuruluşlara yaygın muhalefetleri biçiminde. Böylece kimi Amerikalı ve Latin toplumsal bilimcinin geliştirmeye çalıştığı, devletçi örgütlenme biçimlerinin bölgenin tarihi ve sosyal, siyasi yapısıyla örtüştüğünü savunan Yeni Latin Amerika teorilerinin tamamen yetersiz olduğu ve tarihi gerçeklikle uyuşmadığı kanıtlandı. Bırakınız-yapsınlarcı ekonominin ve rekabetçi, sınıf temelli siyasetlerin ortaya çıkışı, Latin Amerika'nın siyasi biçimler mozayiğinin, devlet denetimindeki kuruluşların belirleyici, hatta kaçınılmaz siyasi sonuçlar olacağı basit şemalara zorla sokulamayacağını gösterdi.

Askeri devlet kapitalizminden, serbest piyasa liberalizmine geçiş, üç dizi faktörün mantıki sonucu oldu: İlkin özel ulusal sınai sermaye teşvik edilerek ve devlet yabancı mali kaynaklarla genişletilerek, rejim içinde genel kapitalist kalkınma için bir zemin hazırlandı. İkincisi, işçi sınıfı ve köylülüğe, bağımsız sınıf örgütlenmeleri için hiçbir siyasi ve toplumsal alan bırakılmamıştı, böylece bunalım patlak verdiğinde, devletçi-kapitalist yönetim dağılmaya başladığında Sol bunalımdan yararlanabilecek imkanlara sahip değildi. Üçüncü olarak rejim, bunalımı, dış fonlara dayanarak çözmeye çalıştığında, IMF ve çokuluslu özel bankalar iktidarın ve kaynakların özel sektöre devri koşullarını dayattılar, «ihracatçıları» güçlendiren ve ülkenin kapılarını yabancı sermayeye ardına kadar açan kalkınma stratejisini kabul ettirdiler. Böylece belirli bir kapitalizm biçimi benimsetildi Ülke içinde «mali sermaye»nin önemi

arttı, maden ihracına dayalı global bir stratejiye ağırlık verildi. Devletin sanayiye yardımı kesmesi, iç talebin azalması (yaşam standartlarının gerilemesi) ve fiyat artışları büyük miktarda sermayenin üretken olmayan alanlara kaymasına, işsizliğin artmasına neden oldu ve kısa süre sonra genel grevlere dönüşen kendiliğinden kitle protestolarını başlattı. Sanayinin göreli gerilemesi, mali ve rantier sermayenin güçlenmesi 1970'ler sonunda Belaunde devletinin arzuladığı serbest piyasa ekonomisi için gereken zemini oluşturdu.

Toplumsal sınıfların çoğunu olumsuz şekilde etkileyen bu ekonomik strateji, oluşturduğu resmi-parlamenter siyasi çerçeve içinde rakipsizdir. Belaunde yönetiminin güçler ayırımını ortadan kaldırarak, yasama ve yürütme yetkilerini hükümette toplayarak gerçekleştirdiği köklü anayasa değişikliği şaşırtıcı değil. Daha önemlisi, serbest piyasa ekonomisinin yayılması sınıf, bölge ve sektörler arası farklılaşmayı derinleştirdikçe, devlet siyasi faaliyetler üzerindeki denetimini de kaçırdı 1970'lerde Latin Amerika'da, özellikle Güney Koni'de (Şili, Arjantin, Uruguay) izlenen oyun bugün Peru'da sahneye konuyor: Pazarları serbest bırakmak, insanların hapse tıkılmasıyla mümkün. Demokratik süreç ve kurumların kısa ömürlü, narin olmaları, yalnızca orduların «varlığıyla» açıklanamaz; otoriter hamle siyasi sınıf, özellikle «liberal sivil» kesimlerce, rejimi destekleyen başlıca sınıfların acil ekonomik ihtiyaçlarına cevap olarak başlatıldı.

Neo-liberal ekonominin müthiş başarısıyla sağlanan sefalet, uzun bir süre demokratik sistemin çatısı altında başa çıkılması —ehlileştirilmesi— zor toplumsal mücadeleler üretecek. Demokratik «alan»ın kendisi, bu tür bir ekonomik stratejinin durdurulması ya da sınırlandırılması için geniş bir imkan sunuyor-çünkü, yabancı sermayenin toplumsal mücadelelerin yükseldiği alana kaydırıldığına henüz tanık olunmadı. Seçmenlerinin ancak küçük bir kesimini tatmin edecek bir ekonomik strateji seçmekle, rejim parlamenter demokrasinin değerlerini, işlemesini, pratiklerini önleyecek değerler bulmaya mahkum edildi. Böylece Peru hukuk düzeni, Belaunde rejimi tarafından sol çoğunluğun ortaya çıkışını önlemek amacıyla istismar edildi; özellikle de **Sendero** Luminoso'yu hedef alan yeni anti-terör yasası uygulamada, sendikalar orta kesimlerdeki köylü militanlara karşı acımasızca kullanıldı. Derinden hissedilen hoşnutsuzluğu protesto eden eylemleri hedef olan bu tür yasaların yapılması, demokratik muhalefet biçimlerinin elini kolunu bağladı.

Peru demokrasisi, kısa ömürlü, iki otoriter kapitalist yönetim arasında bir geçiş süreci halinde bir olgu olarak beliriyor. Belaunde yasa yapıcı organları ve yerel kurumları yetkisizleştirir ve halk desteğinin giderek azalmasına yol açan politikalar uygularken, 1983'te, devletin baskı araçlarının (ordu, sivil muhafızlar, polis)

rolünün giderek önplana çıktığı görüldü. Demokratik kurumlar resmi varlıklarını sürdürüyor ama halk iradesine tepkisiz kalıyorlar ya da halkı giderek daha az oranda temsil ediyorlar. Rejimin desteğini kaybetmesi ve derinleşen ekonomik bunalım, Belaunde'nin orduya bağımlılığını artırırken, ordu içinde meselelere el koyma eğilimini artırabilir.

Öte yandan solun rejimle mücadele edeceği alanda çetinleşti ve derinleşen toplumsal çelişkiler «temkinli sosyalistlerin» 1985 Başkanlık seçimlerinde, kurumlardan iktidara yürüyüş çabalarını boşa çıkartabilir. Kuşkusuz demokratik siyasi çerçeveyi genişletme çabaları önemli; Ama bir demokrasi içinde mücadele etme arzusu, ekonomik modelin çelişkilerin doğurduğu zorunlulukların gözardı edilmesine yol açmamalı. Artık etkisizleşmiş siyasi kurumlardan medet ummak ya da solu bir «askeri darbeyi kışkırtabilir» bahanesiyle kitle mücadelelerinden ayırma, solu yalnız bırakır ve pasifizme iter, yeni bir otoriter halkçı askeri yönetim için gereken zemini oluşturur, Peru solunun daha otoriter bir biçime doğru sürüklenen narin bir siyasi demokraside ne tür tavır takınması gerektiğine ilişkin basit bir formül yok. Parlamenter-resmi faaliyet alanının erken terki, siyasi yalnızlığa ya da uzun süreli kısıtlılığa neden olabilir. Kritik sorun, sınıf ilişkilerinin, uzun süreli ve istikrarlı bir kapitalist demokraside oynayacağı temel ve belirleyici rolü kavrama sorunudur. Sol, «temkinli sol»dan, resmi, parlamenter düzeylerde geliştirilebilecek taktikleri öğrenmeli ama aynı zamanda yönetici sınıfın anlamlı bir parlamenter faaliyeti sınırlayan ve hasıraltı eden otoriter eğilimlerini de kavrayabilecek yapıda olmalı. Peru Solu bugün parlamenter faaliyetlerle, parlamento dışı faaliyetleri, pek de uzak olmayan bir gelecekte birleştirebilme çabası içinde.

Türkçesi *Selahattin ERKANLI*

Peru Politikası: Tarihi Sol Eğilim

Charles Walker*

Peru merkez-Sağ iktidar partisi Halk Hareketinin 14 Nisan başkanlık seçimlerinde ki bozgunu beklenen bir durumdu ama çok az kişi muhalefetin zaferinin boyutlarını tahmin etmişti. Merkez-Sol APRA partisinin 35 yaşındaki adayı, Alan Garcia Perez, oyların % 48'ini alarak ilk turda seçilmek için gerekli mutlak çoğunluğu az bir farkla kaçırdı. Perez'in ikinci turdaki rakibi, oyların % 23'ünü alan, Birleşik Sol koalisyonunun lideri Alfonso Barrantes Lingan olacak. Muhafazakar hükümetin halk üzerindeki etkisinin azaldığını, orta ve aşağı sınıf grupları arasında politik örgütlülüğün arttığını gösteren bu sonuçlar, Peru politikasında tarihi bir değişikliğe işaret ediyor: APRA ve Sol, Başkanlık seçimlerini bugüne kadar kazanamamışlardı.

Hükümetin gözden düştüğü kampanya boyunca ortadaydı. Halk Hareketinin adayı Javier Alva Orlandi'nin, kampanyasını üzerinde temellendirebileceği çok az şeyi vardı. Fernando Belaunde Terry'nin beş yıllık başkanlığı sırasında Peru ekonomisi çok büyük bir düşüş gösterdi ve krizin asıl sıkıntısı da işçilere yüklendi. Yıllık enflasyon oranı son üç yılda % 100'ü geçtiği için reel ücretler çarpıcı bir şekilde azaldı. 1980'de 200 sole olan bir dolar seçimlerden önce 9000 sole fırladı. İşsizlik de birdenbire artarak nüfusun yarısından fazlası istihdam dışı kaldı.

Ekonomik kriz iktidar partisinin tek engeli değildi elbet. Rüşvet skandalları ve Sendero Luminoso (Aydınlık Yol) gerilla hareketine karşı verilen mücadelede insan haklarının çiğnenmesi de bu büyük hezimete katkıda bulundular. Karizmatik bir lider olmayan Alva Orlandini, 1980'de elde ettiği % 46'ya karşılık, bu seçimlerde Halk Hareketi'nin resmen tanınmış bir politik parti olarak devam edebilmesi için gerekli % 5'e bile güçbela ulaştı.

İktidar karşısındaki hoşnutsuzluğun farkında olan, özel sektör yanlısı Popüler Hıristiyan Partisi, Halk hareketiyle dört yıllık ittifakını seçimden aylar önce kesmişti. Oldukça pahalı bir kampanyaya

(*) Çevrilen kaynak **NACLA**, March 1985, New York.

rağmen, Luis Bedoya'nin muhafazakar mesajı Lima'nın orta ve yüksek sınıf çevrelerinin ötesinde taraftar kazanamayarak, oyların % 12'sini alabildi. Bedoya televizyondaki son demecinde APRA ya da Birleşik Sol'un kazanması halinde «Peru içinde ve dışında istediğimiz gibi seyahat etme özgürlüğümüzü ve çocuklarımızın eğitimini özgürce seçme hakkımızı kaybederiz» diyerek uyarıda bulundu. Bedoya'nın korkutma taktikleri açıktır ki etkisiz kaldı.

Yeni Bir Peru Talebi

APRA önderleri Nisan seçimlerinin tarihi hayal kırıklığının üstesinden gelmek için uzun zamandır beklenen fırsat anlamına geldiğini kavradılar. Parti 1920'den beri Peru'nun en büyük ve en fazla örgütlenmiş partisi olmasına rağmen, bugüne kadar hiç seçim kazanamamış ve başkanlığı ele geçirememişti. APRA başlangıçta orta-sınıf kökenli seçmenlere dayalı, popülist ve anti-oligarşik bir partiydi. 1930 ve 40'larda, APRA liderleri askerler ve iktidardaki partiler tarafından bazı görüşleri yüzünden cezalandırıldılarsa da, sonuçta bu gruplarla yavaş yavaş ittifaka gidildi.

Partiye ve 1979'da ölen lider, Victor Raul Haya de Torre'ye neredeyse dini bir kendini adamadan dolayı, APRA bağımsızların arasından ve diğer **anti-Apristalar**'dan oy olamadı. Halk arasında Peru'da sadece iki parti olduğuna inanılmaktaydı: **Apristalar ve anti-Apristalar.**

Bu nedenlerden dolayı, Alan Garcia'nın kampanyası seçmen desteğini parti dışına taşırmayı amaçlıyordu. «Yeni Peru» ve çok genç seçmenlere yönelik propaganda da Garcia'nın gençliği ön plana çıkarılmıştı. Partinin sloganı olan «Biz tüm Perulular'ın çıkarını temsil ediyoruz» APRA'nın sekter imajını kırmayı ve muhafazakar partilerle sol arasındaki boşluğu doldurmayı hedefliyordu. APRA üyelerini yatıştırmak içinse Garcia, birçok politik yapmacık tavır pahasına da olsa Haya de Torre'nin varisi konumunu üstlendi.

Garcia muğlak birtakım planlar ve üstünlükler sunuyor ve seçmen oylarını toplamada epey etkili olan pozisyonundan dolayı diğer adaylarla tartışmaya girmeyi reddediyordu. Garcia'nın belirsiz sosyal demokrat tonu parti içindeki değişik eğilimleri yansıtıyordu. Bu eğilimlerden birisi sola yakınlaşmayı ve 1920'nin radikal programlarına dönmeyi isterken diğeri özel sektör yanlısı bir tavırdan yanaydı. Alan Garcia genellikle daha muhafazakar eğilim yanlısı olmasına rağmen, kampanya boyunca farklı hizipleri birarada tutmayı başarmıştı.

Küçük Bütçe Reformları Engelliyor.

Birleşik Sol'un kampanyası ittifakın içindeki bölünmeler ve Alfonso Barrantes'in üç yıllık belediye başkanlığı döneminde çıkar-

dığı güçlükler nedeniyle engellendi. Koalisyon farklı sol eğilimlerden oluşuyor. Yelpazenin bir ucunda son zamanlarda birleşmiş ilerici işadamları, diğer ucunda da muhafazakâr basın tarafından devlet haini ilan edilen **Sendero Luminoso** ile anlaşma yapmak üzere tartışmayı teklif eden aşırı sol yer alıyor.

Lima Latin Amerika'nın en düzensiz ve hızlı büyüyen kentlerinden biri. Şehirdeki reform çabaları çok küçük bir bütçe, Belaunde hükümetinin sürekli muhalefeti ve basının büyük çoğunluğu tarafından engelleniyor. Barrantes, Lima'nın çok büyük sayıdaki sorunlarına hızlı çözümler bulmakta aciz kaldı: Belediye'de çalışan işçilerin ücret talepleri, caddelerde giderek biriken çöpler ve genellikle yetersiz şehir hizmetleri gibi.

Belediye başkanı kampanyasını, Sol'un şehrin yoksul kesimlerindeki yerel örgütlerle işbirliğinden doğan bir programından alınma, okuyan çocuklara bedava süt vaadiyle bitirdi. Orta ve bazı aşağı sınıf çevrelerine verilen destek 1983 belediye seçimlerine göre daha düşüktü, yine de Sol'un aldığı % 23'ü yenilgi olarak yorumlamak oldukça zor. Dört yaşındaki koalisyon, sendikaların, çevredeki örgütlerin ve entellektüellerin giderek büyüyen desteğinin kanıtı olarak PPC'nin aldığı oyların yaklaşık iki katı oy aldı.

Barrantes, Garcia'nin açık zaferini resmen teslim etse de, anayasal gerekleri yerine getirmek için son bir yarış daha yapılacak. APRA meclisin iki kanadının da kontrolünü kazandığı için herhangi bir ittifaka girmeye ihtiyacı yok.

Karartma Yeniden Hesaplaşmayı Engelliyor

APRA'nın zaferi ve Birleşik Sol'un ikinci sırayı alması Peru politikasındaki diğer büyük güç, **Sendero Luminoso** için işlerin ters gitmesi anlamına geliyor. Hareketin seçimleri boykot ve oyları sabote etme çabaları pek başarılı olamadı. Seçimlere katılmayanların sayısı geçen yıllara göre daha azdı ve seçimler sadece birkaç And seçim bölgesinde engellendi. **Sendero** seçimlerden sonra elektrik hatlarını bombalayıp Lima'yı karanlık altında bırakarak ve yeniden yapılmalarını engelleyerek manşetlere yerleşti. Nisan'ın sonlarına doğru da, Peru'nun seçim kurulu başkanı, Domingo Garcia Rada, pusuya düşürülerek ciddi bir şekilde yaralandı.

Sendero, hükümetin iddia ettiğinden çok daha güçlü bir örgüt olmasına rağmen, hareket bir durgunluk dönemine girmiş gibi gözüküyor. Sahil şehirlerindeki destek büyümüyor ve ordu orta And'lardaki ilerlemeyi büyük ölçüde engelledi. Yeni hükümetin birinci yılı **Sendero Luminoso**'nun kaderi için çok önemli. Eğer Alan Garcia popüler olmaya devam eder ve Sol bütünsel bir muhalefeti temsil etmeyi sürdürürse **Sendero**'ya büyümek için çok sınırlı bir alan kalacak. Ama eğer ekonomik durum kötüleşmeye devam eder ve/

veya ordu politik bir konumu üstlenirse, **Sendero**'nun etkinlik kazanma çabaları başarıya ulaşabilir.

APRA'da gerillalara karşı olan stratejisinde karışık sinyaller veriyor. Bazı parti liderleri silahlanmış güçlerin 'acil bölgeler'de insan haklarını çiğnemesini eleştirirken diğerleri hızlı bir 'askeri' çözümden yana.

Muhalefetin zaferi genelde Belaunde hükümetinin özelde de onun ekonomiyi yönlendiriş biçiminin kesin bir reddiydi. Çok okunan günlük **La Republica** seçimleri, Halk Hareketi'nin cenaze töreni olarak niteledi. Halihazırdaki ekonomik durum 'kriz' ve 'felaket' terimleriyle tarif ediliyor. Hükümet bu durum için uzun bir bahaneler listesi sunuyor: devralınan yabancı borçlar, uluslararası ekonominin atıllığı, Peru ihraç mallarının fiatlarındaki düşüşler, doğal afetler (seller) ve **Sendero Luminoso.**

Ama eleştiriler suçu Belaunde'ya yüklüyor. Belaunde hükümeti, yerli sanayiyi ağır bir yük altında bırakan, monetarist istikrar politikalarını ve kapsamlı bir ithalat liberalizasyonunu uygulamaya koymuştu. Ayrıca, 1970'lerin başındaki reformcu askeri dönem boyunca yatırımlarını sınırlayan çokuluslu yatırımcılara, petrol ve madencilik gibi ana ihracat sektörlerinde açık kart verilmişti. Bütün bunlara ek olarak, çalışan nüfusun yarısı tarafından kazanılan asgari ücretin değeri 40 dolara kadar düştüğü için asgari ücret için yapılan grevler artmıştı.

Lima sokakları, Perululların yaratıcı yaşama taktiklerinin kanıtıdır. İşportacılar sokak köşelerinde herçeşit malı satarken, sokak tiyatrosu grupları, ateş yiyenler ve şarkıcılar ek birkaç kuruş daha kazanabilmek için gösteriler düzenlerler. Bu arada çoğu işyerlerini çevreleyen demir kapılardaki artış suç oranındaki büyük yükselişi gösteriyor. Soygun alarmları, kilitler ve silahların sayısında da epey artış kaydediliyor.

Lima çevresindeki **pueblos jovenes** ya da gecekondu bölgesi sakinleri daha örgütlenmiş ve askeri bir yaklaşım gösterdiler. Hükümet binasına yapılan büyük yürüyüşler sık sık temel hizmetlerin eksikliğini ve çöküntü halindeki ekonomik durumu protesto ediyor. Birçok çevre örgütleri ucuz yemek sağlayabilmek için komün mutfakları oluşturdular. Kırsal bölgelerdeki aşırı yoksulluk binlerce **campesino**'yu şehirlere göçe zorladığından, gecekonduların sayısı da hızla artıyor ve yeni kentliler yerleşim bölgeleri örgütlendikçe APRA'ya, Sol'a ya da bağımsız örgütlere katılıyorlar.

APRA, Sol'un birleşmesinden de faydalandı: Peru'da anti-kominizm **anti-Apristacılık**'tan daha güçlü. Muhafazakârların çoğu Garcia'nın Barrantes karşısındaki zaferini üzüntüyle kabullendiler. Maden kasabalarının ve yoksullaşan güney And bölgelerinin yanısıra, Lima'nın gecekondu bölgeleri de Birleşik Sol koalisyonu için en büyük politik desteği sağladılar. Bu grupların artan büyüklüğü ve

örgütlülüğü ve Sol'un kendi içindeki gedikleri kapama çabaları gözönüne alındığında, Birleşik Sol'un politik potensiyelinden pek az kişi kuşkulanıyor.

Yeni APRA hükümetinin oldukça zor bir görevi var. Uluslararası bankacılık sistemine bağlılığını belirtmiş olan bundan önceki yönetim, 13.6 milyar dolarlık dış borçlarının faizlerini bile ödemede gecikmişti.* Aynı zamanda çalışan halka enflasyonun ve işsizliğin önleneceği vaad edilmişti. Sol ve APRA'nın güçlerini birleştirme olasılığı zayıf görünürken, tutucu partiler uzlaşmaz muhalefet rolü oynamaya hazırlanıyorlar.

Yeni başkanın önündeki bu güçlüklere karşın, eskinin muhalefet partilerinin seçimlerden en güçlü birinci ve ikinci parti olarak çıkmaları, Peru'nun eski usül «kreol liberalizmi» karşısında tarihi gelişmesini simgeliyor. Alan Garcia, seçim sonuçlarının alınmasından sonra yaptığı konuşmada «Bu bir protesto oyu değil, umut oyudur» diyerek bu noktayı vurguladı.

Türkçesi *Gönül KIVILCIM*

(*) Bu haber yorumun yayınlanmasından bir süre sonra Peru'nun yeni Devlet Başkanı Alan Garcia Perez, önce, Peru'nun 16.3 milyar dolarlık dış borçlarının ödenmesine döviz gelirlerinin sadece % 10'nunun ayrılabileceğini ifade ettiyse de bir müddet sonra dış borçlara moratoryum ilan edildi. Yani, önümüzdeki üç ay uluslararası bankalara ödenmesi gereken borçlar, Peru'nun eline para geçinceye kadar ödenmeyecek. Bu haber, ulusal sanayinin sırtındaki yükü bir parça olsun hafifleteceği için, işadamları tarafından sevinçle karşılanırken, alacaklı ülkeler üzerinde şok etkisi yarattı (Ç.N.).

☆

PERU TEMEL SAYISAL VERİLER

Yüzölçümü : 1 285 216 km²
Nüfus : 18,7 milyon (1983)
Nüfus artışı : Yılda % 2,6
Yaşam umudu : 58 yıl
Başkent : **Lima** (4,4 milyon)
Kentli nüfus % 66
Okuma yazma : % 81

Enflasyon Oranı (Aralıktan Aralığa Tüketici İndeksleri Artış Yüzdesi)

1979	1980	1981	1982	1983	1984
66,7	59,7	72,7	72,9	125,7	105,8

Dış Borçlar (Toplam borç, milyar ABD doları olarak)

1979	1980	1981	1982	1983	1984
9,3	9,5	9,6	11.09	12,4	13,5

Önemli İhracat Malları (Toplam ihracat değerinin yüzdesi olarak)

1982 Petrol 22, Bakır 15, Çinko 8
1983 Petrol 18, Bakır 15, Çinko 14
1984 Petrol 19, Bakır 14, Çinko 11

4

Şili Üstüne

Şili'de tarih kendi yolunda yürümeğe devam ediyor. Pinochet rejimi eskiye ilişkin ne varsa silmeğe çalıştığı, hatta 1980'lerin başlarında neredeyse bunu başardığı halde, Şili'de bütün eski siyasal güçler olanca canlılıklarıyla sahneye çıkmış bulunuyor. Geçtiğimiz ay (Kasım 85) Demokratik İttifakın *düzenlediği ve* Sosyalist Birlik *ile* Demokratik Halk Hareketi *içinde yeralan bütün muhalefet güçlerinin katıldığı protesto gösterisinde 500 binin üstünde insan yeraldı. 1983'den bu yana birkaç kez ilan edilen olağanüstü duruma ve yoğun tutuklama ve baskılara karşın Pinochet rejimi protestoları engelleyemediği gibi, iktidarı 'barışçı' yoldan devretme isteğine ve de olanağına sahip görünmüyor. 1981 yılında ülkedeki sessizliğin doruk noktasında ve monetarist modelin başarısının eşsiz olduğunun ilan edildiği bir dönemde Pinochet kendini 1988 yılına dek devlet başkanı kılan ve son derece kademeli uzun bir geçiş dönemini, daha doğrusu rejimin sürekliliğini öngören bir anayasayı yüzde 90'lık bir evet oyuyla onaylatmış, ama hemen ardından Şili toplumu bir 'demokratik açılım' dönemine girmişti. Şili modeli, tıpkı Brezilya Modeli gibi gerek ekonomik politikalarında, gerekse siyasal açıdan birçok ülke yönetimi tarafından örnek alındı: bu, ekonominin bir yıkım programıyla yeniden şekillendirilmesinden, üniversitelerdeki düzenlemelere, eski siyasal partilerin, örgütlerin dağıtılıp, yeni rejimin mantığını kabul eden salt biçimsel örgütlenmelere izin verilmesine dek birbirini çok andıran önlemleri içeren bir modeldir. Bu bakımdan bu bölümde yeralan yazılar Pinochet rejiminin mahiyeti ve çözülüşünün irdelenmesi yanında, yükselmekte olan yeni toplumsal muhalefetin yapısı ve çalışma tarzı hakkında da aydınlatıcı bilgiler vermektedir.*

Şili: Dün ve Bugün*

Jorge Rojas

150 Yıl İnkâr Edilen Tarih

1818 yılında Şili, sonunda anavatan İspanya'nın sömürgesi olmaktan kurtuldu. Diego Portales'in önderliğinde cumhuriyet kurumlarını oluşturmayı başardı. Bu gelişmelerin ilk plandaki sonucu 1833 anayasasıydı. O dönemin tutucu güçleri —yani **pelucones**— otoriter bir başkanın temsil ettiği bir devlet biçimine dayalı sınırlı bir demokrasi ortaya koydular. Bu aristokratik rejim, Portales'in etkisiyle, yani bir cumhuriyetin temelini oluşturmak üzere değişik burjuva fraksiyonlarını birleştirmeyi başardı. Ama bu rejime çoğunluğun katıldığı söylenemezdi. Cumhurbaşkanının otoriter yetkileri şu alanları kapsıyordu: Parlamentonun ve öteki otoritelerin atanması, ülke politikasının saptanması ve kendisinden sonraki başkanın önceden saptanması. 1871'e kadar her beş yılda bir bu şekilde seçilen başkanlık böyle yürüdü. İkinci kez seçilmeleri ancak bir defa mümkündü, ve o güne kadar hepsi onar yıl başkanlık ettiler. Ve yine o zamanlardaki seçim hakkı mülkiyet ilişkileriyle belirlenmiş sınırlı bir haktı.

Şili'deki bir bakıma erken gerçekleştirilmiş sayılabilen siyasal istikrar yine parlak bir ekonomik gelişmeyle sağlandı ki bu gümüş, bakır ve kömür madenlerinin işletimi ve tarım ürünleri ticaretiyle mümkün oldu. 1860 - 70 yılları arasında Şili dünyanın en önemli bakır üreticisiydi. Pasifik savaşından (1879 - 83) sonra, Peru ve Bolivya'nın güherçile alanları denen bir takım bölgelerini Şili kendi topraklarına katmış, toprakaltı zenginliklerine böylece başka zenginlikler de eklenmiş oluyordu. Şimdiki askerî diktatorya ise, geçen yüzyılın ortasına kadar süren bu otokratik devlet biçimlerini bugün de gerçekleştirmeye çabalayan demokratik bir ideal gibi or-

(*) Yazının çevrildiği kaynak : **Zehn Jahre danach** Dokumente Zur Diskussion, forum für Internationale Friedensarbeit e.v., Essen, Semtember 1983.

taya çıkıyor. Pinochet ise ne Prieto, Bulnes ve Montt gibi başkanların ne de Diego Portales gibi bir bakanın niteliklerine sahip olduğu halde tüm muhalefet olayını bastırarak ve halkın elinden her türlü meşru karar yetkisini alarak mutlak bir hükümdar gibi hükümet edip duruyor. Bu **askeri monarşi** ya da padişahlık çerçevesinde halkın egemenliğinden söz etmek olanaksız. O dönemlerde askeriyye kentsoylu **sivil** iktidarın emrinde iken, bugün kendisi bir despot olarak hüküm sürüyor.

19. yüzyıl ortalarında Şili'de liberal akımlar da gelişmişti. 1849'da Victorio Lastarria başkanlığında **Los Pipiolos** denen liberal bir parti vardı. 1850'de Santiago Arcos ve Francisci Bilbao'nun kurdukları «Sociedad de la Igualdad» (Eşitlik Cemiyeti) doğmuştu. Avrupa liberalist hareketi böylece Şili'ye de yansımıştı. Bu liberalizm büyük arazi sahiplerinin temsil ettiği otoriter ve egemen devlet biçimlerini sorguluyordu. Kurumlar düzeyinde giderek kimi reformlar da gerçekleştirilmişti: İlk medeni hukuk yasası (1855), Din özgürlüğü (1865), Başkanın ikinci seçilme hakkının iptali (1871), Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü Yasası (1874), Sınırlı Seçim Hakkının İptali ve Siyasal Partilerin Seçimi Kontrol Hakkı (1874), Medeni Nikâh ve Seçim Hakları Yasası (1884)... Devletin gelişmesi paralelinde orta sınıf giderek genişlemeye ve siyasal bir rol oynamaya başladı. Siyasal reformlar özellikle «Partido Radikal» (1863) ve «Democrata» (1887) desteğinde sağlandı.

Geçen yüzyılın ekonomik ve siyasal gelişmeleri ülkenin altyapısına ve kültürüne damgasını vurdu: Demiryolları inşaası ve deniz ticaret filosunun güçlenmesi. Bu filo 1855'de 257 gemiyle pasifiğin en önemli filosuydu. 1840'lı yılların yazar ve entellektüelleri olumlu etkileriyle belli bir yer tutuyorlardı. Şili Üniversitesi 1847'de, Katolik Üniversitesi 1888'de ve Öğretmen Okulları 1889'da kuruldu. Kadınlar ilk kez bir üniversitede okuyacak duruma geldiler. Yüzbaşı Koerner başkanlığındaki bir alman askeri heyeti, Şili askeriyesini eğitmekle görevlendirildi. 1886'da askeri akademinin müdürü ve silahlı kuvvetler başkomutanı oldu. Söz konusu alman etkisi Güney Şili'de (1851) bir alman kolonisinin oluşmasından beri vardı.

Şili ekonomisi 19.yüzyılda dünya ekonomisine açıldı. Bağımsız bir kapitalizm belli bir burjuvaziyle birlikte gelişti, nedir ki bu burjuvazi ulusal çıkarları korumasını beceremiyordu. Pasifik savaşının biricik galipleri ingiliz. J. Thomas North, yani Güherçile Kralı ve ingiliz emperyalizmi oldu. 20. yüzyılın daha başlarından beri güherçile yatakları artık Büyük Britanya'nın kontrolüne geçti. Yabancı firmalar üstelik Şili ticaretini ellerinde tutarken, kuzey-amerikan firmaları da **El Teniente ve Chuquicamata** bakır madenlerini kontrol ediyordu.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında güherçile ticaretinin kontrolü artık Büyük Britanya'nın kontrolü dışında düşünülemiyordu.

Nedir ki o yıllarda Şilide **Sociedades Mutualistas** (kooperatif benzeri cemiyetler) adı altında işçi hareketleri de belirmeye başladı. Daha 1924'te yaklaşık toplam 90.000 üyeli 600 cemiyet oluştu. «Sociedades de Resistencia» (Direniş Cemiyeti) ve «Manucomunales» (İşçi Cemaati) bir yandan Mutualistas ile birlikte işçi hareketinin çekirdeğini meydana getirdiler. Birinci grupta daha çok zanaatçılar yer alırken, ikincisinde, sekiz saatlik işgünü, ücret arttırımı ve daha elverişli yaşam koşulları için mücadele veren liman ve sanayi işçileri yer alıyordu. Üçüncü grup ise «Şili sendikalarının yüreği» sayılıyordu ki burada kuzey Şili maden işçileri bir araya geldiler. 1912'de güherçile sanayiinde 50.000 işçi çalışıyordu. 1901'de Iquique'de ilk Manucomunal toplandı, üç yıl sonra 6.000 üyeye ulaştı. 1904'de Santiago'daki ilk kongrelerine 15 örgüt 20.000 üyesiyle katılmış bulunmaktaydı. Ve sonunda devletten sosyal yardım isteme kararını aldılar (örneğin ücretsiz ilkokul, iş kazası sigortası, yetişkinler için akşam okulları v.b.. İlk ulusal işçi örgütü **La FOCH** (Şili İşçileri Federasyonu) 1909'da meydana getirilmiş oldu. Bu örgüt işçi çıkarlarının savunulmasında ilerde önemli roller oynıyacaktı.

İşçi hareketi giderek yaygınlaştı. Toplumdaki etkisi artarken ilerde işçi hareketini biçimlendirip yönlendirecek olan siyasal örgütler de oluşmaya başladı. **Luis Emilio Recabbaren** öncülüğünde —kendisi Şili İşçi Hareketinin gerçek lideri sayılır— 1912'de «Partido Obrero Socialista» (POS Sosyalist İşçi Partisi) kuruldu. POS 1921'de PC'ye (Partido Comunista) dönüştü. 1933'de bunu Partido Socialista de Chile (PS: Şili Sosyalist Partisi) izledi. Bu parti PC'nin aksine hiç bir internasyonel kuruluşa katılmadı, bir latin-amerika sosyalizminin temellerini oluşturmaya çalışıyordu. Her iki parti de ilkin 1938'de «Frente Popular» (Halk Cephesi) ve Salvador Allende döneminde de «Unidad Popular» (Up Birleşik Halk Yönetimi) içinde belirleyici roller üstlendiler.

1930'lu yıllardan beri Şili'de bir sanayileşme süreci gerçekleşiyordu. Tekstil ,kimya ve besin sanayii devletin desteğiyle kuruldu. Sanayileşme geliştikçe sanayi proletaryası ve orta sınıf genişledi. Parlamentodaki oyları aynı paralelde arttı. Bu sosyal hareketin baskısıyladır ki 1924'de çeşitli sosyal içerikli yasalar çıkarılabildi: İş sözleşmeleri yapma ve bunlara uyum yasası, İşçi sosyal sigortaları yasası, iş kazaları yasası, iş mahkemeleri, memurlara hastalık sigortası, işçilere sendikal örgütlenme hakkı v.b. 1973'e kadar bütün bu kazanımlar giderek geliştirildi, nedir ki askeri darbeden sonra hepsi kökünden yasaklandı ve rafa kaldırıldı.

Bu gelişmeler toplumun içindeki sınıfsal uzlaşmazlıklara biçim kazandırdı. Şili'de böylece «sosyal uzlaşma»lara dayalı bir burjuva devleti oluştu. Bu devlet çerçevesi içinde ve onun bürokrasisi bağrında, yine bu sistemin damgasını taşıyan bir işçi hareketi ve Şili Solu gelişiyordu.

Sözü edilen bütün sosyal kazanımlar yalnız barışçı yollardan elde edilmiş değil, tarihteki örneklerinden bilindiği üzere kan bedeliyle ödenmişti. 1907'de Iquique'de 2.500 güherçile işçisini askerler öldürmüştü ve onlar ücretlerin arttırılmasını, çalışma koşullarının iyileştirilmesini barışçı yollardan istemişlerdi.

Şili toplumunun 20. yüzyıldaki evrimini ekonomik bakış açısından gözlemlersek, madencliğin —özellikle bakır işletmeciliğinin— ekonomide en önemli dalı oluşturduğunu görürüz. Örneğin bakır üretimi 1969'da toplam üretimin % 78'ini buluyor, toplam ihracatın % 70'ine ulaşıyordu. Askeri diktatorya döneminde başka mallar da (kereste, balık unu, şarap, meyva v.b.) ihraç edilmeye başlandı, ama bakır yine en önemli ihraç malı olma özelliğini korudu. Bu durumunu ilerde de koruyacaktır.

Salvador Allende ve «Unidad Popular» Hükümeti

4. Eylül 1970'de Salvador Allende Sol Koalisyon, yani Unidad Popular tarafından başkanlığa seçildi. Allende oyların % 36.5'ini alırken, Jorge Allessandri % 34.9 (eski tutucular ve liberal partinin birleşmesinden oluşan ulusal partinin adayı) almıştı. 1957'de kurulan Hristiyan Demokrat Partinin adayı Radomiro Tomic'in oyları % 27.8 idi.

Salvador Allende'nin başkanlığı parlamentoda Hristiyan Demokratların desteğiyle onaylandı. Bu destek UP'nin bir çeşit «anayasa garantisi» vermesi üzerine sağlanmıştı. Bu garanti, planlanan tüm reformların eski kurumsal yollardan gerçekleştirilmesini söylüyordu. Alessandri için 35 oya karşılık Allende, 4 Kasım 1970 günü 135 oyla parlamentoda başkan olarak atandı.

Unidad Popular (UP: Birleşik Halk Cephesi) şu öğelerden oluşuyordu: Partido Socialista (PS: Sosyalist Parti), Partido Comunista (PC: Komünist Partisi) Partido Radical (PR: Radikal Parti), Movimiento de Accion Popular Unitaria (MAPU: Birleşik Halk Eylemi Hareketi), İzquierda Cristiana (IC: Hristiyan Sol) ve Accion Popular, Independiente (API: Bağımsız Halk Eylemi). PS her şeyden önce işçi, köylü, öğrenci, entellektüel, esnaf ve orta sınıftan kesimlere hitap ediyordu. PC ise özellikle sanayi proletaryası içinde, bazı köylü, öğrenci ve entellektüel kesimlerinde etkiliydi, «reel sosyalizm» yönündeydi. PR ise bir orta-direk partisi sayılırdı ve sosyalist enternasyonal üyesiydi. MAPU 1969'da kurulmuştu, DC'den koparak köylü, öğrenci ve sonra da işçiler içinde etkinleşiyordu, yeni sol olarak hristiyan-marksist eğilimliydi. IC'ye gelince bu, 1971'de DC içindeki yeni bir parçalanma sonucu doğmuştu. Nedir ki MAPU içinden 1973'de MAPU-Obrero grubu koptu, PC yanlısı yeni bir fraksiyon olarak hükümeti destekliyordu.

«Şili Sosyalizm Yolu» olarak nitelenen UP emperyalizme karşı, tekellere ve oligarşilere, sosyal adaletsizliklere karşı bir program izliyordu. Gerçekte «sosyalist» olarak nitelenemeyen önemli reformlar gerçekleştirildi, bunlar 1970 - 73 hükümetinin sosyalizm ile ilişkisi ne kadarsa o düzeydeydi. Aslında bir tür devlet kapitalizmi ve demokrasinin yaygınlaştırılması söz konusu oldu. Şu nedenle devlet kapitalizmiydi, çünkü büyük sanayinin devletleştirilmesi üretim ilişkilerinde bir değişmeyi de birlikte getirmedi, dolayısıyla doğrudan üreticilerin gerçek bir kontrolu sağlanmış olmuyordu. Ama geleneksel sol açısından bu da sosyalizme doğru bir ilk adım sayılmalıydı. Oysa öbür solculara göre bu yeni bir çeşit «reel sosyalizm» den başka bir şey değildi.

Şimdi hükümetçe alınan en önemli önlemlere geliyoruz: 1970 Aralık ayında Central Unica de Trabajadores (CUT: Birleşik Ulusal Sendika Örgütü) ile Hükümet arasında, ücret artışlarına olanak veren, ayrıca çeşitli sanayi kollarında pratik olarak fonksiyonlarını yerine getirmeyen kontrol komiteleriyle bağ kurmayı amaçlıyan bir anlaşma imzalandı. CUT daha 1953'de kurulmuş ve eylül 1973'e kadar 940.000 üye edinmişti ki bu çalışan nüfusun üçte biri demekti. CUT içinde bütün siyasal akımlar temsil ediliyordu ve partiler burada etkin rol oynuyorlardı. 1971 ocak ayından sonra her çocuğa günde yarım litre süt sağlanabiliyordu. Gelir dağılımını değiştirme konusunda ilân edilen kırk önlemden en başta gelenlerden biriydi bu. O sırada ülkenin en büyük arazi sahibinin mülklerine el kondu. Bu topraklar 730.000 hektar tutuyordu. Böylece hükümet Tarım Reformu yasasının uygulaması olarak 9.965.868 hektar araziyi devleştirdi. Ve bu yasa, Eduardo Frei döneminin DC-hükümeti tarafından çıkarılmıştı. Bu yasa 80 hektardan büyük toprakların devlete aktarılmasını öngörüyordu. Bu toprakların çoğu köylülere devredildi ve onlar «Asentamientos» denilen bir tür kooperatifler kurmuşlardı. Küçük bir bölüm ise devletin tarım deneme çiftliklerine bağışlandı. Buna karşılık askeri hükümet elkonan toprakların yüzde ellisini yeniden özel ellere teslim etti. Eski büyük arazi sahipleri bunlardan en büyük payı kopardılar. Küçük tarım üreticilerinin birçoğu yüksek borçları ve kredi kısıntıları yüzünden arazilerini elden çıkarmak zorunda kaldılar.

1971'de hazırlanan bir yasa tasarısı uyarınca üç ekonomik alan saptandı: Area de Propiedad Social (APS: Devlet Mülkü), Area de Propiedad Mixta (APM: Yarı-Devlet Mülkü) ve Area de Propiedad Privada (APP: Özel mülk). Bunlardan APS çeşitli sanayi kollarındaki en büyük 90 işletmeyi kapsıyordu. Sanayi işletmelerinin çoğu APP kesimindeydi ve 35.000 işletmeden 34.000'i bunun içindeydi. Şili çalışan nüfusunun % 56'sını kapsıyan bu işletmeler orta ve küçük çaplıydı. O bakımdan UP'nin bütün özel mülkü devletleştirdiği iddiası yalandır. Birkaç orta - ve küçük - çaplı işletme, APS - kesimindeki

arkadaşlarına oranla daha az avantajlı oldukları için işçiler tarafından işgal edildi. UP-hükümet dönemi sonunda devletin elindeki toplam 507 işletmeden çoğu diktatorya tarafından hem de en elverişli fiatlarla yeniden özelleştirildi. Bugün devletin elinde bakır, çelik, petrol ve kömür üreten topu topu bir düzine işletme bile kalmadı.

4 Nisan 1971'de belediye seçimleri yapıldı. UP oylardan % 49.75'ini elde etmekle açık bir zafer kazanıyordu. Muhalefet yanındaki hristiyan demokratlar % 25.62, Ulusal Parti ise % 18.12 alabildi.

Tüm parlamentonun onayıyla 11 Temmuz 1971'de en büyük bakır işletmeleri ulusal mülk ilân edildi. O sıralarda en büyük metal işletmeleri, en önemli bankalar ve tekstil fabrikaları devletleştirildi. Hükümet tazminat ödüyordu. Anaconda ve Kennecott'un kârları uluslararası piyasaya oranla o denli yüksekti ki bunların bedelleri ancak kısmen tazminatla karşılanabildi. Hükümet sonuçta böylelikle 774 milyon dolar toplayabilmiş oluyordu.

Üç yıl sonra diktatörler iş başına gelir gelmez hepsini geri verdiler. Gelir dağılımının sosyal düzenlenişi politikası içinde ücret arttırılmaları da yer aldı. 1971'de ulusal gelirin % 58,6'sını ücretler oluşturuyordu (1970'de yalnız % 53.7 düzeyinde idi). Gecekondu semtlerinde poliklinikler açılması, işçi çocukları için kreşler ve ileri eğitim olanakları yine bu politikanın alanındaydı.

Enflasyon oranının artışı ve orta tabakaların hoşnutsuzluğu hükümetin pozisyonunu sarstı. Buna koalisyon uzlaşmazlıkları ve muhalefetin saldırgan eylemleri de eklendi. Bütün bu güçlüklere rağmen son parlamento seçimlerinde 4 Mart 1973 günü UP % 43.9 oy aldı, muhalefet ise % 54.7. Böylece parlamentoda mutlak çoğunluk ellerine geçti. UP-hükümetinin bakanları sürekli kınanıyor, bakanlıktan düşürülüyor, hükümet tasarıları boykot ediliyor, hükümet sonunda «gayri meşru» ilân ediliyordu.

Hükümet aldığı yanlış kararlarla orta ve küçük işletmelerden kopuyordu: Yalnız büyük sanayiyi devletleştirmekle orta sınıfın sempatisinin kazanılamıyacağı anlaşılıyordu. Çünkü bu tabakalar eninde sonunda büyük sermayeye bağımlı kalmışlardı. APS kesimi daha başından beri açıkça yerine oturtulamamıştı. 1971 sonunda sadece 90 büyük işletmenin APS kesiminde olduğu bildiriliyordu. ama orta tabakaları yanında tutabilmek için artık çok geçti. Eylül 1972'de hükümet bir yasa çıkararak orta ve küçük işletmelerin devletleştirilmiyeceğini garanti etti. Nedir ki güvensizlik ve hoşnutsuzluk yayılmıştı bir kez. Yiyecek maddeleri dağıtımının % 60 özel ellerde olması ve bunun kontrol altında tutulamaması kara borsaya yol açıyor, yiyecek maddeleri sevkiyatı gecikmelere uğruyor, uğratılıyordu. Bunun halk üzerinde olumsuz etkileri vardı.

Sonunda bütün bunlar orta ve küçük çaplı girişimlerin, orta tabakanın geniş bir kesiminin hükümet karşısında yer almasına ge-

lip dayandı. Büyük girişimciler ve onların siyasal partileri bunu fırsat bilerek güçlü bir muhalefet oluşturmaya yöneldiler.

1972 başlarında hükümet koalisyonu içinde iki ayrı grup ortaya çıktı. Biri reformlara yavaş yavaş devam etmeyi, ötekisi ise demokratik halk güçlerinin oluşturulması ve daha radikal önlemler istiyordu. Bu iç çelişkiler hükümetin elini ayağını bağlıyor ve burjuva muhalefetine koz veriyordu. Ağustos 1972'de PN ve DC birlikte «Confederacion Democratica» (CODE: Demokratik Konfederasyon) kurdular.

Sayısız meşru ve gayri meşru muhalefet eylemleri patlak verdi, bu tırmanma sonunda 11 Eylül 1973 askeri darbesiyle noktalandı. Şili halkına hizmet etmeye çalışan Salvador Allende düşürüldü ve...

UP döneminde Muhalefetin en önemli eylemleri

Eylül 70 Maliye Bakanı Andres Zaldivar (DC) Şili maliyesinin felâket tablosunu çiziyor, bunu bankalardan korkunç bir mevduat kaçışı izliyor.

Ekim 70 : Silahlı Kuvvetler Başkomutanı René Schneider aşırısağcı komandolarca öldürülüyor.

Ağustos 71 US-hükümeti Şili'ye tüm kredileri iptal ediyor. El Salvador ve Chuquicamata'daki bakır madeni işçileri greve başlıyor.

Aralık 71 Kadınların tencereli ve takırtılı yürüyüşleri ardından hükümetin faaliyetini kısıtlamak üzere parlamento bir yasa çıkararak işletmelerin devleşleştirilmesini parlamentonun onayına bağlıyor.

Ocak 72 İçişleri bakanı Jose Toha (PS) parlamentoda suçlanıp görevinden alınıyor. Hükümetin bütçe tasarısı parlamentoda büyük ölçüde budanıyor.

Mayıs 72 Bakır işçilerinin grevi

Haziran 72 İşiçleri bakanı Hernan Del Canto (PS) parlamentoda suçlanıp görevden alınıyor.

Temmuz 12 Kamu Ulaştırma kesiminde grev. Parlamento silahların denetlenmesine ilişkin yasa çıkararak silahlı kuvvetlere her yerde silah arama izni veriyor.

Ağustos 72 Santiago'da perakendeci tüccarın kavgalı dövüşlü grevi.

Ekim 72 Kamyon, Otobüs, Taksi şoförlerinin haftalar süren grevi esnaf ve serbest mesleklilerce destekleniyor. Dört bakan suçlanıp görevden alınıyor. Kennecott Şirketi Le Havre'da bakıra ambargo koyuyor.

Kasım 72 Allende generallerinden Pratt, Sepulvea ve Amiral Huerta'yı bakan yaparak Ekim grevlerini önlüyor.

Ocak 73 Kennecott şirketi Hamburg'da bakır yüküne ambargo koyuyor. Parlamento Maliye bakanını görevden alıyor.

Haziran 73 İki bakan daha görevden alınıyor. DC bütün kabineyi düşürmekle tehdit ediyor.

Ağustos 73 Taşımacılık kesiminde patronların yeni grevi. Allende'nin yaveri öldürülüyor. DC ile UP arasındaki diyalog girişimi başarısızlığa uğruyor. Hekimler greve kalkıyor, bakır işçilerinin bir bölümü yeniden greve gidiyor.

Kara, Deniz, Hava kuvvet komutanlarının yer aldığı yeni bir kabine kurulduktan sonra istifa ediyor. Silahlı kuvvetler başkomutanı general Pratt görevini bırakıyor, yerini Pinochet alıyor.

Eylül 73 Muhalefet Allende'nin çekilmesini istiyor ve askerî darbe.

Askerî Darbe : Nedenler, Hazırlık ve Gerçekleşme.

7 Eylül 1972'de Kennecott Holding, yani El Teniente bakır madenlerinin eski sahibi, uluslararası müşterilerine dönüp maden üzerinde mülkiyet hakları olduğu iddiasıyla şu açıklamayı yapıyordu: «Haklarımızı savunmak için akla gelen bütün olanakları kullanmaktan geri kalmıyacağız...». Bu tehdit fiile döküldü. Şirket Paris'te Şili bakırlarına ambargo uygulama kararı aldı. Kennecott 1970'de sermayesinin % 13'nü yatırmış ve buradan kazancının % 26'sını elde etmişti. Şirket ne devletleştirmeye ne de tazminata yanaşıyordu.

USA Allende hükümetini bunalıma sürüklemek için «gözle görülmez» engellemeler yapıyor, kredileri kesiyor, makine ve yedek parça sevkiyatını donduruyor, sanayi, tarım ve ulaştırma kesiminin çalışmasını altüst etmek için elinden geleni ardına koymuyordu. Gerçekten de sonunda birkaç sanayi dalını, kamyon taksi ve otobüs işletmelerini felce uğratıp halkın öfkesini hükümetin üzerine kaydırmayı başardı.

Daha Allende hükümetin başına yeni geçmişti ki Beyaz Saray' da alelacele hemen bir askerî darbe planı yapılmıştı. Henry Kissinger «Beyaz Saray 1968-73» adlı anılar kitabında bunu açıkça teslim ediyor: «Artık karar vermiştik, Şili'deki elçimiz Korry'yi askerî bir darbenin olanak ve olasılıklarını araştırmakla görevlendirecektik. Ayrıca Allende'ye karşı etkili bir muhalefet oluşturursak bunun lehte ve aleyhte noktaları ne olurdu, bunu da araştıracaktı.» Kissinger ayrıca, Allende'nin iktidara geçmesini engellemek için «bir şeyler yapılmasını» isteyen Nixon'un bu işe hemen 10 milyon dolar ayırdığını da ekliyor.

Bu kararların hepsi biraz sonra USA senatosu tarafından onaylandı. Planlar ilk başlarda aksadı. General Réne Schneider'in kaçırı-

lıp öldürülmesine rağmen Allende başbakan oldu. Anayasadan yana olan general ordunun başkomutanıydı. Askeri darbe planları uygulamaya hemen konmadı. Kissinger'in eskiden beri söylediği gibi, Şili'de «Marksist-leninist bir diktatorya» kurulmak isteniyordu ve bu da USA'nın «ulusal güvenliği için tehlike» idi, üstelik Şili'yi Sovyet toprakları haline getirecekti. Besbelli ki dünyadaki kutuplaşma burada da bir halkın sırtından gerçekleştirilmek isteniyordu.

Şili burjuvazisi ise, parlamentoda, iletişim araçlarında, adalet mekanizması ve çeşitli kurumlarda tertiplere girişerek bir «burjuva ayaklanması» çıkartmak için tüm olanakları hazırlıyordu. Yiyecek maddeleri dağıtımı boykot ediliyor, kara borsa yaratılıyor ve bunun suçu hükümete yükleniyordu. Mağazaların önündeki kuyrular gittikçe uzuyordu. İdeolojik düzlemde ise burjuvazi yoğun bir kampanya başlatmıştı: Özel mülkiyetin sonu geldi, Şili'de her şey devletleştirilecek, insanlar devletin ve partilerin köleleri olacak, toplum bölüm bölüm parçalanacak, sovyet birlikleri gelip işgal edecek! Silahlı kuvvetleri askeri darbeye itmek için bölücülükten söz ediliyor, ortada kargaşa var, ülkenin güvenliği elden gidiyor propagandası yapılıyordu. Bütün bunlar kitleleri hükümete karşı eyleme sürüklemeyi amaçlıyordu. 1972 ekiminde ulaşım firmaları bir aydan fazla grev yaptılar, amaç yine ülkenin yollarını tıkamaktı. Burjuva kadınları kışlaların önüne gelip askere mısır koçanları attılar, «korkaklar» diyerek onları açıkca darbe yapmaya kışkırtıyorlardı. Yine aynı kadınlar silahlı kuvvetler başkomutanı Carlos Pratts'ın arabasının önüne çıkıp görevden çekilmesini istediler. Parlamentoda bir çok bakan suçlanıyor, istifaya zorlanıyordu. Yüksek mahkeme hükümetin gayri meşru kararlar aldığını, muhalefetin çoğunlukta olduğu parlamento ise hükümetin anayasaya ters düştüğünü ilân ediyordu. Bu arada sağcı politikacılar kışlalardan çıkmıyor, darbecilerle buluşuyorlardı. Bütün bunlara karşı hükümet sessiz davrandı. Sonunda burjuvazinin baskısına dayanamayan general Pratts hükümet yanlısı olduğu halde çekildi. Darbeden sonra diktatörlüğün ajanları tarafından karısıyla birlikte Buenos Aires'de öldürüldü. Onun yerine Augusto Pinochet geçti.

Orta ve küçük çaplı girişimcilere, orta tabakaya ve silahlı kuvvetlere karşı aldığı —profesyonel ve anayasal— tavır nedeniyle hükümetin durumu muhalefet karşısında zayıfladı ve askeri darbeye elverişli bir ortam yaratılmış oluyordu. Yapılan en önemli reformlar kapitalist sistemin yerine bir alternatifini getirmeksizin o sistemi derinden sarsıyordu. Belirsizlik ya da kurumlardaki bu »düzensizlik» askeriyeyi etkiledi. Burjuvazi yalnız hükümetten değil, yeni halk güçlerinden (Cordones industriales, Comandos Comunales) ürküyordu, çünkü onlara göre devrim giderek gelişecekti. «Sosyal Uzlaşmalar» devletinin sonu geliyordu.

11 Eylül 1973 günü, kendilerini ulusun potansiyel «moral gücü» olarak gören silahlı kuvvetler Şili halkına karşı gerçek bir savaş başlattılar, çünkü halk onların gözünde «iç düşman» idi. Moneda sarayı bombalandı, Allende öldürüldü. Sanayi siteleri de bombalandı, binlerce işçi katledildi. Binlercesi tutuklandı, Santiago'daki Ulusal Stadyuma kapatıldı. Bununla da kalmadı binlercesi işkenceye yatırıldı ve «temizlendi». Bütün bu gaddarlıklar «marksist kanseri» kesinlikle ve kökünden temizlemek için sistemli biçimde yapıldı. Parlamento kapatıldı, siyasal partiler yasaklandı, ülkenin her yanında sıkı yönetim ilân edildi? Bugün aradan on yıl geçti, ama bu savaş silahsız bir halka karşı aralıksız sürdürülüyor.

Askeri ve Ekonomik Diktatorya:
Toplumun Özel - Kişileştirilmesi.

Askeri diktatorya altında Şili içinde kolayca deneyler yapılan bir laboratuvara döndürüldü. Ekonomi alanında, Milton Friedman ve Friedrich Hayek'in konakladığı Chicago Okulunun yeni - liberal tutucuları cirit atıyor. Özel - kişileştirilmeyen bir şey kalmadı gibi. Sanayi, sağlık ve eğitim sistemi, üniversiteler, sosyal sigortalar... Devlet tüm sosyal görevlerine son veriyor, halk piyasanın zorbaları eline teslim ediliyor. Her şeyi piyasa düzenliyor: Çalışanları ve çalışmayanları, yani işsizleri. Ümit, yaşamak ve ölüm, her şeyi düzenliyor piyasa. Bugün halktan istenen şey «bireysel sorumluluk»; Sorumluluğu kendin taşı, devletten daha az şey iste... USA veya bazı Avrupa ülkelerinde de böyle, bu teori «yeni dalga» diye satışa sunuluyor. Devlet kokusu saçan her şeyin üstüne böyle gidiliyor. Bu en azından ekonomik ve sosyal alanda böyle. Devletin ekonomik ve sosyal görevleri kollektivizm ve sosyalizm olarak damgalanıyor. İşte toplum böyle özel - kişileştirilip lime lime ediliyor. Bireyler kendilerini ayakta-tutabileceklerse bunu sadece piyasada yapabilirler, dolayısıyla da Adam Smith'in hayalleri böylece gerçekleşmiş olacak: Serbest piyasanın kendi pırıl pırıl yasaları aklına estiği gibi at oynattıkça kapitalist cennet doğuyor. Devlet ne yapıyor? O güvenlik organlarıyla mutlak gücü elinde tutuyor ki piyasa serbestce çalışsın, insanlar da böylece piyasa mekanizmasının içine itelensin diye.. Başka türlü düşünmeye kalkarsan hapis var, sürgün var, işkence var, yurt dışına atılmak, çaktırmadan toz etmek ve ölüm var.

Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Sorunlar:
10 Yıllık Diktatoryanın Sonucu.

Bugün kimse Şili Mucizesi'nden söz etmiyor artık. 1977-80 arasında ekonomik tatile çıkan kısa ömürlü uğur böceğini ülkenin bugüne kadar hiç görmediği bir ekonomik kriz yutuverdi. Ülke, bakır, molibden, sellüloz, balık unu ve meyva satmaktan öteye gidemeyen katıksız bir ihracat devletine döndü. İthalatın kapıları ardına kadar açılınca ulusal sanayi darmadağın oldu. Sonunda korkunç bir işsizlik başgösterdi. Ülkenin uluslararası sermaye ve maliye çevre-

lerine bağımlılığı akıl almaz boyutlara vardı. Dış borçlar (1973'de sadece 4 milyar dolar) 20 milyar dolara dayandı. Önümüzdeki 10 yıl Şilinin hep kredileri ve faizlerini ödemesi için çalışması lâzım. Ülkenin elinde yedek akçe bile yok. Hep dışarlarda dolanan maliye bakanı yükselen borçlar nedeniyle uluslararası para fonu'yla ve maliye çevreleriyle görüşmelere oturup kalkmaktan bir türlü evine dönemiyor. Şili ekonomisine olan güvensizlik giderek arttığı için alınan kredilere de çok sert koşullar getiriliyor. Son borç ertelemelerinde (1983 Mayıs) sonunda Şilinin yeraltı altın rezervleri karşılık gösterildi. Alınan kredilerin % 70'den fazlası, tüketim malları (otomobil, renkli televizyon, alkollü içkiler, konfeksiyon, parfüm, radyo v.b.) ithaline harcanıyor. Buna karşılık gerçek üretken faaliyetler için yapılan yatırımlar hiç denecek kadar.

Bu son on yılda zenginlik merkezileşti: Ekonomideki en büyük beş holding en önemli 250 sanayi işletmesinde sermayenin üçte ikisini kontrol ediyor, ayrıca dış kredilerin % 70'i de onlara akıyor. Anakonda ve Exxon gibi dev holdingler geri geldiler. Dünya bakır rezervinin üçte birini içeren ve son günlerde keşfedilen bakır yatakları bu iki yabancı holdinge yok pahasına satıldı.

1982 Şili ekonomisinin iflas yılı oldu. Üretim % 14 kadar azaldı, maliye sistemi çöktü. Hükümetin müdahalesi sonunda özel kişilere olan borçları devlet üstlendi.

Sosyal alanda ise on yıllık diktatoryanın yaptıkları dehşetengiz bir tablo oluşturuyor. Ücretler uçurumdan düşer gibi indirildi. 1981 ücretleri 1970 düzeyindeki satın alma gücüne bile ulaşamadı. 1982 sonunda ücretler yeniden % 20 oranında budandı. İşsizlik oranı % 32'yi aşıyor (1970'de sadece % 6 idi). Bugün yaklaşık yarım milyon Şili vatandaşı hükümetin işsizlikle başa çıkabilmek için yarattığı asgarî geçim programlarında çalışıyor. Örneğin PEM ve POJH bu amaçla oluşturulmuş projeler. Bir PEM işçisi ayda 3.000 Pesos (100 Dm), bir POJH işçisi 4.000 pesos (133 Dm) alıyor. Bu ücretleri Avrupadakilerle kıyaslarsak, bir yığın Şililinin nasıl açlık çektikleri, ne kadar insanlık dışı koşullarda yaşadıkları ortaya çıkıyor. Bu kadar çok sayıda Şili ailesi hiç bir zaman böyle çöplük içinde yaşamadı. Bu sistemin yaşayabilmesi için ezmesi, sindirmesi gerekiyor.

14 Mayıs 1983 sabahı binlerce asker ve polis Santiago'daki La Victoria, Yungay, Joao Goulart ve La Castrina semtlerinde yoğun bir arama yaptı. Bu arama - taramalarda onbini aşkın insan tutuklandı ve —tıpkı 11 Eylül olayında olduğu gibi— çeşitli futbol stadyumlarına dolduruldu. Olayın tanıklarından biri şöyle anlatıyor: Sabah saat altıda kapı vuruldu, karşıma çıkan polis «arama var» dedi, içeri girip her yanı aradı, evde kaç erkek olduğunu sordu. Biz üç kişiydik. İte kaka kamyona doldurdular, hayvanlar gibi üst üste yığıldık. Sonra Parque Brasil stadına götürdüler». 11 Mayısta yapılan kitle protestosu ve gösterilerine karşı diktatoryanın aldığı ilk

önlem buydu. Pinochet 1989 yılına kadar iktidarda kalacak ve ülkenin tek hâkimi olarak stratejisini sürdürüyor.

Muhalefet, Direnme ve Genel Görünüm Sonrası

Diktatorya şimdi siyasal bir bunalımın içinde. Büyük girişimciler, köylüler, taşımacılar, meslek dernekleri, kilise, sendikalar, sağdaki ve soldaki partiler, hepsi siyasal değişiklik istiyorlar. O zamanlar askerî darbeyi destekleyenlerin çoğu şimdi diktatörlüğe karşı, yeniden demokrasiye dönülmesini, hepsi bundan başka başka şeyler anladıkları halde, yine de istiyorlar.

1980'e kadar muhalif güçlerin yeniden birbirleriyle eklemlenmek ve faaliyet göstermek için bir takım zorlukları vardı. Ama 82 sonunda durum tamamıyle değişti. Şimdi muhalefet saldırı açısından daha güçlü. Eski Ulusal Partinin (geleneksel sağ), bu arada Democratia Cristiana, Socialdemocratica'nın önemli kesimleri ve Convergencia Socialista'nın (PS, MAPU, IC gibi sol akımları) kimi kesimleri **Multipartidaria** içinde bir araya geliyorlar. Amaç demokrasinin geri dönmesi için mücadele vermek, PC ve MIR (Devrimci Sol Hareket) bu ittifaka katılmadılar. Gerçi PC, Multipartidaria tarafından çağrıldı, yeni toplumdaki yerlerini meşrulaştırmak üzere kendi önerdikleri **sosyal pakt'a** (işçiler, devlet ve serbest girişimciler) katılması istendi. Ancak PC silahlı eylemlerden kaçınıyor ve yeni bir düzenin kabul edilmesi koşulunu getiriyor.

Sendikaların çeşitli üst örgütleri de son zamanlarda biraraya geldi. 20 Mayıs 1983'de Comando Nacional Sindical (Ulusal Sendika Önderliği) kuruldu. Bunların hedefleri sendikal özgürlük, Şili toplumunun demokratikleştirilmesi... Haziran başlarında da taşımacılar ulusal bir önderlik çerçevesinde birleştiler. Meslek derneklerinde de aynı girişimler var.

Kamuoyundaki protestolar giderek arttı. En önemli gösteri 11 Mayıs'ta oldu. Bakır işçileri konfederasyonu CTC o gün ulusal grev çağrısı yaptı, hükümet buna tanklar ve askerî birliklerle karşılık verdi. Bakır madenlerine saldıran asker soykırım yapmakla tehdit etti. Bunun üzerine işçiler grevi ulusal protesto gününe çevirdiler. Halkın çoğu buna uydu, çocukların yüzde yetmişi okullara gitmedi, iş yavaşlatması yapıldı, otobüs hizmetleri aksadı, dükkanlarda alış veriş olmadı. Binlerce işçi işyerlerine doğru kilometrelerce yürürken saf saf kol kola girdiler. O gün Santiago'nun caddeleri bomboştu. Akşama doğru trafik iyice tıkanmıştı, tüm şoförler klakson çalarken polis öylesine şaşkına dönmüştü ki otomobillerin üzerine vuruşturup duruyorlardı. Bu «Cacerolazo» gece yarılarına kadar sürdü, ellerine tencereleri alan ev kadınları kitleler halinde ortalığı sardılar. Barikatlar kuruldu. Muhalefet bu tür gösterilerin ilerde de yapılacağını bildiriyordu.

Pinochet'nin elinde ancak şu olanaklar vardı: Çekilmek veya uzlaşmaya girmek ya da yürüdüğü sert çizgiyi sürdürmek. Bugün önemli bir rol oynayan burjuva muhalefeti bu geçiş evresini kısaltmak istiyor. İçindeki değişik görüşlere rağmen muhalefet toplu olarak anayasacı bir halk meclisi için mücadele veriyor. Yeni bir ekonomi programı, askerin kışlaya dönmesi, sürgündekilerin dönüşü, devlet güvenlik mahkeme ve organlarının kaldırılması, sendikal ve siyasal özgürlükler için mücadele ediyor. Bu yolu yürüyecek güçler giderek büyüyor.

On yıllık diktatoryadan sonra Şili'de artık yeni sosyal hareketler doğdu, bunlar özellikle sendikaların ve taban örgütlerinin içindeler. Değişiklik ve yenileşme yanlısı olan bu siyaset, geleneksel devlet, parti ve toplum anlayışına karşı tabandan gelen siyasal değişiklikleri yansıtıyor ki Şili toplumunun demokratlaşma sürecinde hiç de küçümsenemiyecek bir rol oynıyacak.

14 Haziran günü ikinci bir Ulusal Protesto düzenlendi ve çok daha fazla Şilili katıldı. 23 Haziranda Ulusal İşçi Önderliği ve Taşımacılar Birliği (210.000 kamyon, taksi ve otobüs şoförü) genel grev çağrısında bulundular. 22.000 bakır işçisinin ve Ulusal İşçi Önderliğinin başkanı olan Rodolfo Seguel'in serbest bırakılmasını ve yine öteki tutuklu sendikacıların hapisten çıkartılmasını, Şilinin demokrasiye dönmesini istediler. Pinochet bu kez de baskıya başvurdu. 3.300 bakır işçisi süresiz işten çıkarıldı, binlerce tutuklananlar içinde ölenler oldu. Ama Pinochet giderek yalnız kalıyor. İşte diktatörlüğün sonu da böyle başlıyor.

Bu arada üçüncü ve dördüncü protesto günleri de düzenlendi. 11 Ağustosta Pinochet, gösteri ve protestoları engellemek için bizzat yeni bir strateji tasarladı: Çeşitli vilayetlerden, kuzey ve güney Şili'den getirttiği 18.000 askerini başkente doldurdu, stratejik noktalara yerleştirdiği bu askerlerle gecekondu semtlerini kuşatmaya aldı. Sokağa çıkma yasağını başlatıp ellerinde gözyaşı bombaları ve makineli tüfekleriyle askerlerini evlere saldırttı. Darmadağın edilen evlerin kimileri ateşe verildi. Gcekondularda rasgele ateş açan asker üç çocukla birlikte ayrıca 29 kişiyi öldürdü, 100'den fazlasını yaraladı. Bu arada 1.000 kişi de tutuklandı. Ama gösteriler sadece Santiago'yla sınırlı kalmayıp tüm ülkeye yayıldı. Artık ordunun içinde de Pinochet'nin baskı rejimine karşı çelişkiler ve kuşkular kuvvetleniyordu. «Alianza Democratia» (Hristiyan Demokratlar, Demokratik Cumhuriyetçi Halk Savunucuları, Sosyal Demokratlar ve bazı sosyalist gruplar) Pinochet'nin derhal geri çekilmesini, geçici bir sivil hükümetin kurulmasını istiyordu. Bu hükümet anayasal düzeni yeniden kurmak için 18 ay iktidarda kalmalıydı.

Diktatorya uzlaşma ile çok daha sert baskı önlemleri arasında sallanıp duruyor. Sağcı ulusal partinin eski başkanı Sergio Jarpa'nın içişleri bakanlığına getirilmesiyle çok küçük ödünler verérek

muhalefetin bir bölümünün sakinleşmesi bekleniyor. Ama bir kaç sivil kişinin kabineye girmesi halk üzerinde herhangi olumlu etki yaratacak gibi değil. Hatta sürgündeki bir çok kişiye geri dönüş izni verilmesi de pek etkili olmuşa benzemiyor. «Geniş kapsamlı bir demokrasiyi 1989'dan önce» oluşturmak amacıyla Jarpa'nın önerdiği halk oylaması bile muhalefeti yumuşatacağa benzemiyor.

Şili halkı demokrasiyi **bugün** istiyor. O yüzden 30 ve 31 Ağustos ile 11 Eylülde protesto gösterileri yapılacağı önceden açıklandı. Pinochet —halkın protestoları karşısında eli kolu bağlı olmasına rağmen— tehditler savuruyor, «11 Eylülü tekrar getiririm», kısaca 1973 darbesini yeniden yapar ortayı kana bularım demek istiyor. Nedir ki ilerki protestolarda da onun görevinden çekilmesi kesinlikle istenecek, Şili halkı kendi demokratik geleceğini ancak böyle belirliyebilecektir.

Şili'deki Sosyal ve Siyasal Değişmelere Bakış

Sosyal hareketin yenilenmesinden yana olan sosyal, entellektüel ve siyasal güçler, siyasal ve sendikal faaliyetler açısından yeni bir anlayış, sosyalizm ve devlet yönünde yeni bir açılış içindeler, geleneksel bürokratik deneyimlere karşı çıkarak, Şili toplumunun demokratikleşme sürecinde gelişiyor ve rollerini üstleniyorlar. Bu sosyal güçler, gerçi henüz dağınıklar, örgütlenmiş değiller, ama Şili toplumunda siyasal ve sosyal bir yer kaplıyorlar ve bu öyle bir yer ki onu başka hiç bir kuvvet dolduramaz. Demokrasi —ama burjuva biçimselliği anlamında değil— bu yenileşmede köklü bir hedef olarak ortaya çıkıyor, sosyalizm yolunda verilen mücadelenin temel gereği olarak belirginleşiyor. Doğrudan üreticilerin, gecekondu halkının, sendikaların, kültür örgütleri, öğrenciler, köylüler, Mapu'lar, örgütlü kadınlar ve entellektüellerin, işsizler, küçük üreticiler, ortada kalmış yoksullar, ve hristiyan cemaatlerin v.b. gerçek bir öncü mücadelesi olmadan sosyalizmin inşası için hiç bir umut görünmüyor. «Şuradan buradan türetme» sosyalizm kendi egemenlik mekanizmalarının yeni çehresini çoktan ortaya koydu. Bugün artık yeni bir toplum ve yeni kaliteleriyle geniş bir birey özgürlüğü istiyor, daha yaygın toplumsal örgütlenme bekliyor. Unutmayalım, birey özgürlüğü burjuva bir nitelik değildir —üstelik burjuva toplumlarda şatafatlı nutuklarda tükenip kalır— ne sosyal ve kollektif örgütlerin, ne toplumsal örgütlerin (sendikalar, federasyonlar, kadın komiteleri, gecekondu halkı komiteleri v.b.) önüne bir set olarak çıkarılamaz. Bireylerin, kendi yetenek ve becerilerini geliştirmek, fikirlerini sunmak, örgütlenmek, kendi gelişmelerine katkıda bulunmak, ait oldukları toplumun ya da grubun gelişiminde rol almak için insanların kendilerini gerçekten özgür hissetmeleri gereği

vardır. İnisiyatif bundan böyle ne milletvekillerinin (ne kadar halka yakın olsalar bile) ne de hükümet görevlilerinin tekelindedir. Bireyin özgürlük garantisi, toplumsal örgütlerin özgürlük güvencesi, halkların özgürlük tarihinde, **karar verme gücünden** kıvanç duymalarını sağlıyacak biricik çaredir. Özgürlük alttan, tabandan gelmelidir. Bu yoksa, özgürlük de yoktur. Ve bu yoksa, özgürlük «sonradan türeme» bir özgürlük olup çıkar, partiye ve onun görevlilerine özgürlük, yani sömürülenler adına işgördüklerini pek iyi bildiğimiz partilere.

İşte Pinochet'nin ve diktatoryanın devrilmesi uğrunda verilen güncel mücadelenin temel gereklerinden biri, bu yıllarda oluşan sosyal hareketlere ayakta kalabilme ve yaygınlaşma hakkını garantilemektedir.

Bu da, özerk hareket etme, kendi başına karar alabilme hakkı demektir, kendini devlet makinesine ezdirtmeden, kendini partinin çemberi içine kıstırtmadan karar verme hakkıdır. Halk örgütlerinin özerkliği olanca gücümüzle savunulmalıdır. Böyle bir özerklik olmadan işçinin, kişinin ve toplumun kurtuluşu sadece ütopyadır, boş gevezeliktir. Ancak özerkliği savunmak, **koordinasyonun** gerekliliğini yadsımak, siyasal partileri (ama kuşkusuz eski reçeteleri) çöp tenekesine atmak anlamına gelmez. Burda partinin elinden «öncülük taslama» iddiasının açıkça alınması söz konusudur, onun yerini işçilerin, onların sendikalarının, gecekondu sakinlerinin, doğrudan üreticilerin «öncülüğü» alacaktır. Sorun eninde sonunda şudur: **iktidarı demokratikleştirmek, onu halkın içinde dolaşan bir güç haline getirmek, tekelleşmekten kurtarmak.** İktidarın ve siyasal gücün **tekelsizleştirilmesi ve demokratikleştirilmesi diktatoryanın devrilmesinden sonraya bırakılamaz,** çünkü o zaman tarihsel deneyimin gösterdiği gibi, hiç bir şey çözülmeden ortada kalır. Tekelden kurtarmak bugünün görevidir, yaşadığımız günlerin, şuanın, şimdinin getirdiği bir istemdir, çünkü daha iyi bir yarını güvenceye almak için bugünün iyileştirilmesi, işe bugünden başlamak gerekiyor. Yoksa yarın çok geç olabilir. Bugün özgür olursak yarın daha özgür olmayı hak ederiz. Özgürlükleri yarına erteleyenler —ve bunu, iktidardaki yeni sınıfın işine gelen bir vatanseverlik adına yapanlar— ne halkın yararları peşindedir ne de tek tek bireylerin. Mutlakiyetçi askerî bir rejimin devrilmesinden sonra, burjuvazinin viraneye çevirdiği ülkeyi «yeniden inşa etme» bahanesiyle halka «kemer sıkmayı» salık verenler çıkarsa, o zaman insan gırtlağının siyasetçilerce yeniden sıkılacağından kuşkunuz olmasın, yani her şey disiplin ve baskı adına... Bizim önerimiz, özgürlükçü bir alternatif olarak despotik askerî rejimden köklü olarak farklı olmak zorundadır. Refah, özgürlük ve sosyalizmi gelecek yüzyıla erteleyen boş vaatlerle dolu bir rejim yolunda değiliz. Üstelik boyuna fedakarlık etmemiz isteniyor, bütün güçlüklerden ve şimdiki kısıntılardan ön-

ceki rejim sorumlu tutuluyor. Bu gevezelikler artık geride kaldı: İçte ve dışta düşman var, fesat yapıyorlar, her şey yeni baştan.. v.b. Onun için deniyor ki: İş, ekmek, özgürlük yetmez. Onun için iktidar... İktidar mı? O, ekmek, iş ve özgürlüğü kim veriyorsa onların elindedir! Yeni halk bunları elde etmek için daha nice onyıllar çalışmak zorundadır, çalışsınlar ki çocuklarına (soyut bir takım çocuklara) daha iyi bir gelecek bıraksınlar... Hayır köleliği yarına ertelememek gerekir, kazınacaksa kökü şimdiden kazınsın, kimsenin ne olacağını bilemediği bir gelecekte değil.

Diktatoryanın Devrilmesi,
Şili Toplumunun Geçiş Dönemi ve Demokratikleşmesi

Diktatorya ve Pinochet giderek köşeye sıkıştığını görüyor. Ekonomik bunalım sonunda güçlenerek siyasal bir bunalıma dönüştü. Bugün «Red» sesleri cepheye kadar ulaşıyor, yani Pinochet'nin en güvendiği tabanına, asker kışlalarına kadar. Santiago merkez komutanı general Orozco'nun görevinden bugünlerde alınması neden? Çünkü 14 Haziran gösterilerini ezme amacıyla askerlerini kullandırmayı red ettiği için!. Mayıs ayından bu yana kışlalarda pek çok subayın (sayıları belli değil) kaleme aldığı bir bildiri elden ele dolaşıp duruyor. Burada ulusal güvenliği tehdit eden ekonomik felaket yanında giderek artan dış borçlanmalar, sanayiinin, tarımın ve silahlı kuvvetlerin içine sürüklendiği çöküş eleştiriliyor. Ve bu bildiride yönetim değişikliği isteniyor. US elçiliği ise kendi yönünden Santiago'da muhalefet ve sendikalar çevresinde durmadan «sohbetler» yapıyor, ulusal politika yelpazesinde geleceğin değişmelerine bir senaryo hazırlıyor! 14 Haziran protestosu, kitlelerin ve sosyal kesimlerin katılışı bakımından 14 Mayıs gösterisine oranla çok daha büyük oldu. Yaklaşık 210.000 üyesini seferber eden taşımacılar greve katıldı. Sayısız meslek dernekleri de bu ulusal protestoda yer aldılar. Boş tencereler yurdun her yanında tangırdadı. Hükümet karşıtı cephenin genişlemesi karşısında yarı - resmî sektörler (Mercurio, sermaye örgütleri) hükümeti düşünüp taşınmaya, boyuna «boğma teli» ile iş görmeyip muhalefete kulak vermeye, özellikle geçiş dönemi denen bir dönemi «başlatmaya» çağırıyorlar.

Pinochet'nin sonunun başlangıcı patlak verdi. Çok muhtemeldir ki rejim ortaya iki silahla birden çıkacak: **Baskı ve Ödün. Pinochet,** «komünizme karşı mücadele»sini sürdürmeye çalışıyor, bunu kuzeyden güneye ülkeyi işgal edip bütün yurdu kışlaya çevirerek yapıyor, çünkü vatan bir «bütün»dür ve her Şilili batılı değerlerin savunusunda bir nefer gibi mücadele etmelidir diyor. Nedir ki dünyanın ikiye bölündüğü iddiası Şilide hiç bir yandaş bulamıyor. Bu **maniheist** (keşişvari - ç.n.) görüş, korkularını yitirip caddeler-

de protestoya koşuşan kitle karşısında çözülüp eriyor. O nedenle Pinochet'nin, politik manevra alanını daraltmak istemediği sürece, belirli bir baskıya teslim olacağına kesin gözüyle bakılabilir. Bu süreç çoktan başlamıştır. Hazirandaki gösteriler sonunda Pinochet, Rodolfo Seguel'i ülkeden dışarı ne atabildi ne de önceleri yapabildiği gibi, boğdurma emrini verebildi. Onu hapse tıktı ve sendika görevlilerini sürgün etti. Taşımacı birliklerinin başkanı Adolfo Quinteros'u tutuklattı, sonra 800 pesos karşılığı serbest bıraktı. İçişleri bakanı yurda dönebilecek olanların yeni bir listesini ilân ediyor. Bu listede rejim düşmanı kişiler var, örneğin Andreas Zaldivar, Carlos Briones, Rafael Gumucio, Eugenio Velasco, kısacası insanlar artık yurt dışına atılamıyor, tam tersine ülkeye girişlerine olanak tanınıyor. Hükümet taşımacılarla masaya oturup, onları saf dışında tutmanın, protestodan vazgeçirmenin olanaklarını arıyor. Pinochet 17 Haziran tarihli demeciyle, kitapları sansürden geçmeden yayınlama özgürlüğünden, sürgünlere daha geniş çapta geri dönüş yolları tanınacağından söz ediyor, hatta halkın, yasa yapma sürecine katkısının arttırılacağını ilân ediyor. Bunlar 1980'in «kurumsal olanakları düzeyinde» mümkün olabiliyor. Bundan beklenen şey, daha çok sayıda sürgünün ülkeye dönmesi, ancak ülkedeki ekonomik durumun felaketi nedeniyle çoğunun geri dönmek istemediğini biliyorlar. Önlemlerden başka biri de, Pinochet usulü bir kongre düzenleyip yine kendinin seçtiği üyelere, burjuva muhalefet partilerine daha çok özgürlük tanınmasını onaylatmak. Bütün bunlar özellikle en radikal sektörlerin baskısıyla birlikte oluyor. Üstelik bu, muhalefet cephesini parçalamayı ve sağdaki siyasal odaklarla anlaşmayı amaçlıyan bir taktik..

Ne olursa olsun, rejimin verdiği bu ödünler onun gücünden çok zayıflığını belgeliyor. Bu ödünlerden kazançlı çıkacak sektörler yeni ödünler isteyip Pinochet'yi yalnız bırakma taktiğini güdebilirler, iktidarı bırakacak şekilde ödünler vermesini sağlayabilirler. İktidarın ödün vererek güçlenme olanakları pek yok ne de baskı önlemleriyle ayakta kalabilme olanağı. Hükümet tam bir çıkmaza saplanmış durumdadır. Ekonomik durumun felaketi onun elinden müzakere yeteneğini de alıyor. IMF ile yaptığı uzlaşmadaki acı tavizler iktisat ve maliye alanında öyle ağır sonuçlar getiriyor ki Dünya Bankasının mutabakatını almak iyiden iyiye zor, sonunda ülkeye giren döviz akışı adamakıllı tehlikeye düşecek. İflas halindeki Şili gibi bir ülkenin sürekli olarak bu mali oksijen çadırında yaşaması gerek. Ancak hasta her an ölebilir de! İktidarı yalnızlaştırma ve gücünü daraltma stratejisi, geçiş sürecini kısaltıcı siyasal koşulların yeni bir plebisit yoluyla sağlanmasını amaçlıyor! İşte burjuva muhalefet güçleri değişikliğin kopuntusuz olmasını bu nedenle istiyorlar. Bu taktiğin değişik variyantları var. Bunlardan biri Jorge Alessandri'nin kendisiyle bağlantılıdır. Ötekisi ise kontrollu bir geçişin

beyni sayılan ve şimdiki Yüksek Mahkeme başkanı olan Rafael Retamal ile ilgilidir. Başkaları da Gabriel Valdes'i manevraya sokuyor. Uzun sözün kısası isimler ve hesaplar uzadıkça uzuyor.

Diktatoryaya karşı mücadelenin bugünkü aşamasında rejimden beklenebilen ödünler rejimi çökertme mücadelesiyle aynı bağlamda olmak zorundadır. Rejimin kendisiyle tavizleşmek korkunç bir yanılgı olur, çünkü bu onu kuvvetlendirir. Böyle bir şey, sular gelip rejimin ağzına dayanmaya başladığı sırada ona can simidi atmaktır. Geniş bir muhalefetin en önemli istemleri —gerek halk gerek yanında yer alan burjuvazi— şu çizgiyi korumalıdır: Diktatoryaya son verilmesi ve anayasa yapıcı ulusal bir kurucu meclisin toplanması, tüm baskı organlarının derhal dağıtılması, siyasal tutuklulara özgürlük, kaybolan siyasal mahkumların açıklığa kavuşturulması, siyasal «çerçeve»nin derhal dağıtılması ve tüm geçiş yaptırımlarının iptali, PEM ve POJH'nın dürüst işyerlerine dönüştürülmesi, iş yasasının kaldırılması, işsizlikle mücadele için ivedi iş - bulma programının yapılması, gümrük siyasetinin değiştirilmesi, ulusal endüstriyi koruyucu ve geliştirici politika saptanması, kredi sisteminin demokratikleştirilmesi, özel kişilerin aldıkları borçlar için sorumlu tutulması, (özel borçların devletleştirilmesi, devletin kurtarmacılığı değil), adalet mekanizmasında reform üniversite özerkliği, öğrenci ve öğretim üyelerine birlikte özyönetim hakkı, öğrenci kayıt borçlarının affı, bugünkü elitist ayıklama sistemine son verilmesi, yüksek kayıt ücretlerinin kaldırılması, tam sendika özgürlüğü, siyasal partilerin çoğulcu sisteme özgü faaliyet özgürlüğü, yeni bir tarım reformu, Mapu - kesiminin haklarına uyum (ulusal toplum içinde kendi kaderlerini belirleme hakkı), ücretlerin arttırılması, halkın yaşam koşullarının iyileştirimi, temel ihtiyaç maddeleri için fiat kontrol politikası, dayanıklı tüketim malı alan kişi ve halk örgütlerine ödeme kolaylıkları (dolayısıyla geleneksel kredi sisteminin gözden geçirilmesi, faiz yükünün azaltılması), işkencecilerin mahkum edilmesi, kapsamlı basın özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, zorunlu sürgüne son verilmesi, bloklar - dışı politika oluşturumu v.b. Önceden de belirttiğimiz üzere, diktatoryayı devirme ve ülkeyi demokratikleştirme mücadelesinde temel nokta, **sendikal, toplumsal ve kültürel örgütlerin özerklik hakkını savunmaktır.**

Silahlı kuvvetlere gelince, onların da öyle eskisi gibi kalamıyacağı besbellidir. Onlarda da reforma gerek vardır. Reform, çoğu kez söylendiği gibi yalnızca, reaksiyoner ve faşist subaylardan ve de işkencecilerden temizlemek demek değildir. Burada, askeriyenin ideoloji ve doğmalarının, onun postülatlarının, totaliter ve mutlakıyetçi iç - yapısının iliğini araştırmak söz konusudur. Askeriyyenin, mutlakıyetçi despotluk yıllarında oynadığı rolün, yapı olarak derinden değiştirilmesi, bu yapı değişikliğinin kışla içinde analiz edilmesi gerekir. Bu analiz halkın örgütlerince, nüfusun tümü ta-

rafından, Şili toplumunun çeşitli düzlemlerinde yapılacaktır. Elbet te ki bu bir süreç konusudur, ama en ivedi önlem reaksiyoner subayların (yani büyük çoğunluğun) terhis edilmesi ve güvenlik ve disiplin açısından silahlı kuvvetlerde yeni bir anlayışın köklendirilmesidir. Silahlı kuvvetler bir mitos, eleştirilemez ve dokunulamaz olmaktan çıkıp geniş ölçüde demokratikleştirilmelidir, ki bu, silahlı kuvvetlere alınma, güdülen amaçlar, içteki hiyerarşi, toplumla ilişkileri v.b. alanında olacaktır. O nedenle —stratejik anlamda— mevcut emir komuta yapısını ve mutlakıyetçi hiyerarşiyi koruyup bir subay tipi yerine başka bir subay tipini ikame etme söz konusu olamaz. Mesele askeriyenin radikal olarak yeni bir yapıya kavuşturulmasıdır. Güvenlik ve silahlı mekanizmaya getirilecek yeni anlayış için sivil halkın ve onun örgütlerinin rolleri sonuçta belirleyici olacaktır. Savaş ve tanklar, insanlar ve toplum üzerinde mutlak egemenlik kurmak için tanrı tarafından bu işe koşulduklarını sanan bir kaç generalin eline bırakılmamalıdır. Demokratik bir toplumda böyle «özel» haklara sahip gruplar barınamamalıdır, hele ne kadar tehlikeli oldukları göz önüne alındığında. İlerde şu sorunun sorulması da gerekecektir: Zor kullanma tekeline sahip böyle kurumsallaşmış silahlı kuvvetlere gerçekten ihtiyaç var mıdır?

Diktatoryanın devrilmesinden ortaya sağ liberallerden oluşan bir geçiş rejimi çıkacak olursa —ki kimileri bu kehanette bulunuyor— ulusun çoğunluğunun paylaştığı istemleri gerçekleştirme yolunda bir mücadele verilecektir. Özgürlüklerin ve hakların kazanılmasında kuşkusuz burjuva anlamında, belirli ilerlemeler getiren böyle bir rejim, bu istemlere ulaştığı sürece halk hareketi açısından olumludur. Halk hareketine, demokratikleştirme mücadelesini sürdürme, ancak hükümete katılarak bağlanmaksızın ve kendi özerkliğini koruyarak, dolayısıyla toplumun reaksiyonerlere ve USA liberalizmine karşı mücadelesini destekleyerek devam ettirme olanağı sağlar.

Birçokları için şurası bellidir ki, diktatoryanın devrilmesi onun yerini soldaki bazı kesimlerin tasarladıkları gibi devrimci bir halk hükümetinin alması demek değildir. Kuvvetler dengesi bunun böyle olamıyacağını gösteriyor. Soldaki bütün kesimler —hiç değilse çoğunluğu— bu gerçekliğin bilincindeler. Kuvvetler oranı devrimci bir çözüme el vermiyorsa, o zaman, bugün Pinochet'ye karşı ve demokrasinin geri getirilmesinden yana olan siyasal ve sosyal güçlerin azamî çoğunluğunu kapsayan bir aşama uğrunda mücadele etme gereği doğar. Çünkü bu arada halkın özerkleşme hakları, kurtuluşu yolunda sürekli mücadele verme hakkı kesintisiz savunulacaktır.

Soldaki belirli kesimlerin desteğini alan orta - sağ bir rejimin istikrar sağlama açısından elbette ki fazla olanakları yoktur. Ve böyle bir istikrar da halkın sırtından, onun açlığı ve acıları paha-

sına sağlanabilecek gibi değildir. Buna «kemerleri sıkalım, yakında feraha çıkacağız, çıktık, çıkıyoruz» vaatleriyle ulaşılamaz. Halk, kendi ekonomik refahını, sosyal ve kültürel özerkliğini elde etme mücadelesinde elleri kolları bağlı tutulamıyacaktır. Onu, «iş, ekmek, özgürlük» sloganlarıyla uyutmaya kalkanlar dikkat etmeliler, özellikle onlar «sosyal adalet» de istedikleri zaman. Elbette halkın ekmeğe, işe ve de özgürlüğe ihtiyacı var. Ama insan yalnız ekmekle yaşamaz, radyo, televizyon, kültür, tatil, otomobil, eğitim ve de iktidarıyla yaşar, yani **kendi karar verme gücü** ile... Karar verme gücü öylesine önemlidir ki, onu hiç aklımızdan çıkarmamak gerekir. O nedenle, «temel ihtiyaç dürtüsü veya hareketi» gibi şeyler aslında çok daha geniş kapsamlı olmalı. Buna benzer şeyler Şili'de yaşandı. Kaliteli ürünler, konfor —ki özgürleşmenin biçimlerini de içeriyor bunlar, ayrıca içerik bakımından da önem taşıyor— halkın hep ayrıcalıklı kesimlerine sunulabilirken, sıradan halk «sıradan ekmek»e talim ettirildi. Temel ihtiyaçlar bugün halkın «çarşı torbası» dediği paketi aşan bir yığın «meta»yı pek âlâ içeriyor. Ve temel ihtiyaçlar içinde **karar verme gücü merkezî bir alanı kaplıyor.** Yoksa şimdiye kadar eleştirdiğimiz şeylerin tıpkısını yapmaktan kurtulamayız. Kısacası, proletaryayı, yani doğrudan üreticileri, kapitalizmin ve artıdeğerin sıradan yeniden-üreticileri olarak görmekten!.. Ve bu artıdeğeri kontrol etmek ve yöneltmek başkalarının işi, üstelik baskının verdiği müreffeh bir güçle ve de halk adına!

Toplumun demokratikleşmesi çok yönlü ve karmaşık bir süreç. Toplumu ekonomik düzlemde demokratikleştirmek için, büyük şirketleri devletleştirmek ve çok-uluslıların elindeki toprak-altı zenginliklerini ulusallaştırmak artık yeterli değil. Hayır, mesele ekonomik alandaki karar - alma gücünü demokratikleştirmek, tüketimi demokratikleştirmek. Bir gecekondu mahallesindeki çatılarda TV-antenlerinin yükselmesini eleştiremeyiz, hele beslenme ve kültür ihtiyaçlarını kısıtladığımız zaman... Bir de entellektüelleri ve parti görevlilerini düşünün, halkın temel ihtiyaçlarını yönelten, ama bilinciyle sorunların içinde olmaksızın her akşam televizyon seyreden. Peki, teknolojik gelişmenin insanlığa sağladığı faydalı şeylere herkes sahip olsa daha iyi değil mi? Özetle toplumun yeni tip bir sosyalizm anlamında gerçekten demokratikleşmesi iktidarın hangi biçimde olursa olsun merkezileştirilmesine karşıdır, tam tersine iktidarın «dağılımını değiştirmeyi» hedef alacaktır, yani iktidarın demokratik dağılımını! İktidarın (bürolarda ya da biçimsel mitinglerde) merkezileşmesi sosyalist devrimin tersyüz edilmesi demektir. Oysa bu devrim yolunda yürüyenler işçi sınıfı, sömürülenler, küçük üreticiler ya da marjinal sektörler değil midir? O halde gerçek bir devrim iktidarı merkezin dışına doğru dağıtmaktır. İktidarın herhangi bir merkezden yoksun kılınması, halkın siyasal partilerini de böyle bir merkeziyetçilikten uzaklaştırmak, önder diktatoryasına

son vermek, yandaşlar sistemine, her türlü manipülasyonu ortadan kaldırmak demektir. İktidarı merkeziyetsiz kılmak, sosyal piramidi başaşağı oturtmak anlamına geliyor. Teorik çerçevede bu, Hegel'i tepetaklak etmek demek oluyor. Devrim mutlak idea'dan, proleteryanın ve onun yaşam koşullarının dışından gelmez. O bakımdan iktidar, mutlak hakikate sahip çıkanlardan, proleteryanın mantığına sahip olanlardan da kaynaklanmaz. Kendi mantıklarının doğrulanmasını herşeye kadir bir devlette görmek isteyenlerden hiç kaynaklanmaz. Sol Hegelci olmaktan sakınmalıdır. Kurtuluş bilinci ve koşulları varoluşun güncel ve somut materiyel koşullarından kaynaklanır. Bu koşulların aktörleri onun aynı zamanda kurbanlarıdır da. Zincirleri kırmak için egemen iktidarın merkezini parçalamak gerekiyor, yoksa onun yerine yine merkezi bir iktidar koymak değil, tam tersine, onu demokratikleştirmek lâzım. İktidara, bireyler ve sosyal örgütler tarafından, sendikal, siyasal ve kültürel örgütler tarafından kanla başla nasıl sahip çıkılıyorsa, öylece demokratikleştirmek.

Ayrıca devrimin bakış açısından bazı geleneksel sloganları da gözden geçirmek lâzım, örneğin devrimci halk hükümeti gibi. Bunlar çok soyut ve geneldir, içeriğini keyfinize göre doldurabilirsiniz. Üstelik belli bir ideolojik yük altındalar ki, bu yük sonuçlarını yeterince tanıdığımız kimi «sosyalist» deneylere sıkı sıkıya bağlıdır. Öyle deneyler ki bunların kendilerini halka yakın, çok demokratik, çok devrimci diye nitelemeye hakları olmasa gerek. Stratejik perspektif içinde daha çok «özerk ve taban örgütlerinin hükümeti» diye düşünmek doğru olur.

Şimdi Şili ile ilgili tartışmaları düşünüp taşınmayı yoğunlaştırmak zorundayız. Ve bu çok geniş kapsamlı olmalı, siyasal aygıtları aşmalı. Çeşitli toplumsal örgütler bu düşünme sürecine aktif olarak katılsınlar, katılsınlar ki süreç demokratik düzlemlerde yürüsün.

Şili'nin geleceği, yeniden bir takım azınlığın mülkü haline getirilemez. O kimsenin malı mülkü değildir. O, üreticilerin, sendikaların, kültürü oluşturanların, yoksulların, MAPU'ların, ev kadınları, yaşlı, çoluk- çocuk, işsiz, öğrenci ve serbest meslekten kişilerin, büyük sermayeye bağımlı olmayan herkesin mülküdür. Onların hepsi ülkenin demokratikleşmesine ve geleceğine ilişkin kararlara katılmalıdır. Bu inançladır ki bugün Şilili halk kitleleri sokaklarda yürüyor, diktatorya canavarını köşeye sıkıştırıyor. Hayatlarını ve eğer varsa işlerini güçlerini tehlikeye atıyorlar. Yeni Şili'nin temel taşları şimdiden sokaklarda atılmış durumda. Yıllardır iman ve sabırla direnen örgütlerde atıldı bu temeller. Mücadelenin yolunu açtığı siyasal alanda halkın kendi demokratik iktidarı oluşuyor. Mutlakıyetçi ve despotik rejimin yıkılmasını özleyen Şilili güçler

bu demokratik iktidara hizmetten kaçınmıyor. Birlik içinde çoğulculuk, işte düşmanı pes ettirmek için Şili toplumunun kökten demokratikleşmesi yolunda ilerlemek için önemli olan da budur.

Türkçesi : *Yılmaz ÖNER*

Siyasal 'Açılım'ın Ön Belirtileri

Clarita Müller - Plantenberg (*)

1) *Diktatörlük nasıl sarsılmaya başladı?*
2) *Monetarist ekonomi modelinin başarısızlıkla sonuçlanması, bugünkü çıkış yolu arayışları bakımından ne anlama gelmektedir?*
3) *Muhalefetin başını hangi toplumsal gruplar çekiyor?*
4) *Diktatörlüğün egemenliği nasıl bu kadar uzun sürebildi?*
5) *Hangi faktörler olası yeni bir başlangıcı kolaylaştırıyor, hangileri zorlaştırıyor?*
6) *Politik Örgütlenmeler, Kilise ve Ordu hangi politik ve ekonomik yöntemleri ve tasarıları izliyorlar?*
7) *Yeni başlangıç yalnızca siyasal değil, aynı zamanda ekonomik bir çıkış anlamına geliyor: Başka yerlerdeki Demokratik açılımlardan ne gibi dersler çıkarılabilir?*

☆

Bu metin, Şili'deki açık güncel durumu göz önünde tutarak güç dengesini ve perspektifleri daha iyi yorumlayabilmek amacıyla bir kaç ölçüt sunacaktır. Sözde demokratların «Şili'de demokratikleşme» sürecinin sürdüğü yolundaki tezlerinin, çürütülmesi zorunludur. Bu arada dikkatimiz zorunlu olarak 'demokratikleşme'nin somut anlamı üzerine yönelecektir. Diktatörler bu sözcüğün anlamını terse çevirmeğe çalışmışlarsa da, Latin Amerika halkı için gerçek anlamda 'demokratikleşme' —yıllarca süren totaliter baskılar ve başarısızlığa uğrayan temsili politikaların sonunda— başkaldırılarının esas amacını oluşturmaktadır.

Ben de burada, 'demokratikleşme' sorununun sadece ortak siyasal ve sosyal çalışma şekilleri açısından değil, bunun yanında iktisat kavrayışları bakımından yeni bir biçim gerektirdiğini göstermeğe çalışacağım.

(*) Kaynak **Zehn Jahre danach**, Essen, September 1983.

Latin Amerika ülkelerinin yaşadığı ya da yaşayacağı ekonomik iflas içinde, akla gelebilecek hiç bir yönetimin kısa süre içinde geniş halk kitlelerinin durumunu köklü biçimde değiştiremiyeceği gün gibi açık. Ekonomik sefalet öylesine topyekün.

1. Diktatörlük nasıl sarsılmaya başladı?

Şili 11 Mayıs, 14 Haziran, 12 Temmuz ve 11 Ağustos'ta (1982) Ulusal Protesto günlerini yaşadı. Bunlar sendikalar tarafından başlatılan ve çok sayıda halk örgütünün katıldığı günler oldu. Ayrıca yasaklanmış siyasal partiler ve muhalefet hareketlerince desteklendiler. Ortaklaşa demokratik talepler dile getirildi. İşte bu günler diktatörlüğü 'sallamaya' başladı ve siyasal partiler de ilk kez ayaklarını kapı aralığına koydular.

Siyasi bir 'açılım' için alan geniş halk kesimlerince yaratıldı ve bu alan şimdi politik güçler tarafından talep edilmektedir.

Siyasi 'açılım'ın kısa zamanda demokrasinin tam olarak restore edilmesine yönelmesi şunlara bağlı: a) başarılabilirse, siyasal yönetimin çözülmesi, b) siyasi açılımı mümkün kılanların, yani en yoksulların ve yoksullaştırılanların, işçilerin, işsizlerin ve orta tabakanın geniş kesimlerinin ülkenin kaderine ilişkin demokratik karar sürecinde gerçekten söz hakkını ele alması - gerçi bu kesimlerin büyük çoğunluğu fiili ve yasal baskı izin vermediği için, hemen hiç örgütlenmemişti, ya da ilk kez yerel olarak örgütleniyorlardı.

İlk başta çok az bir halk kesimi çıkarlarını ulusal düzeyde eklemleyebildi, bundan dolayı bunların sesi duyulmuyordu. Temsilcilerinin bir bölümü sürgünden ilk kez dönebilen siyasal partiler ve sendikalar bunu becerebildi.

Ülkenin büyüklüğü ve tam bir askeri denetim altında olması nedeniyle, diktatörlüğün çözülüşüne, Nikaragua'da olduğu gibi silahlı halk ayaklanması ile değil, genel sivil itaatsizlik kampanyası kanalıyla ulaşılmak istenmektedir.

Yasaklanan siyasal partilerin oluşturduğu birlik, Demokratik İttifak (AD), hükümetle görüşmeye oturmağa, kazanılan serbest siyasal alanı doldurmaya çabalamakta. Genellikle özerk ve yerel olarak örgütlenmiş gruplar çıkarlarını, güçlü bir seferberlik ve kendi özerk örgütlenmeleri içinde izleyebilirler. Bu, aynı zamanda gelecekteki siyasal örgütler içinde 'aşağıdan' belirleyici olabilmelerinin ve sınırlı bir demokrasi içinde sadece, dikey olarak yapılanmış siyasal partilerin pasif bir seçim potansiyeli olmaktan kurtulmalarının önkoşuludur.

Bakır İşçileri Konfederasyonu ve «Ulusal İşçi Komutası» adlı sendikalar birliğinin başkanı Rodolfo Seguel, ilk protesto günü

için yaptığı çağrıdan dolayı bir ay gözaltında kaldı. Serbest bırakılmasından sonraki gün kendisiyle yapılan bir görüşmede, Seguel koydukları hedefin güçlendiğini, önemli bir aşamanın geçildiğini söyledi; halkın öz bilinci yeniden kazanılmağa başlanmıştı: «Partilerin büyük sorumlulukları olduğuna ve buna sahip çıkmaları gerektiğine inanıyorum. Belki bizler onların inecekleri alanı hazırladık, şimdi onlar ayakları üzerine basmalı ve harekete geçmelidirler, bir konsensus (uzlaşım) aramalıdırlar, bunu Şili halkına tanıtmalıdırlar, böylece bizzat halk bununla ilgili görüş belirtecektir. Ve ben üzerinde anlaşılacak noktaların araştırılmasının önemli olduğu kanısındayım.

Biz, işçiler, bir konsensusa eriştik ve ortak bir anlayış içinde çalışıyoruz. Halka yönelik bir tasarımın tartışılmasına sendikal örgütlerin katılmasının son derece önemli olduğuna inanıyorum, bu konuda söyleyecek çok şeyimiz var. Biz, işçiler —ve elbette işsizler— tasarımlarda önceliğe sahibiz: Bir ülke, içinde çalışıldığında varolur! Bunun için her proje, «zorunlu olarak örgütlenmiş işçilerin katılımıyla inşa edilebilir —sadece önderlerle değil— ve en kötü hata da işçileri unutmak olur.»[1]

Hristiyan Demokratların önderleri ilkin darbeyi desteklemişlerdi, ama halen ülke içinde istikrarın bozulmasını başlatabilecek en iyi donatıma onların sahip olduğu da ortada. Parti ancak 1978' den sonra yasaklandı ve asla soldaki partiler gibi güçlü bir baskı altında kalmadı. Bundan dolayı geniş çapta açık çalışma yürütebildiler.

1982'den bu yana Hıristiyan Demokratların parti başkanı olan Gabriel Valdes, Temmuz başlarında (1983) Pinochet'nin hapishanelerinde 5 gün geçirdi, ve başkalarıyla birlikte zamanında askerlerin iktidarı elegeçirmesini mahkum edenlerden. Valdes şimdi rejim nöbetini devralmak için çaba harcayan diğer partilerle ittifak içinde (Demokratik Birlik) Hıristiyan Demokratlara önderlik ediyor; bu grubun niyeti ise halk oylamasıyla bir anayasa reformu gerçekleştirmek ve anayasa oluşturacak bir meclis kurmaktan ibaret. Siyasal yönetim değiştirilecek ve bir geçiş hükümeti yönetimi işlerini devralacak. İktisat politikası olarak karma ekonomiyi benimseyecek ve «aktif ve dinamik bir devlet güçsüzlerin çıkarına davranacak, kollektif çaba seferber edilebilecek».[2]

Kısa süre önce sürgünden dönmesine izin verilen eski adalet bakanı ve Şili İnsan Hakları Komisyonu başkanı Jaime Castillo'ya kendisini karşılayan parti arkadaşı Valdes şöyle diyordu: «Şili siyasal bir b[illegible]nın arifesinde». Daha sonra yüzlerce kişi başkentte Pinochet'nin çekilmesini isteyen sloganlarla gösteri yaptı.

(1) *Analisis/Santiago*, 2—/Ağustos 1983, s. 13.

(2) TAZ, 30.8.83, s. 13.

Pinochet ise görevinden en erken 1989'da ayrılmaya kararlı. Yine de protestolar karşısında oldukça esnek bir tepki gösterdi. Onun hareket alanının büyüklüğü ise, bugünlerde belirlenmekte. Başkomutan olarak ilan olunmasının onuncu yıldönümü dolayısıyla askerler hâlâ Pinochet'ye olan sadakatlerini dile getirdiler. Ancak, bazı generaller gemi batmadan önce paçayı kurtarmak için eleştirel açıklamalar da yapıyorlar. Bu konuya ilerde değineceğiz. Ekonomik durum baskısını hissettiriyor. Pinochet'yi destekleyen gruplar arasında görüş ayrılıkları çıkıyor. Pinochet toplam 33 kez kabinede değişiklik yaptıktan sonra, Ağustos'ta ünlü aşırı sağ politikacı Sergio Onofre Jarpa'yı hükümet başı ve içişleri bakanı olarak atadı. Jarpa en başından beri cuntacıların sadık bir yandaşıydı. Önce sendikalar, sonra **Alianza Demokratica** (Demokratik İttifak) temsilcileri ile görüşmeler yapıldı. Bu görüşmeler için aracılık yapan ise Kilise idi. 1981'den bu yana Santiago'da kilisenin başında bulunan başpiskoposun, Latin Amerika kilisesinin yoksullardan yana muhalif tutumunu benimsediği pek söylenemez.

Hükümet tarafından siyasal ödün olarak verilebilecek şeyler ilkin sınırlıydı, çünkü Pinochet 1989 tarihini ileri sürerek, ancak bu tarihten sonra Devlet Konseyinin üzerinde çalışacağı yeni yasa tasarılarının yürürlüğe girebileceğini söylüyordu. Bu tarihte partilerin yasallaştırılması, iki meclisli parlamento kurulması, seçim kurulu oluşturulması, ve seçimlerin belli kurallara bağlanması vaadediliyordu. Kanlı darbeden on yıl sonra vaadler protesto gösterilerini engellemeye yetmiyordu. Böylece Pinochet sürgünlerin hızlandırılmış biçimde geri dönüşünü kabul etti, ve temsilcisi Jarpa'yı resmen yasaklanmış partilerle görüşmeye yollamak zorunda kaldı. Evet, olağanüstü hal durumunun kaldırılmasını ve serbest toplantı düzenlenmesini kabul etmeye hazır olduğunu açıklamak zorunda kalmıştı, ama yine de kulağa gülünç gelen bir şekilde «sadece şiddeti kabul etmiyeceğini» belirtiyordu.

Pinochet siyasal ödün vermeye zorlandı ve ekonomik alanda bir çözüm yolu gösteremedi. Ancak propagandaya yönelik bir iş yaratma programını, Pinochet Analar Merkezi bünyesinde örgütlenmiş kadınlar önünde açıklamak zorunda kaldı. Buna göre «İşsizliğe Karşı Savaş» programı 80.000 kişi için doğrudan iş yaratacak, bu dolayda kişiye de konut inşaatında, ağaçlandırmada ve yolyapımında dolaylı iş bulunması mümkün olacaktı.[3] Protestoların daha derinlerden kaynaklanan nedenleri, muhalefetin başını çekenleri ve iktidarın o güne değin süregelen istikrarını sorgulayacağız.

(3) El Mercurio, 13 - 19 Ağustos 1983.

2. Monetarist ekonomi modelinin başarısızlıkla sonuçlanması, bugünkü çıkış yolu arayışları bakımından ne anlama gelmektedir?

Yabancı sermayenin ülke içinde sınırsız biçimde yatırım yapmasını özendirmek için And Paktı'ndan çıkılması, gümrük himayeciliğine ve devlet sübvansiyonlarına son verilmesi, borçlanma sınırının kaldırılması ve bunun sonucunda az sayıda dev finans ve girişim gruplarının direktifinde aralıksız borçlanma, hammadde çıkarımının yeniden yabancı müteşebbislere bırakılması, sosyal hizmetlerin ve işlerin özelleştirilmesi, sonuç olarak sayısız orta ve küçük işletmenin iflasına yolaçtı. Ülke içi talep iyice geriledi, aile bütçesi elektrik ve su parasını karşılayamaz hale geldi. Mahallelerin elektriği kesildi. Dışborçlar diktatörlüğün 10 yılı içinde iki katına çıktı. Her üç kişiden biri işsiz, üretim kapasitesi iyice geriledi.'

Birçok ülkede, bu arada iktidar değişiminden sonra Federal Almanya'da da temel alınan ve Lamsdorff ile Albrecht tarafından hızlandırılmış biçimde uygulanması için propagandası yapılan monetarist iktisat politikası Şili'de dev boyutta sorunlara neden oldu; çözülmesi gereken bir dizi acil sorunun altından artık bugünkü hükümetin tek başına kalkabilmesi mümkün değildir. Muhalefetin pazarlık gücü de buradan kaynaklanmaktadır.

Şili ekonomisine karşı sarsılan güven duygusuna rağmen borçların ertelenmesi zorunlu olmuştur. İşsizlik ve yoksullaşma şimdi çeşitli müteşebbis ve kamu hizmetlilerini de tehdit ediyor, bunlar da açıkça hükümete karşı çıkıyorlar. Sağın bir bölümü ve sol, hükümetin bu sorunlarla başedebilecek durumda olmadığı konusunda hemfikir.

3. Muhalefetin başını hangi toplumsal gruplar çekiyor?

Monetarist iktisat politikası kanalıyla özgül biçimde biraraya getirilmişlik durumu, sendika ve mahalle gruplarının çok yönlü girişimleri açısından harekete geçirici bir işlev görüyor:

İşçiler işsizlik tehditi altında, ya da işyerleri son derece güvenliksiz. Gerçek ücretlerinden yapılan kırpılmaları sineye çekmiş durumdalar. Fiziksel baskı ve baskıcı sendika yasaları kanalıyla, çıkarlarının temsili hakları iyice budanmış.

Bu duruma tepki olarak, mahalle örgütleri, işsiz komiteleri ve diğer yurttaş inisiyatifleri ile dayanışma konusunda sıcak bir tavır gösterdiler. Hükümetin sendikaları bölme girişimlerine karşı direnerek sendikal hareketin birliğini sağlamağa çalıştılar; Ulusal İşçi

(4) Bak: Urs Müller Plantenberg, «Despotisch abgerichteter Liberalismus, oder systematische 'Desorganisation' des Kapitalismus», *Peripherie* sayı 4, Bahar 1981.

Komutası adlı çatı altında birleştiler. Bu önemli adım 1983 Mayıs' ında sendika temsilcileri tarafından hayata geçirildi.

25 Şubat 1982'de öldürülen sendika lideri Tucapel Jimenez, «Don Tuca», geniş bir ittifak arayışı içindeydi, çünkü Ulusal Devlet Çalışanları Federasyonu başkanı olarak Ulusal Sendika Koordinasyon (komitesi) başkanı Manuel Bustos ile ilişki kurmağa çalışıyordu; daha önce rejimin yıkıcı ekonomik politikasına karşı sendikal birlik sağlanması için birlikte bir çağrı kaleme almak istemişti.[5] Sendika Koordinasyon (komitesi) 1982 Aralığında işsizliğe karşı önlem alınması ve yılbaşı ikramiyesi ödenmesi talebiyle kültürel bir toplantı çağrısında bulunduğunda, karşılarında geniş polisiye önlemler ve vurucu timleri buldular. Hector Cuevas ve Manuel Bustos izleyen günlerde tutuklandı ve Rio'ya sürgüne gönderildiler.

Tucapel Jimenez'in karanlık ölümünden bir yıl kadar sonra, 1200 sendika temsilcisi Pinochet'ye ortak bir mektup gönderdi. Ekonomik krizden dolayı onu sorumlu tuttular ve —daha 1983 Ocağında— o günkü hükümetin başta kalması konusunda halkoyuna gidilmesini talep ettiler.

Gerçek ücretlerin gerilemesi, gittikçe tırmanan işsizlik, inşaat işlerinin özelleştirilmesi sonucu bu alanda görülen durgunluk monetarist politikanın sonucudur; bu politika yoksul mahallelerinin gittikçe genişlemesine yolaçmaktadır. Orta tabakanın geniş kesimleri kent merkezlerine yakın olan kira evlerinde yaşamlarını idame ettiremez olmuşlardır. Bu duruma yanıt olarak çok çeşitli biçimlerde yaşamı sürdürme yöntemlerine başvuruluyor. Kadınlar temel gıda maddelerini daha ucuza maletmek için kent merkezlerinde ortak alışveriş düzenliyor, ortak keseden harcıyor, çocuklar için ortak masa kuruyor, ve komünal mutfak oluşturuyorlar. Kadınlar paçavraları işleyerek sanat değeri olan duvar kilimleri, resimleri yapıyorlar; sanki katlandıkları kaderin birer ifadesi olan bu ürünlerin satışıyla bir gelir kaynağı yaratıyorlar. Tutukluların ve kayıp kişilerin yakınları biraraya geliyorlar, yakınlarıyla ilgili dertlere ortak çözüm arıyorlar. Çok kez Kilisenin çatısı altında günlük sorunlara çözüm arama kaygısıyla ortak topluluklar oluşturuyorlar. Baskı ve hayatı sürdürme kavgasının güçlükleri nedeniyle bölgesel ya da bölgeler üstü örgütsel topluluklara son derece ender rastlanıyor.

Değinilmesi gereken önemli bir nokta da, genel olarak bu grupların taban demokrasisi konusundan kendiliğinden bir bilince ve buna uygun bir çalışma tarzına sahip olmalarıdır (bu derlemede yeralan Fernando Mires'in yazısında bu nokta daha ayrıntılı olarak işlenmektedir): Kararlar ortak alınıyor, bu sürece kadın ve erkekler birlikte katılabiliyorlar. Çok kez harekete geçirici güç ka-

(5) Zur Ermordung des Gewerkschaftsführers Tucapel Jimenez», *Lateinamerika Nachrichten*, sayı 102, s. 11.

dınlar oluyor. Esas kazanım, Eşit haklarla bir iletişimin sağlanmış olmasıdır; bu öyle bir toplumda kazanılmıştır ki, burada sözde özgürlüğün içeriği, hakim ideolojinin inandırmaya çalıştığı gibi, bireysel olarak rekabet etmekten, ve tüketim yoluyla prestij kazanmaktan ibaretmiş gibi sunulmaktadır. Şimdi tek tek gruplar arasındaki ittifak somut ortak çalışma içinde oluşuyor.

Artık kilise çatısının yeterli olmadığı yerlerde, Sendika, Mahalle ve İnsan Hakları grupları arasında çapraz bağıntılar oluştu, örneğin Sendikal Haklar ve İnsan Hakları Komiteleri gibi.[6]

Söz konusu grupların çalışması 'harikulade' diye nitelenemez. Bunlar daha çok hayatın sürdürülmesine ilişkin birçok bireysel soruna ortaklaşa, maddi bir direniş içinde çözme deneyimidir. Sokak gösterileri ve katlanılan sorunlar için kamuoyu yaratma girişimi, yaşanan pratikten kaynaklanan ve bu olmadan düşünülemeyecek adımları oluşturuyor. İşte 1982 Aralığında Santiago, Valparaiso ve Conception'da 2000 kişinin katıldığı sokak gösterileri ancak bu zemin üzerinde kavranabilir. «Ekmek, Adalet, Özgürlük» talebi diktatörlüğün kulakları için yıkıcı nitelikte idi. 300 kişi tutuklandı.

Askerler, işsizlik oranının ortalamanın hayli üstünde olduğu yoksul mahallelerde günlük dertler konusunda artan birleşmeden dolayı kaygıya kapıldılar, iktidarlarını sağlamlaştırmak için, daha önce bıktıracak ölçüde çok sözünü ettikleri, bir sivil - asker taban hareketini bizzat inşa edememeleri bu kaygıyı güçlendiriyor. Yaşamı sürdürmenin sağlanması için girişilen örgütlenmeleri ciddiye almak yerine, Pinochet 1982 Kasım'ında Santiago gecekondu mahallelerinin taban demokrasisinin kabul edilebilir biçimi olarak, tek tek kent yönetimlerinin oluşturduğu Komünal Gelişme Meclislerine (CODECOS) katılımının hızlandırılmasını emretti. Bu arada, kent yönetiminden sorumlu kişilerin hükümet tarafından atandığının, ve bizzat CODECOS'un devletin (yani askeriyenin) denetlediği sınırlar içinde hareket ettiği bilinmelidir. Pinochet'ye göre, bu zorunluydu, «böylece gerçek özgürlüğü ve demokrasiyi elde edeceğiz» diyordu.[7]

Hangi türden hareketin arzu edileceği ve kimlerin çıkarının kollanacağı kendiliğinden anlaşılıyor. Diktatörün bakış açısından — «demokratik» olan, belirsizliği olmayan, denetlenebildiği için sayılabilen halk örgütleridir; buna karşılık «yıkıcı» olan ise, varolan toplumsal iktidar ve mal bölüşümünü sorgulayabilecek kişilerin oluşturduğu her türlü topluluktur. Diktatörlüğün korkusu burada yatıyor. Bundan dolayı Aralık sonunda Santiago'nun iki mahallesine şaşırtıcı bir vahşette baskın düzenlendi. «14 de Enero» mahallesin-

(6) Clarita Müller - Plantenberg, «La vida por la vida, Autonomer Widerstand von Frauen-komitees, IndianerKulturzentren und Basisgruppen», şu kitabın içinde: *Frauen und Familie im chilenischen Befreiungsprozess,* Frankfurt 1983.

(7) *El Mercurio,* 11. - 17.11.1982, *El Mercurio* 21. - 17.5.1983, *El Mercurio* 1. - 7.8.1983 und *El Mercurio* 13. - 19.8.1983.

de 150 kişi gözaltına alındı, bunlardan 15'i tutuklandı. Nüfusunun yüzde altmışı çalışabilecek yaşta işsizlerden oluşan «Nuevo Amanecer» mahallesi sabah saatin beşinde 400 adam tarafından kuşatıldı. 1500 kişi hayvanca götürülerek stadyuma dolduruldu, evleri yağmalandı.

İktisat politikasından etkilenen bir diğer grup da borca batmış toprak sahibi orta köylülerdi. Bu grup mülklerinin açık arttırma ile satılması tehditi altında. Bundan dolayı yine 1982 Aralığında güneydeki Temuco eyaletinde 200 tahıl üreticisi yaptıkları bir açıklama ile monetarizmden vazgeçilmesini talep ettiler; bu metin nakliyeciler, taksi işletmecileri ve kamu hizmetlileri tarafından da imzalandı. Yerine getirilemeyecek faiz ve geri ödeme taleplerine karşı kendilerini savunmaları iyi bir örnek teşkil etti.[8]

Ticaret ve nakliye kesimindeki bir milyon dolayındaki küçük müteşebbisi temsil eden dernekler 1983 Temmuz'unda bir birlik oluşturdular. Yıllardan beri küçük tacirlerin temsilciliğini yapan Rafael Cumsille, çeşitli faaliyet alanlarının birbirine çok sıkı biçimde bağlı olduğunu açıkladı. Nakliyatçılıkta, tarımda ve ticarette neler olduğunu ortaklaşa görmek için herkesin bir masanın etrafında toplanmasını sağlıyacak ilişkiler daha önce kurulmamıştı. «Üretim ve Ticaret Konfederasyonu»nun çalışmalarına ve işçi örgütlerinin temsilcilerince yürütülen çalışmalara ilgi besliyorlardı.

Küçük girişimcilerin ve zanaatkarların çok kez, çıkarlarının etkin bir biçimde örgütlenmesinden vazgeçmek zorunda kalmaları, herhangi bir birlik oluşturamamaları ve bir toplantı düzenleyememeleri, politik ve ekonomik açıdan durumun son derece gergin olmasından dolayıydı.

Öte yanda ise, küçük girişimcilerin batması pahasına gelişebilen, Sanayiyi Geliştirme Derneği (SOFOFA) içinde örgütlenen büyük girişimciler de iktisat politikasından şiddetle etkilendiler.

Ekonomi Bakanı kredi alma «özgürlüğünün» sınırlarını belirleme kararı almıştı. Javier Vial ve Manuel Cruzat'nın yönetimindeki en büyük iki şirket 1983 başlarında borçlarının ulaştığı boyut ve ödeme yapamama durumundan dolayı devlet müdahalesi ile karşı karşıya kaldı. «10 milyon dolarlık ortak başlangıç sermayelerini çoğaltarak Vial 2,3 milyar, Cruzat ise 1,9 milyar dolara çıkarmıştı; iflas edenedek Şili borsasında kayıtlı hisse senetlerinin % 50'sini, bütün önemli özel bankaları, dolayısıyla Şili kredi hacminin yarısını ve 400 sanayi işletmesini denetimleri altında bulunduruyorlardı. Sosyal güvenlik sistemine kayıtlı her üç Şililiden ikisi, ödentilerini bu iki gruba ait olan kuruluşlara yapmaktaydılar».[9]

SOFOFA'nın avukatlarından Ricardo Claro, bu girişimlere yapılan devlet müdahalesini öfkeyle karşılayarak, «Chicago çocukla-

(8) Krisen-Chronik, *Lateinamerika-Nachrichten* Nr. 111, s. 43.

(9) *Der Stern* 23/83.

rının sosyalizme yönelişi» olarak niteledi: «Bugün bakan tarafından açıklanan önlemlerin, gerek ülke içinde gerekse dışında güvensizlik duygularını alevlendirdiğini sanıyorum. Devletten, kamu yararını savunmak için, finans ve banka sistemini, her grubu, her sendikayı, her derneği ve bütün «Chicago çocuklarını» gözetme konusunda yalnız bir hakka değil yükümlülüğe de sahip olduğu kesin, ama devletin bu hakkının rasyonel ve sorumlu biçimde kullanılması gerektiği de aynı ölçüde ortada. Geçmiş günlerde olan, iki pumanın tanklar ve ağır topçuyla avlanmağa çalışılması gibi birşeydi. Pumalar vuruldu, ama toprak ve hayvanlar mahvoldu.. Uluslararası tepki, kredi verenlerin zararı düşünüldü mü, paralarını şirket fonlarına yatıran 130 bin yoksul insanın mahvoluşuyla ilgilenildi mi?»

Müteşebbisler federasyonu başkanı Ernesto Ayala, IMF'ye sunduğu raporda Şili ekonomisindeki olumsuz gelişmeleri özetledi ve Maliye bakanlığını suçladı. «Şili'deki derin bunalım ve mali tıkanma, ülke içinde ve dışında, hükümetin ekonomiyi yönetme yeteneğine beslenen güveni sarstı».[11]

Ancak SOFOFA başkanının yukarda alıntıladığımız eleştirisi bütün müteşebbisler tarafından benimsenmiyor. Yalnız burada oldukça yalın biçimde ifade olunmuştu ve hükümetin önlemlerine beslenen büyük kuşkuyu dile getiriyordu. Ekonomi politikasına karşı beslenen hoşnutsuzluk yaygın kesimlerin hükümete karşı biraraya gelmesine yolaçtı ve direniş için geniş bir çerçeve oluşturdu. Niye şimdiye değin ekonomik politika daha sıkı bir biçimde sorgulanmadı. Ancak şimdi, her iki kampta yer alan hasım toplumsal gruplar, birbirleriyle çelişen çıkarlarına bakmadan, diktatörlükle kısmi, veya topyekun bir çelişki içine girmişlerdi.

4. Diktatörlüğün egemenliği nasıl bu kadar uzun sürebildi?

Kanımca bu soru, cuntanın ve daha sonra diktatörün, bireylerin ve çıkar gruplarının kendi kaderlerini belirleme haklarını sistemli olarak yoksayması ve yoketmeğe çalışmasıyla açıklanabilir. Bunun (kendi kaderini belirlemenin) yoksayılmasının en kaba şekli ise, siyasal muhaliflerin **fiziksel** olarak yokedilmesi, sürgüne ya da ülke dışına yollanmasıdır. En inceliklisi ise fiziksel işkencedir.

---

(10) Anuncio el Biministro en la SOFOFA, Se Reestructurará el Sector Financiero, *El Mercurio* 20.-26.1.1983, s. 1-2.
Aynı zamanda IMF ile yapılan anlaşmanın eleştirisine de bakın: *El Mercurio* 18.-24.6.1983 und Forderung an erhöhte Staatsausgaben zur Schaffung von Arbeitsplätzen von Seiten der SOFOFA

(11) a.g.g.

İktidardakilerin bu amacı, **toplumsal ve siyasal** alanda, sosyal, dini sendikal ve siyasal örgütlerin dağıtılmasıyla izlenmektedir.

Darbeden sonraki ilk evrede, iktidardakilerin davranışlarının meşrulaştırılması için ulusal güvenlik ideolojisi belirleyici olurken, demokratik kurumlarda karar konusunda halkın egemen olma hakkı gibi, bireyin değeri de hiçe sayıldı. «Ulusun selameti»ne bireylerin demokratik haklarının üstünde yer verildi. Bu selametin tanımı iktidarın elindeydi. «Ulusun selametine» hizmet eden ve iç düşmana karşı koruyan her şey olumluydu.

Bu ideoloji neo-liberallerin ideolojisi karşısında 1975 yılından itibaren, yani Chicago çocuklarının şok politikasının uygulanmağa başlanmasından sonra, önemini yitirmeğe başladı.[12] Bundan böyle «kişinin özgürlüğü» yalnız bireylerin pazara katılımıyla tanımlandı. «Özgürlük», «demokrasi», «oy hakkı ve «katılım» «pazar», «ticaret», «tüketim» ve «parasal çıkar» ile ilgili kılındı. «Demokrasi» ve «özgürlüğün» kıstası özel mülkiyet hakkı ve bunun dokunulmazlığı oldu, yani şirket kurma, ticari hesap açma ve talep edilen ister sanayi ürünü, ister hizmetler, kültür, eğitim veya insani topluluk olsun herşeyi satma olanağı.[13] Bu önemli kültürel değer yargılarına başka bir içerik kazandırılması kültürel yıkımla ve böylece **kültürel kimliğin ve kendi kaderini tayin hakkının** yadsınmasıyla eş anlamlıdır.

Sanatçıların öldürülmesi, sürgüne ve yurtdışına gönderilmesi ile susturulmuş halkın elinden, onu dile getirip seslendirebilecek kişiler de alınmak istenmiştir. Sanatçıların, hatta yapıtlarının iktidar tarafından ne kadar tehlikeli görüldüğüne ilişkin bir örnek verelim: ABD'li bir şarkıcı olan Dean Read Ağustos 1983'te işten çıkarılan işçiler yararına «El teniente» bakır madenlerinde konser verirken, işçilerin isteği üzerine Victor Jara'dan da birkaç parça söylemişti.[14] Hükümet ulusal protesto günlerine gözyumduğu ve yasadışı ilan ettiği partilerle görüşmeler yaptığı halde, böyle birşeye gözyummuyor, şarkıcı sınır dışı ediliyordu.

Diktatörlük, yabancı sermayeye sınırsız özgürlükler tanıyarak, fiilen sanayisizleştirme ile ve toprak altı zenginliklerini özelleştirerek ve borçları iki katına çıkararak, halkın kendi kaderini tayin hakkını yadsımaktadır. Sömürünün temeli ve insan dışılığın ve kültürsüzlüğün çıkış noktası budur. Topluca yaşam kavgası veren, üçüncü bölümde saydığımız işçi ve halk örgütlerinin birçoğu yerel düzeyde kendi kaderini tayin bağlamında ilk adım olmuştur. Ulusal zenginliklerin korunması ve bölüşümü konusunda bunlardan soyutlanarak yorumda bulunmak yalnıştır. Daha geniş örgütlenme-

(12) bak. U. Müller-Plantenberg, a.g.y.

(13) A. Arancibia, «Chile: Mythos und Wirklichkeit des autoritären Projekts», Hazırlayan: T. Evers v.d. *Lateinamerika, Berichte und Analysen* Nr. 6, Berlin 1982.

(14) *Süddeutsche Zeitung* 24.8.1983.

lerle ve siyasal katılımla (ülkenin yurttaşları olarak) siyasal özyönetime yolaçılırsa, bunlar daha farklı bir Şili'nin başlangıç noktasını teşkil edebilirler.

Bireyler ve örgütler diktatörlüğün baskılarından korkmamaya başladıklarında, ve kendi kaderlerini belirlemeyi yerel düzeyde denediklerinde, diktatörlük de istikrarını yitirdi. Korku yenildiğinde, terör sonuç getirmemeye başladı.

Bugünkü durumun dinamiği oldukça canlı. Olayların akışı ise değişik faktörlere bağlı. Gelecekteki eylemler açısından, siyasal kanalların oluşturulması ve toplumsal güçlerin yeniden düzenlenmesi önem taşımakta.

5. Hangi faktörler olası yeni bir başlangıcı kolaylaştırıyor, hangileri zorlaştırıyor?

Dışardan dayatılan baskılar, borç ödeme koşullarının diktesi, istikrarsız hammadde fiatları gözönünde tutulursa, ülkenin ekonomik yükümlülükleri oldukça büyük. Gidiş, geçiş hükümetinin iç ve dış politika konusunda kendi yerini saptamasına göre belirlenecektir. Ulusal sanayide sayısız işyerinin yıkımına, geniş halk kesimlerinin had safhadaki sosyal ihtiyaçlarına rağmen, paylaşılacak pek birşey de yok. Verimli yeni yatırımlar için gerekli sermaye de aynı oranda az olacaktır. Aynı zamanda binlerce sürgünün ülke koşullarına nasıl uyum sağlıyacağı da yanıtsız bir sorudur.

Siyasi bir sorun olan askerlerin cezalandırılması sorunu, başka bir deyimle «Pinochet'sizleştirme» sorunu da kısa bir zamanda karara bağlanmak zorunda. Şilili'lerin içerde ve dışarda değerli deneyimlerden geçmesi umut vericidir. Bütün baskılara rağmen direniş zengin kültürel bir yol izledi ve halk kültürünün birleştirici araç olarak gelişmesini sağladı; «**canto nueva**» ve «**teatro popular**» gibi. Kızılderililerin kültür merkezleri, kültürün ticarileşmesine karşı direndiler. Dünyanın dört bir köşesinden dönen Şilili'ler, kendilerini farklı şekillere ayak uydurdukları kültürlerin değişik deneyimlerini de beraberlerine getirdiler. Çoğu da gittikleri yerlerde bir eğitimden geçip, «**know how**»ı da birlikte getirdiler. Tersine çevrilmiş bir «**brain drain**» (beyin göçü) gerçekleşmektedir: 1982 Aralığından bu yana geri dönebilecek sürgünlerin adlarının belirtildiği sekiz liste yayınlandı.

Karmakarışık ekonomik durum nedeniyle bu Şilili'lerin iş bulup bulamadıkları meçhul, sürgünlerin bulundukları ülkelerde, geri dönüşleri için araç ve yöntem bulunması zorunlu. Bu sorun üzerinde henüz gereği kadar durulmuyor. Buradan da anlaşıldığı gibi, bu sorunların ne kadar çabuk ve ansızın yükseldiği ortada.

6. Politik örgütlenmeler, Kilise ve Ordu hangi politik ve ekonomik yöntemleri ve tasarıları izliyorlar?

Şu anda meydana çıkan boşluğu doldurmak ve politik iktidardaki çözülmeden yararlanmak düşüncesiyle yeniden çaba göstermeye başlayan politik güçler, yıkıcı ekonomi politikasının ve diktatörlüğün zorbaca baskılarının kurbanı olan toplumsal grupları ne ölçüde temsil edebiliyorlar?

Hepsi baskılardan zarar gördüler. Bir daha yerleri asla doldurulamayacak, çeşitli alanlarda etkin olan sayılamayacak kadar çok tanınmış ya da tanınmamış insanların katledilerek öldürülmeleri ve çekilen tarifsiz acılar bir kaç sözcük ile anlatılamaz.

Kendisini politik olarak ifade etmeyi arzulayan halkın gereksinmeleri ve çıkarlarının savunulması, fiziksel baskı ve 1973 sonrası ekonomi politikasının yarattığı sonuçlar tarafından şekillendirilmiştir. Siyasal partiler (ilk dönemde kısmen Hıristiyan Demokratların dışındakiler) yasaklanmış olduğundan, kilisenin himayesi altında siyasal faaliyet atmosferi yaratılmağa çalışıldı. Kilise, baskıya karşı yasal ve diğer alanlarda destek vermek için, ve el sanatı işlikleri ile halk mutfakları girişimlerini mali araçlar ve pazarlama yardımlarıyla yaşatmak için, önce bir Barış Komitesi, sonra da Dayanışma Papazlığı kanalıyla büyük çaba harcadı. Bu çalışma içerisinde Hıristiyan Demokratlar —kilise hiyerarşisi ile olan iyi ilişkileri ve ideolojik köklerinin hıristiyan toplum öğretisinde uzanması nedeniyle— elbette önemli bir role sahip oldular. Ancak bu çalışma çevresinde, Hıristiyan Demokrat Partiden ayrılan Hıristiyan Solu (IC) da yeralmakta. Bunların yönelimlerinde yoksullarla dayanışma öncelikli bir yere sahip ve bu da materyalist toplum analizinden alınan kavrayışlardan kaynaklanmakta.

Kilisenin himayesi, bağımsız olarak varlığını sürdüren ve daha geniş örgütlenme şekilleri arayan girişimler için çoğu kez sadece bir başlangıç koşulu sağlamaktaydı.

Hıristiyan Demokratlar aynı zamanda sendikalar içinde de çalışma sürdürdüler ve sürdürmekteler. Bununla birlikte sendikalarla Hıristiyan Demokratlar arasındaki bugünkü ilişkiler konusunda, popüler sendika lideri Rudolfo Seguel'in kendinden bahsederken söyledikleri oldukça ilginçtir:

«Ben Hıristiyan Demokratım, ama benim kendime özgü düşüncelerim de vardır. Ben hiçbir partinin direktiflerine bağlı değilim».[15]

MAPU ve MOC'un tabandaki toplumsal örgütlenmeler içerisinde ne ölçüde etkin oldukları konusunda dışarıdan birşey söylenemez. Bilindiği gibi Sosyalist Parti birçok parçaya bölündü. Sendika-

(15) *Lateinamerika-Nachrichten* Nr. 117, s. 17.

lar Koordinasyonu içinde bir fraksiyonun yürüttüğü taban çalışması yurtdışında duyuldu.

Daima silahsız bir mücadeleyi benimsemiş olan komünistlerin halen güçlü bir blok oluşturdukları bilinmektedir. Bu birliktelik, üyelerinin güvenliği konusunda gösterdiği kaygı ve kamuoyunda sesini pek duyuramayışı ile kendini göstermekte.

Sürekli silahlı bir mücadelenin zorunluluğunu savunmuş olan Devrimci Sol Hareket (MIR) son yıllarda üyelerinden ülkeye illegal yoldan dönmelerini istemektedir.

Hıristiyan Demokratlardan daha önce ayrılmış bulunan IC, MAPU ve MOC, sosyalistlerin bir kısmıyla, esas olarak ortak siyasal düşünceleri nedeniyle güçlerini **Convergencia Socialista** (Sosyalist Birlik) içinde birleştirdiler. Bunlar, gerek hareketlerin özerkliğine gerekse bunların kendine özgü mücadele biçimlerine saygı göstermeyen, tabandan kopmuş partilerde yeralan solun geleneksel tavrını eleştirmektedirler.

Bunlara göre devlet içindeki partilerin iktidar konumunu meşrulaştıran Leninci Parti kavrayışı haklılığını yitirmiştir. Sosyalist Parti içinde bütünsel bir kavrayıştan yoksun bulunan eğilimlerin çokluğu yanında, kabul edilemeyecek şekilde genelleştirilen ve tek yanlı olarak işçi sınıfına bağlanan Komünist parti kavrayışı da eleştirilmektedir. **Convergencia** halen yeni gerçekliklere ve değişen sınıf yapılarına uygun bir kavrayışı geliştirmeyi hedefliyor. Komünist Partisi, silahlı direniş anlayışında tavrını değiştirdi. KP, Sosyalist Partinin Almeyda kanadı ve MIR ile devrimci bir blok içinde birleştiler. Diktatörlüğün sadece silahlı ayaklanmayla yıkılabileceği bu blokun ortak görüşüdür. 1980 yılında Meksika'da yapılan ortak açıklamada, bu amaca erişilmesi için eşgüdümlü bir hareket gerektiği belirtilmişti. (*)

Demokrasinin kısa vadede tam olarak yeniden inşasına «kin ve intikam duyguları» beslemeden, hükümetle görüşmeler yoluyla ulaşılmasını isteyen Hıristiyan Demokratlar, yukarda anılan eski Ulusal Parti'nin bir bölümü, Sosyal Demokratlar, Radikaller ve Sosyalistlerin bir bölümü Demokratik İttifak içinde biraraya geldiler. Onların düşüncesine göre anayasa hazırlayacak bir Kurucu Meclis için bir halk oylaması yapılmalıdır. Politik iktidarın değişmesi için adım atılmalı, devlet başkanı istifa etmeli, anayasal meşruluğu koruyacak, insan haklarına tam saygı gösterecek, olağanüstü duru-

(*) Bu ittifak daha sonra legal platformda MDP (Demokratik Halk Hareketine) dönüştü. İlk kongresini 1984 başlarında Santiago'da polis kuşatması altında yapan MDP daha sonra yasaklandı. Program olarak, gerektiğinde 'zorun' kullanılabileceği ifadesi dışında Demokratik ittifak ile aralarında fazla bir fark bulunmamakta; aşağıdaki üç temel talep etrafında ulusal, demokratik bir anlaşmaya varılması önerilmektedir: Geçici bir hükümet oluşturulması, Pinochet'nin çekilmesi ve bir kurucu Meclis toplanması. (y.n.)

ma sonverecek, siyasi güvenlik polisi CNI'yi tasfiye edecek ve bunlarla birlikte kapsamlı bir ekonomik program uygulayacak geçici bir hükümet kurulmalıdır.

Kabinenin yeni şefi Sergio Onofre Jarpa ile görüşmelerde bulunuldu. Görüşmelerden kısa süre önce olağanüstü durum kaldırıldı (*) Olağanüstü durumun kaldırılmasından hemen sonra, Santiago Valisi Tümgeneral Carol Urzua'ya suikast düzenlenmesine rağmen, Jarpa, diyaloğun süreceğini belirtti, siyasal açılımın güvence altında olduğunu bildirdi. Ancak suikastın MIR ile ilişkili olduğunun ileri sürülmesine karşın, Urzua'nın son zamanlarda Pinochet'nin izlediği sert çizgiye ılımlı eleştiriler yönelten bazı generaller arasında yeraldığı bildirildi. Yine de son olayların ordu üzerinde nasıl bir etki yaptığı hala bilinmemektedir. Ekonomik durumlarının görece iyi olması ve iktidara katılmaları hiçbir sorunu çözmüyor; çünkü tabanda gerçekleşen ekonomik çöküşe rağmen, halkın cesareti ve yaygın direnme potansiyelinin daha büyük baskıları zorunlu kıldığı su yüzüne çıkıyor.

Geçmişte cunta üyesi olan emekli hava kuvvetleri komutanı Leigh, tartışmaya Pinochet'ye yazdığı bir mektupla katıldı, ve Pinochet'nin çekilmesini, «11 Eylül 1973'te sözverdikleri gibi, gerçek demokratik rejimin kurulmasını» talep etti. Zamanında ordu yıkılmış demokratik sistemi en kısa zamanda yeniden kuracağını vaadetmişti.

Bazı subaylar halk ile ordunun karşı karşıya gelmesinden rahatsız görünüyorlar. Örneğin dördüncü Ulusal Protesto Günü sırasında yalnızca Santiago'da 18 bin asker seferber edildi. Bütün ülkede bu karşı karşıya gelişin kurbanı 27 kişi oldu. Bazı generaller bu karşı karşıya gelme durumunu yumuşatmak istiyorlar. Bazıları durumu örtbas etmeğe çalışıyor, bazıları ise kuşkuyla olup bitenleri izlemekle yetiniyorlar.

Emekli general Roberto Viaux, zamanında Allende'nin yönetime geçmesini engellemeğe çalışmış ve General Schneider'e yapılan suikast olayına karışmıştı. O da 11 Ağustos 1983'teki 4. Ulusal Protesto gününden sonra hemen hemen aynı yönde konuşmuştu: «Ordunun fonksiyonu hiçbir zaman polislik yapmak değildir ve olmayacaktır. Silah arkadaşlarıma hatırlatmak isterim ki, tek görevleri, Şili halkının üst düzeydeki çıkarlarını gözetmektir.»[16]

Hava Kuvvetleri Komutanı ve aynı zamanda hükümet üyesi olan General Fernando Matthei, 4. Ulusal Protesto Gününden sonra ordunun hiçbir saldırıda bulunmadığını, aynı zamanda orduya yönelik saldırı da olmadığını söyledi. Sokağa çıkma yasağı sırasın-

(*) 1984 baharından bu yana, Ulusal Protesto Günlerinin, genel greve dönüşmesi olasılığının belirmesinden sonra, Şili yine **savaş hali** koşulları altında. Ama bu da protestoları bastırmaya yetmiyor. (y.n.)

(16) Jaques Despres, «L'Armee Chilienne et la crise», *Le Monde* 17.8.1983.

da bazı bölgeleri gezdiğini ifade eden General, halka yönelik saldırıların orduyla ilgisi olmadığını savundu. Öte yandan, «Artık Şili' de yeni politik tartışmalar yapılması zamanının geldiğini» ve buna —siyasi partiler kanalıyla— bütün Şilililerin katılabileceğini vurguladı. «Hükümetin bilgi edinmesi için... belirli çözümlere yandaş ya da karşı olan tüm görüşlerin Şili'de dile getirilmesinin zamanı gelmiştir» dedi.[17]

Eski Çalışma Bakanı emekli general Nicanor Diaz Estrada, halk ile ordu arasındaki kopukluktan dolayı duyduğu huzursuzluğu dile getirirken, ekonomi politikasını da eleştirdi: «Chicago Çocukları çetesi Ordu ile Halk arasındaki uçurumdan sorumludur».

☆

Bu tepkilerin ardında, bazı ordu mensuplarının, Pinochet'nin izlediği politika sonucu, borçlanma, sanayinin dağılması ve ticari kredi veren bankalarla yapılan anlaşma yüzünden ülkenin **ekonomik bağımsızlığının** tehlikeye girmesine besledikleri kızgınlık yatıyor. Bu anlaşmaya göre, devletin borç ödeme yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda, verilen güvencelerden dolayı, elçilikler ve askeri binalar dışında hiçbir şey devlet mülkiyetinde kalmayabilirdi. General Nicanor Diaz çok daha sert ifadeler de kullanmaktadır:

«General Pinochet 1973'ün ideallerine ihanet etti. Bizim istediğimiz Anayasa ve Kanunların tam olarak uygulanabilmesi ve kamu görevlerinin yürütülmesinde ahlak duygusunun yeniden egemen kılınmasıydı. Ama bu amaçlardan hiçbiri gerçekleştirilmedi. Ve sonuçta biz, marksist bir diktatörlüğe götürmesi mümkün olabilecek şeyi, gerçek bir sağ diktatörlük haline getirdik.»

Leigh gibi emekli generallerden oluşan bir grup, **Pinochet'nin baştayken siyasal bir açılımdan** kesinlikle umutlu değil. Çünkü Pinochet askerlere kardeş kanı döktürdü. Halk adına darbe yapmışlardı, ama halk onları şimdi katiller olarak görüyordu. Matthei gibileri ise, şimdiki hükümetin çatısı altında yürüyecek bir siyasal açılımdan yanalar.

Hristiyan Demokratların başkanı, Pinochet'nin sözverdiği siyasi açılımın gerçekleşeceğine inanmıyor ve bugünkü hükümetin büyük çoğunluğun karşı çıkmasına karşın, 1989'a değin iktidarda kalmak istediğinin bilincinde.[18]

Doğal olarak bunu becerip beceremeyişi, biraz da ordunun tavrına bağlı. Ekonomik politikanın başarısızlıkla sonuçlanması üze-

(17) Afirmo General Matthei, «Es tiempo de volver al debate politico», *El Mercurio* 13.-19...1983, s. 6.

(18) *Le Monde* 10.8.1983.

rine Pinochet'nin desteklediği sağ çevreler arasında doğan ayrılıklar da ordunun tavrını etkileyecek. Ülkenin en önemli gazetesi **El Mercurio**, askerin güçlü etkisi altındaki «korunan bir demokrasi» anlamında bir açılımdan yana olan, sözde «yumuşakları» **/Blandos/** yani monetaristleri destekliyor. Bunların karşısında «sertler» **/Duros/** yeralıyor. Bu aşırı sağcılar ve faşistler zamanında «Vatan ve Hürriyet» hareketi içinde yeralmışlardı. Pinochet her geçen gün biraz daha bunların etkisinde kalmaktadır. Bunun bir belirtisi de, Pinochet'nin yeniden bir sivil-askeri hareket yaratma çabasıdır. Amaçları partisiz faşist bir devlet kurmak olan bu hareket, 1978' de Pinochet'nin kızının da katılımıyla Milli Etüdler Cemiyeti'ni kurdular.

Sağ Merkezi teşkil eden, eski sağ partiler de bir açılımı savunmaktalar. Bunların eleştirileri ekonomi politikasına yönelik ve 1980 Anayasasının Başkana aşırı yetki verdiği inancındalar. Ülkenin ekonomik bataktan nasıl kurtarılacağına ilişkin ciddi tasarımları olan daha birçok siyasi grup mevcut.

7. Yeni başlangıç, yalnız siyasal değil, aynı zamanda ekonomik bir çıkış anlamına geliyor: Başka yerlerdeki demokratik açılımlardan ne gibi dersler çıkarılabilir?

Güneydeki Latin Amerika ülkelerine (Brezilya, Peru, Bolivya ve Arjantin) bir göz atarsak, ekonomik kriz koşulları altında diktatörlüklerin, iktidar değişimleri olsun olmasın siyasal bir açılım içine girdiklerini görürüz.

Brezilya'da sendikal, sosyal grup ve partilerin tartışmaları daha çok, siyasi temsil organlarında tabana dayanan demokrasi ilkelerinin gerçekleştirilmesi ve temsil sorunu üzerinde yoğunlaşıyor. Böylece Brezilya'daki İşçi Partisi içinde leninist parti ilkeleri rafa kaldırıldı, otonom (özerk) işçi ve halk hareketleri parlamenter katılımla bağdaşır hale geldi. Bu arada güdümlü demokrasilerde halkın temsilinin, engelleyici parti ve seçim yasaları tarafından sınırlandığı iyice ortaya çıktı. Öte yandan düşünülen bütün ekonomik strateji ve reçetelerin sonuçlandığı görüldü. Bütün bu tartışmalardan çıkan sonuç alternatiflerin ve yeni başlangıçların salt siyasi alanda aranmasının yeterli olmadığını göstermektedir. Bağımlı bir ülkenin yapısal açıdan türdeş olmayan ekonomisinin çeşitli düzeylerinde varolan sorunlarından (çok uluslu şirketler, ulusal sanayiler, basit meta üretimi) yola çıkarak, politik güçlerin ortak çalışmasıyla yöresel sınırlı alanlar için somut stratejiler üretmek gereklidir. Ortaklaşa kuralların saptanmasından sonra —örneğin ulusal kaynakların daha fazla sömürülmesine di-

renmek ve mevcut tüm kaynakların azami şekilde kullanılması— somut eylem programları hazırlanmalıdır.

Eğer bu politik açılımdan bir demokratikleşme süreci doğacaksa, farklı düzeylerdeki siyasi ve ekonomik tartışmalar mevcut boşlukları doldurmalı ve bir birlik meydana getirebilmelidir:

— Birinci düzey siyasi kadrolardır. Bunlar genelde ulusal kaynaklar hakkında bilgiye sahip olmakla birlikte yerel kaynakların seferber edilmesi veya seferber edilebilme olasılığı üzerine birşey bilmemektedirler.

— İkinci düzey, yerel örgütlerin yaşam kavgası stratejisiyle ilgilidir. Bu örgütler çalışmalarındaki deneyimleri merkezi, gelecek için yol gösterici tasarımlara katmakta güçlük çekmektedirler.

Demokratikleşmenin sınırları daima ekonomik zor kullanabilenler tarafından belirlenecektir. O halde siyasal sorun şudur: ekonomi ve toplumun demokratik tarzda örgütlenmiş otonomlaştırılmasıdır (özerkleştirilmesidir).

Bütün bunların ön koşulu ise, Pinochet'nin devrilmesidir.

Türkçesi *Yılmaz ÖNER*

Şili: Gecekondulara Savaş - Konaklara Barış*

Urs Müller - Plantenberg

Son on yılda Güney - Amerika kıtasına damgasını vuran asker diktatoryalarından kala kala 1984'de geriye Paraguay ile Şili kaldı. Orada general Alfredo Stroessner var, burada Augusto Pinochet. 1983'de Şili'de demokratikleşme sürecini hızlandıracak gibi görünen kitle halinde ulusal protesto dalgaları önlerindeki hedefe hala ulaşmış değil. Diktatorya hala taktik ödünler vermek istemiyor. Kuvvetli müdahalelerde bulunmasına rağmen muhalefetin politik yönden hala zayıf, özellikle dağınık durumda olduğu görülüyor, askerleri ciddi biçimde köşeye sıkıştırabilecek durumda değiller. Tam tersine hükümet bazı mevzileri geri bile aldı, önceden yapmış göründüğü siyasal bir hava deliği açma önerisini de geri çekti. Özgürleşme yolları yeniden tıkandı, baskılar yeniden arttırıldı ve 1985 de artık ölüsünün çıktığı söylenen ultra liberal ekonomi politikası modeline tüm eski hakları iade edildi.

Üretimin büyük çapta gerilemesi, kitle halinde iflaslar ve borçlanma çıkmazları, işsizliğin dev boyutlara ulaşması yanında tüm büyük bankaların devletleştirilmesiyle patlak veren o korkunç 1982 bunalımı şunu açıkca ortaya koydu ki, şu kuru kuruya kapitalizmin polis devletiyle korunan «özgür toplum» yaratma projesi sonunda devletin müdahalesi olmasa çoktan çamura saplanacak. Ama şu da ortaya çıktı ki, bu tarihsel projenin çamurlara saplanmasına bakıp asker diktatoryasının da çıkmaza girdiğini sanmak yanlıştır. Bu diktatorya sadece ve sadece süngünün gücüne dayanıyor ve bu durum, Pinochet diktatörlüğünün emirlerine tek vücut halinde körü körüne uyan silahlı kuvvetler başta kaldıkta devam edecek, çünkü anayasa gereğince 1989'a kadar gidecekleri yok. Öyle ya, 1980'de uyduruk bir referandum yapıp tam kendi istediği türden bir anayasayı halka onaylatmadı mı? Komşu ülke Arjantindeki

(*) Kaynak **Lateinamerika, Analysen und Berichte** 9 Junius Verlag, Hamburg 1985.

demokratikleşme süreci askerlerin içyüzünü gözler önüne seriyor, silahlı kuvvetlerdeki siyasal bütünlüğün nedeni, yani insan haklarını çiğnemekte oynadıkları rol, üstlendikleri görevler bir bir meydana çıkıyor. Askeriyyenin ayrıcalıklı rolü nasıl darmadağın ediliyor, bunları hep görüyoruz. Ama Şili'de silahlı kuvvetlerin artık ekonomik bunalımın nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili kavgalı toplantılara bulaşmak istediklerine ilişkin hiç bir belirtiye raslamıyoruz. İstekli olmasa bile, demokratik muhalefet, askerleri bu toplantılara katılmaya zorlıyacak gücü gösteremiyor.

1984 başlarında durum diktatoryanın önemli bazı ödünler vermeye yanaşacağını gösteriyordu. Ocak ve Şubat aylarındaki yaz tatiline özgü genel siyasal mütarekeden sonra 27 Martta Santiago'da halkın büyük çoğunluğunun katıldığı büyük gösteriler oldu, sendikaların ve muhalefetteki çeşitli siyasal grupların çağrısına uyan kitleler öbür kentlerde de yürüyüşe geçip diktatörlüğe karşı öfkelerini geçen yıllarda olduğundan daha şiddetle haykırdılar. Helikopterine atlayıp kentin üzerinde uçan Pinochet sokaklarda yakılan ateşlerden ve tencere şakırtılarından öylesine etkilenmiş olmalı ki ertesi gün kabinesini toplayıp Luis Escobar'ı maliye bakanlığına atadı. Bakan ekonomide pragmatik bir yol izleneceğini, kemer sıkma politikasından dönüleceğine söz veriyordu. İçişleri bakanı Sergio Onofre Jarpa'nın yanında şimdi muhalefetin burjuva kanadına hitap eden ikinci bir yardakçı beliriyordu. Aslında Jarpa 1983 Ağustosundan beri «demokratik muhalefet»i —marksist muhalefet elbette bir yana— diyalog kuralım diye tavlamaya kalkışmamış mıydı?

Diktatoryanın temsilcileriyle girişilecek böyle bir diyalogun ne ölçüde veya ne boyutlarda mümkün olacağı sorusu 1983'den beri muhalefet içinde yoğun görüş farklılıklarına yol açtı. Ülkenin muhakkak ki en güçlü partisi olan hristiyan demokratlar, daha Jarpa'nın göreve başlamasından önce diktatoryanın çökmüş olduğu inancıyla demokratik bir ittifak (AD) oluşturdular. Buna demokratik sağın, radikallerin, sosyal demokrasinin ve bir bölüm sosyalistlerin temsilcileri katıldı. Bu ittifak gelecekteki bir hükümet modeli olarak düşünülüyor, o bakımdan komünistleri şimdiden dışlıyordu. Onlar bu yüzden sosyalistlerin öbür kanadıyla ve Demokratik Halk Hareketi (MDP) içindeki Devrimci Sol Hareket (MIR) ile ittifak yapmak zorunda kaldılar. Siyasal arenadaki dıştalanmışlıklarını böylece aşmak istediler. Bu son ittifak sosyalist blokun (BS) katılmasıyla tamamlandı ki, bu blokta AD (Demokratik İttifak) içindeki sol grupların ve hristiyan solun (IC) da katılmasıyla zenginleşti.

Komşu ülkelerden Şili'ye doğru esen demokratikleşme havası, politik katılma ve faaliyetlerin fiilen meşrulaşması, özgürlük arenasındaki genel bir genişleme, partiler arası rekabet ve ittifaklar artık düzenli bir seçiş mücadelesine götürüyordu. Bu tablo içinde Şili'deki eski siyasal sınıfın önemli kişileri arz-ı endam edecek ve

demokratik bir hükümetin gelecekteki görevlerini saptamaya çalışacaklardı. Halkın gündelik sorunlarından kopan bu seçim kampanyası içinde diktatoryanın aracı adamlarına güzel görünerek iyi bir çıkış yapmak isteyenler çoktu.

Jarpa ve Escobar tarafından öne sürülen muhalefetle diyaloga girme denemesi hiç bir sonuca ulaşamadı ve ulaşamazdı da, çünkü bu denemeden amaç muhalefeti parçalamak ve halkı seferber eden sorunların çözüleceği imgesini uyandırmaktı.

Ama halkın hareketliliğini sindirmekten önce muhalefetin parçalanmasına tanık olduk. 1984'deki ulusal protesto günlerine katılanlar özellikle yoksul bölgelerde büyük ölçüde arttı, öyle ki ülkedeki sendikaların en büyük birleşik kuruluşu olan CNT (Ulusal Çalışanlar Komandosu) 30 Ekimde genel grev kararı almak zorunda kaldı.Bu çağrı hristiyan demokratlar içinde büyük kuşkuyla karşılandı, oysa CNT'nın en ünlü şefleri bile hristiyan demokrattı. İşsiz kitleler arasında bir işyeri kapma furyası ve hükümetin baskı önlemleriyle tehditleri yüzünden greve az sayıda katılma olacağı tahmin ediliyordu. Oysa grev ülkeyi şimdiye kadar görülmedik ölçüde felce uğarttı. Kentlerde ve taşradaki kamu hayatı tamamıyla durdu. Yoksul semtlerindeki bütün küçük esnaf dükkânlarını kapattı, Santiago'daki kentin merkezindeki mağazaların yarısı greve katılmıştı. Besin sanayi işçileri yüzde yüz oranında katıldılar. Tekstil endüstrisinde yüzde doksan, metal ve kömür işletmelerinde yüzde seksen, çelik endüstrisinde ise yüzde altmış katılma oldu. Tüm orta ve yüksek okul öğrencileri dersleri boykot ettiler. Bankalarda ve bakır işletmelerinde ise en azından toplantılar ve uyarı grevleri yapıldı. Askeri diktatorya altında yapılan bu ilk genel greve katılanların beklenmedik boyutlara varmış olmasının bir nedeni hiç kuşkusuz yoksul halkın duraksız zam furyasından kapıldığı öfkedir. Gerçekten de Şili pesos'u US-doları karşısında daha Eylül ayında korkunç bir uçuruma itilmiş gibi düşürülmüştü. Ne ücretlerin, ne emeklilerin ne de işsizlerin büyük yığını bu zamlar ve devalüasyonlar karşısında kendini savunacak gücü kalmamıştı.

Pinochet hükümeti bu genel greve uzun zamandır görülmemiş yoğun bir baskı kampanyasıyla cevap verdi. Zaten hiç eksik olmayan olağanüstü durum 6 Kasımda birden sıkıyönetime dönüştürüldü. Bütün iletişim araçlarına ağır bir sansür kondu, gece sokağa çıkma yasağı katılaştırıldı, özel bazı bölgelerdeki askeri komutanların yetkileri bir kez daha artırıldı. Bununla da bitmedi, muhalefete yakın beş altı dergi birden kapatıldı. Hristiyan demokratların dergisi olan **Hoy** özel bir sansürle yayınına devam edebildi.

Bir yandan haberleşme bir yandan sokağa çıkma yasağının bu ikili koruması altında ilk haftalarda bütün mahallelerde sistemli aramalar yapıldı, kitlesel tutuklamalar da cabası. MDP'nin önderleri hemen kodese atıldı. 650 kişi birden ülkenin en kuytu köşelerine sü-

rüldü. Sürülenlerin büyük bölümü kuzey Şili'ye gönderildi, özellikle Pisagua bölgesine ve orada halk arasında bu yöre bir kez daha ünlendi, çünkü kırklı yılların sonralarında o zamanki yasaklanmış komünist partisinin en ileri gelenleri bir toplama kampına kapatılmışlardı. Bu kez 1973'deki askeri darbeden sonra yöre artık siyasal mahkumların kampı haline getirildi. Sürgündekilerin yarısını siyasal, sendikal, sosyal ve kiliseye bağlı grupların görevli ve şefleri oluşturuyor. Öbür yarısı ise askeri diktatoryanın deyimiyle «adi suçlular», kısacası siyasal sabıkalılar.

Bu tertiplere bakarsak diktatoryanın siyasal stratejisi açıkca belli oluyor: Belli bir sosyal davranış biçiminin kendini otoriter ultra-liberalizmin egemenlik ve ekonomi modelinin mantığı içinde kusması. Siyasal muhalefetin yumuşatılmış kontrolunun yerini şimdi halkın yoksul kesimlerinin toplu olarak ezilmesi almış bulunuyor.

Kasım ayı başından beri polisin, ordunun, gizli servislerin ortaklaşa giriştikleri devlet terörü özellikle belli yoksul mahallelere yönelmektedir. Bunlar ulusal protesto günlerine artan bir çoşkuyla katılmışlar ve kendi aralarında tahmin edileceği gibi çok etkin bir örgüt ağı kurmuşlardı. Bu mahallelerden biri başkentin hemen güneyindeki Victoria semtidir. Askeri diktatorya zamanında illegal toprak işgallerine girişen halkın büyük bölümü buralarda yaşamaktadır, hatta buradaki iki mahalle, son yıllarda kilisenin önde gelenlerinden olan kardinal Silva Henriquez ve piskopos Fresno'nun adını vermiştir kendilerine.

Ama her sabahın köründe gecekondularından dışarlara atılıp aranılan, tüm gençleri soruşturmaya götürülen yalnız bu iki mahalle değildir. Bu devlet terörü kentin tüm yoksul yörelerini tehdit altında tutmaktadır. Santiago'da kentin varlıklı kesimlerinin yaşadığı semtlerle yoksulların semtlerini birbirlerinden ayıran caddeleri ayan beyan görebilirsiniz. Üstelik o semtlerde sokaklar Avrupa'nın çoğu kentlerinde görülmiyecek kadar gıcır gıcır temizleniyor ve de asgari istihdam programında neredeyse sıfır ücretle çalıştırılan temizlik işçileri tarafından ve askerlerin kafasınca en uygun istihdam da bu oluyor. Kentin Providencia, Las Condes ve La Reina gibi merkez bölgelerinde Avrupa ölçülerine göre korkunç bir zenginlik göze çarpar ve yoksul semtlerde ise tam bir rezalet, sadece televizyon ekranlarından sokağa vuran ışıklar, ki tüm lüksleri de zaten bu.

Bazı yörelerde ise sınırlar bu kadar açık seçik değil. Daha iyi kazanan işçiler ve küçük memurların entellektüellerle birlikte yaşadığı mahalleler de var. Nedir ki Şili toplumu zengin ve yoksul diye bu kadar katı bir ayırımı yakın geçmişinde hiç bu kadar yaşamadı. Gerçi dilenciler ve işportacılar kimi zengin mahallelerine az buçuk girip çıkabiliyorlar, ama hangi çizgiye kadar gidezileceklerini pek iyi biliyorlar.

Polis, kravatınızın bağlanışından, ayakkabınızın cilâsından ya da ses tonunuza bakarak, tehdit mi etsin, yoksa selâm duruşuna mı geç-

sin, bunu kestirmektedir. Çünkü yüksek sosyeteden sosyalist bir politikacıyı ayak takımı içindeki düşmanlarından bu şekilde koruyacaktır. Diktatorya yanlısı da olsa bir dilenciye haddini bildirmelidir:

Siyasal cepheler yoksul ile zengin arasındaki bu cepheyle bu bakımdan uyuşmuyor. Gerçekten de yoksullar arasında öyleleri var ki provakasyon ve ihbarcılıkla diktatoryanın işini kolaylaştırıyorlar. Ve diktatoryanın muhalifleri toplumun hali vakti yerinde kesimlerine kadar kök salıyor. Hatta gerçek siyasal sınıf olan politikacılar grubu —aslında diktatorya altında tüm politikacılar muhalefete itilmişlerdir— toplumun varlıklı kesimi içinde yer alıyor.

Toplumun orta gelirli kesimleri de, bir çok girişimciler gibi muhalefet saflarında, çünkü son yılların ekonomik bunalımı onları perişan etti ve diktatoryacı ekonomik modelin düştüğü çıkmazı gözleriyle görüyorlar. Ama onlar yine de yoksul kesimler kadar ağır yıkıma uğramış değiller.

Şikagolu oğlanların yeni - liberal ekonomi modeli 1979-81 arasında yüzeysel bir gelişme getirdi, ama korkunç bir para girdisi sayesinde... Bunun anlamı şudur: Özel firmaların dışarıya borçlanması. Sonunda az buçak kredi-güvenirliği olan herkes tam bir satın alma sarhoşluğuna kapıldı. Televizyondan; fotoğraf makinesinden tutun çamaşır makinesi, otomobil ya da iki oda bir mutfak daireye kadar her şey satın alınıyordu ve de borçla!

Bu furyanın sonu gelince, 1982-83 bunalımı patlak verdi, tüm rüyalar tersine dönerken herkesin nevri döndü. Çünkü kimsenin borç ödiyecek hali kalmamıştı, yüksek hayat standardının ömrü çabucak bitti. Zenginler yine zenginliklerini korudular, ama hayatlarına anlam veren tüketim hırsı, daha çabuk daha zengin olmak umudu sönmüştü.

Yeni liberal toplumda müşterinin kral yerine geçtiği efsanesini hali vakti yerinde olan Şilililer daha uzun süre dinlemeye hazırdılar. General Pinochet'nin 1980'de yani bu borçlandırıcı refah döneminin tam orta yerinde plebisite başvurup özlediği anayasayı onaylatmış olması boşuna değildi. Ama bunalım patlak verince herkes aydı. 1983 başında etkili protesto eylemlerine girişenlerin başında tüketim çılgınlığından uyanan bu insanlar geliyordu.

Oniki yıl önce sosyalist başkan Salvador Allende hükümetine karşı hangi araçlara başvurdularsa şimdi de aynı şeyleri kullandılar. Solcular ve gecekonducular, kulaklarını sağır eden bu tencere şangırtılarını ilkin alkış sandılar.

Oysa Şili yoksulları ekonomik krizden bu kez bambaşka bir tarzda etkileniyordu. İşsizler sayısındaki korkunç artışa karşılık reel ücretlerin düşmekte oluşu yoksullar için şu anlama geliyordu: Alıştıkları normal sefaletten bu kez düpedüz ölüme sürüklenmek. Açlığı hiç tanımamış zenginlerin tencere şangırdatmaları onların yüreğine su serpecek değildi ve 1983 ortalarına kadar durum böylece

sürdü gitti ve sonunda protesto edecek birileri varsa onların da gecekondu halkı olduğu bilincine vardılar. Ve protesto hareketi öyle bir öfke hareketine dönüştü ki muhalefetteki orta tabakalar bile bundan çoşku değil, bayağı kaygı duymaya başladılar.

Siyasal mücadelede kuvvet kullanma sorunu sosyal ve siyasal kuvvetlerin muhalefet içinde birbirlerine yakınlaşmasını zorlaştırıyor. Burada zor kullanma ve kullanmama artık bilinçli bir tutum olmaktan çok yaşanan koşullara karşı verilen birer cevap niteliğini taşıyor. Polis her zaman arada incecik bir fark gözetmesini becerdi: «Vatandaş»a güleryüzlü davranırken «halk»a copla karşı çıkıyor ve bunu başından beri böyle yapıyor. Vatandaş açısından zor kullanmak mevcut rizikoya bir riziko daha katmak anlamına geldiği için, bu işe daha başından karşı, ama yoksullar için öyle değil. O zorbalığın her an etkisi altında. Riziko artmış mı eksilmiş mi onun farkında bile değil.

Son iki yıldaki protesto eylemlerinde yaşamlarını yitirenlerin istisnasız hepsi yoksul mahallelerin insanlarıdır. Aralarında gençler, çocuklar var, hatta hiç protestoya katılmamış insanlar bile var. 4 Eylül 1984 protesto gününde örneğin bir fransız rahibi evinde incil okurken kafasına yediği bir kurşunla can verdi. Bu koşullarda isyana yeltenen hiç kimse beni kim dinler diyemez.

Bu durumda şansı olduğunu gören komünist partisi çevresine bir yığın işsiz gençlik yığınlarını topluyor, oysa daha birkaç yıl önce bu gençler onun için, yani bilimsel sosyalizm açısından «lumpen» diye aşağılanıyorlardı. Partinin ve parti dilinin tablosunda artık sınıf bilinçli olan sanayi ve maden işçileri değil, gecekondu semtlerinin işsiz gençleri ağır basıyor. Pinochet komünist partisini can düşmanı edeliberi gençler de bu düşmanlığı çoktan kabul etmiş bulunuyorlar.

Yoksul ve gecekondu semtlerinde öbür partilerin de elbette bağlantıları var: Hristiyan demokratlar, sosyalistler ve gelişen hristiyan sol. Hele kilisenin etkisi hala sürüyor, çünkü rahipler kendi sınıflarına ihanet edip bu yoksul mahallelerde birlikte oturmaktan geri kalmıyorlar. Hükümet onlarla anlaşmazlık yaratmak istediği sürece rahiplerin etkisi de artıyor. 1984'te bu anlaşmazlık o dereceye ulaştı ki, Santiago'da Dayanışma temsilcisi olarak katolik kilisesinin büyük bir yardım örgütünde çalışan ispanyol rahip Ignacio Gutierrez ikamet süresi bitince bir daha ülkeden içeriye sokulmadı.

Siyasal gruplar arasında MIR'in yanında yalnız komünist partisi bilinçle kuvvet kullanmaktan yana. 1984 kasımında halk ayaklanması yolunda silahlı mücadele gösterisinde bulunan Manuel Rodriguez, Frente Patryiotico adlı silahlı direniş örgütü kurma girişimlerine başlayınca parti bunu sempatiyle karşıladı. Ve parti, çaresizlikten kaynaklanan eylemleri, bu arada hırsızlık ve sokak soygunu gibi adî suç kapsamındaki eylemleri de haklı görüyor.

İşler bu çerçeveye varınca diktatorya da kendi şansının açıldığını fark etti: Yoksullar yeraltına girdiler, adî suçlara yöneldilerse işimiz rahat, onlara cepheden saldırabiliriz ve saldırmalıyız da... Polis ve askerin gecekondu semtlerini bir tehdit kaynağı olarak görmesinin nedeni de budur ve düzenin koruyucu gücü olarak varlıklarını böyle kanıtlayacaklardır. Baskıların büyük yükü yoksulların sırtına bindiği için ve diktatorya orta ve yukarı sınıfların muhalefetine karşı basın ve düşünce özgürlüğünü kısıtlayıcı önlemler almakla yetindiği sürece, yoksullar kendilerini politikacı dostlarınca yalnız bırakılıp satılmış, ihanete uğramış hissediyorlar.

Pinochet'in bütün istediği de aslında, varlıklı tabakaya kuşatılmış bir kalede yaşadığı izlenimini vermek, bunu nutuklarıyla ve eylemle yapmak. Öfkeli vatandaşın gizli polis veya istihbarat ajanlarından çekinmesine gerek olmamalı. Tam tersine Pinochet yeraltı faaliyetleri ve adî suçlu yığınlardan korkun diyor. Evet, öfkeli vatandaş bir isyan halinde zaptedilemiyecek yığınlardan, çimenlerin çiğnenmesinden, otomobillerin çalınmasından ve sonunda mülkiyet sorununun ortaya atılmasından korkuyor. Bazı salonlarda, sosyal adaleti sağlamak için demokrasinin uygun olup olmadığı sorusu sık sık tartışılıyor. İşte Pinochet'nin de arayıp bulamadığı şey bu değil mi? Bu tür vatandaş çevrelerinden gelen general, amiral ve subaylarla birlikte tek parça bir iktidar sayesinde işini güvenceye almak...

6 Kasım 1984'de sıkıyönetimin yeniden ilânıyla birlikte baskı yöntemlerinin sertleştirilmesi yine de muhalefet üzerinde hiç etki yapmadı değil, çünkü diktatorya ile uzlaşma yanlısı politikacıların ayakları altındaki zemin de böylece kayıp gitti. Rejimle anlaşma yanlılarıyla ona cephe alma yanlıları arasındaki çatışma 1983-84 yıllarındaki hareketlenmeyi ileriye götürecek yerde kösteklemiş bulunuyor. Şimdi artık diktatorya onlarla diyaloga girmeye hiç istekli olmadığını gösteriyor.

1985 Şubat ayında Pinochet, Jarpa ve Escobar gibi bakanları görevden alınca, demokrasiye dönmeyi tercih etme yollu bir pazarlığa oturmıyacağını kuşku götürmiyecek biçimde ortaya koydu. Sıkı-para politikasını gözden geçirmeye hiç yanaşmıyacağını açıkca belli etti. Söz konusu bakanların yerine getirdiği tiplerden bunun böyle olduğu açıkca anlaşıldı. Yeni içişleri bakanı Garcia Rodriguez şimdiye kadar politikayla hiç ilgisi olmamış biri, özel bir firması var, beyan ettiğine bakılırsa demokratik düzene öngörülen zamanlamaya göre ve anayasa gereğince dönülmesi için çaba gösterecekmiş. Aslında bunun anlamı şu: Diktatorya kalacak, muhalefetle siyasal hiç bir tartışamaya girilmiyecek. Bunun örnekleri sadece Şilide mi var?

Yeni maliye bakanı Hernan Büchi ise yumuşak görünen otuzaltı yaşlarına bir genç adam. Sıkı-paracı politikanın başı olan eski maliye bakanı Sergio de Castro'ya hayranlığını hiç de gizlemiyor

ve işini yalnızca teknik bir görev sayıyor. Sıkı-paracıların dilinde ise bu, sosyal ya da ekonomik çıkar gruplarının baskılarına hiç kulak asmamak. Bu çeşit politikacılar daha nerede yok ki? Ve sıkı-paracı genç bakan, bütün bereketin özel firmaların serbest piyasada serbestçe cirit atmasından geleceğini belirtiyor.

Büchi'nin aldığı ilk önlemler bu düzenin politikasına özgü hedeflere tıpatıp uyuyor. Peso öngörülen plana hiç de uymayacak şekilde yüzde dokuz değer kaybına uğratıldı dolar karşısında ve gümrük vergilerinin tümü indirilerek yüzde otuz gibi bir düzeye düşürüldü. IMF'nin tüm istekleri böylece yerine getirilmiş oluyor. Escobar bile IMF'nin Santiago'ya gönderdiği heyetle uzun uzun görüştüğü halde bu önlemleri alamamıştı. Oysa yeni sıkı-paracı bakandan çok memnundu IMF.

Tüm muhalefetin birlikte hareket etmesi açısından 1984'den bu yana yeni ve önemli gelişmeler oldu. Kilisenin, sendikaların veya siyasal grupların ve örgütlerin sözcüleri kaçırıldı, işkence edildi ya da öldürüldü. Bütün bu cinayetlerin ortak siyasal karekterine rağmen, bırakın cezalandırmayı, katillerden ve işkencecilerden hiç biri bulunamadı.

Türkçesi *Yılmaz ÖNER*

ANA VERİLER

Ülke yüzölçümü 757.000 km. kare (Antarktika'da Şilinin istediği topraklar dışında)

Nüfus 11.7 milyon (1983)

Nüfus artışı % 1,7 (1970 - 82 ortalaması)

Başkent Santiago (4,3 milyon)

Başlıca kentler : Valparaiso Vina del Mar (800.000) Concepcion - Talcehuano (750.000) Antofagasta (200.000)

Kentli nüfus % 79

Okuma - yazma : % 86 (1970)

Para Birimi Peso (1984'de 1 US-dolar = 128 Pesos)

GSMH (1979 = 100)

1979	1980	1981	1982	1983	1984
100	107,8	113,9	97,6	- 56,8	102,9

Sanayi üretimi (1979 = 100)

100	104	104,1	85,8	89.8	97,3

Enflasyon (Tüketici fiatları indeksindeki artış)

38,9	31,2	9,5	20,7	23,1	23,0

Ticaret Bilançosu (Milyon US-dolar)

	1981	1982	1983	1984
İhracat (top.)	3.836	3.706	3.836	3.657
İthalat (top.)	6.513	3.643	2.969	3.481
Fark	2.677	63	867	176

Önemli ihraç malları (Toplam ihracattaki payı)

1982 % 47 Bakır, % 7 balık unu, % 5 sellüloz
1983 % 48 Bakır, % 8 balık unu, % 4 sellüloz

Önemli Ticaret Ülkeleri (Toplam ticaretteki payı)

İhracatta 1982 % 22 USA, % 12 Japonya, % 11 Federal Almanya
1983 % 28 USA, % 13 Federal Almanya, % 9 Japonya

İthalatta 1982 % 24 USA, % 7 Venezuella, % 7 Brezilya
1983 % 24 USA, % 8 Venezuela, % 7 Arjantin

Dış Borçlar (Milyon US dolar)

1979	1980	1981	1982	1983	1984
8.463	11.235	13.800	17.100	19.000	21.000

Kaynak Şili Ulusal İstatistik Enstitüsü ve Şili Merkez Bankası.

BELGE YAYINLARI : 19

FRIEDMAN MODELİ KISKACINDA ŞİLİ

Eugenio Rivera

Şili'de Ekonomi Politikası ve
Askerî Rejim Altında Ekonominin Değişimi

Hugo Calderon

Şili Burjuvazisinin Sınıfsal
Yapısındaki Değişiklikler

Jaime Ensignia

1973'den Sonra Şili'de Sendikalar

Calderon / Rivera / Ensignia

Şili'de Siyasal Muhalefet

Andre Gunder Frank

Friedman ve Harberger'e
Şili Hakkında Açık Mektup

Türkçesi : *Neşe ÜMİT*

Belge Yayınları: Atasaray İşhanı No. 406, Nuruosmaniye Cad. Cağaloğlu/İST.

5

Yeni Toplumsal Hareketler

Latin Amerika'da 1930'lardan bu yana dalga dalga gelen değişim dönemleri yaşandı. 1929 Bunalımı ve II. Dünya Savaşı sırasında, metropol ülkelerin denetimlerinin zayıfladığı dönemde, dünyanın bir çok benzer ülkesinde olduğu gibi sanayileşmede önemli adımlar atılırken, siyasal olarak da genel olarak popülizm başlığı altında yaşanan deneyimler gelişti. Küba devriminden sonra, ABD'nin bir almaşık olarak kalkınmacı, reformcu burjuva partilerini de desteklediği görüldü. 1960'ların ortalarından itibaren ise, ABD'nin Vietnam'da batağa gittikçe saplanmasıyla da paralel giderek, askeri diktatörlükler bir salgın hastalık gibi yaygınlaştı. Bu dalgaya Şili, Uruguay gibi kıtada 'demokrasinin gelenekselleştiği' yerler olarak gösterilen ülkeler de katıldı. Bugün ise yine kıta boyutunda bir «demokrasiye dönüş» dalgası yaşanıyor. Bu bölümde yeralan yazılarda, bu süreç ve bunun içinde yükselen yeni toplumsal hareketlerin özellikleri tartışılıyor. Tabi bütün yeni arayışlar gibi, heyecan ve geçmişin belirlenmişliklerinden kurtulma çabasıyla dolu olan bu yazılarda tartışmaya açık birçok nokta da bulunabilir. Ama ele alınan konular mutlaka tartışılması gereken ve geçmişin olumlu miraslarına zorunlu olarak bağlanacak olan sorunlar. Askeri rejimlerin yükselişi, toplumun dirençsizliği bir yandan da yeniklerin yenik düşmelerinin nedenlerinin daha özlü bir irdelenmesini gerektiriyor. Ve tarihin yükselen yeni dalgası, geçmişte becerilemeyen ya da, engellenen bir çok görevin hayata geçirilmesi olanaklarını da beraberinde getiriyor. Genel bir kurtuluşun yolu, toplumculuktan olduğu kadar, bunun içeriğinin derinleştirilmesinden ve zenginleştirilmesinden, yeni arayışların tarihsel deneyimlere eklemlenmesinden, demokrasiye sadece 'dönülecek' ya da kazanılacak bir şey olarak değil, birlikte yaşanılacak ve geliştirilecek bir yaşama tarzı olarak bakmaktan geçiyor. Kısacası askeri rejimleri delip geçen, otonom yeni hareketlerin kazanımları Latin Amerika'daki zengin siyasal deneyimin tarihsel yapılanmalarıyla doğurgan bir alışverişe girmek zorunda. Ve bu yapıldığı oranda, tarih kendini yinelemekten çıkmakta, bir üst evreye geçilebilmekte. Ve bu yalnız Latin Amerika için değil, benzer konumdaki tüm ülkeler için de bir kazanım olmakta.

Latin Amerika'da Yeni Sosyal Hareketler* Öncüler mi, Ardçılar mı?

Fernando Mires

Biz Şilililerin yapmaya alıştığımız bir yığın toplantılardan bir tanesi var ki o toplantı bizim için ötekilerinden çok daha önem kazandı. Çünkü o toplantıya Şili'den yeni gelmiş bir arkadaş da katılmıştı, bize tabandaki sendika hareketine ilişkin en son gelişmeleri anlatacaktı. Orada şunu anladık —o zaman bizim o dönemdeki örgütümüzün çoğunluk olarak içinde bulunduğu feci koşullar nedeniyle üstelik buna hiç şaşırmadık— ki sendika hareketinin dikkate değer boyutlarda yeniden güçlenmesinin herhangi bir partinin faaliyetiyle ilişkisi kesinlikle yoktu. Hatta öyle ki, bu hareket partilere **rağmen** ve onlara **karşı** çıkarak güçleniyordu. «Şu andaki sorun» diye girişti bir arkadaşımız, anlatılanlardan çoşkuya kapıldığı belliydi: «kimin kime öncülük ettiği sorunudur, partiler mi işçilere öncülük ediyor, yoksa işçiler mi partilere...»

Gerçi sorunun arkadaşımızın emir ve itaat kavramlarını kullanarak koyduğu biçimde bir açıklamasına bugüne kadarki deneyimlerimiz açısından pek katılamıyorduk, ama onun bu açıklama biçimi bizi yine de öyle yadırgatmadı. Çünkü yalnız bizim ülkemizin değil, öteki Latin - Amerika ülkelerinin bugünlerde yaşadığı siyasal gelişmeleri izlediğimizde bu açıklama biçimi pek yanlış sayılmazdı: Sağda veya solda, ama siyasal partilerin yolundan yürümeyen sosyal hareketler oluşuyordu.

Çoğunluğumuz Avrupada oturmakta olduğumuz için tabandaki sosyal güçlerin gelişmesine tanıktık. Bunlar (feministler, çevre - korumacılar, pasifistler) kendi hedeflerini —üstelik profesyonel politikacıları dehşete düşürecek biçimde— kendi ideolojilerini

(*) Yazının çevrildiği kaynak : **Zehn Jahre danach,** Dokumente zur Diskussion, Forum für Internationale Friedensarbeit e.v., Essen, September 1983.

formülleştiren yaygın bir sosyal hareketin oluşturulması peşindeydiler. Toplumun bu kesimleri belli ki artık kendi temsilciliğini kendi eline almaya başlamıştı. Kim kime kılavuzluk ediyor? Parti harekete mi? Harekete henüz partiler öncülük etmiyor mu? Aman bırakın, bundan sonra da etmesinler!

Gerçi biz partilerimizi çoktandır terk ettik, ama Latin - Amerika gerçekliğine partinin görüş açısından bakmaya alışkınız, o bakımdan yeni kişilerin siyasal ağırlık kazandığını (kimilerini, örneğin bizim Clotario Blest'i eskilerden tanırsınız) fark etmedik. Onların diktatoryaya karşı mücadelede önplanda yer aldığını görüyoruz. Örneğin Brezilya'daki güçlü demokratik halk hareketini, kendine İşçi Partisi adına verdi diye, önplana almak bunun belirtisi değil mi? Kendi ülkemiz açısından da aynı yanılgıya düşmemek için, ülkenin güncel durumuna partinin gözüyle değil, bir bakıma «hareketin dayanak noktası» açısından bakıyoruz. Ve orada şunu görüyoruz: Yeni bir Mapuch - örgütü, bir gecekondu bölgesindeki papazların faaliyetleri, insan haklarını savunma derneğinin kuruluşu, belediyeler içinde bir sendikanın oluşumu, işte bütün bunların arasındaki ilişkiler bir bağlamda bütünleşiyor, bu öyle bir bağlam ki, önceleri bağımsız birtakım olgular yığını söylediğimiz şeylere belli bir mantık getiriyor. Bu olguların hiç birinde kuşkusuz «kim kime öncülük ediyor» sorusunu, ille de «partiler yararına» diye cevaplamak olanaksız.

Parti üyesi olan bir arkadaş şöyle açıkladı haklı olarak: Sosyal hareketlerin partilerin yanında oluşması ilk kez raslanan bir olay değil ki... Latin Amerika popülizm çağından beri, Küba'da 26 Temmuz'dan sonra, sosyal hareketlerle dolup taşmadı mı, bu hareketler eninde sonunda yalnız partilerin değil, devletin de birer parçası haline gelmedi mi? Bunlardan hiç kuşkumuz yok. Ama bu hareketlerde **Yenilik**, partilerden bağımsız olarak doğmasında değil, çünkü şimdiye kadar zaten hep öyle oldu. Yenilik, onun partilerin **özellikle sol partilerin** derin bir krizin (ideoloji, program ve meşruluk krizinin) çukuruna yuvarlanmış oldukları sırada doğmuş olması. Bu durum, partilerin elinden, bu hareketleri bütünleştirici ya da bu hareketlerin bir parçasıyla bütünleşici tüm olanakları alıyor; bu arada onların kendi söylemlerini kökten değiştirmediklerini varsayıyoruz. Hareketlerin ortaya çıkışına paralel olarak partilerin bunalımı da giderek artıyor. Eskiden sosyal hareketler, partileri tamamlayan bir öğe ya da en aşırı durumda, onların kendi paralellerinde bir örgütleniş iken, bugün artık partilere karşıt bir doğrultuya girdiler.

Bu çalışmamızda, ele aldığımız sosyal hareketlerin aralarındaki bir yığın benzerlikleri bulup çıkarmaya kalkışacak değiliz. Çünkü bunun nereye varacağını biliyoruz: Sonunda yine ideolojik soyut kurgulamalara gitmiş oluruz ki bunlar da ulusal özellikleri za-

ten görmezlikten geliyor. «Dünya Devrimi» ya da «Kıta çapında devrim» gibi efsanelere inanmak bize çok pahalıya oturdu.

O bakımdan, birbirlerinden farklı sosyal hareketleri seçtik: Brezilya'daki PT hareketi, hareketin Şili'de ortaya çıkan ön biçimleri ve Nikaragua'daki Sandinist hareket. Bunların hepsi birbirlerine göre çok farklı, yani birbirlerini karşılaştırmaya imkân veren ortak bölge çok dar; başka bir deyişle tüm Latin Amerika kıtasını kapsıyacak bir genelleştirmeye imkân vermiyecek kadar küçük bir alan. Ancak bu sosyal hareketlerin birbirlerinden farklılığını bildiğimiz için belirli bazı kuramsal çizgileri, yani bizim konumuza ilişkin olanlarını tartışmak istiyoruz: Sosyal hareket ile parti arası ilişki, aslında bu, politikanın en eski sorunlarından biridir. Bu ilişkiyi, öncü - ardçı bağlamında açıklıyabiliriz diye düşündük ama, bir de baktık ki, bu «ardçılar»ın sonradan yine tepeye çıkıp oturmak gibi çılgın düşüncelere kapıldıkları olgusu gündeme geliyor. Çünkü tepelerin aşağısı onları kurtarmıyor!

Generallar Brezilyasından İşçiler Brezilyasına doğru Sosyal Bir Hareket Gelişiyor.

1964'de Brezilya'da askerler, yalnızca popülist parlamento demokrasisine son vermekle kalmadılar. Latin - Amerika'yı askerileştirme dönemini de birden hızlandırmış oldular, öyle ki böyle bir dönemin nerede son bulacağı belli değildi. Brezilya'da özünü PT'nin oluşturduğu yeni ve güçlü bir halk hareketi Latin - Amerika'da acaba tabana dayanan ve demokratik yeni bir dönemi başlatabilecek mi? Şimdilik yalnız şunu söyleyebiliriz: İnşallah

Büyük ölçüde PT yapısında ifadesini bulan bu sosyal hareketin benzerini arıyacak olursak bulunduğumuz kıtadan çok uzaklara, Polonya'daki Salidarnoş (Dayanışma) hareketine kadar uzanmamız lâzım (Bu benzerliği, söz konusu hareketlerin önderleri olan Lulz ve Walesa, İtalya'da buluştukları sırada hayretle gördüler).

Ancak karşılaştırma yapmayı bir yana bırakalım. Bir takım özgül durumları, hele «Brezilya İktisadî Mucizesi»nin sınırlarını göz önüne almadıkça PT gerçeğini açıklamaya olanak yoktur. Yabancı sermaye, sanayi burjuvazisi ve askeriye arasında şu sarsılmaz gibi görünen ittifak bile, ülke ekonomisini yetmişli yılların sonundan beri kasıp kavuran hızlı resesyon etkisiyle parçalanmaya yüz tuttu. 1981'de enflasyon % 110,2 düzeyine ulaşarak önceki yıla oranla iki kat artmış oluyordu; bundan en çok dayanıksız tüketim malları, özellikle yiyecek maddeleri etkilendi. Dış borçlara gelince,

(1) Latin Amerika, Analiz ve Raporlar 4, Berlin 1980, s. 231.

(2) Füllgrat, Frederico: PT «é Nosso»! a.g.e. Analiz ve Raporlar 5, Berlin 1981, s. 148.

Brezilya tüm üçüncü dünya ülkeleri arasında başı çekiyor. Yalnız 1980'de borçlanma işlemleri için 12 milyon dolar, petrol ihraç işlemleri için 10 milyon dolar harcandı (Latin - Amerika Analizleri 4, Berlin 1980, s. 231). Ekonomi ve Planlama Bakanı Deltın Neto'nun projesi, krediler, yatırımlar ve teşvikler şeklindeki devlet desteğiyle bunalımdan kurtulmayı amaçlıyordu, ama «sıkı para» kılığındaki siyasal yöntemleri uygulayıp reel - ücretler birdenbire düşürülünce kurtarma operasyonu da suya düştü. Friedmann hortlağı Brezilya'nın da içine işliyor.

Nedir ki diktatörlük burada beklenmedik bir duvara çarptı: Hızlandırılmış sanayileşme döneminde oluşup gücünün ilk belirtilerini 1978'de ortaya koyan yeni sanayi işçileri sınıfı.

Bu yeni işçi hareketi ilk hayat belirtisini 1977'de Sao Paulo güneyindeki Sao Bernardo'da verdi. 1978'de bir dizi grevlerde yansıdı. Bu grevler işçilerin **Saab Scania** oto fabrikasında sessizce başladı ve etki alanını genişletti. Ekim ayı sonunda Sao Paulo'daki 200. 000 metal işçisini sardı. Hükümet grevleri yasa - dışı ilân ederek grevcileri, isteklerinin dar çerçevesinden çıkmaya ve gerek grev hakkını gerekse özgür sendikal faaliyetlerini kendi ana hedefleri olarak beyan etmeye zorlamış oldu. Böylelikle hareket, o zamana kadar devletle sendikalar arası ilişkileri kollayan oyunun kurallarını daha başında tartışmalı hale getirdi. (Frederico Füllgraf: PT «e nosso», bak Latin - Amerika Analizleri - 5, Berlin 1981, s. 148).

Grev dalgası tüm ülkeye yayıldı, örgütlü metal işçilerinin işi olmaktan çıktı. Devlet memurları, öğretmenler, gazeteciler, Banka görevlileri, inşaat işçileri, taksi ve kamyon şoförleri, petrol ve liman işçileri, şeker kamışı ve muz çiftliklerindeki tarım işçilerini kapsayan grevlerin sayısı 1979'da 300'ü buldu. Rejim yanlısı sendikalar (Pelgos) bu dalgalar altında silinip süprüldü. Sanayi işçilerinin genç bir proletarya yarattıklarını, bunların kültür ve aile açısından olsun yakın geçmişle bağlarını tam koparmadıklarını düşünürsek bu siyasal potansiyelin çok şeyler vaat ettiği meydandadır. Başka bir deyişle hareketin kırsal kesime yayılması olmıyacak bir şey değildir. Gerçekten de nüfusun öbür kesimleri, sanayi işçilerinin dürtüsünden etkilenmiş, yoksul tabakalar, entellektüller ve orta tabakalarla birlikte kendi çıkarlarını formüle etmeye başlamışlardır.

1978'de şekillenmeye başlıyan şey sosyal bir hareketti ve bunun çıkış noktası Sao Paulo'daki sanayi işçileriydi. Bu ülkedeki parlamento düzlemin de siyasal görüşmelerin ne kadar tutarsız olduğunu düşünürsek, en düşük isteklerin bile devletle işçiyi neden doğrudan karşı karşıya getirdiği açıkça anlaşılır. Bu durum, Füllgraf'a göre, geçmişteki yandaşlık bağlarıyla siyasal sınıfa bağlanmış bulunan işçi hareketlerinden çok farklıdır. Yeni işçi hareketi, kendini bir ölçüye kadar kendisinin temsil etmesi zorunluğunu ve dolayısıyla siyaset yapmak zorunda kaldığını kavramıştır. Füllgraf,

burada siyasetin artık kitleler **için** değil, kitleler **tarafından** yapıldığına dikkati çekiyor (a.g.e. s. 152).

1979'un başarılarından sonra hareket, gerçekte neyse o haliyle yapılaştı, yani **siyasal örgütlenmiş** işçi ve halk hareketi olarak. Böylece «sendikal olgu» ile «siyasal olgu» arasındaki sımsıkı göz altında tutulan sınırlar bir çırpıda aşılmış oldu. Sonunda hükümetin geliştirdiği biçimde, yani siyaset dışı tepeden inme bir sendika örgütü anlayışı çöktü. Kısaca siyasetten habersiz tutulup bir «öncü parti» sayesinde buyruk altına sokulacak «sendikal cephe» tasarımı suya düştü.

İşçi hareketinin siyasal yapılanışı askeri devletin yalnız sendikalara yönelik oyun kurallarını değil, siyasal manevra yöntemlerini de yaraladı. Rejimin strateji uzmanları, artık çarkına oturtulan birikim sürecini devam ettirmenin siyasal egemen mekanizmalar harekete geçirilmedikçe mümkün olamıyacağını çok iyi biliyorlardı*.

O nedenle iki partili sistem kozunu oynuyorlardı ve burada iki partinin varlığı (hükümet partisi ARENA ve muhalefet partisi MDB) ikinci parti diktatoryaya karşı geniş bir cephe haline gelemediği sürece işe yarıyordu, çünkü böyle bir anti diktatoryal cephede sosyal demokratlardan tutun popülistlere ve Leninistlere kadar tüm olarak yer alacaktı. Bunu başaramamış olan bir muhalefet birliğinin bile diktatorya tarafından sağlanmasına ramak kalmıştı. O nedenle 1979'daki çok partili sistem girişiminden amaç, muhalefeti sol ve «orta» diye ikiye parçalamaktı. Ancak strateji uzmanları buna giriştikleri anda, farkında olmadan işçi ve halk hareketinin kapısını da açmış oldular ki bunlar siyasal örgütlenme hakkını kendileri için de istiyorlardı.

İki partili sistem döneminde tabandaki hareket devlete boyun eğmek zorundaydı, muhalefetin başları bunda aracılık yapıyordu.

(*) Y. Ö. Kapitalist Birikim Sürecinin, tek başına bırakıldığında, yani siyasal karar mekanizmalarının etki ve desteği olmadan, koşulları yine salt ekonomik büyüklerle belirli bir üretim döneminde hemencecik çöküvereceğini ve bunun, kapitalizmin doğal ve marksist yapısının basit bir sonucu olduğunu kanıtlayan bir çalışma için bak: Yılmaz Öner, Bunalım Teorisinin Matematiği, Belge Yayın. 1983.

Ayrıca başka bir noktaya da değinelim: Osmanlıdaki toprakçı mülkiyetsiz sistem, genel pratiğinde «toprağın kullanım hakkını kalıtımlaştırma» düzeyinde gelişmişti ve klasik feodalizmin tersine, toprak, kapitalist değer yasası içine giren bir değer oluşturmamıştır. Cılız ticarî sermaye, toprak - değer ile güçlenemeyince, Osmanlının yapısında salt iç - ekonomik nedenlere bağlı «tipik kapitalist bir bunalım» gerçekleşmemiş ve bu koşullar imparatorluğun ekonomik ömrünü «yapay» biçimde uzatmıştı. O bakımdan «olmayan bir gerçek kapitalist bunalımı» kontrol altına alacak siyasal mekanizma da gelişmedi, dolayısıyla kapitalizmin Türkiye'ye girmesi *endogen* nedenlerle, yani *exogen* veya yapay biçimde oldu: Sömürgeleşme, Türkiyeyi kendi doğal gelişiminden kopardı!

Karşılaştır: *Y Öner, Önsöz/E. Werner, Osmanlı Devletinin Doğuşu*, Belge Yayınları 1985.

Çok partili sisteme izin verilince böyle boyun eğmeye gerek kalmamıştı. İşçiler böylece, belki Latin Amerikada ilk kez kendilerini kendilerinin temsil etmesini istemeye başladılar. PT'in doğuşu da, bu yüzden bir sürü muhalifin ve solcunun suratına bir şamar gibi indi, çünkü onlar kitle hareketini kendi ellerindeki malların bir bölümünden sayıyorlardı. Sürgünde geçirdiği uzun yıllardan sonra pür telâş ve avrupalı sosyal demokratların sadece moral değil, daha bir takım başka destekleriyle yurda dönen Leonal Brizola gibi geleneksel popülizm liderlerini artık buruk bir hayal kırıklığı bekliyordu, çünkü halk, kendilerinin peşinden gelsin diye, tepeden aşağı yeni bir örgüt kurmakla bu işin üstesinden gelinemiyeceğini fark ettiler. Genelde ideolojiyle uğraşan Brezilya solcularının geri kalan kısmı değişik yönlere saptı. Sovyet yanlısı komünistler eski MDB partisi içinde kendilerine rahat bir yer bulmuşa benziyorlardı. Öteki Leninistler (Troçkist, Maoist ve Gerillacılar) ise PT'ye katıldılar; kimileri «onlara sonradan öncülük etmek üzere sızmayı» düşünmüştü, kimileri, içerde hücreler oluşturup PT'yi «olması gerektiği» hale dönüştürmeyi, yani «öncülüğe» sıvanmayı amaçlıyorlardı kimileri ise, işçilerin «kötü yola saptırıldıklarını», ergeç «gerçek» bir parti içinde toplanmalarını bekliyordu, çünkü onların «tarihsel sınıf çıkarlarını» ancak böylesi bir parti temsil edebilirdi. Ama geri kalanlar ise bu harekete dürüstçe ve gerçekliğin yeni koşullarını öğrenmek inancıyla katıldılar. İşçilerle entellektüeller arasında, şimdiye kadarkilerden farklı olarak, daha çok dayanışmaya omuz veren bağlar kurdular.

PT'deki özellikle «marksist - leninist» kökenli ideoloji kalıntılarının yolun üzerine döşediği engellere rağmen, şunu inkâr etmeyelim ki, toplumun köşe bucağına kadar her yere girdiler ve bugün rejime karşı en büyük meydan okuyuşu onlar seslendiriyor. Böylece baskılar artık bu yeni sosyal harekete karşı yöneldi, liderleri Lula (Luis Inacio da Silva) durmadan tutuklanıyor.

Belki şunu da işaret etmek gerekir, PT belli konjonktürün basit bir sonucu, dolayısıyla geçici bir olgu değildir. Aslında bu parti 1978 - 1979 olaylarından çok önce oluşmuştu. 1974 darbesinden sonra her fabrikada her işyerinde binbir tehlikeyi göze alıp yerel sendikaları kuran isimsiz bir yığın kahramanın çabalarının ürünüydü. Sol'dan ve onun ideologlarından eski popülist Caudillo'lardan fazla bir şey beklememek gerektiğini belki o acımasız yıllarda öğrendiler. Kendi çıkarlarını gerçekten savunmak istiyorlarsa, kendilerini kendilerinin temsil etmesi gerektiğini gördüler. Bunu başarabileceklerini de 1978 - 79'un mücadele günlerinde öğrendiler. Onlara «öncülük» edecek partileri yoktu: «Parti» kendileriydi. Ardçı ya da destek görevi öncülük görevine dönüşmüştü. Ve sınıf duvarlarını bugün işte bu yüzden aşıyor ve halkı, kırsal kesimde ve «favela»larda, ama partinin kendisi demek olan bir hareketin içinde

örgütlemeye çalışıyorlar. Eğer zaferi kazanırlarsa, bir savaşı yalnız kendi ülkelerinde kazanmış olmakla kalmıyacak, kıtanın tüm ülkelerine örnek olmuş olacaklar.

Sendika çalışmaları, askeri baskılara en azından bir siper yaratmamış olmasaydı, bu hareket de bir sonuca ulaşamıyacaktı. Katolik kilisesini bu bağlamda araştırmak gerek. Sao Paulo İşçileri, örneğin Kilisenin pratik dayanışmasına tanık oldular. Piskopos Claudio Hummes, sendika binaları kapatılınca kilise mekânını grevcilere açıverdi.

Kilise sınıfsal hareketlerle halk hareketleri arasında bağlantı halkası görevini yükleniyor. Çünkü halk hareketini, bir tek sınıfa indirgemek mümkün değil, özellikle kırsal kesimde ve tabandaki cemaatin yaygın olduğu «favela»larda bu hepten mümkün değil.

Bu arada şunu akıldan çıkarmamak gerekiyor: PT'nin hem temsilciliğini yaptığı hem de bir parçası haline geldiği bu sosyal hareket çok-yönlü sosyal girişimlerin, yerel ve bölgesel hareketlerin bir toplamı ve bileşkesidir. Kilisenin kendi içinde bir hareket var: Rahiplerin yoksullar yanında yer alan hareketi.

Biz burada yalnız insanın kurtuluşu yönündeki tanrı-bilim temsilcilerini kastetmiyoruz. Dom Helder Camara gibi, bugünkü koşulların doğmasını sağlayan kişileri de anmak istiyoruz. Kendi içindeki hareketler yanına kilise, yaptığı sosyal girişimlerle aynı zamanda kendi çevresinde de hareket yaratıyor. Burada «hayat pahalılığıyla mücadele hareketi» özellikle hatırlanmalı, çünkü 1973'de doğan bu hareket halkı biraraya getiren en önemli ilkeleri temsil ediyordu. Bu bağlamda ayrıca «genel af komitesi» de önemliydi, çünkü pek çok sürgünün yurda dönmelerini ve onlardan bazılarının PT'ye katılmasını sağladı. Bu tür girişimler, halkın politik katılımının ufuklarını genişletirken, sanayi işçilerinin sonradan halkın yeni girişimlerine yol açacak olan bağımsız eylemlerine de önayak oldular.

Kilisenin bütünüyle bu tavır içinde olduğunu söyliyemeyiz, ama 1980 yılındaki «Kilise ve Büyük Toprak Mülkiyeti Sorunu» adlı belgeyle kanıtlandığı üzere kimi piskoposlar yalnız rejime değil, sistemin tümüne ağır darbeler indirdiler. Sözü edilen belgede tarım reformu savunulurken büyük toprak mülkiyeti mahkûm ediliyor. Kilisenin önemli bir kesimi PT'deki gelişmeleri sevecenlikle izliyor, baş piskopos bu örgüte bağlı olduklarını daha şimdiden kamuoyuna açıkca bildirdiler.

Kim bilir, Sao Paulo ve Varşova'daki işçiler egemen sınıflara karşı çıkmak üzere belki aynı anda kiliselere doldular; bakire meryem, haç, kandiller ve kutsal kokular arasında... Gerçekten de papa, iki ülkeye de yaptığı ziyaretle halkın iki ayrı duygusunu bir tek çizgide özetliyordu: Katolik hristiyanlığın kendine özgülü-

(3) a.g.e., s. 152.

ğü ve resmî iktidar sahiplerine karşı açık reddiye! Brezilyalı işçiler, köylüler, hatta entellektüeller, kilisenin kimi kesimlerine inanmayı, şehitlerine saygı duymayı[4] ve kendi temsilcileriyle siyasal iletişim kurmayı böyle öğrendiler. Bu temaslardan ilginç bir ilişki ortaya çıkıyor, yani **yeni bir siyasal kültür** çerçevesinde doruk noktasına ulaşabilecek bir gelişme.

İttifaklar Stratejik mi Yoksa Taktik mi?

Kilisenin ilerici kesimlerinin ittifakı stratejik mi yoksa taktik midir? Bu soru, Sol içinde, sol varolalı beri tartışılır. «İlerici» «hümanist» v.b. kişiler ve örgütler için de aynı durum söz konusudur.

Ancak sosyal hareketler bağlamında bu sorunun hiç bir tabanı yoktur. Kendi görüşümü temellendirmeye çalışayım :

Sosyal bir hareket, çeşitli sınıfların ve sınıf çıkarlarının basit bir toplamı değildir, Laclau'nun değişiyle, temsil ettiği çeşitli sınıfların çıkarlarının bir arada kaynaşmasıdır.[5]

Sosyal bir hareket içinde bir işçi, hem işçi, hem bir devletin vatandaşı, hem halkın bir üyesi, hem katolik ya da sosyalist v.b. olarak hareket eder, yani hareketin içine öylece eklemlenir. İsterse bunların hepsini birden temsil eder ve bunda **hiç bir çelişki yoktur.**

Bir işçi parti içinde iken kendi doğal söylem biçimlerinin çoğundan soyutlanmakta, ama bir hareketin içinde bunların hepsini fiiliyata dökme olanağını bulmaktadır. Bu anlamıyla parti, işçinin kişiliğini paramparça eden bir alet rolünü oynamaktadır ki bir çok yönleriyle kapitalist bir işletmeyi andırmaktadır. Partinin içinde, Sen sadece bir sınıfın ve bir ideolojinin mensubusun, başka hiç bir şeyin önemi yoktur. O bakımdan Katolikler ve sosyalistler arasında birliğin **bir parti çerçevesinde** buluşması, bunu her iki tarafın da gerçi yüzlerce defa ilân ettiği üzere, partilerle kilisenin birliği açısından da zayıf bir olasılıktır. Olsa olsa iki tarafa da avantaj sağlıyacak konularda mutabakata varılabilir. Ama bir sosyal hareket, işte «sosyal» olması nedeniyledir ki, kilise içindeki demokrat kesimleri parti içindeki demokratlarla biraraya getirebilir ve kelimenin gerçek anlamında bir **birliği** gerçekleştirebilir.

Katolikler ile sosyalistler arasındaki temel farklılıklar materyalizm ile din arasındaki ya da Bilim ile inanç arası çelişkiden değil, bu her iki büyük düşünce akımında mevcut **otoriter ve eşitlikçi eğilimler arasındaki çelişkilerden** kaynaklanıyor. O bakımdan, eşitlikçi eğilimleri biraraya getirmek görevi ortaya çıkıyor; Oysa

(4) Kilisenin ilerici üyeleri sürekli izleniyor. 1968 - 78 arasında, manevi yardım görevinde bulunan, 113 rahip ve 273 laik tutuklandı, 4 rahip ve bir vaiz öldürüldü, pek çoğu işkenceye uğradı. Analiz ve Raporlar 5, s. 242.

(5) Laclau, Ernesto: Marksist Teoride Politika ve İdeoloji, Mexico, 1978, s. 221. (Türkçe çevirisi : Belge Yayınları, 1985.)

bu bir parti içinde olanaksız, ama bir sosyal hareketin içinde olabilir.

O nedenle Szankay ve Evers'in görüşlerini paylaşıyoruz, yani bir sosyal hareket çoğul düzeyde değil, ancak tekil düzeyde var olabilir. Aynı anda farklı sosyal hareketler olamaz, örneğin bir yanda işçi hareketi veya katolik hareket, onun yanında insan hakları hareketi v.b. olamaz. Bunlar sosyal değil, sınıf, grup ya da sektörlerin hareketleridir. Sosyal hareket, bu farklı sınıf, grup ve sektör hareketlerindeki değişik özgül veya kollektif boyutları birbirlerine bağlar ve bir tek siyasal birlik halinde özümler.

Bu durumda anlaşılıyor ki, Brezilya'daki PT açısından kilisenin ilerici kesimleri ne stratejik bir müttefiktir, ne de taktik; bunlar aynı sosyal hareketin **öğeleridir**, yani bir öğenin siyasal gerçekliğini ötekisi olmadan ortaya koyamıyacağı anlamında.

Parti açısından ise, sosyal bir hareket **gerçek politikadan** farklı, ikincil düzeyde bir olay biçiminde varlık kazanır. Olsa olsa üye devşirme hareketi ya da partisine göre, oy potansiyeli biçiminde belirir. Politik olaylar dünyası partiye bağlı olmayan kesimlere açık değildir. Bir sendikanın siyasal faaliyette bulunma hakkı yoktur. Lenin açısından işçi sınıfı, olsa olsa bir «trade - unionist» bilinç geliştirebilir ve sağcı politikacılar, sendikaların politika - dışı bırakılmalarını istedikleri zaman bu görüşü savunurlar. Parti, siyasal karar organı rolünü kendine ayırır, öteki kesimler ise en fazla «ikincil» görevleri üstlenirler. Onların kendi mantığına bakarsak parti bir hareketin hiç bir zaman bir parçası, bir öğesi olamaz. Tam tersine, parti, daima hareketin dizginlerini eline almaya çalışacak, onu «kendi arka bahçesi»ne çekmeye uğraşacaktır. Partiler arasındaki birliğin en çoşkulu dönemlerinde bile bunlar hep aralarındaki farklılıkları vurgular, partiyle özdeşleşmişliklerini böylece belirtmek isterler. Bu denli farklılıklar doğallıkla bir hareketin içinde de var, ama partilerde olduğu gibi değil, çünkü bu farklılıklar **mutlak**'tır. Oysa bir hareketin birliği ancak onu oluşturan güçlerin kendi özdeşleşmişliklerinin bir bölümünden feragat etmeleriyle korunabilir, çıkarların mübadele edilmesiyle sağlanabilir. Ve bu, hareketin içindeki her güç başka birinde bütünün bir parçasını gördüğü ve onunla bu ölçüde **özdeşleştiği** sürece pek **âlâ** mümkündür. O bakımdan sosyal hareketlerde kollektif olarak özdeşleşmeye ilişkin simgeler önemli rol oynar. Simgelerin ne olduğu değil, neyi temsil ettikleri önemlidir. «Siyahî Bakire» pankartı katolik işçiyi işçi olmayan katoliklerle özdeşlerken katolik olmayan işçiyle ve köylüyle de özdeşler, çünkü bakire sembolü, **burada** partice temsil olunan egemen sınıfın simgesel diline de meydan okumaktadır. Nikaragua'da, Brezilya ve öteki Latin Amerika ülkelerinde rahipler taban cemaatleri kurmakta, gerçekleri işçilerle ve halkın öbür kesimleriyle doğrudan temas halinde öğrenmekteler.

Burada söz konusu kesimler ve işçiler rahiplerin aktardığı kimi değerleri de kabullenmekteler. Sonunda birinin söylemi ötekisinin söylemi içinde yer alıyor. Hareketin bir dinamik olarak yayılması yeni bir siyasal kültür yaratıyor, başka bir deyişle, hareket kendi ideolojisini yaratıyor, yoksa ideoloji hareketi değil.

O nedenle ideolojik söylemlerin ardındaki gerçekliği yakalamasını bilmek gerek. İhtilâl temasının hümanist ya da sıradan dinsel bir söylemin ardında saklanması ilk defa olan bir şey değil, karanlık ve baskıcı niyetlerin ihtilâlci söylemler ardına gizlenmesi de öyle.

Sosyal hareketleri anlamaktaki zorluk, belki bizim onları ancak kıvamına geldikleri zaman fark edebilmemizden kaynaklanıyor. Oysa kalkışmaya eşlik eden zafer patırtısı hareketi doğuran momentleri örtbas ediyor. Bir hareketin oluşma potansiyelini öğelerin daha embriyon safhasında oldukları sırada araştırmak bizi daha kesin sonuçlara götürebilir. Benim kanımca bunun için en uygun yer Şili olsa gerek.

Şili : Sosyal Bir Hareket Doğuyor.

Kısa bir süre öncesine kadar, Şili Solu'nun önderleri diktatörlere karşı tutarlı bir politikayla çıkamamalarının beceriksizliğini «teknik» ayrıntıların ardına gizleyebilmişlerdi. Hatta diktatörlük sayılı birkaç generalin «kötülüğü» ve «ihaneti» olarak adlandırılıyordu. Solcuların başlıca kanıtı: **Bizim çizgimiz doğruydu, ama askeri darbe onu bozdu.** Ama eleştirel analizler yapmanın saati gelince suç «öbürlerinin» üstüne atılmıştı: Kimilerine göre suç «ultra-sol»daydı, kimilerine de «reformistler»de. Her fraksiyon kendine bir şamar oğlanı arayıp bulmuş, vicdanlarını rahatlatmıştı.

Ancak zamanla anlaşıldı ki, soldaki bunalım askeri darbelerin sonucu değildi. Tam tersine, en azından darbeye yol açan koşulları yaratan bu bunalımın kendisiydi.

O nedenle, bugün Şili halkı ve sol farklı birer dil konuşuyorlarsa hiç şaşmamak lâzım. Sol monoton bir rapor diliyle konuşuyor, yani geçmişin ölü dilini. Halk ise hiç de heyecan uyandırmayan güncel direniş dilini konuşuyor, çünkü halk yaşama mücadelesini bu dille anlatıyor, elinde kalan son haklarını savunabileceği yeni örgütlenme biçimlerini canını dişine takıp ararken konuştuğu dil işte bu mücadeleci dil. Ve şunu inkâr edemeyiz ki, bu mücadeleye Şili Solu'nun partilerine yine de inanmakta devam eden pek çok aktif üyesi katılıyor.

---

(6) Evers, Adalbert ve Szanky, Zoltan: Bozulan Büyü: Sosyal Bilgi ile Sosyal Hareket Arasındaki Yeni İlişkiler Üzerine Düşünceler. İşçi belgeleri, Aachen/Bremen, 1981.

Halkın büyük kesimlerinin partiye karşı besledikleri şu yaygın ve düşmanca duygular bunlara karşı yönelmiyor. Böyle yeni duygudan ülkeyi ziyaret fırsatını bulup da geçmişle kıyaslama yapabilen herkes söz ediyor. Tesbit edilen o ki, söz konusu partiler karar anlarında bir işe yaramadıkları gibi şimdiden sonra artık yarayacakları da yok[7].

Gerçekten de, Şili halkının sol partilere bağlılığını sürdürmesi için hiç bir nedenin kalmadığını, partilerin içine düştükleri acıklı durumu gördükten sonra anlamak artık hiç zor değil.

PC, hristiyan demokratlarla bir cephe kurma yolundaki beceriksiz girişimden sonra şimdi kalkmış MIR ile birlikte silahlı propagandaya hiç hazırlıksız başlıyor. Olayların bu kaba olduğu kadar da gülünç yanı, işin içinde Şili gerçekleriyle uzaktan yakından ilişkisi olmayan jeo-politikacıların parmağı olduğunu artık gizleyemez. Sadece istilâ ve insan haklarının çiğnenmesini değil, Polonya'daki gibi hükümet darbesi ve askeri diktatoryaları alkışla karşılayan bir partinin halkın önünde ne gibi bir çekiciliği olabilir ki? Bir takım Caudillo'lar çevresinde toplanıp birbirleriyle amansızca savaşan dört beş, fraksiyona parçalanmış durumdaki PS'den halk ne bekleyebilir ki? Ya MAPU? O da aynı şekilde, üstelik daha da ufak parçalara bölünmüş değil mi? İzquierda Christiana ise, hristiyan demokratların «namuslu» kesimlerini yanına çekmeyi halâ becerememiş olan bir «simge» Radikal parti, ardında ortasınıfı olmayan bir ortasınıf partisi. Ya MIR'in durumu ne? Hareketten partiye ve partiden bir sekt' e ya da tarikate dönüşerek militarist bir grubun eline geçen bu parti, kimsenin seçmediği bu militaristlerin yönetiminde «uzun vadeli silahlı bir savaş» stratejisi izliyor, bunu halk adına yapıyor, ama ardında halk yok, sadece aktif üyeleri var.

Artık Şili solunun yanlışları neydi diye sormanın önemi yok, bu solun kendisi nasıl bir yanlıştı diye sormalı. UP (Unidad Popular (Halk Birliği) hükümetinin her şeyden önce ve dramatik

(7) Mapuch'un (komünist) önderlerinden biri, 1973 sonrasındaki parti deneyimini şöyle açıklıyor: «1973 yılı bize büyük felâket getirdi, bir sürü adamımızı öldürdüler, işkence ettiler, içeri tıktılar ve kovuşturdular. Şili'li kardeşlerimiz, parti yoldaşları karşılıklı yardımlaştık. Ya parti üyesi Mapuch kardeşler? Onlar neredeler? Unuttular bizi, duymak bile istemediler. İstisnası yok, bütün partilerde aynı şeyler oldu. Herkesin kendi ilkeleri vardı ve partiye inanıyordu, bu yüzden bekledik. Dedik ki, durum yerine oturacak, diktatoryanın ilk aylarındaki karmaşık ortamdan çıkış yolu bulunacak. Bir iki yıl geçti, çeşitli kurul ve partilerdeki kardeşlerimizin bizi hala umursadıkları yok». Mapuch'lar sonunda partiden ümitlerini kestiler ve kendi başlarına örgütlenme kararı aldılar. Gecekondulular, köylüler ve işçiler de aynı durumdaydı. Diktatörlüğün ilk yıllarındaki cılız direnme, yalnız baskılardan değil, halk hareketinde, partilerin talimatını bekleme alışkanlığından kaynaklanıyordu. Bu talimat olmayınca felce uğramış hissediyorlardı kendilerini. Bugün yavaş yavaş hiç bir destek göremeden yürümeyi öğreniyorlar.

biçimde gün ışığına çıkaracağı şey bu Sol'un ikili beceriksizliği oldu: Hükümet etme ve halka öncülük etmedeki becerisizlikleri. Ve yapılan yanlışlar, Clodomiro Almeyda'un pek safça ileri sürdüğü gibi, «birlikteki dayanışma noksanlığı»ndan kaynaklanmıyordu[8]. Tam tersine: UP, Şili solunun o güne kadar ulaştığı birliğin en somut örneği idi. Partiler mantığına göre bundan daha sıkı bir birliğin sağlanması beklenemezdi. Çünkü bu mantığa (çeşitli öğelerin birliği) göre UP yaptığından daha fazlasını yapamazdı; yani biçimsel iktidarı, elbette kamu yönetimi görevleri de dahil, üyelere onların katılımı biçiminde dağıtmak ve elverdiği ölçüde onlara müdahale etmemek.

UP'un çıkardığı en önemli partiler genelde parlamentoya yönelikti, yani **devlet partileri** idiler. Parlamentoda olsun, başkaca sendikal görüşmelerde olsun, işçilerin belirli kesimlerini korporatif sisteme benzer bir sistem içinde uzunca bir süre temsil ettiler ve bu temsil biçimi söz konusu sisteme destek vermiş oluyordu. Onlar bu işçileri temsil etmekle kalmadılar, üstelik bu işi çok da iyi becerdiler. Ve şunu bir kez belirtmek gerekir ki onlar işlerini, seçilme kaygılarına ve reformist olmalarına rağmen değil, asıl bu nedenlerle iyi yaptılar.

İşte bu devlet tipinin iflâsı bu devletçi solun boykot edilmesi anlamına geliyordu. Aslında kendi ideolojisinden çok gerçeklerden yola çıkan PC, Allende hükümeti zamanında, yalnız devlet içinde değil, silahlı kuvvetler arasında da destek ve korunma olanakları arama zorunluğunu his ve temsil ediyordu. İster istemez kendi ideolojileri doğrultusunda hareket eden öbür sektörler, kendilerinin de bir parçasını oluşturdukları burjuva devletini yıkmak için harekete geçtiler. Sonunda öyle bir an geldi ki, PC elindeki iki intihar alternatifinden birini seçmek zorunda kaldı ve ikisini birden seçti.

Devletle bağları kopunca bu solun gerçek kimliği de yok oldu. Kendisine kalsa kalsa ideolojik bir kimlik kalabilirdi ki, ona (PC hariç) hiç sahip olmamıştı. Karşılaşılan binlerce çelişkili durumdan bir bölümü böyle açıklanabilir. Eski senatörler, kola yaka ve kravatla bir yığın beyler, halkın saygı değer temsilcileri savaş deneyimli komutanlar gibi gökten birdenbire yere inip silahlı mücadeleye çağrı çıkardılar ise bu onların kendi sorunudur, bunu kendi bunalımlarının bir parçası olarak düşünmek gerekir, ama onların bir tek sözüne bile inanmak için hiç bir neden yoktur.

Bugün Şili'ye parti görüşü açısından baktığımızda, bizi kopkoyu bir karamsarlığa düşmekten alıkoyacak hiç bir şey yok. Ama gerçeklere, sosyal hareketler açısından bakmayı kafamıza koyar-

(8) Almeyda, Cladomiro: Construccion de la Vanguardia en America Latina. Bu yazarın görüşleriyle ilgili bir eleştirim «Acerca de errores y Vanguardias» başlıklı makalemde yer alıyor (Pensamiento Socialista, no. 23-24, Madrid, 1981, s. 23).

sak mantıklı bir iyimserliğin nedenlerini de görebiliriz. Halk ve taban örgütleri alanındaki gelişmeleri göz önüne aldığımızda, buradan gerçi kısa vadede olmasa bile hangi olanakların patlak vereceğini sezinliyebiliriz.

Peki, kendini sosyal hareketleri bastırmaya adamış bir rejim altında bu hareketlerden nasıl söz edebiliriz ki? Yoksa silahlı mücadeleden söz etmek daha mantıklı düşmüyor mu? Örneğin eğitilmiş yeraltı savaşı gruplarını Şili'ye gizlice sokmak ve kitlelerin moralini yiğit eylemleriyle yükseltmek? Baştan sona soyut bir mantığın ürünü olan böyle bir yol, gerçeklikten ve Şili işçileri'nin ve halkının hareketlerinden hiç haberi olmayan kişiler arasında ve yalnız orada yandaşlar bulabilir. Üstelik diktatorya, bunu sosyal hareketlerle hiç bağları olmayan askeri bir grup olarak kolayca kontrol altına alabilir ki örneklerini Latin Amerika'da ne yazık ki çok gördük.

Nobel Barış Ödülü Sahibi Perez Esquivel, kendisiyle yapılan bir konuşmada, en önemli ilke, ne hasmının silahlarını kullanmak ve ne de onun uygulamak istediği oyun kurallarını kabullenmektir, diyordu. Başka bir deyişle, askeriye zorbalık ve terör mantığını uygulamak istedikleri anda, mesele onlara bambaşka bir mantıkla karşı durmaktır. Onların oyununa gelmekten böylece kurtulunur. Perez Esquivel, yani tüm Leninistlerin «saf bir hümanist» dedikleri bu adam siyasal, hatta askeri strateji alanında bir sürü «silahlı propaganda uzmanı»ndan çok daha derin görüşlü olduğunu kanıtlıyor: Düşmanın oyun kurallarını bozmak, politikanın alfabesi budur.

Şili'de **Zorlamadan veya Güç Kullanmaksızın Faaliyet** öğretisinin en tanınmış temsilcilerinden biri olan Clotario Blest'in, işçilerin en tutulan temsilcisi ve uzun tarihsel sürecin bir öğesi olması rastlantı değildir. Bunun nedeni onun sadece hristiyan dindar olmasından değil, onun bir işçi sınıfına **kurşun atmayı yakıştıramamasından** kaynaklanıyor, üstelik onların kıtanın en savaşçı işçileri olduklarını bildiği halde. Ve işte bu işçi sınıfı şimdi geniş bir muhalefet hareketinin ekseni olmaya doğru ilerliyor. Ancak diktatoryalarla yönetilen ülkelerin çoğunda olduğu gibi başlangıç döneminde bu hareket insan hakları için, siyasal mahkûmların affı için, kayıp kişilerin durumlarının aydınlatılması v.b. için burjuva hareketleri biçiminde gelişiyor.

Bu temel girişimler yerini sonradan 1975'de dayanışma komitesine bırakan barış komitesinde, Helmut Frenz yönetiminde koordine edildiler -ki bu komite katolik kilisesinin denetimi altındaydı ve diktatorya karşısında oldukça ılımlı bir tavrı vardı. Ama insan hakları komitesi ilkin kilisenin nüfuz bölgesi dışına çıkabildi ve kamuoyunun tanıdığı kişiler burada biraraya geldiler. Clotario Blest'ın kurup yönettiği bu komite, insan ve vatandaşlık hakları

uğrundaki mücadeleyi işçilerin çıkarlarıyla bağdaştırdı. Bu durum işçilerin kendilerini tüm toplumun haklarının savunucuları olarak görmeleri gibi ilginç bir deneyimi oluşturuyordu.

Öteki Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi katolik kilisesi bu girişimlerin buluşma yeri rolünü oynuyor. Ama Şili kilisesi, Nigaragua kilisesinin sosyal radikalliği ya da Brezilya kilisesinin halka dönük yaptığı incil yorumculuğu ile kendini kıyaslayamaz. Şili kilisesi açısından üç ayrı düzlem söz konusudur:

1 — Kurum olarak kilise ki bu, içerden ve dışardan büyük baskı altındadır. Kardinal, rejim yandaşı veya kararsız rahip gruplarıyla muhalif rahipler arasında dengeyi koruyabilmek için çeşitli hünerler göstermek zorundadır. Bu yönüyle kilise toplumun da bir kopyası sayılır. Örneğin kardinalin vaizleri ve piskoposların beyanları nerdeyse işbirlikçiliğe varan ılımlı bir dil ile diktatoryayı karşısına alan kınayıcı bir dil arasında yüzüp duruyor. Yine de inkâr etmemek gerekir ki, kilisenin kurumsallığı dar çapta da olsa, ufak tefek muhalefetin yapıldığı bir alan oluşturuyor.

2 — Demokrat Piskopos ve rahipler düzeyindeki kilise, ki burada, kardinalin korumaya çalıştığı denge sayesinde, demokrat kesim faaliyetini sürdürebiliyor, halk tabakalarının ihtiyaçlarına daha yoğun yaklaşabiliyor. Halk mutfakları, atelye ve işçi borsasını örgütleyenler bunlar... Pazar ayinlerinde ölüler ve kayıplar için dua edenler bunlar... Org müziği ve **Bach** değil gitar dinleten. Violete Parra ya da Victor Jara'nın türkülerini çaldıranlar bunlar. Her türlü toplu dayanışmanın suç sayıldığı bir ortamda topluluğun iç bağlarını koruyor ve halkı kendi biçimlerince örgütlüyorlar.

3 — Katolik halkın kilisesi ki, burada, Pinochet ve cunta üyeleri, kendilerini katolik olarak nitelemelerine —daha da beteri— kilise otoritelerinin onları böyle tanımalarına rağmen, halk, kilise ile devlet arasında kuramsal bir uzlaşmazlık olduğunun farkındadır. Halk, rejimin katoliklik anlayışına karşı incil'den yola çıkan bir halk katolikliğini çıkarmanın gerektiğini görmektedir. Bakire Meryem için yapılan pek çok ayinler pratikte tam bir siyasal mitinge dönüşmekte, halkın inançları diktatoryanın reddi ile karışmakta, diktatörler «eyyamcı» ve «münafık» olarak kınanmaktadır. Sınıf bağımlılığı olmayan demokrat girişimler arasında bir bağlantı halkası rolünü oynamaktadır kilise. Gençlik ve kadın grupları, hatta Spor klüpleri onun çevresinde örgütleniyor.

İşte bu şekilde yeni bir siyasal kuşak yetişti. Bu kuşak öncekilerden daha az ideolojik, ama eylemleri için en uygun zaman ve mekân seçmekteki sezgileri olağanüstü... Bir bakıyorsunuz katolik üniversitesindeki ilâhiyat fakültesinde bir protesto çığlığı kopuyor, bir Rock'n Roll festivali bir bakıyorsunuz rejim karşıtı bir gösteriye dönüşüyor. Öte yanda birkaç öğrenci ellerinde pankart birdenbire caddeye dalıyor: «Kahrolsun Somoza» ve dünyada herkes

biliyor ki söylenmek istenen şey: «Kahrolsun Pinochet». Başka bir kez başka bir pankart «Kahrolsun Askeri Diktatörler» ve üstünde küçük harflerle «Polonya'da». Bunu onlara kimseler öğretmedi, kendileri öğrendiler.

Bu tür eylemlerin yanında açık birer sınıf karekteri taşıyan girişimler oluşuyor. Sendikalar, örgütlenmeler böylece değişik biçimlerde gelişti. Bizim kanımızca, bunların elinde, sosyal hareketin başka biçimleri için çekirdek oluşturacak en iyi koşullar var. Bu koşullar, Proletaryanın, sözüm ona, kurtarıcı rolüne değil, güncel koşullar altında diktatoryaya ve diktatorya sayesinde ayakta kalabilen bu denli bir kapitalizme karşı gündelik mücadele boyunca en zengin deneyimleri edinenlerin işçiler olduğu gerçeğine dayanıyor.

Şili'deki sendika hareketi şimdiye kadar hep **partiye bağımlı** bir hareket oldu. Sonunda o duruma gelindi ki, eski Central Unice de Trabajadores'de (İşçiler Merkez Birliği) işçi liderleri artık parti listelerine göre seçildiler. Askeri darbeden sonra işçiler, kendilerini bölük pörçük ve dağınık bir bağımsızlıkla örgütlemek zorunda kaldılar. Sendika faaliyetlerinin merkezileştirilmesini olanaksız kılan bir çalışma planı durumu daha da zorlaştırdı Doğal olarak rejim, sendikalarda düşey bir sistem yaratmayı denedi. Ama diktatoryanın işçi düşmanı karakteri, ilkin rejim yandaşı olan bu örgütleri bile hasım haline getirmesi yüzünden gün gibi meydandadır. Bu durum, Union Democratica de Trabajadores (UDT - İşçilerin Demokratik Birliği) örneğinde çok açık belirir. «On'lar grubu» diye de anılan bu birlik, Carter hükümetinin ve kuzey amerikan sendika hareketinin Pinochet düşmanı tutumu nedeniyle sonunda pozisyon değişikliği yaptı.

Siyasal partiler sendika çalışmaları alanını hiç terk etmediler. Hristiyan Demokratlar gibi PC ve PS içinde de sendika - örgütlü üyelerin sayısı pek çok, bunların arasından birçoğu faaliyetlerini daha sonra da sürdürdüler. Ulusal Sendika Koordinasyonu denen birlik 1978'de böyle kuruldu. Partilerin sendikalar alanındaki Birlik Cephesi olarak kabul edilebilen bu cephede PC ve bir bölüm hristiyan demokratlarla Almeyda'nın PS azınlık fraksiyonu ağır basıyor. Böyle bir örgüt için en büyük sorun, ortaklaşa, ama başka bir **düz**lemdeki parti ittifaklarına bağlı olan kararlara varma zorunluğudur. Bu örgütün işleyişine ayrıca partilerin, özellikle sürgündekilerin arada bir sert şekilde çarkedip durmaları da halel getiriyor. Birçok aktif sendikacı kendi partileriyle bu yüzden açmazlara düştü, o bakımdan ya parti üyesi kalıp itaat etmek ya da doğrudan işyerindeki ivedi sendika görevleri arasında seçim yapmak zorunda kalıyorlar.

Partiye bağlı sendika hareketinin gelişmesini köstekleyen bu apaçık güçlükler karşısında Şili'de bir taban sendikaları hareketi oluşmaya başladı. Bu hareketin hedefi, diktatoryanın başından bu yana oluşan birçok bağımsız sendikal örgütleri bir araya getirmek-

tir. Çünkü Şili sendikaları en iyi zamanlarında bile işçi sınıfının ancak yarısını toparlıyabildiğine göre, bugünkü durum nedir, ona bir bakmak lâzım: Merkezi örgütlü sendikalar 900.000 örgütlü işçinin yüzde 15'inden fazlasına hitap etmiyor. Başka bir deyişle, örgüt - dışı işçilerin üçte ikisi ve örgütlülerin yüzde 85'i böylece dayanışmanın dışında kalıyor"

Özerk sendikaların kuruluş ve yeniden - örgütlenişini çoğu kez, sendikal yenilenme komisyonu (Comision de Reconovacion Sindical, (CS) yürütüyor. Aslında bu komisyon hukuken resmiyet kazanmak amacıyla, yıllar önce hristiyan demokratların kurulmasına önayak oldukları FUT'a (Frente Unitario de Trabajadores/Birleşik İşçi Cephesi) katılmıştı. CRS'nin başlıca hedeflerinden biri, «işçilerin örgütlenme sürecini ilerletmek, bu arada örgütlenmemiş işçileri olduğu kadar işçilerin, gençlerin, kadınlar ve gecekonduların yer aldığı ölçütlerden yola çıkmaktadır. Bu örgütler arasında şunlar da yer alıyor: Kooperatifler, insan hakları örgütleri, kırsal ve kentsel kesimlerdeki özyönetimli küçük işletmeler, ayrıca işçilerin kendi istedikleri biçimdeki örgütler ve belediyelerin katılımını sağlayıcı birleşik oluşumlar»[10].

Bugün için CRS «Ulusal Tarım İşçileri federasyonu yanında tarım işçi cemiyetleri, liman işçileri, metal işçileri, taksi şoförleri, özyönetimli işletmeler, tekstil işçileri, eğitim ve kültür görevlileri, gençlik, kadın ve gecekondulu komiteleri v.b. olmak üzere 100 kadar birimden meydana geliyor»[11]

CRS içinde biraraya gelen işçiler şunda birleşiyorlar: Şili'de kendini ispatlamak isteyen kapitalizm tipi, Brezilya'daki gibi, yeni bir işçi sınıfının oluşmasına katkıda bulunan bir sistem değil, sanayi faaliyetlerini kısıtlayan, dolayısıyla sanayi işçilerinin sayısını azaltan bir sistem doğurmuştur. Bu da demektir ki, yeni sendika örgütleri, işçileri kendi meslek dallarına göre örgütlemekle yetinmeyip onları bölgesel, özellikle belediye cemaatleri gibi yerel örgütler içinde bir araya getirmek zorundalar.

Diktatörün kent yönetimlerine ve belediye başkalarına verdiği korkunç yürütme yetki ve gücüne karşı halkın örgütlü gücünü çıkarmak için başvurulacak biricik yoldur.

Bu yeni sendika türü, devletin veya partilerin vesayeti altına kesinlikle girmemek gibi açık ve kesin bir iradeden doğmaktadır. Burada işçilerin politikaya sırtını dönmesi de söz konusu değildir. Ama politikayı sadece kendi kararları dışında kalan bir şey olmaktan daha öte bir şey olarak görmüyorlar. Geçmişte olduğu gibi, sonunda partilerin içinde eriyip giden taban sendikaları hareketinin

(9) Una Vision Esquematica (Şili'de CRS önderlerinden birinin belgesel çalışması), Codehs, Bremen, 1982.

(10) a.g.e.

(11) a.g.e.

(1950'li yıllarda Clotario Blest'in önderliğindeki CUT gibi) tersine yeni sendika hareketinin amacı, kendini siyasal tartışmalarda bir partner haline getirmek ya da, kendilerinin belirttiği gibi, «örgütlü işçi gücü» haline gelmek.

Şili'de kitlelerin politikaya kendileri için el koymalarının mümkün olup olmıyacağını kimse önceden kestiremez. Ama hiç kuşku yok ki ülkedeki işçilerin birçoğu bunda kesin kararlı gözüküyor. Burada Şili «politik sınıfının» Brezilya'daki elitist «tabaka»ya benzemediğini unutmamak gerekir. Tabanla ilgili projelerin zamanla belli bir noktada birbirleriyle kaynama tehlikesi daima var. Günün birinde, partilerden herhangi biriyle herhangi bir ilişki kurma zorunluluğunun ortaya çıkacağı kesindir. İki partinin (komünist ve sosyalist) geleneklerindeki ortak yön, işçi hareketlerinin tarihinden kopmamaktadır. Ama hareketin partilerle kuracağı ilişkinin iki tarafa da eşit haklar tanıyıp tanımaması veya sendikanın «ardcılığı»nın partinin siyasal «öncülüğüne» bırakılıp bırakılmayacağı, partiye bağımlılığın derecesine bağlı olacaktır ki bu dereceyi de işçi hareketlerinin gelişme süreci belirliyecektir.

Şili'de, ekseninde işçi - halk birliğinin yer aldığı geniş bir sosyal hareketi doğuracak temeller mevcuttur ve bu hareket, öteki sosyal kesimler yanında dinsel, siyasal ve kültürel örgütleri v.b. içine almaktadır. Diktatoryaya son verecek kuvvet de sonunda buradan kaynaklanacaktır.

Frei'ın gömülüşü sırasında diktatörün gelmesiyle birlikte patlayan «katil!» çığlıkları, bizim kanımızca doğum halindeki bu kuvvetin müjdecisidir.

«Alttakiler»in Sesi

Şili'de, Brezilya'da aynı şey belki başka ülkelerde de olacak, örneğin Arjantinde şu çok cepheli Peronculuk hangi biçimlere bürünecek? Yukarlarda belirttiğimiz gibi, kitlelerin kendi «öncüleri» ile eşitleşmesi, «dünya ihtilâli», «kıta ihtilâli» ya da benzeri gibi bir tek çerçeveye indirgenebilen bir olay değildir ve böyle olması da mümkün değildir. Ben bu eşitleşme hareketinin hedeflerini «ihtilâl» kavramları altında ifade edeceğinden de emin değilim.

Benim siyasal sözlüğümde kavramlar geçmişteki sosyal hareketlerden kaynaklanıyor ve günümüzdekini kavramaya çalışırken gerçekliğin, benim kavramlar sistemimle tam tamına örtüşemeyecek bir bölümü daima açıkta kalacak. Ama şunu da biliyorum: Oluşma halindeki bir şey, birleştirici ya da başdaştırıcı bir kavram altında derlenip toparlanamaz. Tam tersine, ortada bir hareket söz konusu olduğu için, çeşitli sosyal, kültürel, hatta dinsel grupların binlerce ifade biçimi birden ortaya çıkmaktadır, bu gruplar bir yö-

reden ötekine farklılaşmakta ve o nedenle her yerde farklı hedefler ortaya koymaktadırlar. Yeni doğan gerçeklik ilkin kargaşa izlenimini veriyor ve bunun yasalarını bilemiyoruz, onları kavramaya yarayan yasaların olup olmadığını da bilmiyoruz. Kısaca «Tarihsel Maddecilik» pek işimize yaramıyor.

Belki bu hep böyle oldu. belki «tarih yasaları» diye bir şey hiç olmadı. Gerçi biz olduğuna inanıyoruz, ama bu başka bir şey. Biz yalnız gerçekliği böyle evcilleştirip uysallaştırabiliriz diye düşündük. Her şeyin bir yeri olsun istedik, geçmiş kategorisi buraya, gelecek kategorisi şuraya, işte ikincil müttefikler de orada, burada da benim partim, geleceği bilen ve doğruyu temsil eden partim. Hepsi tamam dedik. Elimizdeki üç dört temel informasyona dayanarak gerçekliğin, bütünlüğün her biçimini avucumuza aldığımızı sandık.

Gerçekliklerin hepsi birbirine benziyordu, çünkü her yerde ideolojileri birbirine benzeyen partiler vardı. Ve bunda da şaşılacak bir şey yoktu, çünkü bizim entellektüeller «sınıfı» her yerde hazır ve nazır değil miydi... Ve bu sınıf, dünyayı «proletarya» adına bizim tasarımlarımıza ve zevkimize göre değiştirmek için, bütünsel bir benzerlikte yorumlamıştı.

Günün birinde şöyle yazmak gerekecek

«Filozoflar dünyayı onu yorumlamak için değiştirdiler ki mesele bu muydu acaba? İyi bilemiyorum, ama şunu biliyorum: Latin ağzından aldığımız ve ne düşündüklerini sormadan, onları «tarihin itici güçleri» diye adlandırdıklarımız, siyaset yapma hakkını şimdi kazanıyor ve kendilerini kendileri temsil ediyor.

Burada entellektüellere karşı bir manifesto söz konusu değildir, özellikle onlara karşı devrim sırasında nasıl eziyet edildiğini ve başkaldırıcı sınıflardan daha kötü durumlara düşürüldüklerini anımsıyacak olursak. Polonya örneği bunun acıklı bir kanıtıdır. rın uşakları idiler. Entellektüellerin de kendi partiler ve bürokratların uşakları idiler. Entellektüellerin de kendi kurtuluşları için mücadele vermesi gerek. Kendi kurtuluşları için yapacakları bu mücadele tıpkı öbür sosyal kesimlerinki kadar meşrudur ki bu, düşünce özgürlüğü için ve nereden gelirse gelsin her türlü sansüre karşı verilecek mücadele demektir. Bu hedefe ancak sosyal hareketler çerçevesinde ulaşılabilir, çünkü hareketin her parçası hem kendi hem de başkalarının hakları için orada mücadele verir[12].

(12) Brezilyadaki PT, entellektüeller ile hareket arasındaki uyumlu ilişkilerin bir örneğidir. Şili örneğine ilişkin bir makale A.G. Dagnino ve A.W. Burgos tarafından yayınlandı: Şili açısından bir alternatifin geliştirilmesinde· entellektüellerin rolü.

En önemlisi, sosyal hareketlerin (sadece Latin Amerka'da değil) çoğunda «bilimsel olarak kanıtlanmış» bir geleceğin hedeflenmekte olmaması, ama mücadelenin düpedüz özgül çıkarları için verilmekte oluşudur. Ancak bu, harekette hiç bir ideoloji olmadığı anlamına gelmez. Çünkü kendi çıkarlarını savunurken kendi ideolojilerini de ortaya koydular ve bunlar zaman zaman çok eski ideolojilerdi ve sosyal mücadele için yeni bir hayata kavuştular. Sandino yıllar sonra dirildi. Küba'daki ayaklanma Marti'nin ruhunu yeniden yaşadı. Arjantinliler Evita'yı, Meksikalılar Villa ve Zapata'yı, Perululular Mariategui'yi v.b. yeniden keşfediyorlar. İspanya'ya karşı verilen bağımsızlık savaşları döneminde olduğu gibi bazı ülkelerde rahipler belki sosyal sürecin «organik entellektüelleri» sayılabilir. Ama korkmamıza gerek yok. Hiç bir yerde katolik Ayetullah'ların sahneye çıkacak koşulları yok, çünkü ayaklanma, kilisede İncil'deki başkaldırıcı mesajı inkâr eden kesimlere karşıdır. Yahudi hristiyanlığının temel anlamı, Latin - Amerika'daki ulusal kalkışmanın tüm potansiyeliyle birlikte yeniden - doğuşunu yaşıyor.

Gerçi bu bir moral potansiyelidir. Yeni sosyal hareketlerin hiç birinde zorbalığın yüceltilişine, altmışlı yılların öfkeli entellektüellerinin bu özelliğine tanık olmuyoruz. Halkın silahlı kalkışmaya girdiği Nikaragua'da bile, sürecin önderliğini militarist gruplar da üstlendi. İhtilâlin harp divanları ve idamlarla işe başlamadığını unutmamak lâzım, tam tersine siyasal kategoriye ahlakî, dinsel görüşlerle yaklaşmak önplana alındı. Bu olgular, başka ülkelerde onları gözardı eden solu kuşkuyla karşılamaya yetmez bile.

Diktatoryanın, hareketi içine itmek istediği askeri gerilimi parçalamak sosyal bir hareket açısından ne kadar zorunlu ise, ideolojik oyun kurallarını kırmak da o kadar gereklidir. Diktatörler için, düşmanlarını kendi yapıştırdıkları ideolojik etiketler içine itip kakıştırmak olağanüstü önem taşıyor. Üstelik o düşmanlar SSCB'ye bağlılıklarını beyan ediyorlarsa, diktatörün işi o denli kolaylaşır, çünkü batı - dünyasının savunuculuğunu, kimsenin kendisinden beklemediği bu rolü çok rahatça oynar. Brejnev, Bukovski'ye karşılık Luis Carvolan'ı değiş tokuş ettiğinde, kendi Bloklaşma politikasının nasıl etkili olduğunu belgeleyen bir kanıtı da Pinochet'ye vermiş olmadı mı? Ancak Şili'li muhaliflerden bir grup Polonya'daki darbeyi protesto ettiğinde, diktatörlerin kafalarındaki tıkır tıkır işleyen neden - sonuç mekanizmasında «bir şeyler» hemen harekete geçiyor.

O bakımdan, diktatoryaya karşı savaşan sosyal hareketlerin bundan ne çıkarları olabileceği sorunu, öbür ülkelerdeki dikta ve devlet cuntalarını desteklemeye blok politikasını haklı göstermek amacıyla hazır olan bu tür partilerle az çok yakın bağlar kurmak açısından anlaşılacak gibi değildir. El Salvador'daki gibi cinayet diktatoryalarını destekledikleri sürece, aynı şey hem komünist partiler hem de özellikle hristiyan demokratlar için de doğrudur.

Buradan dış politik konularda perhiz yapmak gerektiği gibi anlam çıkarılmamalı, mesele bu alanda bloklardan bağımsız pozisyonları gözetmektir. Başka bir deyişle, blokları aşmak gerekiyorki bu da şu demek: El Salvador'daki kurtuluş mücadelesini selâmlıyanlar Afganistan'dakini de desteklemeli; Polonyadaki demokratik direnişi selâmlıyanlar Şili için de aynı işi yapmalı.

Politik partilerle sosyal hareketler arasındaki bağların çelişkili olduğunu görüyoruz. Bu çelişkinin nasıl çözüleceği sorunu sözünü ettiğimiz ülkenin kendi geleneklerine bağlı. Nikaragua gibi sosyal bir hareketin gelişme yollarının politik açıdan serbest olduğu ülkeler yanında El Salvador gibi ülkeler de var ve orada öyle çok gruplar oluştu ki bunların bir birlik konusunda ortak formüller bulmaları gerekiyor. Burada politika (ve daha da kötüsü, savaş) öncülerin kararlarına bağımlı kalıyor. Brezilya gibi bir ülkede sosyal hareket açısından geleneksel partileri bir parti biçiminde (ama yalnız biçim olarak) köşeye sıkıştırmak için en olumlu koşullar var. Arjantinde hiç kimse geçmişin mirasını bir daha üstlenmek istemiyecek, çünkü Peronculuğu sevmek ve nefret etmek mümkün, ama unutmak olanaksız. Ayrıca Şili ya da belki Uruguay gibi ülkelere de baktığımızda, orada halk hareketleri tarihinin partiler tarihinden kopamadığını görüyoruz. Bu durumda, uzun vadeli bir birlikte yaşama biçiminin doğacağını tahmin edebiliriz. Burada, halkın ve siyasal örgütlü işçilerin yeni sosyal hareketi bir yandan, kendilerini duruma uydurabilecek kadar esnek «tarihsel» partiler öte yandan olmak üzere ikisinin arasındaki birlikte-yaşama söz konusudur. Bu tarihsel partilere ihtiyaç, öncülük etmeleri için değil, gelenek ve ideolojileri temsil etmeleri için vardır.

Ama değişik bölgelerdeki bu açık çelişki nasıl çözülebilir? Bu sorun her şeyden önce yeni sosyal hareketlerin gelişme ölçüsüne bağlıdır. Ülkelerimizin demokratikleşmesi açısından bu gelişmelerin kaçınılmaz olduğunu vurgulamak gerekiyor. Ve bir sosyal hareketin —bazılarının sandığı gibi— halkın sözüm ona «spontan» bir protesto hareketini başlatması arasında hiç bir ilişki yoktur. Bunlar tek tek bir takım grupların ve kesimlerin kurtuluş süreçleri boyunca yürümesi gereken zorlu ve uzun süreçlerdir. O bakımdan sosyal bir hareket, kişiye yapılan dış baskılar ve bilincinin kendisine yaptığı baskıların her türlüsünden, itaat ve otoriterlikten kendimizi kurtarmakla filizlenir ki sonunda, Marx'ın, parti gözlüğünün sonradan tersine çevirdiği şu cümlede tanımladığı şu durum gerçekleşir: «Sınıfları ve sınıfsal çelişkileriyle birikte eski burjuva toplumunun yerinde öyle bir iletişim birliği doğar ki artık orada içimizden her hangi birinin özgür gelişimi herkesin özgür gelişmesinin koşulları haline gelir»[13]

(13) NEW, Cilt 4, s. 482.

Nikaragua : Sosyal Hareket ve İktidarın Tehlikeleri

Hareketler dallanıp budaklanır; hareketler doğar ve kendini öncülerinden kurtarır .Peki, bu tür hareketler günün birinde iktidarı üstlenmek zorunda kaldıkları zaman ne olur? Yoksa hep muhalefet durumunda kalabilirler mi? Örneğin Sandinistleri bekleyen kader nedir?

Nikaragua devrimi hemen hemen benzersiz bir birleştirici ve bütünsellik içindeki güçlü bir sosyal hareket desteğinde zafere ulaştığında, Latin Amerika'da bugünkünden daha karanlık bir manzara ortaya çıktı. Farklı koşullarda bir ihtilâlden öteye gidemiyecek olan bu devrimin hayal kırıklığına uğramış bir yığın umutların odak noktası haline gelmesi böylece açıklığa kavuşur. Bunu özellikle sürgünde yaşayan Latin - Amerikalı Solcuların o hortlak kokan grupları için söylüyoruz. Managua, birdenbire yitik kıta ya da yitik devrim peşinde koşan Arjantinli, Uruguaylı ve Şilililerle doldu. Nikaragua çok küçük bir ülke, ama kıtadaki yenilgilerin onyıllar boyu yarattığı boşlukları doldurması isteniyordu. Ve turistlerle birlikte Nikaragua'ya onların ideolojileri de geldi. Şimdi şu sorun ivedi cevap bekliyor: Nikaragua, dünkü mağlupların ideolojik ablukasından kurtulabilir mi? Somoza'ya karşı verilen uzunca mücadele sırasında olanların, zorunlu olarak sosyalizme götürecek, ve sonunda «proletarya diktatörlüğü»nü kuracağını kanıtlamak istiyenlerin yorumlarından yakasını nasıl kurtaracak? Bu olanlar, gazeteci Chamorro'nun öldürülmesini izleyen demokratik birlikten tutun, Solentinam'lı protestanlar, ulusal saray baskını ve diktatörün muhafızlarıyla girişilen çatışmalara kadar, bütün her şeyin, sosyalizme ulaştıracak kuramsal bir düşünce yapısının uyumlu parçaları olduğunu savunanlar...

Kimi entellektüellerin Küba'da neler yaptıklarını birlikte gördük. Otuzlu yıllardan 26 Temmuz hareketinin oluşmasına ve kitle ayaklanmasına kadar uzanan karmaşık ve zengin bir deneyimi, kır ve şehir gerillalarını yönetme tekniği haline soktular. Sandinist hareketin özü, onun demokratik karekteri, halka bağlılığı ve birçok sınıflara ve ideolojilere açıklığı günün birinde unutulup gidecek mi, sonunda bunu mu göreceğiz? Ve sonunda yalnız silahlı çatışma biçimleri mi kalacak geriye ve bütün bunlar proletarya ihtilâliyle ilgisiz başka bir sosyalizm adına mı olacak? Bunca yıkım ve bunca kurbanlara mal olan militarist tasarımları yeniden Nigaragua'da mı yaşayacağız? Bunun belirtileri yeterince var.

Mücadele etmeye zorlandıkları sayısız güçlükler arasında Sandinistler siyasal gerçekçiliğin kuşkusuz ki çok kanıtlarını verdiler, yani bu dönemi, Nikaragua'da üçüncü dünyaya özgü başka bir «Reel Sosyalizm» doğdu, şeklinde kapatmak olanaksız. Oysa, USA' nın bu küçücük ülkeye karşı saldırılarını haklı göstermek için Reagan'ın istediği de tam buydu! Nedir ki böyle saldırgan bir politi-

kanın mantığında, Sandinist hareketin içindeki tüm otoriter ve militarist çabaları güçlendirmek eğilimi vardır.

Ama düşünelim bir kez: Reagan hükümetinin mantığına göre, USA Nikaragua'ya çok daha önce müdahale etmeliydi; oysa niye etmediler? Onları engelleyen bir şey mi vardı? Sandinistlerin askeri gücü mü köstekledi onları? Bunu iddia etmek çok gülünç olur. Peki, Küba mı destek çıkacaktı? Bu, ancak SSCB'nin dünyayı felâkete sürüklemeye yüzde yüz karar verdiği anda olacak işti ki buna Kübalıları bile inandıramazdınız .Reagan'ı doğrudan bir istila'ya kalkışmaktan alıkoyan şey, böyle bir durumda Nikaragua'da uzun vadeli bir direnişin ve de kapitalist ülkelerde apaçık bir Amerikan aleytarlığının başlıyacağı kaygısıdır ki, bu yalnız birçok ülkenin halkına değil, kimi hükümetlere de bulaşacak, hatta USA içinde Vietnam savaşına karşıt protestoları aşan huzursuzluklara yol açacaktır. Kısacası: Nikaragua askeri açıdan önemsiz, ama siyasette güçlüdür. O halde Nikaragua'da siyasetin askerileştirilmesi devrimi siyasal güçlendirmeye ters düşer, ters orantılıdır. O bakımdan içerdeki cepheyi, yani Sandinist hareketin kendisini ayakta tutmak gerekiyor, ayrıca çeşitli ülkelerde, hatta USA'daki hareketlerle bağları korumak, Nikaragua ile dayanışmalarını sağlamak, ve hatta bu ülkelerin Nikaragua yararına çekimser kalma ya da harekete geçme olanaklarını yaratmak gerekiyor. Sandinistlerin üstünlüğü onların demokratik birliğindedir, orada halkı gerçekten tanımak mümkündür. Örneğin pek az kimse sokağa çıkıp Etyopya'daki «sosyalist» Mengisto hükümetini savunmaya çalışacaktır. Sandinist hareket sosyal bir güç olarak kaldığı sürece bu tür şeylerin tam tersi olacaktır Nikaragua'da.

Sandinist hareketin içindeki otoriter ve askeri eğilimlerin de, kendini geliştirmek için, tıpkı Reagan'ın yaptığı gibi, siyasetiyle zehirlenmiş enternasyonal bir iklime ihtiyaçları var. Birkaç «Marksist Leninist» önder hapisi boyladı diye —ki bunun da savunulacak yanı yoktur— bu eğilimlerin küllendiğini sanmak yanlıştır. Bu tür eğilimler kimi askeriyeci gruplarda daha halk ayaklanmasından önce de vardı ve bugün devlet iktidarına geçtiklerinde bürokratik olarak güçlenebilirler; Nikaragua hükümetinin Küba ile kurduğu sıkı bağları bu yola saptırabilirler. Çünkü ülke kaçınılmaz bir ekonomik ve teorik desteğe kavuşurken, aynı zamanda «Kastro Sosyalizmi»nin etkisinde kalması da kaçınılmazdır, çünkü Kastroculuk son yıllarda bir model halinde kalıplaşmış, ve katı parti ve devlet tapınakçılığı kendisini askeri disiplin ve otoriterlikle bütünleştirmiştir. Küba, altmışlı yıllarda olduğu gibi iki süper gücün ağırlık verdiği jeopolitika açısından artık bir tehdit oluşturmuyor. SSCB'yi üçüncü dünya sömürüsüne katılmakla doğrudan suçlayan bir Che Guevara ile SSCB'yi dünyanın en demokratik ülkesi ilan eden bir Fidel Castro arasındaki fark bir nüans farkı değildir. Böyle bir modeli devralmak Nikaragua için, bloklardan birine katılmak demek

olur. Nikaragua'da gerçekleşen süreç de böylece siyasal, daha doğrusu jeopolitik bir olgu olup çıkar ki Reagan'ın tam istediği de budur.

Aslına bakarsak 1960'lı yıllarda başka şansı da yoktu, haksız yere eleştiriyoruz. Ama bir şeyin sınırlarını çizmek başka, onu taklide değer bir model haline getirmek başka. Nikaragua çıkmaz bir sokağa saplanmış durumda değil, elinde bir yığın siyasal koz var ve bunları koruduğu sürece, bugünkü bloklar dışı kalma pozisyonundan vazgeçmesi çok saçma olur.

Nedir ki bu, hasmını huylandırmamak için Sandinist hareketin bugünkü gelişme aşamasında «dondurulup» bırakılması demek değildir. Tam tersine, bu gelişmeye devrimi savunma bahanesiyle zorla müdahale edilmemesi gereğini belirtiyoruz. Belirli bazı ideologlar, demokratik «dönemin» sona erdiği, şimdi sınıf savaşı dönemine sıra geldiği, iktidarın da bu yüzden bir «öncülük» altında merkezleştirilmesi gerektiğinde diretiyorlar. «Beynelmilel Kapitalizm» ve onu temsil eden Burjuvazi ile ancak böyle mücadele edilebileceğini savunuyorlar. Evet, inkâr etmiyoruz: Nikaragua'daki devrimin düşmanları vardır. Ama onları ezmek için Sandinizmin sosyal hareket niteliğini parçalamak ve onu bir devlet partisi haline sokmak, bu düşmanların arayıp da bulamıyacakları bir armağan olacaktır.

Nikaragua'lılar, ulusal egemenliği koruma sorununa gerektiğinde askeri açıdan, ama iç yapıdaki demokrasiyi yıkmayacak bir dengelikle bakıyorlar, çünkü demokrasi onlar için siyaset ırmağı'nın en zengin kaynağı. Açıkça söyliyelim ki, bu güç bir görev. Reagan bu ülkedeki devrimi boğmak ve devrim örneğinin Orta Amerikaya yayılmasını kösteklemek için elinden geleni ardına koymuyor. Şu satırları yazdığımız sırada Hondurus'ta nice cadı kazanı kaynıyor.

Ancak bütün dehşetengiz tehlikelerin ortasında yine de tekrarlamak gerek ki Sandinist hareket sosyal bir hareketti ve hâlâ öyledir ve de gücünü demokratik ve halk hareketinden almıştır. Bu güçten kaynaklanarak nesnel bir anti-emperyalist harekete dönüştü ve ama hiçbir zaman tersi olmadı! Şunu bir kez daha vurgulamakta büyük yarar var: Demokratik bir halk hareketi olmasının nedeni, anti-emperyalist olduğu değil, demokratik bir hareket oluşudur ve anti-emperyalist duruma böylece ulaşmıştır. Ama bu demek değildir ki, her demokratik ve kitleleri saran bir hareket ister istemez anti-emperyalist olur. Ama Nikaragua'da öyle oldu, çünkü Somoza ile yabancı sermayeyi birbirinden koparmak mümkün değildi. Hareketin anti-emperyalist niteliği, halkı ayaklanmaya iten çelişkinin, yani ya demokrasi ya diktatorya çelişkisinin gerisinde kaldı.

Peki, demokrasinin sosyalizmin inşasıyla güvence altına alınabileceğini sık sık tekrarlamıyor muyuz? Önce şunda birlik olma-

mız lâzım: «Sosyalizm» derken neyi anlıyoruz? Çünkü böyle bir şey, SSCB'nin desteğindeki askeri bürokratik bir diktatorya demek oluyorsa, o zaman binlerce insan niye harekete geçti, bunun ahlâkî ve siyasal açıdan ne gereği vardı ki? Sınıfların, devletin ortadan kalkma süreci içinde eriyip gitmesi, yani ortodoks marksist anlamıyla sosyalizm bu ise, o zaman bu hedef, Nikaragua gibi küçük bir ülkenin maddesel, kültürel ve siyasal olanaklarından çok uzakta... ve kimse de tutup böyle uzak ve meçhul bir hedef için hayatını ortaya koymamış. Ama sosyalizm denince, hiç de ortodoks olmayan geniş anlamıyla şunu, yani çalışan sınıfları, girişimcilerin devlet kontrolu altındaki kesimi ve devlet bürokrasisinin halkın kontrolu altındaki kesimi arasında katlanılması mümkün bir **modus vivendi** aranışını anlıyorsak, kısacası sosyalizmi, halkın çoğunluğundaki demokratik özlemlerin toplam ve sentezi olarak kavrıyorsak, o zaman bu Nikaragua koşullarında gelişen bir devrimin bugünkü durumda ulaşabileceği şeyin azamisidir. Ve bu, böylesine bir modus vivendi'nin dünyanın hemen hemen hiç bir yerinde sağlanamadığını düşünürsek **fazlasıyla** bir başarıdır.

Düşüncemizi daha da açıklamak için, Sandinizm derken önderleri ve (sadece) komutanları kast etmiyoruz, ayaklanma öncesinde oluşan üç eğilimi (Uzun Halk Savaşı, Terserist ve Proletarya) de kast etmiyoruz, hep unutulagelen yani ötekilerin birleşmesini sağlayan dördüncü eğilimden söz ediyoruz: Sandinist Halkın Eğiliminden, isyan çağrısına koşan binlerce kadın, erkek ve de çocukların hareketinden; yalnız gerekli ve olabilir sandıkları için değil, diktatoryaya karşı mücadeleyi doğru buldukları için savaşan hareketten söz ediyoruz. Onlar Sandinistlerin ardçıları değil, hareketin ta kendisidirler.

Özetlersek, Nikaragua için en büyük tehlike, Sandinizmin bir hareket olmaktan soyutlanıp kof bir öncülüğe dönüşmesidir, halk adına, ama halksız konuşup duran.

Türkçesi : *Yılmaz ÖNER*

Demokratikleşme Nedir ve Neye Yarar?*

Urs Müller - Plantenberg

Şili ve Komşularındaki Siyasal Süreç

10 Nisan 1984'te Rio de Janeiro'da Brezilya tarihinin en büyük kitle gösterisi olarak nitelendirilmesi gereken siyasal bir kitle gösterisi yapıldı. Bu olay, Latin Amerika tarihinde olsa olsa Peron'un 1973 yılında sürgünden dönüşünde düzenlenen karşılama töreniyle karşılaştırılabilirdi. Bir milyondan fazla insan «**diretas, ja**», «şimdi doğrudan seçim» belgisi altında biraraya gelmişti. Bu tek, son derece açık ve basit parola, Brezilya Cumhurbaşkanı Figueiredo'nun ardılının 1984 yılı sonunda halk tarafından doğrudan doğruya seçilmesine olanak sağlayacak bir anayasa değişikliğini hedefliyordu. Bir hafta sonra ise Rio de Janeiro gösterisinden daha büyük bir gösteri yapıldı. Başkan Figueiredo, devlet başkanının 1988 yılında ilk kez olarak doğrudan seçilmesini öngören kendi yaptığı bir öneriyle apar topar kampanyanın dayanağını ortadan kaldırmaya çabaladıysa da, nisanın onaltısında Sao Paulo'nun göbeğinde birbuçuk milyondan fazla insan «şimdi doğrudan seçim» belgisini vurgulamak için toplandı. Sık sık yeterince gülünç bir hale getirilen, her dört ya da beş yılda bir oy pusulasına bir çarpı işareti koyma hakkı için, otoriter rejimlerin temsilcilerinin korktuğundan ve kampanyanın düzenleyicilerinin umduğundan çok daha fazla insan ansızın, sokağa döküldü.

Brezilya tek örnek değildir. Son onyılda otoriter askeri diktatörlüklerle yönetilen Uruguay, Arjantin ve Şili gibi güney yarımkürenin öteki ülkelerinde de demokratikleşme, seçimler ve demokrasi istemleri şimdi bütün siyasal tartışmalara egemen olmuş ve aynı şekilde halk kitlelerini o zamana kadar pek ender görülen büyük kitle gösterileri için harekete geçirmişti. Dörtyüzbin kişi, 27 Kasım

(*) Yazının Yayınlandığı kaynak **Lateinamerika - Analysen und Berichte** 8 Hamburg 1984.

1983 pazar günü, Battle y Ordonez parkında cumhuriyetin kuruluşunun anısına dikilen dikilitaşın çevresinde toplandığı zaman, Uruguay başkenti Montevideo muhtemelen tarihinin en büyük kitle gösterisine tanık oluyordu. Tarih rasgele seçilmemişti: İlkbahar ayı Kasımın son pazarı, Uruguayda hiç bitmeyen bir anma günü gibi birşeydir; çünkü sandık başına gitmek için hep bugün seçiliyordu. Bütün muhalefet tarafından askeri rejime karşı oybirliğiyle desteklenen istemlerde buna uygundu: bir geçiş hükümeti kurularak derhal anayasa düzenine dönülmesi, genel seçimlerin biran önce yapılması, geniş kapsamlı siyasal af ve temel hak ve özgürlüklerin yeniden sağlanması.

Bundan birkaç gün önce Şili başkenti Santiago da benzer bir görünüm içindeydi. 18 Kasım 1983 günü askeri rejime karşı düzenlenen protesto günleri O'Higgins parkında düzenlenen barışçıl bir kitle gösterisi ile doruk noktasına ulaştı. Bu kitle gösterisinde, yaklaşık beşyüzbin kişi diktatör Augusto Pinochet'in istifasını, gizli örgüt CNİ'nin dağıtılmasını ve demokrasiye dönülmesini istedi.

Uruguay ve Şili muhalefetlerinin umutları, 30 Ekim 1983'te Arjantinde yapılan ve yaklaşık sekiz yıl süren otoriter askeri diktatörlüğe son veren seçimlerle güçlendi. Arjantin başkenti Buenos Aires'te de seçim kampanyası, iki büyük parti olan Peroncuların ve Radikallerin herbiri, sekizyüzbinden fazla insan önünde demokrasiye olan inançlarını dile getirerek seçmenlerin oyunu istedikleri eşsiz seçim mitingleriyle kapanmıştı. Birçok gözlemci, seçmenlerin nasıl büyük, deyim yerindeyse, kutsal bir ciddiyetle oylarını verip Arjantin parlamentosu ve başkanını seçtiklerini vurgulamıştır. Özellikle de 50 yıldan beri istikrarlı bir demokrasinin yaşamadığı bu ülkede, seçmenler oylarını ayırdederek kullanmak suretiyle demokratik kuralları hor gören adayları saf dışı bırakarak örnek bir şekilde kanıtladıkları politik olgunluğu vurgulamışlardır.

Halk kitleleri, tam da eşi görülmemiş ekonomik bunalımın kendilerini işsizlik, enflasyon, ücret indirimleri ve açlık biçiminde etkilediği bir anda biçimsel demokrasinin kurallarını yeniden değerlendiriyorlar. Herkesi etkileyen bu ekonomik yıkım koşullarında kitleleri etkileyecek olan istemler, toplumun bu tür bunalımlara yolaçan temellerinin sosyo-ekonomik bir dönüşüme değil, politik yapının değiştirilmesine, yani uzun süre salt üstyapı gibi gösterilen ve böyle kabul edilen yapının değiştirilmesine yönelmektedir.

Bu görüngüleri (fenomenleri) açıklaması gereken eleştirel sosyal bilim de bizzat formel yönleri de dahil olmak üzere demokrasinin yeniden değerlendirilmesiyle işe başladı. Seksenli yılların başından beri otoriter yönetilen devletlerdeki demokratikleşme süreçleri ve demokrasinin bizzat kendisi —Orta Amerika'daki politik - askeri çatışmaların yanısıra Latin Amerika'daki ve Latin Amerika hakkındaki sosyal bilimsel tartışmaların ana konusu olmuştur. Peru, Şili, Arjantin, Brezilya, hatta ABD, Fransa veya İsveç gibi ülkelerde dü-

zenlenen uluslararası toplantılar bu konuyla uğraşıyorlar. Altmışlı yıllarda sürdürülen tartışmalara uluslararası bağımlılık ve sosyo ekonomik dönüşümün, yetmişli yıllarda ise genel olarak devlet, özel olarak da otoriter devlet sorunsalının egemen olduğu gibi, bugün de gösterişli bir şekilde demokrasi konusu egemen oluyor.

Burada dikkati çeken, yeniden keşfedilen demokrasiye yüksek bir değer biçilmesi değil, burjuva demokrasisinin sınıfsal karakteri hakkındaki eski anlayışın görünür bir şekilde geri plana atıldığı boyutlar ve demokratik düzenin yeniden kurulmasından da öte, sosyo-ekonomk koşulların temelden altüst olmasını hedefleyen istemlerden kaçınmada gösterilen dikkattir. Demokrasiye olan inancın ciddiye alınması ve hiçbir şekilde salt araç veya taktik olarak anlaşılmaması konusunda israr ediliyor.

Bir kez daha tekrarlarsak, bütün bu tartışmalar, aşırı bir dış borç, şimdiye kadar görülmemiş bir ölçüdeki ekonomik bunalım ve bunun yükünün halk kitlelerinin sırtına vurulmasının, özellikle uluslararası bağımlılığın ve sosyo-ekonomik bir değişikliğin sorunlarını tartışmaların odak noktasına getirmek için yeterli neden oluşturduğu bir zamanda yapılmaktadır. Öyleki, günümüz Latin Amerikasında demokratikleşmeyi bu kadar önemli, demokrasiyi bu kadar çekici yapan nedir diye insanın sorası geliyor.

Eğer bundan sonraki sayfalarda Latin Amerika'nın güneyindeki otoriter yönetilen devletlerde demokratikleşmenin işlevi, karakteri ve önemi sorununa bir katkıda bulunma denemesi yapılıyorsa, bu demokratikleşmeyi otoriter rejimlerin gelişme sürecinde yasallık olarak ortaya çıkan bir aşama veya basamak olarak tanımlamak amacıyla yapılmamaktadır. Genelleştirme ve tipolojiler oluşturmayla otoriter iktidar sistemlerinin özüne inme denemeleri, artık sadece bu tür sistemlerin yapı ve dinamiğini çözümleme değil, aynı zamanda politik gelişme sürecinin yasallıklarını kanıtlamak söz konusu olur olmaz, metodik olarak tartışılabilmektedir[1] Genelde böylesi, denemeler, belirli somut bir olayın —çoğu kez de Arjantin ve Şili'nin— tipik bir olay olarak ilan edilip öteki olaylarda bunlardan ayrılan noktalar tipik değil diye red edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Ancak tek tek olaylar arasındaki özgül farklılıkları «tarihsel olarak doyurulmuş orta erimli bir kuramın»[2] temeli yapılmasıyla anlayış

1. Bu yönde en yoğun biçimde çalışan Guillermo O'Donnell'dir: «Tensions in the Bureaucratic-Authoritarian State and the Question of Democracy, (Bu derlemede bak. s. 106) Yayınlandığı yer: David Collier (Yayına Hazırlayan): **The New Authoritarianism in Latin America**, Princeton, 1979. Bu en önemli seçmeler kitabında aynı tezi savunan yazılarla, aynı zamanda eleştiren yazılarda bulunmaktadır.

2. Karşılaştırın. Dieter Nohlen, «Regimewechsel in Lateinamerika» (Latin Amerika'daki Rejim Değişiklikleri) Yayınlandığı yer: Klaus Lindenberg (Yayına Hazırlayan): **Lateinamerika, Herrschaft, Gewalt und Internationale Abha-**

ve tahmin değeri artmaz. Böyle kuramlar, en çoğundan sosyal bilimciler için daima yeni bir uğraşı programı oluştururlar: kuramdan ayrılan bir olay meydana geldiği zaman, kuramın yeniden formüle edilmesi, tarihsel olarak yeniden doyurulması gerekir.

Güney Amerika yarım küresinin otoriter rejimlerinin —ki özellikle Şili, Arjantin ve Uruguay, daha önceleri de Brezilya ve Bolivya söz konusudur— bir çırpıda bahsedilebilecek bir çok tarihsel-yapısal ortak noktaları vardır. Bu otoriter rejimler bağımlı kapitalizmin yapısal heterojenliği tarafından belirlenen ve piyasa yasalarının serbest işleyişinin devletin sosyal ve siyasal amaçlı müdahaleleriyle geniş ölçüde kırıldığı ülkelerde aynı veya benzer politik ve ekonomik koşullarda meydana gelmektedir. Otoriter rejimler, asker ve polis gücüyle kapitalist ekonomi ve toplum düzeninin gerçek veya sözde tehdidini önlemeye çalışıyorlar ve Uluslararası Para Fonu ile uluslararası bankaların ve ekonomi politiğin ortodoks ekolünün alkışları arasında selameti kapitalizmi en katıksız biçimiyle yeniden ayağa kaldırmak isteyen monetarist-neoliberal düzen politikasında arıyorlar. Otoriter iktidar ve liberal ekonomik politikasının ortak ideolojisi, toplumu sosyal devlet tarafından köleleştirilmiş ve polis devleti tarafından kurtarılmış olarak görmektedir[3]

Otoriter iktidarlarla yönetilen bütün bu devletlerde çıkarları ve amaçları aynı veya benzer olan, hatta pratik davranışta birbirlerini örnek alabilen toplumsal grupların bulunması doğaldır. Örneğin bütün bu devletlerde az veya çok açık çalışan, politik baskılara son verilmesinden ve demokratik koşulların yeniden sağlanmasından yana olan geniş bir muhalefet vardır. Dahası, kapitalist toplum ve ekonomi düzeninin taraftarları dahi, otoriter iktidarın uzun vadede politik sorunlarının çözümüne bir yararı olmayacağı ve polis devletini gereksiz hale getiren bir durumun çıkarlarına daha uygun olduğu konusunda birleşiyorlar. Bu anlamda bütün bu ülkelerde olanakları çerçevesinde demokratikleşmeden yana olan toplumsal güçlerle mevcut rejimin liberalleşmesinden yana olan toplumsal güçler vardır.

Ancak, bundan bu tür otoriter iktidar sistemlerinin politik gelişme sürecinin yasallıklarının bilimsel olarak keşfedilebileceği sonucunu çıkarmak, tarihsel yasallıkların kendinden yana olduğunu sanarak politik bir savaş yürütmek ne denli çekici olursa olsun, mümkün değildir. Bu ülkelerde demokratikleşmenin başarılıp başarılamayacağı veya hangi yollardan sağlanabileceği, asla tarihsel olarak belirlenmemiş olup, çok sayıda ampirik faktöre bağlıdır. Bir örnek vermek gerekirse: Falkland savaşının başlangıcı, seyri ve so-

---

engigkeit (Latin Amerika, Egemenlik, Şiddet ve Uluslararası Bağımlılık), Bonn 1982.

3. Bu uygun Formülasyonu Franz J. Hinkelammert'in bir yazısını okumaya borçluyum.

nucunun Arjantin'de demokratik seçimlere yolaçan politik süreci önemli ölçüde hatta, belirleyici biçimde etkilediği genel olarak kabul edilmektedir. Ancak bu savaş o kadar benzersiz Arjantin'e özgüydü ki, ne kadar istense de (savaşın sınırlarını -ç.) aşan tarihsel bir yasallığın çarkı veya dişlisi olarak hizmet etmeye elverişli değildi.

Daha önce de belirtildiği gibi, burada söz konusu olan, otoriter iktidar sistemlerinde demokratikleşme sürecinin tipik belirtileri veya seyrediş biçimleri değildir. Tam tersine, hangi amaçlar ve demokrasi anlayışlarının demokratikleşme istemleriyle birleştiğinin sorulması gerekir. Bu yazının savunduğu tez, bugün bu ülkelerde doruk noktasına ulaşan demokrasi anlayışlarının esas olarak otoriter iktidar sisteminden elde edilen deneyler ve liberal ekonomi ve toplumsal modeli ile çatışma tarafından belirlendiğidir

Demokratikleşmeye karşı duyulan ilginin istikrarlı olduğu asla varsayılamaz. Otoriter biçimde yönetilen ülkelerin herbirinde, askeri diktatörlüklerin en azından halkın büyük bir bölümünün pasif onayını hesaba kattığı dönemler olmuştur. Bu dönemler, politik ve ekonomik baskı ile toplumun arzulanan atomlara ayrılmasının başarıya ulaşır gibi göründüğü ve hızlı, indirilen darbeleri telafi eden ekonomik gelişmenin halkın ilgisini tüketime çektiği zamanlardır. Bugün sürdürülmekte olan aleni ve ekonomik tartışmalarda neredeyse unutulmuş gibi görünen bu dönemler, otoriter iktidar sistemlerinin kurumlaşma ile varlıklarını sürdürmek için hiç değilse bir şansının olduğunu göstermiştir.

Brezilya'da yönetimde olan askerler, bu hızlı büyümenin son aşamasında, yani 1978'lerde karakteri o zamandan beri sürekli olarak ihtiyatlı bir liberalleşme ile kontrol altında tutulan sınırlı bir demokratikleşme arasında gidip gelen sözde bir politik «açılma» sürecini başlattılar. Şili'de devlet başkanı Pinochet, 1976'dan 1981'e kadar süren görece hızlı büyüme döneminde, yani muhalefetin en aza indiği 1980 Eylül'ünde görev süresini 1989 yılına kadar (hatta 1997'ye kadar) uzatmayı ve kuşku uyandıran koşullarda yapılan bir halkoylamasıyla her türlü demokratik hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran bir anayasa geçirmeyi başardı. Uruguaylı askerlerin iki ay sonra yine aynı şekilde bir halk oylamasıyla benzer bir anayasayı kabul ettirme çabaları ise, daha iyi hazırlık yapan ve red oylarının net bir çoğunluğunu sağlayan muhalefet nedeniyle başarılı olamadı. Arjantinli askerler ise, otoriter iktidar sistemlerinin kurumlaştırılmasını halka onaylatmak için en uygun yıl olan, Buenos Aires'teki Dünya futbol şampiyonasından sonraki 1979 yılını geçirdikten sonra bu iş için muhtemelen en uygun zamanı kaçırdılar.

Bu kısa özet, aynı zamanda çeşitli ülkelerde yönetimde olan askerlerin ne kadar değişik ölçülerde ödünsüz ve inatla yoğun demokratikleşme istemlerine karşı koyduklarını göstermektedir: Arjantinli askerler istifa ettiler; Brezilya cumhurbaşkanı general Figueiredo

ödünler verdi; Uruguaylı askerler varolan iktidar ilişkilerine atıfta bulundular ve Şili'nin Pinochet'si muhalefetin anayasa düşmanı istemlerine karşı kendisini anayasanın koruyucusu gibi gösterdi.

Otoriter iktidar sistemi ve uyguladığı liberal ekonomi politikası ekonomik başarılarla meşrulaşmış olsaydı, bu diktatörlüklerde halkın asgari ölçüde pasif onayı sağlanabilirdi. Ancak dünya ekonomik bunalımının etkileri bu diktatörlükler ve ekonomi politikasını çizenler tarafından hafifletilemediği, hatta bunalımın faturasını serbest piyasa mekanizmasıyla halk kitlelerine ödettikleri ölçüde, iktidarın meşruiyet kazanması sorunu yeni bir şekilde, yani halkın serbest seçimler sonucu verdiği görevle biçimsel meşruiyet sorunu olarak ve nihayet kimin egemen olduğu sorunu olarak ortaya çıkmıştır ve çıkmaktadır. Ne otoriter iktidar ne de ekonomik liberalizm halk egemenliği ilkesini ilke olarak kabul edebilir. Bunların ikisi de halkın sınırsız egemenliğine karşı duyulan güvensizlikten doğmuştur. Otoriter iktidar sahibi, halkın egemence iktidarını tanımasını ve onaylamasına göz yumabilir hatta yararlı sayabilir —işte bundan dolayı da Şili ve Uruguay'daki anayasa halkoylamaları, yapılmıştır— ancak halkın iktidarını onaylamamasına izin veremez, işte bundan dolayı da Uruguay'da anayasanın reddi dolayısıyla halkın iradesi hiçe sayılmıştır ve anayasalardaki halk egemenliği kısıtlanmıştır. Ve ekonomik liberalizmin temsilcisi; halkın egemence kendi egemenliğini sınırlamasına göz yumabilir; ancak halkın egemenliğini arz ve talebin serbestce girebildiği alanlara yaymasına izin veremez.

Demek ki, halk egemenliği, otoriter iktidar ve ekonomik liberalizm tarafından **ilkede** sineye çekilebilir, ancak **ilke olarak** kabul edilemez. Ve aradaki bu farkın çok yaygın bir şekilde anlaşılmasıdır ki, her birkaç yılda bir oy pusulasına bir çarpı işareti koyma hakkının ekonomik sefalete rağmen bu ülkelerde en önemli politik çatışmaların esas noktası olmasına yolaçmıştır. Demokratikleşme, öncelikle ve özellikle halk egemenliği ilkesinin kabul edilmesi demektir. Halklar, bu ilkenin kabul edilmesinin kendilerine çok yarar getirip getirmeyeceğini henüz bilemezler; ancak son onyılda, bu ilke kabul edilmeden, iş ciddiye bindiğinde kendisine saygı gösterilmediğini görmüşlerdir.

İşte bu nedenledir ki, Şili'de demokratikleşme uğruna amansız bir mücadele sürdürülmektedir. General Pinochet ve çevresindeki diktatörlük taraftarları, halkın 1980 yılında serbest oylamayla önerilen anayasayı kabul etmesiyle halk egemenliği ilkesini kabul edilmiş olarak gösteriyorlar. Her görüş ve düşüncedeki Şilili demokratların —o zamanki oylamanın tartışmalı olduğuna işaret ederek— ilke olarak her koşul altında bu anayasayı reddetmeleri gerekir; çünkü anayasanın kendisi halk egemenliği ilkesine aykırıdır.

1980 Şili Anayasası her ne kadar seçme hakkını önemli ölçüde sınırlamamakta ve seçmenlerin nisbi olmayan temsili ile Brezilyalı

askerlerin 1977 yılından beri seçme hakkı ve anayasada sürekli olarak yaptıkları manevralarla (manipülasyonlarla, belirli sosyal güçleri gözetmemeye çalışmaktadırlar, ancak;

— Seçilme hakkının kısıtlanmasıyla marksist partiler daha baştan safdışı bırakılmakta,

— Ordu ve adalet mekanizması içindeki önemli görevlere yapılan atamalarda, halkın ve seçilmiş temsilcilerinin hiç bir etkisi bulunmamakta,

— Ulusal güvenlik veya sınırsız özel mülkiyet hakkı gibi önemli ve belirleyici konulara halkın temsilcilerinin siyasal katılma imkanı kaldırılmakta,

— Anayasanın halka tanıdığı birkaç politik hakkın tamamen yürürlüğe girmesi de 1989 yılına kadar ertelenmekte,

— Ve son olarak, bu gibi koşulların giderilmesini sağlayacak olan anayasa değişikliklerine ancak kısmen izin verilmekte ve bunlar her halükarda iktidar sahiplerinin onayına bağlı olmaktadır[4]. Mevcut ekonomik ve toplumsal düzenin politik olarak kurumlaşması, toplumsal grupların sistemi kökünden sarsan her etkisine karşı dikilen aşılmaz bir duvara benziyor ve olsa olsa sistemin sınırları içinde bir liberalleşmeye izin vermektedir: köleleştiren sosyal devletin yeniden dirilmesi önlenerek, kurtarıcı polis devletinin aktif hizmetinden vazgeçilebilir.

Şili'de bu koşullar altında adına layık bir demokratikleşme, ancak mevcut anayasadan bir kopuş olarak düşünülebilir. Ülkeyi bütün komşularından ayırdeden özellik de budur. Arjantin'de askeri bir diktatörlükten sonra, geçerli haliyle 1853 anayasasına dönmeye alışılmıştı. Ne askerler ne de liberal ekonomistler ilgilerini bu noktaya kadar yaymadıkları için, Arjantin'de demokratikleşme anayasa ile herhangi bir çatışmaya girmeden mümkün oluyordu[5] Brezilya'da yönetimde olan askerler, bir demokratikleşmenin yolunu tamamen tıkamadan anayasa manevralarıyla politik süreç üzerindeki kontrollarını elden kaçırmamak ve uzatmak için yeterince pragmatik ve politik davranıyorlardı. Son olarak Uruguay'da halk dogmatik otoriter-liberal karakterdeki anayasa taslağına red oyu verdi. Öyle ki, burada da herhangi anayasal çatışmaya girmeden demokratikleşme hala mümkün görünmektedir.

Şimdi, anayasal çatışma sorununun pek o kadar önemli olmadığı, son olarak Franko'nun ölümünden sonra İspanya örneğinin de gösterdiği gibi, böyle bir anayasal çatışmaya da ipleri koparmadan

---

4. Anayasa metni, **Chile-Amerika** (Roma 1980) dergisinin 66-67 sayılarında bulunmaktadır.

5. Karşl. Annegret Haffa: **Wahlen und Redemokratislerungsprozzess in Argentinien** (Arjantin'de Seçimler ve Yeniden Demokratikleşme Süreci), Arnold-Bergstraesser-Institut, Freiburg 1984.

dayanmanın mümkün olduğu yolunda itirazda bulunulabilir. Ancak böyle bir itirazda bulunurken, İspanya'da egemen politik grupların arkasında kralın tüm otoritesi ile, burjuva demokrasisinin kurulması için yürürlükteki anayasa ile ipleri koparmaya hazır olduğunu unutmamak gerekir. Böyle veya buna benzer bir durum Şili'de bugün asla düşünülemez. Şili'deki bütün muhalefet gruplarının liderleri haklı olarak hükümetle 1980 anayasasının kabul edilmesi anlamına gelebilecek hiçbir diyaloga girmeyip, mümkün olduğu kadar çabuk bir kurucu meclisin seçilmesini istiyorlar. Böylece diktatörlüğe, esasta çok şey değiştirmeden, bir halkoylamasıyla anayasayı değiştiren süre kısaltmaları veya tali alanlarda bir takım liberalleştirmelerin kabul edilmesini önermek suretiyle kendini daha hareketli gösterebilmek için taktik bir avantaj sağlanmaktadır. Bu şekilde daha önceki halkoylamalarında da olduğu gibi, siyasal savaşımın yeri ve içeriği diktatörlük tarafından belirlenmektedir.

Şili diktatörlüğünün anayasa sorunlarını ele almadaki kararlılığı, yalnızca çok daha geniş kapsamlı, fütursuz sertliği ve istikrar kaygısı yönünden hem otoriter hem de ekonomik liberal düşünce biçimine aynı şekilde uygun olan siyasal-ekonomik bir felsefenin ifadesidir. Maliye bakanı Sergio de Castro, 1977 yılında bu felsefeyi şu cümlelerle formüle etmişti:

«İddia ediyorum ki, bir hükümetin başarısının sırrı, ele başlarının ve şirket yöneticilerinin kâh tehditle, kâh yüze gülerek yaptıkları çeşitli baskılara dayanma yeteneğinde yatmaktadır. Ekonomik başarıların sağlanması için gerekli olan tutarlılık, ençok sözü dinlenenler tarafından savunulan önlemlerin değil, sadece kamu yararı güden önlemlerin alınmasını gerektirir. Yalnız ekonomik büyüme değil, aynı zamanda devletin ahlaki bütünlüğü ve nihayet istikrarı ve bekası da buna bağlıdır»[6]

Bu felsefe, yönetilenlerin hükümete etki yapmasını engellemeye çalışması ve toplumun kendi kaderi ile ilgili her kararını ekonominin büyümesine ve devletin istikrarına karşı bir saldırı olarak değerlendirmesi bakımından sadece antidemokratik olmakla kalmayıp, eğer politika, çıkarları farklı gruplar arasında mücadele ise, aynı zamanda da antipolitiktir. Bundan dolayı, politikacıların ve çıkar temsilcilerinin («elebaşları ve şirket yöneticileri») Pinochet ve bakanları tarafından genel olarak karanlık ve aynı zamanda içyüzü kolayca anlaşılabilen entrikalarıyla ekonomiyi ve devleti tehdit eden iktidar delisi kahve politikacıları olarak adlandırılmalarının nedeni pek iyi anlaşılmaktadır.

---

6. Daniel Wisecarver D.'den alıntı: «**Dogmatismo y Pragmatismo**: Una dec da de Politica Economica en Chile» («Dogmatizm» ve «Pragmatizm»: Şili'de ekonomi Politikanın onyılı) Yayınlandığı yer: **Estudios Publicos** Sayı 11, Santiago 1983, S. 113.

Bununla birlikte bu felsefenin gerçek bir politik ve bilimsel özü vardır: Monetarist-neoliberal düzen politikası güden otoriter bir rejimin sürekliliği ve istikrarı gerçekten de ,belirli çıkar gruplarının iktidar mekanizması ve hükümet içinde taraftar kazanamamasına bağlıdır. Sürekliliğini ve istikrarını korumak için, böyle bir sistemin monolitik askeri bir iktidar tabanı olmalıdır. Ve ordunun monolitik yapısını koruyabilmek için, belirli toplumsal gruplara ödün verilip verilmeyeceği, verilecekse bunun hangi konularda olacağı konusunda bir tartışma doğmaması gerekir. Bu istek de yine dogmatik monetarist bir ekonomi politikasının ilkelerine tam uymaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Arjantin askeri rejimi, daha 1981 martında cumhurbaşkanlığı görevinin general Videla'dan general Viola'ya geçmesi sırasında monetarist eğilimli ekonomi bakanı Martinez de Hoz'un yetkileri, o zamana kadarki en önemli hizmeti belirli sektörlerin (özel sanayii, kamu-askeri sanayi kompleksi, tarım ve ticaret) çıkarlarını savunmak olan dört bakana dağıtıldığı zaman başarısızlığa mahkumdu. Bu şekilde general Viola çevresindeki askerlerin beklentilerinin aksine, Martinez de Hoz'un yolaçtığı ekonomik bunalım daha da derinleşti. Hatta Martinez de Hoz'un düşürmeyi başardığı enflasyon oranı yeniden hızla yükselmeye başladı.

General Viola, kendi politik konumunu güçlendirmek için aslında politik yaşamdan çıkarılmış partilerle ilişki kurmaya çalıştığı zaman, zorunlu olarak politikaya, halkın sempatisini kazanmaya giden yola girilmişti ve bu da otoriter rejimin doktrin ve mantığına göre her türlü süreklilik ve istikrarın sonunun başlangıcı anlamına gelmekteydi. Falkland savaşı macerası, bu açıdan bakıldığında mantıksal olarak her ne pahasına olursa olsun popüler olmak isteyen, politize olmuş asker grubunun yarattığı eserin doruk noktasıydı.

Şimdi Maliye ve Ekonomi bakanlıklarında açıklandığı gibi 1982 Nisan ayından beri Pinochet'in bunalımla daha iyi mücadele etmek ve yeni bir güven yaratmak için işbaşına getirdiği kişilerin değişmesinin ciddi bir politik zaaf mı veya politikanın baştan çıkarıcı etkilerine karşı bir zaaf mı oldukları sorusunu sormak gerekiyor. Gerçekten de bazı durumlarda bakanların değiştirilmesiyle birlikte 1982 yılında ulusal para biriminin Amerikan doları karşısında değerinin birdenbire önemli ölçüde düşürülmesi veya 1983 yılında kendi borçlularının ödeme gücü kalmamasıyla dış ülkelere olan yüksek borçlarını ödeyemediği için iflasın eşiğine gelen ülkenin en önemli özel bankalarına devletin müdahale etmesi gibi beklenmeyen ve şaşırtıcı önlemler alınmıştır.

Doktorasını Şikago'da yapan ve ilkelere bağnazca bağlılığını gizlemeyen Şilili ekonomi profesörü Dainel Wisecarver D., 1983 yılı ortalarında pragmatizme yönelişin muhtemel ekonomik ve politik sonuçlarına karşı uyarıda bulunarak, böyle bir yönelişin (döneme-

cin) bekâretin yitirilmesine çok benzeyen bazı yönleri olduğunu söylemişti. Duruma göre, bu hoş karşılanan, zenginleştirici ve yaratıcı bir deney olabilir. Ancak bu yeni bir sorumluluğun tüm yükünü ilgili kişilere yüklemekte olup sorunlar da burada ortaya çıkabilmektedir. Yeni sorumluluk ciddiye alınmadığı zaman, sözkonusu bekaret yitirme, önüne gelenle yatmaya ve aşırı, ancak pek de ender olmayan hallerde fuhuşa götürebilir»[7]

Wisecarver, 1982 yılından beri güdülmekte olan ekonomi politikasına yönelttiği eleştirisinden genel bir gerekçe meydana getirmektedir: «yaklaşık bir yıldan beri ekonomi politikasında tavır değişikliğine uygun bir dizi yeni ekonomik önlemler alınmıştır. Bunların hepsinin ortak yanı, **zorunlu şekilde başkalarının sırtından** seçilmiş belirli sektörlere yardım etmekti. Bu tür önlemlerin sorunu, sadece skandallara yolaçan, düşüncesiz ve aptalca olmaları değil, gerektiği yerde ve uygun zamanda baskı uygulayarak kazanç sağlamak için istemenin yeterli olduğu bir atmosferi tedricen yaratmalarıdır. Artık servet yaratmak ve kaynakları en uygun hale getirmek için çaba gösterilmemekte, bunun yerine giderek artan bir ölçüde devletin zorlayıcı gücü yardımıyla sadece servet aktarmayı amaçlayan stratejilerle oyalanılmaktadır. Bir tek kişi bile herhangi bir avantaj sağlarsa, diğerlerinin de paylarını istemeye hakları vardır»[8]

Şimdi Şili hükümetinin pragmatizm yoluyla politik istikrarı kaybetmek üzere olup olmadığı sorusu ortaya çıkıyor. Elbette Wisecarver, seçilmiş özel borçların devlet borcuna dönüştürülmesini ekonomik liberalizmin ruhuna karşı işlenmiş ağır bir günah olarak nitelemekte haklıdır. Nihayet Ludwig Erhard da, rizikoların sosyalleştirilmesiyle sosyalizmin başladığını söylerdi. Acaba Pinochet bu şekilde, Allende'nin devletleştirdiğinden daha fazla bankayı devlet kontrolu altına almadı mı?

Ancak Şili hükümetini kendi saflarından gelen eleştiricilere karşı korumak için, bu günahı hafif gösteren iki gerekçe akla geliyor. Birinci olarak, önce borçlar ardından da bankalar devlet tarafından devralınmasaydı, kapitalist sınıfın kaymak tabakası da dahil olmak üzere büyük bir bölümü batmış olacaktı.

Kapitalist sınıfını kaybeden kararlı bir kapitalist devlet ne işe yarar? İkinci olarak, bu önlemler hiçkimsenin spekülasyon yapamayacağı şekilde birdenbire alınmıştır. Ancak bu ikinci gerekçe, her iki taraf içinde tehlikelidir; çünkü bundan sonra gelecekte benzer durumlarda benzer önlemler alınacağı yolunda spekülasyonlara girilecek, veya bu yolda politik baskıyla ısrar edilecektir.

Ancak genel olarak Şili askeri rejiminin 1983 yılında hangi dayanma gücüyle son derece ağır ulusal ve uluslararası ekonomik bu-

7. A.g.y.

8. A.g.y. orijinal metindeki altı çizili yerlerle.

nalıma ve muhalefetin eşi az görülen protesto dalgalarına karşı ekonomik liberalizmin temel ilkelerinden sapmadan ve sistemli bir şekilde sempati dağıtma politikasıyla istikrarsızlığa meydan vermeden karşı koyduğunu öncelikle vurgulamak gerekir.

1982 yılından beri her bakan değişikliğinde ekonomi ve sosyal politikada tantanalı değişiklikler yapılacağı ilan edildi. Ancak yapılan bu açıklamalar, bunalımın yükü altında ezilen kitleleri protestodan alıkoymak için şişirilen ve çok geçmeden de sabun köpüğü gibi sönen renkli balonlardan başka bir şey değildi. Ancak bu da yeni bakan değişiklikleri ve renkli balonları gerektiriyordu.

Otoriter-ekonomik liberal askeri diktatörlükler politik olarak önceden destabilize edilmeden demokratikleşme düşünülemez. Bu destabilizasyon ise ancak, rejimin görüntüde kalabilmek için bekaretini kaybetmesiyle ve politikanın eğik düzlemine girmesiyle, çıkar grupları ile sorunların çözümü için pazarlık yapmaya ve koalisyonlara gitmeye başlamasıyla sağlanır. Otoriter devlet ve liberal ekonomi savunucuları bu eğik düzlemden şeytanın kutsal sudan korktuğu gibi veya Profesör Wisecarver'in fuhuştan korktuğu gibi korkmaktadırlar; oysa piyasa üzerinden ihtiyaçların tatmin edilmesini sağlayan bir düzenleme olarak fuhuşu sempatiyle karşılaması gerekirdi. Hükümet işlerine karışan kişilerin doğrudan doğruya kayırılması kadar hiç bir yol bu kadar hızlı eğik düzleme götürmediği için, Şili'de hiçbir şey devlet başkanı Pinochet ve yardımcılarına yöneltilen ahlaksızlık ve rüşvet suçlamalarının tantanayla çürütülmesi ve red edilmesi kadar panik içinde bir çabayla sürdürülmemektedir. Hatta finans kapitalin tanınmış temsilcilerini yüksek dereceli memurları ve kısa bir süre önce maliye ve ekonomi bakanı olan bir ekonomisti, biraz lüks donatılmış tutukevlerine atmaktan çekinilmedi[9]

Şili diktatörlüğünün politik ve ekonomik düzeninin ilkelerine sıkı sıkıya sarılması, düşünce, basın ve örgütlenme özgürlükleri konusunda muhalif gruplara zaman zaman hareket alanı verip, seçtiği düşmanlarına karşı harekete geçme olanağı sağlamaktadır. Hatta bunda yoksul ve işsizlerin semtlerinden kendiliğinden doğan öfkeli muhalefet veya Komünist Partisinin bıkıp usanmadan proletarya diktatörlüğünden yana çıkmasının[10] yurttaşların bir çoğunu diktatörlüğün yanına çekebileceği veya en azından yeni anayasanın savunucuları yapabileceği umudu da bir rol oynayabilir. Ancak, sivil toplumdaki formüle edilmiş ve örgütlü çıkarları gözetme söz konusu olduğu zaman, Şili diktatörlüğünün daha General Viola'nın göreve başlamasından sonra Arjantin diktatörlüğünün 1981 yılı başlarında geldiği noktaya daha henüz gelmediğini ve yeni anayasa ile Arjantinli askerlerin ne sahip oldukları ne de geliştirdikleri stratejik

9. Karşl. **Lateinamerika-Nachrichten** Sayı 125, Berlin, 1984, S. 12.

10. Karşl. Şili Komünist Partisinin Santiagoda 1984 yılında yayınlanan **analisis** dergisindeki dört sayfalık ilanı.

savunma çizgisine sahip olduklarını saptamak gerekir. Bu durumda Şili muhalefeti ağır bir görevle karşı karşıyadır.

Burada tanımlandığı şekliyle örgütlü ve formüle edilmiş çıkar temsilcileri arasındaki çatışma ve iktidar mücadelesi olarak politika, doğal olarak kendiliğinden (bizatihi) demokratik değildir. Ekonomik liberalizm söz konusu olduğu zaman, politika piyasadaki güçlerin serbestçe işleyişinden zorla veya anlaşarak uzaklaşmadan başka birşey değildir. Ve siyasal süreç ne zaman iktidarın halk egemenliği ilkesi temelinde meşrulaştırılmasını zorlarsa, o zaman demokratikleşme süreci haline gelir. Böylesi bir süreçle ulaşılan demokrasinin sosyal içeriği asla değişmez demek değildir. Neo-liberaller-halkın, egemen olarak serbest piyasa mihrabında özgür iradesini kurban ettiği «kapitalist demokrasi» düşlerler. Demokratik yollardan da neo-liberal bir ekonomi modelinin kabul edilebileceği, başlangıçta gelişme politikasına yönelik askeri diktatörlüğün başarısızlığının, 1980 yılında, ekonomi politikası 1984 yılına kadar Şili'de uygulanandan hiç farklı olmayan başkan Belaunde'nin seçilmesine yolaçtığı Peru'da özellikle etkili bir şekilde görülmektedir.

Ne kadar değerli oldukları en gencinden baskıcı-otoriter devletle mücadeleye girildiğinde anlaşılan politik özgürlükler olmadan, adına layık demokrasi mümkün değildir. Ancak burjuva demokrasisi bunun da ötesinde ekonomik özne olarak yurttaşın özgürlüğünü ve piyasanın politikaya karşı güvence altına alınmış asgari bir himayesini ister. İlgililer tarafından otoriter-liberal rejimin ekonomi politikasından dönüş olarak anlaşılan demokratikleşme, esasta tam ters bir yönü hedefler. Kamuoyunun tartışması ve kararıyla düzenlenecek sorun ve alanların yaygınlaştırılması, «birlikte üstlenilen sorumluluk», onların hedefidir. Sao Paulo, Rio de Janeiro, Montevideo ve Santiago'da 1983 ve 1984 yıllarında demokratikleşme için gösteri yapan kitleler, kasabını kendi seçen danalar gibi şimdiye kadarki başkanlarının yerine aynı şeyleri yapacak olan başkalarını getirmek istemiyorlar. Kitleler, yabancıların neden olduğu vesayetten kurtulmak ve olaylara yön vermek istiyorlar. Liberaller onlara planlamanın, rastlantı yerine yanılgıyı geçirmek olduğunu söylüyorlar; ancak son yılların tarihinden sosyal devletin «köleleştirilmesi»nden kurtarılan serbest piyasa rastlantısının, toplumsal eşitsizliği hiçbir planın yapamadığı şekilde derinleştirdiğini öğrendiler.

Halk egemenliği ilkesinin hakim olan ekonomi politikası tarafından red edilmesinin kitlelerde bu ilkenin kabul edilmesinin başka bir ekonomi politikasına imkan açtığı ve kendi kaderini kendisinin belirlemesine izin verdiği düşüncesine yolaçtığı kavranılacak

---

11. Karşl. Michael Novak: **The Spirit of Demokratic Kapitalism**, New York 1982.

12. Karşl. Norbert Lechner: **La conflictiva y huhca acabada construccion del orden deseado**, Santiago 1984.

olursa, demokratikleşme istemlerinin neden bu kadar çekici olduğu açıklanmış olur. Hakim olan ekonomi politikasının ardında IMF olduğu için, demokratikleşme süreci zorunlu olarak uluslararası bir boyut kazanmaktadır. Venezüella iktidar partisinin genel sekreteri Gonzolo Barrios'un bir açıklaması tam tersi bir sonuçla bu noktayı belirli ölçüde açıklamaktadır. Gonzola Barrios diyor ki, «Eğer IMF programının tamamını almak isteseydik, demokratik politikadan tamamiyle vazgeçmek zorunda kalacaktık»[13]

Latin Amerika'nın güneyinde demokratikleşme süreçlerinden sonra gelecek aşamada demokrasinin toplumsal içeriği konusunda hangi düşüncelerin egemen olacağını önceden söylemek güçtür. Aralarında başkanlık sisteminin veya alışılmış tipte parlamenter demokrasinin yeraldığı çeşitli demokratik kendi kaderini belirleme biçimleri akla geliyor[14]. Ancak kesin olan bir şey varsa o da baskıcı-otoriter devlet ve neo-liberal ekonomi politikasıyla mücadele, temel politik hak ve özgürlükler ile dayanışmanın ve ortak sorumluluğun ne kadar önemli olduğunun anlaşılmasıdır. Arjantin'de daha yeni kazanılan, Brezilya'da daha henüz yerine oturmayan, Uruguay ile Şili'de ise sökülüp alınacak demokrasi için duyulan kaygıyla Latin Amerika'nın güneyindeki eleştirel sosyal bilimciler, bugün sol politikanın geleneksel biçimlerini eleştirel bir şekilde gözden geçirmekle de uğraşıyorlar. Hegemonya ve iktidarın ele geçirilmesini hedefleyen ve sosyal hareketleri sadece politik öncü tarafından kontrol edilen top yemi olarak gören «napolyoncu» politikanın soğuk hesabı yerine, yeni bir politika türü, egemen halkın özgür iradesinin bütün düzeylerde ve çok çeşitli biçimlerde çığır açabileceği bir politika isteniyor[15] Liberallerin kendi kendilerine yabancılaşmaları öyle bir dereceye varmıştır ki, politik özgürlüklerin ortadan kaldırılmasını kendi zaferleri olarak görmeye başlamışlardır. Liberalizmin izlediği özgürlük kavramının politik içeriğinden arındırılması uygulaması da böyledir. Sosyalistler buna karşı politikanın kurtarılmasıyla yanıt veriyorlar. İşte cepheler arasındaki ilişki budur.

Türkçesi : *Meriç GÖK*

---

13. **Frankfurter Rundschau** gazetesinden alıntı 9.5.1984, S. 9.

14. Bu konuyla ilgili olarak Klaus Meschkat'ın katkısı yeni görüşler sunmaktadır: «Bolivien-Die Demokratie der Produzenten als Ausweg ans der krise», **Lateinamerika-Analysen und Berichte** 8, Hamburg 1984.

15. Karşl. Angel Flisfisch: El surgimiento de una nueva ideologia democratica en America Latina, yayınlandığı yer: **Critica y Utopia** Sayı 4, Buenos Aires 1983.

16. Bu konu ile ilgili olarak özellikle şu iki seçmeler kitabını karşılaştırın: Norbert Lechner (Yayına hazırlayan: **Qué significa hacer politica?**, Lima 1982 ve Francisco Rojas Aravena (Yayına hazırlayan) **Autoritarismo y alternativas populares en América Latina**, San Jose, Costa Rica 1982.

Dünün ve Bugünün Defterleri

Dünya Sorunları Dizisi

I. MİLİTARİZM VE DEMOKRASİ

- *Hobbes İle Friedman Arasında: Latin Amerika'da Ekonomik Liberalizm ve Burjuva Despotizmi* **A. Boron**
- *Bağımlı Toplumsal Oluşumlarda Siyasal Yapı ve Sermaye: Brezilya Örneği* **Ronaldo Munck**
- *Modernleşme ve Askeri Darbeler* **Guillermo O'Donnell**
- *Burokratik-Otoriter Devlet Yapısındaki Gerilimler ve Demokrasi Sorunu* **Guillermo O'Donnell**

II. ARJANTİN ÜSTÜNE

- *Yıkım Tarzı: Arjantin'de Devlet Terörü* **Juan E. Corradi**
- *Arjantin Ordusunun Çöküşü* **George Philip**
- *Zorbalığı Anmak: Diktatoryadan Sonra Arjantin* **Beatriz Sarlo**
- *Demokrasi, Temel Haklar, İnsan Onuru İçin Mücadele* **Raul Alfonsin**

III. PERU ÜSTÜNE

- *Peru, Velasco Rejimi ve 1968 Sonrası Sınıf Hakimiyeti* **Thomas Bamat**
- *Peru, Geçiş Sürecinde Kapitalist Demokrasi* **James Petras, Morris Morley, A.Eugene Havens**
- *Peru Politikası: Tarihi Sol Eğilim* **Charles Walker**

IV. ŞİLİ ÜSTÜNE

- *Şili: Dün ve Bugün* **Jorge Rojas**
- *Şili'de Siyasal Açılım* **Clarita Müller-Plantenberg**
- *Şili: Gecekondulara Savaş-Konaklara Barış* **Urs Müller-Plantenberg**

V. YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER

- *Latin Amerika'da Yeni Sosyal Hareketler Öncüler mi Ardçılar mı?* **Fernando Mires**
- *Demokratikleşme Nedir ve Neye Yarar?* **Urs Müller-Plantenberg**

alan yayıncılık

2100